109
JAN-JUNE
1769

GAA
M12
MAANDELIJKSCHE

Printed in the Netherlands



J. C. Philips fecit 1767

Te Amsteldam by DIRK ONDER DE LINDEN en ZOON, *m. Priv.*

MAANDELYKE UITTREKSELS OF BOEKZAAL DER GELEERDE WAERELD.

JANUARY 1769.

HONDERD EN NEGENDE DEEL.



TE AMSTERDAM,
By DIRK ONDER DE LINDEN EN ZOON,
Bybel- en Boekverkopers, in de Kalverstraat,
over de Nieuwe-zyds Kapel, 1769.
Met Privilegie van Hunne Ed. Groot Mog. de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland.

By de DRUKKERS dezer is gedrukt en te bekomen:

LETTERLYKE EN PRACTICALE

VERKLARING

OVER HET

BOEK VAN JOB,

Beschreven door

MATTHEW HENRY;
CHRISTOPHORUS STARCKE,
En andere voortreflyke
ENGELSCHE EN HOOGDUITSCHE GODGELEERDEN;

Waar by gevoegd zyn verscheide Geleerde Verklaringen van de HEEREN

LOWTH, SCHULTENS, REIMARUS,

En van andere uitmuntende beroemde Uitleggers.

EERSTE DEEL. *In Quarto.*

De Prys is *f* 3 : 6.

VOORREDE

AAN DEN

LEZER.

Na onze Geëerde BOEKZAAL-LEZEREN, *voor hunne, tot hier toe aanhoudende, en steeds nog al toeneemende gunste en genegenheid omtrent ons Perodiek Werkje*; en onze Geleerde en Eerwaardige CORRESPONDENTEN *voor hunne onvermoeide ondersteuning, en voor de bezorging van het noodige en nuttige, welk tot deszelfs in standhouding en sieraad, zoo wel als tot wezenlyke verbetering daar van, kan strekken, wel vriendelyk en oprechtelyk, den hartelyksten dank betuigd, ons zelven, en ons Werkje in hunne verdere gunste en handhaving aanbevolen, en by de Intrede van dit nieuwe Tydperk, en de opening van een nieuw Deel onzes Maandelyken Werks, de besten der Aardsche en Hemelsche Zegeningen naar Ziele en Lichaame hun allen te hebben toegewenscht, zoo lust het ons, alvoorens wy een nieuw vak onzer Boekzaale openzetten, henlieden en ons zelven, in dit Voorportaal derzelve, met de beschouwing van het allerbeste, welk wy op deze Waereld hopen kunnen, en 't gene, onzes achtens, in de ware* Vergenoegzaamheid *bestaat; naar welke ons voornaamste doel, onze hoogste*

zorg, en uiterste vlyt moet gericht zyn, een weinig bezig te houden. Eene stoffe derhalven, die zoo wel van 't grootste belang voor elk, als, te dezer gelegenheid, welvoegende en gepast is.

De zulken, die meenen dat 'er in de Waereld ergens eenen staat van volslagen en bestendige vrolykheid en helderheid wezen zoude, zyn, onzes bedunkens, verre verbysterd. De ware gerustheid en vergenoegzaamheid hebben haren zetel niet in eene afwisseling van gebeurtenissen en omstandigheden, maar in der Menschen eigenen boesem. Onze Inkomsten kunnen groot, onze kassen en beursen opgevuld, onze zaken gelukkig en onze uitzichten veel beloovende zyn, en echter kan men, door geduurige onrust, zorge en verdrieteykheid gekwelt en overstelpt worden, welken ons allen onzen Voorspoed onsmaaklyk maken. Zeer voortreflyk is hierom de raad van den Griekschen Wysgeer EPICTETUS: dat men zich met zynen tegenwoordigen toestand te vreden moet houden, al gaan de dingen juist niet zoo, als men mogt wenschen; dewyl men dan eerst gerust leven zoude.

De grootste oorzaak van 't misnoegen of van het kwalyk te vreden zyn, is dat de Mensch geen behoorlyke mate aan zyne begeerten weet te stellen. Het voldoen van alle wezenlyke behoeften zoude hen nog niet vergenoegen. Hunne begeerten zyn veel al onzeker, en hangen van verscheiden toevalligheden af. Den zoodanigen bevangt eene honger, niet uit hoofde van hun eigen wezenlyk gebrek, maar om dat anderen verzadigd en vol zyn;

zyn; gelyk een Alexander *dus weende, toen hy hoorde dat 'er nog meer Waerelden waren, dan deze, en hem nog geene enkele te beurte was gevallen. Waarom toch zouden wy, daar wy in gebeelde behoeften verzinnen kunnen, ook geen ingebeelde vergenoegingen kunnen veroorzaken. Wy achten het ware en wezenlyke Goed niet, welk wy genieten, maar jagen een vlugtig genoegen na, welk zich even als eene schaduw, zoo schielyk van ons verwydert en heenen vliedt, als wy het driftig en heftig nastreven.—— Zeldzame dwaasheid zeker, die dus ons verdriet doet zoeken, en ons hersenschimmen doet bedenken, om ons dies te elendiger te maken!*

's Menschen gantsche rykdom en behoefte is in hem zelven gelegen; en 't uitwendige overvloedige of gebreklyke maakt geen onderscheid altoos. Laat iemand nog zoo ryk zyn, als zyn hart nooit vergenoegd is, maar altoos naar meer snakt en zucht, zoo is hy elendig en behoeftig, en met alle zyne schatten is hy slechts een volslagen Bedelaar. een ander daar en tegen, die weinig heeft, doch met zyn gering Lot te vreden is, en het zyne met een gerust en dankbaar harte geniet, is, over 't algemeen genomen, een ryk man, wien de geheele Waereld zynen schat niet kan ontrooven.

Het is altoos het gevoelen der Verstandigen onder de Ouden geweest, dat het geluk zich op de Wysheid en Deugd grondveste; want men moet erst leeren weten, wat men moet doen, en dan naar deze kundigheid zyn leven inrichten. Men ge-

geloofde tevens dat een goed en vroom Mensch nooit elendig, een kwaad en ondeugend Mensch nooit gelukkig konde zyn. En even weinig is hy ongelukkig, die zich, in alle leed en lyden, met gelatenheid daar aan onderwerpt. De regte weg tot het geluk ligt derhalven voor ons open, maar de Menschen richten in 't gemeen hunnen loop liever naar de andere zyde, welke hen lichtelyk ten verderve leidt. Men leeft als by kans en geluk, en wordt door het toeval en avontuur beheerscht. Daar zyn sommigen, die zich op nieuws met de gedachte van het voorledene kwellen; anderen die zich met angsten over het toekomende afmartelen; terwyl zy beiden even belagchlyk te werke gaan, want met het eene hebben we niets meer te doen, en het andere betreft ons thans nog niet.

Een ligtvaardig gemoed is eene groote verhindering voor de rust en 't genoegen. Men springt van de eene begeerte tot de andere over, niet zoo zeer uit keure, als wel uit lust naar verandering. Eenigen zyn nooit, anderen altoos gerust; maar beiden zyn ze te berispen. Want het gene by den eenen de gedaante van levendigheid en werkzaamheid heeft, is slegts een onrustige Geest, en 't gene de ander voor ingetogenheid en gematigdheid zoude willen doen gelden, is slegts eene werkelooze en slaperige traagheid. Eenigen verwisselen steeds het eene ding met het andere; anderen maken hun leven eeniglyk tot een soort van onrustigen slaap. Sommigen gaan wild, ongestuimig en woest te werke, tot dat ze ten leste van vermoeidheid aan 't sluimeren geraken. Daar zyn

veele

wele eigenſchappen en verſcheidenheden van dit kwaad, maar by allen vertoont zich eene en dezelfde uitwerking, namelyk de Onvergenoegzaamheid. Wy zyn allen met ongeregelde begeerten werkzaam, en zyn nu eens ſchigtig en bloode, zonder iets te durven wagen, of, zoo wy het doen, dan gelukt het niet, of wy bouwen ſteeds op onzekere verwachtingen, en leven in geduurige zorge en angſtige vooruitzichten. Vol onruſt, en beſluiteloos leven en ſterven wy; of wy worden ongeduldig en ſchamen ons over ons zelven. Of, wy onderdrukken ons inwendig verdriet, tot dat het zelve, door te lange opgekropt te zyn, ons harte als doorknaagt. Kortom, ons leven is als gedeeld tuſſchen de rampen van het tegenwoordige en het verlangen naar het toekomende. Maar hy, die zoo leeft, als hy moet, weet zynen toeſtand dus in te richten, dat hy den toekomſtigen dag noch vreeſt, noch verlangt. Komt dezelve, hy is aangenaam en wellekom; en verzelt het ongeluk denzelven, daar is toch niets by verlooren: want men hadt het voorzien, dewyl het toekomende ſlechts een te rugkeering van het voorledenen is.

Een uitſtekend Middel tegen het Ongeluk, en de Onvergenoegzaamheid is de ſtandvaſtigheid des gemoeds. Niets kan het van den genen winnen, die zelve boven alle Onheil verheven is. Deez houd het tegen alle wederwaardigheden uit; en kan in een' Kerker zoo geruſt ſlapen op een bos ſtroo, als in zyn eigen Huis op een goed Vederbed. Al ging hem alles voor den wind, en naar

wensch, dat zoude hem niet verbazen; en, al gebeurde hem in zyn gantsche leven geen oogenblik rust, hierom toch zoude hy zich nog niet elendig achten. Maar, wie zyne ruste op toevalligheden vestigt, zal nooit gerust zyn. Wy kunnen de zulken niet vergenoegd noemen, die, ten aanzien van hun geluk, van 't lot afhangen, want niets kan verkeerder zyn, dan dat een redelyk Schepzel zyn heil in onredelyke en onbetamelyke dingen zoeke. Wat zich voordoen zal, weten wy niet, maar wat 'er komen kan, *is ons bekend.*

Onzes oordeels heeft men geen groote reden om over de onbestendigheid van het Geluk te klagen, daar wy zelven, t'allen oogenblikke, aan verandering onderhevig zyn; welke ons, even als de schaduw het uur op den Zonnewyzer, inhaalt; terwyl 't eerste ons met meer gedruis overvalt. Iedere kleine verandering volgt even zeker, maar wordt minder bespeurd. Wy moeten dies, zelfs in de haven, op schipbreuk, en, in het stilste weder, op storm bedacht zyn. Wy moeten ons den gantschen toestand der menschelyke natuur voor oogen stellen, en zoo wel bedenken wat 'er geschieden kan, als 't gene met der daad gebeurt. Want de weg, om toekomende rampen te verzachten, is, dat men, door de beschouwing, zich alvoorens met dezelve bekend maken.

Om deze Waereld wel te waardeeren, moeten wy dezelve aanmerken als een Schouwburg van 's Menschen bedryven, op welken wy de spelende Personaadjen zyn; en wy moeten wel bedenken

ken

ken dat het weinig verschille, wat wy 'er voor een Rolle op hebben, als wy dezelve maar wel en loffelyk uitvoeren; en dit zullen wy doen, als wy 'er onzer eigene goedkeuring voor kunnen erlangen, en 'er de toejuiching van anderen voor genieten. Dan, ons gedrag begrypt juist het tegenspel. Wy nemen het Vergrootglas van de Onvergenoegzaamheid op, wanneer wy onze eigene elende, en het geluk van anderen gade slaan. Maar ons geluk en hun lyden beschouwen wy door het verkleinend Kykglas der Ondankbaarheid en Liefdeloosheid. Het is zeer onvoegzaam en onredelyk, als iemand zich daarom voor elendiger houdt, om dat het eenen anderen voorspoediger gaat; en echter is dit het middel, waar door veele Luiden zich ongelukkig maken, en zich behoeften verwekken, enkel om dat zy eenes anderens overvloed met wangunstige oogen beschouwen.

Een ander uitmuntend middel, om ons de ware Vergenoegzaamheid en Gemoedsruste te verzorgen, is, wel ernstig en geduurig te overwegen, dat het Lot zich nergens door dwingen late, en dat men zich te vergeefsch over toevallige gebeurlyke zaken bekommere. Ons Lot valle zoo als 't wil, goed of kwaad naar het uiterlyke aanzien, het is altoos Gods wil, en onze pligt eischt het zelve met geduld te dragen. Als een Mensch zich eens eene beblykheid in de Deugd, en eene vaardigheid tot derzelver betrachting verworven heeft, dan zyn alle zyne handelingen altoos eenparig. De hoofdsom der menschelyke pligten kan

in deze weinige woorden vervat worden: toon geduld in alles, wat gy te verrichten hebt.

Men klaagt hier op aarde dikwerf dat de goederen, welken wy genieten, slechts een klein getal uitmaken, en daar by zeer vlugtig en onzeker zyn. Maar 't is de ondankbaarheid, welke ons zulk een verkeerde uitlegging van de Godlyke goedheid doet maken. Van hier dat we zoo zelden geneigd en bereid zyn om te sterven, hoe lattel het genoegen ook is, welk wy in dit leven vinden; want wy leven als tusschen de vreeze voor het leven, en den afkeer voor den dood. Hierom veranderen onze bedoelingen en ontwerpen onophoudelyk, en wy streven telkens naar meer, dewyl het gene wy geluk noemen, niet in staat is, om ons te voldoen. De dingen, waar op men in 't gemeen gesteld en verliefd is, vertoonen slegts een schynbaar fraaye en beminlyke buitenzyde, maar in derzelver binnenste is geen wezenlyk genoegen te vinden. Niets is 'er, integendeel, zoo zwaar en vreeslyk, als het dwaze Volk zich wel verbeeldt: het enkel woord van Ongeluk *of* Ramp, *is van een slegt gerucht in de waereld, maar de naam valt dikwerf smertelyker dan de zaak zelve. En waar over zoude men zich toch beklagen, als men de kunst verstaat, om dat gene in geluk te veranderen, welk anderen eene elende noemen. Een wys Mensch verwerpt of kiest, naar mate de omstandigheden hem toelaten; zonder het kwaad, welk hy van zich afkeert, te vreezen; of 't gene welk hy verkiest, met verwondering te aanschouwen. Onze toestand is goed genoeg, als*

wy dien maar ten onzen nutte weten te besteden; en ons geluk staat in onze handen. De toevallige dingen hebben maar weinige uitwerking op den genen, die zyn geluk in zich zelven weet te verzekeren. Het is met de gemeene voorvallen des levens niet gesteld als met vuur en zwaard, die alles verteeren, wat onder hun bereik komt; maar de rampen dezes levens hebben min of meer vermogen en uitwerking, naar mate de zwakheid of kloekmoedigheid is van den Lyder; en hem, die zich over het verlies van toevallige vertroostingen bekommert, zal het nooit aan gelegenheid tot zorgen en bekommeringen ontbreken.

Wisten we dan maar alles, wat ons bejegent, op den regten prys te zetten, en alles wat ons kan overkomen, zonder vooroordeel af te wachten, en moediglyk 'er ons in te gedragen; en wilden we onze oogen maar wel gebruiken, en de zaken in haren waren aart beschouwen, dan zouden we de Vergenoegzaamheid wel dra bemerken, en in het toereikende, of ons bescheiden deel, ons meer veraangenamen, dan in het overvloedige. En, mogten we dan hier by ook ons toeleggen, om veel eer de rampen en onheilen van anderen te betreuren, dan hun geluk tebenyden, zoo zouden wy te meer en grooter reden vinden, om het gedeelte van den last, welken wy te torssen hebben, met gelykmoedigheid te dragen.

Maar, 's Menschen natuur is altyd tot klagen geneigd. Wy weten niet, wat wy moeten wenschen te bezitten, en als wy het al, naar onzen

wensch,

wensch verkregen hebben, zoo weten wy het nog niet eens wel te gebruiken. Wy wilden wel altoos gelukkig zyn, maar niet sterven; wy wilden wel lange leven, maar niet oud en zwak worden. Wy storten eene menigte van klagten uit, en toch misbaagt ons niets dan het tegenwoordige; en, 't gene wy berispten, wanneer het ons toeviel, dat is ons zoo dra niet ontrukt, of wy wilden het gaarne, zoo 't doenlyk was, den tyd weder uit de handen nemen. Al het goed, welk ons verleend is, heeft, wegens onze ondankbaarheid en onvergenoegzaamheid, iets in zich, welk deszelfs waarde vermindert, en voor ons smakeloos maakt. Vele Kinderen baren zorge; de ongehuwde staat is wild, en eenzaam; de Godsdienst is te gestreng; de vryheid te ongebonden; de rykdom te bezwaarlyk; de middelmaat verachtelyk; kortom, men vindt hier wat te veel, en daar wat te weinig, en niets, of men ontdekt 'er fouten en gebreken in. Want, de onvergenoegde Mensch is steeds hardnekkig en eigenzinnig, en beslischt niets, volgens de reden. Eenige dingen staan hem tegen, zonder dat hy 'er reden van weet te geven. Genoeg is 't, dat ze hem misbagen. Alles, waar hy zich mede inlaat, vindt hy onvolmaakt, of, hy maakt het zoodanig. Gaarne ziet hy twist ontstaan, schoon hy te beschroomd is, om die zelf te verwekken. 't Is de vrees alleen, die hem van kwaaddoen te rug houdt; maar niemand is feller dan hy, wanneer 'er geen gevaar te vrezen is.

Zulk eene onvergenoegzaamheid nu ontstaat niet zoo zeer uit een gebrek in de goedheid des Hemels,

dan

dan wel uit eene slegte en booze gemoedsgesteldtenisse in de Menschen. Grootelyks zoude dezelve geholpen en verbeterd kunnen worden, wilde men bedenken en gelooven dat de Natuur met zeer weinig te vreden kan zyn, en dat alle het overige maar een gevolg der verbeelding zy. Want, wat behoeven wy inderdaad nog meer, buiten het gene, welk tot ons voedzel en dekzel noodig is; en nochthans doorkruissen wy het gantsche wyde bevang der Natuur, om het genoegen en de te vredenheid te zoeken. Dit is het gevolg der onredelykheid van onze begeerten, die zich aan geene grenzen willen bepalen. Men begint, gelyk PLINIUS *zeer wel heeft aangemerkt, met het behoeftige, en springt van daar voort tot het overdadige, en dan straft men zich zelven door zyn eigen woeste drift. Daar wy, integendeel, zoo wy wys handelden, in de middelmatigheid de ware rust zouden vinden. God heeft niemand onzer op eenen zoo onvruchtbaren grond, of in zulk een ongelukkigen toestand geplaatst, dat 'er niets troostelyks voor ons in te vinden zoude zyn. Maar, indien wy in eene vlaag van onvergenoegzaamheid ons eigen veld niet beploegen wilden, om dat wy meer zin hadden in dat van onzen buurman, zoo zouden wy het ons zelven te wyten hebben, indien wy honger moesten lyden. De verachting van dat goede, welk ons de Godheid gunt, is een slegt middel om op hare verdere gunste te hopen. Deze zich altoos bekommerende Gemoedsgesteldheid is eene ziekte van den Geest, eene geduurige knaging der begeerte, zonder eenige mogelykheid, om ooit wel te vreden te zyn.*

Het

Het krachtigste middel ter verkryging van eene behoorlyke gemoedsruste en gelatenheid des geestes, in alle wisselvalligheden en veranderingen des levens, bestaat in de overweging, dat zoo 'er ooit eenig geluk op aarde te vinden zy, het zelve in de vergenoegzaamheid bestaan moete: maar deze is een plant, welke niet in allen grond wast. Om van dit groote goed meesters te worden, moeten wy onze begeerten binnen zekeren kring besluiten, onze lusten matigen, en onze driften aan Gods Woord, aan de reden, en aan onzen welbestierden wille, onderwerpen; wy moeten niet steeds naar Goederen grypen, die buiten onze magt zyn, noch ons geluk op ingebeelde voordeelen grondvesten; noch met den staat, door den Hemel ons toegeschikt, onvergenoegd zyn, noch ooit gelooven, dat 'er nergens iets beters en meer bevorderlyk tot ons geluk en genoegen te vinden zoude zyn.

De vergankIykheid van al het aardsche, en van de beste goederen dezer Waereld, derzelver onbekwaamheid om ons de ware ruste aan te brengen, en 't gevaar, welk eene al te verregaande achting voor dezelven met zich sleept, moest ons alle gemelykheid en ongenoegen benemen, wanneer wy dezelven verliezen. De overdenking dat de Godlyke Voorzienigheid over al het ondermaansche heerscht; en dat een weinigje de behoeften der Natuur vervullen kan, zal ons leeren dat het onze pligt zy; onze begeerten te bepalen, geringe schynkwalen over te zien, en te gelooven dat onze tegenwoordige toestand de beste voor ons zy. Met behulp van deze middelen zullen

len wy nooit over onzes Naastens welstand zuchten, noch ons zelven voor ongelukkig houden; nimmer zullen we ons dan beangstigen over het toekomende, noch ongerust en onvergenoegd over het tegenwoordige zyn; maar eene stille ruste, vreugde en helderheid van geest en ziele genieten, en het buiten de magt van al het aardsche en wisselvallige stellen, om ons te benadeelen, of ons uit onze vastigheid uit te rukken.

Hoe wenschelyk, geëerde Lezers, *en Eerwaardige* Correspondenten, *zulk een toestand zy, behoeven wy, met vele andere redenen, die hier toe dienen konden, U Edns. die, voor 't grootste gedeelte, dit zelve wel weet, bedenkt, en anderen voorpredikt, niet aan te toonen. Overtuigd, dat hier in het ware en wezenlyke geluk van redelyke Schepzelen gelegen zy, kunnen en willen we niet anders doen, dan U Edns. en ons zelven daar van eene ruime mate toe te bidden, op dat we dit leven, vol tegenspoeden, wisselvallighe. den, en onrust, zoo gelaten, te vreden, en kloekmoedig zelfs en vrolyk, mogen doorbrengen, als voor welredeneerende Christenen mogelyk en betamelyk is; sluitende voor het overige deze onze bede, met het hier op wel passende gezegde van de bekende* Zeeuwsche *Dichteres*, E. Wolff, *in haar Dichtstuk over 't* Genoegen:

De Vergenoeging, die wy trachten na te spooren
Ontstaat uit deugd, welke uit de wysheid wordt
geboren:
Zy is het, die den Geest eene edele blydschap schenkt,
Die nimmer afneemt, noch, door wroeging, wordt
gekrenkt.

Zy

Wel aan, laat ons, met vlyt, haar nutte Wet betrachten,
Al hadt men loon noch straff hier namaals in te wachten;
't Genoegen, welk zy schenkt, terwyl men leeft op aard,
Maakt haar het Voorwerp van elks liefde alleenig waard.
Maar nu de Godheid aan haar dienst een beter leven
Toezegt, dan ooit op aarde aan Vroomheid werdt gegeven;
Een zalig leven, welk geen eindig Geest bezeft,
't Geen alle denkbeeld van Genoegen overtreft,
Zoo doet de Aartsgoedheid ons het grootst geluk verwerven,
Door 't billyk myden van al wat ons mogt bederven.
Men roeme dan altoos Gods Goedertierenheid,
Uitblinkende in het heil, den Schepz'len toebereid,
Dees Weldaad wordt op aard', nooit hoog genoeg geprezen;
Daar in kan de Eeuwigheid alleen toereikend wezen,
Wanneer de Ziel, geslaakt van 's Lichaams naauwen band,
Een vlugheid van gedacht' verkrygt, en haar verstand,
Gezuiverd wordt van 't geen het denkbeeld mogt verblinden,
En zy voor GODES *throon haar hoogsten wensch zal vinden,*
Te leven in 't genot van dien volmaakten staat,
Die 't zuiverst denkbeeld van Geluk te boven gaat.

MAAN-

MAANDELYKE UITTREKSELS OF BOEKZAAL DER GELEERDE WAERELD.

I. HOOFDSTUK.

HISTORISCHE en TAALKUNDIGE VERTOOGEN over de Gewyde VOORZEGGINGEN, waar in alle die Prophecyen der H. Schrift, welken reeds, op eene merkwaardige wyze, vervuld zyn, of hedendaags nog in de Waereld vervuld worden, zo geleerd als schrander en oordeelkundig verklaard en toegepast zyn, door den Hoog-Eerw. THOMAS NEWTON, *Doctor in de Godgeleerdheid en Bisschop van* Bristol, *uit het Engelsch vertaald, naar den Derden Druk van den Jaare*

 1766.

1766. *Tweede Deel.* Te Amsterdam *by* D. onder de Linden en Zoon, 1768. *In Quarto, groot* 459 *Bladz.* *De Prys is f* 2 : 15.

Volgens belofte volgt dit TWEEDE DEEL van dit uitneemend en weldoorwrocht Werk des Heeren T. NEWTON, *over de Voorzeggingen der H. S.* allerschielykst op het EERSTE, waar van wy den Leezer verslag gedaan hebben in onze Boekzaal van April 1768.

Wy twyfelen niet, of deeze spoedige voltooying en volkomen uitgaaf zal veelen zeer gevallen, te meer, daar wy van agteren zien, dat onze Landgenooten, hoe zeer zy ook anders in hunne denkbeelden over de Voorzeggingen verschillen, met een eenparig genoegen dit Werk ontvangen hebben: en zeker daar het niet van eenen gemeenen inhoud was, nog op dergelyke wyze, gelyk andere Schriften, behandeld; hebben wy ook niet anders verwagt, ja is door het zelve, om te spreeken met de woorden van den Nederduitschen oordeelkundigen Schryver des Voorberichts voor dit Werk, de Onderzoeklust ten aanzien der gewyde Bladeren, in *Nederland*, daar door als op nieuws gaande gemaakt, wy vertrouwen met hem, dat dit *tweede* en laatste Deel niet minder de weetgraagte van meer en min verstandige Bybel-oeffenaars en Godgeleerden zal aanzetten, om het zelve met lust niet slegts te doorbladeren, maar met aandagt en verwondering zelf naauwkeurig te leezen en te herleezen: te meer, dewyl men hier IX Vertoogen van den gewigtigsten inhoud zal aantreffen.

De *vier* eerste Vertoogen gaan *over de Voorzeggingen van den Zaligmaker, met betrekking tot de verwoesting van Jerusalem*, waar in alle voorspellingen des Heilands met de vervulling ten naauw-

keurig-

keurigsten vergeleken, en met Toepassingen op ons Christenen beslooten worden.

In het breedvoerig *vyfde* Vertoog overweegt de geleerde Schryver *de Voorzeggingen van* Paulus, *nopens den Mensche der Zonden*, 2 *Thess.* II. waar in hy de voornaamste misvattingen van H. de GROOT, LE CLERC, HAMMOND, WETSTEIN, en de verschillende gedagten der Roomschen duidelyk opgeeft, scherp toetst, en bondig wederlegd, waar na hy de waare Verklaaring en Toepassing deezer Voorzegging laat volgen.

In het *zesde* Vertoog gaat hy over tot de *Propheetsien van* Paulus, *wegens den Afval in de laatste tyden*, waar in hy dezelfde orde in agt neemt.

In het *zevende* Vertoog van bladz. 169-304. geeft hy *eene ontledende Verklaaring van het* EERSTE DEEL *van* JOHANNES *Openbaaring*, dat is van de *elf eerste Hoofdstukken.*

In het *agtste* Vertoog volgt het TWEEDE DEEL van dit Boek, dat is, een Verklaaring van het XII-XXII. Hoofd.

In het *negende* gaat de Heer NEWTON over tot een herhaal *van de Voorzeggingen*, *ten aanzien van het Pausdom*, waar in hy in orde plaatst alle de voorspellingen, welke de drie Apostelen, PAULUS, PETRUS en JOHANNES van het zelve gedaan hebben.

Waar op eindelyk het *Besluit* van het Werk volgt, in 't welk hy, by wyze van een Vertoog voorstelt: hoe de waarheid der openbaaring op die der Voorzeggingen gegrond zy, — welke Voorzeggingen 'er thans in de Waereld vervuld worden, — welke de Hoedanigheden der Profeetsien zyn, en wat 'er tot derzelver Verklaaring word vereischt, — dat het hedendaags Ongeloof erger dan dat der Joden is, — waar uit de waarheid van den Christelyken Godsdienst kan beweezen worden, — en eindelyk dat de naauwkeurige vervulling van de Profeetsien het grootste is van alle Wonderwerken.

Verlangt de Leezer iets te weeten aangaande de Verklaaring en uitvoeringe deezer ſtukken, wy zeggen met den geleerden Schryver des Voorberichts: dat ze *een ongewoon, en uitneemend nieuw licht ontvangen. En zyn ſommigen voor hem te overnaauwkeurig geweeſt om in yder woord en zaak eenige verborgenheid te vinden, en door fraaie en verſtandige verbeeldingen zich en anderen met verbaasdheid op deeze geheimen te doen letten, zy zyn hier door meenigmaalen ook van het oogwit der Voorzeggingen afgeweeken, en hebben dus den waaren zin van Gods Geeſt verlooren, of aan een kant gezet: terwyl anderen, volgens een eigen ontworpen Schets van Voorzeggingen, en naar hunne denkbeelden vaſtgeſtelde Geſchiedeniſſen, deeze Verborgendheden willende verklaaren, veel al dingen bedagt hebben, die met het oogmerk en de order van dit Boek niet overeenſtemmen, en dus eene verwarring in de order der Voorzeggingen, zo wel als eene tegenſtrydige toepaſſing van de verſcheide deelen derzelve, en dus alle te ſamen of zeer duiſter of geheel onverſtaanbaar gemaakt hebben:*

Onze Schryver, eenen gantſch anderen voet volgende, heeft, naar 't ons voorkomt, de ſchrandere Aanmerking van den grooten CALVINUS, zich geduuriglyk in de verklaaring en toeëigening der gewyde Voorzeggingen voor oogen geſteld: *Dat, zo men zich met eene maatige kenniſſe wil vergenoegen, niets zo bewimpeld of duiſter is in de Gezigten, of wy kunnen de hoofdzaak en het oogmerk der Voorzeggingen verſtaan, terwyl niets in deezen meer belemmert, dan met eenige Uitleggeren over iedere Lettergreep naauw te ziften, en over zaaken kinderagtig te beuzelen. Waarom niets billyker is, dan zorgvuldig agt te geeven op het oogmerk van den Profeet, op de omſtandigheden der tyden, en op de overeenkomſt tuſſchen de tekenen en de zaaken welken daar door betekend zyn.*

Thans

Thans zy het dan den Leezer aanbevolen te onderzoeken, in hoe verre de geleerde NEWTON dit ſpoor gevolgd hebbe, en gelukkig hier in geſlaagd zy. En waar wy van hem verſchillen, daar zal hy een eiſch op onze inſchikkelykheid doen, zo wel als op onze nadere overweeging aandringen.

Beleeven wy thans tyden, waarin wy ſommigen der Voorzeggingen van JOHANNES met opzigt tot den val van den *Antichriſt*, of der Kerke van *Rome* allengskens zien vervuld worden, van des te meer gewigt is dit Boek in onze tyden, waarin de Hoog-Eerw. NEWTON dit ſtuk met zonderlinge oplettenheid heeft nageſpoord.

Over het XIV. Hoofd. van JOHANNES, waarin de Lotgevallen der twee Getuigen voorkomen, merkt de Schryver dit volgende aan: het eerſte deel van dit Hoofdſtuk behelſt den inhoud van het *kleine Boek* of Boeksken te vooren gemeld. JOHANNES word bevolen den *binnenhof des Tempels, den Altaar, en de geenen die daar aanbaden*, te meeten, om te toonen, dat 'er geduurende al dien tyd, nog ſommige waare Chriſtenen zouden zyn, die zich naar den regel van 's Heeren woord ſchikten. Deeze afmeeting kan ook nog byzonder zinſpeelen op de Hervorming uit het Pausdom, welke onder deeze zesde Bazuine gebeurde; en eene der redelyke oorzaaken hier van was, het innemen van *Conſtantinopel* door de *Turken*, welk de Grieken uit hun Land deed vlugten, en hunne Boeken onder anderen overbrengen naar het Weſtelyk gedeelte van *Europa*, 't geen de gelukkige gelegenheid gaf tot herſtelling der Geleerdheid, welke toen de oogen van veelen verlichtte, en eene aanleiding gaf tot de nodige Hervorming in de leer en zeden der Kerke. — Maar offchoon het binnenſte deel des Tempels, 't geen het kleinſte getal inſloot, gemeeten werd, zo wierd nogthans het buitenſte of *Voorhof* niet gemeeten, om aan te toonen

dat verre de grootste hoop verworpen was, als die wel den naam van *Christenen* hadden, maar in eerbewys en wandel met 'er daad *Heidenen* waren.

Ten deezen tyde zou God eenige waare en getrouwe Getuigen doen opstaan om tegen deeze nieuwigheden te prediken, want daar waren al *Protestanten* van deezen stempel, lange voor dat deeze hunne naam in *Duitschland* en elders het eerst gehoord werd. Van deeze Getuigen zou wel een gering, doch genoegzaam aantal verwekt worden: doch 'er was goede rede voor om hen in een *tweetal* te doen bestaan, dewyl dit getal door de Wet vereischt, en ook in en door het Euangelie bevestigd is. *Deut.* XIX: 15. *Matth.* XVIII: 16. Voorheen waren twee Getuigen in dezelfde zaak meermaalen by een. MOSES en AARON in Egypte; ELIAS en ELISA in den afval der X. Stammen; en ZERUBBABEL en JOSUA na de Babylonische gevangenis, met welken deeze getuigen in het byzonder vergeleken worden. JESUS zond zyne leerlingen ook by twee en twee teffens uit, en men heeft opgemerkt, dat de voornaamste Hervormers, ook als by paaren, zich vertoond hebben, gelyk *Waldensen* en *Albigensen*, J. HUS en H. van PRAAG, LUTHER en CALVYN, CRANMER en RIDLEY, enz. Niet dat ik denke, dat juist twee byzondere menschen, of twee byzondere Kerken hier verbeeld zyn, maar in 't algemeen dat eenigen, hoewel weinigen, in ieder Eeuwe gevonden zullen worden, die zich tegen de zonde, bygeloof en Afgodery verzetten zouden. Geen vervolging zou hen afschrikken, maar zy zouden, *schoon met zakken bekleed*, en in een bedrukten staat levende, voortgaan met prophéteren tegen het bederf 1260 dagen, dat is 42 maanden; zo als te voren is gemeld, ieder maand op 30 dagen gerekend, en elke dag op een prophetisch jaar, zo als by DANIEL, welk de juiste tyd is der

ge-

geweldige overheerfching en Afgodery, van de Kerk van *Rome*.

Hun kenmerk is, dat ze *Olyfboomen* en *Kandelaars* zyn, dat is gelykformig aan ZERUBBABEL en JOSUA, Zach. IV. als groote Onderwyzers en Verlichters der Kerke. *Een vuur zou uit hunnen mond gaan en hunne vyanden verflinden*, gelyk MOSES en ELIAS deeden. *Num.* XVI. 1 *Kon.* I. doch geen ftoffelyk vuur, maar eene aankondiging van Gods wraake aan de bedervers der Kerke, gelyk als tot JEREMIAS gezegd word. *Jer.* V: 14. en zy zouden 3 jaar en 6 maanden den Hemel fluiten, gelyk ELIAS, 1 *Kon.* XVII: 1. 't geen zo veel is als 42 maanden, of 1260 dagen.

In dien tyd zou de Godlyke genade, van de veragters hunner leere te rug gehouden worden; zy zouden de *wateren in bloed veranderen*, gelyk MOSES en AARON in *Egypten* deeden, 't geen meer naar de letter nog vervuld moet worden, als God de Phioolen zyner gramfchap op de Tegenftanders zyner Getuigen zal uitftorten.

Al wat voorts van 't Ampt, Magt, Lyden, Dood, Opftanding en Hemelvaart deezer Getuigen gezegd word, is meeft ontleend van Hem, die Hoofd. III: 14. word genoemd *de waaragtige en getrouwe Getuige*, met dit onderfcheid, dat de zynen wezenlyk, en deezen figuurlyk zyn. *En als zy hun getuigenis zullen geëindigd hebben*, dat is, bykans, dan zal het *Beeft* (de Tyrannifche Magt van *Rome*) hen dooden, dat is, na lang door dezelve beftreden te zyn geweeft, onderdrukt, van alle magt en aanzien beroofd, van alle Ampten ontfteken, en dus ftaatkundiglyk, indien niet natuurlyker wyze, gedood worden. In deezen ftaat zullen zy eenigen tyd liggen in de ftraaten der groote Stad, in eenige openbaare plaatfen onder het regtsgebied van *Rome*, welk geeftelyker wyze *Sodom* en *Egypte* word geheten wegens de verdrukking, tegen Gods

volk daar gepleegd: maar na 3 dagen en een half dat is na 3 jaaren, en een half, zouden ze ten Hemel varen, dat is, door openbaar gezag tot alle eer hersteld worden, 't welk gevolgd zou worden van groote beroeringen, welke tot teken van zwaarder val zouden dienen, terwyl anderen daar door bewoogen zouden worden tot erkentenis van Gods magt.

Eenigen zyn van gevoelen, dat deeze Voorzegging van den dood en wederopstanding der Getuigen vervuld zy in het geval van J. Hus en H. van Praag, veroordeeld en gedood op het Concilie van Constantz, en na deszelfs scheidinge in leeven verwekt in en door hunne Leerlingen en Volgers. Deezen werden daarna genoodigd door een: *komt herwaarts op*, om voor 't Concilie van *Basel* te verschynen, doch dit Concilie hen bedroogen hebbende, *viel het vierde gedeelte der Stad*, naamelyk *Bohemen* af, en verzaakte den Paus.

Anderen betrekken deeze voorspelling tot de Protestanten van het *Smalkaldische Verbond*, die ten eenemaal verslagen werden door Keizer *Karel* in 't Jaar 1547. waar in de twee groote Voorvegters, Keurvorst J. Frederik van Saxen, en de Landgraaf van *Hessen* gevangen werden. De Mis werd toen hersteld, de getuigen waren dood, doch niet begraaven, hunne zaaken herstelden zich door den vreede van *Passau*, en een groot deel van *Duitschland* onttrok zich van de Kerk van *Rome*

Sommigen denken dat de Prophectsie best werd toegepast op den moord der Protestanten te *Parys* op *S. Barthelsdag*, in 't Jaar 1572. Hunne doode ligchaamen lagen onbegraaven op de straaten van *Parys* men zong *Te Deum* over hunnen ondergang, men sloeg *Medailles* ter gedagtenis van denzelven, en nam voor, dien dag voortaan met plegtigheid en pragt te vieren; maar dit veranderde door

door het Verbond dat HENDRIK III. drie jaar en een half daarna met de Hervormden maakte, waar by hy alle voorige vonnissen vernietigde.

Op nog latere tyden denken anderen. PETRUS JURIEU, vermaard Godgeleerde en Predikant te *Rotterdam* verbeelde zich, dat ze vervuld was in de vernietiging van 't Edict van *Nantes* 1685. en in de vervolging, ten zynen tyde daar uit gebooren, waar na hy dagt eene geheele zuivering van het Roomsch Bygeloof te zullen zien volgen.

Bisschop LLOYD en WHISTON hebben deeze voorzegging op de *Waldensen*, die in den Jaare 1686. door een wreed Edict van den Hertog van *Savooye*, vermoord, gebannen en verdreeven, in de Protestantsche Landen aangenomen en geherbergd, drie en een half jaar daarna heimelyk, gewapenderhand in *Savooye* weer gekeerd, en na eene groote slagting onder hunne vyanden, hunne bezittingen weder herwonnen hebbende, door den Hertog hersteld zyn. — Deeze waren in der daad de allerwreedste vervolgingen der *Protestanten* in *Frankryk* en *Savooye*, en ten deezen tyde was ook het Pausdom in *Engeland* op den throon bevorderd, en dit ons Land werd toen met de uiterste omkeering van zynen Godsdienst en Voorregten bedreigd, terwyl 'er nogthans binnen weinig meer dan drie en een half jaaren tyds, eene gelukkige verlossing ten deezen aanziene, door de heerlyke omwenteling in den Burgerstaat en in de Kerk te wege gebragt werd.

Na alle deeze verschillende gevoelens opgegeeven, en elk zyner Lezeren vryheid van preteeren gegeeven te hebben, houd hy zyne eigen gedagten omtrent dit stuk niet agter, en vervolgt dus: In alle deeze gevallen schynt 'er eenige gelykheid of overeenkomst te zyn met de *Prophecetsye*, hier voor ons, wegens *den dood en de opstanding der Getuigen*; en het kan der allesbestierende Voorzienigheid behaagd hebben, om de gebeurtenissen

zo te regelen en te schikken, dat de rampen en verdrukkingen der Kerke eenigermaate aan elkander gelyk kunnen geweest zyn, of nog zyn, en dat alle die eerste uitwerkzelen van die overheerschende en vervolgende magt, geheten het *Beest*, voorschaduwingen en voorbeelden, als 't waare, konden zyn van de laatste en grootste hunner onderneemingen en vervolgingen tegen deeze Getuigen. Maar schoon deeze voorbeelden in sommige opzigten, genoeg aan het oogmerk der Voorzienigheid schynen te beäntwoorden, zyn zy egter in anderen gebrekkelyk, en byzonderlyk daar in; dat geene van gemelde vervolgingen de laatste geweest is, die CHRISTUS Kerk op aarde bezuuren zoude, zynde 'er nog verscheiden anderen sedert geweest, gelyk 'er waarschynlyk nog meer weezen zullen. Behalven dat ook de *twee Getuigen*, waar van hier gesproken word, de verbeeldende Persoonen schynen te zyn van de *Protestanten* in 't algemeen; en dit dus aanduide, dat de vervolging mede algemeen en geenszins bepaald zal zyn aan eenige Kerk of Land in 't byzonder.

Wy leeven thans nog onder de *zesde Bazuine* en het Ryk der *Euphratische* Ruiterbenden, of der *Otthomannen* is nog in weezen, en mogelyk van zulk eene uitgebreidheid als ooit; hebbende het *Beest* nog de *heerschappy in handen*, en zynde de *Getuigen* als nu, nog meer of min, in deeze of geene tyden en plaatsen bezig, om als veragte Lieden, met zakken bekleed, in 't heimelyk en al zugtende tot troost der Geloovigen te profeteeren. En het zal niet zyn dan op het einde *van hun getuigenis*, welk thans nog eenigszins verre afschynt, dat de groote overwinning en zegepraal van het *Beest*, en de verdrukking, wederverryzing en verheerlyking der Getuigen plaats neemen zal. Wanneer alle deeze dingen zullen vervuld worden, dan zal de *zesde Bazuin* eindigen, en

het

het *tweede wee* zal voorbygegaan wezen, vs. 14. Dan zal het *Turksche Ryk* op dezelfde wyze verbroken worden, als EZECHIEL in Kap. XXXVIII. en XXXIX. en DANIEL in Kap. XI: 44, 45. voorzegd hebben. Het lyden van *deeze Getuigen* zal ophouden, en zy zullen boven hunne vyanden verheven en verhoogd worden, en als het *tweede wee* dus zal voorbygegaan zyn, dan zal het *derde wee*, of de volslage vernieling van het *Beest haastelyk komen.* Daar verliep tusschen het *eerste* en het *tweede wee* eenigen tyd; maar by het ophouden van het *tweede*, zal het *derde wee*, onmiddelyk, een begin neemen.

Het blykt derhalven, dat het grootste deel van deeze Voorzeggingen als nog moet vervuld worden, maar mogelyk zullen sommigen vraagen, of 'er niet al eenig gedeelte van deeze Voorzegging is vervuld geworden, en of 'er niet reeds eenige zulke Persoonen zyn geweest, als *deeze Getuigen*, die, als waare en getrouwe Dienstknegten van JESUS CHRISTUS, in iedere Eeuwe, leeringen voortgeplant hebben, stryдig met die, welken de Paus en de Kerk van *Rome* vasthouden? De waarheid hier van is zekerlyk door een geschiedkundig berigt van zaaken, hier toe behoorende, buiten kyf te zetten. En indien men dus kan betoogen, dat 'er gedunriglyk zulke *Getuigen* van de zevende Eeuwe af, tot op de Reformatie in de zestiende Eeuwe toe, geweest zyn, zo denk ik, dat 'er ten deezen aanziene, wegens de voorgaande of volgende tyden weinig twyffeling meer zal overblyven. De zaden van het Pausdom toch zyn, gelyk wy te vooren, by eene andere gelegenheid aanmerkten, reeds begonnen gestrooid te worden, in de dagen der Apostelen, maar zy zyn toen nog niet ryp geworden, dewyl de magt van den Paus, als een Hoorn of tydelyk Vorst, niet is gevestigd geworden dan in de agtste Eeuwe: dies zal het best voegen, dat we van daar onze berigten afleiden,

den, als wanneer het *Beest* begon te heerschen en de Getuigen met zakken bekleed, of in stilte en al treurende en rouwdragende, hunne *Voorzeggingen* waereldkundig maakten.

Hier op gaat dan de Hoogl. NEWTON over om van de zevende Eeuw af tot op de Reformatie toe verslag te geeven van de voornaamste Getuigen, die tegen het *Beest* getuigd hebben, om dus de Vervulling uit de Geschiedenissen van zo veele Eeuwen te bevestigen. Ten dien einde levert hy ons op de voornaamste en kragtigste bewyzen in een Vertoog, dat 38 bladz. groot is, 't welk wy niet wel kunnen uittrekken; doch ook zal dit niet zeer noodig zyn, wyl de Leezer hier uit genoegzaam kan besluiten, hoe zeer deeze groote Uitlegger gesteld zy, om 't geen hy vast stelt, bondig te bewyzen, en 't stuk, waar in hy geen lichts genoeg heeft, omzigtig te behandelen, en op losse gronden niets te bepaalen. Wy vertrouwen daarom, dat daar we eenen tyd beleeven, waar in wy groote en gewigtige veranderingen in de *Roomsche* Kerk zien voorvallen, waar op wy schuldig zyn, altyd naauwkeurig te letten, men ook dit voortreffelyk Werk van den Heer NEWTON naarstig zal gebruiken, om *in de tekenen der tyden* meer licht te krygen, en het wys bestier van God in zyne Kerk aan te bidden, by het zien der vervullingen van 't woord, dat zyne Knegten, de Profeeten, voorspeld hebben.

II. HOOFD-

II. HOOFDSTUK.

De VADERLANDSCHE HISTORIE, vervattende de Geschiedenissen der nu Vereenigde Nederlanden, inzonderheid die van Holland, *van de vroegste tyden af, uit de Geloofwaardigste Schryvers en egte Gedenkstukken samengesteld. Met Konstplaten opgehelderd. Eerste Deel, beginnende met de aankomst der* Batavieren *hier te Lande, en eindigende met het Jaar* 800. *Te* Amsterdam, *by* Isaak Tirion, 1752. *Met Privilegie van de Ed. Groot Mog. Heeren Staaten van Holland en Westvriesland, in groot Octavo, behalven de Voorrede* 452 *Bladzyde beslaande. De Prys is f* 3 : 0.

De lust der *Nederlanderen* tot het lezen en naspooren der oude en latere Geschiedenissen hunnes Vaderlands is thans zoo algemeen, dat bykans elk zich schamen zoude, geheel onkundig te zyn van 't geene 'er in zyn Land of Stad, onder zyne Voorouderen, is voorgevallen. En 't schynt dat de zagte Regeering, onder welke wy leven, ons zoo veel belang doet neemen by 't gene ons Vaderland aangaat, als of alles, wat wy 'er van hooren, ons of de onzen zelven betrof: — maar de regtschapen kennis dier Geschiedenissen is echter zoo algemeen niet, als deze lust en zucht tot het onderzoek der zelven, welk grooten deels is toe te schryven aan 't gebrek van zulk

eene Historie, als de geene is, welker Tytel wy zoo even hebben opgegeven, en welke nu wel dat gebrek, sedert eenige Jaren al vervuld heeft, maar toch in 't gemeen niet genoeg gelezen wordt, noch kan worden by zulke Burgers, Handwerkslieden, en anderen, welker vermogens veel al niet toereiken, om zoo kostbaar een Werk zich te verzorgen: weshalven wy voorgenomen hebben, ten einde en den leesluft op te wakkeren, en de kennis zelve van onze Landgenooten in deezen uit te breiden, om Maandelyks uit ieder Stuk van dit, met recht beroemde, Werk van den voortreflyken Amsterdamschen Geschiedschryver JAN WAGENAAR, het eene en andere wetenswaardige uit te kippen, en 'er onzen Lezeren op te vergasten, ten einde dezulken tevens, wier vermogens het toelaten, om zich dit Werk eigen te maken, aan te moedigen, zelven ter verder voldoening van hunnen aldus door ons opgewakkerden Leesluft, uit de heerlyke bronnen zelven te putten, uit welken wy hier en daar slegts eenige smakelyke droppelen van een aangenaam en heilzaam nat op deze weinige bladeren kunnen uitstorten.

Het Eiland, welk wel eer van de beide armen des *Rhyns* omvangen en van ouds op 80, 000 schreden of omtrent 27 uuren gaans, lang, en op 22, 000 schreden of ruim zeven uuren gaans in de breedte uitgestrekt, en tusschen Moerassen in gelegen was, of ten grooten deele uit laag en moerig Land bestondt, werd dikwerf door de Rivieren overstroomd, en hier door of onbewoonbaar, of zoo drassig gemaakt, dat het de voetstappen der betrederen zelven niet bewaarde, of, daar het een weinig vaster scheen, een hol gedruis verwekte, waarom sommigen, twyfelende of het Land of geen Land genoemd moest worden, het zelve misschien in vervolg van tyd, om deze reden, *Holland* geheeten zullen hebben.

Di-

Dit Eiland nu werd, na dat het door zyne oudste Bewooners, die of *Galliers*, of *Germanen* zullen geweest zyn, verlaten was, ingenomen van de *Batavieren*; een *Germanisch* Volk, van onbekenden oorsprongk, naar welken dit Eiland het *zeer edele* of zeer *vermaarde Eiland* der *Batavieren*, genoemd geworden is. — By welke gelegenheid deze Lieden zich het zelve hebben toegeëigend, staat ons, die voornemens zyn, in een korte schets slegts den onvermoeiden, en zeer bekwamen Schryver onzer Vaderlandsche Geschiedenissen te zullen tragten te volgen; thans wat breeder te vertoonen.

De *Kimbren*, die wel eer het tegenwoordig *Jutland*, en de *Teutonen*, die de nog noordelyker gewesten van Zweden, Denemarken en Noorwegen bewoonden, die van ouds *Scandinavie* geheeten werden, spanden, ruim eene Eeuwe voor onze gemeene Tydrekening, samen, om hunne eigene Landen te verlaten, en vreemde Gewesten op te zoeken. Met dit oogmerk opgetrokken zynde, en, in hunnen togt, nog meer andere Volken in dien zelfden toeleg ingewikkeld hebbende, en onder anderen ook de Bewooners van dit ons gemeld Eiland, (die, meent men, kortelings te vooren, door een zwaren Watervloed van huis en have beroofd waren,) kwamen zy, na 't afloopen van *Gallie* en *Spanje* eindelyk op de grenzen van *Italie*, daar de *Romeinen* nu al 640 Jaren gevestigd geweest waren. Aan dezen verzogten zy om den afstand van eenige Gewesten; welk hun geweigerd werd; dies zy de Wapenen te hulpe namen, en eerst dezelven eene groote nederlaag toebragten, doch zelve naderhand door Marius, derwyze een en andermaal geslagen, en op de vlugt gedreven werden, dat 'er maar zeer weinigen van hun, naar het te vooren verlaten Land weder te rug gekeerd,

keerd, en aldaar, om dezen hunnen ftouten togt, nog lange daar na beroemd gebleven zyn.

Onder de Landen nu dezer vermetele Omzwerveren, die voor eenen tyd onbewoond bleven, was ook het reeds befchreven Eiland, tusfchen de uitwateringen van den Rhynftroom, 't gene echter niet lange ledig fchynt gebleven, maar in 't bezit, genomen te zyn door de *Batten* of *Batavieren*; door hunne gebuuren uit de oude woonplaatfen by de Rivier de *Adrana*, nu de *Eder*, verdreven zynde, getroofteden op den raad hunner Priefteren zich dit leed, en gingen in fchuiten, uit uitgeholde boomen gemaakt, met have en vee, vrouwen en kinderen, zich nederzetten, in dit onbewoond, of verlaten, en toch bofch- en vifchryk Eiland, welk federt naar deze *Batavifche Katten* het Eiland der *Batavieren*, en vervolgens *Batavie* genoemd is; beflaande zy een groot gedeelte van het tegenwoordig Holland, Gelderland en Utrecht; nevens een klein gedeelte der vafte kuft, van het *Belgifch Gallië*, uitmakende een gedeelte van het tegenwoordig Kleefsland, terwyl het onzeker is, of zy dit vafte Land ten eerfte, of daarna by eene byzondere gelegenheid in bezit genomen hebben. Dit hun Land nu is op de hoogte van omtrent 52 Graden Noorderbreedte gelegen; en de tyd der inneming mag men billyk ftellen op tusfchen de 60 en 100 Jaren voor onze gemeene Tydrekeninge.

Deze *Batavieren* dan, *Germanen* of Duitfchers van naam en afkomft, waren in aart en zeden, met de overige *Germanen* zeer overeenkomftig; en met harde, ruuwe, grove en fterk gefpierde Leden, als het gros der *Duitfcheren*, voorzien, bekwaam om de ongemakken van lucht en weder, zoo wel als die van de Jagt op wilde Dieren, en van den Oorlog te verduuren; welken laatften zy zelden ongetergd, doch als dan ook moedig aan-

vingen;

wingen. Voorts munteden zy uit, onder hunne Landslieden, in oordeel en schranderheid, in trouwe, openhartig- herbergzaam- en kuischheid: zoo dat Hoerery naauwlyks onder hen genaamd werdt; en de Veelwyvery zoo vreemd was, dat slegts eenigen der voornaamsten somwylen twee Vrouwen hadden. Tot den drank en het dobbelspel echter waren zy zeer genegen, zoo dat ze aan het laatste dikwerf hunne vryheid opofferden.

In hunne langduurende kindsheid gingen zy, zelfs by de felste winterkoude, moedernaakt. Ouder geworden, sierden zy zich met rokken van beestenvellen, en op hunne wyze, met een gekleurd vocht van uitheemsche Zeegedrogten besprengkeld, en met een gesp of doorn om den hals vast gemaakt. Voor 't overigen waren ze ongedekt. De Vrouwen waren in kleeding van de Mannen alleen door een linnen, purperverwig beschilderd hoofddekzel onderscheiden, en gingen voorts met blooten hals en armen.

Van natuure hadden zy rosagtig of goudgeel haair; welke kleur zy nog met kalkloog te hulpe kwamen; bindende 't zelve met een knoop in den nek of boven op het hoofd vast; een sieraad, welk den wulpschen *Romeinen* zoo bekoorde, dat het door den tyd by hen vermaard geworden is. De *Batavieren* droegen lange baarden, en lieten haair en baard somwylen zoo lange groeijen tot dat zy eenen vyand verslagen hadden. Zy bewoonden houten huizen, niet digt by een, maar naar elks welgevallen getimmerd, en meest allen met een ruimen werf voorzien, 't zy uit vreeze voor brand, 't zy uit onkunde van alle geregelde bouworden. Deze huizen waren met stroo gedekt en veeltyds geplaatst op opgeworpen hoogten, *Terpen*, *Torpen*, en in later tyden, *Vliebergen* geheeten; waar van men 'er sommigen nog heden vindt, en door welken zy zich tegen de overstroomingen beveiligden.

Weinig fraais was 'er voor 't overige aan dezelven; in plaatſe van ſchilderwerk, waren zy hier en daar met blinkende aarde verſierd.

In 't lezen en ſchryven waren zy zo lange onkundig, tot dat zy het van de Romeinen geleerd hadden. In het vechten en te Paarde ryden, waren zy ervarener, en, als 't op een ſtryden ging, kloek en ruſtig in het doorzwemmen van wyde ſtroomen, en dapper en onvertzaagd in het gevecht; tot het welke zy zich van een ſoort van ſpeeren, (Frameën geheeten,) bedienden, met welken zy van naby en van verre konden vechten. Zelden gebruikten zy Zwaarden of groote Spieſſen. De Ruiters droegen een Framée en een van teenen gevlochten langwerpig vierkant ſchild. Het voetvolk gebruikte ook werpſchichten, met welken zy tot een grooten afſtand wiſten te treffen. Weinigen bedienden zich van harnaſſen, en ſlegts eenigen van helmen of ſtormhoeden. Hunne meeſte kracht beſtondt in 't voetvolk, dewyl hunne Paarden, noch afgericht op wenden of keeren, noch ſchoon, noch ſnel waren. Hunne Vrouwen en Kinderen, die zy in den Oorlog altoos met zich voerden, dreven, door hun aanſchouwen en huilend kermen, de ſtrydende Mannen aan, om, met een woeſte drift, naar de overwinning te trachten. De gekwetſten wierden door hunne Moeders en Vrouwen zoo liefderyk als kloekhartig verbonden en opgepaſt, en de blooden en aarſelenden aangemoedigd om hun huisgezin en vryheid heldhaftiglyk te verdadigen.

De Batavîſche Mannen in het Huisbeſtier en den Landbouw zeer onbedreven, lieten de zorg daar van aan de Vrouwen en oude Mannen over. Hunne eenvoudige ſpys beſtondt in wilde Appelen, Melk, Boter en Kaas; Pappen uit wilde Haver en Gerſt, en verders wild en tam Vee. Hunne drank was een Kookzel van Gerſt of ander

Graan en Water, welk eenigszins naar Wyn smaakte, en, of met ons hedendaagsch Bier, of met onzen Moutwyn eenige overeenkomst zal gehad hebben.

Hunne Huwlyken gingen zy, in 't algemeen, niet beneden de twintig Jaaren aan; paarende dus Jongelingen en Maagden van gelyke Jaaren en grootte, in de tegenwoordigheid hunner wederzydsche Bloedvrienden; wordende het huwlyksgoed niet van de Vrouw aan den Man, maar van den Man aan de Vrouw gebragt. Dit bestondt in een Koppel Ossen, een getoomd Paard, een Zwaard, Werpspeer en Schild; geevende de Bruid van haaren kant ook eenig Wapentuig aan den Bruidegom; waar mede het huwelyk voltrokken was. Deeze zonderlinge Bruid-schat gaf aan de Bruid te kennen, gelyk men haar by de Verbindtenis teffens ernstig vermaande; dat zy met haaren Man in Vrede en Oorlog, in lief en leed alles verdraagen, onderneemen, en hem getrouw blyven moest. De Jong-geboornen wierden aan geene Voedsters betrouwd, maar door de eigen Moeders gezoogd. En onder de gehuwden schynen alle Goederen gemeen gebleeven te zyn, gelyk dit thans nog op veele plaatzen van ons Land gebruikelyk is.

Met het begraaven der Dooden hadden zy in 't gemeen weinig op. De Lyken van vermaarde Mannen wierden alleen met hunne Wapenen, en somtyds ook met hunne Paarden, op een hoogen houtstapel verbrand. Het luidrugtig treuren en kermen over dezelven, duurde niet lang, doch het hartenleed sleet langzaam.

Aan de Afgodery waren de Batavieren, niet minder als andere Noordsche Volken, ten uitersten verslaafd. Behalven aan de Zon en Maan, beweezen zy ook aan het Vuur eenen Goddelyken Eerbied. MERKURIUS werd van hun onder den Naam van *Woden* of *Wodan*, gediend, van wien de Woens-

dag waarschynlyk zyn Naam ontvangen heeft. Dat men ook aan HERCULES Goddelyke Eere beweezen hebbe, blykt uit de oude Opschriften, die men in 't begin der Zestiende Eeuwe, by *West-Kapelle*, op 't Eiland *Walcheren* gevonden heeft. Gelyk men ook voor eene Eeuw op dit zelfde Eiland, uit een groot getal Steenen met Beeldtenissen en Opschriften, ontdekt heeft, dat men oudtyds aldaar zekere Godinne NEHALENNIA (van welke men tot nog toe nergens elders eenig Gedenkteeken gevonden heeft, en welker Naamsbetekenis zeer onzeker is,) Godsdienstiglyk geëerd hebbe. Te gelyk met de Beeldtenissen dezer Godesse, zyn 'er ook eenige Beelden van JUPITER en NEPTUNUS, in dit Eiland gevonden, waar uit men vermoeden mag, dat deeze Goden insgelyks hier te Lande bekend en geëerbiedigd geweest zyn. Daar en boven zullen de R meinen, naar alle gedagten, aan de Bewoonders deezer Landen, veele nieuwe Godheden, en de wyze van derzelver Dienst hebben leeren kennen. Onder de Batavieren hadden daarom hunne Offer-Priesters ook zeer veel gezag in zaaken van Regeering: en niet min eerbieds bewees men mede aan zeker soort van Waarzegsters, die in de gewigtigste gevallen geraadpleegd, en welker Antwoorden voor onfeilbaare Godspraaken gehouden wierden.

Zy hadden onder hen ook zekere Zangers of Dichters, die hunne Heldendaaden, in den Oorlog betoond, door hunne Gezangen voor den Nazaat poogden te vereeuwigen. Uit welke Gezangen, zoo wel als uit het geluid, en de vlugt van Vogelen, en het briesschen en hinniken van afgezonderde, en voor den gewyden Wagen gespannen Paarden, zy allerlei goede en kwaade voorbeduidzels wisten te maaken. Om over den uitslag van zwaare Oorlogen te oordeelen, lieten zy een Gevangenen van den Vyand met iemand van de hunnen

hunnen vegten, en namen uit de overwinning van den eenen of anderen een goed of kwaad voorteeken.

De Schouwspeelen betreffende; deeze waren by hen onbekend, ten zy men daar onder wil tellen de vermetele behendigheid van sommigen hunner Jongelingen, in, met naakte ligchaamen tusschen Zwaarden en Speeren in te springen, zonder zich te kwetzen.

Belangende hunne Regeeringswyze, is men meest altyd van gedagten geweest, dat zy, als een Gemeenebest, door hunne voornaamsten, met toestemming der Gemeenen, zyn bestierd geworden; terwyl sommigen meenen, dat zy de form van een Koningryk hielden. Doch, uit onze volgende Schets zal genoeg blyken dat dezelve alleen in Naam Koninglyk, maar in der daad Vry geweest is.

Gelyk de Duitschers in 't gemeen, de Regeering der voortreffelykſten beminden, zoo behielden zy niet te min altoos de Magt om over gewigtige Gevallen, met gemeene stemmen te raadpleegen. Een zelfde zugt tot Vryheid kleefde ook den Ouden Batavieren aan, en deeze deeden zy doorstraalen op hunne *Algemeene Land-dagen*, daar de Edelsten, met de bekwaamsten uit het gemeen, over Vrede en Oorlog, of andere voornaame Zaaken, een gemeen besluit opmaakten. Hier konden alleen de Priesters aan iemand het stilzwygen opleggen: en de Koningen, of by gebrek derzelven, de voornaamste, oudste, edelste, dapperste of welsprekendste uit den Volke, wierden het eerst gehoord, meer uit eerbied voor hunne Agtbaarheid, als uit erkentenis van hun gezag. Mishaagde hun Raad, het algemeen gemor keurde denzelven af. Geviel hy daar en tegen der Vergadering, dan gaf men, door het schudden der Speeren,

 het

het eerlykste blyk van zyne toestemming aan den zelven.

Hier verkoor men de Koningen, die het Krygsbewind in den Oorlog; en in den Vrede, als zy hunnen Eernaam behielden, een bepaald bestier over het Volk hadden; 't welk, indien zy maar, met een weinig te veel gezags zich toe te passen, te verre durfden uitbreiden, terstond, zoo wel als hunne Naam, by het Volk gehaat wierd. In 't kort, het Volk hadt zoo veel regt over hen, als zy over het Volk; ook wierden zy meest om hunnen Adeldom, en slegts één Jaar, of zoo lang als de Krygstogt duurde, en zelden, indien ooit, voor hun geheele Leeven, tot die waardigheid verkooren. Twyffelagtig is het ook, of hunne Krygs-Oversten of Hartogen, wel altoos van deeze hunne Koningen onderscheiden geweest zyn; dewyl men den Naam van Koning en Krygs-Overste dikwerf door malkander en op een en denzelfden Persoon toegepast vindt.

Zomtyds nogthans schynen 'er ook *Krygsoversten*, nevens de *Koningen*, om hunne Dapperheid verkooren te zyn; by welke Verkiezing zy op een Schild gezet, en daar mede op de Schouders hunner verkiezeren om hoog geheeven wierden.

Behalven deezen hadden zy ook *Opperhoofden* over de byzondere Landstreeken, die, als *Eersten* of *Voortreffelykften*, het Regt in de byzondere Saamenwooningen of Gehugten handhaafden; jaarlyksch aan het Volk de Landen ter bezaaijing, aanweezen; en ook weder in hunne bediening, om het Jaar, met anderen verwisselden. Aan ieder derzelven wierden *honderd Mannen* uit het Gemeen toegevoegd, welkers naam, die in 't eerst een getal beteekende, naderhand een Eernaam geworden is. Deeze dienden den *Opperhoofden*, in Vrede, tot Raaden, en gaven hun luister en gezag. In den Oorlog verstrekten zy hun tot Beschermers.

allen

allen om 't zeerst ieverende, het naaste by hen te zyn, en hun in manhaftigheid te evenaaren of te overtreffen.

Hier uit zien wy dan, dat het Oppergezag berustte by de groote Vergadering; dat de Koningen en Krygs-Oversten, 't zy voor een tyd, of voor hun leeven gekooren, bepaald gebonden waren; dat de Opperhoofden nevens de Koningen, de gemeene Zaaken, afdeeden, waar in de groote Vergadering niet voorzien kon; en dat de Staat dus door de Voortreffelykstsen, onder het goedvinden van 't Gemeen, naar de by hen veel vermoogende Wetten der Natuure en gewoonte, geregeerd wierd; tot dat zy door de Romeinen met beschreeven Wetten voorzien geworden zyn.

Deeze Batavieren nu hadden waarschynlyk al eenige Jaaren lang hun Eiland bewoond, wanneer zy een Verbond met de Romeinen aangingen, toen deeze onder hunnen eersten Keizer JULIUS CÆSAR, (bezig met het overmeesteren van *Gallie*, na het slaan der *Helvetiers*, en het overwinnen der *Germaanen* en eene menigte hunner Hulp- en Bondgenooten,) * tot het verder voortzetten hunner Zegenpraal over den Rhyn getoogen waren. Een Verbond, 't welk door zekeren KATTENWALD, misschien mede een Batavier, bewerkt, voornaamlyk op deeze Voorwaarden schynt gegrond geweest te zyn: Dat de Batavieren beloofden om de Romeinen met gewapend Krygsvolk, te dienen. Dat de laatsten van hun kant, hen als Vrienden en Broeders zouden hou-

* Deeze waren de *Avecynen*, die misschien het Landschap *Auvergne* bewoonden. De *Sequaanen* aan de Grensen der *Helvetiers*, in het tegenwoordige *Fransche Comté*, gelegen. De *Sueven* of *Germanische Katten*, in en omtrent *Hessenland* woonende. De *Belgen*, die het noordelykste *Gallië* bewoonden, uitgezonded de *Remen*, die in *Champagne* omtrent *Rheims* gehuisvest waren.

houden, en handelen, zonder schatting van hun te vorderen; gelyk van de andere deelen van *Gallie* geschiedd : zoo dat zy zich door dit Verbond, misschien ook met en nevens andere hunner Nabuuren, wel aan de Romeinen schynen onderworpen te hebben, doch egter niet zoo volkoomen als de *Galliers*; dewyl hun toestand het naast bleef aan eene volslagen Vryheid.

Niet te onpas kwamen CÆSAR, de Batavische Hulp-benden, die men uit hoofde van het Verbond, terstond opleverde. Meer dan eene Overwinning behaalde hy, met hunne hulp, op de *Britten*, die hy met eene Jaarlyksche Schatting belastte. Met hunne Ruiterbenden demptte hy den Opstand der *Eburonen*, (a) *Eduen*, (b) en *Arvernen*, (c) en maakte dus een einde van den Gallischen Oorlog. In den Burgerkryg tegen POMPEJUS waren zy hem van geen minder dienst: Door hun overzwemmen en bezetten van de Rivier de *Segro* in *Valentie*, benaauwden zy dezen Mededinger van CÆSAR derwyze, dat hy genoodzaakt wierd met hem te verdraagen en geheel *Spanje* aan hem af te staan. In Griekenland gekomen, betoonden zy ook in eenige Vyandelyke Ontmoetingen omtrent *Durazzo* in Albanie, als mede by het veroveren van *Gomsi* in Thessalie, geen mindere dapperheid en heldenmoed. In de *Pharsalische Vlakte* vielen zy, met zoo veele vaardigheid, schoon te voet strydende, op de Ruitery van POMPEJUS aan, dat zy dezelven wel haast deeden zwigten, en dus genoegzaam veroorzaakten, dat zyn

(a) *Eburonen*, worden geplaatst tusschen den Rhyn en Maas; bestaande dus een gedeelte van het tegenwoordige Kleefs-Gelder of Gulikker-land.

(b) *Eduen*, woonden tusschen de *Loire* en *Saone*, alwaar thans het Bisdom *Autun* gelegen is.

(c) *Arvernen*, schynen, volgens hun naam het Landschap *Avergne* bewoond te hebben.

zyn gansch Leger geslaagen wierd. Op CÆSARS togt naar Egipte, gingen zy, volgens hunne gewoonte, het Leger voor in het overwinnen van zekeren stroom, waar door zy te weeg bragten, dat, nevens ALEXANDRIE, gantsch Egypte voor de Overwinnende Wapenen der Romeinen boog. Ja met een woord, zy waren in zoo veele Oorlogen berugt en beproeft geworden, dat zy naderhand door AUGUSTUS, als zyne Lyfwagten gebezigd wierden.

'T Was deeze Roomsche Keizer, die, voorneemens zynde het onafhangkelyk *Germanie* tot een Wingewest te maaken, den Voorzoon zyner Gemalinne, KLAUDIUS DRUSUS, tot dat einde met een Leger derwaarts zond; gelyk deeze dan ook in 't Eiland der Batavieren, waarschynlyk in het tiende Jaar voor onze gemeene tydrekening aangekomen zynde, zich aldaar ook zeer berugt gemaakt heeft, door het delven eener Gragt (d), (die een weinig boven Zutphen begint, en Zuidwaarts in de bogt van den Yssel loopt, niet verre van Doesburg, 't welk misschien weleer DRUSUS Burg genoemt is,) als mede door het aanleggen van eenen Dyk (e), om den Rhynstroom binnen zyne Oevers te houden, en het Eiland der Batavieren tegens de overstrooming van het Winterwater te beveiligen: en, zoo eenigen willen, tessens door het maaken van nog twee andere Gragten over den Rhyn, te weeten de *Does* boven, en de Vliet beneden *Leiden* tot aan *Vlaardingen* toe.

Na

(d) Dit is, namelyk, de *Gragt* van *Drusus*: waar door hy den nieuwen met den ouden *Yssel* vereenigde, om dus, uit het Eiland der *Batavieren*, te gemakkelyker door deeze nieuwe Gragt in de *Zuiderzee* te koomen.

(e) Deeze Dyk was tegen den linker Oever van den middensten Rhyn arm gelegd, doch de eigentlyke plaats van den zelven is by ons niet wel bekend.

Na het volvoeren dezer Werken, trok DRUSUS tegen de *Sueven*, *Uzipeeten* en *Sikambren* te Velde, verwoestte hunne Landen; overwon vervolgens de Friesen, die beoosten de Zuiderzee gelegen waren; maakte hen Cynsbaar aan de Romeinen; en toog, na ook de *Kauchen*, die Oostvriesland bewoonden, bestreeden te hebben, in den aannaderenden Winter naar Rome te rug. In het volgende Jaar zynen togt tegens de Germaanen hervattende, bragt hy de *Uzipeeten* t'eenemaal onder zyn Gebied; en trok anderwerf teegens de Sikambren, en door hun Land tegens de *Cheruscen*, die tusschen de *Wezer* en *Elve* woonden. Nog verder zelf zoude hy zyne Wapenen en Naam uitgebreid en vermaard gemaakt hebben, was hy niet op zynen weg, door eene Ziekte, of, zoo anderen zeggen, door een Val en Been-breuk, in zynen toeleg verhinderd, en weinig tyds daar na, in den ouderdom van dertig Jaaren, zeven Jaaren voor onze gemeene tydrekening, uit het Leven weggerukt. Zyn Broeder TIBERIUS, door AUGUSTUS eenige Jaaren daar na, en wel omtrent 's HEILANDS Geboorte, tot zyn Opvolger in den Germanischen Oorlog benoemd, was in den zelven zoo voorspoedig, dat hy eerlang geheel Germanie bedwong, en het byna tot een Tribuit gevend Wingewest van het Roomsche Ryk maakte. 't Was deeze, die het Eiland der Batavieren met een Romeinsche Vloot aandeed, en de *Kaninefaten*, een Volk van den zelfden Oorsprong en Heldenaart der Batavieren, doch minder in getal, en 't welk door, men weet niet, wat misdryf, by de Romeinen in ongunst vervallen was, bestreed en overwon.

Min gelukkig egter was QUINTILIUS VARUS, de Opvolger van TIBERIUS; die in het agtste Jaar na CHRISTUS, by het Bosch *Teutoburg* (f), door AR-

(f) Dit Bosch wordt door TACITUS, niet verre van de *Lippe* geplaatst.

Arminius, den Veldheer der Cheruscen dermaate geslagen wierd, dat drie Romeinsche Keurbenden met alle de Hulptroepen en derzelver Aanvoerders aldaar het Leven lieten; en hy zich het zyne, kort daar na, uit Wanhoop zelf benam. Een ongeluk, 't welk Augustus zelf eenige Maanden lang als zinneloos beklaagde; doch 't welk, omtrent agt Jaaren daar na, ten tyde van gemelden Tiberius, toen in Augustus plaats tot Keizer verkooren, door Germanicus, den Zoon van den bovengemelden Claudius Drusus, in het zelfde Gewest eenigzints vergoed wierd door het slaan van den zelfden Arminius, die nevens zynen zwaar gewondden Oom Inguiomer, ter naauwer nood, door de vlugt als toen het gevaar ontkwam.

Hier was het, dat Agrippina, de moedige en kuissche Bedgenoot van Germanicus, zyne medgenoote in zyne Krygstogten en gevaaren, eene Vrouw, van welker Vorstelyk Hof (a) onze aloude Gedenkschriften spreeken, een helder blyk gaf van haaren schranderen en kloeken Geest. Zy stremde namelyk het schandelyk oogmerk van sommigen, die, eer de uitslag van het gevegt tegen Arminius bekend was, nadeelige gerugten te ligt geloof gaven, en zekere Brug over den Rhyn, by *Gelduba* (h), meenden af te breeken: terwyl zy het ampt van Veldheer waar-

(g) Dit is, volgens sommigen, een der Sterkten geweest, die Drusus langs den Rhyn gebouwd heeft. Veelen houden *Roomburg*, digt by *Leiden*, voor dit Hof. De Heer van Loon en anderen, beweeren, dat men 'er het *Huis te Britten* voor te houden hebbe; waar van men de Overblyfzels nu en dan by laag Water, ten Noordwesten van *Katwyk*, diep in Zee, gezien heeft.

(h) Dit was een Legerplaats der Romeinen, waarschynlyk boven *Urdingen* gelegen: omtrent het tegenwoordig Dorp *Gelb* of *Gelduh*.

waarneemende, de berooiden en gekwetsten met kleederen en ververschingen beschonk; en uit den stryd keerende Overwinnaars, zelve aan deeze Brug, met Loftuitingen ophoopte, hoewel dit haar gedrag naderhand door TIBERIUS (i) gewraakt wierd.

In het volgende zestiende Jaar, deed GERMANICUS, na een Vloot in het Eiland der Batavieren vervaardigd te hebben, andermaal eenen gelukkigen togt tegens de Cheruscen, in welken hy ARMINIUS weder sloeg, en hun Veldheer SERITHAG, nevens zyn Vrouw, een Dogter van het Legerhoofd der Batavieren, gevangen nam.

In het Jaar daar aan vertrok hy, op TIBERIUS bevel naar Rome, na dat hy hier te lande een School gestigt had, om onze Bataafsche Jeugd in de Zeden en Taal der Romeinen te doen onderwyzen,

Elf Jaaren daar na begonden de Friesen, te zeer door zekere schatting der Romeinen, zoo 't schynt gedrukt, een Opstand, in welken zy door het slaan van het tegen hun gezonden Leger omtrent het *Badubenner-Woud*, een berugten Naam onder de Germaanen verwierven.

TIBERIUS in het 37ste Jaar onzer Tydrekening gestorven, en dus het Gebied in handen van CALIGULA geraakt zynde, kwam deeze in het derde Jaar zyner Regeering herwaarts over. Hier nam hy den Zoon van een der Britsche Koningen, door zynen Vader uit dat Ryk gedreeven, met eenigen van zyn Aanhang in zyne Bescherming: geevende hem zoo men wil, het *Hof van Agrippina*, sedert naar hun het *Huis te Britten* genoemd tot zyn verblyf. Voor het overige was zyn Bedryf

(i) Deeze Keizer was jaloersch, om dat AGRIPPINA, behalven dit, haaren Zoon CAJUS, (na hem Keizer geworden) te zeer in het Leger beminnen, en hem in slegt Soldaaten gewaad aldaar verkeeren deed; terwyl zy hem, het Krygsvolk ten gevalle, om het dragen van zyn *Soldaaten-laarsjes*, *Caligula* liet noemen.

dryf hier te lande eer belagchelyk als aanmerkelyk; want hy keerde na het uitvoeren van eenige Spiegel-gevegten, kwanswys tegen de Duitschers en Britten, uit verwaande Gloriezugt, lafhartig en al speelende ondernomen of liever voorgewend, naar Rome, om over zyne gewaande Overwinningen in Zegenpraal gevoerd te worden; doch wierd wel haast, door een vloekverwantschap, kort na zyn aankomst aldaar, omgebragt. CLAUDIUS, zyn Vaderlyke Oom, in zyne plaatse tot Keizer gekooren, deed in den Jaare 44, een togt tegen de Britten, in welken hy onder anderen door CLAUDIUS CIVILIS, Overste der Batavische Hulpbende, ondersteund en in staat gesteld wierd, om die Overwinninge te behaalen, over welke hy vervolgens te Rome in Triumf gevoerd wierd.

Geduurende deeze Onderneeming had DOMITIUS CORBULO, de Bestierder van *Neder-Germanie* de Zeeroveryen der *Kauchen* of Oostvriezen beteugeld, hunnen Oversten GANNASKUS op de vlugt gedreeven, denzelven naderhand door list doen omkomen, en hier door de nabuurige *Friezen* dus verschrikt en gedwee gemaakt, dat zy met hem kwamen handelen en hem Gyzelaaren zonden; waar na hy hen van Akkers om te bebouwen, zoo wel als van Wetten, Vroedschappen en Magistraaten voorzag; doende, om hen te beter in toom te houden, eene sterkte opmaaken, ter plaatze daar men wil dat *Groningen* sederd gebouwd is; en maakende zich daar na, in navolging van DRUSUS eenen roemrugtigen Naam, door het delven van eene Gragt uit den Rhyn in de Maas, die drieëntwintig duizend schreden lang en geschikt was, om de gevaarlyker Omreizen door de Noordzee te kunnen ontgaan, en deeze beide Rivieren des te beter binnen haare Oevers te houden.

Onder de Regeering van NERO, die, na dat CLAUDIUS omtrent den Jaare 50. aan vergift ge-

stor-

ſtorven was, ten Romeinſchen Zetel klom, voltooide PAULINUS POMPEJUS hier te lande den Dyk, die DRUSUS ruim zeſtig Jaaren te vooren begonnen had; (k) breidende den zelven toen waarſchynlyk uit, tot aan de uitwatering van den Rhyn by *Katwyk*.

In den Jaare 68. nam FONTEJUS CAPITO, Stedehouder van Neder-Germanie den Batavier JULIUS PAULUS, Broeder van CIVILIS, gevangen, deed hem, valſchelyk van Muitery beſchuldigen en om 't leeven brengen; zendende CIVILIS zelf daar op, geboeid naar Rome, daar hy, zoo lang NERO leefde, gevangen bleef; doch met het begin van GALBA's Regeering zyne Vryheid weder kreeg.

Omtrent dien zelfden tyd, wierd de Opſtand in *Gallie*, onder CAJUS JULIUS VINDEX, tegens het leven van NERO geſmeed, met hulp der Batavieren geſtild: doch dit verbeterde de zaaken van dien Dwingeland geenszins zoo, dat het hem beletten konde zyne handen aan zich zelven te ſlaan, en zich uit wanhoop den ſtrot af te ſnyden.

GALBA, zyn Opvolger, te ſtrenge Krygsdeugd en te weinig Edelmoedigheids bezittende, liet de Batavieren, zoo wel als anderen, die hem ten troon geholpen hadden, onbeloond. Dit hielp de eerſten aan 't morren, en voorts aan het weigeren van den gewoonen Jaarlykſchen Eed, verklaarende dat hun de Keur van GALBA mishaagde, en dat zy eerlang tot algemeen genoegen eenen anderen Keizer verkiezen zouden. Zulk wreevelig dreigen was dan ook de oorzaak dat zy in den Jaare 69, van hunne waardigheid als Keizerlyke Lyfſchutters ontzet en naar hun Land te rug gezonden wierden.

Niet lang daar na beweezen zy, onder het beleid

(k) Dit geſchiedde omtrent den Jaare 55.

leid van JULIUS BRIGANTICUS, Zusters-Zoon van CLAUDIUS CIVILIS, aan VITELLIUS, tegen OTTO zynen Mededinger naar de Keizerlyke Waardigheid, veelen dienst: in zoo verre dat zy, na hem in het Ryksgebied te hebben helpen bevestigen, door eene staatelyke Bezending, van wegens den Roomschen Raad, met Lof- en Dankbetuigingen, begroet werden.

Het was onder deezen Keizer dat CIVILIS, na zyn ontslag door GALBA weder tot de zynen gekeerd, andermaal in gevaar geraakte van door de Romeinen kwalyk gehandeld te zullen worden.

Dit door hem en de zynen zeer kwalyk genomen wordende, begon hy zelf op zyne Wraak te denken, en bragt door zyne List zoo veel te weege, dat zekere werving, op VITELLIUS last, in 't Eiland der Batavieren ondernomen, vrugteloos afliep. Daarenboven bewust van de geringheid der Roomsche Krygsmagt, en hoe dezelve wyd en zyd van elkander verspreid lag, verbondt hy zich op een Gastmaal met de voornaamste des Lands, en vervolgens met de *Kaninefaten* tegens de Romeinen; op welken hy wel haast een doorlugtige Overwinning te Water behaalde, veroverende op den Rhynstroom eene Vloot van vieren-twintig Scheepen; waar door hy en de zynen by de omleggende Volken, als Oorzaken der Vryheid, roemrugtig vermeld wierden. Sedert met wisselvallig geluk tegens LUPERCUS, FLACCUS, GALLUS, VOCULA en CERIALIS gestreeden, de Stad der Batavieren verbrand, den Dyk van DRUSUS geslegt, en zyn Vaderlyk Erf, dus als ten roof en plondering voor de Vyanden opengelaaten hebbende, maakte hy eindelyk op het Voorstel van CERIALIS Vrede met de Romeinen, en nam de aanbieding zyner vergiffenis aan. By deezen Vrede wierden de Batavieren in hunne waardigheid van Vrinden en Bondgenooten der Romeinen te zyn, her-

hersteld, en even als te vooren, zonder schattingen te betaalen, vry gelaaten met de Diensten die zy in den Kryg moesten betoonen. Gelyk zy dan ook weinige Jaaren daar na, te weten Ao. 79. onder het Puik dier hulpbenden geweest zyn, die de Romeinen, onder JULIUS AGRICOLA het Eiland *Mona* in Brittanje hielpen veroveren.

In den Jaare 86. onder de Regeering van DOMITIAAN, bevogten zy anderwerf eene volkome zegen op de Brittannen, die het Leger van AGRICOLA geweldig aanvallende, door hen gestuit en op de Vlugt gebragt wierden, in zoo verre, dat zy, door de andere Benden bygesprongen, tien duizend Vyanden versloegen; daar intusschen hun verlies en dat der Romeinen, en hunne andere Bondgenooten, slegts driehonderd en veertig Mannen bedroeg.

Onder ULPIUS TRAJANUS, die Ao. 97. na DOMITIAAN en NERVA, het Romeinsche Ryk bestierde, bleeven de Batavieren hunne oude agting bewaaren, en in het geruste bezit van alle de Voordeelen hunner Verbonden met de Romeinen.

Keizer ADRIAAN, de Opvolger van TRAJANUS, bediende zich weder van de Batavische Ruitery, en liet zich door deze in 't Jaar 120 in zyne Togten naar het Oosten verzellen, daar zy door het gewapend en te Paarde overzwemmen der Rivieren, de verwondering zelve der woeste Volken tot zich trok. SUIDAS gewaagt zelf van zekeren ten dien tyde zeer berugten Batavier, m t naame SORANUS, die den Boog zoo Schutterlyk wist te hanteeren, dat hy eene, door hem opgeschooten Pyl in 't nedervallen, zoo behendig en zeker wist te treffen, dat hy hem aan flarden schoot.

Een Bedryf, 't welk den Keizer zelf, die het aanzag, verbaasde; en waar van 's Mans loffelyk Grafschrift, ten deezen tyde zelf nog bewaard, een kennelyk geheugen draagt.

Waar-

Waarschynlyk heeft gemelte Keizer zich nu en dan in het Eiland der Batavieren bevonden, en aldaar ten behoeve der Kooplieden een ruime Markt of Plaats gestigt, die naar zynen Naam genoemd is; dewyl men, in de Oude Reiskaart van PEUTINGER, eene Markt van ADRIANUS (FORUM ADRIANI) aangeweezen en geplaatst vindt, by of omtrent het tegenwoordige Dorp *Voorburg*. Ook geeft het Opschrift van zekere Myl- of Grenspaal, omtrent *Naaldwyk* in den beginne der zestiende Eeuwe gevonden, niet duister te kennen, dat hy en zyne Opvolgers MARCUS AURELIUS en LUCIUS VERUS, of eenige openbaare Wegen alhier aangelegd, of ten minsten dezelve verbeterd hebben.

In den Jaare 197. was de Batavische Lyfwagt by den Keizer LUCIUS SEPTIMIUS SEVERUS in zulk eene agting, dat hy hun het Voorregt vergunde, om, even als de Romeinsche Honderd Mannen, Wyngaard-stokken in hunne handen te moogen draagen: 't zy dezelve dienden om de traage en loome Soldaaten rasser te doen voortgaan; 't zy om by het straffen der Misdaadigen, ten teeken van een Regterlyk Gezag te voeren.

Deeze Keizer ook, hoe spaarzaam anders van aart, deed nogthans onder anderen, in het Batavische Eiland, een vervallen Wapenhuis, ten dienste van de Vyftiende Keurbende der Vrywilligen, onder het opzigt en bestier van den Oversten CECILIUS BATO vernieuwen.

Onder ANTONINUS, den Zoon van SEVERUS, schynen de Batavieren in den Jaare 212 niet min geagt, en even als te voren tot Keizerlyke Lyfbenden gebruikt geweest te zyn. HERODIANUS getuigt teffens van deezen Vorst, dat hy, door zich op de wyze der Germaanen te kleeden en zyne haairen te verwen, zich by deezen Landaart ten hoogsten deed beminnen.

Of 'er onder de Germanische Lyfwagten, die

den Keizer ALEXANDER SEVERUS, Ao. 235. in zyne Legertent met veele steeken het Leven benamen, ook Batavieren geweest zyn, is ons niet duidelyk gebleeken: gelyk 'er mede zeer weinig van hun te berichten is onder de korte Regeering van eenige volgende Keizeren, die meest allen een geweldigen Dood ondergingen; en, die door het geduurig opwerpen van, en het Oorlogen tegen hunne Mededingers, het Ryk alomme in roere stelden, verzwakten, en aan de Barbaaren gelegenheid gaven om de Roomsche Wingewesten te overvallen; dezelven te verwoesten, of als hunne eigene Bezittingen te gebruiken. Gelyk dan de Franken, of Boven-Rhynsche Germaanen, zich ten tyde van VALERIANUS of van Galliën omtrent den Jaare 260. van deeze gelegenheid mede bediend hebben, om zich in *Batavie* ter neder te zetten.

Deeze Franken, die, eenige Jaaren laater, gansch *Gallië* afliepen, wierden door den Bevelhebber AURELIAAN, by *Maguntiakum* (het tegenwoordige *Mentz*) zoo fel geslagen, en vervolgens door Keizer PROBUS, omtrent den Jaare 277 zoo gelukkig bestreeden, dat zy om den Vrede moesten bidden, dien zy te gelyk met een gedeelte van 't Land, 't welk zy overweldigd hadden, verkreegen; onder het gewoon beding nogthans van de Romeinen in den Kryg ten dienste te staan.

Dit Vreê-verdrag, waar mede de Batavieren, te gering zeker van Magt, om de Franken uit hunne Landen te verjagen, zich toen zullen hebben moeten vergenoegen, wierd egter van de zyde der laatstgemelden wel haast verbrooken; zy begonnen namelyk, na het veroveren van verscheide Schepen, omtrent de Spaansche en Siciliaansche Kusten de Zee te schuimen, en in die Landen zelve veele verwoestingen aan te regten, koomende na eene lange en gevaarlyke Reis, zonder veel verlies,

lies, behouden in *Batavie* te rug; alwaar de *Saxers*, door dit gelukkig begin gemoedigd, wel haast met hun in het Zeerooven t'zamen spanden, en de Gallische Kusten hielpen afloopen.

MAXIMIAAN nogthans, wist hen, in of omtrent den Jaare 285. na dat hy verscheide Overrhynsche Volken verwonnen had, hun Zee-schuimen wel te beletten, en noodzaakte de Franken, om, verzeld van hunnen Koning GENOBON, hem om den Vrede te voete te vallen; by welken hy hun in eenige Landen sommige Akkers ter bebouwing afstond, mits dat zy zich verbonden naar de Romeinsche Wetten te leeven, en niet weder de Wingewesten des Ryks aan te tasten of te ontrusten.

Dan deeze Vrede wierd door de veranderlyke Franken, zoo min heilig als de voorgaande, onderhouden. Zy verbonden zich wel haast met KARAUSIUS, den Landvoogd van Gallië, die zich in Brittanje tot Keizer opwierp; en wierden om deeze reden, Ao. 287. door CONSTANTIUS CHLORUS, in hunne nog nieuwe Landen aangevallen, en eene groote meenigte van hun gedood, verjaagd, gevangen en weggevoerd.

Met de geenen, die niet verdreeven waren, vernieuwde deeze CÆSAR de reeds te vooren gemaakte verbindtenissen; en verplaatste teffens een gedeelte derzelven in de onbewoonde streeken van het Belgisch Gallië, om daar als Romeinsche Onderdaanen te leeven. Waar op men wel haast de *Chamaven*, die ook een byzonder soort van Franken waren, met de Friesen en andere Volken, nevens de gemelde Franken, ten dienste der Romeinen, ploegen en zaayen, en dus voor eene poos hunne woestheid afleggen zag.

Voor een poos, zeggen we, want ook deeze hunne Rust duurde slegts weinige Jaaren; met het begin der Vierde Eeuw, en dus nog by het lee-

ven, of kort na het afſterven van CONSTANTIUS, ſtaaken zy het hoofd weder op, ondernamen het Verbond te ſchenden, den Rhyn over te trekken en in Gallië te vallen.

Hier toe hadden zy zich als nu met verſcheide andere nabuurige Volken verbonden, en voor het aangaan van den Togt twee Koningen of Veld-Overſten, naar de wyze der aloude Germaanen, gekooren, onder welker geleiden, zy reeds tot aan den Oever des Rhyns gekoomen waren, wanneer zy door de komſt van CONSTANTYN den GROOTEN, die zynen Vader in het Keizerryk opvolgde, aan de Boorden van dien ſtroom niet alleen geſtuit, maar over denzelven in eene hinderlaage gelokt, ſchielyk overvallen en geſlagen, en veelen van hun, nevens hunne beide Koningen levendig gevangen, en daar na wreedelyk om hals gebragt wierden. Vervolgens wierden door denzelfden Vorſt, hunne, om deeze Nederlaag bedroefde en verſlagene Landslieden, onverhoeds op het Lyf gevallen, en byna geheel en al verdelgd.

Na den Dood van CONSTANTYN, deeden zy Ao. 341. weder eenen Inval in Gallië; wanneer zy door CONSTANS, een der Zoonen van deezen Keizer beoorloogd, doch eerlange, zoo men wil, door hem zelve, met aanmerkelyke Geſchenken, tot het aangaan van een Vreê-verdrag, omgekogt wierden.

Deezen Vrede verbraken de wiſpeltuurige en Oorlogzieke Franken weder binnen weinige Jaaren, verbonden zich met *Alemannen* en *Saxers*, onder verſcheide Koningen, hervatteden hunnen Overtogt over den Rhyn, en keerden, na het vermeeſteren van veele Steden, en het verwoeſten der by en omgelegen Landen, met ryken Buit en veele gevangenen beladen, naar hun Land te rug.

CON-

CONSTANTIUS, onder wiens Regeering dit voorviel, zond hier op zynen Neef, den Veldheer JULIAAN, (in de Kerk-Historie, onder den Naam van den Afvalligen berugt,) met een Leger naar Gallië, die aldaar in den Jaare 356. verscheide Steden innam, en eene ysselyke slagting onder de *Alemannen* aanregtte.

In den volgenden Jaare tastte hy by *Regensburg* een en anderen geweldigen hoop dier Volkeren aan, welken hy door den kloeken bystand der Batavische hulp-benden, ten eenemaal versloeg.

In het Jaar 358. toog JULIAAN, na den Winter te *Parys* doorgebragt te hebben, tegens de *Saliers*, (dus misschien naar oude Woonplaatsen in Frankenland, aan de Rivier *Sala* geheeten, en nu in *Batavie* woonenden,) te Velde, en bragt deeze Volken, die zich al biddende, nevens hunne Vrouwen en Kinderen, aan hem kwamen onderwerpen, met weinig moeite tot reden, vergunnende hun, op hun demoedig verzoek, het bewoonen van een gedeelte der Landen, die zy alreede bezaten. Vervolgens ook de *Chamaven* overwonnen, en door eenige voorwaarden van Vrede aan zich verbonden hebbende, scheen de Rust dus verre genoegzaam in deeze Gewesten hersteld.

Niet lang egter duurde deeze Rust voor de Saliers. De *Quaden* namelyk, een zeker soort van *Saxers*, aan den *Donauw* woonende, en, door anderen uit hun Land verdreeven zynde, kwamen met eenige Schepen den Rhyn af, en in 't Eiland *Batavie*, ontrent de Wooningen der *Saliers* te landen, en verdreven dezelven geweldigerhand; waar op het grootste gedeelte derzelven, zich onder de heusche bescherming van JULIAAN in gezelschap hunner Koningen, over den Rhynstroom begaven: Terwyl de *Quaden* of *Saxers*, na zich lange in de bosschen met nachtroveryen te hebben opgehouden, ten leste tot Vrede gedrongen wier-

den, onder voorwaarden van de Wapenen nooit tegen de Romeinen te mogen opvatten; ſchynende de naam dit Volk in 't Rhynlandſche Dorp *Saſſenheim* nagelaten, doch zich vervolgens verder uitgebreid te hebben, dewyl een gedeelte van Gelderland en Westvriesland, volgens de oude Kronykſchryvers, weleer *Neder-Saſſen* geheeten is. De naam *Batavie*, nu ſlegts in dien der *Betuwe* bewaard, begon nu mede allengs te verdwynen.

JULIAAN, in Ao. 363. in een ſlag tegen de *Perſen* geſneuveld zynde, werd JOVIANUS, die den Chriſten Godsdienſt beleedt, in 't Ooſten tot Keizer gekooren; welke keuze ſommigen Batavieren, in *Neder-Pannonie* zich bevindende, derwyze mishaagde, dat zy LUCILIAAN, den bloedverwant des Keizers, die hun deze tyding bragt, in hunne woede het leven benamen. Omtrent deezen tyd verbonden zich hier te Lande ook alle Franken en Batavieren, en andere Gebuurvolken, tot een inval in Gallië, die ook in Ao. 366. plaats hadt, wanneer het Romeinſche Leger aldaar door hen op de vlugt werdt geſlagen: maar naderhand werden zy zelven ook geſlagen, en door Keizer VALENTINIAAN, den Opvolger van JOVIAAN, in hun eigen Land beſtreden, en weder voor een tyd beteugeld.

In het begin der vyfde Eeuwe werden Gallië en andere Wingeweſten, onder de minderjarigheid van HONORIUS, door de *Alanen*, *Wandalen*, *Sueven* en andere woeſte Volken overſtroomd; by welke gelegenheid de Landen der *Franken*, *Saliërs* en *Batavieren*, mede geen geringen overlaſt leedden, en ſommige dier Volken tot Bewooners ſchynen gekregen te hebben, gelyk men wil dat de *Sueven* zich toen in Zeeland neder gezet, en den naam van *Zeeuwen* aangenomen zouden hebben.

In Ao. 410. kwamen ook *Weſter-Gothen*, na 't bemagtigen van *Rome*, zich in *Gallië* en de nabuurige

buurige Gewesten, en dus ook waarschynlyk hier te Lande nederslaan; verzeld van *Herulen*, *Sclaven*, *Wilten* en anderen, van welken men in de oude en latere namen van sommige plaatsen, nog de geheugenis meent te vinden. — Zeventien Jaaren later, zyn de Franken in eenen Waterstryd door ÆETIUS overwonnen, en in 't Jaar daar aan van hunne Landen, aan den slinker Oever van den Rhyn gelegen, beroofd geworden. Doch KLODIUS hunne Koning bewerkte door middel van zynen Zoon een Verbond van Vriendschap met Keizer VALERIAAN, en sedert hebben de Franken hier omtrent de Romeinen nu en dan eenige Krygsdiensten bewezen. — In Ao. 446. of daar omtrent, gingen de *Saxen* en de *Friezen*, onder HENGIST en zyn Broeder HORSA, naar *Brittanje*, welk geheele Eiland zy, vergezeld van *Anglen* en *Jutten*, eerlang overstroomden; nemende de overige Friezen toen het Gewest in, welk de *Saxers* ontruimd hadden; zynde al het Land, welk benoorden den Rhyn en Maas gelegen, en ten Westen door de Schelde, en ten Oosten door de Elve en Lauwers bepaald wordt, sederd door hen *Friesland* genoemd. Ten zelfden tyde zyn de Franken en andere Germaanen, weder in *Gallië* gevallen, en in of omtrent Ao. 463. veroverden de eerstgemelden *Keulen*, en vervolgens de Eilanden der *Saxers*, (die bedenkelyk gelegen geweest zyn bewesten de *Wezer* boven *Oostvriesland*, om dat 'er verscheide Veldslagen in dien tyd omtrent de *Wezer* zyn voorgevallen;) wordende deze Eilanden als toen deerlyk verwoest. Deze Vyandlykheden eindigden met een Verdrag, waar by de *Saxers* zich aan CHILDRIK, den Koning der Franken schynen onderworpen te hebben.

Dan, onder alle die omkeeringen hier te Lande, hoort men niets meer van de Batavieren gewagen. Eene enkele bende dier befaamde

Volken, lag alleen ten deezen tyde nog te *Batavie* in *Rhetie* in bezetting, en sommige oude Krygslieden onder hen, hebben in *Gallië* eenige Landen ter bebouwing verkregen; gelyk sommige misschien ook omtrent den *Donau* met eenig Land beschonken zyn; waarom *Passau* by eenigen *Patavi* en *Batavia* genoemd is. Voor het overige schynen zy in de Romeinsche Legers versmolten, door de Romeinen verplaatst, ten deele door de vreemde Volken gedood, of uit het Land gejaagd, en ten deele onder de Saxers, Franken en Friezen, vermengd geworden te zyn; waardoor hun naam eerlange, hier te Lande, geheel buiten gebruik geraakt is.

Het VERVOLG in de naastkoomende BOEKZAALE.

III. HOOFD-

III. HOOFDSTUK.

KERKELYKE GEOGRAPHIE der VEREENIGDE NEDERLANDEN; in zich behelzende eene beschryving van den staat der Synoden, Klassen *en* Gemeenten *der* Hervormde Kerke, *in ons* Vaderland, *met veele byzonderheden uit echte stukken verzameld; en, benevens daar toe behoorende* Landkaarten *in het licht gebracht, door* Willem Albert Bachiene, *Leeraar der Hervormde Gemeente, en Hoogleeraar der* Sterre- *en* Aardrykskunde *te* Maastricht, *Medelid der* Hollandsche Maatschappy *der* Wetenschappen. *Te* Amst. *by* Dirk onder de Linden *en* Zoon. 1768. *Met Privilegie van hunne Ed. Gr. Mog. de Heeren Staaten van Holland en Westfriesland.* Eerste Stukje, *behelzende de Synode van* Gelderland; *en voorzien, met vier fraaije en net afgezette Kaarten. In gr. Octavo. De Prys is f* 1 : 10.

Een Werkje van ongemeenen inhoud, en zonderling nut, in 't byzonder voor alle Kerkelyken en Classicale Leden van de Hervormde Gemeenten in deeze Gewesten; wordt den *Nederlanderen*, onder dezen Tytel aangeboden, door den Hooggel. en beroemden Schryver, zoo even gemeld.

Zie hier wat 'er den Hoog-Eerw. Man *aanleiding* toe gegeven heeft, van welke *hulpmiddelen* hy zich daar toe heeft bediend, en welk een *oogmerk* en *nut* hy 'er mede bedoelt, en, gelyk wy wenschen, 'er mede bereiken zal.

Na dat zyn Ed. zich, op 't aanzoek van sommigen, hadt laten overhalen, ter ontwerping van een of meer *Kaarten* van onze Nederlanden ten aanzien van de verdeeling in het *Kerkelyke*, waarin men de *Synoden* met hare Klassen, en de Klassen met derzelver Gemeenten, voor zoo verre de grenzen strekten, afgeperkt en aangeduid mogten worden; was hy tevens bedacht over deze *Landkaarten*, ten einde zy van meer nut mogten zyn, door een schriftelyke Verklaring op te helderen. Dan, hier toe, waren hem *hulpmiddelen* noodig, dies hy zich daar toe vervoegde by de Heeren *Korrespondenten*, die door de Klassen aangesteld zyn, ter bezorging van het Kerknieuws in de Boekzale, welke Eerwaarde Heeren meest allen, 's Mans toeleg niet alleen gebillykt, maar ook alles toegebragt hebben, wat in hun vermogen was, om zyn Ed. in de volvoering, niet te doen missen. Hier door nu heeft zyn Hoog-Eerw. zeer naauwkeurige en echte berichten bekomen, aangaande de huishhoudelyke Zaken van verscheiden *Klassen*, welke hem in staat gesteld hebben, om dit zoo nuttig Werk, ('t welk, wegens de ongewoonheid van deszelfs inhoud, waarschynlyk des te meer liefhebberen zal vinden,) voor het licht te brengen; en daar van dit eerste Stukje, behelzende eene beschryving der *Geldersche Synode*, uit te geven.

Uit dezen Voorlooper zal men van de nuttigheid des Werks kunnen oordeelen; en volgens het vertrouwen van den bekwamen Schryver, daar door, genoegzame kundigheid bekomen van den uitwendigen staat der Hervormde Kerke, in

ons

ons gezegend Vaderland. Men zal daar uit kunnen zien, niet alleen aan welke *Synoden* deze en gene *Klassen*, en aan welke *Klassen*, de byzondere Gemeenten ondergeschikt zyn, door hoe vele Leeraaren de Gemeenten bediend worden enz. Maar ook, hoe het met de uitwendige bestiering der *Synodale Vergaderingen*, in de *Provintien* zich toedrage; waar van de afgezondene Leeraaren en Ouderlingen der Gemeenten van elke *Klassis* de Leden uitmaken. En, betreffende de Klassen in 't byzonder, wordt hier derzelver onderscheiding in *Ringen*, ter geregelde bestiering van hare Kerkelyke Zaken, opgegeven. Ook wat 'er zy van de *beroepingsform*; waar de beroeping namelyk alleen door de Kerdenraad, of gezaamlyk met de Ledematen der Gemeente, by wege van vrye verkiezing, 't zy met of zonder *Politieke Approbatie*; en waar by wege van *Kollatie* geschied, door de Heeren en Vrouwen der respective plaatsen, welker namen en woonplaatsen tevens opgegeven worden, voor zoo verre de Eerw. Autheur dezelven heeft kunnen naspeuren. Ook vindt men 'er bericht van de meer en minder *talrykheid* der *Hervormde Gemeenten* in de *Steden*. *Vlekken* en *Dorpen* onzes *Vaderlands*; en, ten aanzien der Steden, het getal der Kerken, in welken, en de order, naar welken de Openbare Dienst in dezelve wordt waargenomen; de gewoone Bezoldingen, nevens andere Voordeelen, die de *Leeraaren* daar voor genieten, en veel meer andere *byzonderheden*.

Zeer dienstig derhalven kan dit Werk zyn voor allen, die belang stellen in de Kennisse van den staat van *Nederlands* Kerke, maar vooral van *Kerkelyke Persoonen*; dien dit meer van naby aangaat. Doch geene zullen meer gebruik daar van kunnen maken, dan de *Kandidaten* of *Proponenten*, die nog ledig op de markt staan, wachtende tot zy door den HEERE des *Wyngaards* zullen geroepen wor-

worden; en die wanneer zy in onzekerheid zyn, ten aanzien der *openvallende Plaatsen*, aangaande de wyze van derzelver vervullinge, door dit Boek in te zien, terstond zullen ontdekken, waar naar zy zich, ter bereiking van hun oogmerk te richten hebben.

Dit *eerste Stuk*, welk, met vier fraai afgezette, *Landkaarten* (*), voorzien is, behelst in zich *twee Hoofdstukken*, waar van 't eene handelt over *Nederlands Kerkbestuur* in 't gemeen; en het *tweede* van de *Geldersche Synode*, en wel I. Van de *Klassis* van *Nymegen*; II. Van de *Klassis* van *Thiel*; III. Van de *Klassis* van *Zaltbommel*; IV. Van de *Klassis* van *Zutphen*; V. Van de *Klassis* van *Overveluwe*; VI. Van de *Klassis* van *Nederveluwe*; VII. Van de *Klassis* van *'s Hertogenbosch*; VIII. De *Klassis* van *Peel-* en *Kempeland*; en IX. De *Klassis* van *Maastricht* en *Landen* van *Overmaze*.

Dewyl 'er nu, ten einde een goed verstand van zaken te bekomen, niets zoo wel geschikt is dan dezelven te zien opgehaald, uit hare eerste beginzelen, zoo heeft de Geleerde BACHIENE, niet ten onrechte, geoordeeld, zynen Lezer eenen aangenamen dienst te doen, met hem vooraf, den *Oorsprong* der groote verandering in het tegenwoordig *Nederlandsch Kerkbestuur* op te geven; en, te dezer gelegenheid een zeer kort geschiedkundig Verhaal te doen, van de wegen, door GOD ingeslagen, om zyne *Kerke*, langs verscheiden trappen, te bevorderen, tot dien staat van vry-

(*) Namelyk eene algemeene Kaart der *Nederlandsche Republiek* verdeeld naar derzelver *Kerkelyk bestuur*; eene, waarin een gedeelte der *Synode* van *Gelderland* voorkomt, vertoonende VI *Klassen*, die aan de Provintie zelve behooren, en eene, waarin de twee *Generaliteits Klassen* van *'s Bosch*, en van *Peel-* en *Kempeland*, die tot de *Geldersche Synode* behooren, afgescheist zyn.

vryheid en veiligheid, waarin wy ze nog mogen zien. En dit is inderdaad een lezenswaardig Voorbericht, waarin die groote omwendig van Zaken, zoo ten aanzien van het Burgerlyke, als Kerkelyke Bestuur, kortelyk, vooral met betrekking tot dit laatste, beschreven wordt, welke 'er in Ao. 1566. enz. hier te lande is voorgevallen. Uit deze omwendig nu, moest noodzaaklyk eene geheele verandering in het Kerkbestuur geboren worden, welk toen verbeterd werd, in overeenkomst met de regelen des Christendoms. Geduurende de tyden der Roomschgezinden hadt, in deze Landen, by hunne Kerke, de *Hierarchia Ecclesiastica* of zoogenaamde *heilige Regeering* plaats gegrepen, die een willekeurige Magt oeffent, welke toen berustte by de Aartsbisschoppen en Bisschoppen, welker getal in den Jare 1560, door Paus PIUS IV. ten gevalle van Koning FILIPS II. in de Nederlanden. zeer vermeerderd was. Dezen, wel verre van Voorbeelden der *Kudde Gods* te zyn, voerden over de Kerke eene strenge heerschappy, in den name van den Roomschen Paus, deszelfs opgeworpen Opperhoofd. Doch de Hervormden hebben, met verzaking van alle Opperhoofdigheid, volgens de Leer van CHRISTUS, het eenig Hoofd zyner Kerke, het opzicht over de bestiering der uitwendige Kerke opgedragen aan Leeraaren, die, als Broeders, in een even gelyk gezag staan, tot elkander, zonder anderen rang, dan dien de Jaren van ouderdom in den dienst hun geven.

Uit zoodanigen, benevens de hun toegevoegde Ouderlingen, bestaan die onderscheidene de eene aan de andere ondergeschikte *Vergaderingen*, waar aan men den naam van *Kerkenraden, Klassen* en *Synoden* geeft; in welke alle zaken, die de *bestiering* en het behoud der *goede order* in de *Kerke* betreffen, met eenparigheid of meerderheid van stem-

ſtemmen afgehandeld worden; in navolging van het gebruik der Apoſtelen in den eerſten Chriſten tyd; waar van zie *Hand.* xv: 7--29. De eerſte zoodanige Vergaderingen, of *Synoden*, en wel *Nationale*, waren die van *Antwerpen* in Ao. 1566. die van *Wezel* in Ao. 1568. en die van *Embden* in Ao. 1569. En de eerſte *Provintiale Synode*, die de Gemeenten van *Holland* en *Zeeland* betrof, werd in Ao. 1574. te *Dordrecht* gehouden, en in dezelve de *Kerken-ordening* in Ao. 1568. te *Wezel* ontworpen, beveſtigd, en te gelyk beſloten de *Nederlandſche Geloofsbelydenis* door alle Leeraaren te doen ondertekenen, den *Heidelbergſchen Catechismus*, als een *Formulier* van eenigheid in de *Nederduitſche* Gemeenten te gebruiken; en ook Davids Pſalmen, door Petrus Dathenus in Nederduitſchen rym zyn geſteld, in de Kerken eeniglyk te zingen, geduurende den openbaren Godsdienſt, enz.

Doch, na eenige weinige Jaaren daar na, is het werk der *Hervorminge*, met zoo veel kracht doorgebrooken, dat, ſchier overal, zoo ten platten Lande, als in de Steden geheele Gemeenten geſticht zyn, die men van Leeraaren heeft voorzien; zoo dat men in Ao. 1581. in een *Nationaal Synode* te *Middelburg*, ten aanzien van genoegzaam alle de Provintiën, die Gemeenten tot zekere *Klaſſen*, en die *Klaſſen*, tot zekere *Synoden* onderling verdeelen konde. En deze Klaſſen zyn, door den tyd, al talryker geworden, naar mate, hier en ginds, meer nieuwe *Hervormde Gemeenten* geſticht werden.

Om het getal ook der bekwaame Leeraaren te vermeerderen, werden 'er, in de meeſte Provintiën, behalven de *Latynſche Schoolen*, al vroeg, *Univerſiteiten* of Hooge Schoolen geſticht, als voor *Holland* in gemeenſchap met *Zeeland*, eene te *Leiden*, door toedoen van Prins Wil-

LEM

LEM I. In Ao. 1575. eene te *Groningen* in Ao. 1615. eene te *Utrecht* in Ao. 1636. eene te *Harderwyk* in Ao. 1648. en eindelyk ook te *Franeker* (*); waarin zoodanige Jongelingen, die tot de H. Bediening geschikt en geneigd scheenen, door Geleerde Mannen in de noodige en daar toe betrekking hebbende Wetenschappen en Kundigheden konden onderwezen worden. In de Provintiën *Zeeland* en *Overyssel*, die geene Universiteit hadden, *Gereformeerde Illustre* Schoolen opgericht, als te *Amsteldam*, *Middelburg* en *Deventer*, gelyk ook in de voornaamste Steden van de Generaliteits Landen; alwaar aan de Jeugd, op een meer gemeenzamen trant, de eerste beginzelen dier gemelde fraaye Weetenschappen worden ingeboezemd. En de middelen van onderhoud der Professooren, en alle verdere kosten, tot zoodanig een heilzaam Werk noodzaakelyk, werden uit de Inkomsten der aangeslagen *Geestelyke Goederen* gevonden.

Men

(*) [Met deeze woorden, *en eindelyk ook te* Franeker, schynt aangeduid te worden, als of de Hoogeschool te *Franeker*, het allerlest van allen is gesticht; daar zy in rang, van oudheid der stichtinge op die van *Leiden* hadt behooren te volgen; en die van *Groningen* moeten voorgaan: want de Gedeputeerden van de Kerken der Provintie *Friesland*, verzochten en verkregen van de *Staten*, op hun Requeft van den 8. April 1584. reeds Verlof om een Kweekschool en Collegie in hunne Provintie op te rechten, en daar toe eenige Hoogleeraars te mogen beroepen; gelyk dan ook eerlange dezelven daar toe beroepen werden, en men onder de eersten van deezen opgeteld vindt SIBRANDUS LUBBERTUS, M. LYDIUS, H. A. van der LINDEN, H. SCHOTANUS, P. TIARA, J. DRUSIUS en L. ADAMA, wordende deeze Academie vervolgens den 29. July 1585. ingewyd; en in Ao. 1586. door de gedeputeerde Staten, met billyke Wetten en Statuten voorzien. Zie de *Init. Acad. Franequeran*, *Fran.* 1613. In Quarto et E. L. VRIEMOET, *in Athen. Frisiac.*

Men maakte vaste Reglementen, ten aanziene der maniere van Beroepinge der Leeraaren, in alle de byzondere Stads- en Dorps-Gemeenten; aan sommigen, van welken het recht van *vrye Beroeping* werd opgedragen; terwyl in anderen de Heeren en Vrouwen het *Jus Patronatus* hebben verkregen, waar door zy een Leeraar aan de Gemeente of Kerkenraad ter beroeping voorstellen, welk men ook het recht van Kollatie noemt. In verscheide volgende *Synodale Kerkvergaderingen*, zyn de Wetten beraamd, naar welke zoodanige Persoonen, die tot den H. Dienst zich aanboodden, gerechtigd konden worden, ter bekleding van het openbaar Leeraarämpt; als hun tweederlei Examen, zoo ter voorbereiding tot den Predikdienst, als het volledige ter wettiging van hun waarneemen van alle de deelen van den H. Dienst.

Alle de *Synoden*, die Jaarlyks gehouden worden, zyn *Provintiale*, bestaande uit de Afgevaardigden der *Klassen* van elke byzondere Provintie; behalven dat ook de Klassen in de Landen der *Generaliteit*, aan de Synoden der naast bygelegen Provintiën, onderhoorig gemaakt zyn. De *Nationale Synoden* zyn zeer zeldzaam, en de laatste was die, welke te *Dordrecht* in Ao. 1618. den 13. Nov. begonnen, en den 9. May 1619. geëindigd is; waarin, onder anderen ook eene Nieuwe Overzetting der *H. Schrift* beraamd is; die daar na werkelyk is vervaardigd, en waar van 't oorsprongklyk Handschrift nog bewaard wordt, te *Leiden*.

Zoodanige *Synodale* Vergaderingen zyn zeer noodzaaklyk, zoo om dat 'er de onderlinge vereeniging tusschen de Klassen en derzelver Leeraaren, door bevorderd, als ook de *Leere der Waarheid* in dezelve, als op nieuws bevestigd, en de Kerkordening 'er tevens in bekrachtigd wordt. Ook strekt

ſtrekt zulk een Vergadering als de hoogſte Kerkelyke *Vuurſchaar*, tot het volſtrekt afdoen van alle Geſchillen, 't zy by eenparigheid of by meerderheid van ſtemmen; inzonderheid wanneer zy Leeraaren of byzondere Leden, die ongeregeld wandelen, betreffen. Ook dienen zy, om zulke Gemeenten, die buiten of binnenslands gebrek lyden, of zich in ongelegenheden bevinden, door verdrukking hunner Voorrechten, of door openbare Vervolgingen, allen mogelyken byſtand te bezorgen.

En ten einde die vereeniging zich des te verder uitſtrekke, over het geheele Lichaam der *Nederlandſche Hervormde Kerke*, houden zelfs alle de *Provintiale Synoden*, onderlinge *Gemeinſchap* met elkander, door hunne *Korreſpondenten*, over en weder, elkander toe te zenden; die wel geene *integrerende* Leden dier andere *Synode* zyn, maar echter in alle voorkomende zaken, eene adviſerende ſtem hebben, zelfs voor de Leden der *Synoden*, tot welken zy gezonden zyn; en die uit hunne Acten oplezen, wat aangaande de Artykelen, die verhandeld worden, in hunne eigen *Synode* al of niet beſloten zy.

In alle de Provintiën worden de *Synoden* alle Jaren, opzettelyk gehouden; uitgezonderd in *Zeeland*, alwaar men een *Cœtus* heeft, die maar by buitengewone gelegenheden en dus zelden, vergadert. *Holland* heeft twee, doch elke der overige Provintiën, maar eene *Synode*; gelyk ook het Landſchap *Drenthe*; welke laatſte niet dan in elk derde Jaar vergadert, en met de andere *Synoden* geene *Correſpondentie* houdt.

De uitgeſtrektheid dezer *Synoden*, benevens de Grenſen, door welken zy van elkander afgeſcheiden zyn, vindt men hier in de eerſte algemeene Landkaart aangewezen; waarin men te gelyk, beneden, ten Zuiden, aantreft, de Generaliteits

Landen, die in de *Provintiale Synoden* ingelyfd zyn; met onderscheiding welke tot de *Synode* van *Gelderland*, en welke tot die van *Zuidholland* behooren. Ook zyn in die zelve Landkaart met een sterretje geteekend alle de Steden, in welke de Synodale Vergaderingen gehouden worden. Die van *Groningen* vergadert het eerste, daar na volgen die van *Friesland*, *Overyssel*, *Zuidholland*, *Noordholland*, *Gelderland*, *Utrecht*, en *Drenthe*.

Om het noodig verlof tot het houden der Synoden te verwerven, moeten de *Gedeputeerden* der *Synoden*, alle Jaren, by vernieuwing, een Verzoekschrift in leveren, by de Heeren Staten hunner eige Provintie, en als die hun toegestaan en de tyd 'er toe bepaald is, zoo zenden de Hooggem. Staten twee Heeren *Kommissarissen Politiek* derwaarts, ten einde dezen, nevens die van den Magistraat, der Synodale Stad, zorge dragen dat alles stil en in goede order geschiede, en dat niets in zoodanige Vergadering besloten worde, dat aan het gezag der hooge Overheid te na komen, en tegen het belang van den Burgerstaat stryden mogt. En, zoo dra 't verlof daar toe verleend is, geven die zelfde Gedeputeerden, door Brieven, kennisse aan alle tot hunne Synode behoorende Klassen, met verzoek om hunne *Gekommitteerden*, tydig, naar de plaats te willen afzenden; die dan, met behoorlyke Credentien voorzien, aldaar verschynen, en, geduurende, al den tyd, in welken de Vergaderingen worden voortgezet, verblyven moeten; waar voor zy, ter goedmaking hunner Onkosten, uit 's Lands Kasse, eene zekere somme Gelds genieten: wordende de *noodwendigheden*, tot het houden der *Synode* zelve uit des *Stads Comptoir* betaald.

Nu tot de beschryving der *Geldersche Synode* overgaande, bericht de Hoog-Eerw. BACHIENE ons, dat dezelve, boven die der andere Provintiën

der

den rang heeft, en dat 'er negen Klassen toe behooren, die wy, hier vooren reeds opgenoemd hebben. De zes Klassen, binnen de Provintie, die men daarom *Provintiale Klassen* noemt, volgen den rang der drie kwartieren, in welken de Provintie, naar het Staatsbestuur, is afgedeeld. Tot het kwartier van *Nymegen* worden gebragt de Klassen van *Nymegen*, *Thiel* en *Bommel*; tot het Graafschap *Zutphen*, de Klassis van *Zutphen* alleen; en tot het kwartier van *Arnhem*, anderzins ook de *Veluwe* geheeten, de beide Klassen van *Over-* en *Neder-Veluwe*.

De Klassis van *Nymegen*, die de eerste is in rang, is zeer uitgestrekt, en bevat, behalven de Gemeente der Hoofdstad, ook alle de Gereformeerde Gemeenten in de drie Amptmannyen; en de ingelyfde Gemeenten van de Stad *Grave*, en des Lands van *Kuik*, en die der Stad *Venlo*, en de nu vervallen sterkte *Stevenswaard*. Deze Klassis is de talrykste onder de Klassen der *Geldersche Synode*; en begrypt in zich, 52 Predikanten, waar van in de Stad *Nymegen* vyf; in de *Grave* en *Venlo* elk twee, op de Forten *Schenkenschans* en *Stevenswaard*, elk een, en de twee-en-veertig overigen, op de Dorpen, geplaatst zyn.

De geheele Klassis heeft onder zich 69 Dorpen, dan, het getal der Gereformeerde Inwooneren is, in de meesten derzelven, zeer gering: voornaamlyk op de *Kleefsche* en *Brabandsche* Grenzen, daar de Roomschen, zeer de overhand hebben, en schier overal van Kerkhuizen en Priesteren voorzien zyn. Doch in de *Overbetuwe* is het getal der Gereformeerden, doorgaans, menigvuldiger. En van de gemelde 69 Dorpen, moet men verscheide aanmerklyke Buurtschappen uitzonderen, waar van sommigen een Kapelle of Kerkje, beneven een Schoolmeester hebben; doch, welker *Gemeenten* tot andere nabuurige *Kerken* behooren,

en aldaar haren Godsdienst verrichten; om welke reden zy dan ook in den Naamregister der Predikanten niet gemeld worden.

Alle de Standplaatsen, buiten de Stad *Nymegen*, zyn in vyf Ringen verdeeld; zoo ten aanzien der *Kerkvisitatie*, welke alle Jaren tusschen *April* en *Augustus* geschieden moet, als ten aanzien der vervulling van den Predikdienst, in de openstaande plaatsen.

I. De eerste Ring is die des *Ryks van Nymegen*, behelzende negen Standplaatsen; waar onder ook *Venlo* en *Stevenswaard*; hoewel enkel ten aanzien der *Kerke-visitatie*; want de Predikanten dier beide plaatsen zyn, wegens hunne verre afgelegenheid niet verpligt, de Klassikale beurten, 't zy in de Stad *Nymegen*, en derzelver Schependom, 't zy in de Dorpen des Ryks, waar te nemen. Ook zyn de vyf *Nymeegsche* Predikanten, tot dezen Ring, als naast by gelegen, mede betrokken, ten aanzien der vervulling der openstaande diensten in de plaatsen, maar niet met opzigt tot de *Visitatie*.

II. De tweede Ring word de *Maaswaalsche* genoemd; en vervat in zich XII Standplaatsen.

III. De derde Ring is die der *Over-Betuwe*, boven de *Grift* of *Trekvaart*, tusschen *Arnhem* en *Nymegen*, waar toe behooren tien Standplaatsen, daar onder mede gerekend *Schenkeschans*.

IV. De vierde is de *Over-Betuwsche* Ring, beneden de *Grift*, hebbende maar zeven Standplaatsen.

V. En de vyfde is de Ring van 't Land van *Kuik*; waar toe, behalven de *Grave*, ook behooren sommige Dorpen der genoemde Heerlykheden, te samen ook maar VII. Standplaatsen uitmakende.

De

De vyf Predikanten der Stad *Nymegen* hebben in alle Klasſikale Vergaderingen den voorrang in de Zittingen. Ook hebben zy, onder zich, eenen byzonderen *Viſitator*, en eenen *Deputatus ad Cauſas*.

Eene Predikants-bediening aldaar open vallende, geſchiedt de Beroeping, na verzochte en verkregen hand-opening, (anders gezegd de *vergunning* of het *recht* tot een nieuw Beroep te doen,) van den Wel-Ed. Achtb. *Magiſtraat*, en wel alleen door den *tydelyken* KERKERAAD; beſtaande, behalven de Predikanten, uit tien Ouderlingen, (vyf van den Wel-Ed. Achtb. Magiſtraat, en vyf van de Burgery,) en agt Diakenen, nevens twee Boekhouderen, welker oudſte echter alleen een beſluitende ſtem heeft. Als deeze het drietal benoemd hebben, moet dit, alvoorens een beroep te doen, ter goedkeuring aan den Magiſtraat overgeleverd worden; gelyk ook het beroep zelve naderhand deszelfs goedkeuring eiſcht.

De Gemeente dezer Stad is vry talryk: en wordt de openbare Godsdienſt, daarom, in twee byzondere Kerken, gelykelyk waargenomen. De eene is de Hoofdkerk, een groot en aanzienlyk Gebouw, welk in Ao. 1273. is geſticht, en in Ao. 1579. ten dienſte der Hervormden begon gebruikt te worden, toen de Stad tot de zyde der Staten overging, en de *Utrechtſche Unie* aannam. Deze Kerk ſtaat by de groote Markt; en was weleer aan den H. STEPHANUS, den eerſten Martelaar, dien men, naar de Roomſchgezinde bygelovigheid, voor den *Patroon* of *Beſchermheilig* der Stad hieldt, toegewyd; en wordt nu alleen de Groote Kerk genoemd. De andere, de kleine Kerk geheeten, was voorheen de Klooſter-Kerk der *Dominikanen* of *Predikheeren*; daarom wordt zy noch heden, de Broeren-kerk geheeten: De ſtraat, in welke zy geplaatſt is, gaande van de Markt naar

de *Molenpoort*, wordt naar dezelve de Kerkstraat genaamd. In de eerstgemelde wordt, ten elken dage des HEEREN driemaal gepredikt, zynde aldaar, behalven de gewoonlyke *Voor-* en *Namiddagbeurten*, in de zes Zomer-maanden, een *Vroegen* in de overige zes Winter-maanden een *Avondbeurt*. In de kleine Kerk predikt men des Zondags niet meer dan tweemaal. Dan in de Week, wordt ook des Woensdags Avonds in de Groote, en des Vrydags morgens in de kleine Kerke gepredikt. Waar by komt, dat de jongste beroepene der Stads Predikanten, eens 's Weeks den Predikdienst in het Gasthuis, staande digt by de Moolenpoort, verrichten moet, tot welken Godsdienst, weinige of geene andere Persoonen, dan die tot het Gasthuis behooren, toegelaten worden.

De gewoone Jaar-wedde, bedraagt voor elk der Predikanten aldaar, behalven den vrydom van Accynsen, (dien van 't Gemaal uitgezonderd) en eenige andere voordeelen, 950 guldens Jaarlyks, welk door den Stads Rentmeester ieder vierendeel Jaars, promptelyk betaald wordt; en dan nog vyftig gl. op ordonnantie, voor vriendelyke Nieuwjaars-gifte.

Drie hunner bewoonen zogenaamde Pastorie Huizen; de twee overigen trekken 200 guldens Jaarlyks, voor Huishuur. Nopens de wyze der beroeping buiten de Stad, geeft de Hoog-gel. Schryver eenige gemeene Aanmerkingen op, van welken wy ten besluite nog iets zullen aanstippen; wyl uit het gezegde ligtelyk te zien is, op welken trant, in wat order, en hoedanig dit Werk, over 't geheel genomen, is ingericht geworden.

In agt-en-twintig Standplaatsen wordt hiernaar het *Jus Patronatus*, het recht van Kollatie geoeffend door de Heeren en Vrouwen; onder welken ook de *Grave Venlo* en *Stevenswaard* mede

de begrepen zyn. In de overige twintig is een vrye beroeping; en in beide gevallen moet het beroep geschieden, ten overstaan der Visitatoren, van elken Ring; als Konsulenten.

De Kollatien worden aan de Kerkenraden, als zy 'er zyn, of anders aan de Klassis overgeleverd; en door dezelve Kerkelyk gemaakt. En, als 't Recht van vrye beroeping stand grypt in eene Gemeente, daar een Kerkenraad is, zoo geschied die door den Kerkenraad. Maar, in anderen, die geene Kerkeraad hebben, door de Klassis, of door de Gedeputeerden van den Ring, tot welke de plaats behoort; en wel naar de genegenheid, of naar de meeste stemmen dier Gemeete; mits Ledematen derzelven zynde.

In Gecombineerde plaatsen geschiedt de vervulling der Vacatuure by Tourbeurten; en, hebben zy beiden of alle drie het recht van vrye beroeping, dan geschiedt de beroeping beurteling; 't zy door de Kerkeraden, daar 'er eene is; 't zy door de Klassis, als de Kerkeraden ontbreken. Zyn de Kombinatie Heerlykheden, die aan onderscheiden Heeren of Vrouwen toebehooren, die het *Jus Patronatus* bezitten, dan oeffenen de Kollatoren, weder beurteling, dat recht. Maar, als in eene dier *Kombinatien* het recht van vry beroep plaats grypt, en in de andere het recht van Pratonaatschap; zoo geschiedt ter eene reize, het zy door Kerkeraad of Klassis, een vry beroep; en ter volgende de voorstelling door den Kollator, ingevolge 's Landschaps Resolutie in den Jaare 1690.

De overige byzonderheden moet de geëerde Boekzaal-lezer, dien wy zekerlyk naar dit Werk al weetgierig genoeg zullen gemaakt hebben, in het zelve naleezen, daar hy zich over alle de bovengemelde byzonderheden genoeg voldaan zal konnen vinden. Is 'er ondertusschen hier of daar een misslag ergens ingeslopen, zoo verzoekt en

verwacht de Hoog-gel. Schryver van de vriendelyke hulpvaardigheid zyner Medebroederen, die te willen aantekenen, en dezelve aan hem, of aan den Uitgevers des Werks, te willen doen toekomen. Het zelve verzoekt zyn Hoog-Eerw. mede, indien 'er eenige *Veranderingen* in deze of gene omstandigheden mogten voorvallen, ten einde deze Aantekeningen, of in een volgende Uitgave, of anders, by wyze van Aanhangzel, achter dit Werk te konnen voegen.

LEEVENSBESCHRYVING

VAN DEN WEL-EERWAARDEN EN ZEER GELEERDEN HEER

HENDRIK HUYSSELAAR,

In zyn E. Leeven Proponent, den Predikdienst waarneemende te *Middelburg*.

MIDDELBURG. Den 7. November 1768. is te *Utrecht* Overleden, de Eerw. Heer HENDRIK HUISSELAAR, alhier als Proponent den Predikdienst waarneemende, in den Ouderdom van byna 70 Jaaren.

Zyn Eerw. was geboren in *'s Hage*, uit eerlyke Burger Ouderen, den 14. Novemb. 1698, en door dezelve geschikt tot bezigheden, naar hunne omstandigheden gericht.

De Heere had hem in zyne Jeugd lust gegeven tot zynen dienst, waar uit eene byzondere gezetheid ontsproot, om den weg des Heeren in zyn H. Woord ontdekt, grondig en uitgebreid al vroeg te leeren kennen; doch hy werd ook teffens geöeffend onder de leiding der wyze Voorzienigheid, door verscheide wisselvalligheden des Levens, ook door de Zeevaard op eene

eene Reize, van den 24. Aug. 1721. tot 18 Juny 1723. uit Zeeland na d'Elmine en Angolen in Africa, en van daar na St. Eustatius in West-Indiën; op welke plaats hy, ter begeerte van den Predikant aldaar, D. Kowan, tot algemeen genoegen van de Gemeente, en tot veel stichting verscheide proeven gaf van zyne geöeffendheid in 't woord der gerechtigheid.

In 't Jaar 1727, toen reeds in zyn eerste Huwelyk zynde met de eerbaare Dina van Ysveld, welker naam noch in zegeninge is, wegens kundigheid in de Godlyke Waarheden en Godsvrucht, zettede hy zich met 'er Woon te Middelburg neder, en besteedde zyne bekwaamheden, als Catechiseermeester, tot Onderwys van de Jeugd, en anderen. Doch wel ras werdt hem gelegenheid verschaft, om Weekelyks in 't Oude Mannen en Vrouwenhuis, onder opzicht van den E. Kerkeraad, door eene openbaare Oeffening, zyne talenten aan te leggen en uit te breiden; 't geen hy van den 20. Mey 1727. tot den 11. Juny 1748, met veel toevloed, tot zegen voor veelen, heeft verricht.

In dat zelve Jaar 1727. den 12. July, kwam hier by de aanstelling tot Stads Krankbezoeker, In welk werk hy niet alleen aan Kranken, Elendigen en bedrukten, maar ook zeer dikwils aan Gevangenen, en ter dood veroordeelden, door 't Richterlyk Vonnis, zonderling door 's Heeren zegenende goedheid is nuttig geweest.

't Gebeurde in 't Jaar 1748. dat de Wel-Eerw. Heer Ewaldus Hollebeek, geroepen zynde tot de bediening van het Euangelium van Christus te *Leiden*, besloot op 't sterk aandringen dezer Gemeente alhier te blyven, en dat haar Ed. Achtb. besloten, by die gelegenheid, aan 't Ministerie eenen vasten Proponent, tot hulp

 in

in den Predikdienst, toe te voegen, en aan den Heer E. HOLLEBEEK de voorstelling van eenen bekwamen Persoon over te laten, wanneer 't zyn Eerw. behaagde het oog te vestigen op den Overledenen, die daar in, na ryp overleg, bewilligende. —

Den 7. Maart en 4. April 1748. door den Eerw. Heer MARTINUS van der WINDT, Engelsch Predikant te *Middelburg*, grondig, en tot algemeen genoegen der Classis van Walcheren is onderzocht, en onder het getal der Proponenten aangenomen; en vervolgens den 20. April, door haar Ed. Achtb. tot hulp van 't Ministerie aangesteld, om het zelve Weekelyks in twee Predikbeurten te verligten, waar op hy den 28. April 1748. zyne eerste openbare Leerreden deed voor de Gemeente over Eph. III: 8. in de Oude Kerk.

Schoon zyn leeme hut, door verscheide ongesteldheden by trappen wierd gebroken, en 't licht zyner oogen hem zedert eenige Jaaren begaf, volhardde hy nochtans met eene voorbeeldige neerstigheid in alle de deelen van zyne bedieninge, en betoonde zich rechtzinnig, gematigd en godvruchtig in alle zyne voorstellen, die, schoon hy alles uit den grond, zonder Taalkennis, of Onderwys op Hoge Schoolen, door eige neerstigheid had opgehaald, nochtans altoos weldoorwrocht waren, en zo zaakryk en welgeschikt, dat zo wel eenvoudige als meer geoeffende Toehoorders, voor al de Godzaligen, geleerd en gesticht waren; en dat ook zulke Toehoorders, die gelegenheid tot geregelde Studiën gehad hadden, hem met nut en tot hunne uiterste voldoening hoorden, en overreed waren, dat hy geen lust hadde, om het brood der luiheid te eeten.

Reeds

Reeds sedert een geruimen tyd, had hy begonnen zulke stoffen te verhandelen, die voor hem en anderen dienen konden, ter voorbereiding tot de Eeuwige dingen, en zyne laatste Leerreede te *Middelburg* was Woensdag den 24. Augustus. 1768. in de Oude Kerk, daar hy (28 April 1748.) ook zyn Werk had begonnen, over Ps. XLVIII: 15. *Want deze God is onze God. enz.* Na dien tyd werdt hy van eene zwaare Ziekte overvallen, doch daar van eenigzins herfteld zynde, was hy ongemeen gezet om zynen eenigen Zoon JOHANNES HENDRIK HUISSELAAR, (uit een tweede Huwelyk, met ELISABETH MEERSMAN, geboren, en nevens drie Dochters, uit een groot aantal Kinderen, noch in 't Leeven overgebleeven) zelf naar de Hoge School te Utrecht te geleiden, en aan de Hoog-Eerw. Hoogleeraaren, byzonder in de H. Godgeleerdheid aldaar, aan te beveelen.

Daar zynde, stichtede hy de Gemeente van Utrecht in de Jakobs Kerke, uit Hos. II: 13. *Daarom — spreeken*, den 20. Octob. 1768. Noch in die zelve Week gevoelde hy zich onpaslyk; zyne redelyke vermogens wierden door de kracht der Ziekte ras belemmerd, en hy ontsliep den 7. November daar aan volgende, ten huize van den Wel-Eerw. Heer HUBERTUS SWANENBURG, wel eer (als Opvolger van den Hoog-Eerw. Heer EWALDUS HOLLEBEEK, van Middelburg verplaatst tot Hoogleeraar der H. Godgeleerdheid te Groningen, nu te Leiden,) van den 25. Febr. 1753. tot 20 Decemb. 1767. geliefd Leeraar te Middelburg, en thans te Utrecht; zynde het stoffelyk overschot, den 11. Novemb. in dezelve Jacobs Kerk ter Aarde besteld.

Schoon de Overledene op zyn Krank en Sterfbedde, geene byzondere blyken van zyn gemoeds

moeds bestaan konde uitdrukken, door de belemmering der Ziekte, heeft hy in zyn Leven genoeg getoond wiens hy was, en wien hy diende, en aan de overblyvende een blyde hoope nagelaten, om te geloven, dat zyn einde Vrede was.

LEEVENSBESCHRYVING

VAN DEN WEL-EERWAARDEN EN ZEER GELEERDEN HEERE

NICOLAUS BELLAART,

In Leeven Predikant te *Leerdam*.

Te *Haarlem* den 20. July des Jaars 1696. zag de Overledene het eerste leevenslicht uit de Eerzaame JAN BELLAART en JANNEKE VAN AKEN, eerlyke Burgers dier Stad, maar van welke men niet kon verwagten, dat zy hunnen Zoon tot den Predikstoel geschikt zouden hebben; dan dewyl Gods Raadslot dat bepaaldt hadt, beroofde de Heere hem eerst van zyne Moeder, en, toen hy nog geene vyf jaaren bereikt hadt, van zynen Vader, waar door hy geene genoegzaame middelen van bestaan hebbende werdt aangenomen in het Burger Weeshuis te *Haarlem*, alwaar men voor zyne opvoeding nevens die van anderen zorg droeg. Na dat zyne jaaren met het kinderlyk onderwys zoo verre gevordert waren, dat 'er voor hem een styl om te bestaan moest worden uitgedagt, wierdt hy wel door de Regenten van het Weeshuis by eenen Timmerman besteldt om dat handwerk te leeren, doch de Voorzienigheid hadt bepaaldt, dat hy zoude

zoude tot optimmeringe van een gedeelte zyner Kerke gebruikt worden: in stede dat hy als eenen naarstigen Timmerman het ruwe hout met de schaaf zoude gelyk maaken, was hy bezig om zyn verstand te beschaaven door het leezen onder de schaafbank, hy kogt voor zyn speelduiten, of leende, daar hy maar gelegentheid vondt, boeken, immers hy hadt eenen onverzadelyken leeslust: het is licht te begrypen, dat de Baas met zoo eenen, in zyn timmerwerk traagen, jongen niet in zyn schik was, en dat hy reden genoeg gaf aan den zelven, om hem voor eenen onbekwaamen timmermans jongen weg te zenden; hy verklaarde aan de Regenten, dat zyn lust nergens mede te voldoen was, dan met leeren en leezen, en verzogt, dat zy hem daar toe aanleiding mogten geeven; deezen met hem bewogen, en wel merkende de verhevendheid van zynen geest, bestelden hem in de Latynsche Schoole, daar hy in den omtrek van omtrent drie jaaren (zoo myn geheugen my niet bedriegt) dezelve doorliep, en bekwaam geöordeeld wierd tot de hoogere Schoolen, toen kreeg hy een vooruitzicht op het Leeraar-Ampt, nademaal hy in het Staaten Collegie te *Leiden* wierd besteld, en het onderwys genoot van die groote lichten welke in dien tyd de Hollandsche Hoogeschool versierden, dit was omtrent den Jaare 1716. Zes jaaren oeffende hy zich aldaar met allen vlyt, ernst en naarstigheid, en lei eenen voorraad van allerhande geleerdheid, die eenen Euangeliedienaar kan versieren op, niet maar van wat Systhematische Godgeleerdheid, gelyk men gewoon is by de zoogenaamde Duitsche Klerken, maar van Taal-, Geschied-, Oudheid- en Natuurkunde.

Hier mede toegerust, en zo wel als iemand aangegord,

gegord, wierd het tyd dat hy in 't openbaar verſcheen, waarom hy zich met loflyke Kerkelyke en Academiſche getuigſchriften verſterkt, aan de Wel-Eerw. Claſsis van zyn Geboorte-Stadt Haarlem aangaf, om tot een præparatoir Examen toegelaaten te worden, het welk ook geſchied is den 14. April 1722. na het welke hy op de Markt ledig ſtondt voor den Heere des Oogſtes, om uitgeſtooten te worden.

Dan het behaagde dien Heere hem nog bykans vyf jaaren te laaten wagten, in welken tyd hy goeden voorraad opdeed, want hy predikte geduurig hier en daar, allermeeſt te Haarlem, voor die geenen der Eerw. Heeren Predikanten, die zyne hulpe begeerden, want in dien tyd heeft zyn Eerw. zoo te Haarlem, als elders gepredikt, 182 maalen, dan door den Dood van den Eerw. Adjunct Predik. GERARD van WAY, den 12. Septemb. 1726. wierdt hy gezonden na *Leerdam* om te prediken, het geen hy deedt op den 11. October, voor- en namiddag, en wierd beroepen, op vertoonde Collatie, den 4. Nov. Den 28. January 1727. wierdt hy door zynen aanſtaanden Amptgenoot BOGERT geëxamineert, die hem den 16. Febr. met Ezech. III: 17. beveſtigde; hy aanvaardde het Dienſtwerk alhier met de woorden uit Pſ. XIX: 15.

Zwak was hy in den beginne van Ligchaam, maar wierdt in het gezonde Leerdam van tyd tot tyd ſterker, en wel in dien trap, dat hy zelfs niet lang voor zynen dood een voorbeeld van gezondheid was.

Alle die hem van naby kenden, zullen gaarne toeſtemmen, dat hy den naam van een groot Man in Geleerdheid waardig was; zyne arbeidzaamheid was uitſteekend. zelden liet hy zich in zynen beſten tyd door de Zon in zyn Bed beſchynen, maar maakte veel werk van den

mor-

morgenstod, *musis amica*, indien by zyne geleerdheid geen nedrig wantrouwen aan zyn zelven in dien trap geweest waare, dat hy zyne met zoo veel moeite en vlyt verzamelde Aanteekeningen, vooral in de Historien en Chronologie, in de vlamme verteerd hadt, mogelyk beloofden wy de geleerde Waereld uit dezelve groot ligt en voordeel; egter geeven wy het niet hopeloos op, dat 'er nog wel het een of het andere gevonden zal worden, waar op wy de Geleerden zullen onthaalen, hier toe had hem de goede Godt met een staale Memorie en met een fyn oordeel versierd, welke vermogens, hoewel iets in zynen laatsten tyd verminderd, egter tot het einde toe hem genoegzaam bybleeven: in zyne verkeeringe met menschen was hy het tegenstelde van een Salet-jonker of Complimenten-maaker, dan men oordeele naar den smaak van deeze verwysde Eeuw, dat men wille; hy was opregt, en bezat eene eerlykheid, waar in hy misschien de beste evennaarde; op zyne woorden konde men staat maaken, en daar van mogen wy wel zeggen, dat hy niet gebooren, of in staat was om iemand met voordagt te bedriegen; niet tegenstaande hy geene uitsteekende uiterlyke predikgaaven hadt, was hy egter klaar in zyn voorstel en vooral regtzinnig; hy predikte met naarstigheid, het geene blykt uit een getal 3633 Predikatien door hem gedaan.

Hy was gehuuwd met de eerbaare Jongvrouwe Johanna de Bruyn, Dogter van wylen den bekenden Florentius de Bruyn, in zyn Leeven Predik. te *Gorinchem*, en Zuster van die twee de Bruyns, waar van de eene *Amsteldam*, en andere *Nieuland* gestigt heeft, die hem in den Jaare 1762. ontvallen is, na eenen Egt van 33 Jaaren, en dat Kinderloos; in dat zelve Jaar,

op

op het einde, hertrouwde hy met de eerzaame IDA van HOLTIK, die als Weduwe zynen dood ook Kinderloos betreurd.

Hy was in zyn bestaan gematigd en van een effenbaar humeur, die altyd erkende, dat hy van het Weeshuis tot den Predikstoel bevordert was, hy erkende de weldaaden, die het Weeshuis aan hem beweezen hadt, wanneer hy het zelve een en andermaal met een aanzienelyke gift beschonk, gedraagende zich dus zeer dankbaar.

Onder zyne opmerkelyke getuigenissen, die men zonder de paalen van een Leevensbeschryving voor de Boekzaal te buiten te gaan, niet kan melden, kan men niet voorby dit navolgende; hy zeide: „ Als ik, die door zoo veele zeld- „ zaame weegen, meer, dan iemand nog weet, „ en ik zeggen mag, door Godt van myne Jeugd „ af aan, tot nu toe geleid ben, wilde loo- „ chenen, dat 'er eene Godlyke Voorzienig- „ heid was, dan waare ik het godloosste Mon- „ ster der Aarde"; en inderdaad, het geene wy reeds van hem verhaalen, roept ons toe: aanmerkt in dit alles den vinger Gods; en waarom deelen wy den Leezeren niet mede eene zonderlinge voorzienige bewaaring Gods over zyn leeven? is ons berigt anders wel, dan was het in den Zomer van den Jaare 1752. dat hy als Visitator Ecclesiarum, nevens D. van NAS, van *Everdingen* en IMMINK, van *Beusichem*, aan het Oudslyker Veer in doods gevaar geraakte, de Wagen stondt stil voor de Herberg, de onttoomde Paarden gingen voort, en liepen in de Veerpont, terwyl de voorn. Heeren zich door uit het Rytuig te springen, gered hadden, bleef de Overledene zitten, zy raakten 'er door, doch in Gods Voorzienigheid bleef de Wagen buiten de Pont op de reep hangen, en hy wierd,

zonder eenig nadeel en merkelyke ontsteltenisse, ten blyke van zynen tegenwoordigen Geest uit het Water geholpen.

Hy was altoos een geëerd Lid in de Wel-Eerw. Classis van *Buren*, voor de welke hy Jaaren agter den anderen, met veel lof, het Quæstoraat en Actuariusschap heeft waargenoomen, verscheiden maalen is hy geen onaanzienlyk Medelid geweest op de Christelyke Synodus van Zuidholland; zyne gestadige onderzoeking der dingen, benevens zyne hooge jaaren en ondervindingen, hadden hem tot eenen regten Canonicus gemaakt, waarom het den Kerkenraad van *Leerdam* in veele opzigten tot nut en blydschap strekte zyne wyze Præadvysen te genieten.

Omtrent den Jaare 1760. begon zyne gezondheid wankelbaar te worden, hy was zeer gekweldt met eene Dysuria, de Ziekte van Menschen die sterk studeeren en veel zitten, waar by kwam eene verzwakking, zoo dat hy, die altyd wenschte, dat hy nog een Jaar of drie voor zynen dood rust mogt hebben, by gunstig Appoinctement van den Edel Mog. Raad der Domainen van Zyne DOORL. HOOGH. den Heere Prince van *Orange* en *Nassauw* zyne ruste kreeg, *salvo honore et pro parte stipendio* van welke ruste hy met de overkomste van D. JOH. CLAASSEN, toen Predik. te *Kedichem*, den 6. Sept. 1761. bevestigt, bezit nam.

Zyn Eerw. het niet durvende te waagen om de Bevestiging te doen, schikte zich tot die ruste, door twee gepaste Leerredenen over 1 Cor. II: 1, 2. en 3--5.

Hy overleefde zynen Amptgenoot W. van SLINGELAND, en was na zynen dood nog zoo sterk, dat hy op zyne beurte, in de Vacature, den dienst waarnam, en ook nog verscheiden maalen predikte, ja wel 25 reizen; zyne laatste

Leerrede was uit Joh. XVIII: 3 - 9. den 8. Febr. 1764.

Wanneer hy dit nog eens wilde hervatten na 14 dagen, wierdt hy des morgens door een soort van beroerte aangetast, en belemmert in zyne sprake, dat wel beterde, egter niet geheel, zoo dat hy daar na het prediken niet meer durfde onderneemen.

Godt heeft hem by het gebruik zyner vermogens en gezigt zoo bewaardt, dat hy, die zoo sterk geleezen hadt, nog op het laatste de Courant zonder Bril las, en zonder merkelyke toevallen, hadt hy eene gewenschte gezondheid, tot omtrent veertien dagen voor zynen dood, wanneer hy des nagts eene benaauwdheid kreeg, waar van hy herstelde binnen drie dagen; houdende, zoo hy zeide, daar niets van over, dan nog eenigzins eene zwaarte op zyne borst.

Doch, hadt hy veeltyds gewenscht, dat Godt hem door eenen zagten en schielyken dood mogt overbrengen in de Eeuwigheid; de Heere heeft zyne begeerte doen komen, want des Zondags 's morgens omtrent agt uuren, den 27. Nov. na dat hy dien nagt, volgens zyn zeggen aan zyne Huisvrouw, byzonder wel gerust hadt, kreeg hy die benaauwdheid op nieuw, maar zoo sterk, dat hy wel voelde, dat hy daar door zoude omkomen, betuigende aan zyne Huisvrouw, dat hy stierf, en haar vaarwel zoende, badt hy dat God hem genadig zyn mogt, en gaf, niet tegenstaande men hem nog schielyk ader liet, eensklaps den Geest, bewyzende, dat de mensch, hoe vast hy staat, enkel ydelheid is.

Zyn Lyk is den 6. Decemb. daar aan volgende ter Aarde besteldt, daar hy nu zyn lot afwagt in de Opstandinge des vleeschs. Hoe zyn Overlyden gedagt is door de beide dienende Heeren Predikanten te *Leerdam*, is in de voorgaande Boekzaal onder het Kerknieuws te vinden.

NAAM-

Naamlyst der D D. Proponenten, met Aanwyzing onder welke Classis hun Eerw. geëxamineerd zyn, of woonen.

NYMEGEN.

Albertus Johannes Gobelius Schadden, Joh. Nic. Fil. Alb. Nep. Joh. Pronep. Christ. Abnep. Joh. Henr. et Alb. Cogn.

Jan Duymaar van Twist.

THIEL.

Gerardus van Zutphen, Ger. Gil. Fil., Joh. Nep., Wilh. Cogn., Adr. Fr.

Ludovicus Pels.

ZUTPHEN.

Henricus Hedding.

Johannes Conradus Adolphus Eylert, Rector te *Lochem.*

Joannes van Juchem.

Johannes Martinus van Uchelen, Zeg. Nic. Fil.

J. B. van Houten.

NEDER-VELUWE.

Wilhelmus Johannes Erpenbeek.

Lucas Zegerius, *Rector te Elburg.*

Arnoldus Pannekoek.

Leendert Kalf.

'sHARTOGENBOSCH.

Petrus Buschman, Wilh. Fil. Petr. Nep.

PEEL EN KEMPELAND.

Johannes Cornelius van Nimmegen, Joh. Corn. Fil. Henr. Fr.

Cornelius van Nimmegen, Henr. Joh. Corn. Fil. & Joh. Corn. Fr.

Andreas Jacobus de Camps, Andr. Fil.

Petrus Durselen, Flor. Petr. Fil. Alb. Nep. Alb. Leon. Fr.

MAASTRICHT.

Henr. Gualt. Leveriksveldt, *Rector.*

Hermannus Becker, *Conrector.*
Burchardus Huygens, Wilh. Fr. Jac. Cogn.

DORDRECHT.

Aäron Mackey.

LEIDEN EN NEDER-RHYNLAND.

Petrus Raar.
Johannes Abraham Plucker.
Willem Snep.
Fredericus Henricus Wilhelmus Hullesheim.
Johannes Hoogwall.
Petrus de Wilde.
Johannes Christophorus de Cros.
Wilhelmus Eygeman.
Martinus Verhoeven.

GOUDA EN SCHOONHOVEN.

Joh. Groeneveld, *Conrector te Gouda.*

SCHIELAND.

David Burger, Joh. Fil. Hartm. Mart. Fr. *geweZeñ Leger-Predikant, den Predikdienst waarnemende te Rotterdam.*
Daniel de Berg.

's GRAVENHAGE.

Petrus van der Elst.
Gerardus Ensering Koesen, *Med. Doct.*
Johannes Petrus Boddé.
Johannes Wilhelmus Bouvink.

WOERDEN EN OVERRHYNLAND.

Georgius Jacobus Laurrillard, dictus Fallot.

BUREN.

Johannes Henricus Holtsappel.

BREDA.

Woutherus Gerhardus Schadden, Alb. Fil. Joh. Nic. Fil. K. Nep.
Petrus Jacobus Montanus, Petr. Fil. Fred. Fr. Jac. ex Fr. Nep.

ALKMAAR.

Abraham Stull.
Petrus Bommel.

HAAR-

HAARLEM.

Sebaſtianus Rienewerf.
Iſaäcus Meinard, *Præceptor der Latynſche Schoole.*
Jan Fredrik Mentrop.

AMSTELDAM.

Walraad Philip de La Cave, Corn. Fil. Corn. Fr.
Gerardus Schierhout.
Simon Kauf.
Johannes Heſſelink.
Hendrik Lampe.
Jacobus de Bakker.
Hermannus Woelardus Kramer.
Albertus Eggen, *den Predikdienſt waarnemende te Amſteldam.*
Marcellus Baarſelman.
Jan van Thiel, Rol. Fil.
Jan Harman Tenckink.
Johannes van Diepen.
Abraham Verſchuil.
Dirk Liedermooy.
Arnoldus van Dyk.

HOORN.

Mattheus over 't Water Verboom.
Henricus Winoldus Benier, Arn. Fil.
Didericus van Beek.

ENKHUIZEN.

Joh. Morenvliet, *te Medenblik.*

EDAM.

Corn. Fynecarl, *Prediker te Hobrede.*
Henricus Lambertus Glasvoort, *Prediker te Volendam en Rector te Edam.*
Johannes Samuel Eſſer, Sam. Fil.

MIDDELBURG.

Jacob Hanappier, Jac. Fil.
Johannes Philippus Buttelius, *den Predikdienſt waarnemende te Middelburg.*
Nicolaus Bruiſtens, Adr. Fil.

ZUIDTBEVELAND.

Dithardus Jacobus Reininck, Burch. Jac. Fil. Dithm. Nep. Gerh. Cogn.

THOLEN EN BERGEN OP DEN ZOOM.

Paulus Langoumois, *Adj. Predikant op den Vlaamschen Olyfberg.*

UTRECHT.

Johannes Jacobus van Westingen.
Nicolaus Adrianus van Velsen, Ger. Fil.
Abrahamus Jacobus Vatebender.
Johannes Bosman.
Laurentius Schmidt. Joh. Phil. Fil. Car. Jac. Fr.
Christianus de Gtoot Stiffry.
Nicolaus Schinzel.
Albertus Joost van der Steen.

LEEUWAARDEN.

Nicolaus Jongedyk.
Gerardus de Buhr, *Præceptor in de tweede Schole te Leeuwaarden.*
Tjalling Siricus Tjallinge van der Kooy.
Gerardus Scholtens.

DOKKUM.

Johannes Hermannus Muller, *Rector.*
Jer. Henr. Engeling, *Conrector. Emer.*
Jan Tjaarda, *Conrector.*
Johannes Theodorus Wilman, Everh. Fil.

FRANEKER.

Cornelius Vogelsang, *Rector.*
Arent van Duiden.
Christianus Zwilling.
Johannes Ekama.
Christianus Philippus van Umstætter.
Riemerus Jellis Fennema.
T. Fennema.

SNEEK.

Justus de Gavere.

BOLSWERD EN WORKUM.

Petrus Agema, *Rector te Bolswert.*

ZE-

ZEVENWOUDEN.

Meinardus Tobias Dotingh.

DEVENTER.

Fredericus van Wulften, *Conrector te Oldenzaal.*
J. G. Toe Reppel, *Præceptor te Oldenzaal.*
Antonius van Veenhuizen.
Wilhelmus Warnerus Hartcamp, Henr. Fil.
Albertus Aartſen.

KAMPEN.

Baſilicus Hermannus van Ermel, Arn. Fil.

GRONINGEN.

Johannes Veenhorſt.
Petrus Hofman Peerlkamp, *Præceptor te Groningen.*
Daniel Petrus Liefering.
Focco Lieffting.
Johannes Laurentius Frieſendorp.
Adolph Fredrik van der Scheer.

APPINGADAM.

Petrus Idema, *Præceptor te Appingadam.*
Johannes Hoiſing.
Johannes Evers.
Johannes Wilhelmus Dykema van Reneman.

MIDDELSTUM.

Theod. de Haze, Theod. Fil. Corn. Nep. *Theol. Doct.*
Nicolaus Nannings Barlage.

DE MARNE.

Reinerus Nieuhuis.
Wiardus Wiardi, Wiard. Fil.
Enno Rypma.
L. Asman.

'T WESTERQUARTIER.

Adolph Hendrik Metelercamp, Hier. Fil. Joh. Henr Nep.
Wicherus Martini, Wich. Fil. Jac. Nep.

OLDAMPT EN WESTERWOLDINGERLAND.

Hermannus Nicolaus Gillot, Paul. Fil. Nic. Nep.

J. C. Appelius.
J. B. Grimmelius, Georg. Theod. Fil.

E M M E N.

Johannes Luningh, Joh. Fil.
Johannes Schutte.

M E P P E L.

Jan Hofman.
Mauritius Ludolphus Tormin.

R O L D E.

Cornelius Muller.
Johannes Dyk, Dur. Fil.
Gerardus Roesfing, Arth. Fr.
Lucas Dyk, Dur. Fil. Joh. Fr.

OOSTFRIESLAND.

Joh. Wilh. Dekker, *Rector te Embden.*
N. Metger, *Conrector.*
Petrus Hoeks, primæ Classis, *Præceptor.*
- - Schönefeld.
Enno Brethouwer.
Borchart Post.
Johannes Ludovicus Buch.
Johannes Philippus Emanuel Hackeborn, *Præceptor te Embden.*
Petrus Haaks *Præceptor te Embden.*
Henricus Timpinga, Candidatus Ordinatus, *den Predikdienst waarnemende te Embden.*
Herm. Klugkist, Henr. Fr.
N. Schoorman, Pet. Fil.

B E N T H E M.

Johannes Petrus Conradus Christ. Katerberg Maur. Dan. Fil. Maur. Phil. Fr.
. . . . Cramer.
Hermannus Hofman.

L I N G E N.

Bernardus Amshof.
A B H. Warning, *Præceptor.*
Antonius Fredericus Rump, Arn. Maur. Fil. H. A. Fr.

Jo-

Johannes Noachus Buchler.
Sylvester Diderik Rump, Arn. Maur. Fil. Arn. Gerh. et Anth. Fred. Fr.
Ludolf Gerard Dalhof, Joh. Fil. Gerh. Henr. Nep. Joh. Pronep.

W E Z E L.

Johannes Adolphus Heymans, Joh. Phil. Fil. *Præceptor.*
Johannes Wilhelmus Brand, Joh. Wilh. Fil.
Henricus Wilhelmus Gochel Vogelsang.
Theodorus Christianus Bender, *Rector te Rees.*
Johannes Schneider.
Ludovicus Henricus Buch.
. . . . . Altkaus.
. . . . . Goest, *Rector te Orzoi.*
Johannes Henricus Gerhardus Goldbach, Joh. Maur. Fil.

D U I S B U R G.

Henricus van Looh.
Matthias Jorissen, Matth. Cogn.
Isaäcus Christianus Kraft.
Johan Clemens Christophorus Lohmann, Joh. Petr. Christ. Fil.
Thomas Herman Maul.
Henrich Wilhelm Kühnell.
Johan Wilhelm Græber.
Wilhelm Christiaan Steinberg, Jac. Thom. Fil.

Regifter der DD. Proponenten, die in de zes laatfte Maanden van het Jaar 1768. tot Predikanten beroepen of Overleden zyn.

GERHARD OSWALD ABERSON, te *Ottoland*.
HERMANNUS WILHELMUS van UCHELEN, te *Didam*.
ROELOF JAN BROUWER, Overleeden.
DIONYSIUS VERMAAZEN, te *Zon en Breugel*.
JOHANNES HENRICUS SMEETS, te *Vorden*.
DAVID HOGEVEEN, te *Chaam* en *Snyders Chaam*.
HENRICUS van HEMERT, te *Oofterwyk*.
GISBERTUS THEODORUS BADON, te *Weftgraftdyk*.
HENRICUS HASEBROEK, te *Poederoyen*.
GERARDUS WUYSTER, te *Grofthuizen* en *Avenhorn*.
DIDERICUS TJEENK, te *Rekken*.
JAN HENDRIK HEYER, te *Kallants-Oog*.
JOHANNES GROL, te *Angerlo*.
WYBRAND VERWEY, te *Idfegahuizen* en *Piaam*.
JAN HUBERT, in de *Bedykte Schermer*.
RUDOLPHUS ENGELBERTS, te *Ooftzouburg*.
HENRICUS BRUMMEL, te *Hoogkarfpel*.
HENRICUS HUISSELAAR, Overleeden.
JOHANNES PRINSE, te *Maartensdyk*.
ARNOLDUS VOORDUIN, te *Woudenberg*.
ABRAHAM van de KOP, te *Bunfchooten*.
JOLLIUS DYKSTRA, te *St. Anna ter Muiden*.
THEODORUS SANDMAN, te *Tienhoven*.
DIDERICUS JACOBUS SMYTER, te *Overlangbroek*.
RUTGERUS ADOLPHUS BENTHEM, te *Adorp* en *Harsfens*.
PETRUS JACOBUS la MOTTHE, te *Kats*.
HELMERUS HEERES, te *Oofterhe ffelen*.
HENRICUS TEMPINGA, als Vifitator te *Embden*.
MARCUS van der TUUK, te *Ureterp* en *Zygerswolde*.

LUCAS

Lucas Schortinghuis, te *Noordgouwe*.
Wilhelmus de Weerth, te *Grootegast* en *Doesum*.
C. F. Farenholtz, te *Wevlingboven*.
Johannes Carolus Grevel, te *Wellingboven*.
Hero Geeres Heeres, te *Schiltwolde*.
Jacobus de Roy, te *Heerwaarden*.
Johannes Penon, te *Groot Borssum*.
Hermannus Klugkist, te *Oldendorp*.
Nicolaus Schoorman, te *Loppersum*.
Jean Jaques Pfaltz, te *Breda*, Walſche Kerk.

Naamlyst der D D. Proponenten, onder de Walsche Synode dezer Landen, en derzelver Woonplaatsen.

L E I D E N.

Iſaac Brutel de la Riviere, Joh. Jac. Fil
Jean Samuel Robert

R O T T E R D A M.

Louis Lancelot Maizonnet, Jean Louis Fil,

's G R A V E N H A G E.

David Jean Lewis.

A M S T E L D A M.

George Louïs Chiffelle.
Bernabé de Labat.
Elie Brilly.

T I L B U R G.

Jean Samuel François.

L E T-

LETTER-NIEUWS.

HOLLAND.

DORDRECHT. De Boekverkopers AB. BLUSSE en ZOON, berichten de Heeren Inschryveren op het voortreffelyk Werk van Professor MULLER, genaamt: *Deliciæ Naturæ Selectæ*, of Verzameling van het voortreffelykste uit de drie Ryken der Natuur, in 91 na de Natuur gecouleurde Plaaten, dat de voortgang by hun thans bepaalt is, terwyl een genoegzaam getal van geëerde Begunstigers hun in staat steld tot eene keurigste volvoering, waar aan zy ook zullen tragten te voldoen, en in allen deeze aan hunne Conditie beäntwoorden. De Boekverkopers die nog in gebreken mogten gebleven zyn, de Naamen hunner Inschryveren op te geven, gelieven zulks met de eerste Post te doen.

LEIDEN. By PIETER van der EYK en HENDRIK MOSTERT, is gedrukt, en alom verzonden: E. LUBINI *Clavis Linguæ Græcæ*, *a* J. CH. STRUCHTMEIJERO, V. Cl. *Hinc inde Reformata, nunc iterum Recognita. Accedit Syntaxis Græca Contracta in usum Scholæ Leidensis.* In gr. Octavo. De Prys is 18 st.

ROTTERDAM. By N. BELLAART word uitgegeven, met vernieuwd Octroy van de Ed. Gr. Agtb. Heeren Vroedschap der Stad *Rotterdam*, *Het egte onveranderde Voorbeeld der Goddelyke Waarheden*, in 't Ligt gegeven door ABRAHAM HELLENBROEK, in deszelfs leven Predikant te *Rotterdam*.

Nog is dezelve door Inkoop magtig geworden, het regt van Copye, van het voor de Jeugd zeer nuttig Werkje, genaamt: *Salomons Raad aan de Jeugd*, om te ontgaan de smerte van de booze dagen en lustelooze Jaaren des Ouderdoms, zoo als die voorkomt *Ecclesiast.* XII: 1. Uitgegeven door JACOBUS FRUYTIER, in deszelfs leven Predikant te *Rotterdam*. Agtste Druk. In Octavo. De Prys is 14 stuiv.

Als mede *Toegift* om Salomons Raad gewillig aan te neemen, door den zelfden Autheur, in Octavo, à 8 st.

's GRAVENHAGE. By JOH. THIERRY, is (met Kerkelyke Approbatie) gedrukt en alom verzonden: *De Huys-Bybel der Christenen*, bevattende het Oude en Nieuwe Testament, met de volkomen Text, mitsgaders eene volledige en duidelyke Verklaaring van alle moeyelyke Plaat-

Plaatsen, na de verschillende Leezing van oude en hedendaagsche Schryvers, in allerleye Taalen, met oordeelkundige Aantekeningen en Opmerkingen, onder het Opzigt en met Bystand van beroemde Godgeleerden, verzameld en opgesteld door EGBERT BUYS, Eerste Deel, Eerste Stuk. De Prys is *f* 3 : 15. en voor de geenen, die op het geheele Werk inteekenen *f* 3 : -. Het *Berigt* aangaande de Uitgave is op alle Plaatsen *gratis* te bekomen.

AMSTERDAM. G. de GROOT en ZOON, maken bekend, dat zy Eigenaars geworden zyn van de overige Exemplaaren, en 't Recht van Copy, van 't fraaije Werkje, genaamt: *Beginselen van de Redelyke Wysbegeerte ofte Redenkonst*, op den Leertrant van den beroemden WOLFIUS. Beschreeven door FRID. CHRISTIAAN BAUMEISTER, Meester in de Wysbegeerte, en Rector in de Hoogeschoole te *Gorlitz*. En naar de zesde Uitgave in 't Nederduitsch vertaald, en met eenige Aanmerkingen verrykt. In Octavo. De Prys is 30 st.

Heden word by den Boekverkoper PETRUS SCHOUTEN, met Approbatie der Eerw. Classis van *Amsterdam*, uitgegeven: Het *Hoogepriesterlyk Gebed van Christus*; Verklaart en Toegepast in XXIII. Leerredenen over *Joh.* XVII. door JOHAN TEMMINK, Wemm. Fil., in leven Bedienaar des Godl. Woords te *Amsterdam*. Met een Voorrede van JOHANNES BOSKOOP, des Overledenens Amptgenoot. In Quarto *f* 2 : 10.

J. MORTERRE heeft heden op de Pers: *Physiologia of Natuurkundige Ontlediging van het Menschelyke Lichaam*. Zynde getrokken uit de Schriften van veele Geleerde Mannen; doch inzonderheid uit de Werken en Jaarlyksche Lessen van den Hooggeleerden Heere B. S. ALBINUS, Professor in de Hoogeschoole tot *Leiden*. Zullende het gemelde Werk van veele voorige ingeslopen Drukfouten naauwkeurig gezuiverd worden.

De Wed. JAN HAFFMAN en P. van DORTH, zyn door Inkoop magtig geworden met het halve regt van Copy; *De groote Voorrechten van den Rampzaligen Apostel* JUDAS ISKARIOT, door den beroemden Hoogleeraar F. A. LAMPE; in 't welke de verscheide Voorrechten dezes valschen Apostels opgeteld worden, en de Redenen ontdekt waarom JUDAS in zyne uiterste onwaardigheid zoo groote Voorrechten heeft ontfangen; en eindelyk haalt de Hoogleeraar uit de verhandelde Zaken Aanmerkingen op den tegenwoordigen toestand der Kerken, wegens het gebruik van 't H. Avondmaal, en bewyst dat gelyk JUDAS, benevens andere, mede dit voorrecht genoten heeft,

heeft, 'er alzoo veele onwaardig naderen, en geeft tefsens gronden en bewyzen aan de hand, waar aan, en Leeraars, en Gemeinte onfeilbaar kunnen besluiten of zy regt tot deze H. Maaltyd hebben, dan of zy met JUDAS, zich zelve verraden: Hier komt nog by *Bedrieglyk Dwaal-licht* ontdekt in de Schriften van CHRISTIAAN ANTHON RÖMELING, ter wederlegging van Vrygeesten, &c. door denzelven Autheur. Dit Werk het welk 470 Pag. in Octavo groot is, word om dat een ieder in de Lydens-Stoffen 'er te beter gebruik van kan maken, tot ultimo Maart aangeboden voor 16 st.

By dezelve is mede te bekomen: *De goede Strydt en gelukkige Zegepraal van* HENDRIK te WINKEL, in den Ouderdom van 10 Jaaren en 11 Maanden Godvrugtig in den Heere gerust; Tot gemeene stigtinge in gedagtenis gehouden, ter Eere van Gods vrye Genade in CHRISTUS. Met een Byvoegsel ten nutte voor de Jeugd, 2de Druk. Vermeerdert met een Voorreden, en eenige Spreuken, door FRANCINA JACOBA van WESTREM, Huisvrouw van den Wel-Eerw. Heere F. C. COSTS, Predik. tot *Aarnhem*. In Octavo, à 4 st.

By KORNELIS de VEER is gedrukt, word uitgegeven en alom verzonden: *A new and complete* Dictionary, *of* Terms, *of* Art, *containing a sufficient*, *Explication*, *of all Words derived from the Hebrew*, *Arabic*, *Greek*, *Latin*, *Spanish*, *English*, *German*, *Dutch and other Languages*, *made use of to expres any Art*, *Science*, *Custom*, *Sickness*, *Medicine*, *Plant*, *Flower*, *Fruit*, *Tool*, *Machine &c.* Dat is: Nieuw volkomen *Konst-Woordenboek*, bevattende eene genoegzaame Verklaaring van alle Woorden, ontleend van de Hebreeuwsche, Arabische, Grieksche, Latynsche, Spaansche, Fransche, Engelsche, Hoog- en Nederduitsche en andere Taalen, die men gebruikt om eenige Konst, Weetenschap, Gewoonte, Ziekte, Geneesmiddel, Plant, Bloem, Vrugt, Gereedschap, Werktuig &c. uit te drukken, Engelsch en Nederduitsch, verzameld door EGBERT BUYS, Hof-Raad van Hunne Poolsche en Pruissische Majesteiten. Eerste Deel. In groot Quarto.

By de wed. J. W. PRUYS en H. HEYZER word thans uitgegeven: *de Bulla in Cœna Domini van Paus* LEO den X. Uit het Latyn in 't Hoogd. vertaald door Dr. MARTINUS LUTHERUS. Met deszelfs Aanmerkingen op deeze Bulle. Opgedragen ten Nieuwenjaare aan den Allerheiligsten Stoel te *Rome*, Ao. 1522 na by de tegenwoordige Tydsomstandigheden. Uit 't Hoogduitsch vertaald. In groot Octavo, à 8 st.

Dit

Dit Stukje is lang te vergeefs in 't Nederduitsch gezogt, en is voorzien met een Geschiedkundige Voorreden, dien tyd betreffende, waar door de Lezer, den voortbrenger zelfs, benevens de thans zo veel geruchtmakende Bulle kan leeren kennen, op wier uitwerkzelen tegenwoordig het oog der Catholyke Vorsten geslagen is.

Van heden af tot ultimo April 1769. en langer niet, leveren de Boekverkopers W. BOMAN en ZOON af, een zeer klein getal Exemplaren, der Tweede Druk, van het uitmuntend en zeer geleerde Werk, van T. de WITT, 24 uitgezogte Keurstoffen, in Quarto, groot 710 Bladz. en dat voor de extra lange Prys van 36 st. in plaats van 54 st. zullen na de boven gestipuleerde tyd niet minder by dezelve als voor 54 st. te bekomen zyn.

P. J. ENTROP, thans alleen Eigenaar, van alle Exemplaaren, met het regt van Copy, van het in deeze dagen zeer nuttig en stigtelyk Werk, genaamt: *Het Belang der Souverainen en des Volks, in het Heilig vieren van een Algemeene Dank- Vast- en Bededag*, voorgesteld ten dienste der Ingezetenen van de Nederlandsche Republyk, door P. L. S. MULLER, Hoogleeraar der Wysbegeerte te *Erlangen*, en Medelid der Keizerlyke Academie der Natuur-Onderzoekers. De tweede Druk, in Quarto, à 12 st.

De Schriften van den beroemden MULLER, zyn al te wel bekend, dan dat het noodig zy dit Werkje, dat geen van de minste onder dezelve is, met veel lofspraak optesieren om daar door het debiet te vergrooten, alleen zeggen wy, dat het zelve, gelyk zyn Hoog-Eerw andere Werken, in navolging van den vermaarden HERVY, in een styl geschreven, en de eerste Druk binnen korten tyd, uitverkogt geweest is.

By gemelde Boekverkoper, als mede by den Boekverkoper SAMUEL de WAAL, te *Utrecht*, is gedrukt, en by dezelven, en alöm te bekomen. *De Boetvaardige Christen, in zyne Eenzaame Binnen-kamer*, doende voor God oprechte Belydenisse zyner Zonden, welke hy met gedachten, woorden en daden, tegens zyne H. Wet bedreven heeft: Aldus ingerigt, dat een ieder, dien zyn Eeuwige Welstand ter harten gaat, door de medewerkende Genade Gods, tot een regte kennisse zyner Zonden, geraken kan. Door JOSIAS van HOOTEN, in leven Bedienaar des H. Euangeliums te *Zierikzee*. Uitgegeven, overzien en vermeerderd door GISBERTUS VOETIUS. De derde Druk, à 11 st. Dit Werkje is inzonderheid geschikt, ter oeffening tot een betamelyke voorberei-

bereiding, en zegenryke viering, der op handen zynde algemeene Boet- Vast- en Bededag.

De Boekverkopers YNTEMA en TIROEL hebben afgedrukt en zullen in deeze Maand nog uitgeeven: *Amsterdam* in zyne Opkomst, Aanwas, Geschiedenissen, Voorregten, Koophandel, Gebouwen, Kerkenstaat, Schoolen, Schutterye, Gilden en Regeeringe. Beschreeven door JAN WAGENAAR, Historieschryver der Stad. In groot Octavo, Folio en groot Folio. XIIIde Stuk. Waar mede dit importante Werk geheel Compleet is.

Dezelve continueeren, met goed succes, uit te geeven: Het Eerste Deel der *Natuurlyke Historie van Holland*. Door J. C. FRANCQ van BERKHEY, M. D. — Dit Werk, 't welk de goedkeuring van kundige Liefhebbers, in deeze fraaije Weetenschap, reeds volkomen wegdraagt, is gedrukt met een zelfde letter, en op 't zelfde formaat als de *Tegenwoordige Staat der Nederlanden*, by TIRION.

CHRISTIAAN van ESSEN, geeft heden *gratis* uit, en zullen eerlang by veele Boekverkopers, in de Steden der zeven Veréénigde Provintiën, mede te bekomen zyn: Tweede Druk, der Proeve, nevens de Conditiën van Intekening, van zeker uitmuntend Werk, door den Wel-Eerw. Heer CORNELIUS van RIE, in leven laatst Predikant te *Sliedrecht*, nagelaten, onder den Tytel van *Bybel-Tyden, of Tydt-rekenkundige-Bybel-openingen, van Genesis tot de Openbaringe van Johannes, nagespeurt, enz.* Welk Werk, by wyze van Inschryvinge, by gemelde C. van ESSEN, in twee Deelen, in Quarto, reeds gedrukt word, en waar in Bybel-minnaren door Intekening nog deel krygen kunnen. Zynde achter de Conditiën, een Lyst van Boeken geplaatst, waar van noch eenige Exemplaren, meestendeel tot merkelyk verminderde Prysen, by meergemelde C. van ESSEN te bekomen zyn.

P. CONRADI en G. WARNARS, berichten, als dat het getal der Exemplaaren van JOHANNES MARTINUS, de *Gekruicigde Christus*, zeer sterk verminderd, gem. geresolveerd zyn, om het niet langer dan tot het einde van de Maand Maart dezes Jaars, tot de Prys van 26 st. af te leveren, zullende na dien tyd, indien 'er tegen verwagting nog mogten overig zyn, niet minder dan tot de Prys van 36 st. verkogt worden. Dit Werkje, het welk buiten de Voorrede 840 bladz. in Octavo groot is, behelst *eene geheele Verklaring van het Lyden en Sterven J. C.* uit de vier Euangelisten in XXXV. Texten verklaard

klaard en toegepast, uit de ontledende Texten, zynde agter ieder verklaarde Text een toepasselyk Gebed gevoegd; en kan dus in dezen tyd van het Jaar als een dagelyks Huisboek met veel vrucht gebruikt worden, zynde een Aanhangzel hier by gevoegd, waar in alle de Schriftuurplaatzen gevonden worden, welke tot 't Lyden en Sterven van J. C. betrekkelyk zyn, van *Genesis* af tot de Openbaaringe van *Johannes* ingesloten, wordende hier alles in een kort en klaar dagligt gesteld.

M. de BRUYN geeft thans uit, en heeft verzonden: *Stichtelyke Gedichten* en *Stichtelyke Mengeldichten*, nagelaaten door wylen de Welgeboorene Jongvrouwe JACOBA PETRONELLA WINCKELMAN, benevens eene Beschryving van haar Ed. *Godzalig Leven* en *Gelukzalig Sterven*; met de *Lykzangen* op haar Ed. Overlyden. Twee Deelen in groot Octavo. Tweede Druk, nieuwe Uitgaave. Vermeerderd met een *Voorrede* van den Eerwaardigen Heere RUTGER SCHUTTE, Predikant te *Amsterdam*. De Prys is *f* 2 : 10.

Ook wordt by bovengem. uitgegeven, en is mede alomme te bekomen: *Samenspraak* tusschen eenen min *Ervarenen* en meer *Geoeffenden Christen*; over de betamelyke geschiktheid des harten *Voor*, rechte werkzaamheid *Op*, en behoorlyke betrachting *Na*, het houden van een' plechtigen *Dank- Vast- en Bededag*. Tot onderricht en bestier van zulken, die deezen Dag, den Heere zoeken waar te neemen, mede door wylen de Welgeboorene Jongvrouwe JACOBA PETRONELLA WINCKELMAN. Tweede Druk, nieuwe Uitgaave. Vermeerderd met een Voorbericht. In Octavo. De Prys is 12 st.

Zoo gepast dit Werkje in deezen tyd is, zoo zeer verdient het steeds by aanhoudentheid de aandacht van alle waare Christenen. Het onderwerp is groot en nuttig; het oogmerk van de Schryfster was zeer pryswaardig; en de uitvoering allezins daar mede overeenkomende, zynde de daar toe behoorende zaaken, in het zelve, gantsch duidelyk, verstandiglyk en stichtelyk, in eene nette en zeer gevoeglyke orde, naamelyk in drie onderscheidene Afdeelingen, gelyk de Leezer gemakkelyk uit den Tytel afnemen kan, zeer fraai behandeld; waarom ook dit Godvrugtig Werkje 's Jaarlyks van veelen zoo veel te graager ontvangen wordt, als 'er minder over dit zeer gewichtig stuk geschreeven is, gelyk uit deszelfs grooten aftrek reeds overvloedig bekend is.

By P. DOOREWAARD word heden uitgegeven, voor

Rekening van den Autheur, *Het Leven van den Aartsvader* JOSEPH, in Zeven Boeken, met eenige vergelykingen dat JOSEPH, als een Voorbeeld is geweest, van onzen Gezegenden Heiland JESUS CHRISTUS, in Dichtmaat, benevens eenige Stichtelyke Mengelwerken, als het Krygs-bedryf van JOSUA, de eerste Rigter in *Israël*; Dood van JONATHAN, &c. &c. &c. Door J. WESSELSZ. Versiert met een fraaije Tytelplaat, in Quarto, *f* 1 : 14. en eenige op Mediaan Schryfpapier voor de Liefhebbers *f* 2 : 14.

By denzelven is ook gedrukt: *Noodige Bespiegeling*; wegens het verkragten der Godsdienst in deeze dagen; dienende tot opheldering van een Werkje, genaamt: *Nederland, na by zyn Val.* in groot Octavo, à 4 st.

Nog is by gem. te bekomen: *Historie van den Markgraaf van* ROSELLE; vervat in een reeks van gemeenzaame, aangenaame en nuttige Brieven, door Mevrouw van BEAUMONT, Schryfster van de *Nieuwe Clarisse*, 2 Deelen, *f* 1 : 5.

PURMERENDE. By PIETER JORDAAN, is gedrukt: *Herstelde Voorstellen, tot een Byvoegsel ter Na-oeffening van* W. BARTJENS. Tweede Deel. Waar in de ontdekte Misstellingen en Drukfouten verbetert, en aangetekent zyn: als mede op de Voorstellen van *Menging* een menigte Antwoorden na vervolg te vinden, en op die der *Cœcis* alle de Antwoorden in heele getallen, tot dienst der Liefhebbers der Rekenkonst, in 't licht gegeven door G. van STEYN, Stads Schryf en Rekenmeester te *Zwolle*. In Octavo.

Nog geeft gem. JORDAAN uit: *Mathematisch Zinnen-Confect, of Wiskundige Uitspanningen ter beoeffeninge van het Verstand.* Bestaande in 574 uitgelezen en ten deele zeer konstige Mathematische Voorstellen met veel konstige Ontbindingen en Regulen versierd. Alle Liefhebberen der Wiskundige Wetenschappen, en inzonderheid der voortreffelyke Rekenkunde, tot eene aangenaame verlustiging en ter opscherping van den Geest; voorgesteld door PAUL HALCKEN, in zyn Leven Lid van de Societeit der Mathematische Wetenschappen te *Hamburg*; en Mathematicus te *Boxtehoede*. Uit het Hoogduitsch vertaald, en met eenige Aantekeningen vermeerderd door JACOB OOSTWOUD, Lid van de genoemde Societeit en Leermeester der Wiskunde te *Oostzaandam*. Tweede Druk. In Octavo.

UTRECHT.

UTRECHT.

UTRECHT. By A. van PADDENBURG en J. van SCHOONHOVEN & Comp. word uitgegeeven en alomme: *Aanhangzel op de Lyst der Plantdieren*, met de 10 aan het Werk ontbreekende Plaaten, waar door dit Werk nu Compleet is. Het zelve geeft een Volledige en Beredeneerde Lyst van de Geslagten en soorten der nu onlangs ontdekte *Plantdieren*, konnende tot vervolg en verklaring van de Werken van de Heeren ELLIS en MORSIGLI dienen, om dezelven tot nog toe byna onbekende Lighaamen in een geregeld samenstel te brengen en nader te leeren kennen, in gr. Octavo.

Nog hebben dezelven verzonden: *Dierkundig Mengelwerk*, ter ontdekking van nieuwe of nog duistere soorten van *Dieren*, waarin dezelven afgebeeld en beschreven worden, in gr. Quarto, met Platen, 2de Stuk. Beide in 't Latyn door Ps. PALLAS, en in het Nederduitsch vertaald, en met Aanmerkingen vermeerdert door den Heer P. BODDAART, M. D. en Oud-Raad der Stad *Vlissingen*.

By J. van SCHOONHOVEN & Comp. en G. van den BRINK, Jansz. is gedrukt, en alomme by de Boekverkopers te bekomen: *Afbeeldzel van Jezu Wandel*, in allerlei opzichten en gelegenheden, gepaard met de Voorbeelden der Heiligen, ter billyke Navolginge voorgesteld en aangedrongen, door MARTINUS WESTERHOUT, Rustend Predikant van *Brouwershaven*. Tweede Druk. Door den Autheur merkelyk veranderd, en vermeerderd, en met eene uitvoerige *Voorreeden* voorzien: waarin zonneklaar getoond word, dat een groot aantal genaamde *Christenen* dien voortreffelyken Naam door hun gedrag zichtbaar verloochenen. In Octavo, à 16 st.

Dit zoo nuttig Werkje, is geschreeven, in eene voor elk verstaanbaare Schryftrant, en verdeeld in deze navolgende vyf Hoofdstukken, toonende, hoe *Jesus* zich gedraagen heeft: I. In het betrachten der Godsdienstplichten. II. In de Burgerlyke Verkeeringe. III. In de betrachtinge der Geestelyke Deugden. IV. Onder allerlei Kruis. V. Voor en onder zyn Afsterven. In elk van deze vyf Hoofdstukken, is wederom te vinden deze *negen* onderscheidene dingen. 1. *Jesus* Voorbeeld uit de H. Schriften aangetoond. 2. Uit Gods Woord aangeweezen, hoe een Christen opgewekt word om *Jesus*

daarin na te volgen. 3. Het Betaamelyke en Heilzaame van zulk een gedrag. 4. De Voorbeelden der Heiligen uit den Bybel, die alzoo gewandelt hebben, worden voor oogen gesteld. 5. Hoe verre enkel Naam-Christenen hier van af zyn. Ja hoe die zelfs het tegendeel betrachten. 6. Word het onbetaamelyke en schadelyke hier van aangetoond. 7. Hoe gebrekkig zelfs Gods Kinderen zyn in het navolgen van *Jesus*. 8. Word het onbetaamelyke en schadelyke daar van aangeweezen, en 9. worden zy eindelyk opgewekt, om t' elkens, uit het gezicht van hunne ongelykformigheid, gebruik te maaken van *Jesus* Lydelyke en Daadelyke Gehoorzaamheid tot Rechtvaardiginge en Heiliginge, en, om door het Geloove kracht en sterkte uit Hem te trekken, om te wandelen, gelyk Hy gewandelt heeft.

By W. D. GROMMÉ, is gedrukt: *Kort Begrip en aaneenschakeling van alle Titulen en Opschriften der Instituten, Pandecten en Codex*, ten dienste van hun, die der Latynsche Taal onkundig, egter de Practyk van het Regt moeten oeffenen, met byvoeging op veele plaatsen van eene korte Geschiedenis, waarom en by welke gelegenheid de Romeinen het Regt dus of zoo moesten stellen. In Octavo, à 12 st.

Bovengem. is ook door Inkoop magtig geworden, alle de Exemplaaren van JAC. van HOUTEN, over het *Formulier des H. Avondmaals*, 3 Stukjes in Quarto, *f* 2 : 12.

Ook zal by gem. eerlang worden uitgegeven van denzelve Autheur: *Gedagten over het Geestelyk Leven*, 2 Stukjes in Quarto.

Nog is by denzelven mede te bekomen: *Ali ben Abi Taleb Carmina*. Uitgegeven door G. KUIPERS, Professor te *Groningen*, *f* 1 : 10.

By SAMUEL de WAAL, is gedrukt, en alomme te bekomen: *Zamenspraak tusschen een Landheer en zyn Bruyker*, over de tegenwoordige Sterfte onder het Rundvee, en de oorzaake waarom de Heere ons op nieuw daar mede bezoekt. Nevens een heilzaam Middel om den voortgang te stuiten, à 6 st.

JAN van TER VEEN, maakt bekend, dat hy door een bekwaame hand, uit het Engelsch na den derden Druk in 't Nederduitsch laat Vertaalen, en zal zo spoedig doenlyk is uitgeven: *Aanmerkingen over de Geschiedenis en klaarblykende Waarheid der Opstandinge van Jesus Christus*, door GILBERT WEST, Schildknaap, met een Voorrede en eenige Aanmerkingen van den Wel-Eerw. zeer Geleerden Heere CAROL. BOERS, Doctor in de H. God-

ge-

geleerdheid, en Bedienaar des H. Euangeliums te *Rozendaal*, in *Gelderland*.

Nog doet bovengem. uit het Engelsch in 't Nededuitsch Vertaalen: *De Overeenstemming van alle Godsdiensten, welke God ooit voorgeschreven heeft enz.*, door Is. WATTS; het welk ook spoedig zal uitgegeven worden; beide in groot Octavo.

VRIESLAND.

LEEUWAARDEN. By ABRAHAM FERWERDA en GERRIT TRESLING, is gedrukt: *Korte en Volledige Leidinge om met vrugt Gods Woord te kunnen Leezen*. Niet alleen nuttig voor de eerst beginnende, die by Catechiseermeesters te leeren gaan, maar ook voor die geene, die van dezelve afkomen, en verder zoeken op te klimmen, om met vrugt de Predikatien van Godvrugtige Predikanten te kunnen verstaan, en om aan andere, de Godgeleerde Stukken des Geloofs onderscheidentlyk voor te stellen. Wordende verders in dit Werkje duidelyk de Weg ter Zaligheid aangeweezen, in Octavo, à 11 st.

By bovengem. is ook gedrukt: *Zaakelyk Vertoog*, nopens de twederlei Gedagten over des Heeren *H. Avondmaal*, de eene verdedigt door D. *H. Janssonius*, Predik. te *Veendam*; en de andere door D. *J. C. Appelius*, Predik. te *Zuidbroek*, enz. Ten dienste der Eenvoudigen; om dezelve aan te toonen, welk van beide het ware, oude, regtzinnige Gevoelen is, van onze Gereformeerde Kerk; en dat de Zwarigheden daar tegen ingebragt, ongegrond zyn, in Octavo, à 9 st.

Nog hebben gem. gedrukt: *Een nuttige en leerzaame Redenvoering*, over 1 Cor. X: 16. 17. Behelzende twee Deelen: 1. De wezentlyke gesteldheid des Heiligen Avondmaals, door onze Heere Christus ingesteld, vs. 16. 2. En wat nut het gebruik (van het zelve) tot het zyn, en tot het welzyn aan de staat der Kerke toebrenge, vs. 17. Daar noch by gevoegt is, en grondig onderzoek, voor wien dan, en tot welk gebruik onze Heiland het *H. Avondmaal* hebbe ingesteld, voor den waren Gelóvigen alleen in kragt zo genoemd, of voor alle geroepene Gelovige, door belydenis en belofte (onergerlyke) Leden van Christi Kerk op Aarden. Alles beredeneert door *Johannes Creygthon*, gewezeen en geagt Leeraar in Christi Gemeente tot *Leeuwaarden*, doch laatst tot *Haarlem*, en daar overleeden. Tweede Druk, in Octavo, à 5 st.

OVERYSSEL.

ZWOLLE. By S. CLEMENT en de Wed. J. A. van SANTEN, is van de Pers gekomen, en alom by de voornaamste Boekverkopers te bekomen: B. J. van HATTUM, *Geschiedenissen der Stad Zwolle*, behelzende een Verhaal van haar eerste beginzelen, verheffing tot een Stad, en de merkwaardigste Gebeurtenissen aldaar, van oudsher tot by na deeze tyden toe, voorgevallen; uit Stadsboeken, egte Stukken en oude Chroniken, by een vergaderd, 2de Deels, 2de Stuk, à 1 gl. en 3de Deels, 1ste Stuk, à 1 gl.

STAD EN LANDE.

GRONINGEN. By H. VECHNERUS staat eerlang te worden gedrukt, *Proef van eene Experimentaal-Zielenleer*. Ontworpen door wylen den beroemden Professor JOHAN GOTTLOB KRUGER. Uit het Hoogduitsch vertaald.

By PIETER BANDSMA is uitgekomen:

I. *Verhandeling over het Borgtogtelyke Geloove van onzen Gezegenden Zaligmaker*, zo als zulks in de Schriften van 't Oude en Nieuwe Heil-Verbond gevonden; en door het getuigenis van aanzienelyke Godgeleerden klaar en duidelyk gestaafd word door REINHARD RAHUSEN, Leeraar in de Mennoniten Gemeente te *Lehr*. In groot Octavo.

II. *Afgeperste Verdediginge, van de Eere en Leere der Mennoniten*, te *Lehr* in *Oostvriesland*: tegen de kwaadaardige Beschuldigingen, en bitse Voorstellingen van den Wel-Eerw. Heer PETRUS HAMER, Predikant in de Gereformeerde Kerke te *Embden*. Uitgestort in de Voorreede van de uitgegevene Kerkreden van den Wel-Eerw. Gel. en Godvr. Heer HELMERUS SCHRÖDER, wylen Predikant te *Embden*, en de daar agter aangevoegde Lyk-Predikatie over wylen de Heer TOB. JAC. VISSERING. Door REINHARD RAHUSEN, Bedienaar des Woords onder de Mennoniten te *Lehr*. Tweede Druk. Vermeerdert met een nieuwe Voorreede. In groot Octavo.

III. *Kleine Catechismus* ofte Onderwyzing voor de beginnende Jeugd: ter Inleiding in eenige voornaame Waarheden, en Historien des Bybels. Nevens gewigtige Schrif-

Schriftuurplaatsen onder voornaame Hoofdmaterien verzameld, en ook eenige voorbeelden van Gebeden. Den Vierden Druk is merklyk vermeerdert, zo door Schriftuurplaatsen op de kant, en de eerste Waarheids-melk voor nog wat kleindere Kinderen. Als mede een Aanhang van Zangversjes, gepast op de Hoofdstukken. De nieuwe Voorrede wyst de nuttigheid van dit Werkje aan. In Octavo.

IV. *Zielen-Weide der Godvrugtige*, of *Verzameling van Geestelyke Liederen*. Meest vertaald, en dus uitgegeven tot dienst der God-begeerige Zielen. In 12 mo.

OOSTFRIESLAND.

EMBDEN. By J. BRANTGUM is van de Pers gekomen: PETRUS HAMER, Predik. te *Embden*, Beknopt Antwoord op R. RAHUSENS Smaadschrift, met zyn E. Brief; ter bescheidene verdeediging, van zyn E. Aanmerking over de E. Geloofs-leere, en noodige beäntwoording, onlangs uitgegeeven door H. WAERMA. In Octavo, à 1 st.

ACADEMIE- EN SCHOOL-NIEUWS.

LEIDEN.

De Ed. Groot Achtb. Heeren Curatooren van 's Lands Universiteit alhier, en Burgermeesteren dezer Stadt, hebben in plaats van den Overleden Hoog-geleerden Heer J. LULOFS, den Hoog-gel. Heer DIONYSIUS van de WYNPERSSE, A. L. M. Philosophiæ Doct. en Professor te *Groningen*, tot Hoogleeraar in de Wysbegeerte, Wiskunde en Starrekunde op deeze Hooge Schoole beroepen, welk Beroep dan ook, naar eenige dagen beraad, door gemelden Heer aangenoomen is.

Op den 20. van de voorgaande Maand is hier de Heer DAVID van MARLE, *Horna Westfr.* na eene Dissertatio *Chirurgico-Medica*, DE FISTULA ANI, in 't openbaar verdeedigd te hebben, tot Geneesheer bevorderd.

UTRECHT.

Hier zyn in de Rechten gepromoveert:

Den 24. Decemb. 1768. D. WILLEM AARNOUT de BEVEREN, Mediburgo-Zelandus, na gegeven Dissertatio Juridica, *ad Legum Corneliam de Falsis.*

Den 27. dito. D. SAMUEL JAN ABELEVEN, Indo-Batavus, gegeven hebbende eene Disquisitio Juridica exhibens, *Theses quasdam Juris Civilis Contraversas.*

GRO-

GRONINGEN.

De Hoog-geleerde Heer DIONYSIUS van de WYNPERSSE, A. L. M. Philosophiæ Doct. & Professor op de Academie van *Stad* en *Lande*, beroepen zynde tot Professor in de Philosophie, Mathesis en Astronomie, te *Leiden*, in plaats van wylen den Hoog-gel. Heer J. LULOFS, heeft dit Beroep aangenomen.

ENKHUIZEN.

Den 27. Decemb. 1768. is alhier de halfjarige Promotie der Latynsche Schooljeugd gehouden: twee uitmuntende Jongelingen hebben de toejuiching der aanzienlyke Toehoorderen verworven, door eene fraaye uitvoering hunner Oratie in de kleine Kerk, zynde AARON van der RAMHORST ROLDANUS en LAMBERTUS ZEGERS RYSER; de eerste hield zyne Redenvoering, *de* OVIDII *dicto*, *Passibus ambiguis Fortuna volubilis errat.* De tweede, *de Usu Eloquentiæ sacræ*, en wierden beiden naar de Hooge School, met grooten roem, bevorderd. Ook wierden zy met schoone Prysen beschonken; gelyk mede nog vier brave en naarstige Jongelingen; twee van de tweede School, als, BERNHARDUS BLOK en ANTHONIUS van EYK, wierden bevordert na de eerste, en twee van de derde School gingen op naar de tweede, zynde PETRUS van GENDEREN en JOHANNES BERTLINK, welke allen met eenen aangenamen zwier hunne dankzeggingen voor de ontvangene Eerepryzen afleiden.

DEVENTER.

Den 19. deezer, is alhier de gewoone halfjarige Promotie van de Latynsche Schooljeugd gehouden, welke plegtigheid door den Heer Rector

J. TERPSTRA geopend wierd, met een *Carmen Elegiacum pro Eloquentia*; waar na verscheide naarstige Jongelingen, van lagere na hogere Classen bevorderd, en met deftige Prysen beschonken zynde, hunne *gratiarum Actiones*, zoo in Digtmaat, als in Prosa, met veel bevalligheid, en tot genoegen van een aanzienlyk getal van Hoorderen hebben afgelegd.

Z W O L L E.

Den 6. deezer, is alhier, onder een buitengewoone aanzienlyke menigte Toehoorders, de Promotie en uitdeeling der Prysen, aan eenige naarstige Jongelingen van deeze Latynsche Schoolen, die door hunne vlyt, en daags te voren gehouden Examen, dezelve verdient hadden, geschied; by welke plegtige gelegenheid, de naarstige, uitmuntende, en veel beloovende Jongeling, MAURITZ CAREL SIMON BRINKMAN, jongste Zoon van den Wel-Eerw. en zeer geleerde Heer FREDRIK ADOLPH BRINKMAN, in deszelfs leven laatst Predikant te *Gelzenaar*, onder de Classis van Zutphen, van deeze School na de Academie is gepromoveerd, en met een fraaye Prys begiftigt, doende een Oratie: *De morum Doctrina*, welke hy zo fraai en deftig heeft weeten te doen, dat het onder de Wel-Ed. Groot Achtb. Magistraat en verdere Persoonen van rang en geleerdheid, hier by tegenwoordig zynde, de algemeene goedkeuring heeft weggedraagen. Niemand, of hy moet 'er tegenwoordig zyn geweest, zal kunnen gelooven, welk genoegen men in zyne bevalligheid en uitmuntende gaven heeft gehad, hoewel deeze brave Jongeling al meer voor ontvangene Prysen, (welke hier ter plaatse niet dan aan den eersten in studie op elke School word begiftigd) zyn behoorlyke dankzegging in 't openbaar heeft gereciteerd, na welke ge-

gedaane Reedenvoering de Ed. Heer Rector F. P. ABRESCH, aan dezen Jongeling een sierlyke en niet min toepasselyke aanspraak heeft gedaan. Voorts zyn ook verscheide van laage tot hoogere Classen gepromoveerd, en onder welke, die de Prysen verdient hadden, door de Ed. Groot Agtb. Magistr. begiftigt, voor welke milde gift, zy opentlyk hunne dankzeggingen hebben betuigt.

KERK-NIEUWS.

GELDERLAND.

NYMEGEN.

HEMMEN Vakant. Zie Decemb. 1768.

HEES EN NEERBOSCH. Zie Octob. 1768.

NISTRIK, BALGOOY EN KEENTH Vakant.

THIEL.

D'AVAZATHEN Vakant. Zie Decemb. 1768.

ZUTPHEN.

REKKEN. Zie Decemb. 1768.

VARSEVELD. Zie Decemb. 1768.

ZUTPHEN. Den 4. deezer zyn door DD. Inspectores Classis, L. HAMERSTER, N. Z. van UCHELEN en J. G. FISCHER, resp. Predikk. te *Zutphen*, *'s Heerenberg* en *Genderingen*, peremptoir geëxamineert D. JOH. GROL, beroepen Predik. tot *Angerlo*, die eene propositie deed over Hebr. VII: 23-25. en D. JAN HENDRIK SMEETS, beroepen Predik. te *Vorden*, wiens propositie was over Ps. LXXIII: 25. en beide in Lingg. onderzogt over Ps. LXXXVI. en Hebr. II. Ter zelver tyd wierd præparatoir geëxamineert D. WILH. ARN. BECKING, S. S. Theol. Studios., Zoon van D. W. BECKING, Predik.

Predik. tot *Winterswyk*, na eene propositie over Joh. XVII: 3. en onderzoek in de Talen over Ps. IV. en Joh. XVII.

Welke alle drie in 't Examen, zoo over de Texten en Talen, als over de H. Godgeleerdheid, zoo veel genoegen hebben gegeven, datze met eenparige stemmen en volle ruimte, de twee eersten aan hunne Gemeentens toegewezen, en de laatste tot de openbaare verkondiging van 't H. Euangelie toegelaaten zyn geworden.

O V E R - V E L U W E.

ROOSENDAAL. Den 9. Novemb. 1768. is door de Wel-Eerw. Clasfis Contracta van *Overveluwe*, alhier in de Kerke gehouden, volgens Acte van Collatie van de Hoog-geborene Vrouwe J. M. Gravinne van WASSENAAR, Douariere van wylen den Hoog-Welgeb. Heer W. F. TORCK, als Vrouwe deezer Heerlykheid, en Collatrice van de Gemeente te *Roosendaal*, eenpaariglyk tot gewoon Herder en Leeraar Kerkelyk beroepen de Wel-Eerw. Heer CAREL BOERS, Propon. onder de Clasfis van *Utregt*. Zyn Wel-Eerw. deeze Beroepinge in des Heeren vreeze hebbende aangenomen, is dezelve den 21. Dec. in gemelde Clasfis Contracta gehouden te *Arnhem*, peremptoir geëxamineert, in tegenwoordigheid der Hoog-Eerw. Heeren Deputat. Syn. D D. A. EXTERS HELLENIUS en H. RIBBERS, Prof. en Predikk. te *Nymegen* en *Arnhem*. door den Wel-Eerw. Heer N. S. WERDENIER, Predik. te *Arnhem*, na eene gedaane propositie over Spreuk. XXVIII: 26. eerst in de oorsprongkelyke Taalen, als in 't Hebr. over Ps. XL. en in 't Grieksch 1 Cor. I. en daar na in de stellige en wederleggende Godgeleerdheid. Zyn Wel-Eerw. heeft in zyne vaardige en gepaste antwoorden, zoo veele doorslaande blyken van zyne groote geoeffendheid en ervarendheid aan de

de Wel-Eerw. Vergadering gegeeven, dat dezelve alle even zeer voldaan zyn geweest, en met alle ruimte en blydschap, met toewenschinge van des Heeren allerdierbaarste Zegeningen over zyn Wel-Eerw., tot den openbaaren Dienst, als gewoon Herder en Leeraar, te *Roosendaal* is toegelaaten, na dat zyn Wel-Eerw. den Eedt tegens de simonie hadde gedaan. Waar na de Wel-Eerw. Heer C. BOERS, den 15. January deezes Jaars, in den H. Dienst, des voordemiddags, is ingezegent, door den Wel-Eerw. Heer P. AMESHOFF, Predikant te *Purmerendt*, (aan welken de Wel-Eerw. Heer Deputat. Classis, M. VITRINGA, Predik. te *Arnhem*, op verzoek van den Heer Bevestigde, 't zelve hadde overgegeeven,) met de woorden van den Apostel PAULUS, Tit. II: 7, 8. *Betoont u zelven in alles een voorbeelt van goede werken*, *enz.* Zynde de opleggingе der handen, behalven door den Eerw. Heer Bevestiger, geschiedt door de Wel-Eerw. Heeren D D. Z. BACHIENE, BEUMER en L. SCHEMKES, Predikk. te *Velp* en *Latbum*, en Adjunct-Predik. te *Rheden*; wanneer des namiddags de Bevestigde een aanvang van zynen Dienst gemaakt heeft, met het bevel van Zions Koning aan zyne Knegten en Apostelen gegeeven, Matth. XXVIII: 18-20. *Ende Jezus by haar komende*, *sprak tot haar*, *enz.*

ARNHEM. Den 16. Dec. 1768. heeft een Neger, gebooren in de Berbices, met veel lof belydenisse gedaan van de zaligmakende Waarheden des Hervormden Christelyken Godsdiensts, welke van daar in Nederland is gekomen met den Wel-Ed. Gestr. Heer W.S. van HOOGENHEIM, geweezen Gouverneur van gemelde Colonie, en thans Major in dienst van den Staat der Vereenigde Nederlanden; waar na voornoemde Neger den 26. der gemelde Maand, alhier, 's namiddags in

de

de Groote Kerk, de naamen ontvangen heeft van FREDRIK WOLPHERT SIMONS, by den H. Doop, die verrigt is door den Wel-Eerw. Heer M. VITRINGA, Predik. alhier; welke by deeze gelegendheid voor een talryke Schaare, een Leerreede gedaan heeft over de woorden des Apostels PAULUS, welke men vind geboekstaaft Gal. III: 27, 28. *Want zoo veele als gy in Christum gedoopt zyt, enz.*

LUNTEREN Vakant. Zie Febr. 1768.

PEEL- EN KEMPELAND.

BERG-EIK, RIETHOVEN EN WESTERHOVEN Vakant. Zie Decemb. 1768.

ZON EN BREUGEL. Den 8. dezer is D. DIONYSIUS VERMAZEN, beroepen tot buitengewoon Predikant, in plaats van den Emeritus verklaarden, dog nu overledenen Leeraar D. JOH. CORN. de JONGH, thans als deszelfs Opvolger en gewoon Predikant van deeze Gemeente, onder een grooten toevloed van Volk, zoo Roomschgezinden, als Gereformeerden, plegtig met oplegging der handen in den H. Dienst alhier ingezegend door D. HERMANNUS CHRISTIANUS HANEWINKEL, Alb. Fil. Jac. Nep. Joh. Pronep., Predik. te *Nunen*, *Gerwen* en *Wetten*, met den gepasten en getrouwen raad van JETHRO aan zynen Schoonzoon MOZES, Exod. XVIII: 19, 20. gegeven: *Hoort nu myne stemme, enz.* Na de oplegging der handen, benevens de Heer Bevestiger, verrigt door D D. GOSUINUS van NOUHUIS, PETRUS GROOTVELD, JAC. HENR. ROSS, PET. MOLEGRAAF, JOH. HERM. JANSSEN, ALB. LEON. DURSELE en JOH. van NOUHUIS, V. D. M. te *Oedenrode*, *Schyndel* en *Liempde*, *Vechel* en *Erp*, *Asten* en *Ommel*, *Lommel*, *Gellekom* en *Renoy*, deed de Bevestigde zyn Intreede met 1 Cor. II: 2. *Want ik hebbe niet voorgenomen iet te weeten, enz.*

MAA-

MAASTRICHT.

MEERSEM EN SCHIMMERT. Onze zeer geliefde Herder en Leeraar HENDRIK WILLEM FRENTZ, is tusschen den 11. en 12. deezer, na eene langwylige Ziekte, en afneeming van kraggten, in den Ouderdom van 74 Jaaren en ruim eene Maand, overleden; hebbende zyn Wel-Eerw. van 't Jaar 1728. tot 1759. den Dienst, als Adjunct-Predik. te *Klimmen*, en van het Jaar 1759. tot nu toe, te *Meersem* en *Schimmert*, met allen trouw en yver waargenomen; in deze laatste Standplaats was de Overledene gebooren, en in Huwlyk getreden met Juffr. LUCRETIA ANTHONETTA ARKENIUS, Dogter van D. ARKENIUS, die de tweede Predikant hier, na de overdragt van de Landen van Overmase, aan H. H. Mog. geweest is, en uit welk Huwlyk, niemant anders als een Zoon overblyft, die 's Vaders Dood betreurd; de Overledene altoos wars van iedele lofspraak geweest zynde, heeft dic na zynen dood, ook niet begeerd, des men niet meer aangaande 's Mans leven in de Boekzaal te wagten heeft. D. JOH. van DYK, Theol. Prof. en Predik. te *Maastricht*, de eerste beurt der Vacatuure hebbende moeten vervullen, heeft des Zondags, na het Overlyden, den 15. dezer, 's Mans uitgang gedagt, met de woorden van PETRUS, in zynen I. Brief, Cap. I: 24. *Alle vleesch is als gras, enz.* Dus is MEERSEM EN SCHIMMERT Vakant.

MAASTRICHT, Walsche Kerk. Zie Novemb. 1768.

ZUIDHOLLAND.

DORDRECHT.

DORDRECHT. D. YSBRANDUS HOEFHAMER, door den Wel-Eerw. groote Kerkenraed van

Am-

Amſteldam, van hier derwaarts verroepen zynde, heeft die beroeping in Gods vreeze aangenoomen, en ſtaat eerlang te worden losgemaakt, om ('t Winter-zaizoen zulks toelaatende) derwaarts te vertrekken.

OTTELAND EN NEDER-BLOKLAND. Op den tweeden Kersdag van 't afgeloopene Jaar 1768. wierd ons verlangen vervult, door de komſt van onzen beroepenen Leeraar D. GERH. OSW. ABERSON. Zyn Wel-Eerw. wierd voordemiddag beveſtigt door den Wel-Eerw. Heer JAC. van NUYS KLINKENBERG, A. L. M. Phil. Doct. en Predik. te *Eemnes-Buitendyk*, met Jeſ. LI: 15. ſq. ***Want ik ben de Heere uwe God, die de Zee klieft, enz.*** Zynde de oplegging der handen verrigt, behalven door den Heer Beveſtiger, door de Wel-Eerw. Conſulenten, D D. van den BRINK en BOSVELT; benevens de Wel-Eerw. Heeren SCHRYVER, GOSENSON, SCHMIDTMAN, van ESSEN en BOERMA, reſp. Predikk. tot *Goudriaan*, *Brandwyk*, *Molenaarsgraaf*, *Bleskensgrave*, *Nieuwpoort*, *Groot-Ammers* en *Schelluyne*. En deed de Beveſtigde nademiddag zyn Intreede uit Zeph. III: 9. ***Gewiſſelyk, dan zal ik, enz.***

LEIDEN EN NEDER-RHYNLAND.

KATWYK aan ZEE Vakant. Zie Nov. 1768.

GOUDA EN SCHOONHOVEN.

POLSBROEK Vakant. Zie Dec. 1768.

S C H I E L A N D.

SCHIEDAM, Walſche Kerk, Vakant. Zie Dec. 1768.

G O R I N C H E M.

EETHEN EN DRONGELEN. Alhier is den 2. deezer, na verkreege handopening, ten overſtaan van de Wel-Eerw. Heeren Conſulenten, D D. van LOM en de L'ORME, waardige Euangelie-dienaaren te ***Heusden***, door den Eerw.

Ker-

Kerkenraad deeze navolgende Nominatie gemaakt, waar op gebragt zyn

DD. 1 PETRUS de CASSEMAJOR, 2 JAN DUYMAAR van TWIST, 3 MARTINUS VERHOEVEN, 4 PET. JAC. MONTANUS, 5 WILLEM SNEP, en 6 DAN. PETR. LIEFERING, Predik. en Proponn. te 1 *Heumen* en *Malden*, 2 op 't Fort *St. Andries*, 3 *Capelle*, 4 *Gilse*, 5 *Delft*, en 6 *Groningen*.

Vervolgens is deeze Nominatie vermindert tot een drietal, zynde daar op benoemt:

D D. van TWIST, VERHOEVEN en SNEP. Waar uit met veel hartelykheid en broederlyke liefde, eenpariglyk beroepen is tot onzen Herder en Leeraar D. JAN DUYMAAR van TWIST, Propon. op 't Fort *St. Andries*. Welke Beroeping vervolgens door den Wel-Ed. Gestr. Heer Mr. ABRAHAM van BLEISWYK, Raad en Secretaris der Stad *Gorinchem*, als Heer van *Eethen*, gunstig is geapprobeerd.

V O O R N E EN P U T T E N.

RAKAGNE. Den 5. deezer, is alhier, ten overstaan van de Gedeputeerden der E. Classis, dit Drietal gemaakt: namelyk

DD. 1 MARTINUS VERHOEVEN, 2 JOHANNES WILHELMUS BOUVINK, en 3 PETRUS JACOBUS MONTANUS, Proponn. te 1 *'s Grevenduins Capelle*, 2 *'s Gravenhagen* en 3 *Gilsen*, onder Breda, met het lot tegens WILH. EYGEMAN, Prop. te *Leiden*.

Waar uit den 13. deezer, met eenpaarigheid van stemmen beroepen is, D. MARTINUS VERHOEVEN, en deeze Beroepinge den 15. dito door den Hoog-Ed. Geb. Ambachtsheer geapprobeert zynde, zal dezelve in een Classis Contracta, den 30. dezer in den *Brielle* te houden, mede ter approbatie worden ingelevert.

B U U R E N.

BUURMALSEM Vakant. Zie Jan. 1768.

B R E D A.

BREDA, Walsche Kerk. Zie Decemb. 1763.

NOORD-HOLLAND.

A L K M A A R.

ALKMAAR. Den 3. deezer, is door den Wel-Wel-Eerw. Heer SLOTSBOO, Predik. te *Outdorp* en *Oterleek*, peremptoir geëxamineert de beroepen Predik. van *Westgraftdyk*, D. BADON, dewelke na gedaane Propositie over Ps. XII: 1. p. 1. door zyne bondige Antwoorden, op de aan hem gedaane vragen, zoo over Taalen, als over de Godgeleerdheid, zoo veel genoegen gaf, dat de E. Vergadering, met eenpaarigheid van stemmen en volle ruimte, onder Zegenbede, zyn Eerw. aan de bovengemelde Gemeente heeft toegeweezen; zullende den 12. Febr. in zynen Dienst worden ingezegend, door den Wel-Eerw. Heer SLOTSBOO.

Ten zelven dage wierd goedgekeurt de Beroeping van de *Bedykte Schermer*, uitgebragt op D. HUBERT, Propon. te *Hoorn*, welke Paasch-Classis peremptoir zal geëxamineert worden door den Wel-Eerw. Heer HEIR, Predik. te *Callants-Oog*; welke den Beroepenen heeft opgegeeven ten Proeftext Matth. XX: 28. in 't Hebr. Ps. XIII. In 't Grieksch het Text-Cap.

H A A R L E M.

HAARLEM. Den 16. deezer is de Wel-Eerw. en zeer geleerde Heer WILHELMUS van ASPEREN, in leven oudste Predikant, Curator der Latynsche Schoolen en Commissaris van de Stads Bibliotheek alhier, in den Ouderdom van 68 Jaaren, 5 Maanden en 7 dagen, na een Ziekte van veertien dagen, door eenen zagten en zaligen dood, van zynen post afgelost, na dat zyn Wel-Eerw. den tyd van 43 Jaaren, zoo te *Graft*, *Delfshaven* en *Middelburg*, als zedert het Jaar 1731. in de Gemeente van deze Stadt,

by

by welke zyn Wel-Eerw. altyd zeer gelieft en hoog geagt geweest is, met onbezweken yver het woord des Koningryks gepredikt hadt. Zyn Wel-Eerw. die van alle loftuitingen altoos zeer afkeerig is geweest, heeft, in leven zynde, gewilt, dat 'er niets meerder, dan zyn dood in de Boekzaal moest gemeld worden, waarom men geene nadere Leevensbeschryving van den zelven te verwagten heeft.

Alle de Collegen hebben Sondag daar aan, op den Predikstoel van dezen hunnen zeer waarden en beminden Amptgenoot, tot de Gemeente gesprooken, gelyk ook de Propon. S. Rienewerf, die den Overledene nu en dan in zynen Dienst verving, Woensdag 's avonds gedaan heeft. Zullende de gedagtenis van dezen Leeraar, als die des regtveerdigen, nog lange in zegeninge blyven.

JISP. Zie Decemb. 1768.

A M S T E L D A M.

AMSTELDAM. In de gewoone Classis, den 10. dezer, is de beroeping van D. Ysbrandus Hoefhamer ingeleverd en goedgekeurd. Om de losmaking van zyn Wel-Eerw. by de Kerk en Classis van *Dordregt* te bezorgen, zyn gecommitteerd D D E. Ph. G. van Essen en W. Budde, resp. Predikanten; midsgaders de Heer Barthol. Gybel, Koopman en Ouderling te *Amsteldam*.

Ten zelven dage is ook D. Johannes Christophorus de Cros, Propon. te *Leiden*, op de Dispectie der Ed. Heeren Directeuren, beroepen tot Predik. naar *Suriname:* zullende, zo de Heere wil, in de Maand April peremptorie geëxamineerd worden.

OUDERKERK aan den Amstel staat Vakant te worden, nadien onze dierbaare Herder en Leeraar D. H. J. Heyman, in wiens licht wy ons voor eenen korten tyd hebben mogen verheugen,

heugen, tot onze innige smerte, met volle eenstemmigheid beroepen zynde naar Zeelands Hoofdstad *Middelburg*, niettegenstaande onzen hartelyken liefdedrang, om zyn Eerw. nog wat by ons te mogen houden, na eenige dagen beraad, zig verpligt en gedrongen heeft gevonden deze Goddelyke roepstemme op te volgen.

E N K H U I Z E N.

HOOGKARSPEL. By de Bevestiging van D. HENR. BRUMMEL, tot Predik. in deze Gemeente, heeft D. HENR. van SCHAEK, Predik. te *Lutjebroek*, onder de oplegging der handen, den Zegen over den Bevestigden uitgesprooken, zonder dat 'er eene toereiking van de hand van Broederschap geschied zy.

E D A M.

MONNIKENDAM Vakant. Alhier overleed op den 7. dezer, 's avonds omtrent agt uuren, in den Ouderdom van byna 59 Jaaren, de Wel-Eerw. Godz. en zeer geleerde Heer SIMON de GROOT. Zyn Eerw. was te *Opdam* gebooren 11 Febr. 1710. Na den dood van zynen Vader, die overleeden was 19 Sept. 1709. stervende zyne Moeder 12 Febr. 's morgens ten zes uuren, wanneer hy 's avonds te vooren ten zes uuren was gebooren, zoo dat hy van zyne geboorte af, genoegzaam Ouderloos, van LYSBET MARKUS de GROOT, zynes Vaders Suster, op de tederste wyze, met een Moederlyk hart is opgevoed tot *Hensbroek*, onder het regt Vaderlyk opzigt van zynen Oom KLAAS MARKUS de GROOT; dertien Jaaren oud zynde, is hy ter Latynsche Schoole bestelt te *Alkmaar*, van daar tot de Academie gepromoveert zynde, is hy na *Leiden* gegaan, daar zyne Studien volbragt hebbende, is hy Proponent geworden te *Hoorn*, ruim een Jaar Proponent geweest zynde, is hy beroepen te *St. Pancras*, enz. daar bevestigt 23 May

1734.

1734. ruim negen Jaaren daar Predikant geweest zynde met het grootste genoegen, is hy beroepen te *Monnikendam*, en daar bevestigd 24. Nov. 1743. door zynen Amptgenoot F. PEREBOOM, met de woorden Zach. III: 7. doende hy zyne Intree-Predikatie uit Num. X: 1 – 10. Zyn Eerw. van een frissche en gezonde gestalte, wierd den 28. Decemb. van het afgelopene Jaar door eene beroerte aangetast, en over de linker zyde geheel verlamt, ter neergeslaagen. Geduurende zyne Bedlegeringe heeft hy, wel belemmert in zyne spraak, doch genoeg verstaanbaar, veele blyken gegeeven van onderwerping aan den Raadt van Godt, en van vertrouwen op de Borg-geregtigheid van zynen getrouwen Zaligmaker JESUS CHRISTUS; weinig uuren voor zynen dood begeerde hy zynen Amptgenoot, welke met veel genegentheid en hartelyke liefde, gevoelig over zyn leed, hem dikmaal had bezogt, by zig; met wien hy aanstonds van zyn einde, als naby, gelyk ook verscheidene troostryke en Zielverquikkende woorden sprak tot zyne en zynes Amptgenoots stigting en verquikking, terwyl hy na weinig oogenblikken spraakeloos, zeer zagt den adem des Leevens uitblies, wordende van zyne Huisvrouw als een liefhebbende Man; van zynen Amptgenoot, met wien hy ruim vyf-en-twintig Jaaren, in eenen onafgebrookene vrede en vriendschap het H. Dienstwerk alhier heeft waargenomen, als eenen alleraangenaamsten Medebroeder, gelyk ook van de gantsche Gemeente, als een getrouwen Leeraar zeer betreurt.

Zyn Amptgenoot had met de Wel-Eerw. Heeren MARTINET en TAPPÉ, respect. Predikk. te *Edam*, eenige schikkinge gemaakt over zyne Predikbeurten, ingevolge daar van zou de eerstgenoemde den 8. dezer, des voormiddags, den

Dienst waarneemen, welke by zyn inkomen, tot dat einde in de Stadt, den Dood verneemende, zyner heeft gedagt in zyne Voorafspraak, zoo als ook zyn Amptgenoot nademiddag, en D. Tappé des Donderdags 's avonds, wanneer op dien dag het ontzielde Lighaam was begraven, gedaan hebben, en zyn Amptgenoot ook nog opzettelyk den 15. dito, des voormiddags, onder veel aandoening, over Ps. LXXIII: 24. *Gy zult my leiden, enz* als zynde mede onder die aangenaame woorden, met welke hy den tydt heeft afgewisselt met een Zalige Eeuwigheid.

ZEELAND.

WALCHEREN.

MIDDELBURG. Zie Decemb. 1768.

MIDDELBURG, Walsche Kerk, Zie Decemb. 1768.

OOSTZOUBURG. Zie Decemb. 1768.

BIERVLIET Vakant. Zie Decemb. 1768.

VERE. Zie Novemb. 1768.

GAPINGE. Zie Novemb. 1768.

ZUIDZANDE Vakant. Zie April 1768.

VROUWEN-POLDER. Den 20. Dec. 1768. Heden is alhier door het Wel-Ed. en Wel-Eerw. Colleg. Qualific. dit drietal gemaakt:

DD. Henr. van Nimweegen, Benj. Roeffaer, en Jac. Dagevos, Predikk. te *Kleverskerke*, *Stavenisse*, en *Kattendyke*.

Waar uit met eenparigheid van stemmen is beroepen D. Henric. van Nimweegen.

VLISSINGEN, Walsche Kerk, Vakant. Zie Octob. 1768.

St. ANNA ter MUYDEN. Op den 29. May 1768. is alhier door het Eerw. Colleg. Qualific. uit een viertal van Proponenten, tot Adjunct-

Predik

Predik. van den Wel-Eerw. Heer JOHANNES INIA, met eenparigheid van ſtemmen beroepen, in plaats van den Eerw. Heer JOHANNES THOMSON, die van hier na *Ritthem* was vertrokken, de Eerw. Heer JOLLIUS DYKSTRA, Cand. onder de Wel-Eerw. Claſſis van *Leeuwaarden*, dewelke het beroep heeft aangenomen. Na dat het beroep door de Polytieke Hooge Overheid, en door de Wel-Eerw. Claſſis van *Walcheren* was goedgekeurt: is zyn Eerw. voor de Eerw. Claſſis van *Walcheren* op den 8. Sept. met veel genoegen der Wel-Eerw. Vergadering geëxamineert, en aan de Kerk van *St. Anna ter Muyden* toegeweezen. En is in gevolge van dien op den 25. Sept. in den dienſt van voorgem. Kerk, met opleggingе der handen beveſtigt. De Beveſtiger was de Eerw. Heer JOHANNES ZUYDHOEK van LAREN, Adjunct-Predik. te *Aardenburg*. En de handen zyn hem opgelegt door den Eerw. Heer JACOB MASSON, geaſſiſteerd door zyn Eerw. Amptgenoot, de Eerw. Heer GODEFRIDUS CALLENFELS, beide Predikanten te *Sluis* in *Vlaanderen* De Beveſtiger predikte uit Zach. III: 6, 7. *Doe betuigde de Engel des Heeren Joſua, enz.* En de Beveſtigde uit Pſalm XXVII: 4. *Een ding heb ik van den Heere begeert, enz.*

ST. ANNA TER MUYDEN. Alhier is de bedroevende tyding aangekomen, dat de Wel-Eerw. Godz. Heer JOHANNES INIA, Ruſtend Predik. dezer Gemeente, te *Utrecht*, op den 4. Octob. 1768. in den Heere was ontſlapen; door welk Sterfgeval deszelfs Adjunct, de Eerw. Heer JOLLIUS DYKSRRA, negen dagen na deszelfs beveſtiging, ordinaire Herder en Leeraar dezer Gemeente is geworden. De Wel-Eerw. Heer JOHANNES INIA, heeft deze Gemeente een lange reeks van Jaaren, zonder de minſte opſpraak, met veel yver, naarſtigheid en getrouwheid, on-

der des Heeren zegen en byſtand, geſtadig gediend, en de liefde der Gemeente na zig getrokken. Dus dat deszelfs nagedagtenis met lof zal worden vermeld. Hy wierd in 't Jaar 1720. te *St. Anna ter Muyden* beroepen, en wierd den 20. October van 't gemelde Jaar in zynen Dienſt beveſtigt door den Wel-Eerw. ABDIAS HATTINGA, Predik. te *Sluis in Vlaanderen*, met opleggingе der handen. De Beveſtiger predikte uit Hebr. XIII: 17. *Zyt uwe Voorgangeren gehoorzaam, enz.* en de Beveſtigde uit Zach. VI: 15. *Ende die verre zyn, zullen komen, enz.*

In 't Jaar 1764. wierd de Wel-Eerw. Heer I. INIA, door ouderdom en groote zwakheid genoodzaakt om een Adjunct te verzoeken, het welke aan hem ook by de Ed. Mog. Heeren Raden van Staten, op voorſpraak der Eerw. Claſsis van *Walcheren*, en van 't Colleg. Qualific. van deze plaats wierd vergunt, met vryheid om naar *Utrecht* te mogen vertrekken. Hy nam zyn afſcheid van de Gemeente den 3. Septemb. 1764. doende zulks met een Leerrede over Jer. XVII: 16. Zynde van hier na *Utrecht* vertrokken; alwaar hy na een verblyf van omtrent vier Jaaren, is overleden.

ZUID-BEVELAND.

HEINSDYK EN PAULI-POLDER. Den 3. Nov. laatſtleden, heeft het Wel-Ed. en Wel-Eerw. Colleg. Qualific., onder directie van D. JOH. WILH. PARIS, Predik. te *Hulſt*, uitgebragt het volgende zestal:

DD. 1 JOH. ARN. HEESER, 2 JACOB. GARGON, 3 JOH. ABR. D'OUTREIN SCHLUITER, 4 JOH. HAVINGA, 5 CORN. van NIMWEGEN, en 6 NIC. BRUISTENS, Predikk. en Proponn. te 1 *Wyk op Zee*, 2 *'s Gravenpolder*, 3 *Hedel*, 4 *Zweel*, 5 *Ooſtbeers*, en 6 *Middelburg*.

Ver-

Vervolgens dit tweetal:

DD. CORN. van NIMWEGEN en NIC. BRUISTENS.

Uit welk tweetal, terstond met eenparigheid van stemmen, tot gewoon Herder en Leeraar, in deze gecombineerde Gemeentens, in stede van den Overledenen D. PETR. GER. van STAVEREN, verkooren wierd D. NICOL. BRUISTENS, Propon. te *Middelburg*. Zynde deze Beroepinge door den Beroepenen volvaardig aangenomen; en door de Wel-Eerw. Clasfis van *Zuidbeveland*, den 1. dezer, Kerkelyk goedgekeurt.

GOES. In eene buitengewoone Clasfis, den 17. dezer, alhier gehouden, is door D. JAC. van HATTINGEN, Predik. te *Nisse*, op zyn verzoek, loco, D. PETR. GEERSEN, Predik. te *Baarland*, peremptoir geëxamineert D. WILLEM JACOBUS la MOTTHE; die door zyne vaardige en bondige Antwoorden, eene algemeene voldoening gaf; weshalven de gantsche Vergadering, zyn Eerw. met volkome ruimte en hartelyke Zegenwenschingen aan de Gemeente van *'s Heeren Abt* en *Sinoutskerke*, tot gewoon Herder en Leeraar toegeweezen heeft. Zynde de Heer Examinator, wegens deszelfs weluitgevoert Examen, bedankt.

Terzelver tyd sisteerde, Coram Classe, D. NIC. BRUISTENS, beroepen Predik. te *Heinsdyk* en *Pauli-Polder*, verzoekende, onder Vertoog van loffelyke, zoo Academische, als Kerkelyke getuigschriften, tot het peremptoir Examen, den 31. dezer, te worden toegelaaten; welk verzoek zyn Eerw. toegestaan, en tot Examinator D. FRANC. van de KASTEELE, Predik. te *Jersikke*, aangeweezen is. De opgegeven Proef-text is Eph. I: 7. In 't Hebr. Ps. I. en in 't Grieksch het Text-Capit.

OUDELANDE Vakant.

U T R E C H T.

TIENHOVEN. De Wel-Eerw. Heer THEOD. SANDMAN is, op den 1. dezer, met opleggiinge der handen, tot Adjunct-Predik. in onze Gemeente, bevestigd, door onzen ouden en waardigen Vader, D. GERHARD. van SCHUILENBORG, met de woorden uit 't 4de Boek van Moses XXVII: 22, 23. *Ende Moses deede, enz.* Waar op de Bevestigde, des nademiddags, zyne Intreede deed, uit *Spreuk.* XXVII: 18. *Die den Vygeboom bewaard, enz.*

MYDRECHT. Na dat onze geliefde Leeraar, de Wel-Eerw. Heer P. HAAK FORSBORGH, op den 23. October laatstleeden, door het Wel-Ed. en Eerw. Colleg. Qualif. der Stad *Veere*, met eenpaarigheid van stemmen, in die Gemeente beroepen was, en deeze beroeping, op den 1. Decemb. daar aan volgende, in de E. Classis van *Walcheren* wierd geäpprobeert; zoo is ook deeze beroeping door zyn Wel-Eerw. (hoe geerne hy ook anders, indien het des Heeren wille geweest waare, nog onder ons het Euangelium had willen verkondigen,) uit overreeding van de Goddelykheid en wettigheid derzelve, met een volkome ruimte des gemoets, en in de vreeze des Heeren, aangenomen; zullende zyn Eerw. (*D. V.*) in de ordinaire Classis te *Utrecht*, op den 7. Maart eerstkomende, losgemaakt worden; zoo dat tegen dien tyd

MYDRECHT Vakant word.

MEEREN Vakant. Zie April 1768.

A M E R S F O O R T.

BUNSCHOOTEN. Den 11. Decemb. 1768. is onze beroepen Predikant D. van de COP, in den H. Dienst bevestigt door den Wel-Eerw. Heer

Heer D. HUBERTUS van KORTENHOEF, Predik. te *Utrecht*, zynde dat aan zyn E. op verzoek van D. van de COP, afgestaan van den Wel-Eerw. Heer SINGRAVEN, Predik. te *Zoest*, als Examinator. De Heer Bevestiger had den Text ter bevestiging uit Luc. Ev. Cap. I: 76, 77. *Ende gy kindeken, enz.* De oplegging der handen is geschied, behalve van den Heer Bevestiger, ook door den Wel-Eerw. Heer JOH. STAPELMOER, Predik. te *Eck* en *Wiel*, des bevestigden Hr. Swaager, en door D. SINGRAVE. De Bevestigde deed 's nademiddags zyn Intreede met de woorden uit *Jer.* Cap. I: 5 *b.* tot vs. 9. *Ik hebbe u den volke ten Propheete, enz.*

ANKEVEEN. Zie Nov. 1768. De Kerkenraad handopening van Hun Ed. Mog. verkreegen hebbende, is dezelve op den 1. Decemb. ten overstaan van D D. G. VERWEERD en H. RAPPARDUS, resp. Predikk. te *Kortenhoef* en *Nederhorst den Berg*, als Consulenten overgegaan tot de despectie, zynde gebragt op 't festal:

D D 1. LEENDERT KALF, 2. CHRIST. de GROOT STIFFRY, 3. ARNOLDUS van DYK, 4. NICOLAUS ADR. van VELSEN, 5. ALBERTUS EGGEN, en 6. N. SCHINTZEL, Proponn. te 1. *Harderwyk*, 2. *Utrecht*, 3. *Amsterdam*, 4. *Dordrecht*, 5. *Amsterdam*, en 6. *Utrecht*.

En vervolgens op 't drietal:

D D. de GROOT STIFFRY, van VELSEN en SCHINTZEL.

Uit welke drie Heeren, na dat zy op den 7. Decemb. ten verzoeke van den Kerkenraad, nogmaals hunne gaven voor de Gemeente hadden laaten hooren, met eenparigheid van stemmen tot Predik. gedespicieert is op den 8. Dec. D. NIC. ADR. van VELSEN; door Hun Ed. Mog. geapprobeerd den 13. Dec. En vervolgens die despectie op den 19. Dec. in een formeele beroeping veranderd; die mede door Hun Ed. Mog. goed-

goedgekeurt is den 20. Dec. zullende zyn E. op den 15. Maart peremptoir geëxamineerd worden.

EEMNES BINNENDYK Vakant. Zie Dec. 1768.

RHEENEN EN WYK.

OVERLANGBROEK Vakant. Zie Novemb. 1768. In het Naam-Regifter der Predikanten is de Beroepene aan deze plaatfe gefteld, dog tegen de opgave van den Correfpondent, die opgegeven had *Overlangbroek* Vakant.

AMERONGEN Vakant.

FRIESLAND.

LEEUWAARDEN.

BRITSUM. Onze waarde en geroepene Leeraar, de Wel-Eerw. en zeer geleerde Heer HERMANNUS WIESE, is alhier den 24. Dec. 1768. en dus in 't midden van het Winter-Sayfoen, tot onzer aller blydfchap, van *Hemmen* uit Gelderland tot ons overgekomen, om deze Gemeente met Leer en Leven te ftigten, en heeft op den 26. dier Maand, 's nademiddags, een aanvang van zyn Euangeliedienft onder ons gemaakt, in vertrouwen op, en inwagtinge van Gods genadige hulpe en onderfteuning, uit Pf. LXXI: 16, 17. *Ik zal beenen gaan in de mogendheden des Heeren, enz.*

WARGA, WARSTIENS EN WARTENA Vakant. Zie Octob. 1768.

DOKKUM.

HANTUM EN HANTUMHUISEN. In de Claffis van den 5. Sept. 1768. was tot Leeraar en Opziender in onze Gemeente verkooren D. W. VENEMA, met 't lot tegen D. U. COLERUS. In de E. Claffis van *Bolsward*, den 3. Octob. gehouden, wierd zyn E. gedimitteert, en nam daar

daar op den 9. Octob. affcheid van zyne Gemeente te *Molquerum*, en vertrok na *Hantum*, in meening, om Zondags daar aan volgende, aldaar zyn dienft te beginnen, en zyne Intrede te doen, dog daar in ontmoete zyn Eerw. verhindering, dat nu eerft den 22. Nov. laaftleden, voor de eerftemaal tot zyne nieuwe Gemeente redevoerde; verhandelende by die gelegenheid de plaatfe der H. S. Col. IV: 3. *Biddende te gelyk ook voor ons*, *enz.* fpreekende met geen kleine aandoening van hem zelven en de Gemeente, van wegen al 't gewoel, dat 'er tot nog toe geweeft was, ter gelegenheid van deeze beroeping; niet weinig was de Gemeente vergenoegt, ziende de zaak dus verre gebragt.

F R A N E K E R.

DRONRYP. Den 6. deezer. Onze geliefde Leeraar, de Wel-Eerw. D. Eil. Meurs, uit naam der Stemgeregtigden van *Dieveren*, (in het Landfchap Drenthe.) verzogt zynde, zig te verklaren, of zyn Eerw. in geval van beroepinge, tot hen wilde overkomen, heeft, tot onze blydfchap, aan dezen verzogt, om in die beroepinge op zyn Eerw. geen reflexie te willen neemen; hebbende ondertuffchen de Stemgegeregtigden van dezen Dorpe zyn Eerw. Tractement merkelyk vermeerdert.

S N E E K.

T' OPPENHUIZEN en TWELLINGERGA Vakant. Zie Juny 1768.

WOUDS-END. De Beroepene Leeraar D. A. Bruyning, heeft alhier, onder een groote toevloed van menfchen, zyne Intrede gedaan uit Joh. IV: 38. *Ik hebbe u uitgezonden om te maayen*, *enz* op den 12. Novemb. van 't voorledene Jaar tot onze groote blydfchap; biddende dat zyne Oogft overvloedig zy.

BOLSWARD EN WORKUM.

MOLQUERUM Vakant. Zie Decemb. 1768. en hier voor onder *Dokkum*.

WONS EN ENGWIER Vakant. Zie Octob. 1768.

ZEVENWOUDEN.

URETERP, enz. Vakant. Zie Octob. 1768.

OOSTERWOLDE Vakant. Zie Decemb. 1768.

WYNJETERP Vakant. Zie Decemb. 1768.

OVERYSSEL.

DEVENTER.

OOTMARSSUM. Zie Decemb. 1768.

ZWOLLE.

HASSELT. Zie Sept. 1768.

OMMEN Adjunct-plaats Vakant. Zie April 1768.

STEENWYK EN VOLLENHOVE.

OLDEMARKT EN PAASLO. Alhier is den 14. deezer, ten overstaan van D. H. ROTTERDAM, Predik. te *Steenwyk*, als Deput. Classis, en D. L. MEYER, Predik. te *Steenwykerwoud*, als Secunde Deputat., met meerderheid van tien tegen twee stemmen, tot Predik. beroepen is D. J. L. FRIESENDORP, S.S. M. C. Zoon van den Wel-Eerw. Heer BERNH. FRIESENDORP, Pred. te *Hem*, onder de Eerw. Cl. van Enkhuizen; zynde deeze Beroepinge, gelyk dezelve vreedzaam en tot blydschap van de gantsche Gemeente schynt uitgebragt te zyn; ook terstond van zyn Hoog-Welgeb. Gestr. den Heere Landdroste van *Vollenhove* geapprobeert, en staat zyn Eerw. derhalve eerstdaags geëxamineert te worden, op tyd en plaats door D D. Deputati te bepaalen.

STAD en LANDE.

GRONINGEN.

GRONINGEN. De Ed. Mog. Heeren Burgermeesteren en Raad van deze Stad, by Resolutie van den 9. dezer, zeer gunstig hebbende bepaald, dat

dat de Eerw. Kerkenraad deezer Gemeente, in alle gevallen van Vacatuure, met zes weeken handopening zal verzoeken, zonder dat daar door de Weduwen van de voorregten des Genaden-jaars verhindert worden, zoo is den 22., na verzogte en verkregene handopening, door Predikanten en Ouderlingen dit drietal gemaakt:

D. HENRICUS van HILTROP, Predik. te *Schiedam.*

D. THEODORUS ADRIANUS CLARISSE, Predik. te *Wageningen* En

D. GERARDUS de HAAS, Theol. Doct., Predik. te *Amersfoort.*

Welke Nominatie door Hun Ed. Mog. den 23. aanstonds zynde goedgekeurt, zoo staat daar uit den 9. Febr. door Predikanten, Ouderlingen en Diakenen, eene Beroepinge te geschieden.

A P P I N G E D A M.

JUKWERT Vakant, Den 26. Decemb. 1768. heeft de Wel-Eerw. D. J. HEMMES, voor eene groote menigte, zyne affcheidsrede van deeze Gemeente gedaan uit Hand. xx: 25, 26. *Daarom betuige ik u lieden op deezen huidigen dag, enz.*

SCHILTWOLDA Vakant. Zie Octob. en Dec. 1768.

SIDDEBUREN enz. Vakant. Zie Octob, en Dec. 1768.

FARMSUM Vakant. Nauwelyks was dit Nieuwejaar begonnen, wanneer onze waardige Leeraar, de Wel-Eerw. en Gel. Heer RUDOLF PABUS, schielyk en onverwacht door den dood uit het midden van ons wierde weggenomen.

De Overledene, die in 't Jaar 1712. te *Groningen* geboren is, was de Zoon van QUINTINUS PABUS, Bus- en Gildrechts Heer der Stad, en van de Juffrouw JOHANNA LANKHORST. Al vroeg in zyne Jeugd, na dat hy de Latynsche Schoolen was doorgeloopen, is hy tot de Akademi-

demische Studiën bevordert en tot het H. Dienstwerk geschikt. Onder de vermaarde Hoogleeraars, ROSSAL, OFFERHAUS, ENGELHARD en VERBRUGGE, DRIESEN en VOGET, heeft hy zig met alle vlyt geoeffent, zo in de voorbereidende wetenschappen, als in de H. Godgeleerdheid, tot dat hy den 20. Juny 1735. by de Classis van *Groningen* præparatoir geëxamineert, en onder het getal der Proponenten aangenomen is. Toen stond zyn Eerw. niet lang ledig op de Markt, maar wierd den 16. Juny 1736. door den Hooggeboren Heer EGBERT RENGERS, Heer van *Farmsum* enz., tot Predikant in deeze Gemeente beroepen, en den 16. Sept. bevestigt door de nabuurige Predikanten van *Appingedam* en *Weiwert*.

Niet lang daarna begaf zig de Overledene in Huwelyk met Juffrouw CORNELIA MUNTINGHE, Dogter van den Wel-Eerw. D. ALBERTUS MUNTINGHE, waardig Predik. te *Farmsum*, *Noordbroek* en *Groningen*, en van de Juffrouw AAFFYN THAMMEN. Uit dit Huwelyk zyn vier kinderen verwekt, van welke nog in leven is de Juffr. JOHANNA QUINTINA PABUS, thans de Echtgenoot van den Heer BRONNO FREDERIKUS CLEVERINGA te *Farmsum*. Na den dood der eerstgemelde Vrouwe heeft onze Overledene zig in den Echt verbonden aan Juffrouw MARGJEN PENNINK, die voorheen geweest is de Echtgenoot van den Heer WILLEM ALING, Gezwooren der Stad *Groningen*.

Voorts was zyn Eerw., niet alleen een liefhebber der Waarheid, die vast hield aan het getrouwe Woord dat naar de Leere is; maar ook een ervaren Schriftgeleerde, die, met goede vermogens begaaft, daar beneven door onvermoeide vlyt eenen schat van oude en nieuwe dingen by zig had opgelegt. Daar van gaf hy

menig-

menigmaal blyken in zynen openbaren dienst, zo in zyne Gemeente als in de Kerkelyke Vergaderingen, alwaar hy de aan hem opgedragene Commissien doorgaans met lof uitvoerde. In zynen ommegang en verkeer met menschen zogt hy zig aangenaam te maken door vredelieventheid, vriendelykheid, zagtmoedigheid, medelydigheid, en dergelyke deugden.

Deez' waarde Man heeft in deeze Gemeente in den tyd van 32 Jaaren niet zonder vrucht den Euangelie-dienst waargenomen, en nog op den laatsten Zondag van het voorige Jaar gepredikt en het H. Avondmaal bedient. Tot dat hy eindelyk na een korte en hevige ziekte, den 5. January dezes Jaars, in den ouderdom van 56 Jaaren en omtrent 3 Maanden, zagtkens is ontslapen, tot innige droefheid van de Weduwe, van zyne Voordogter en Schoonzoon met hunne kinderen, en van anderen, die zyne gaven en bekwaamheden waardeerden. 's Zondags den 15. na dat den 11. de begraving verrigt was, heeft de Wel-Eerw. D. N. A. BRONTSEMA, Predik. te *Weiwert*, de Lykrede gedaan uit Ps. LXXXIX: 49. *Wat Man leeft 'er, enz.*

DE MARNE.

BAFLO Vakant. Zie July en Aug. 1768.

'T WESTERQUARTIER.

GROTEGAST EN DOESUM. Zie Sept. 1768.

OLDAMPT EN WESTERWOLDINGERLANDT.

ONSTWEDDA. Den 7. der gepasseerde Maand is door Stemgeregtigden een Nominatie gemaakt van de volgende Predikanten:

D D. 1 van der WERF, 2 HERES, 3 ROSSIOT, 4 BRUMMER, 5 POLMAN, 6 BEEKHUIS, 7 OOMKENS, 8 MEYER, en 9 HEIDEGERS, Predikk. te 1 *Sellingen*, 2 *Oosterbesselt*, 3 *Roodwolde*, 4 *Neermoer*, 5 *Eskelum*, 6 *Noortlaren*, 7 *Engelbert*, 8 *Tynallingen*, en 9 *Wetzinge*.

WINSCHOOT Vakant. Zie Dec. 1768.
NIEUW SCHEEMDA Vakant.

D R E N T H E.

M E P P E L.

DIEVEREN Vakant. Zie April 1768.

W E S T - I N D I E N.

St. CROIX IN AMERIKA Vakant. Zie Aug. 1768.
PARAMARIBO Vakant. Zie July 1764.
CURACAO Vakant. Zie May 1768.
CURACAO nog Vakant. Zie Juny 1768.

O O S T V R I E S L A N D.

E M B D E N.

MANSLAGT. Zie Decemb. 1768,
CANHUISEN. Zie Decemb. 1768.
OLDENDORP. Zie Novemb. 1768.
LOPPERSUM Vakant. Zie Decemb. 1768.
OPHUISEN Vakant. Zie Novemb. 1768.

B E N T H E I M.

SCHUTTORP. Zie Octob. 1768.

HERTOGDOM CLEVE.

C L E V E.

KALKAR. Alzo D. ESCH, Predikant te *Rees*, voor de Beroeping alhier bedankt heeft; is de Kerkenraad op den 4. deezer tot een nieuwe Beroeping getreden, waar toe op de Nominatie deeze volgende Heeren gebragt zyn:
DD. 1 J. W. JANSSEN, 2 J. G. WALL, 3 P. van der LETTEN, 4 WISSENBACH, 5 van LOHE, en 6 STEINBERG, Predikk. te 1 *Sonsbeek*, 2 *Moyland*, 3 *Mormpter*, 4 Prop. *Cleve*, 5 *Orsoy*, en 6 *Duisburg*.
Op het drietal zyn de drie eersten gesteld, en is daar uit met eenpaarige stemmen tot Leeraar der

der Gereformeerde Kerke te *Kalkar* verkooren D. J. W. JANSSEN, Predik. te *Sonsbeek.*

W E Z E L.

XANTEN Vakant.
WEZEL. Zie Febr. 1768.
RINGENBERG Vakant. Zie Sept. 1768.

B R E M E N.

BREMEN, Ansgorie Kerk, Vakant.
RINGSTEDE. Zie Novemb. 1768.

D R U K - F E I L,

In de Boekzaal van Decemb. 1768. Bladz. 7'9. reg. 16, 17. wordt geleezen: „ waar van 'er „ thans noch vier in 't leven zyn, te weeten, „ eene Dochter en drie Zoonen; 't geene een Drukfeil is, terwyl alleen eene Dochter en twee Zoonen, en dus drie Kinderen overig zyn.

BLAD-WYZER

Van het verhandelde in de Boekzaal van de Maand January 1769.

MAANDELYKE UITTREKSELS

OF

BOEKZAAL

DER GELEERDE WAERELD.

FEBRUARY 1769.

HONDERD EN NEGENDE DEEL.



TE AMSTERDAM,

By DIRK ONDER DE LINDEN EN ZOON, Bybel- en Boekverkopers, in de Kalverstraat, over de Nieuwe-zyds Kapel; 1769.

Met Privilegie van Hunne Ed. Groot Mog: de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland.

By de DRUKKERS dezer is gedrukt en te bekomen:

HISTORISCHE en TAALKUNDIGE

VERTOOGEN,

OVER DE GEWYDE

VOORZEGGINGEN;

Waar in alle die Propheetsien der H. S. welken reeds, op eene merkwaardige wyze, vervuld zyn, of hedendaags nog in de Waereld vervuld worden, zoo geleerd als schrander en oordeelkundiglyk, verklaard en toegepast zyn

Door den Hoog-Eerwaardigen

THOMAS NEWTON,

Doctor in de Godgeleerdheid, en Bisschop van Bristol.

Uit het Engelsch, naar den derden Druk van den Jaare 1766. vertaald.

TWEE DEELEN.

In Quarto. De Prys is *f* 5 : 10.

Zie van dit Werk breder de Uittreksels in de Boekz. April 1768. en Jan. 1769.

MAANDELYKE UITTREKSELS OF BOEKZAAL DER GELEERDE WAERELD.

I. HOOFDSTUK.

LETTERLYKE en *PRAKTICALE VERKLARING over het BOEK van JOB; beschreven door* M. HENRY, C. STARCKE, *enz. waar by gevoegd zyn de geleerde Verklaringen van de Heeren* LOWTH, SCHULTENS, REIMARUS, *en andere beroemde Uitleggers. Te* Amsterdam, *by* D. onder de Linden en Zoon, 1768. *in Quarto, groot* 566 *Bladz. De Prys is f* 3 : 6.

Dit Boek der H. Schrift, dat onder de Dichtkundigen, in verheven Stoffen, uitnemende spreekwyzen, edele Taalkunde, en fraaie Zinspeelingen op de Zeden der Ouden, en veel ook op de tegenwoordige Oosterlingen, zo zeer uitmunt, heeft, waar over zich niemant verwonderen zal, zeer veel werks gegeven aan den kundigen Vertaaler, en hem doen besluiten, om aan het toeneemend verlangen naar dit Boek, spoediger te voldoen, dit Deel, hoewel het maar over de XIX eerste Hoofdstukken gaat, uittegeeven, en daar na het tweede Stuk, dat mede van een bekwaame dikte zal zyn, ten spoedigsten te laaten volgen.

Behalven dit Voorbericht, meenen we verpligt te zyn, onzen Leezeren te moeten berigten, dat de aangroeiende agting en liefde onzer Landgenooten voor dit Werk, den Drukkers heeft doen besluiten, om thans te gelyk aan de Uitgave van Henry's arbeid over het N. T. te gaan, zonder dat men egter het stilstaan van de Vertaalinge des O. T. te vreezen hebbe. Daar wy dan met genoegen dit zyn voorneemen gehoord hebben, en het ten hoogsten voor goedkeuren, vertrouwen we, dat ook dit berigt aan allen, die met zo veel regt dit Werk hoogschatten, aangenaam zal zyn.

Dan, om niet aftedwaalen in het vooruitgezicht van het geen we nog te wagten hebben, laaten we ons bepaalen by het geen ons thans in handen is gegeeven; ik doel op dit Eerste Deel over het Boek van Job, waar van wy meenen dit verslag te moeten geeven:

De geleerde Starcke, wiens voortreffelyke Prakticaale Aanmerkingen uit de voorige Boekdeelen over bekend zyn, en mede in dit Deel allerwege voorkoomen, wyl ze de waarheden voor het gemoed van den Leezer nuttiger maaken, heeft aan het Hoofd van dit Werk eene Voorrede van

van 29 Bladz. geplaatst, waar in hy 't volgende onderzoekt: „ of JOB waarlyk in de Waereld ge-
„ weest, en het verhaal eene waare gebeurtenis
„ zy, — wat zyn Naam betekene, — in wel-
„ ken tyd hy geleefd hebbe, — uit wat Volk
„ of Geslagt hy geweest zy, — zyn Vaderland
„ en Verblyfplaats, — zyn uiterlyke waardig-
„ heid, — zyn Godsdienst en Godgeleerdheid,
„ — zyn vroomen wandel, — zyne en zyner
„ Vrienden Natuurkunde, — zyn lyden en ge-
„ drag onder het zelve; — hoe zyne Vrouw
„ hem bejegend hebbe, — 't gedrag zyner drie
„ Vrienden omtrent hem, — hoe lang zyne
„ Ziekte geduurd hebbe, — zyn welstand en
„ voorspoed na zyn lyden, en welk een Ouder-
„ dom hy bereikt heeft; wie de Schryver van
„ zyn Boek zy geweest? — Of het uit een
„ andere Taal overgezet, dan wel in 't Hebreeuws
„ beschreven zy; — deszelfs Schryfstyl, —
„ inhoud; — de nadrukkelyke plaatsen en spreek-
„ wyzen uit het zelve aangehaald, — 't oog-
„ merk van 't zelve, deszelfs Canoniek gezag, —
„ nut, — Tydrekening, — en verdeeling."

Van deeze Voorrede geeven wy deeze Schets, om dat men daar uit zien kan, welk een licht zy over het geheele Werk verspreidt. — Hier na volgt eene *Analytische* Schets van den geheelen inhoud en verdeeling van dit Bybelboek, welke haare nuttigheid heeft.

Voorts treft men nog aan de Aanmerkingen en Gedachten van den beroemden ROBERT LOWTH, Hoogl. te *Oxford*, wegens den *Inhoud*, het *Einde* en den *Styl* van dit Boek, waar in men zyne gewoone groote geleerdheid, oordeel en naauwkeurigheid ziet doorstraalen.

Als dan vindt men de VOORREDE van HENRY, over de *vyf Dichtkundige Boeken* des O. T., — en na deeze, zyne INLEIDING tot het *Boek* van JOB.

In zo veele voorafgaande Verhandelingen, eer men tot het Werk zelf komt, treft men dan aan die beroemde Geschillen, welken over dit Boek gereezen, en, gelyk wy vertrouwen, onzen Leezer min of meer bekend zyn. Elk deezer groote Mannen behandelt ze naar zyne wysheid; zy verschillen hier, zy komen daar over een, doch laaten allerwege ons oordeel vry, zo dat we in een kort bestek den arbeid der geleerdste Mannen by een vindende, des te gemakkelyker die Geschillen kunnen overwegen, en dat geene, welk ons het beste toeschynt, verkiezen. Eindelyk moeten we nog opmerken, dat men hier eene menigte van Taalkundige Aanmerkingen en Verklaringen van den vermaarden SCHULTENS, wiens Latynsch Werk over dit Boek, thans zo zeldzaam te verkrygen, bekend is, en waar uit zy gehaald zyn, ontmoet, gelyk ook die van MICHAELIS, SCHMIDT, SCHEUCHZER en anderen, waar door dit Boek, in nette uitvoering en schat van Geleerdheid, voor de voorige Deelen geenszins behoeft te zwigten, en deswegen voor de beste Verklaring van dit Bybel-Boek, waar over wy tot hier toe zo weinig goeds in onze Taal hadden, gehouden moet worden.

't Zal dan den Geleerden niet alleen van veel dienst zyn, en hun het koopen en naleezen veeler Boeken uit de hand neemen; maar 't zal ook in alle Huisgezinnen, als de beste HUIS-BYBEL, gebruikt kunnen worden; want HENRY's Verklaring is daar toe wonder wel geschikt, zynde kort, klaar, en aangevuld, behalven zyne Prakticale Aanmerkingen, nog daarenboven met die van STARCKE. Doch waar toe meer gezegd: men toone of geeve ons een HUIS-BYBEL, die deezen overtreft: men brenge ons een Werk onder het oog, dat den kundigen en min ervarenen zo veel dienst kan doen.

Wy

Wy verkiezen thans, tot ſtaving van ons gezegde, eene proef te geeven van Henry's Verklaring over Hoofdd. I. vs. 6–12. welke dus begint:

1. Job was niet alleen zo ryk en groot, maar te gelyk zo wys en goed, en zo zeer met aardſche en hemelſche zegeningen begenadigd, dat men zoude denken zyn berg van voorſpoed onwankelbaar vaſt geveſtigd te ſtaan. Maar zie hier, welk een dikke wolk 'er over zyn hoofd hangt, die zwanger gaat van een vreezelyk Onweder. Wy moeten nimmer denken, dat wy voor ſtormen beveiligd zouden zyn, zo lange wy in deeze lagere Geweſten der Waereld verkeeren.

Eer ons nu berigt wordt, hoe zeer de rampen hem in deeze zigtbaare Waereld troffen en verbaasden, wordt 'er verhaald, hoe dezelve over hem berokkend werden in de onzigtbaare Waereld der Geeſten, en hoe de Satan, die groote vyand van Jobs uitſtekende Godsvrugt, verlof ſmeekte en verwierf om hem te plagen. Het beneemt niets van de geloofwaardigheid van Jobs Geſchiedenis in 't algemeen, te erkennen dat de Redenwiſſeling tuſſchen God en den Satan, in deeze Verſen, leenſpreukig (1) is, even als die van Micha in 1 Kon. XII:

(1) Starcke merkt hier op aan dit volgende: „zy, die met B. Bekker, Levi, B. Gerson, „Maimonides en anderen, de gantſche geſchiedenis van Job voor een Parabel of Gelykenis „houden, meenen dat zy in deeze onderhandeling van den Satan, den voornaamen inhoud „voor hunne gedagten vinden. Maar het is geensſins onmooglyk, dat 'er zulk eene ſamenkomſt „der Engelen voor Gods aangezicht plaats hebbe, ſchoon wy hier mede juiſt Hoffman en „eenige Roomſchgezinden niet byvallen, en meenen dat men hier een byzonderen Gerichtsdag

XII: 19. en wel dat deeze leenspreuken dienen om de boosheid des Duivels tegen de Vroomen te doen zien,

„ in den Hemel te verstaan hebbe: van welken men
„ meent dat Job, op een buitengewoone wyze,
„ het berigt ontvangen zoude hebben door een
„ hemelsche Openbaaring. Zo men deeze gedagte
„ al omhelst, moet men toch den gantschen han-
„ del op zulk eene wyze verstaan, die Gode en den
„ Hemelgeesten betaamt. Anderen, als S. Schmid
„ en F. Rambach, neemen dit in eene figuurlyke
„ beteekenis op, zo dat God hier word vertoond
„ als een Koning, die op zynen Throon zit, en
„ zich met zyne Staatsdienaars beraad; welk dus
„ menschelyker wyze hier voorgesteld is, om ons
„ te vertoonen den haat van den Satan tegen de
„ Vroomen, den wyzen raad Gods om Job te
„ beproeven, en den Satan eenig bepaald gezag
„ over hem te geeven; en die hierom, ons ten
„ gevalle, dus bevatbaar voorgesteld zy: ge-
„ lyk iets diergelyks aangetroffen word, 1 Kon.
„ XXII: 19. Zach. III: 1. Jes. VI. Vervolgens
„ word ons hier de alles bestierende Godlyke
„ Voorzienigheid afgebeeld, onder welker opzicht
„ alles geschied, en zonder welker toelating noch
„ goede noch kwade Geesten iets kunnen uitwer-
„ ken; en welke het somwyl goed en nodig oor-
„ deelt, om den Menschen zekere byzondere
„ Voorbeelden van geduld voortestellen; welke
„ ook geluk of ongeluk, goed of kwaad, voor
„ en tegenspoed in de Waereld toelaat, met dit
„ goed inzigt, om de menschen daar door te ver-
„ beteren, en voor altoos gelukkig te maaken,
„ en welke teffens de boosheid der Geesten der
„ duisternisse in teugel houd, en door een voor-
„ beeld toont, hoe de Satan het verderf der Men-
„ schen zoeke, en hoe zyne magt nu eens gestremd,
„ dan eens beperkt worde."

zien, nevens den dwang en teugel der Godheid, waar onder deeze kwaadaardigheid bedwongen ligt: gelyk hier tevens uit blykt, dat de zaaken deezer beneden Waereld zeer veel de Onderwerpen van beraadslaging uitmaaken, in de ongeziene Waereld hier boven ons. Die Waereld is wel duister voor ons, maar wy liggen open en bloot voor dezelve.

1. Komt ons dan de Satan hier voor onder de *Zoonen van God*, vs. 6. Dees tegenkanter van God en alle goed, dringt zich in een gezelschap Vroomen in, die voor den Heere of zyne zaak byeengekomen waren: 't zy dan dat hier een Vergadering van Heiligen op Aarde te verstaan zy, dat is van zulke geloovige Belyders, die *Zoonen van God* genoemd worden, Gen. VI: 2. die op gezette tyden tot den Godsdienst by een kwamen (STARCKE onderzoekt hier nader, welke deeze dag geweest zy,) 't zy eene Vergadering van Engelen in den Hemel, die meede *Zoonen van God* genoemd worden, Job XXXVIII: 7. Deeze kwamen om verslag van hunne verrigtingen op Aarde te geeven, en om nieuwe beveelen te halen, nieuwe lastbrieven te ontvangen. De Satan was oorsprongkelyk één van dit getal; *maar hoe laag was deeze Morgenstar*, deeze *Zoon des Dageraads* gevallen! Hoe was hy van een Licht-aanbrenger veranderd in een Beminnaar, en Vorst zelfs der Duisternisse. Hy zal derhalven in deeze Vergadering of byeenkomst nooit weder blyven staan, schoon hy 'er nu komt, het zy gedagvaard als een misdadige, het zy om wyze redenen, voor ditmaal aldaar geduld, schoon hy 'er als een indringer gekomen mogt zyn.

2. Zien wy hier, hoe dees booze Geest ten onderzoeke geëischt word. De eerste vraag des HEEREN is, *van waar hy kwam?* God wist zeer wel van waar, en met wat oogmerk hy kwam, en

dat, gelyk de goede Engelen zogten goed te doen, zyn doel in tegendeel was, om verlof tot kwaad doen te bekomen; maar, door dien boozen Geest dus ter verantwoording te roepen, wilde God hem toonen, dat hy ten eenemale onder zyn bedwang stond. De vraag is dan, of, by wyze van verwondering gesteld: gelyk die, *wat doet* SAUL *onder de Propheeten?* wat heeft de Satan onder de Zoonen Gods te doen? wil hy, die zich in een *Engel des Lichts* hervormen kan, 2 Cor. XI: 13, 14. één van deezen schynen of vertoonen. Merk hier, dat het dus even mogelyk zy, dat een kind des Duivels zich laate vinden onder de Zoonen Gods in de Waereld, zonder door de menschen ontdekt te zyn, schoon de alziende God hem kent en vraagt: *van waar hy gekomen zy, zonder Bruiloftskleed aan te hebben?* of men kan deeze vraag aanmerken, als by wyze van onderzoek, na voorgaande verrigtingen, dewyl elk van zyn doen en laten aan den HEERE des Hemels verplicht is reekenschap te geeven.

3. Komt ons hier voor des *Satans* verslag van zich zelve, en van zyne omwandeling; *ik kome,* zegt hy, *van het ginds en herwaards omzwerven en doorwandelen van de aarde.* Hy kon niet voorgeven, dat hy eenig goed gedaan had, nog dat hy eenigen van Gods bevelen volbragt, of de belangen van zyn Koningryk bevorderd had. Maar teffens wilde hy niet bekennen eenig kwaad gedaan of eenig mensch van de gemeenschap met God te hebben afgetrokken, of deeze of geene zielen misleid, ten valle gebragt, en bedorven te hebben. Neen, hy had geen kwaad bedreven, hy had alleen wat omgezworven, maar niet verder dan in den kring, die hem bepaald en opgelegd was, hy was zyn perk niet te buiten getreden, want de *Draak is uitgeworpen op de aarde,* en nog niet beperkt aan de plaatse zyner pyniginge.

ginge. Terwyl wy op deeze aarde zyn, blyven wy binnen zyn bereik, en hy dringt met zulke behendigheid, vaardigheid en vlyt, in alle de hoeken in, dat we nergens voor zyne verleidingen vry zyn. —— Met zyn gezeg ter deezer plaatse schynt hy als roem te dragen op zyn karacter, als of hy waarlyk *een Vorst deezer waereld ware, en als of de Koningryken der aarde, en alle derzelver heerlykheid hem in eigendom toebehoorden.* Luc. IV: 6. Dies hy hoogmoedig verhaalt, dat hy den omtrek van zyn gebied doorwandeld had. Of misschien is zyn taal hier met ongenoegen en verdrietelykheid gesproken, als wilde hy 'er mede zeggen, dat hy herwaarts en derwaarts gezworven, dog nergens ruste gevonden had; maar even eens als een zwervende en wanhoopige Cain in geduurige onrust, het Land doorkruist had. Of mogelyk gaf hy 'er zyn zorgvuldigen arbeid mede te kennen, en dat hy met allen ernst en vlyt, af en aangegaan had; of, gelyk sommigen het leezen, dat hy rondom gezogt had op de aarde, weezenlyk met oogmerk om gelegenheid tot kwaad doen te vinden, en dezelve ook waar te neemen. Hy *gaat* altoos *rondom ons, als een brieschende Leeuw, zoekende wien hy zoude mogen verslinden.* Hierom moeten we op onze hoede, maatig, en altoos waakzaam zyn tegen zyne listen en lagen.

4. Hooren wy, hoe God hem ondervraagt nopens Job; *hebt gy ook agt geslagen op mynen knegt* Job? even eens, gelyk wy iemand, van eene verre plaats komende, daar wy vrienden hebben, gereedelyk vragen, of hy ook iemand onzer bloedverwanten of bekenden gezien heeft, en hoe zy varen?

Men lette hier, met hoe veel eer en agting God van Job spreekt, hem noemende *zyn knegt.* Goede vroome menschen zyn des Heeren knegten, en het behaagt hem zich met hunnen dienst vereerd te rekenen. Jer. XIII: 11. Jes. LXII: 3.

Van

Van JOB in het byzonder zegt de Heer: dat *niemand hem gelyk was* in opregtheid en waare Godsvrugt. Veelen mogten wel doen, maar hy overtrof hen allen. In *gantsch Israël was zo groot een geloof niet gevonden.* Geen magtige Prinsen en Vorsten der aarde konden by God tegen deezen eenen Heilig opwegen. Niemand was op aarde in deezen staat van onvolmaaktheid aan JOB gelyk. Zo zyn sommige voortreffelyke vroomen de eer, de luister, en het sieraad van hun Land en Volk. Ten anderen, hoe nadrukkelyk is de vraag van God, in deezen, als onderzogt hy, of de *Satan* aandagtig genoeg op dien godvreezenden Man gelet had, om te zien, hoe zeer hy denzelven ongelyk ware; en als wilde de Heer hier door den afval en elende van dien boozen Geest vergrooten en verzwaaren: want niets verstrekt meer tot zyne en der zynen schande, schaamte, smert en plaag, dan dat ze het geluk en de heiligheid der vroomen moeten aanschouwen. Wyders slaat de Godheid met deeze vraag de trotsheid des *Satans* ter neder. Dees pocht, dat hy de aarde wyd en zyd doorwandeld en beschouwd had, en gezien hoe alle vleesch aldaar zynen weg bedorven, en dus zyne heerschappy en bewind aldaar niets te lyden had, gaande elk gerust en vrolyk in zyne zonden en godloosheden voort. *Zach.* I: 10, 11. maar God, die kent en weet, wie de zynen zyn, ontnam hem voor een gedeelte zynen roem, en wees hem te rug op JOB, als zynen getrouwen Dienaar en Lieveling. De *Satan* mogt boogen, wat hy wilde, hy zou toch niet zegepraalen over de waare vroomheid. God wist zelf zyne beschuldiging voor te komen, door te kennen te geeven, dat hy zyne boodschap wel wist, en hoe hy JOB voor hem zogt te beschuldigen en zwart te maaken. Dies vraagt hy hem, of zyn onberispelyk gedrag, zyn gadelooze Godsvrucht hem niet overtuigde,

tuigde, dat 'er waarlyk goede en opregte Dienaars van God op Aarde waren. Dus zien we hoe God alle de boosheid en list van den Duivel, en deszelfs werktuigen tegen zyne Knegten grondig kent, en dat wy by hem een Voorspraak hebben, die gereed is, om voor ons te pleiten, zelfs eer wy nog beschuldigd zyn.

5. Zien wy hier Satans laffe en laage tegenwerping tegen de godlyke lofspraak wegens Job. Hy kon niet ontkennen, dat de vroome Man God vreesde, maar hy wend voor, dat hy baatzugtig in zynen Godsdienst, en derhalven een geveinsde was. Vs. 9. *Is 't om niet dat Job den Heere dient?* (†) Let hier (1) hoe ongeduldig de Satan is in het hooren van Jobs lof, al kwam die voort uit den mond van hem, die niet liegen kan. Dusdanig is de Duivelsche aart ook van de zulken, die niet verdragen kunnen, dat anderen om iets goeds gepreezen worden, en meenen, dat zy alleen, allen lof verdienen; gelyk Saul, 1 Sam. XVIII: 5. en de Phariseen, Matth. XXI: 5. (2) Hoe verre gezogt zyne tegenwerping was, hy konde hem van niets kwaads beschuldigen, en betigtte hem derhalven met by-einden in zyne vroomheid. Was maar de helft der beschuldigingen van Jobs Vrienden, Hoofdd. XV: 4. en XXII: 5. waar geweest, de Satan zou zulks niet ongemerkt hebben laaten voorby gaan. (3) Hoe schoorvoetend zyne aanbrenging is wegens Jobs geveinstheid. Hy durft hem niet regelrecht van huichelery beschuldigen, naar 't schynt; maar vraagt, of het niet zo was? Dit

(†) Starcke merkt hier breedvoeriger zeer fraai aan: „ dat de Satan zwygt op 't geen God van „ Jobs deugden had gezegd, en zyne verdenking „ alleen vraagswyze voortbrengt, als of 'er Gode „ alleen aan gelegen ware, dat de waarheid aan „ den dag kwame."

Dit is de gewoone handelwys der Lasteraars. Vraagswyze stellen zy voor, 't geene, waar van geen rede altoos is om te denken, dat het waar zy, enz. HENRY laat hier op meer prakticale Aanmerkingen volgen, die wy hier niet uitschryven. (4) Hoe ongeregtig hy JOB beschuldigt als baatzugtig, om te bewyzen dat hy een veinsaard ware. Het was eene groote en degelyke waarheid, dat JOB den Heere niet om niet vreesde; want hy won 'er veel by, gelyk de *godzaligheid* in zich zelve *een groot gewin is met vergenoeging*; maar 't was een groote leugen en de valschheid zelve, dat hy God niet gevreesd zou hebben, al had hy 'er dit niet by gewonnen, gelyk de uitkomst genoeg leerde. JOBS Vrienden beschuldigen hem met huichelarye; om dat hy zo grootlyks geplaagd was; de Satan bezigde dezelfde beschuldiging, om dat het hem zo uitsteken wel ging. Het lasteren valt niet moeilyk voor de geenen, die 'er gelegenheid toe zoeken. 't Is geenszins loonzugtig nog eigenbatig, naar eene eeuwige vergelding uit te zien, in ons gehoorzamen van Gods Wetten; maar tydelyke voordeelen te willen bejagen door onzen Godsdienst, en dien daar toe te doen dienen, is geestelyke Afgodery, en dus dient men het Schepsel meer dan den Schepper, en loopt gevaar van geheel en al van God aftevallen, want de mensch kan *God en den Mammon* niet lange *te gelyk dienen.*

6. Klaagt de Satan zeer nadrukkelyk over JOBS tydelyken voorspoed, vs. 10. God had JOB beschermd, en bewaard, en eene omtuining om hem heen gemaakt, ten einde zynen persoon, geslagt en goederen te beveiligen voor alle leed. Zo staat Gods byzonder volk, en alle die 'er toe behooren, onder zyn byzonder vaderlyk toezigt. Zyne genade beschermt hun geestelyk leven, zyne Voorzienigheid zorgt voor hun tydelyk bestaan, en dus zyn ze van alle kanten beveiligd. Maar JOB had

zynen

zynen voorspoed aan geene ledigheid, ydelheid nog onregtvaardigheid te denken, daar van kon de Duivel zelf hem niet betigten. Neen, deezen had hy door eerlyke vlyt en naarstigheid verkregen. *God had het werk zyner handen gezegend*, zonder dien zegen zoude geen werk, al waren de handen nog zo sterk en behendig, ooit voorspoedig zyn; maar met denzelven word een Land wonderlyk met rykdom vervuld, want de zegen des Heeren maakt ryk. Dit erkent de Satan zelf, doch hy erkent het met verdriet; de helsche nydigaart kwelde zich over het geluk der vroomheid, die door God omheind en beschermd was, even als of hy deeze omheining was rond gegaan, om te zien of hy ergens een opening vond om in te sluipen en kwaad te doen. Dit was hem mislukt, en daar over was hy op Job, op God, en op zich zelven te onvrede. Hy wend daarom boosaartig voor, dat Job den Heere slegts diende, om dat hy hem beminde, om dat hy zo wel betaald werd.

7. Wil de Satan Jobs huichelary bewyzen, zo hem verlof gegeeven werd om Job uit zynen welvaard te stooten, vs. 11. Laat de proef, zegt hy, maar eens genomen worden, zie hem maar eens zuur aan, 't zal blyken wat Man hy is, en of hy Godsdienst heeft. *Zo hy u niet in uw aangezicht vloekt*, zo houd my voor een lasteraar. Ik moet, ik wil verdoemd zyn, zo hy u niet vloekt. Zo zouden sommigen zich vervloeken in dit geval, terwyl de Satan uit zedigheid dus nog niet durfde spreeken. Roekelooze vloekers deezer Eeuwe verzweeren, by iedere beuzeling, hunne ziel en zaligheid. 't Verdiend opmerking, dat (1) de Satan zo gemaklyk van Jobs plagen spreekt, welken hy hem zogt aan te doen, als of ze gering waren, of weezen zouden. *Raak hem eens aan*, of roer aan 't geen hy bezit, begin maar met hem, dreig hem maar eens met armoede; een weinig kruis zal hem

hem wel haast van toon doen veranderen. (2) Dat hy zo schandelyk spreekt van den invloed, dien dit op Job zou maaken. Even als of Job aanstonds niet alleen zyne Godsvrugt zou laaten varen, maar ook God zelfs *lasteren* *Zegenen* staat in onze Nederduitsche Overzetting, doch de eigenlyke betekenis is *vloeken*, maar de heilige Taal kan die benaaming, wyl het een zo godloos stuk is, niet dulden, nog wil ze bezigen. Dus wil de Satan Jobs veinzery toonen, dat 'er geen waare vroomheid op aarde was, en hy over alles heerschappy voerde; of zo hem dit mislukte, was 't hem vermaaks genoeg de deugd op 't elendigst geplaagd te hebben.

8. Geeft God ten laatsten den Satan de vryheid Job te plagen, vs. 12. Dit schynt wonderlyk, dat God zyn Lam aan deezen verscheurenden Wolf overgeeft. Maar zwyg, o mensch! God doet zulks te zyner eigen verheerlyking, tot Jobs roem en eere, tot nader verklaring van de verborgen wegen zyner Voorzienigheid, en tot vaste bemoediging van alle verdrukten in volgende Eeuwen, enz. Dit Stuk betoogt Henry wel verder, doch wy meenen genoeg gezegd te hebben ter beoordeelinge zyner verklaringe; en was hier nog plaats overig, dan zouden we aan de Taalkundige en prakticale Aanmerkingen, die ter ophelderinge deezer geschiedenis bygevoegd zyn, moeten gedenken, doch de Leezers der voorige Deelen weeten genoegzaam, hoe fraai en welgepast dezelven in dit Werk zyn ingevlogten, des wy hier by berusten, vertrouwende aan ons tegenwoordig oogmerk genoeg voldaan te hebben, en in die hoop levende, dat alle Huisgezinnen, die dit beste Huis-Boek verkiezen, daar door kennis en godzaligheid vermeerderd zal worden.

II. HOOFD-

II. HOOFDSTUK.

STICHTELYKE GEDICHTEN van ÆGIDIUS PETRÆUS, *Bedienaar van 't H. Euangelie te* Capelle, *in* Zuidbeveland, *Tweede Deel; waar agter gevoegd zyn: Nagelaten Gedichten van Wylen den Eerw. Heere* JOHANNES PETRÆUS, *in Leven Leeraar der beide Rechten, en Predikant te* Eemnes Buitendyk. *Te Goes by* Jacobus Huisman, 1768. *In groot Octavo. De Prys is f* 1 : 14.

Wanneer de schoone Dichtkunst gehuwt word aan een uitmuntend Voorwerp; word zy best evenredig haar edele aart behandelt. Dit doet de Eerw. Heer Æ. PETRÆUS, in zyne Stichtelyke Gedichten: Zyne Bybelsche Lier lokt ons tot Goddelyke en Geestelyke Bespiegelingen. Van het Eerste Deel dezes Werks hebben wy onzen Boekzaal-lezer een bericht medegedeelt in Maart 1765. thans ziet het Tweede Deel het licht; waar omtrent wy den Dichtlievenden Lezer kunnen verzekeren, dat het zelve in Stichtelyke Inhoud, vloeiende Styl, bekoorlyke Vindingskragt, zwier van Taal- en Dichtkunde, en Zielstreelende Zangtoonen, voor het Eerste Deel niet behoeft te wyken. Dit Stuk is opgedragen aan Neêrlands Puikdichter, den Heere JOH. EUSEB. VOET; wiens Voetspoor de Heer PETRÆUS zoo

van naby drukt, dat een kundig Dichter, in het Voorwerk, zyn Eerw. toejuicht:

Daar uwe kuische en Christen Zangheldin
Thans treed ten Zangchore in,
En zingt, en zo verheven' tonen slaat,
Dat elk verwondert staat,
En, als verrukt, haar nastaart in de lugt,
Daar zy, met Arends vlugt,
Naar boven scheert, en VOET *volgt van naby,*
Ja vliegt hem zelfs op zy'.

Het Werk, zoo veel dit Deel betreft, bevat XXXII Dichtstukken, waar van het eerste aanvangt met de *Hoogste Goedheid van den Drie-eenigen God te pryzen*; dus heft de Dichter aan:

Hoogste Goedheid wil ik zingen;
Dit vereischt den hoogsten toon.
Toonen als der Hemellingen,
Moeten VADER, GEEST en ZOON
Ned'rig eere en grootheid geven.
Hemel, leer my Hemeltaal:
Dan; dan zing ik al myn leven;
Hoogste Goedheid kent geen paal.

't Geestendom vall' van de throonen,
In het juichende Eng'len-ryk,
Wen de blyde glory-toonen
Van het hooge Choor-Musyk,
'S HEEREN *goedheid vrolyk pryzen,*
Die den lof te boven gaat.
Hier; hier passen nieuwe wyzen.
Hoogste Goedheid kent geen maat.

Dit Dichtstuk, naar den eisch der Stoffe, nadruklyk uitgewerkt; word vervangen door *Loftoonen, ter eere van 's Waerelds* HEILAND, tot *Roem van* GOELS *Liefde*; die onder anderen dus word uitgegalmt:

O!

O! wat heete liefde-vonken
Strooit de GOEL *in het hart!*
't Raakt in vlam door zyn belonken.
Smart uit Liefde is zoete smart.
Leidt Hy in zyn kabinetten,
't Voorrecht is wel ongewoon:
Dan; zyn gunst geeft Zielsbanketten.
GOELS *Liefde spant de kroon!*

Koninklyke lekkernyën
Schaft ons GOEL *aan zyn' Disch:*
Ambergeuren, Speceryën
Doen welriekend zyn en fris.
Bekers worden vol geschonken;
Van zyn hand mild aangeboôn:
Dan drinkt JESUS *Bruid zich dronken.*
GOELS *liefde spant de Kroon!*

Zeer fraai klinkt het *Lofgejuich der Hemellingen by* 's HEILANDS *Hemelvaart.* Welke Triümph de Dichter in dezer voegen bespiegelt:

Wien zien wy daar van verren
Opklimmen langs de Sterren?
Hem, die de Waereld torst,
Dat alle knyen buigen,
En nederig betuigen
Hunn' eerbied aan den Vorst.

De Hemelen verlangen
IMMANUEL *te ontvangen.*
Wat zyn zy bly te moê!
Elk bukt zig voor zyn' Koning.
Ter ned'rige eer betooning.
Hem komt de Glory toe.

En wat verder:

De stoet der zuiv're Geesten
Viert, zingend, Glory-feesten,
Nu Goel *van deeze Aard,*
Zoo vol van heerlykheden,
Naar 't eeuwig juichend Eden,
In zegestatie vaart.

Dat nu triomf-trompetten
Aan blyde monden zetten
De Hemelscharen, wyl
Zy vlugger dan de winden
Den Heiland zien verzwinden,
Voortvliegende als een Pyl.

Zoo verre om 's Waerelds Polen
Comeet en Sterren dolen,
Waar God de Dag-koets ment;
Verzellen, zegevieren
Den praalstoet, en versieren
Zyn ryk gestarnde Tent.

Hy boeit aan zynen wagen
De vyanden, geslagen
In 't vreeslyk Oorlogsveld.
Dat volken voor hem knielen!
Daar zwenkt Hy ras de wielen
Als zegevierend Held.

Wyders hoort men 't beurt-gezang der Zalige Throon-Geesten, uitgalmende:

Hozanna! hoog geprezen
Moet Hy voor eeuwig wezen,
Die 't Zoenwerk heeft volbragt!
Zyn naam is Heer *der Heeren*
Wy zullen duurzaam eeren
Den Koning hoogst geacht.

Dringt

Dringt, klanken, door de wolken!
Looft, looft, verloste Volken!
De Ryksvorst vaart om hoog;
Looft, Harpen en Cymbalen!
Looft, Hem met hemeltalen,
Door heel den glory-boog!

Looft, trommelende Reyen!
Looft, Fluiten en Schalmeyen!
Loof, Orgelspel-geluid!
De Koning heeft verwonnen:
Wy zien zyn Ryk begonnen,
Dat voor geen eeuwen stuit.

Hallelujah! de Chooren
Der hooge God-Stad hooren;
Zy luistren naar den toon,
Die 's Vorsten eer doet klinken,
Zelfs, daar geen sterren blinken;
Voor 's Hemels Glory-throon.

Hallelujah! daar heuren
De hoog gevestе deuren
Der eeuwigheid zig op.
Tree, Salems Vorst; tree binnen,
Om 't Gods-ryk te beginnen,
Dat stygt ten glory topp'.

Hallelujah! de Koning
Rydt, op den dag der krooning
Ter hooge Hemelzaal:
Dat elk Hem grootheid geve!
De Vorst der Waereld leve!
Speelt, Harpen; speel Cymbaal!

Hallelujah! Geprezen
Moet 's Hemels Ryks-Vorst wezen!
De Hel-Draak ligt geveld!
Wie kon de woede knotten
Der helsche Behemotthen,
Dan Michaël, de Held?

Hallelujah! wy loven
Den Vorst van 't Hof der boven;
Wy juichen tot zyne eer.
Dat onze Zangen dringen
Door alle de Eeuwe-kringen!
Geprezen zy de Heer.

Op dit verheven Zangstuk volgt, de *Middelaars Kroon voor* IMMANUEL; die hier in 't regte licht geplaatst, glansryk schittert, en na dat onze Dichter *den Goddelyken Eernaam* JEHOVAH TZEBAOTH, Godvrugtig bespiegelt heeft; roemt hy met blyde Zangtoonen den *Luister van de Kerk des N. Testaments:* en wekt onder anderen dus Zions Dogter op:

Huppelende Maagdenreyen,
Nu; nu moogt gy speelemeyen:
Vat den trommel in de hand;
Zingt by beurten; zingt, om 't meesten,
Glory op de nieuwe Feesten,
Naar den eisch, op hoogen trant.

Vult de dalen, boogt de wegen,
Wyl uw Koning, ryk van zegen,
Door de waereld rydt alom;
Ryksdienaars! ik zie Hem dragen
Op een Cherubynen wagen,
Door het heilig Eng'lendom.

Zieltreffend, word *een Natuurling wegens zynen Elenden-staat*, beklaagd, en vermaand: waar van het uiteinde dus word getekent:

Het bolle Tofet spart zyn kaken
Wyd open. Solfervlammen blaken,
Om dag en nacht
Te folteren. O! welke plagen
Zal, door alle eeuwigheden, dragen
't Vervloekt geslacht?

Do

De wraak parst uit des afgronds navel
Een blaauwen stroom van gloenden Zwavel.
De dikke damp,
Gerezen, digt by de onheil-bronnen,
Bezwalkt de Lucht, die, aangeschonnen,
Baart ramp op ramp.

Daar komen vloeden van elenden
Zig, als de wateren, tot u wenden.
Wee! wee! daar naakt,
Daar komt het op den kop der volken,
Nu GOD, *uit saamgepreste wolken,*
Zyn donder slaakt!

Hier tegen, word *een Begenadigde wegens zynen Geluk-staat geroemd en opgewekt.* Wyders: *De trotse Hoogmoed beschaamd, de Afgodendienaar ernstig aangesproken, en de Huichelaar ontmaskert.* Alles zinryk, en naar den eisch der Onderwerpen. Vervolgens word, de *billyke Verbonds-eisch beantwoord met* JA *en* AMEN; in een Samenspraak tusschen een Leeraar, en een Bondgenoot, aangenaam geschetst. En om JEHOVAHS Heiligen, tot heilige betrachtingen op te wekken; word hier geschildert, met schoone verwen: *Lust tot Nedrigheid voor den Hoogen* GOD. *Heilige Vergenoegdheid met* GODS *Bedeelinge. Heilige Dankbaarheid aan* GOD *den Weldoender. Scherpe spoorslag ter vlytige waarneminge van 't Heden der Genade.* Terwyl het Godvruchtig gemoed door 't lezen der *Wandel-gedachten van een geheiligd gemoed. Opgewekte aandagt by het luisterend Oor,* en *Heilige Gepeinzen in de Eenzaamheid*; leeren kan, hoe zig te verlustigen, in Ziels-Eenzame Meditatien. De *Weegschaal des Heiligdoms*, en de *Spiegel der valsche en waare wysheid.* Kan hier de waarheid-lievenden, het kostelyke, van het

snoode leeren onderscheiden. Gelyk de *Zielsbespiegelingen op de Afbeëldinge van de Geestelyke Dood*, en de *zoete nasmaak uit de wrange vrucht des Doods*; hem een geheiligd onderwys in 't Welsterven opgeven. Geurig riekt het *Dankbaar Morgen-offer*; 't welk de Heer PETRÆUS aansteekt, en dus doet opgaan:

Gedenk, myn Ziel, met lof den HEER,
Wyl zyne liefde-zorg al weer
Den nacht voorby deed snellen:
Hy heeft zyn' vleugel uitgebreid;
Voor strikken van de donkerheid
Behoedt. My past de harp tot zynen lof te stellen.

Het zwakke lichaam lag vermoeid,
In zachtte rust, door slaap geboeid,
Toen zyne trouwe en zorgen,
My gade sloegen van om hoog;
Nu mag, o vrye gunst! myn oog,
HEER, *door uw vingerwerk, ontwaken in den morgen.*

En wat verder:

Dus, in den vroegen dageraad,
Te ontwaken, daar het lief gelaat
Der blozende Oosterkimmen,
Het pralend schoon ten toone steld
Van 't Schepsel; dat zyn' MAKER *meld,*
Doet myn gepeinzen tot de onzigtbare Oorzaak klimmen.

O Eeuwig Licht, der lichten Bron!
Geduchte Schepper van de Zon,
En Maan, en gloënde Starren!
Wie, die niet blind en dom beschouwt,
Den vloer, waar op ge Uw' Zetel bouwt,
Moet in den luister van Uw grootheid niet verwarren?

Dit

Dit treffelyk gezang loopt dus ten einde;

Myn tong, myn oog, myn voet, myn hand,
Zy, HEER, *U heilig; myn verstand,*
Myn oordeel, wil en denken,
Ja! wat ik immer kan of mag,
Zy U gewyd, niet slechts deez' dag,
Maar, tot myn' laatsten snak, wilvaardig op uw wenken.

Ik zie den brand van 't Zonnevier.
O! welk een schoonte en wond're zwier
Strooit GOD *op beek en bronnen!*
O! Zonne der Gerechtigheid!
Wen Ge op me uw licht en glanzen spreidt,
Dan brandt myn hart. Wie zou dien gloed verduuren konnen?

Dat, HEER, *voorts elken dag, die naakt,*
Myn treden wierden vast gemaakt;
Gebonden aan uw Wetten!
Leer me in het spoor der Wyzen treên,
En, als een Pelgrim, rassche schreên,
Ontdaan van 't Zondenpak, naar 't Hemelsch Canân zetten.

Uit dezelve geestelyke Speceryën is gemengd het *Vrywillig Avond-Offer.* Dus brand dit Reukwerk op den Gouden Altaar:

Myn Ziel legt voor uw voeten neêr
't Vrywillig Avond-Offer, HEER:
Laat u myn gaaf behagen,
Hoe schamel ook, wyl ze op 't Altaar
Van den gekruisten MIDDELAAR
U, uit een nedrig hart, word dankbaar opgedragen.

klagende Lyk-Gezangen en Geestige Byschriften, aan welken allen wy vertrouwen, dat Kunst-kenners niet zullen weigeren, den verdienden lof te geven.

Onder de Gezangen van een Zedelyken Inhoud, vind men: *Rott-bazuin voor Nederland, ter gelegenheid van den Dank- Vast- en Bededag des Jaars* MDCCXXXVI. *Herschepping of Hoogste staatverandering.* Welke Vertoogen, met een Godvruchtige ernst, in een welvloeiende Dichtmaat worden voorgedragen. Hoe kort en krachtig zig de Rechtsgeleerde PETRÆUS wist uit te drukken, bewyzen de volgende staaltjes:

Op CHRISTUS Geboorte.

Dus arm ligt in een krib, de Koning van 't Heel-Al;
Van eene Maagd gebaard, in Bethlems lagen Stal.
Terwyl de blymaar 't veld weergalmen deedt van zangen.
Zie Zondaar hier uw Zoen, in Hem uw hoogst verlangen.

Op JESUS Besnydenisse.

GODS *Zoon, der Menschen Zoen, moest dus vol smerten lyden*
Het bloedig snymes in zyn kindsheid ondergaan,
Zou zyn gehoorzaamheid, o Zondaar, u bevryden:
Zoo dier heeft Hem om u de vloek der Wet gestaan.

Op 's HEILANDS Opstandinge.

De HEILAND *heeft vol moeds de dood kloek afgevochten.*
Dees groote MICHAËL *verwon de helgedrochten,*
En voert de kruisvaan mê, verrezen als een Held,
Triomf! de vrede bloeit; d' aartsvyand ligt geveld.

Op

Op de Zendinge des H. GEEST op
het Pinxterfeest.

De GEEST *blaast met gedruis, verlicht met vuur de*
Zaalen,
Roert hart en tongen aan, deelt kennis uit en Taalen,
En sterkt aldus de leer der heilige Apostelschaar.
Wie ziet GODS *wonder hier niet naakt en middag*
klaar.

Hier op vertoont de Dichter den *smallen weg:* en *een Hemelsch gezinde Ziel, verachtende het ondermaansch.* Geeft ons op een *Nutte Tydrekening;* en een uitbreiding *over de* LIV. *en* LXXVII. *Psalmen;* welke onderwerpen alle overeenstemmig heur gewigt behandelt worden.

Van deze, en de daar op volgende *Mengelstoffen* en *Lykzangen;* onder welke laastgenoemden uitmunt, de Treur-zang *ter Uitvaart van den Beroemden Dichter* HUBERT KORNELISZ. POOT, zouden wy gaarne den Dichtlievenden Lezer, 't een en ander mededeelen: dan, zulks zoude ons te verre doen uitweiden: alleenlyk zullen wy, eenige der Geestige Byschriften, waar mede deze Verzameling besloten word, onder het oog van onzen Lezer brengen, als op den Dichter JACOB FARGIER:

FARGIER, *die elk door trouw verpligtte;*
De Deugd staag bieldt in 't oog,
En, met zyn Dicht, veel Zielen stichtte,
Storf hier, maar leeft om hoog.

Op de Beeldtenis van H. K. POOT:

Dit 's POOT, *wiens ryk vernuft, naar eisch nooit*
af te meten,
De kloeksten zelfs verkloekt door vonden, kunst en
zwier;

Hy

Hy won by ieder gunst, Apolloos dichtlaurier.
Dees Landman, roept Parnas, mag Neêrlands wonder heeten.

Op de Afbeelding van den Heer JACOB SPEX:

Wat zedig wezen toont dees Print?
't Is SPEX, *der Zanggodinnen Vrind,*
Wiens braven inborst elk moet achten;
Die, als hy fix de snaren roert,
Het hart van de aard' ten Hemel voert,
Waar heen zyn Geest zweeft met gedachten.

De drichoofdige ESCULAAP, uit het Latyn van OUWENIUS.

Drie Wezens heeft een Arts, by Kranken pas ontboden,
Van Mensch, van Duivel en van God.
Zoo ras de Medicyns zig tot
Den Zieken met een groet eerst keeren, zyn ze Goden.
Maar naauwlyks is de quaal bedaard door kruidery,
Of d' Arts zal, schier vergeeten,
Een Mensch, ja meer niet heeten;
Maar komt Hy om zyn' loon, is 't: Satan, weg van my.

Op ERASMUS, uit het Latyn:

ERASMUS *pryst men dus met weinig woorden meest:*
Hy is de Zon en 't Zout van zynen tyd geweest.

Hier mede eindigen wy ons Bericht, en Uittreksel, van het tweede Deel der Stichtelyke Gedichten, des Heeren ÆGIDIUS PETRÆUS; en zeggen toepasselyk op dien Wel-Eerw. Schryver: *Omne tulit punctum, utile qui miscuit dulci.*

III. HOOFD-

III. HOOFDSTUK.

De VADERLANDSCHE HISTORIE, vervattende de Geschiedenissen der nu Vereenigde Nederlanden, inzonderheid die van Holland, *van de vroegste tyden af, uit de Geloofwaardigste Schryvers en egte Gedenkstukken samengesteld. Met Konstplaten opgehelderd. Eerste Deel, beginnende met de aankomst der* Batavieren *hier te Lande, en eindigende met het Jaar* 800. *Te* Amsterdam, *by* Isaak Tirion, 1752. *Tweede Druk. Met Privilegie van de Ed. Groot Mog. Heeren Staaten van Holland en Westvriesland, in groot Octavo, behalven de Voorrede* 452 *Bladzyden beslaande. De Prys is f* 3 : 0.

De berichten nopens de *Batavieren*, en hunne dappere bedryven in 't voorgaande Stukje onzer Boekzale ten einde geloopen zynde, zullen we thans de Geschiedenissen onzes Vaderlands, naar het geleide van dit Werk, Chronykswyze, blyven voortzetten, als de beste wyze onzes achtens, om ten voordeele en nutte onzer Lezeren, een Uittrekzel of verkort bericht van 't voortreffelyke Werk voor ons, te geven.

Wanneer het Westersche Keizerryk, welk reeds lange te vooren ten valle geneigd hadt, in den Jare 476, na het afzetten van Keizer AUGUSTULUS, of MOMYLUS, den Opvolger van JULIUS NEPOS, een

een volflagen einde hadt genomen; zoo werden de *Franken*, *Saxers* en andere Volken, hier door waarfchynlyk, niet lange daarna genoodzaakt, een Verdrag aan te gaan met EVARIK, den Koning der Weftergothen, aan wien zy een foort van Oppergezag hier by toekenden, en waarfchynlyk voor zich het vrye bezit der toen bewoonde Landen, bedongen zullen hebben.

SYAGRIUS, die te *Soiffons* zyn Hof hieldt, onder den tytel misfchien van Koning der *Romeinen*, was nog een der geenen, die zich in de Gallifche Landfchappen een onafhanglyk gebied fcheenen aan te matigen; en, om zyne fchranderheid in 't beflechten der Gefchillen, by *Bourgondiers* en *Franken*, ten dezen tyde, in hooge achtinge; doch KLOVIS, de Koning der *Salifche* Franken, die 't gezag van dezen met nydige oogen befchouwde, taftte hem in Ao. 486. met een Leger aan, en deedt, na hem overwonnen en gevangen te hebben hem onthalzen: ook maakte hy zich, vyf Jaaren later, meefter van 't Geweft der *Tongren*, of het Land der *Thuringers*, volgens anderen, en overwon de *Alemannen*, *Saxers* en *Friefen*; welker eerften hy zich geheel onderwierp, zonder dat men weet hoe het met de laatfte Volken afliep; (die, toen de Geweften bewoonden, welke nu Vereenigde Nederlanden hieten:) geduurende dien flag, nam KLOVIS, naar men wil, den Chriften Godsdienft aan, en liet zich naderhand doopen, en eigende zich in Ao. 509. of 510, de waardigheid toe, van Burgemeefter des Romeinfchen Ryks in 't Weften: om welk Ampt met des te meer klem te voeren, hy, zoo door lift, als geweld, zich van veele Frankifche Koningen en hunne Landen meefter maakte, en daar door den grond der Frankifche Heerfchappye in *Gallië* zoo vaft maakte, dat dezelve daar tot op heden toe gevestigd blyft.

Na zyn afftcrven werd zyn Ryk onder zyne vier

Zoo-

Zoonen verdeeld; en THEODORIK, de oudste uit een byzit geboren, verkreeg Oost-Frankryk waar onder toen ook de *Zeeuwsche* Eilanden, met een gedeelte van *Gelderland* en *Holland* gerekend werden. THEODEBERT, zyn Zoon, die in Ao. 513. of wat later, de *Deenen* van de Gallische Kusten verdreef, en hun den aldaar geroofden buit ontjoeg; volgde in Ao. 534. zynen toen overleden Vader in de regeering op. Zyne Zuster THEODECHILDE was een ieverige Vorstin in den Christen Godsdienst, hebbende vele Kloosters en Kerken gesticht, en wordende in haar Grafschrift, dat nog voorhanden is, de Kleendochter, Dochter, Vrouw en Zuster eenes Konings genaamd: zynde zy gehuwd geweest aan HERMIGISKEL, en na deszelfs dood, aan deszelfs Voorzoon RADIGIS, een Koning der WARNERS, die toen het tegenwoordig Rynland bewoonden, en van welken men meent dat de naam-geheugenis nog, in dien van het oude *Warmond* bewaard wordt.

THEODEBERT in den Jare 547, en deszelfs Zoon THEODEBALD, na eene zevenjarige Regeering, in Ao. 554. overleden zynde, zonder manlyk Oir na te laten, zoo nam KLOTARIS, een der Oud-Oomen van THEODEBALD, Oost-Frankryk in bezit, na dat hy te vooren de Saxers, omtrent den *Wezer* woonenden, en nu weêrspannig geworden zynde, een en andermaalen geslagen, en hen tot het opbrengen eener Jaarlyksche schatting van 500 Koeyen verpligt hadt. Doch deze in Ao. 555. die schatting niet alleen geweigerd, maar zelfs eenen inval in Frankryk gedaan hebbende, werden door KLOTARIS, toen ze met den buit naar huis keerden, wederom aangetast, maar behaalden toen, na een wanhopig vechten eene volslagen overwinning op dien Vorst, die toen genoodzaakt was hun een voordeeligen Vrede toe te staan; welken hy, door zyn Volk gedwongen tegen hen te vechten,

weinige dagen te voren, op hunne eige nedrige Voorwaarden, hadt moeten weigeren.

In Ao. 558. verkreeg KLOTARIS, na het Afsterven van zyn Broeder CHILDEBERT, het gebied over geheel Frankryk; doch liet, drie Jaren later, door zynen dood, dien wyduitgestrekten Staat, aan zyne vier Zoonen na; onder welken de derde, SIGEBERT genaamd, Oost-Frankryk verkreeg; doch wel haast met zyne Broederen, en onder dezen vooral, met CHILPERIK, den onrustigsten van allen, in onlusten ingewikkeld wierd. Deez' ontnam hem verscheide Steden, doch werd eindelyk in Ao. 575. over de *Seine* te rug gedreven, en, in het volgende Jaar binnen *Doornik* belegerd, welke Stad hy hadt doen versterken. Hier vondt SIGEBERT zynen dood; want FREDEGUNDE, zyns Broeders Vrouw, deedt hem onverwacht, door twee omgekochte Moorders, met vergiftige Messen, in 't aanzien van zynen gantschen Hofstoet, verraderlyk ombrengen.

CHILPERIK stelde zich toen in 't gebied over Oost-Frankryk, en verwekte door zyne groote magt, zoo veele vreeze onder de Friesen en andere Overrynsche Volken, dat zy niets tegen hem durfden ondernemen. Maar BRUNECHILDE, de Weduw van SIGEBERT, onverzoenlyk tegen hem verbitterd wegens den moord hares Mans, deedt hem, eenige Jaren daarna, te weten in Ao. 584, onder het belegeren van *Toulouse*, even verraderlyk, door een gehuurden Moordenaar, van 't leven berooven; hoewel anderen deze ondaad aan zyne eige Gemalin FREDEGUNDE toeschryven.

CHILDEBERT II. Zoon van den omgebragten SIGEBERT, in Ao. 583. door den gemelden CHILPERIK voor Koning van Oost-Frankryk erkend; regeerde naar 't schynt vredig genoeg; doch in Ao. 595. verwekten de voorengemelte WARNERS, in Rynland, eenen opstand, onzeker om wat rede-

nen

nen tegen hem, maar voerden weinig uit, en hunne geringe magt werd wel dra door het Leger van CHILDEBERT derwyze geslagen, dat ze op eenige weinigen na geheel uitgeroeid, en sederd geheel vergaan of onder anderen versmolten geraakt zyn. — Na den dood van CHILDEBERT in Ao. 596. werd zyn Ryk onder THEODEBERT en THEODORIK, zyne Zoonen, verdeeld; van welken de eerste Oost-Frankryk kreeg. Beide deze Broeders geraakten wel haast met elkander, over de Erfenis, in Oorlog; en, na dat zy beiden in Ao. 613. kort na elkanderen omgekomen waren, geraakte het Ryk aan KLOTARIS II. Zoon van CHILPERIK, die te *Soissons* zyn Hof hield, en in Ao. 622. de Regeering over Oost-Frankryk aan zynen Zoon DAGOBERT afstondt, welke Vorst, na vier à vyf Jaren met de *Saxers* in Oorlog geraakte. Dezen zich onafhanglyk willende maken, hadden een Verbond aangegaan met de *Friezen* en andere omgelégen Volken en eene groote magt by een gebragt; doch DAGOBERT, wien zyn Vader KLOTARIS zelve met een aanzienlyk Leger te hulpe gekomen was, hen by de Rivier de *Wezer* ten eenemale geslagen, en hun land, alomme te vuur en te zwaard e verwoest. De jonge Manschap, en de Vrouwen, werden te Schepe naar *Frankryk* vervoerd, en aldaar ten behoeve des Konings verkocht. Als toen zoude ELIGIUS, een beroemd Goudsmit en Muntmeester des Konings onder den naam van St. ELOY bekend, op eige kosten een menigte dier ongelukkige, vrygekocht, van 't noodige verzorgd, en weder naar hun land hebben laten keeren, of als zy verkoozen by hem te blyven, hen in den Christen Godsdienst onderwezen, en hen eer als Broeders, dan als Slaven behandeld hebben.

Te dien tyde schynt Koning DAGOBERT zich ook Meester te hebben gemaakt van het Slot *Wiltenburg* by *Utrecht*, van waar de *Friezen*, toen nu

de *Saxers* naar *Brittanje* getrokken waren, de *Wilten*, een overblyfzel van den gemelden Landaart verdreven hadden; en waarschynlyk heeft DAGOBERT, toen aldaar mede eene Christelyke Kerk of Kapelle, aan den H. THOMAS gewyd, doen bouwen, welke hy afhangelyk stelde van den Bisschop van *Keulen*, onder voorwaarde (die nogthans luttel nagekomen werd) van aldaar in persoon, onder de Ongeloovige *Friezen*, den Christen Godsdienst te prediken en uit te breiden. Deze Kerk is dan ook, eenigen tyd daar na, door de Ongeloovigen weder geheel vernietigd geworden.

In Ao. 631. (drie Jaren na den dood van KLOTARIS,) ontsloeg DAGOBERT de Saxen, die zich verpligt hadden, om de Grenzen zynes Ryks, tegen de *Winiden*, een soort van *Sclaven* te beveiligen, van hunne gewoone schatting; en alhoewel zy zeer weinig tegen dit Volk konden uitrechten, bleven zy niet te min van den ouden last bevryd. — DAGOBERT in Ao. 638. gestorven zynde, liet zynen Zoon SIGEBERT, in de regeering over Oost-Frankryk, welke hy hem al 2 Jaren te vooren hadt opgedragen; terwyl deze zich meest bezig houdende met het bouwen van Kloosters en Godsdienstige Gestichten, de zorg zynes Ryks liet berusten op GRIMOALD, zynen Groot-Hofmeester, wiens beide Zusters GEERTRUID en BEGGA, zich door dierge1yke Godvruchtige Werken vermaard gemaakt hebben; zynde door eerstgemelde, waarschynlyk eene Kapelle gesticht, ter plaatse daar *Geertruidenberg* nu ligt; alwaar zy Eeuwen lang, als eene heilige geëerd is, gelyk men ook hier te Lande, by zekere gelegenheden, ter harer gedachtenis, meenigen ruimen Vreugdebeker, onder den naam van *Sinte Geerden minne*, geledigd heeft. Door BEGGA, is, zoo eenigen willen, de orde der Begynen ingesteld.

Onder SIGEBERTS Regeering werd dan, gelyk men

men denken kan, veel werks gemaakt van het bekeeren der Ongelovigen dezer Landen. De Goudsmit ELEGIUS, om zyne als goud beproefde deugd, tot Bisschop van *Noyon* verheven, werd met de zorg der bekeering van een gedeelte van *Vlaanderen* belast, dies hy, na ook den Antwerpenaaren het Euangelie gepredikt te hebben, zich mede naar de Friezen, Sueven, (of Zeeuwen) en andere Barbaren begaf, onder welken hy eene merkelyke verandering in hunne Zeden te weeg bragt; welke echter niet zoo bestendig was, of het Bygeloof en de Verbastering braken weder na zyn vertrek of dood, onder de Volken door.

Na den dood van SIGEBERRT in Ao. 656. voorgevallen, werd deszelfs Zoon DAGOBERT II. door GRUNOALD, die al 't bewind in handen hieldt, wel op den Oost-Frankischen Throon gezet, dog niet lang daar na, onder voorwendzel van zyn Overlyden, als Balling, naar *Ierland* verzonden, en zyn eigen Zoon CHILDEBERT II. tot DAGOBERTS Opvolger verklaard. Doch KLOVIS II. Oom van DAGOBERT, (die ook nog in het evengemelde Jaar overleedt,) wist deze oogmerken van GRUNOALD niet alleen te verydelen, maar zich ook van hem en zynen Zoon te verzekeren, en zich in 't Opper-bewind te stellen. Sedert geraakte Oost-Frankryk, geduurende eenige Jaaren, nu in deze, dan in die handen; tot dat men DAGOBERT II. die nog in *Ierland* omzworf, in den Jaare 674. door behulp en medewerking van WILFRID, Bisschop van *Jork*, weder herwaards deed komen, en op den Vaderlyken Throon herstelde.

Gemelde Bisschop WILFRID, (om ook nog iets van dezen Apostel der Friezen te melden,) was van natuure trots en heerschzugtig, en leidde niet alleen zulk een Vorstelyk Leven, dat hy zich van eenen grooten stoet vergezellen, en uit goude

ſchotelen opdiſſchen liet, maar ieverde zelfs met zoo veel drifts voor de gewoonte van de Kerke van *Rome*, en voor zyn eigen onbepaald gezag, dat EGFRID, Koning van *Northumberland*, hem in den Jare 677 deedt afzetten. Hier over gebelgd, reisde hy naar Rome, om zich deswegens by den Paus te beklagen. In zyn togt derwaarts, deedt hy Friesland aan, alwaar de Koning ADGILLUS hem minzaam ontving, en geduurende zyn Winter-verblyf aldaar, vergunde, om aldaar het Euangelie te prediken, welk hy, met zoo vele vrucht deedt, dat vele duizenden, als toen het Chriſtelyk Geloove aannamen, en openlyk gedoopt werden. Sederd voor den Paus zich verantwoord hebbende, is hy, na EGFRIDS dood, weder in zynen Zetel herſteld; vervolgens daar na weder daar van ontzet, en ook andermaal 'er door Pauſſelyk gezag wederom ingebragt, en eindelyk in Ao. 709. in hoogen ouderdom overleden.

DAGOBERT II. (om tot dezen nu weder te keeren) bezat niet lange het Ryk, maar werd, weinig tyds, na zyne herſtelling, nevens zynen Zoon SIGEBERT, terwyl hy op de Jagt was, vermoord. De Ooſt-Franken koozen toen wel zynen tweeden Zoon THEODORIK, die in een Klooſter was opgevoed, tot Koning, doch ſtelden het Opperbewind in handen van twee hunner Edelen, onder welken PIPYN van HERSTAL of de dikke was; die zich wel haaſt al de klem der Regeering eigen maakte; en zyn Vorſt en het Ryk, Jaren achter een, in eenen Oorlog tegen deszelfs Oom, den Weſt-Frankiſchen Koning THEODORIK verdedigd, en denzelven ook in eenen Veldſlag, in Ao. 687. gevangen nam; waar na hy, onder den Tytel van groot Hofmeeſter, zoo wel het Weſt- als Ooſt-Frankiſch Ryk, volſtrektelyk regeerde.

Omtrent dezen tyd, waren ook twee Engelſche Mon-

Monniken, WIGBERT en WILLEBRORD geheeten, de een na den anderen uit Engeland, in Friesland gekomen, om 'er het Euangelie te prediken, doch als toen vondt hunne Prediking weinig ingang, en de Friezen werden, kort daar na, in eenen Oorlog met de Franken ingewikkeld, en in Ao. 691. door PIPYN aangevallen, en hun Koning RADBOUD, na 't verlies van een Veldslag in Ao. 692. genoodzaakt een Verdrag te sluiten met PIPYN, waar by de Friezen aan het Frankische Ryk onderworpen, en Cynsbaar gemaakt werden. — Als toen ondernam WILLEBRORD (*), (die zich alvoorens door Paus SERGIUS I. hadt laten volmagtigen en tot Aardsbisschop der Friezen inwyden, en in zyn te rugkomst het Eiland *Walcheren* aangedaan, en aldaar zich tegen de Afgodery aangekant zoude hebben) in Ao. 695. om andermaal in Friesland, onder het gezag van PIPYN, het Euangelie te verkondigen; alwaar RADBOUD en zyne Friezen, intusschen niet alleen volhardden in het hardnekkig tegenstaan dier Prediking, maar ook door geduurige invallen in het Frankische Gebied, genoeg deeden zien, welk eenen afkeer zy hadden, zoo wel van den Frankischen Godsdienst, als van het Verdrag, onlangs met hun aangegaan. Dit verwekte anderwerf in Ao. 697. eenen openbaren Oorlog, in

(*) Deze WILLEBRORD heeft hier te Lande vele Kerken gesticht, en zich door zyne prediking beroemd gemaakt. Te *Heilo*, in *Westvriesland*, is nog de WILLEBRORDS Put bekend, welke op zyn bevel gegraven, en met een wonderdoend water voorzien zoude zyn. Hy is, als eerste Bisschop van *Utrecht*, den 6. Nov. van 't Jaar 737. aldaar overleden, en in de Abtdye *Epeernach* by *Trier*, die hy zelve gesticht hadt, begraven.

in welken PIPYN de Overwinning en een grooten buit, nevens de ſterkte of Stad *Utrecht*, zoo men wil, te beurte viel, waar na hy zich weder met RADBOUD bevredigde, onder mids, bedenkelyk dat deez' zyne Dochter THEUDOSINDE, aan zynen tweeden Zoon GRUNOALD ten Huwelyk gave; welke Echt kort daar na voltrokken, doch GRUNOALD vervolgens, door beleid van zyne Vrouw, en Schoonvader mogelyk mede, in Ao. 714. in St. Lambertskerke te Luyk, onder het doen zyner Gebeden, verraderlyk omgebragt is.

Tot aan den dood van PIPYN, die in den Herfſt van Ao. 714. (na den moord van zynen Zoon fel gewroken te hebben,) overleedt; ſchynt alles van buiten in tamelyke ruſte gebleven te zyn. Dan, in Ao. 715. voegde RADBOUD zich, uit een ingewortelden haat tegen het Geſlacht van PIPYN, by de misnoegde *Franken* onder RAGANFRID, en ſloeg de benden van KAREL MARTEL by *Keulen*, zoo dat KAREL zelve ter naauwer nood zich door de vlugt wiſt te redden: maar in 't volgende Jaar werd hy van de *Franken* onder KAREL MARTELS gebied ſtaande, overvallen en op de vlugt gejaagd; waar na een Verdrag volgde, by het welke hy beloofde den Chriſten Godsdienſt aan te neemen. WOLFRAN, Biſſchop van *Sens* in *Champagne*, die korts daarna WILLEBRORD in het bekeeren der *Friezen* onderſteunde, zoude ook, na dat 's Konings Zoon zich hadt laten doopen, aan den Koning zelven den Doop verrichten. Maar wat gebeurt 'er? Toen men te *Hoogtwoude* of *Medenblik* daar toe de Vonte gereed gemaakt, en RADBOUD zyn eenen voet, daar reeds in gezet hadt, vraagt hy, waar 't groot getal zyner afgeſtorven Voorouderen vervaren ware; en kreeg ten antwoord, dat *alle ongedoopten zekerlyk verlooren waren.* Dit deedt hem den voet te rug

trek-

trekken en verklaren, dat hy liever met de meenigte zyner ongedoopte Voorouderen in 't zalig gewest van *Wodan*, dan met den geringen hoop der Christenen, in den Hemel zyn wilde, — WOLFRAN vertrok hier op, en RADBOUD, die al verscheide Jaren aan eene slepende ziekte gekwynd hadt, stierf zoo kort hier na, dat hy, op den derden dag begraven werd.

Na den dood van RADBOUD genooten de *Friezen* onder de regeering van zynen Zoon POPPO eenige Jaren rust; en van dezen kregen de Euangelieprekers volslagen Vryheid, om hunne Leere alomme voort te planten. Doch, terwyl de Groot-Hofmeester KAREL MARTEL de handen vol hadt met den Oorlog tegen de afgevallen *Saxers*, en *Aquitaniers*, en de met hun verbonden *Sarrasynen*, besloot POPPO, (om welke redenen is onbekend) de beloofde trouwe te verbreken, en pleegde, naar 't verhaal van de *Frankische* Kronykschryvers, vele wreede Vyandelykheden tegen de *Franken*, om welken te wreeken, en de *Friezen* eens vooral te beteugelen, KAREL hen in Ao. 736, te water en te lande, in hun eigen land, op *Westergo* zoo gelukkig met eene welbemande Vloot, kwam bespringen, dat hy hun eene volkomen nederlaag toebragt, in welke POPPO sneuvelde, en, waar door dit moedig Volk, na 't uitroeijen hunner *Afgodische* Tempelen, en gewyde Bosschen, en na het elendig verwoesten van hunne Landen, op nieuws ter onderwerping aan de Franken gedwongen werdt.

Vyf Jaren daar na, te weten op den 22. van Wynmaand des Jaars 741. sterf KAREL MARTEL, nalatende twee wettige Zoonen, KAROLOMAN en PIPYN; waar van den eersten Oost- en den anderen West-Frankryk ten deele viel; en van welken de eerstgemelde zyn Erfryk onder den tytel van

Hertog en Prins der *Franken*, op zynen eigen naam, regeerde. Al in den beginne van zyne Regeering gaf hy aan BONIFACIUS, Bisschop van *Mentz* bevel, om een nieuwen Bisschop van *Utrecht* te wyden, waar toe GREGORIUS van TRIER, eerlange verkoren werd. BONIFACIUS zelve, die ook WINFRID geheeten en in Ao. 717. reeds hier te lande gekomen was, hadt na den dood van WILLIBRORD, het Utrechtsche Bisdom een tyd lang, als *Coadjutor*, waar toe hy den eerstgemelden al drie Jaren lang hadt bygestaan, bediend; doch was in Ao. 723. naar *Rome* ontboden, aldaar tot Bisschop gewyd, en sedert door KAREL MARTEL met het opengevallen Bisdom van *Mentz* begiftigd. Uit zyne Brieven blykt het dat de Christenen hier te lande, ten aanzien der Afgodendienaren, toen nog een zeer gering getal uitmaakten; dat zy hunne Slaven aan de Heidenen verkogten om opgeofferd te worden; dat zy gaarne het vleesch zoo van wilde, als tamme paarden aten; als ook raauw spek; dat hunne Priesters zelve zeer ongeregeld leefden, zich aan ontugt, dronkenschap, kwaadspreken en andere zonden overgevende; dat zy ter Jagt, ja ten openbaren Oorloge zoo tegen Christenen als Heidenen, optrokken; en in het leeren en doopen verscheide ongeregeldheden begingen; en somwylen het Latyn zelf niet verstonden; als ook buiten wettige ordening meest al, en buiten 't opzigt van eenigen Bisschop leefden. — Onder zyne Voorzitting werdt ook in Ao. 742. op de beschryving van KAROLOMAN eene Kerkelyke Vergadering in Frankryk gehouden, in welke het houden voor diergelyke byeenkomst Jaarlyks, tot weeren van verscheide ongeregeldheden, beslooten, en onder anderen, toen aan de Geestelyken ook de Jagt, en het volgen van den Oorlog verboden werdt.

Eene

Eene fraaije schets van zyne handelwyze in 't bekeeren der Heidenen hier te lande; en in het verzorgen van zich en zyne Priesters, en van de moeite, welke hy deedt om de H. Schriften te laten uitschryven, vind men by onzen Geschiedschryver, die het lezen overwaardig, doch te lang is, om hier ingelascht te worden; en te waardig, dan dat ze verkorting zoude lyden.

De *Saxers*, die in of omtrent Ao. 742. weder tegen de *Franken* opgestaan en vervolgens met de *Friezen* vereenigd waren, onder RADBOUD, Heer van Neder-Friesland; werden in Ao. 744. door KAROLOMAN, met behulp van zynen Broeder PIPYN, na 't gevangen nemen van hunnen Hertog DIRK, weder tot onderwerping aan 't *Frankische* gebied gedwongen; by welke gelegenheid ook een verdrag met de *Friezen* schynt getroffen te zyn.

In den Jare 746. stondt KAROLOMAN, het zy uit eene heimelyk in hem verwekten weerzin in de Regeering, het zy uit liefde tot het geestelyke Leven, de Regeering aan zynen evengemelden Broeder af; en aanvaardde te *Romen*, in een Benedictyner Klooster, den Monnikskap. — PIPYN daar en tegen, de oproerige *Saxers*, kort daar na, een en andermaal aan zyn gebied onderworpen hebbende, en zich nu van 't geheele *Frankische* Ryk meester ziende, besloot wel haast zich zelven onafhanglyk te maken, en CHILDERIK III. die tot hier toe den naam van Koning hadt gevoerd, dien tytel te ontnemen. Hier toe, door heimelyke hulpe van BONIFACIUS, de Pausselyke toestemming verkregen hebbende, werd hy in Ao. 751. door denzelven tot Koning gezalfd, na dat hy CHILDERIK van den throon gestooten en in een Klooster gestoken hadt.

BONIFACIUS, door deze en andere wegen zich diep

diep in de gunſte van PIPYN gewikkeld hebbende, werd ſederd, ook, ondanks de tegenkantingen van den Keulſchen Biſſchop HILDEGARIUS, in het opzigt over de Utrechtſche Kerk, door het Pausſelyk gezag van STEVEN III. beveſtigd, en ondernam, met een deel gewapende Bedienden of Soldaten, hem te zyner beſcherming mogelyk door PIPYN mede gegeven, in den Jare 753. zyne laatſte prediking onder de *Friezen*. Dit ſcheen in 't eerſt zeer wel te zullen ſlagen; maar wanneer hy te *Dokkum* was aangekomen, en zyne Tenten aldaar hadt doen nederſlaan, werdt hy door de woedende *Friezen* overvallen, en, na dat hy zyn volk de weerloosheid en het lyden aanbevolen hadt, door de aanvallers met drie-en-vyftig der zynen van het leven beroofd, op den 5den van Zomermaand des Jaars 754; wordende zyn Lyk eerſt te *Utrecht* ter aarde beſteld, doch naderhand uit het Graf geligt, en volgens zyne uitdruklyke begeerte, in de Abtdye van *Fulda* begraven.

In den Jare 758. vielen de Saxers weder van de Franken af; doch werden, na een kloeken tegenſtand, door PIPYN overwonnen, en tot eene Jaarlykſche ſchatting van driehonderd Paarden verpligt. — Na deze en meer andere merkwaardige Zegetogten, zoo in Italiën als elders, overleedt deze Frankiſche Vorſt den 28. Sept. 768. nalatende twee Zoonen, die het Ryk onder elkanderen verdeelden, en van welken KAREL, ſederd onder den bynaam van den GROOTEN beroemd geworden, na den dood van zynen Kinderloozen Broeder, drie Jaren later, het geheele Ryk in handen kreeg; en ſtraks daar na de Saxers, die al wederom oproerig geworden waren, dermaten bedwong, dat zy in grooten getale, den Chriſten Godsdienſt aannamen, en ſterke bezet-

ting

ting in eenige Sterkten in hun Land dulden moesten; waar na hy hen in 785. zoo wel als ook de Friezen, tot grooter bestendigheid en trouwe noodzaakte, en hun allen het recht op hun Vaderlyk Erfgoed benam; na dat ook hunne Hartog WITTEKIND en het grootste gros der Friezen, zoo wel als zy, den Christen Godsdienst omhelsd hadt.

In Ao. 789. heeft hy, met hulpe onder anderen der Friezen, ook de *Wilzen* een soort van Sclaven, aan de Oostzee woonende, in hun eigen Land overvallen, en ter gehoorzaamheid aan zich verplicht: gelyk zy hem, nevens de Saxers ook hielpen, in den Oorlog tegen de *Hunnen* of *Hongaren*, in Ao. 791., van waar zy, na het Land te vuur en te zwaard verwoest te hebben, met grooten rykdom te rug keerden. — Omtrent twee Jaren later begonnen de Saxers wederom de hoofden op te steken, en na dat zy 't Christendom weder verzaakt, en zich als te vooren met de Friezen verbonden hadden, tegen de Franken te Oorlogen, tot datze door Koning KAREL in Ao. 801. of, volgens anderen, twee of drie Jaren later, na dus by tusschenpoozen een bloedigen drie-en-dertig Jarigen Kryg te hebben gevoerd, geheel ondergebragt, en wel, ten getale van 10, 000, in Frankryk overgevoerd geworden zyn.

Sederd is met deze Volken een Verdrag gemaakt, waar by is vastgesteld, dat zy met de Franken voortaan als één Volk gehouden, en door een zelfden Vorst geregeerd zouden worden. Ook heeft KAREL toen den Friezen eenige nieuwe Wetten gegeven, of de Ouden verbeterd. En, in één van dezelve wordt het Dienstwerk, op den Dag des HEEREN, verboden. Ook heeft hy hun den eernaam gelaten of gegeven van VRYE FRIEZEN, met welken zy veel op hadden, schoon zy even

even als de Saxers, tot op den tyd van LODEWYK den Vroomen, verfteken bleven van het recht op hun Vaderlyk Erfgoed, welk hun te vooren benomen was.

Doch eer dit alles gebeurde, hadt Koning KAREL te *Rome*, den eernaam van Keizer aangenomen, na dat Paus LEO III. in Ao. 799. door hem in den Zetel herfteld was, waar uit de Romeinen hem verdreven hadden. Tot dat einde was hy in Ao. 800. te Rome gekomen, onder andere door de Frankifche, Friezen en Saxifche Scholieren, met Vaandels en baanderollen ingehaald. Waar na hem de Paus op Kersdag, onder den Tytel van AUGUSTUS en Keizer der Romeinen, tot Roomfch Keizer kroonde. Hy hadt, ook veel vroeger, nog te *Nieuwmegen* een pragtig Hof gebouwd; alwaar hy dikwerf een gedeelte van het Jaar, met zynen Hofftoet plagt door te brengen. —— Het vervolg zal ons gelegenheid geven, om nog meer van hem te gewagen.

IV. HOOFDSTUK.

De BELISARIUS van den Heer MARMONTEL *beoordeeld, en de kwade Zeden der vermaardste Heidenen aangetoond, ten bewyze, hoe onbedagtzaam men dezelve om hunne Deugden verhemeld heeft, door* P. HOFSTEDE, *Predikant te Rotterdam. Te* Rotterdam, *by* J. Bosch, 1769. *In groot Octavo*, 274 *Bladzyd. groot. De Prys is f* 1 : 6.

Voor eenigen tyd ondernam de Heer MARMONTEL, een der grootste Vernuften van Frankryk, de Geschiedenis van BELISARIUS in den vorm van een *Roman* te gieten, en daar in voor te stellen, hoedanig de Regeer- Staat- en Krygskunde moet zyn om een Volk te doen bloeijen, doorzaaiende dit Stuk met zyne Zedelessen, en eindigende het zelve met een Hoofddeel, waar in hy goed gevonden heeft zyne eigen Godgeleerdheid ons op te disschen.

Binnen korten tyd is dit Werkje door geheel Europa gevloogen. Men heeft het zelfs te Amsterdam in het Jaar 1767. in het *Fransch*, en 1768. in het *Nederduitsch* gedrukt. De *Italiaanen*, *Engelschen* en *Hoogduitschen* leezen het al mede in hunne Taalen.

De Czarin van *Moscovien* heeft zelve met haar Hofgezin dat Boek in haare spraake overgegooten, en zo het verhaal vast gaat, zullen de *Arabiers* ook binnen korten eene vertaaling 'er van ont-

ontfangen. En wat meer is, de Keizerin van *Rusland*, de Koning van *Poolen*, de Koningin van *Zweeden*. de Kroonprins van *Zweeden*, en andere Perfoonen van den eerften rang hebben in Brieven, aan den Hr. MARMONTEL gezonden, zyn Werk met hunne goedkeuringe bekroond.

Dan wat dunkt u, Leezer! een *Hollandsch Leeraar* komt thans te voorfchyn, en is zelfs zo koen, dat hy zich tegen dat groot vernuft van Frankryk, tegen dien algemeenen ftroom der Natien, en tegen de goedkeuringe dier hooge Perfonaadjen durft verzetten door dit bovengemelde Tegenfchrift.

Ik, die in 't duifter fchuile, en den Eerw. Schryver niet kenne, toetfte dit zyn Verweerfchrift ten fcherpften, zo dra het in het licht kwam, en eer ik denken kon, u daar van ooit eene fchets te zullen geeven; te meer om dat ik altoos gevonden heb, dat de Waarheid by eene zwakke verdediging meer verlieft, dan wint, en geen kleine glorie ftelle in zulke Landgenooten, die de eer van Vaderland en Kerk, ten fpyte van eene grimmende waereld zo kunnen en durven verdedigen, dat der ftouten mond gefnoerd, en een ligt geloovig gemeen beter onderweezen worde.

Aan het flot der leezinge dan gekomen zynde, en myn vonnis over het zelve zullende vellen, zeide ik by my zelven, en ik vertrouw ten vollen, dat duizenden, die den Chriftelyken Godsdienft regt getoetft hebben, na het leezen van het gemelde Werk, zullen moeten zeggen: *Indien de Eerw. Hr.* HOFSTEDE *niets anders gedaan hadt in zyn geheel leven, dan den* BELISARIUS *van* MARMONTEL *te wederleggen, hy zou genoeg by 't Vaderland en de Kerk verdiend hebben.*

Ik gaa over tot eene fchets van het Werk te geeven, en vertrouwe, dat myne Leezers het

Boek

Boek zelve zullen inzien, en dan oordeelen, of ik my aan grootspraake schuldig gemaakt hebbe.

Het Werk is opgedragen aan HAARE KONINGLYKE HOOGHEID, de Prinsesse van *Orange* en *Nassau*. De Opdracht zelve, in dichtmaat geschreeven, is kort en zeer nadrukkelyk. De Voorreden geeft een beknopt verslag van de schryfwyze, door den Eerwaarden Leeraar in agt genomen, welke niet gemeen is, gelyk men overal onder het leezen zal bevinden. Te regt heeft hy een; styve manier van voorstellen vermydt; honderden zouden daarom zyn Boek verworpen hebben; de wel uitgekooze manier van schryven lokt den Leezer zodanig uit, dat hy niet moede wordt, hoe lang hy het Boek in de hand hebbe, en van welk een belang het zy de Griekfche en Latynsche Schryvers te kennen, en hen aan ons dienstbaar te maaken in het verdedigen van onzen Godsdienst, mogen laag kruipende Verstanden hier leeren.

Om den Hr. MARMONTEL in eene geregelde orde aan te tasten, heeft de Schryver dertig Hoofdstukken te wapen geroepen.

In het tweede wordt de *aart, naam, en oorsprong der Romans onderzogt*; de oude en laatere worden beöordeeld, en de Schryver, gezegd hebbende dat na den TELEMACHUS van den Aartsbisschop FENELON geen Roman meer van zich heeft doen spreeken dan de BELISARIUS van MARMONTEL, maakt een goeden overgang tot het Boek van zyn tegenparty, in 't III. Hoofd.

Waar in hy de waaragtige Historie van BELISARIUS opgeeft. Dees Man begon in 't Jaar 527, aan 't Hof van Keizer JUSTINIAAN uit te blinken, van wien hy tot Veldheer werd verheven, enz. dan zyne Oorlogsbedryven, groot aanzien by zynen Vorst, 't vallen in deszelfs ongenade en herstelling met zyn zedelyk karacter, heeft de Hr. HOFSTEDE uit PROCOPIUS en anderen opgemaakt.

Na deezen grondflag geeft de Schryver ons in 't VI. Hoofd. den korten inhoud der Gefchiedenis van BELISARIUS, zo als die door den Hr. MARMONTEL tot een Roman gemaakt en uitgegeeven is, welke by gevolg van de voorige zeer verfchilt.

Dit geeft den Hr. HOFSTEDE eene voegzaame aanleiding om aan te toonen, in 't V. Hoofd. uit welke gedenkftukken MARMONTEL het karacter van BELISARIUS niet heeft opgemaakt, en wat men daar van moet oordeelen, dit naamelyk, dat hy beter in ftaat ware om een *romanyke Morale* te fchryven, dan als een goed *Krityk* te oordeelen.

Te regt volgt hier op in het VI. Hoofddeel een onderzoek, *of de Hr.* MARMONTEL, *in het opftellen van dit Werk, de geloofwaardige Hiftorie, eenige kleinigheden uitgezonderd, getrouwelyk gevolgd heeft, dan niet* Eene afwyking van de waare Hiftorie in een Roman kan de Hr. HOFSTEDE wel verdragen, want ware het anders, een Roman zou ophouden een Roman te zyn, doch MARMONTEL zegt, dat hy niet dan in kleinigheden van de waare Hiftorie is afgeweeken, en ondertusfchen wordt het hier uit verfcheide ftukken beweezen, dat hy groote dingen tegen de waare Hiftorie verhaald heeft. Hoe ftrookt dit?

Hier blyft het niet by; in het VII. Hoofd. wordt onderzogt: *hoe ver het waarfchynlyke in een Roman moet in agt genomen worden, en zulks door den Hr.* MARMONTEL *gedaan is.* In welk ftuk de gebreeken, die de Hr. MARMONTEL in zyn Werk heeft begaan, zeer zagt onder zyn oog gebragt worden, gelyk hy zal kunnen zien, zo dra hy de Franfche vertaaling van dit Tegenfchrift, waar aan thans wordt gearbeid, zal ontfangen en geleezen hebben.

Dan hier op moet hy nog een aanval uitftaan. In het VIII. Hoofd. wordt nagefpoord, *of de*

per-

persoonen, in het Werk van den Hr. MARMONTEL, *hunne aangenomene karacters steeds behouden, en naar dezelve spreeken en doen.* Een stuk, dat gelyk men weet, zo wel als het voorgaande, van zo veel belang in een Roman is, doch dat MARMONTEL dit overal niet in het oog heeft gehouden, wordt hem duidelyk beweezen.

In 't IX. Hoofd. wordt de *Welspreekendheid van den Hr.* MARMONTEL getoetst. Zyne verdiensten worden hier edelmoedig erkend, doch tevens aangetoond, dat hy van veele sieraaden gebruik gemaakt heeft, die niet van eige vindinge, maar mogelyk honderd maalen reeds gebruikt zyn.

In het X. Hoofd. wordt de Hr. MARMONTEL wat gekamt, om dat hy geheele redenen en zinnen uit de Griekſche Schryvers in het Latyn bybrengt, als hy in het Fransch schryft, en by deeze gelegenheid lyden de Fransche Schryvers, byzonder Mr. d'ARGENS mede last. Onze Schryver geeft de gevolgen van zulk eene *mode* op, welke zy in de geleerde waereld al mede willen indringen.

In het XI. Hoofd. wordt het voorschrift van den Hr. MARMONTEL: *hoedanig de Regeer- Staat- en Krygskunde moet zyn om een volk te doen bloeien* overwoogen. De voortreffelykheid zyner lessen wordt edelmoedig erkend, doch met deeze aanmerking beslooten; „ alleen vrees ik, dat deeze „ en geene Vertoogen iets van het Romanesque „ in zich behelzen, dat is, dat ze zich door een „ levendigen geest en zwierige pen gemakkelyker „ op het papier laaten brengen dan uitvoeren."

In het XII. Hoofd. wordt het zedelyke in het geschrift van den Hr. MARMONTEL overwoogen, en aangemerkt, dat het al te schoon is, en hy met MOLINOS daar in overeenstemt, dat ze de deugd zonder inzigt van loon willen betragt hebben, — doch op eene andere plaats schynt hy

van andere gedagten te zyn, en dus is hy in het ſtuk der Zedekunde zich zelve niet gelyk.

In het XIII. Hoofd. krygt de Godgeleerdheid van den Heer MARMONTEL eene beurt, die hoofdzakelyk hier op uitkomt: „ dat alle brave lieden „ uit alle landen en van alle Eeuwen zalig wor„ den, al miſſen zy eene godlyke Openbaring, „ die met de wet van het geweeten overeenkomt, „ en dat de geheimzinnige waarheden, die wy „ door de Openbaaring alleen kunnen kennen, „ tot de Zedekunde niet betrekkelyk zyn, en „ dat God die van den keten onzer pligten heeft „ afgeſcheiden, op dat 'er buiten de Openbaring „ over al braave lieden zouden zyn, enz.

In het XIV. Hoofd. verdedigt de Eerw. HOFSTEDE den Heer MARMONTEL, en toont, dat men hem onregt doet, wanneer men hem van Atheiſtery verdenkt.

Vraagt men, welk Man hy dan zy? onze Schryver betoogt in 't XV. Hoofd. dat hy een Naturaliſt zy, maar geen Philoſophiſch Naturaliſt, of een Man van het ergſte ſoort; en derhalven, dat hy, regt geſprooken, behoort onder de *Theologiſche Naturaliſten*, of *Pelagiaanſche Naturaliſten*. Hy erkent eene Openbaaring, en houdt die zelfs voor eene volmaking der wet van het geweeten, welke wet van het geweeten by hem niets anders is, dan de reden. *De* BELISARIUS *bezit nog dwaasheid nog boosheid genoeg om God te willen beledigen. Van zulk een kragteIooze en ongerymde woede heeft hy zelfs geen begrip*, *enz.* zulk een gevoelen, gaf den Schryver aanleiding, om het XVI. Hoofd. te ſchryven, over het vergrooten van Gods goedertierenheid, ten nadeele zyner geregtigheid, en de beſchuldiging tegen de Voorſtanders van Gods wreekende geregtigheid door den Heer MARMONTEL.

Hadt MARMONTEL de zaligheid den Heidenen toegekent, en eene zonderlinge vergelyking gemaakt

maakt tusschen het Hof des Hemels en dat der Heidensche Keizers, de Titussen, Trajaanen en Antoninen, zo kan men ligtlyk begrypen, dat de Heer HOFSTEDE in een byzonder Hoofd. op die zonderlinge stelling aanvalt.

Hier mede niet voldaan, zo gaat hy over, ziende TITUS, TRAJANUS, ANTONINUS, ARISTIDES en CATO, door den Heer MARMONTEL verhemeld, om van naby de deugd van die heilige Mannen in 't XVIII. Hoofd. te bezien, welken dat Fransch vernuft heeft gelieven eene plaats in den Hemel aan te wyzen. Men betwist niet, dat zy deugden bezaten, maar met welke ondeugden waren zy daar tegen besmet? — TITUS vermeende deugd heeft geen langer proef dan twee Jaaren uitgestaan; hy was trots, gierig en roofzugtig; 't zy zo dat hy zyn eigen Vader niet vermoord, nog met zyn Suster DOMITIA geboeleerd hebbe; men oordeelde hem egter over al in staat toe, wegens zyn ongebonde levenswys. Dees hemelsche TITUS hadt schandjongens tot zyn voornaamste gezelschap, zyne minnary met de overspelige BERENICE liep Jood en Heiden in het oog, en schoon hy zonder berouw stierf, MARMONTEL plaatst hem egter in den hemel. Naast zyne zyde wordt TRAJAAN geplaatst, hoewel hy heerschzugtig, trots, aan den Wyn overgegeeven, een vervolger der Christenen en een vuile Sodomiet was. Voorts bewyst de Heer HOFSTEDE, dat ANTONINUS geheel anders leefde, dan hy leerde. Hy begunstigde en beloonde het kwaad, gaf aan de boelen zyner overspeelige Huisvrouw FAUSTINA, de aanzienlykste eerampten, en liet zelfs na haaren dood, godlyke eer haar bewyzen, enz. Zie daar het driemanschap, zegt onze Schryver: „ het „ welk men bekwaam geoordeeld heeft, om 'er „ den Drieëenigen God by te vergelyken. Met „ zulke Heiligen stoffeert de Heer MARMONTEL

 „ zyn

„ zyn Hemel, Het blinde Heidendom heeft de
„ TITUSSEN, de TRAJAANEN, de ANTONINEN
„ vergood; hier doet het een Christen Schryver,
„ die, zo hy wil, zien kan." ARISTIDES en CATO
worden al mede in den ruimen Hemel van MARMONTEL geplaatst, schoon de eerste de schandjongens beminde, en de laatste zich zelven het leven benam.

En heeft MARMONTEL, tot staving zyner leer, aangaande de zaligheid der Heidenen, zich op de getuigenissen der Oudvaders en School-leeraars durven beroepen; hy moet in het XIX. Hoofd. zien, dat 'er dit van hem gezegd word: „ het is
„ vreemd, dat lieden, die, offschoon met den
„ Heer MARMONTEL tot de Roomsche Kerk be-
„ hoorende, gewoon zyn de Kerkvaders en de
„ reden als tegenstrydigheden te beschouwen,
„ zich des niettegenstaande, belangshalven, op
„ Kerkvaders durven beroepen; maar het is
„ nog veel vreemder, dat de Heer MARMONTEL
„ zich met School-leeraars bemoeit. Hoe kan
„ een redenlievend mensch zich met weezens,
„ zo redenloos in zyn oordeel, ophouden! Wie
„ hadt ooit gedagt, dat die groote Ziel zich zo
„ laag zou vernederd hebben! Een Koning van
„ *Assyrien* in het midden van het Vrouwentimmer
„ te zien spinnen, is zulk een verwonderlyk ge-
„ zigt niet in myn oogen, dan een *hedendaagsch*
„ *Academist*, te zien kruipen onder de vleugels
„ van zogenaamde heilige School-leeraars. Tot
„ welke uiterstens weet ons de vrees niet te bren-
„ gen! Ik kon my hier afmaaken, met te zeggen,
„ dat de School-leeraars, in dit geval, zo weinig
„ te agten zyn, als de Schryver van den BELISA-
„ RIUS hen in alle andere gevallen zoude agten,
„ maar ik wil liever aanmerken, dat de School-
„ leeraars hier op ver na niet zo ruimschoots
„ zeilen, als voorgegeven wordt," 't geen dan
ook

ook in het vervolg van dit Hoofd. wordt beweezen.

Dan hier mede laat de Heer HOFSTEDE zyn tegenparty nog niet vaaren, hy onderzoekt in het XX. Hoofd. *den ophef, dien men maakt van de deugdzaamheid der Heidenen, en de wys, op welke men het bewys, genoomen van derzelver uitmuntende Zeden, voor de genoegzaamheid der Rede op het veiligste tegengaat.*

Meer in het openbaar komt de Rotterdamsche Kerkleeraar te voorschyn in het XXI. Hoofd. daar hy *de ondeugdzaamheid der Heidensche Wysgeeren in het Oosten* naakt ontdekt. En dus kan de Leezer verwagten, dat de *Chaldeen*, de *Magi*, de *Brachmanen*, de *Braminen* en de *Chineesen*, een voor een, en zeer naauwkeurig gemonsterd worden, waar by hunne kwaade Zeden voor den dag komen, en uitlekken.

In 't XXII. Hoofd. wordt het de beurt der *Grieksche en Romeinsche Wysgeeren*, welker ondeugdzaamheid al mede in het helder licht gesteld wordt.

Dan hoe verlegen moet onze MARMONTEL met al zyn aanhang worden, als het XXIII. Hoofd. alleen besteed wordt om den Griekschen Wysgeer, den by hen zo beminden en geroemden Socrates te ontmaskeren: by welke gelegenheid zy veelerlei getuigenissen der Ouden zien bybrengen, die de vuile en stomme Zonden van dien heiligen Man aan de Waereld bekend gemaakt hebben.

Leest men het XXIV. Hoofd. men zal een opregte afbeelding van PLATO vinden, en voortaan weigeren hem *den godlyken* PLATO te noemen. Hy was een Man van een laagen geest, sprak anders dan hy dagt, en behalve andere gebreken, stondt hy schuldig aan Sodoms Zonde.

ARISTOTELES wordt in het XXV. Hoofd. naar

waarheid beschreeven, en onze MARMONTEL moet zich met zyne navolgers niet ergeren, als hy hier beweezen vindt, dat die Man de Prins van alle Atheïsten geweest zy, schuldig aan de Zonde van Onkuisheid, zo niet aan die, welke PLATO bedreef.

In 't XXVI. Hoofd. treedt CICERO op het tooneel, en wordt in zyn eige gedaante zo vertoond, dat MARMONTEL verlegen zal worden, of hy hem met de drie zo even beschreeven Mannen in zynen Hemel zal kunnen houden. CICERO hadt geen vaste gedagten van Gods bestaanlykheid en geestelykheid, nog gelykmatige begrippen van de onsterflykheid der Ziele. Zyne redenen stryden tegen elkander, en schynt aan alles te twyfelen. Hy was van een hekelzugtigen aart, onmaatig op eige eer gezet, verstiet zyn eige Huisvrouw, nam eene andere, en eindelyk uit den brief van PLINIUS aan PONTIUS, blykt, dat CICERO een vuile Sodomiet was.

De deftige SENECA wordt in het XXVII. Hoofd. niet vergeeten. Deeze *groote Zon der Romeinsche Wysheid*, gelyk LIPSIUS hem noemt; dees hooggeroemde Zedemeester heeft uitgemunt door zyn Overspel met JULIA en zyne boeleeringen met AGRIPPINA, door zyne liefde voor schandjongens en den Keizer NERO aan te spooren tot het ombrengen zyner Moeder, en by gevolg heeft hy zich den Hemel onzer hedendaagsche Naturalisten overwaardig gemaakt.

Deze levensbeschryvingen van die doorluchtige Mannen onder de Heidenen, heeft de Heer HOFSTEDE met zo veel geleerdheid en oordeel behandeld, dat men ze te regt als de voornaamste stukken van zyn Werk, nimmer te vooren in dat helder licht gesteld, zal aanmerken, en wy durven 'er bydoen, dat dit stuk thans afgedaan en uitgemaakt zy.

Daar

Daar het onzen Landgenoot niet ontbrak aan edelmoedigheid, om het goede, daar hy het vondt, te erkennen; zo kan men begrypen, dat hy in het XXVIII. Hoofd. *de verdraagzaamheid van den Heer* MARMONTEL, *in het ſtuk van den Godsdienſt, en zyn Vertoog dien aangaande voor het meerder gedeelte heeft kunnen pryzen*, doch andere ſtellingen van dien Schryver, met naame in het Werk zelve genoemd, heeft moeten laaken.

Ik gaa over tot het XXIX. Hoofd. waar in het *oordeel van den Aartsbiſſchop van Parys, en der Doctoren van de Sorbonne, over den* BELISARIUS *van den Heer* MARMONTEL, *getrouw voorgeſteld en zedig onderzogt wordt.* De BELISARIUS, zegt onze Schryver, is by de Chriſten Godsgeleerden in alles niet welkom geweeſt. In *Zweden* maakte men zwarigheid omtrent deszelfs vertaaling, om dat de Kerkenraad van *Stokholm* het XV. Hoofd. aanſtootelyk vondt. In *Duitſchland* is hy met Aanmerkingen uitgegeven, waar in onder anderen gezegd wordt: „ de leerſtellingen, welke „ hier BELISARIUS in den mond gelegd worden, „ zyn reeds duizendmaal ter baane gebragt, en „ duizendmaalen wederlegt, enz." Doch boven al heeft het *Mandement* van den Aartsbiſſchop van *Parys*, den BELISARIUS betreffende, de aandagt van den Heer HOFSTEDE te regt verdiend. Hy geeft 'er ons eene ſchets van, beoordeelt de zegswyze van dien Myter-vorſt, en daar na het vonnis van de Doctoren der *Sorbonne*, waar mede dit Hoofddeel ten einde loopt.

In het laatſte XXX. Hoofd. geeft de Heer HOFSTEDE een berigt van den brief, die de Graaf van SCHEFFER, Lid van den Zweedſchen Ryksraad, aan den Heer MARMONTEL geſchreeven, daar in zynen BELISARIUS gepreezen, en hem over het vonnis der *Sorbonne* getrooſt heeft. Na eenige aanmerkingen over dezen brief, volgt die van den Baron van ZWIETEN, waar van de Heer HOF-

HOFSTEDE onder anderen zegt, dat de Baron van ZWIETEN niet alleen geschreeven heeft om den Heer MATMONTEL te vereeren, maar ook om zich zelven te doen kennen, en dat 'er de geslepene Hoveling overal in doorstraalt.

Zal de Heer HOFSTEDE overgaan om vrymoedig zyn oordeel over brieven door den Kroonprins van Zweeden en andere gekroonde Hoofden te zeggen; hy vangt aldus aan: „ In 't Ge-
„ meenebest der Letteren kent men geen Troo-
„ nen. Elk is aldaar even vry. Wie 'er oor-
„ deelt, onderwerpt zich met deeze daad, al
„ heerscht hy ook met AHASVEROS over de 127
„ Landschappen, aan het minste Lid der Maat-
„ schappy. Op Parnas is geen rang tusschen
„ CÆSAR en VIRGILIUS. Waagt een Koning van
„ Groot-Brittannien 's Pausen gezag te bepleiten,
„ het is een Augustyner Monnik geoorloofd hem
„ te wederleggen, enz. Het is geen Majesteit-
„ schennis van Opperheeren te verschillen; men
„ mag hen zelfs tegenspreeken, doch nooit an-
„ ders, dan met die bescheidenheid, welke wy
„ allen menschen, inzonderheid den Gezalfden
„ verschuldigd zyn. Onder die voorwaarden zal
„ het niemand wraeken, of hy moest op onze
„ voorregten gram zyn, dat ik deeze Vorstelyke
„ brieven (namelyk van den Prins van Zweden,
„ van de Koningin van Zweden, den Koning van
„ Polen en de Keizerin van Rusland) met geen
„ ander oog beschouw, dan ik doen zoude, in-
„ dien derzelver Schryvers in het donker schuil-
„ den, of alle heerlykheid derfden." Aangaande den brief van den Prins van Zweden, zegt hy, dat hy daar in de Roomsche Geestelykheid niet ontziet, maar tevens ook toont, dat hy geen slaaf van de zyne wil zyn. Daar op volgt het getuigenis van de Koninginne van Zweden, die den Heer MARMONTEL een gouden Doos tot geschenk voor zynen BELISARIUS heeft gezon-

den

den; waar op de voornaamste gebeurtenissen van dien Man zyn afgebeeld, en 't geen de waardy onschatbaar maakt, zegt de Heer HOFSTEDE; is, dat de doorluchtige Geever niet alleen Koningin is, maar onder de Koninginnen, N B. LOUISA ULRICA. Over den brief des Konings van *Polen* wordt aangemerkt, dat daar in geen persoonen of zaaken openlyk worden aangetast, maar niet te min in 't verschiet openlyk getoond, wat hy van de Geestelykheid, en misschien ook van de Verborgentheden denkt

De brief der Keizerin van *Rusland* is staatkundig. Zy bezit zich volmaakt. Zy vlegt een krans van Rozen om het hoofd van den Heer MARMONTEL, zonder den Godsdienst en deszelfs Voorstanders op eenigerlye wyze te steeken, enz.

Door alle deze brieven is de glorie van den Heer MARMONTEL zeer gerezen, en zyn Werk sterker doorgetrokken, en wordt de Vertaaling daar van zo sterk vermeerderd, *dan zal hy*, dus nadrukkelyk besluit de Verdediger van onzen Godsdienst; „ deelen in de eer van onzen GRO„ TIUS, wiens Werk over de *Waarheid van den* „ *Christelyken Godsdienst*, in de meeste Europesche „ Taalen overgezet is, alleen met dit gevreesde „ onderscheid, dat het Boek des eenen zo zeer „ tot afbreuk van het Oosterscbe Christendom „ zal strekken, (men wil den BELISARIUS in 't „ *Arabisch* vertaalen) als het Boek des anderen „ tot opbouwing van het zelve heeft mede ge„ werkt."

Oordeel uit deze Schets, Leezer! hoe dit Boek zy uitgewerkt, en wat 'er in voorkomt; lees het Werk zelve, en beslis dan, of wy in ons bovengemeld oordeel hebben misgetast. Met genoegen zullen veelen daar uit zien, dat men niet zo gemakkelyk verhemeld wordt, en MARMONTELS navolgers mogelyk raazen, dat men hier geen meer agting heeft voor onreine Zeden.

V. HOOFD-

V. HOOFDSTUK.

Gedenkwaardige, *Vermakelyke*, *en in deze en ten allen tyden nodige, nuttige en leerzaame* DEENSCHE BRIEVEN, *waar in op eene aangename wyze de Reizen en byzondere Ontmoetingen van een* Asiatisch *Prins genaamt* MENOZA, *door verscheide Landen en gedeeltens der Waereld, als* Indiën, Portugal, Spanjen, Italiën, Vrankryk, Engeland, Holland, Duitschland *en* Deenemarken *gedaan en ondergaan, met oogmerk voornamelyk, om* Opregte *en* Waare Christenen aldaar te zoeken, *dog van het gezogte weinig gevonden hebbende, medegedeelt worden. Zynde deze Brieven zodanig een Werk, in het welk niet alleen de zuivere grond en vastigheid, zo der Natuurlyke als Geopenbaarde* Religie *duidelyk voor oogen gesteld, en een ieder voor de Dwaal-wegen en nietige Drog-gronden der meeste Christenen in geloof en leeven getrouw gewaarschouwt wordt, maar waar in men thans in 't byzonder mede een behoorlyk onderzoek nopens de Bronwellen van 't bederf en diep verval van het hedendaagze Christendom, zo in 't algemeen als wel inzonderheid in hoe verre*

de

de slegte toebereiding der Heeren Candidaten *tot de H. Bediening, en de Geestelyke staat zelf 'er schuld van is en dat bevordert, enz. als mede tevens het nog overige gedeelte van de Natuurlyke* Historie *en byzonderheden van het Koningryk* Noorwegen, *en meer andere fraaije Zaken zal ontmoeten. Ook is hier te gelyk bygevoegd de* Zegepralende Religie der Christenen, *of* vyf *algemeene Gronden en Bewyzen voor de Waarheid der Christelyke* Religie; *in deze Vrygeestige en bedorve dagen ter nader Overweeging medegedeelt door* PETRUS HANSSEN. *Alles tot algemeen nut, leering en opwekking vertaald en uitgegeven, door* JOH. WILH. HEYMAN, *Med. Doct.* Zesde *Deel. Te* Leiden *by* Joh. Hasebroek, 1768. *In groot Octavo, groot, behalven den korten Inhoud* 760 *Bladzyden. De Prys is f* 3 : 6. *Ook is de laatstgemelde Verhandeling van* P. HANSSEN *apart te bekomen voor* 25 *stuiv.*

Dit vermaarde, nuttige, als mede tevens aangenaame en stigtelyke Werk beginnende ten einde te loopen, doordien het *eerste* Stuk van het *zevende* en te gelyk *laatste Deel* reeds het licht ziet, zullende het geheele Werk met dat *zevende* Deel zyn volle beslag bekomen, zo wordt het hoog tyd, dat wy onzen Boekzaal-Leezer van dit *zesde* Deel, daar tot hier toe verzuimt is van te spreeken, mede eenig verslag doen.

In

In dit Deel dan, niet minder in waarde dan de voorige, worden in de eerste plaats de Hoofdonderwerpen der twee voorige Deelen, namelyk de nog overige Bronwellen van 't bederf en diep verval des hedendaagschen Christendoms, door MENOZAâs gezelschap by 't gebruik der wateren te *Swalbach*, in aangenaame gesprekken onderzogt en afgehandelt, en wel byzonder laat MENOZA in de *honderd en vyfde* Brief, zynde de eerste van dit Deel, onderzoeken, in hoe verre de flegte toebereiding der Heeren *Candidaten* tot het *Ministerium* of H. Bediening het verval van 't Christendom vermeerderd, wordende daar by tevens eene byzondere ontmoeting van zekeren Geestelyken vooraf medegedeelt. Daar op laat MENOZA onderzoeken, in hoe verre de Geestelyke Staat zelf aan het diep verval van 't Christendom schuld hebbe en dat bevordere, wordende hier by tevens de onwettige Beroepingen der Leeraren, de spaarzaame en niet behoorlyk in 't werk gestelde *Synoden* of Kerkelyke Vergaderingen, alsmede de eige zelf-verbetering der Geestelyken in overweeging genomen. Vervolgens laat hy verder nog eenige Bronwellen van het bedorven Christendom, ten opzigte der Geestelyken zelve, namelyk het verval by en omtrent de *Catechisatien* plaats hebbende, alsmede iets weinigs nopens de Twist-zugt der Geestelyken, en rakende de gebreeken der Huis-bezoeken en Oeffeningen, als ook die der *Consistorien* onderzoeken en behoorlyk in overweeging neemen. Waar op dan ten laatsten de Bronwellen van 't diep Verderf en groot verval des Christendoms in 't algemeen onderzogt en daargesteld worden.

Voorts ontmoet men tusschen deze Gesprekken, als eene uitspanning, ook de drie nog overige Verhaalen aangaande de Natuurlyke gesteldheid of *Historie* en byzonderheden van 't Koningryk

ryk *Noorwegen*, getrokken uit het deftige Werk van den beroemden ERICH PONTOPPIDAN, Bisschop van 't Stigt *Bergen* in *Noorwegen*, namelyk het *tiende*, *elfde* en *twaalfde* Verhaal, beschryvende de Visschen en Visscheryen, alsmede de bloedelooze Zee-dieren daar te lande; de *Monstra Marina* of Zee-monsters en zeldzaame ongewoone Zee-dieren der Noord-zee, en dan ten laatsten ook de Noordsche *Natie* of Inwoonders van *Noorwegen*; zo dat in deze twaalf Verhaalen de geheele Natuurlyke *Historie* en byzonderheden van 't Koningryk *Noorwegen* te vinden is. Ondertusschen zyn tusschen beiden in de *honderd en zevende* Brief ook nog gevoegd eenige fraaije Gedagten, Aanmerkingen en Bespiegelingen, zo over de Natuur, Eigenschappen als Nuttigheden en Uitwerkzelen van den Wind, en waarby kortelyk tevens aangetoond wordt, wat voor een invloed de verschillende Winden op 's Menschen Gezondheid en de Ziektens hebben.

Behalven dit, zo is agter dit *zesde* Deel ook nog gehegt eene uitvoerige Verhandeling van den Heer PETRUS HANSSEN, Hoog-Vorstelyke *Sleeswyk-Holsteinsche Consistoriaal*-Raad, *Superintendent* en Hof-prediker, genaamt, gelyk de *Titel* opgeeft: *De Zegepralende Religie der Christenen* of *vyf* algemeene Gronden en Bewyzen voor de Waarheid der Christelyke *Religie*. Deze Verhandeling, die dubbeld waard is om gelezen te worden, en om die reden ook *apart* te bekomen is, toond duidelyk aan de uitmuntenheid van den Christelyken Godsdienst, zo dat een ieder behoord bewoogen te worden om dien te omhelzen en standvastig te blyven aankleeven, en dus ten uitersten nuttig en nodig in deze onze Vrygeestige dagen is.

Ter betooninge der voortreffelykheid van onzen Godsdienst, toond de Wel-Eerw. Schryver

in

in de *eerste* Grond of Bewys aan, dat de *Religie* der Christenen geschikt is om alle smertelyke Aandoeningen uit het menschelyk Gemoed weg te neemen. In de *tweede*, dat de *Religie* der Christenen door haare Leere Aandoeningen in 't Menschelyke Gemoed verwekt, welke onder alle mogelyke de aangenaamste zyn, en het wezentlyke der Gelukzaligheid uitmaken. In de *derde*, dat de Christelyke *Religie* leerd, hoe de Verzoening der Menschen met Godt, op eene de Goddelyke Volmaaktheden betamende wyze in 't werk gesteld wordt, dat byna alle Volkeren wel gezogt, dog niet hebben konnen vinden. In de *vierde*, dat de Christelyke *Religie* voor alle *Religien*, tegenwoordig in de Waereld bekendt zynde, den Voorrang behoudt, en eindelyk in de *vyfde* of laatste Grond, dat het Menschelyke Geslagt door de Christelyke *Religie* uit eenen deerniswaardigen en onzaligen staat, alsmede een Wangedrag, vol van Grouwelen en veelerhande Moeijelykheden verlost en bevrydt is, waar in het zelve waarschynelyk weder geraken zou, als deze *Religie* te gronde ging. —

Zie daar den korten inhoud in 't algemeen van dit *zesde* Deel. Nu verwagt de Leezer zekerlyk dat wy hem, gelyk van de voorgaande Deelen geschiedt is, ook de eene of andere Proeve 'er uit zullen opgeven. Ten dien einde valt ons oog thans op den *honderd en twaalfden* Brief, in dit Deel vervat, waarin voor 't laatst de Bronwellen van het groot verval des Christendoms in 't algemeen onderzogt en daargesteld worden; en daar men al vry hartige en kragtige uitdrukkingen ontmoet, trouwens dus begint MENOZA dezen Brief: Tegenwoordig is het de laatste reize dat gy een Brief met bedroefde Berigten, nopens de Bronwellen van het bederf en diep verval des Christendoms van my ontfangt, alzo hier in het

het verhandelde onzer laatste Byéénkomst, behelzende een onderzoek van het algemeen bederf, in alle standen plaats grypende, mededeelen zal.

Onze *Præses* deze laatste Byëenkomst dan weder behoorlyk geöpend hebbende, ontdekte al ras de eerste Bronwel met te zeggen: In waarheid, het Woord van Godt zal of kan geen uitwerking op de Zielen hebben, daar men deszelfs kragt op alle mogelyke wyze tragt te beletten, immers het is genoeg bekendt hoe veele onzer hedendaagsche Christenen in de zes Werkdagen weinig of zelfs in 't geheel niet aan Godt denken, maar meenen een *opus supererogaticum* of genoegzaam, ja overtollig Werk gedaan te hebben, wanneer zy den goeden Godt 's morgens, 's middags en 's avonds enkel een gedagteloos lippen-werk toebrengen. De genadige Hemel-Koning heeft dit reeds voorzien, dat zig de menschen namentlyk dus aan het ydele en de wereldsche dingen vergaapen, en weinig aan Godt en de stigting of opwekking haarer arme Ziele meer zouden denken; om deze reden heeft hy hun den *Sabbath* geschonken, tot een Rustdag, op den zelven zouden zy geen Werk doen, Gods heilig Woord aanhooren, dien met heilige Overdenkingen doorbrengen, haare Zielen stigten en opwekken, zig zelven en andere leeren, bidden, zingen, Godt loven en danken, de Predikatiën herhaalen, zig 'er by beproeven, enz.

Edog wat zyn thans onze Zondagen? *Afgods-dagen*, op welke veele Leeraars, met een hoogmoedig hart bezield, slegts alleen voor den dag komen en op den Ptedikstoel klimmen, om aan het Volk hunne Geleerdheid en Welspreekenheid te laaten blyken. *Twist-dagen*, op welke meenig Leeraar zyne Gal en Boosheid in eenen vleeschelyken yver uitbraakt. *Post dagen*, alzo meenig

één den geheelen dag over zit Brieven te schryven. *Vreet-* en *Zuip-dagen*, op welke, zo wel Heeren als Boeren één en dezelve zonde begaan; immers men is van gevoelen dat 'er geen dag bekwaamer toe is als deze, dan tog heeft men niets te verzuimen. *Opschik-* en *Staatsie-dagen*, op welke men in pragtige kleederen, gefriseerde hairen, geblankette aangezigten, en wat dies meer is, voor den dag komt en praalt. *Visite- Praat- Snap-* en *Agterklap-dagen*, want op dezelve wordt al het nieuws, dat 'er gebeurt en voorgevallen is, opgehaald en medegedeelt; dan tog worden de tongen gelyk zwaarden gesleepen, en de Evennaaste door onbarmhartige Agterklappers en Lasteraars niet weinig geschonden en over den heekel gehaald. *Negotie- Koop-* en *Plaisier-dagen*, op welke men reist en rost, uit ryden of vaaren gaat, en dat verrigt, daar men andere dagen geloofd geen tyd toe te hebben. ——

Wat is het voorts niet een schande, wanneer men aandagtig overweegt, hoe het op die dagen in de Kerk zelve toegaat; trouwens dan slaapt, dan praat men, dan zwerven de gedagten alomme rond, dan belacht men niet zelden den Leeraar en spot met hem, dan laat men zyne geile oogen doorgaans ruimschootig rond wyden; de minste luisteren en bidden dan met aandagt, de minste beproeven en onderzoeken zig zelven; met één woort, het te Kerk gaan is en blyft, daar het nog geschiedt, byna enkel een uiterlyk *opus operatum* of gedaan werk, en wy zyn 's Maandags alzo woest en wild, dan wy Zaturdags waren. Doordien nu deze eenige dag, dien wy ter opwekking en stigting der Ziele behoorden te besteeden, zo slegt en godloos doorgebragt wordt, waar zal de verbeetering in 't Christendom tog van daan komen? Dit nu wordt hier verder met de aangehaalde woorden van twee vermaarde

God-

Godgeleerden bevestigd; waar op dan de *Deensche* Godgeleerde het woord opneemt: en zegt vervolgens; Hier mede stemd en komt nauwkeurig overéén de ontaardinge der meeste Christenen, dat ze zig door het Predik-ampt niet willen laten bestraffen, ja eisschen zelfs de Leeraar behoore op alles te zwygen, vooral indien zy aanzienlyke Lieden zyn, even of de Leeraars Menschen-dienaars waren, dat zy zich naar hun zin en gedagten moesten schikken; trouwens dan is 'er geen einde van verdrukking en vervolging, de geringste Geesten willen den Leeraar voorschryven, wat, en hoe lang hy prediken zal.

Heeft de één of ander eene groove Zonde begaan, zoo begeeren zy dat de Leeraar niet, of slegts van verre daar van spreeken zal, men maakt *complotten*, verdraait de woorden van den Leeraar, haalt stukken en brokken uit de Predikatie aan, zonder eenig verband of zamenhang, en maakt een gerugt of de Waereld vergaan zou. Hier nu geschiedt één van beiden, of de Leeraar wordt het moede, vreesagtig en verdrietig, ja zwygt eindelyk, troostende zig 'er mede *dixi et salvavi animam* ik heb het gezegt en myn Ziele bevrydt, of de Leeraar vaart 'er mede voort, en dan wordt de boosheid en kwaadaardigheid der Toehoorders zo veel te grooter, zy verharden hunne harten, en blyven geheel uit de Kerk, en daar mede heeft de Duivel dan gewonnen spel. —

Op die wyze nu gaat het alle Gods getrouwe Dienst-knegten, hoe beter en getrouwer zy het met hunne Gemeentens meenen, zo veel te meer haat en tegenstand verwekt hun de Duivel, zo dat men te regt wel van hun zeggen konde, het geen by den Propheet Jesaias in 't LIX. Hoofd. vs. 15. staat: *Wie van het booze wykt stelt zig tot eenen roof.* Zegt een yverig dienaar Gods met Jeremias in 't VI. Hoofd. vs. 11. *Ik ben vol van*

des Heeren grimmigheid, ik ben moede geworden van inhouden, zo antwoorden de Waereld-kinderen: Komt herwaarts, wy zullen u nog beter plagen, of zwyg; waarom wilt gy geslagen zyn. Bestraft de Leeraar openbare, *notoire* of bekende Zonden, yverende daar by tevens voor Gods eere, dan tragt die, welke zig geraakt voelt, terstond den Leeraar een *Actie* van *Injurie* aan te doen; en wordt hy al eens met zyne onbillyke klagten afgeweezen, zo appelleerd hy meenigmaal van de eene Rechtbank tot de andere, of kan hy in 't geheel niets opdoen, dan gaat het zo veel te heviger aan een lasteren, dan moet de Leeraar alomme aangetast worden; kan men hem ergens nadeel toebrengen, kan men hem ergens in streimmen, beletten, drukken, plagen, zulks doet men met lust en vermaak; eischt hy voor deszelfs zuuren arbeid zynen loon, zo wordt hem de verkryging zeer moeyelyk gemaakt. —

Dit alles nu is doorgaans het gevolg, wanneer hy het Bestraf-ampt, volgens het bevel van den Heere CHRISTUS en zyn Geweeten oeffend en in 't werk steld; voor 't overige, weet de Waereld in 't geheel niets in te brengen, dan neemt zy haaren toevlugt tot de Gebreeken en Misslagen der Leeraars, vyzeld dezelve hoog op, en zegt, hoe, zou ons deze wyzen wat recht en goed is, even, of de Gebreeken en Misslagen der Leeraars hun vryheid geven om te durven zondigen, zo als zy willen.

De *Præses* hier het woord weder opvattende, zeide: my dunkt dat hier op tweederhande wyze misgetast wordt, namelyk *vooreerst*, doordien de Waereld zo dwaas is en eischt, dat hunne Leeraars zullen Engel-rein zyn, het welk egter in dit Leven geenzins te verwagten is; trouwens, „ zy de Leer-„ aars, zegt een voornaam Man, zyn zondige „ Menschen, en moeten dagelyks alzo wel de

„ *Vyfde*

„ *Vyfde* Beede bidden, dan de geringste van 't
„ Volk, ja het is een list en boosheid des Zatans,
„ als die door kwaade tongen en stoute bedillers
„ den Toehoorderen meenigmaal, zelfs de ge-
„ ringste Gebreeken der Leeraars, nog veel zwaar-
„ der en grooter doet voorkomen, dan zy we-
„ zentlyk zyn, en daar en tegen hunne eige groove
„ Gebreeken verdonkerd of ontschuldigt, met dit
„ heilloozе Voorgeven, als of ook daar in het
„ onderscheid der Leeraars en der Toehoorders
„ bestond, dat de eerste heel heilig en onberis-
„ pelyk moeten wezen, dog met de laatste het 'er
„ zo zeer niet op aan komt, of zy veele en groote
„ Gebreeken bezitten." Hier nu stooten of er-
geren de Toehoorders zig aan iets, dat zy niet
doen moeten. Vervolgens is ten *tweeden* dit ook
een fout, dat de Menschen-gunst meenigmaal
Leeraars, in openbare Gebreeken levende, door
de vingeren ziet, onder 't schynbare Voorwend-
zel, men dient het *Ministerium* niet bespottelyk
te maken, daar het zelve ondertusschen meer eêr
'er van zou hebben, wanneer men de schurfde
Bokken by tyds zogt te *corrigeeren*, of zelfs uit
het *Ministerium* wegdreef, dan tog zou den Laste-
raren geen aanleiding of gelegenheid 'er toe gege-
ven worden.

My dunkt, zei onze *Inspector*, hier tusschen in-
vallende, het ontbreekt daar by ook wel in 't
byzonder aan het Gebed der Toehoorderen voor
de Leeraars; want de Lieden werpen de Leeraa-
ren alles alleen op den hals, en zy begeeren niets
te doen. Het is tog eene zekere waarheid, Leer-
aars zyn Menschen, hebbende zelve met vleesch
en bloed te stryden, en hier by legt de Zatan en
de Wereld hun doorgaans ook meer laagen als
aan andere Menschen, mitsdien behoorden hunne
Toehoorders hen in den Gebeede te helpen stry-
den, en om de gaven des H. Geestes, om Moed

en Wysheid te helpen bidden. O! wat voor een Zegen zou op de Toehoorders nederdaalen, wanneer die in 't byzonder op Zaturdag en Zondaagsmorgens een Zegen van Godt voor de Leeraars door hunne Gebeden wilden helpen verzoeken, en als de Leeraar op den Predik-ſtoel klimt, omtrent dus Godt voor hem begeerden te bidden: *Ach Heere! hy is een zwak Menſch gelyk wy, dog gy hebt hem gezonden om ons te leeren, zo voorzie of verlicht hem tog met uwen Geeſt, dat hy onze Zielen op de goede en gezonde Weiden des Evangeliums brenge* —

By vervolg nu zeide de Deenſche Godtgeleerde verder, men zou ook dit wel mede onder de Bronwellen van het verderf konnen tellen en rekenen, dat men den Leeraren de laſt van het vermaanen, bidden, beſtraffen, enz. alleen maar op den hals ſchuift en liggen laat, en daar en tegen niemand zig zynes Broeders met bidden, vermaanen, leeren, beſtraffen en waarſchouwen aanneemt; trouwens het Geeſtelyke Prieſterdom is en wordt in 't geheel, tot groot nadeel van 't Chriſtendom, vergeeten, want de Lieden, dagelyks met elkander verkeerende, en de één des anderen dwaalinge, mistaſting, zonden, zwakheden, noden en bekommeringen ziende, zouden het beſt in ſtaat zyn hunnen Evennaaſten broederlyk te vermaanen, te onderrigten, te beſtraffen, te waarſchouwen, te vertrooſten, en in zyn Geloof te verſterken; edog hier hiet het doorgaans, wat gaat my dit aan, zal ik my vyanden maken, dit heb ik immers niet van noden? Zo men my daar eens braaf over doorhaalde, zulks hadt ik weg.

Ondertuſſchen moet men zig grotelyks verwonderen, dat de Menſchen, uit liefde ter verbeetering, ſchuuwen hunnen Evennaaſten deszelfs misſlagen aan te toonen, daar zy zig nogthans geenszins

zins ontzien in hunnen toorn en gramschap den armen Evennaasten alle zyne Gebrecken met de bitterste smaadredenen voor te werpen, en hem aan al de Wereld dus bespottelyk te maken; waar uit dan blykt, hoe ontbloot de harten zyn van Gods liefde, van yver voor zyne Eere, en de waare reine liefde hunnes Broeders. Dit nu wordt hier weder door het welgezegde van twee vermaarde Godtgeleerden nader aangedrongen en bevestigd. —

Daar op neemt de *Inspector* het woord weder op, en zegt: onder de Bronwellen van 't bederf kan verder met alle recht ook gereekendt worden, het roekelooze en godtlooze leven der Christenen, en dat door het nalaten van de Broederlyke Vermaaning grotelyks versterkt wordt. — Ja, zei de *Præses* hier, het roekelooze leven en gedrag der Wereld kan thans niet genoeg met heete traanen beklaagd worden, dog daar by is dit wel het allergodloosste *Principium*, het welk de Wereld heeft, dat zy geloofd, men konne onmogelyk zo heilig leven, het Vleesch kruicigen, de Wereld verloochenen, enz. dit tog alles houdt zy voor Paape-gezwets; maar op dat ze egter, indien ze niet geheel en al een Hoerenvoorhoofd aangenoomen heeft, schaamrood worde, zullen wy de Getuigenissen van het eerste Christendom, dat mede Menschen waren en vleesch en bloed, gelyk onze hedendaagze Kinderen van weelde, bezaten, dog het evenwel al verre in de Heiligmaking gebragt hebben, aanhaalen; immers dus spreekt TERTULLIANUS van de eerste Christenen: „ Wat is het, dat wy voor andere tot een „ kenteeken aan ons laten zien, als de hoogste „ Wysheid, vermits wy de ydele werken van het „ menschelyk harte niet willen aanbidden; de „ Vergenoegdheid, dat wy geenzins haaken naar „ het Goed van anderen; de Eerbaarheid en Inge-

„ togenheid, welke wy ook niet gaarne met de
„ oogen kwetzen; de Barmhertigheid en mede-
„ dogenheid, waar mede wy ons tot de behoef-
„ tigen wenden; de Waarheid zelf, welke an-
„ dere niet lyden mogen; de Vryheid, voor welke
„ wy ook gaarne ons leven opofferen. Al wie
„ weeten wil wat Christenen zyn, moet hen aan
„ zulke kenteekenen erkennen.

Hoe wel en heerlyk stond het 'er niet mede ten dien tyde, ja, hoe uitmuntend was het, wanneer de oude IGNATIUS zeggen konde, „ dat,
„ die CHRISTUS erkenden en beleeden, niet slegts
„ uit het geen zy zeiden, maar ook uit het geen
„ zy deeden, erkendt wierden." Hoe staatelyk luidt het, wanneer EUSEBIUS zeggen konde, „ dat
„ de Christelyke Kerk wel in 't byzonder door
„ het booze leeven der Ketteren by de Heidenen
„ in een kwaad gerugt gekomen; dog dat de al-
„ gemeene Kerk, welke alleen de waare, en al-
„ toos van eenen aart, gemoed en zin is, gesta-
„ dig toegenoomen en vermeerdert was, zo dat
„ dezelve in Eerbaarheid, Opregtheid, Vrymoe-
„ digheid, Tucht en Zuiverheid des Goddelyken
„ leevens, als mede Wysheid allen, zo *Grieken*
„ als *Barbaaren*, in de oogen gescheenen
„ heeft."

Wat voor een groote Eer was het niet, dat de zo evengemelde TERTULLIANUS niet ontzag voor een Vyand en Landvoogd, uit naam der gezamentlyke Kerken, zig op deze wyze te beroemen: „ Het geen ons is toevertrouwt dat
„ ontkennen wy niet; niemand kwetzen wy in
„ zyne Eere, de Weezen behandelen wy Godt-
„ vrugtig, en die gebrek hebben, verkwikken
„ wy, niemand vergelden wy kwaad met kwaad."
Dus maakt JUSTINUS, ook gewag, „ dat sommige
„ zyn bekeerdt geworden door de Opregtheid en
„ Regtvaardigheid der Christenen in hunne Hande-

„ lin-

„ lingen." Wat een fraaije lof was het niet aangaande de Christelyke Vrouwen, wanneer TATIANUS, als die den Heidenen de Hoerery verweet, zeggen durfde: „ Alle Vrouwen onder „ ons zyn eerbaar."

Voorts roemt ORIGENES 'er op, „ dat de Leere „ van JESUS CHRISTUS by alle uitgewerkt en te „ weeg gebragt hebbe een wonderbaare Zagtmoe„ digheid, Eerbaarheid, Vriendelykheid, Goedheid „ en Verzoenelykheid, als die niet wegens de zorge „ dezes leevens en andere menschelyke nood„ druftigheden, maar uit grond des Harten, de „ Predikatie van Godt, van CHRISTUS en het „ toekomende Oordeel aangenomen hebben, al„ waarom zy dan ook zo zorgvuldig vooraf het „ levens-gedrag der geener, welke zig tot en „ onder hen begaven, onderzogten en beproef„ den, hen niet eerder aanneemende, tot zy een „ leven naar de roepinge, waar toe zy geroepen „ waren, voerden, gelyk dezelve ORIGENES ge„ tuigt." Was 'er ondertusschen iemandt, die eenigen aanstoot gaf, dezen wierdt met zo een ernst tegen gegaan en bestraft, dat men zig 'er over verwonderen moet, hoe het ter dier tyd, toen de Christenen de Overheid niet op hunne zyde hadden, mogelyk geweest zy zo een strenge Tucht en Discipline onder zig te onderhouden; trouwens toen wierden de begaane misslagen door de Ouderlingen der Kerk, welker Vergadering de Bisschop bestierde, onderzogt, overwogen en beslist, als mede de Overtreeder, naar bevind van zaken, buiten de Gemeente geslooten, en ook niet eerder dan na eene genoegzaame verzekering van beterschap weder aangenoomen, op dat de Kerk daar door te kennen gaf en betoonde, hoe zeer zy de zonden van hare leden afkeurde, andere van diergelyke zonden afschrikte, en de gevallene verbeeterde, hierom

erkenden zy ook geene andere voor hunne Medebroederen, als die zo leefden.

Justinus zeide daarom: „ Dat die, welke men „ vondt niet te leven, gelyk hy geleerd hadt, „ daar door toonden, dat zy geene Christenen „ waren, schoon zy al de Leere van Christus „ met den monde beleeden;" en van deze spreekt hy ook wel uitdrukkelyk aan de Keizers, hen biddende; dat zy tog die, welke niet betamende volgens de Geboden hunnes Meesters leefden, en zig slegts Christenen lieten noemen, ter straffe brengen zouden; al waarom Plinius, de Heiden, aan den Keizer Trajanus zelf beleedt, „ dat, „ schoon hy al sommige ter onderzoek der Waarheid hadt laten pynigen, hy egter geenzins „ ondervinden konde, dat zy zig aan eenige Gebreeken, behalven hare, door de *Romeinen* „ verworpen *Religie*, schuldig maakten."—

Op deze wyze nu worden de nog overige Bronwellen van 't bederf hier ook verder onderzogt, gelyk de Lezer in 't Werk zelve zien kan. Ons bestek is ten einde, anders zouden wy uit dit deftige Werk nog meer fraaye Zaken konnen aanhaalen; evenwel beloven wy in een volgende Boekzaal van de tusschen beiden verhandelde Verhalen, rakende de Natuurlyke *Historie* en byzonderheden van 't Koningryk *Noorwegen*, als mede uit de bygevoegde Verhandeling, *de Zegenpralende Religie der Christenen*, ook nog een Proeve mede te deelen. —

VI. HOOFD-

VI. HOOFDSTUK.

BERICHT wegens een vernieuwde Uitgave, van de WAARE WEG des HEILS, aangeweezen in twaalf beknopte overweegingen, by manier van Predikatien: waar in de Onbekeerden van hun gevaarlyken toestand overtuigt, en de Heilbegeerige Zondaaren tot het Geloof in Christus en den staat der Genade en Zaligheid opgeleid worden. Zynde achter ieder Overweeging gevoegt een Gebed of Gebeden; nevens eenige stichtelyke Gezangen, op die staat en gelegenheden toepasselyk. Vooraf gaat eene Verhandeling, ofte Inleiding; waar in die gewichtige waarheid, dat God is, als den grondslag der waare Godsvrucht tegen het Ongeloof bevestigd word door HENDRIK WAERMA, *Leeraar der Doopsgezinden. Te* Amsterdam, *by* Gerrit Warnars. 1768. (*en is mede by* G. de Groot *en* Zoon *en* P. Conradi *te bekomen,*) *in Octavo, groot, behalven het Voorwerk* 408 *Bladz. De Prys is f* 1 : -.

Het Werkje hier boven gemeld, zag in den Jaare 1751. het licht, en is met veel graagte ontfangen, dit heeft de bovengenoem-

noemde Boekverkoper bewoogen om daar van een vernieuwde Uitgaaf te doen, en het zelve als zeer nuttig aan te pryfen, voor alle de zoodanigen, die het gewichtig belang van hunne onsterfelyke Ziele waarlyk ter herte gaat. Dat nu dit Werkje ter bevordering van 's menschen eeuwige welstand by uitnemendheid kan strekken, is uit deszelfs opschrift gemakkelyk af te leiden, en dit kunnen onze geëerde Boekzaalleezeren, zelve oordeelen, uit het geene wy met 's Mans eigen woorden, uit zyne Voorreden opgeven zullen. „ Het Werkje op zich zelfs (zegt hy) is traps„ wyze ingericht, zodanig dat onbekeerde en „ geruste Zondaaren eerst worden opgewekt, „ vervolgens tot CHRISTUS geleid om dien door „ een waar Geloof aan te neemen: en dan de „ vruchten als Wedergeboorte, Zelfsverloochening en een Godzaligen wandel, die daar uit „ voortvloeijen, voorgedraagen. Byzonder word „ aangetoond hoe een geloovige zich dagelyks, „ op den dag des Heeren en op Christelyke Feestdagen, onder het leezen en hooren van Gods „ Woord betamelyk te gedraagen heeft. Wyders „ hoe de zodanige in zonden gevallen daar uit „ (in des Heeren kracht) weder moeten opstaan „ in hertelyke Boetvaardigheid, in eene vernieuwde Bekeering en vordering in Heiligmaking: wordende daar toe onder anderen de „ Zelfsbeproeving, het H. Avondmaal, het bidden en waaken, als zeer dierbaare hulp- en genademiddelen, byzonder aangedrongen. Verder „ wat een Gelovige in tegenspoeden, ziekte en „ dood te betrachten heeft. En eindelyk hoe dat „ het einde deezes Levens en van den weg des „ Heils, voor alle Godvreezende Wandelaars het „ begin is van eene Eeuwige Gelukstaat, namelyk, die Zalige Hoope, en de verschyninge der

„ Heer-

„ Heerlykheid des grooten Gods, ende onzes Za-
„ ligmakers JESUS CHRISTUS."

Schoon nu hier uit den Inhoud van dit Werkje genoegzaam opgemaakt kan worden, zullen wy echter nog het volgende berichten.

Men vind in de eerste plaats een doorwrochte Verhandeling over de zekerheid van Gods bestaan, waar in die waarheid op eene voor elk bevatbaare wyze beweezen, en tegen verscheide tegenwerwerpingen van de Ongeloovige verdedigt word.

Hier op volgen de twaalf Overweegingen, die elk een plaats uit de H. Schrift tot hunnen grondslag hebben, waar van de zin kortelyk word aangetoond. Vervolgens de zaaken; daar in vervat, gemoedelyk overwoogen, en eindelyk met toepasselyke bedenkingen stichtelyk beslooten. Zynde de Gebeden en Gezangen achter ieder Overweeging zeer ter zaake dienende. Onder welke Gezangen sommige ontleend zyn uit de Werken van de beroemde Mannen G. BRAND, J. de DEKKER, D. R. KAMPHUIZEN, en andere voornaame Dichters.

Wat nu de stof der Overweegingen aan belangt, die is als volgt:

De eerste behelst den staat der Onbekeerlykheid, waar in alle menschen van Natuure leggen, uit Rom. III: 12.

De tweede vertoond den staat der Boetvaardigheid, uit Hand. II: 37 en 38.

De derde vervat, hoe een Boetvaardige Zondaar zich in geloove tot CHRISTUS moet keeren, en zich aan hem verbinden ter behoudenis, uit Jes. XLV: 22.

De vierde betoogd de Natuur en noodzakelykheid der Wedergeboorte, uit 2 Cor. V: 17.

De vyfde ontvouwd de noodzakelykheid der Zelfsverlochening, uit Philip. III: 8.

De

De zesde bericht, hoe een Gelovige dagelyks als voor des Heeren aangezicht in heiligheid en oprechtheid wandelen moet, uit Gen. XVII: 1.

De zevende verklaart, wat een Gelovige op den dag des Heeren en andere Feestdagen te betrachten heeft, uit Jes. LVIII: 13 en 14.

De achtste wyst aan, hoe een Gelovige gevallen zynde, in verzuim of andere Zonden, niet moet wanhoopen, maar daar uit opstaan, in waare Boetvaardigheid en vordering in Heiligmaking, uit Openb. II; 5.

De negende schetst af, hoe een Gelovige zich zelven beproeven, en het H. Avondmaal tot voedzel en sterkte, om te vorderen op den weg des Heils, moet gebruiken, uit 1 Cor. XI: 28.

De tiende handelt van het geduurig bidden en waaken der Gelovige, uit Eph. VI: 18.

De elfde leerd, hoe een Gelovige zich in tegenspoeden, ziektens en dood te gedraagen heeft, uit Rom. XIV: 8.

De twaalfde vermeld de groote Gelukstaat of aanstaande Zaligheid der Gelovigen, als het einde van den weg des Heils, uit Psalm XXXI: 20.

Meerder zullen wy van dit Werkje niet melden, schoon ons anderzins deszelfs duidelyke taal, vloeijende styl, nette behandeling, en vooral de verhandelde zaaken zelve, gepaste aanleiding tot een gegronde Lofspraak zouden geeven.

Doch het oordeel hier omtrent zoo wel als over de nutheid van dit Werkje, laaten wy aan den onpartydigen Leezer bevoolen, die wy des Heeren dierbaaren zegen rykelyk wenschen.

BRIEF

BRIEF

Aan den Heere

ADRIAAN KLUIT.

Myn Heer!

Met geen gering genoegen de Vermeerdering des Heeren Hoogstratens *Geslacht-Lyst der Zelfstandige Naamwoorden*, door U Ed. in den Jaare 1759. uitgegeeven, gelezen hebbende, kan ik niet voorby van U Ed. eens in geschrifte af te vraagen; *hoe U Ed. oordeelt, dat men die Letter, of langen klinker* IJ *toch noemen zal*; die U Ed. bladz. 509. in naarvolging van den wydberoemden Heere Huidekooper, den Taalminneren, in plaatse van Y, als eene wettige inboorling aanpryst.

Moet men haar noemen II; gelyk den langen klinker AA; dan zal de uitspraak in de woorden *pyl*, *styl*, *wys*, en diergelyken zyn, *piel*, *stiel*, *wies*; en dus aan de gemeene uitspraak niet voldoen.

Moet men haar noemen en uitspreeken Y; dan schynt my zo veel geschils onnoodig te zyn: want of men dan dit (Y), of dat IJ maaksel neemt is het zelfde; en staat maar aan de verkiezing van eenen Schryver: of dan zoude men 'er, op die wyze, mede konnen handelen als met s en ſ.

Ook heeft men het maaksel, noch de uitspraak niet van de Grieksche Upsilon; wanneer men de letter Y gebruikt; maar men drukt daar mede dien *klank* uit, dien men in de woorden *pyl*, *styl*, *wys* enz. natuurlyk hoort; en daarom vinden wy, tot nog toe, geene reden, om dezelve, met den Heere Moonen en Anderen, voor onzen zesden klinkletter niet te boek te stellen.

Hier

Hier mede wensch ik UEd. alle welvaart; en eenen aanhoudenden yver voor onze Moedertaal; hoopende, dat wy eerlang eene nieuwe uitgaave van KILIAANS *Etymologicum*, gelyk men verspreid dat UEd. daar mede onledig is, zullen ontfangen. Ik blyf,

MYN HEER

Uw Onbekende en Taal-
lievende Vriend.

In AMSTELDAM den
27. van Louwmaand 1769.

LETTER-NIEUWS.

HOLLAND.

ROTTERDAM. By H. MARONIER word volgens Jaarlyksche gewoonte op heden uitgegeeven, alle de *Texten*, op den algemeenen *Dank- Vast-* en *Bedendag*, den 15. Febr. 1769. gepredikt door de E. Predikanten der Nederduitsche *Gereformeerde*, *Fransche*, *Engelsche*, *Schotse*, *Luthersche*, *Remonstrantsche* en *Doopsgezinde* Gemeentens binnen *Rotterdam*, als mede van alle de plaatsen behoorende onder de E. Classis van *Schieland*, als *Schiedam*, zoo in de *Nederduitsche*, *Fransche* en *Luthersche* Kerken, *Bergsenhoek*, *Hillegondsberg*, *Kralingen*, *Bleyswyk*, *Moercapelle*, *Zevenhuizen*, *Capelle op den Yssel*, *Ysselmonde*, *Charlois*, *Pernis*, *Hoogvliet*, *Rhoon* en *Portugal*, benevens de Collectens zoo voor de Diacony, als Weezen, &c. als mede die van vorige Jaaren, groot Quarto, à 2 stuiv. vermeerdert met de merkwaardige uitschryving des Bededags-brief, &c. 't welk Jaarlyks zal gecontinueerd werden.

By J. BOSCH en R. ARRENBERG, werd uitgegeven, en is mede alom by de Boekverkoopers te bekomen, den Tweeden Druk, van den *Belisarius* van den Heer MARMONTEL beöordeeld, en de kwade Zeden der vermaardste Heidenen aangetoond, ten bewyze hoe onbedagtzaam men dezelve om hunne deugdzaamheid verheemeld heeft, door

door P. HOFSTEDE, Predik. te *Rotterdam.* In gr. Octavo. De Prys is 26 stuiv.

AMSTERDAM. By H. VIEROOT is nu van de Pers gekomen: *Brief* van den Wel-Eerw. Heer WILHELMUS PEIFFERS, Predik. te Amsteldam, aan den Wel-Eerw. Heer HILLEBRANDUS JANSSONIUS, Predik. te Veendam, in gr. Octavo. NB. Dezelve betreft de geregtigde Voorwerpen tot het gebruik van het H. Avondmaal, &c.

By gem. VIEROOT en J. le MAIR te *Leiden*, is nu van de Pers gekomen: *Bibliotheca Hagana Historico-Philologico-Theologica, ad continuationem Bibliothecæ Bremensis Novæ constructa. Classis primæ Fasciculus Tertius & ultimus conens:*

I. J. PARIS, *Dissertatio Apologetica pro versione* Exod. XX: 5, 6. *Visitans iniquitatem patrum in filios &c.*

II. J. C. HARENBERGII, *Comentationis in* Jes. XXVII. *Continuatio.*

III. J. C. LAPPENBERG, *Commentatio de Omni Sermone inutili Judicando ad* Matth XII: 36.

IV. R. SCHUTTE, *Analysis* 1 Cor. XV. *Captis*, & *Commentatio ad* 1 Cor. XV: 27, 28.

V. C. BOOTT, *Epistola ad* RUTGERUM SCHUTTE, V. D. M. *Amstelod. ad* Ps. XLV: 5. *a Juvene ad Juvenem Scripta.*

VI. B. KENNICOTT, *Status Collationis Hebræorum Manuscriptorum Veteris Testamenti, qualis fuit sub finem anni ab incepto opere Quinti.*

VII. *Epistola* PHILIPPI *Hassiæ Landgravii* & DAVIDIS PARÆI, *Theologi Heidelbergensis, ad* PHILIPPUM REINHARDUM, *Comitem Selmensem. Scripta a.* 1615. *de Colloquio Theologico inter Reformatos & Lutheranes instituendo.*

VIII. N. BARKEY, *Commentatio Exegetica ad* Act. I: 6, 7.

By de bovenstaande zyn mede te bekomen:

Collectio Opusculorum Historico-Philologico-Theologicorum selecti Argumenti in primis in Germania & Belgio separatim editorum curante JO. OELRICH, *S. S. Th. D. & P. O.* 4to. *Bremæ* 1768. *part.* I--IV. *s. Tomus Primus compl.*

Thesauri Dissertationum Juridicarum Selectissimarum in Academiis Belgicis habitarum. Vol. I. *Tom.* I. & II. 4to. *Bremæ & Lipsiæ* 1768-1769.

JOHN CHARLES MAY'S *Commercial-Letters according to Professor* GELLERT'S *Rules, translated from the last German Edition by Capt.* J. G. SMITH, *Esq. B. A. Bremen* 1768.

De Boekverkoper B. MOURIK, maakt bekend, dat dezelve continueerd alle Maanden uit te geeven: *De Historie van Holland*, en daar mede is gekomen te verhandelen tot den Jaare 1599. ten tyde van Prins MAURITSZ; om zo van tyd tot tyd een compleete Historie van Holland te hebben, van welke nog compleete en aparte Stukjes te bekomen zyn, ieder Stukje alle Maanden 6 st. komende alle Jaaren 16 stuks is *f* 4:16. in 't geheel Jaar, en behelst de aaneengeschaakelde Historie van vroeger tyden, met alle Maanden een Plaatje, op die Historie passende. Dit Werk is nuttig voor alle Liefhebbers, zo in de Historie als Staats- en Rechtskunde, en is aangelegd om onkundige of leergierige Jongelingen op te leiden tot de Weetenschappen van Holland, met al deszelfs Gebeurtenissen, die daar van voorige Eeuwen in zyn voorgevallen, het geene daar zo wel aan voldoet, dat het met vermaak word geleezen, en ieders goedkeuringe wegdragen; het welk blykt, alzo het nu al meer als dertien Jaaren met groote aftrek is verkogt. Hier agter volgt Maandelyks de *Nederlandsche Mercurius*, geevende een volleedig berigt van alles wat 'er aanmerkenswaardig ieder Maand in Europa is voorgevallen, nevens de Origineele Stukken en Bewyzen daar toe dienende, als Placaaten, Memorien, Besluiten, Verweerschriften, Declaratien, Tractaten, Capitulatie, Ontwerpen, Beschryvingen enz. Als mede de Verkoopingen van de Huizen, Obligatien en Scheepen, met de prysen; dienstig voor Kooplieden, Reders, Assuradeurs, Makelaars en anderen, met Plaaten in sommige Maanden, en is geschikt om het alle Jaaren van elkander te scheiden, en in twee Banden te binden. Ook kan deeze *Mercurius* gevoeglyk dienen, in plaats van de *Europise Mercurius*, die voorheen om 't half Jaar uit is gekomen, want dat maakt agt Maanden van deeze zo veel als de voorige die om het half Jaar uit is gekomen, zo dat de Liefhebbers deeze konnen vervolgen.

By denzelve is ook wederom op nieuws gedrukt, met veele verandoringen: Het *Naam-Register* van de Respective Regeeringen der Steden in de Vergadering van haar Ed. Gr. Mog. geen Sessie hebbende; als mede van de Collegien der Bailjuw, Dykgraaf, Hoog-Heemraadschappen, enz. Mitsgaders van de Heeren, Vrouwen, Bailjuw-Schouten en Secretarissen, van omtrent 300 Dorpen, en andere Heerlykheden in de Provintie van Holland en Westvriesland. Den 16de Druk. Verandert tot den 1. Maart 1769. kost 1 guld. Als mede Naa-

Naamen en Woonplaatsen der Heeren Residenten, Agenten, Consuls en Commissionarissen, &c Resideerende in de Stad *Amsterdam*, van wegens de voornaamste Europische Potentaten. Als mede de Expediteurs en Kunst om Brieven te schryven, kost 4 st. En ook de Naamen en Woonplaatsen van de Solliciteurs, Zuiker-Raffinadeurs, Cassiers, Cargadoors, Convooyloopers, Keurmeesters van 't Rundvleesch, Exercitiemeesters, enz. De Staanplaatsen van de Kooplieden op de gewoone Beurstyden te *Amsterdam*, kost 4 st. Nog de Naamen en Woonplaatsen van de Kosters, Voorzangers, Klokkenisten, Organisten en Gravemaakers, kost 2 st. Als mede de Naamen van de Meesters, onderwyzende in de Gereformeerde Religie, enz. Ook de Naamlyst van de Regeeringe op 't Eiland *Curacao*, kost 2 st. En Naamlyst van de Bediendens op de Colonie de *Berbice*, *Wironje*, *Canje* en *Wicki*, kost 2 st.

By J. LOVERINGH, word thans aan de respective Intekenaars afgeleverd, het zesde Deel van C. LILIENTHAL, *Oordeelkundige Bybelverklaring of de Eer en Waarheid der Godlyke Openbaringe van het O. en N. Verbond, tegen derzelver Vyanden bewezen en gehandhaafd*.

Dezelve geeft ook mede uit, en heeft alomme verzonden: Het Vierde, of Tweede Deels Iste Stuk van de *Koopmans Verlustiging*; handelende inzonderheid van de Lands en Stads Huishouding, of de Land. Veld- en Bergwerken, en van de Manufactuuren en Fabrieken, en wat daar omtrent de Negotie betreft. Hier in vind men deze zaaken, in drie onderscheide stukken verdeeld en naauwkeurig beschreeven; als van den Akkerbouw, de toebereiding des Lands, de bezaaijing, de weyery, de Veetucht van het grootste tot het kleinste Vee; de kleine Visscherye, de Houtgewassen, enz. Van de Bergwerken en allerhande Bergstoffen, van de Metaalen en Mineraalen, enz. (zeer zonderling en wetenswaardig voor onze Landsgenooten) van de Manufactuuren, zo in Wollen als in Linnen en Zyde; van de Fabrieken in Yzer, Koper, Metaal, Staal, en allerhande handwerken in die stoffe; voorts van de Brouweryen, Stokeryen, enz. Alles van het grootste tot het kleinste toe, hoedanig en waar het bereid, gemaakt, gegooten of geslagen wordt, en hoe het beste en slechte te kennen is, enz. Zeer dienstig voor alle Kooplieden en particulieren of byzondere persoonen.

Bovengemelde zal mede in 't kort uitgeeven: CALLISTUS en SOPHRONIUS, of de *Losleevende Man van Fatsoen*

 en

en de *Deugdzame Land-Edelman*. Volgens hunne eigenaartige kenschetzen, zoo levendig als natuurlyk, in drie zeer aandoenlyke Samenspraaken, afgebeeld; en hunne voorbeelden, deels ten afschrikke, deels ter navolginge, in alle kracht en nadruk, vertoond, en aangedrongen. Uit het Engelsch van den Heer THOMAS MULSO, Schildknaap. Met Kunstplaatjes versierd. Dit verrukkent en bekoorlyk Werkje, dat aan een eerlyk gemoed het waare gevoel van Deugd en Ondeugd op het levendigste afschetst, en voor een Meesterstuk der Zedenkunde te houden zy, is reeds in meer dan eene Taal vertolkt.

J. STANHOFFIUS geeft heden uit, derde Druk van de *Eenvoudigste eerste Beginzelen der Leere* of *Kort Begrip van het voorbeeld der gezonde Woorden*, geschikt naar de onderscheide vatbaarheid der Eerstbeginnende en minder geoeffende, met woordelyk uitgedrukte Schriftuurplaatsen, opgesteld ten dienste zyner Kinderen en Leerlingen, en nu tot gemeen gebruik uitgegeeven, door GERARDUS KULENKAMP, Predik. te *Amsterdam*, à 14 st.

NB. De Eerw. Autheur erkent geen Exemplaaren voor Egt, dan die door J. STANHOFFIUS eigenhandig getekend zyn.

By denzelven is ook te bekomen het *Voorbeeld der gezonde Woorden*, opgesteld ten dienste van zyne Leerlingen in de byzondere Huis-Oeffeningen, en nu ten gemeene nutte medegedeeld aan alle die lust hebben tot de kennisse der Waarheid, die naar de godzaligheid is, door den zelfde Eerw. Autheur, tweede Druk, à *f* 1 : 2.

Nog zyn eenige weinige Exemplaren te bekomen van J. C. BUSING, Professor te *Bremen*, Gods Kinderen den Beelde van Gods Zoon gelykformig, of het Deugden-Beeld van Christus zich openbarende in de Gelovigen, met een Aanhangsel over de eigentlyke ontfangenisse van den Heere Jezus in Maria, door de bovennatuurlyke werkinge des Heiligen Geestes, Maria's bezoek aan Elisabeth, en haar opgeheven Lofzang volgens Lucas I: 26——55. letterlyk verklaart en by overbrenging geestelyk toegepast op elk Begenadigde, als een geestelyke Moeder van Jezus beschouwt, door den Eerw. Heer GER. KULENKAMP, Predik. te *Amsteldam*, 2 deelen, à *f* 2 : 16

Als mede nog eenige weinige Compleete Exemplaaren van de geheele *Kerkelyke Geschiedenis des N. T.* door Prof. HEINTZIUS, uitgegeven in 't Nederduitsch door D. WESTERHOFF, voor de extra goedkoop prys van *f* 12 : - in plaats van *f* 22 : - zo als het altyd is geweest. Hier

van

van is alomme een breedvoerig berigt voor niet te bekomen.

Nog zal dezelve in 't begin van Maart met Privilegie, volgens gewoonte uitgeven: *Lyst der Surinaamsvaarders*, als mede die van *Curacao*, *enz.* op het zelfde formaat der Heerenboekjes, om daar by te kunnen gevoegd worden.

Heden is by GERARDUS BORSTIUS gedrukt: *Predik-Orde in de Kerken te Amsterdam*, dat eerst moest uitgegeven worden, en beginnen met den 2. April, wanneer de Somerbeurten beginnen, dog denke dat aan de Liefhebbers geen ondienst doen zal met zo veel eerder uit te geven, en dus het overige van de Winterbeurten, en verder de Somerbeurten, om het te doen beginnen, met den aanvang van den Dienst van den nieuwen Leeraar D. YSBRANDUS HOEFHAMER, en dus begint dit met den 26. February, en eindigende met den 24. Sept. 1769. In Twaalve. De Prys is 3 st.

By J. MORTERRE word uitgegeven: *De Kruis-Geschiedenissen van den Heere* J. CHRISTUS. In het Latyn beschreeven door den grooten Godgeleerden JOHANNES GERHARDUS, en in het Nederduitsch vertaald door FRANCISCUS SMIT, Leeraar in de Gemeente van de Ausburgsche Geloofsbelydenisse te *Rotterdam*, 2 Deelen in Quarto. De Prys is *f* 3 : 4.

Als mede J. J. RAMBACH, Overdenkingen en uitgezogte Predikatien, zynde geleerde en stigtelyke Verklaaringen, over het voorbeeld der kopere Slange, over de Vry-steden der *Israëliten*, over den naam IMMANUEL, over de agt Zaligsprekingen, en de zeven Beloften aan de Overwinnaars, der Christenen nodige kennisse en overtuigende werkingen des H. Geestes, des Zondaars Bekeeringe, anders aangezien in den Hemel als op de Aarde, en eenige kentekenen onderscheidende de waare Christenen van de Phariseeuwsche Mond-Christenen, en over eenige andere gewichtige stoffen. In Octavo. De Prys is *f* 1 : 5.

Gemelde MORTERRE heeft aan de Boekhandelaars verzonden, en doen ter hand stellen, de Quitantien tot ontfangst der Penningen, wegens de by hun ingetekende Exemplaaren, op het Werk, getyteld: *Astronomie* of *Sterrekunde*, door den Heer de la LANDE, verzoekende hier mede de Heeren Intekenaaren, uiterlyk binnen zes weeken, de daar toe gestelde Penningen, aan de Boekhandelaars, by wien hun Ed. ingetekend hebben, te voldoen.

S. J. BAALDE geeft *gratis* uit, een Bericht en Voorwaarden van Opgave, wegens 't Werk van JOHANN HERMANN KNOOP, getyteld: *Jongmans Onderwyzer.* Twee Deelen in groot Octavo, met 29 Kunstplaaten.

Zynde dit Werk, in den Jaaren 1756 —— 1759. te *Leeuwaarden* uitgegeven, by den Boekhandelaar ABRAHAM FERWERDA, en toen op *f* 10 : 10 gesteld; uit hoofde van deszelfs nuttige inhoud, en had zo groote aftrek, dat binnen weinige jaaren, de Compleete Exemplaren, op een klein getal, geheel uitverkogt wierden.

Dus die weinige overgeblevene Exemplaaren, door den voorn Boekhandelaar, aan den tegenwoordigen Drukker, verkogt zynde, resolveerde dezelve, om, ten nutte van zyne Landgenooten, die voor eene matige prys aan te bieden, ten einde een iegelyk, die nog geen bezitter van dit nuttige Werk was, dat gemakkelyker te doen bekomen.

Dezelve wierden dan ook, met zo veel graagte ontfangen, dat eerlang, een groot getal Exemplaaren te kort kwamen; waar door 'er thans dagelyks, naar 't Werk gevraagt word, zelf tot den voorige Prys van *f* 10 : 10. zonder dat men de Liefhebbers daar mede kan voorzien.

Om nu aan dat verlangen te voldoen, is de tegenwoordige Uitgever voornemens, om het Eerste Deel van het Werk te herdrukken, waar door nog een klein getal Exemplaren Compleet zal kunnen gemaakt worden, dewyl van het Tweede Deel nog eenige in voorraad zyn.

In de Maand September 1769. of wel eerder, denkt men, dat het Eerste Deel zal afgedrukt zyn, en als dan zal de Aflevering van 't Compleete Werk by de Franco betaling van *f* 7 : 5. geschieden

Die geene, welke nu genegen mogten zyn, om zig van dit Werk te voorzien, gelieve ten spoedigste, doch uitterlyk voor het einde van Maart 1769. Opgave daar van te doen, by de Boekverkoopers in de Steden, alwaar dit Bericht word uitgegeven; zullende dezelve, dat voordeel genieten, dat ze voor de verminderde Prys van *f* 7 : 5. het Werk bekomen, 't welk daar na niet minder dan *f* 10 : 10. zo 'er mogte overblyven, gesteld zal worden.

By F de KRUYFF zyn nog eenige weinige Exemplaaren te bekomen van de Verhandeling over de *Oorzaak van de Dood der Verdronkenen*, door den Heer LOUIS, in welk Werkje de middelen aan de hand gegeeven worden, om die geene, die men voor Verdronken houd, eenige

eenige hulpe toe te brengen, waar by gevoegd is de afbeelding van een Instrument in zodanig een geval met succes te gebruiken, in groot Octavo; kunnende gevoegt worden by de *Historie en Gedenkschriften van de Maatschappy der Drenkelingen*. De Prys is 10 stuiv.

CHRISTIAAN van ESSEN, bied een ieder aan, en levert thans voor zeer geringe Prysen af, de navolgende Boeken, waar van hy door aankoop Eigenaar geworden is, als: *Keurstoffen* uit de Heilige Schriften der Propheeten, op diversche tyden en gelegentheden verklaart en toegepast door CAROLUS TUINMAN, in leven Bedienaar des Goddelyken woords te *Middelburg*, derde en vierde Deel, voor de zeer matige Prys van 3 gl. in plaats van 5 gl. 10 st.

Nog eenige weinige vierde Deelen apart, zynde verrykt met drie Registers over 't geheele Werk, enz., door D. CORNELIUS de FEYFER, à 36 st.]

180 Keurstoffen uit 't O. en N. Test. verklaart en toegepast door ABRAHAM HELLENBROEK, in leven Bedienaar des H. Euangeliums te *Rotterdam*, 2 Deelen, derden Druk, in plaats van 8 gl. 10 st. nu voor 7 gl. 10 st.

16 Verhandelingen, Redenvoeringen en Predicatiën, over uitgelezene plaatsen van Gods H. Woord, als: Saulus bekeert. Paulus in den derden Hemel, enz. opgetrokken. De vergetelyken Hoorder en Bespiegelaar. 't Zaligmakend Geloof. De Gelovige Vreemdeling. De Rechtveerdiging des Gelovigen Zondaars. Rust by Jezus te vinden voor Vermoeide Beladenen. De groote Zondaares, enz. door Prof. ANTONY DRIESSEN, in Quarto, in plaats van 25 nu voor 15 st.

Geestelyke Opwekker voor het Onverloochende, Doode en Geesteloozе Christendom. voorgesteld in 10 Predikatiën: over de Zelfsverloochening. Dodigheid des Herten. Gods vertrek van ons. De Bekering. Christi trage Bruid. Christi lievende Bruid. Christi Bruid in de Binnenkamer. en de Roeping Samuëls, door J. van LODENSTEIN. Beneffens het Leven en Sterven van den Autheur. Den vyfden Druk, à 1 gl. noch maar 23 Exemplaren.

Het verhoogde Nederland in 16 Predikatiën: Goede weg voor een verlegene Zondaar, in 15 Predikatiën, en Davids Triumph in den Almachtigen, enz. in elf Predikatiën, door J. HOFMAN, in plaats van 4 gl. 3 st. nu voor 42 st. Noch maar 14 Exemplaren Compleet.

Het nuttige en voor Godtzoekende Zielen zeer heil-

zaam Werkje, van FREDRIK van HOUTEN, behelzende drie Uitmuntende Predikatiën over *Psalm* XLV: 11, 12. Een Leerreden van de verzekeringe der Zaligheid; twee Brieven, wegens het geluk en de Plichten van Gods Volk: mitsgaders 39 uitgezogte Aantekeningen over uitgelezene Geestelyke Stoffen, enz. Uit de eigene Handschriften des waardigen Autheurs by een verzameld, in Octavo, à 9 st.

De droefheid naar Godt, in haar aart en heilzaame Uitwerking, enz. door A. J. DORRIE. In plaats van 8 nu voor 4 st.

Leven en Wandel in de Zalige Gemeenschap met Godt, enz. in 10 Predicatiën, door J. H. DORRIE, à 8 st. in plaats van 12 st.

De Balsem van Gilead voor de Breuke der Dogter Sions, uit Jer. VIII: 22. mitsgaders eenige gelykenissen van den Vriend te Middernacht. Van den Biddende Zoon en Gevende Vader, Luc. XI: 5-13. Van den Onrechtveerdigen Rechter en de verdrukte Weduwe, Luc. XVIII: 1-8. enz. Op Dank en Biddag en openbare Bedestonden verhandelt, door D. JOHANNES d'OUTREIN, in Octavo, in plaats van 9 st. nu voor 6 st.

Staat der waare Genade Gods in de Ziel, in zyn begin, kentekenen, waardigheid, vruchten en voortgang, ter ontdekkinge en uitlokkinge van Natuurlyke, en tot opwekkinge en vertroostinge van Geestelyke Menschen. In zeven Oeffeningen, door DIONISIUS BOUMAN, in plaats van 11 st nu voor 7 st.

De Gekruiste en Opgewekte Christus, voorgesteld in 30 Verhandelingen over 's Heilands gantsche Lyden en daar op gevolgde Opstandinge. Bekragtigt door elf verschyningen aan Godvruchtige Vrouwen, de Discipelen en andere Gelovigen; mitsgaders eene Verhandeling van de veertiendaagsche omwandeling van Jezus na de Opstandinge, door D. NICOLAUS SCHIERE, in Quarto, in plaats van 3 gl. nu voor 1 gl. 16 st.

Het Lyden van Christus in Gethsemane, enz. door Prof. JOHANNES van der WAYEN, derden Druk, à 11 st. in plaats van 14 st.

Echt Verhaal der Tormenten, die de Protestanten op de Fransche Galeyen moeten ondergaan, tot opheldering der *Eerlyke Misdadigen*. In Octav. à 6 st.

Ook worden by bovengemelde uitgegeven de navolgende zeer leerzaame en alömme gezochte Vrageboeken, als:

Kort

Kort Begrip der Christelyke Religie, voor die haar willen begeven tot des Heeren Heilige Avondmaal, met eenige Vragen en Antwoorden, ook tot Onderwys van de Jeugd uitgebreid, door SIMON MOLENAAR, beste druk, à 5 st.

Kort Uittreksel van de Leere der Waarheid, die na de Godzaligheid is: met een korte Uitbreiding van de Articulen des Geloofs en 't Gebed des Heeren. Waar by gevoegt is: Kort Onderwys voor Eerstbeginnende en jonge Kinderen, in 22 Lessen afgedeelt. Nevens eenige Gebeden, zeer geschikt tot dienst en na 't begrip van Eerstbeginnende, als ook voor jonge Kinderen, om in de Huizen en Schoolen te gebruiken, den laatsten Druk, door een van de Autheurs op nieuws overgezien en van Drukfeilen gezuivert, à 4 st.

't Bovenstaande Kort Onderwys, enz. apart, à 2 st.

Zevendaags Onderwys, getrokken uit het Boekje, genaamt weinige Waarheden Christi, enz. Uitgegeven na Kerken-Order, door HENRICUS EYSSONIUS, dienstig voor Kinderen en min ervarene Ouden, den vyfden Druk, à 1 st.

A. EICHHORN, geeft heden uit, en heeft verzonden: *Redenkundige en Schriftuurlyke Gedagten over 't Laatste Oordeel*, wat daar omtrent voor, in, en na geschieden zal, door den beroemden Autheur J. E. SCHUBERT, Abt van *Michaelstein*, Hoogleeraar in de H. Godtgeleerdheid, Consistoriaal Raad van zyn Koninglyke Majesteit in *Zweden*, en Prediker by de Marienkerk te *Gryphswalde*. Na de tweede Hoogduitsche Druk vertaalt door A. F. KLENKE. In groot Octavo, *f* 1 : 8.

By CESAR N. GUERIN, is gedrukt en te bekomen: *Resolutie* door den grooten Kerkenraad der Luthersche Gemeente te *Westzaandam*, in dato 17. Maart 1768. genomen, en waar by D. PETRUS ALBERTUS MONINX, Predikant in dezelve Gemeente, by provisie van deszelfs Predikdienst is gesuspendeert geworden, met een Voorreede van Mr. C. L. JUNGIUS, Advocaat te *Amsteldam*, en Bylagen. In groot Quarto. De Prys is 11 st. Zullende vervolgens by denzelve gedrukt worden en uitgegeeven: De *Resolutie* door de Ed. Gr. Mog. Heeren Staaten van Holland en Westvriesland, met betrekking tot de voorn. Suspensie genomen, benevens andere zeer remarquable stukken, rakende de verregaande Insolentien, door gem. D. MONINX, en deszelfs Huisvrouw, tegen gemelde Kerkenraad gepleegd.

By

By bovengem. is ook het zeer nuttig Werkje gedrukt: *Abregé de l'Histoire Ecclesiastique en forme de Catechisme à l'usage de la Jeunesse, por Mr.* J. P. SOYER, *Pasteur de l'Eglise Walonne de Zierikzee, tiré de divers Auteurs et particulierement de l'Hist. Eccles. par Mr.* FORMEY, *petit* 8vo, à 7 st.

U T R E C H T.

UTRECHT. By S. de WAAL, is gedrukt, en in de voornaamste Steden te bekomen: *Nieuwe Verhandeling en Aanmerkingen over de thans woedende Ziekte onder 't Rund-Vee*, by wyze van een Zamenspraak tusschen drie Persoonen, waar in de Ziekte op een Natuurkundige wyze verhandeld word; beneffens een middel aan de hand gegeven, en ten algemeene nutte bekent gemaakt word. In 't zelve vind men ook aangetekent wat schrikkelyke Verwoestingen dezelve in voorige Eeuwe heeft aangeregt in Europa. In gr. Octavo, à 8 st.

By bovengem. is mede nog te bekomen: *Zamenspraak tusschen een Landheer en zyn Bruyker*, over de Sterfte onder 't Rund-Vee, en de oorzaake, waarom de Heere ons op nieuw daar mede bezoekt; nevens een heilzaam middel om den voortgang te stuiten, door een Liefhebber van Nederland. In Octavo, à 6 st.

By G. van den BRINK Jansz. is gedrukt: *Aanmerkingen op de Korte Ontleding van zekere Zamenspraak tusschen een Landheer en een Bruiker*, over de tegenswoordige Sterfte onder het Rund-Vee. Gelyk ook op de beäntwoording van de navolgende vragen:

1. Of de sterfte een Goddelyke straf is?
2. Of de Kinderziekte een straf is?
3. Of men Gods straffende hand mag wederstaan door middel-gebruik?
4. Of 'er geene vry zeker Geneesmiddelen voor het besmette Vee zyn uit te denken?

Briefswyze voorgedragen door PHILODEMUS van GYSBERTSSTAD.

O V E R Y S S E L.

ZWOLLE. De Boekverkoper S. CLEMENT, is van voorneemen, om vier ongedrukte Schryvers, door Mr. B. J. van HATTUM t' samen vergaderd, en met Aanteke-

keningen opgehelderd, in het ligt te geven, by wyze van Intekeninge De eerste is THEODORUS WYLERUS, een sierlyk Latynsch Schryver, die den Oorlog tusschen *Gelderland* en *Overyssel*, sedert het Jaar 1520. tot 1524. beschreven heeft. Veelligt dat de Uitgever het oorspronkelyke Handschrift van dit Werk in handen heeft. De tweede is, een Chronykschryver van het Klooster *Belhem* tot *Zwolle*, genaamt GERARD COCCIUS; in welkers Werk veele byzonderheden *Overyssel* betreffende voorkomen. De derde is den *Zwollenaar* HERMANNUS VECHTENSIS, Schryver van een Chronyk van *Holland*, *Zeeland*, en nabuurige Landen, van de vroegste tyden tot het Jaar 1477. Dit Werk is aan de Geleerden SCRIVERIUS niet onbekend geweest De naam van de vierde is onbekend. Hy heeft een Chronyk van het Jaar 1520. tot 1538. geschreven, in welk eenige byzonderheden en brieven, by andere vrugteloos te zoeken, voorkomen.

De Voorwaarden der Intekening eindigen met den laatsten Maart, en zyn de volgende:

Ten 1. zal het geheele Werk, in gr. Octavo, op Papier als de Conditien zyn, gedrukt worden. Ten tweeden, zal voor ieder Blad 1½ st. betaalt worden, zullende het Werkje na gedagten tusschen de 20 en 25 Bladen groot worden Ten derden, zal men boven het getal der ingetekende Exemplaren niet meer dan 50 over drukken, tot nakominge van het welke alle zekerheid genomen zal werden.

Die breder over deze Schryvers en Voorwaarden gelieft onderrigt te zyn, addresseeren zig by de voornaamste Boekhandelaars in ons Nederland, alwaar de Conditie van Intekeninge te bekomen zyn. De Boekhandelaars worden verzogt de Naamen der Heeren Intekenaars in 't begin van de Maand April aan den Boekverkoper S. CLEMENT, Franco over te zenden, om des te spoediger met het Werk te kunnen beginnen.

CAMPEN. By ÆGIDIUS VALKENIER, word thans gedrukt, en zal binnen weinige dagen uitkomen: *Prodromus novæ Editionis, sive Specimen Observ. Critic. in Auctorem, qui* PINDARUS THEBANUS *vulgo vocatur*, *Auct.* JOANN. Van der DUSSEN, J. U. D. *Schol. Campens. Conrect.*

STAD

STAD EN LANDE.

GRONINGEN. By H. SPANDAW, is gedrukt: PAULUS *Bekeering en Roeping tot het Apostel-Ampt*, enz. Uit *Hand.* IX: 1—30. en XXVI: 16—18. Vergel. met XXII: 9—16. en andere *Keur-Stoffen* uit de H. Schrift in verscheidene Kerk-Redenen geopent en voorgestelt, door CORN. HERM. SWYGHUISEN, in leven Dienaar des Woords te *Groningen*. Met een Lyk-Rede over den Autheur, door BERN. WIN. BUDDE, Predik. te *Groningen*. In Quarto. De Prys is 3 gl. ingen.

DUITSCHLAND.

HALLE. Op kosten van het Weeshuis is gedrukt, en in derzelver Boekhandel te bekomen:

Τοῦ μακαρίου Θεοδωρήτου Επισκόπου Κύρου ἅπαντα B. THEODORETI *Episcopi Cyri*, *Opera Omnia*, *ex recensione* J. SIRMONDI, *denuo edidit*, *Graeca e Codicibus locupletavit*, *antiquiores Editiones adhibuit*, *Versionem Latinam recognovit*, *et variantes Lectiones adjecit* JO. LUD. SCHULZE. Gr. et O. O. L. L. P. P. O. Med. 8vo. Tom. 1. groot 4½ Alphabet.

Diergelyk een Titul, als aan het hooft van dit Werk geplaatst is, mag by sommigen een opsiering genoemt worden, egter vind men 'er in, alles wat het opschrift, met weinig woorden behelst; want de Uitgaaf van SIRMOND, die tot dus verre de volledigste is geweest, heeft veele openingen, en de Latynsche Overzetting, wykt op veele plaatsen van den Griekschen text af, om dat SIRMOND den text van de meeste Schriften dezes Kerkvaders voor 't eerst bekent gemaakt heeft, en de Latynsche Overzetting, die al voor zynen tyd gemaakt was, gevolgt, maar niet naauwkeurig genoeg beproeft heeft. De Heer Uitgever van deeze Druk, heeft derhalven den Griekschen text, op het nieuw, met de oudste Handschriften, naauwkeurig vergeleken, de mankerende openingen aangevuld, verschillende Lezingen vergadert, aanzienlyke vermeerderingen bygevoegt, en de Latynsche Overzetting overal verbetert; hier toe hebben hem vier Augsburgsche Handschriften en de Uittrekzelen, dewelke, hy bekomen heeft uit een Coisliniaansch, en verscheide Florentynsche Manuschripten, zeer veele diensten

diensten gedaan. Met deeze zoo volstrekt noodzakelyke hulpmiddelen, heeft de Heer Uitgever een begin van het Werk gemaakt, en levert in het Eerste Deel: de Verklaringe van THEODORETUS over de vyf Boeken van *Moses*, de Boeken van *Josua*, de *Richteren* en *Ruth*, *Koningen* en *Kronyken*, als mede de geheele uitlegginge der *Psalmen*, welk laatste, in het byzonder, zeer aanmerkelyke Byvoegzelen, uit de Augsburgsche en Florentynsche Handschriften, vervat, (en naar begeeren ook afzonderlyk te bekomen is.) By het eerste Stuk van dit Boekdeel is de oude zuivere Grieksche Uitgaaf, te *Parys* 1558. uitgekomen, gebruikt geworden, beneffens het geene HÖSCHELIUS in zyne Aanmerkingen over PHOTIUS, uit een Beyersch Manuschript heeft aangehaalt. Voor het Werk zelf is een Dissertatio: *de Vita et Scriptis* B. THEODORETI, geplaatst, waar voor men den Heer Autheur, in het byzonder zal verpligt zyn, dewyl het gantsch korte berigt, van het leven van THEODORETUS, 't welk SIRMOND by zyne Uitgave gevoegt hadde, zeer onvolkomen was, en van de Schriften dezes Kerkvaders geheel niets meldde, daar integendeel dezelve hier alle, volgens de Uitgave van SIRMOND, worden opgegeven, beöordeelt, en voornamelyk tegens V. GARNIERS onbehoorlyke behandelingen verdedigt. Nog staat ons te melden, dat by deeze Uitgaaf gevoegt is, een Bladwyzer der Pagina's, die op de Uitgaaf van SIRMOND aanwyzinge doet, en ook in het toekomstige vervolgd staat te worden, zynde dezelve by deeze nieuwe Uitgaaf, zeer nuttig, dewyl de oude Uitgaaf van SIRMOND dikwyls by nieuwere Schryvers, naar het getal der Pagina's word aangehaald.

BEKENDMAKING.

De Verklaring van 't Hoogepriesterlyk Gebed van *Christus*, uit het XVII. Cap. van *Johannes*, in XXIII. Leerreden, door wylen den Wel-Eerw. Heer JOHAN TEMMINK, met een Voorreede van den Wel-Eerw. Heer JOHANNES BOSKOOP, geheel uitverkogt zynde, word hiermede geadverteert, dat de Tweede Druk op de Pers is, en by den Boekverkoper PETRUS SCHOUTEN, kort na de aanstaande Paasch-Classis, wederom zal te bekomen zyn.

ACADEMIE- EN SCHOOL-NIEUWS.

LEIDEN.

De Hoog-geleerde Heer BERNHARDINUS de MOOR, S. S. Theol. Doctor & Professor, is op den eersten dezer Maand, tot Secretaris van den Academischen Senaat aangesteld, in plaats van den Hooggeleerden Heer EWALDUS HOLLEBEEK, S. S. Theol. Doctor & Professor: ook heeft daar op de Hooggeleerde Heer ÆGIDIUS GILLISSEN, S. S. Theol. Doctor & Professor, op den 8. dezer, volgens Jaarlykse gewoonte, zyne waardigheid als RECTOR MAGNIFICUS aan de Universiteit alhier, met eene plegtige Redenvoering nedergelegd. Het onderwerp 'er van is geweest: *De Fabulis Ecclesiasticis temere arreptis ad firmandam Evangelii Veritatem.* Dat is: *van de Kerkelyke Fabelen die men roekeloos aangegreepen heeft om de waarheid van het Evangelie te bevestigen.*

Vervolgens is in de hooge waardigheid van RECTOR MAGNIFICUS opgevolgd, de Hoog-geleerde Heer BAVIUS VOORDA, J. U. D: Juris Civilis & hodierni Professor, hebbende tot Assessores de Hoog-geleerde Heeren ÆGIDIUS GILLISSEN, JOH. CONRAD. RUCKER, HIER. DAVID GAUBIUS en JOH. NIC. SEB. ALLAMAND.

UTRECHT.

Hier zyn in de Rechten gepromoveerd:

Den 31. Januari, D. ARNOLDUS ABELEVEN, Abrah.

Abrah. Filius, Indo-Batavus, Civis Trajectinus, in het openbaar verdedigd hebbende zyne Dissertatio, *de Conscientia Judicis in Legum Applicatione.*

Den 20. deezer, D. SAMUEL ONDERWATER, Dordracensis, na gegeeven Disquisitio Juridica, *de Obligatione naturali ad Observantiam Legum Civilium.*

GRONINGEN.

Den 11. dezer Maand is hier door den Heer G. J. G. BACOT, *Art. Lib. Mag. et Philos. Doct.* als Auctor, onder voorzittinge van den Hooggeleerden Heer F. A. van der MARCK, *Jur. Publ. Nat. et Gent. Prof. Ord.* in het openbaar verdedigt *Prima Dissertatio Juris Ecclesiastici universalis de propaganda Fide.*

ARNHEM.

De Heer Mr. HENRIK CANNEGIETER, Profess. Historiarum & Eloquentiæ alhier, en Rector der Latynsche Schoolen, heeft zyne dimissie van het Rectoraat verzogt en verkregen.

UTRECHT.

Den 13. deezer, by de halfjaarige Hieronymiaansche School-promotie gehouden, hebben twee wakkere Jongelingen geöreerd, NICOLAUS KIEN, de Salutari Cognitione Sui; JACOBUS van LOO, *de Laudabili temporis Parsimonia.*

Op den 20 February deezes Jaars is hier tot Rector der Latynsche Schoolen aangesteld, de Heer JOHAN FREDERIK REITZ, thans Preçeptor aan dezelfde Schoolen, in plaats van den Emeritus verklaarden Rector JOH. HENRIK REITZ. Verwagt in de volgende Maand meerder omstandigheden.

YS-

YSSELSTEIN.

Den 21 deezer werd alhier de gewoonlyke halfjaarige Promotie gehouden, welke plechtigheid door den Wel-Ed. zeer geleerden Heer A. Bresser, Rector der Latynsche Schoolen, met een ter materie dienende Vooraffspraak kortelyk geopent zynde, de zeer braave en veel belovende Jongeling, A. P. Graeuwen, eene redenvoering deed: *De præcipua hominis eruditi felicitate*; na welke tot veel genoegen der Toehoorderen uitgesproken te hebben, deze allezints lofwaardige Jongeling, beneffens den jongen Heer C. 't Hoen, *Amst.*, die ook met zeer veel lof de Schoolen alhier had afgeloopen, na de Academie bevordert. Vervolgents werden met Pryzen begiftigt de jonge Heeren F. P. de Bie, A. Straalman, J. Verheije van Citters, J. van Breugel, J. van der Roest, P. J. de Vries, D. G. van Teylingen, L. Baron Rengers, G. de Vaynes van Brakel, J. J. Schmidtman, J. Vollenhoven, F. van Styrum, A. Moens, H. J. Baron van Deelen, S. Q. Lixraven en H. Thierrens. Welke alle den Wel-Ed. Achtb. Heeren Curatooren, op eene bevallige wyze, in rym en onrym bedankt hebbende. Deeze plechtigheid wierd met een aangenaam Musiek, waar mede dezelve begonnen was, beslooten.

BEKENDMAKING.

Indien een der Heeren Proponenten genegen was, den Predikdienst, voor een zwak Predikant, in eene der kleine Steden van Holland, voor een goed *honorarium*, eenigen tyd waarteneemen; dezelve gelieve zig ten spoedigsten, door een Brief, aan den Drukker deezer Boekzaal te melden: welke zyn Eerw. nader bericht zal geeven.

KERK-

KERK-NIEUWS.

GELDERLAND.

NYMEGEN.

HEMMEN Vakant. Zie Decemb. 1768.
HEES EN NEERBOSCH. Zie Octob. 1768.
NISTRIK, BALGOOY EN KEENTH Vakant.

THIEL.

D'AVAZATHEN Vakant. Zie Decemb. 1768.

ZALT-BOMMEL.

OPHEMERT. Den 20. dezer, is D. W. van YSSELDYK, Predik. alhier, wegens klimmende Jaaren, en toenemende zwakheid, op deszelfs verzoek, door den Hoog Wel-geb. Heer BARTHOLD Baron van HAAFTEN, Heere van *Wadenoyen*, &c. &c. &c. gunstiglyk een Adjunct-Predikant zynde toegestaan, is door den E. Kerkenraad dezer plaatse, op vertoonde Collatie van bovengem. zyn Hoog Wel-geb. den 15. Nov. 1768. ten overstaan van Depp. Clasfis DD. PH. ROJAARDS en P. van VLIERDEN, resp. Predikk. te *Op-Ynen* en *Heesselt*, en te *Waardenburg* en *Neer-Ynen*, tot Adjunct-Predik. beroepen D. ADOLPH FREDERIK van der SCHEER, Propon. onder *Groningen*; welke beroepinge by de E. Clasfis van *Zalt-Bommel*, den 6. Decemb. daar aan volgende, is geapprobeerd, terwyl de Beroepene den 18. Jan. peremptoir is geëxamineert door den Wel-Eerw. Heer M. GROMMÉ, Predik. te *Nederhemert*, in 't Hebr. over Ps. XVI. in 't Griekfch over 1 Joh. III. De Proeftext was Spreuk. III: 6. In welk Examen zyn Wel-Eerw. zoo veele blyken van byzondere geoefendheid,

gepaart met zedige vrymoedigheid, gaf, dat met algemeene blydschap en volle ruimte, onder hartelyke zegenbede, aan deeze Gemeente is toegewezen; waar na zyn Wel-Eerw., by verzochte en bekomene afstand van gemelde Depp. Classis, den 19. dezer, door den Wel-Eerw. geleerden Heer B. HOFFMAN, waardigen Euangelie-dienaar te *Wadenoyen*, tot het werk der heilige Bedieninge onder ons is ingezegend, met de woorden van 1 Petr. V: 2, 3, 4. *Weidet de Kudde Gods*, *enz.* Doende de Bevestigde des nademiddags zyne Intrede met Joh. XXI: 15, 16, 17. *Doe zy dan 't middagmaal gebouden badden*, *enz.* Zynde de opleggingе der handen geschied door den Heer Bevestiger, en de Heeren LUYMES, van VLIERDEN, APPELIUS, de ROY en van der NIEBURG, Predikk. te *Haaften*, *Waardenburg* en *Neer-Ynen*, *Varik*, *Heerwaarden* en *Thiel*.

AALST Vakant. Zie onze vorige.

Z U T P H E N.

REKKEN. Zie Decemb. 1768.

VARSEVELD. Zie Decemb. 1768.

ANGERLO. Zie Dec. 1768. en Jan. 1769. onder Zutphen.

VORDEN. Zie Dec. 1768. en Jan. 1769. onder Zutphen.

TERWOLDE Vakant. Dewyl alhier op den 12. dezer, des nagts om een uuren, na een langduurige en gansch pynelyke Zenuw-ziekte, en Bedlegeringe van ruim 10 Maanden, in den Ouderdom van omtrent 68 Jaaren, godzalig ontslapen is, de Wel-Eerw. en zeer geleerde Heer WILHELMUS DEBETS, tot groot verlies en smerte, zo van zyne tedergeliefde Huisvrouw en agt Kinderen, voor welke het *annus gratiæ* door de Predikanten van dezen Ring zal waargenomen worden; als ook voor zyne dierbaare

baare Gemeente, in welke hy zederd het Jaar 1730. Gods Woord zuiver en kragtig gepredikt heeft. Het ontzielde Lighaam is den 18. ter Aarde besteld, en daags daar na, den 19. dezer, heeft D. ANDRIES van der VALK, Predikant te *Loenen*, als Deput. Classis van Over-Veluwe, alhier de eerste Zondags Predikbeurte moetende vervullen, dit zeer smertelyk sterfgeval gedagt, en de Toehoorderen de broosheid, nietigheid en vergankelykheid van 's menschen leven onder 't oog gebragt, en tot het wel besteden van den kortstondigen, onzekeren en snel voorby vliegenden tyd, opgewekt, predikende ten dien einde Ps. CXLIV: 4. *De mensche is de ydelheid gelyk, enz.*

LUNTEREN Vakant. Zie Febr. 1768.

PEEL- EN KEMPELAND.

BERG-EIK, RIETHOVEN EN WESTERHOVEN Vakant. Zie Decemb. 1768.

MAASTRICHT.

MEERSEN EN SCHIMMERT. D. LAMB. van FLODORP, Predik. te *Gulpen*, *Vylen* en *Margraten*, den 22. January laatstleden, te *Schimmert* predikende, heeft ook aan het Sterfgeval van D. FRENTS gedagt, in eene breedvoerige Voorafspraak, over Ps XXXIX: 5. en zoo veel het de gelegentheid des tyds toeliet, zynde eene dankzegginge naar 't H. Avondmaal, over 1 Joh. II: 28.

MAASTRICHT. De Classis, na verzogte en verkrege handopening, van Hun Ed. Mog. de Heeren Raden van Staten der Vereenigde Nederlanden, Extraordinair vergadert binnen *Maastricht*, op den 7. Febr. laatstleden, hebben uit een gemaakt gros, dit onderstaande viertal uitgebragt, namentlyk:

D. LAMBERTUS van FLODORP, Predik. te *Gulpen*, *Vylen* en *Margraten*.

D. JOHANNES de JONGH, Mart. Adr. Fil., Predik. te *Burghaaren*, enz.

D. Isaac Gerlach Tellinger, Predik. te *Eysden*.
D. Burchardus Huigens, Propon.
En daar uit ten zelven tyde geformeert dit onderstaande tweetal, namelyk:
D D. Lamb. van Flodorp en Joh. de Jongh.
En daar uit daadlyk met eenparigheid van stemmen beroepen:
D. Lamb. van Flodorp, Predik. te *Gulpen*, *enz*.
In de voorgaande Boekzaal is hier van daan abusief gemeld, dat D. Frents van Ao. 1723. tot 1759. als Adjunct, te *Klimmen* gestaan heeft, en dat deszelfs Vrouw geweest zy Lucretia Anthonetta Abkenius; nadien de Overledene van Ao. 1723. tot 1728. als Adjunct, en van Ao. 1728. tot 1759. als Predik. te *Klimmen* gestaan heeft; en Juffr. Lucr. Anth. Abkenius zyne Moeder, en Juffr. Susanna Brul, deszelfs Huisvrouw geweest zy.
BLEIGNY, Walsche Kerk. Zie Nov. 1768. De Beroepen D. E. P. L. Royere, staat eerst in Juny aanstaande alhier bevestigt te worden, dewyl de Weduwe van den Overledenen Predik. het *annus gratiæ* verkregen heeft.

ZUIDHOLLAND.

DORDRECHT.

DORDRECHT. Na dat D. Ysbr. Hoefhamer, den 8. dezer, door D D. Semeins en Rossyn, Predikk. te dezer Stede, als gequalificeerden van den E. Kerkenraad van *Amsterdam*, hier, zo van den Kerkenraad, als van de E. Classis was losgemaakt. heeft zyn Wel-Eerw. den 12. dezer plegtig afscheid van de *Dordrechtse* Gemeente genomen, predikende over 2 Cor. I: 12-15. *Want onze roem is deze*, *enz*.
Men heeft hier reeds handopening verzogt en bekomen, tot het doen eener nieuwe beroeping.

LEI-

LEIDEN EN NEDER-RHYNLAND.

KATWYK AAN ZEE. Na verzogte en verkregen handopening, heeft de E. Kerkenraad alhier, deze Nominatie gemaakt:

DD. 1 WILHELMUS van WAENEN, 2 HERBERTUS de HAAS, 3 RUDOLPHUS ONTYD, 4 FREDERICUS SIEVERS, 5 WILHELMUS VERHAGEN, en 6 WILHELMUS EYGEMAN, Predikk. te 1 *Kudelſteert*, 2 *Nieuwe Tonge*, 3 *Schellinkhout*, 4 *Herkinge*, 5 *Heikoop*, en 6 Propon. te *Leiden*

Welke Nominatie aan den Hoog-Ed. gebooren Heere FREDRIK HENDRIK, Baron van *Waſſenaar*, Heer van beide de *Katwyken* en 't *Zand*, &c. &c. &c. gepreſenteert en overgegeven zynde, om daar uit eenen tot Predikant te verkiezen, heeft zyne Hoog-Ed. tot Ordinaris Herder en Leeraar dezer Gemeente, in plaatſe van den Overleden D. SIMON COETS, daar uit verkooren D. WILHELMUS van WAENEN, Predik. te *Kudelſteert*, dewelke daar op den 20. February, ten overſtaan van D D. Conſulenten, alhier ook Kerkelyk beroepen is.

GOUDA EN SCHOONHOVEN.

POLSBROEK. Op den 16. dezer is alhier door den Kerkenraad, ten overſtaan van D D. J. du SART en P. A. MALECOTIUS, reſp. Predikk. te *Schoonhoven* en *Stolwyk*, als Conſulenten, hier toe verzogt, een drietal geformeerd, waar op gebragt zyn:

D D. 1 P. de WILDE, 2 A. EGGEN, en 3 M. JORISSEN, reſp. Proponn. te 1 *Leiden*, 2 *Amſterdam*, en 3 *Wezel*.

Welke Nominatie aan den Wel-Ed. Geſtr. Hr. en Mr. G. de GRAAFF, als Vryheer van *Zuid-Polsbroek* verzonden is, met verzoek van een gunſtige Approbatie, waar van de uitſlag nog te wagten is.

SCHIELAND.

SCHIEDAM. Onzen waardigen en veelgeliefden

Leeraar D. H. van HILTROP, de volledige beroepinge tot Predikant te *Groningen*, opgedragen zynde, heeft dezelve eenige dagen in zyn beraad genomen.

SCHIEDAM. De Walsche Kerkenraad alhier, hebben den 16. Jan. een drietal van Proponenten gemaakt, namentlyk:

D.D. 1 ISAAC BRUTEL de la RIVIERE, 2 JEAN SAMUEL ROBERT, en 3. ELIE BRILLY, Proponenten 1 *Leiden*. 2 *Amsterdam* en 3 *Amsterdam*.

Zynde het zelve aan de Ed. Gr. Agtb. Heeren Burgermeesters en Regeerders dezer Stad, ter Approbatie voorgesteld; welk drietal door Hun Ed. Gr. Agtb. goedgekeurd zynde, is men immediaet tot een Beroep overgegaan, welk eenpaarig uitgevallen is op D. ISAAC BRUTEL de la RIVIERE. Dit Beroep door gem. Hun Ed. Gr. Agtb. 's Maandags daar aan, zynde den 23. Jan., mede gunstiglyk geapprobeerd zynde, is bovengem. Beroep aan den Heer de la RIVIERE opgedraagen, en door zyn Eerw. in de vreeze des Heeren aangenomen.

G O R I N C H E M.

GORINCHEM. Den 27. Jan. is de Wel-Eerw. en zeer Gel. Heer LEONARD van WOLDE, onze veel geliefde jongste Leeraar, na eene ziekte van ruim drie weeken, in den bloei van zyne dagen, ruim dertig jaaren oud, afgesneden: welk sterfgeval met alle reden, zo van deeze Gemeente en alle die den Overledenen gekend hebben, als byzonder van zyn E. Huisvrouw, zeer betreurd wordt.

Zyn E. Amptgenooten hebben met veel aandoening de Gemeente dit smertelyk verlies onder het oog gebragt, door dewelken de gewoone tyd van *gratie* moet worden waargenomen.

De Lezer verwagte niets nader van dezen Overledenen: Hy was een Man van groote vermogens,

gens, ons en Gods Kerk, helaas! te vroeg ontrukt, doch altyd afkeerig van alle verheffing.

NIEUWLAND. Onzen veel geliefden Leeraar D. JAN WILLEM van SLYPE, op den 12. Febr. de beroeping tot de Gemeenten van *Gulpen*, *Vylen* en *Margraten*, onder de Classis van *Maastricht*, aangeboden zynde, heeft zyn Wel-Eerw., niettegenstaande de groote meerderheid van bezolding, uit hoofde van de meerdere grootheid dezer Gemeente, en wegens de wederzydsche ongemeene achtinge en liefde van en omtrent dezelve, benevens de pogingen door haar, tot zyn E. verblyf alhier, aangewend, op den 20. dezer voor die aanbieding beleefdelyk bedankt, met verzoek, onaangezien den sterken aandrang, om aldaar in geen verdere aanmerking te komen tot de aanstaande beroeping.

EETHEN EN DRONGELEN. Zie Jan. 1769.

VOORNE EN PUTTEN.

BRIELLE. De beroeping van D. MARTINUS VERHOEVEN, Propon. te *'s Grevenduins Capelle*, tot Predik. te *Rakagne*, op den 13. Jan. laatstleden, in behoorlyke forma geschied, en den 15. dito door den Hoog-Ed. Geb. Ambagts Heer, en vervolgens op den 30. Jan. in een Classis Contracta hier gehouden, geapprobeert zynde, zo is het Examen peremptoir vastgesteld tegen Dingsdag den 21. Maart aanstaande, in een Classis Extraord. daar toe in deze Stad te houden, zullende (*Deo volente*) verrigt worden door den Wel-Eerw. Heer ANDREAS VOS, Predik. in *Brielsche Nieuwland*, Secunde de Wel-Eerw. Heer FRANCISCUS JOHANNES BROUWER, Joh. Fil. Lamb. Nep., Predik. in den *Brielle*.

RAKAGNE. Zie Jan. 1769. en hier boven.

BUUREN.

BUURMALSEM Vakant. Zie Jan. 1768.

B R E D A.

BREDA, Walsche Kerk. Zie Decemb. 1768.

N O O R D-H O L L A N D.

A L K M A A R.

WESTGRAFTDYK. Zie Octob. 1768. en Jan. 1769. onder *Alkmaar*.

BEDYKTE SCHERMER. Zie Dec. 1768. en Jan. 1769. onder *Alkmaar*.

H A A R L E M.

HAARLEM Vakant. Zie Jan. 1769.

JISP. Zie Decemb. 1768.

A M S T E L D A M.

AMSTELDAM. Op den 19. dezer is D. YSBRANDUS HOEFHAMER, in den H. Dienst alhier bevestigd, door D. PHILIPPUS SERRURIER, met 1 Tim. IV: 16. *Hebt acht op u zelven, ende op de Leere: volherdt in dezen. Want dat doende zult gy ende u zelven behouden, ende die u horen.* De Bevestigde deed den 22. zyne Intrede met Hand. XX: 24. *Maar ik en achte op geen ding, noch en houde myn leven niet dierbaar voor my zelven, op dat ik mynen loop met blydschap mag volbrengen, ende den dienst, welken ik van den Heere Jesu ontvangen hebbe, om te betuigen het Euangelium der genade Godts.*

OUDERKERK AAN DEN AMSTEL staat Vakant te worden. Zie Jan. 1769.

H O O R N.

OBDAM. Ter gelegentheid van het overlyden van de Godvrugtige Gravin Douariere van *Wassenaar*, geb. GOSLINGA, Moeder van zyn Hoog-Edelheid den tegenwoordigen Graave van *Wassenaar*, Vryheer van *Wassenaar*, *Zuidwyk*, *Obdam* en *Hensbroek*, &c. &c. &c. Beschreeven in de Ridderschap van Holland, &c. &c. &c. Heeft de Heer GUALTH. ZOUTMAAT, G. C. Predik.

dik. alhier, op den 15. Jan. derzelver gezegende Nagedagtenis gehouden met PAULUS woorden 2 Cor. V: 1. *Want wy weeten, dat zo ons aardsch huis deezes Tabernakels, enz.*

Neemende zyne Voorafspraak uit Spreuk. XIV: 32. *b.*

E D A M.

MONNIKENDAM, den 19 deezer. Na verkreege Handopening is alhier, uit een gros van 19 Predikanten, ter beroepinge van eenen in de plaats van den Wel-Eerw. Heer S. de GROOT, gemaakt dit 12 getal: 1 H. J. COERMAN, 2 V. BERKHOUT, 3 J. KLINKHAMER, 4 M. GROMME, 5 J. de HAAN, 6 H. STORM, 7 D. DONKER, 8 H. CRANENDONCQ, 9 G. de BRUIN, 10 J. SCHOLTE, 11 P. A. HOEFHAMER en 12 H. MUILMAN, Predikanten te 1 *Heilo*, 2 *Schermerhorn*, 3 *Wormerveer*, 4 *Nederhemert*, 5 *Kuinre*, 6 *Uitdam*, 7 *Warder*, 8 *Spanbroek* en *Opmeer*, 9 *Benningbroek* en *Nibbixwouwd*, 10 *Beets*, 11 *Hoorn op Texel* en 12 *Hippolytushoef* en *Westerland op Wieringen.*

Vervolgens is men voortgegaan tot een zestal, waar op gestelt zyn: H. J. COERMAN, V. BERKHOUT, J. KLINKHAMER, M. GROMME, J. de HAAN en H. STORM.

Hier op is men aanstonds overgegaan tot het maaken van dit drietal: H. COERMAN, V. BERKHOUT en J. KLINKHAMER. Welk Drietal aanstaande Zaturdag aan hun Ed. Gr. Achtb. ter Approbatie zal worden overgegeeven.

Z E E L A N D.

W A L C H E R E N.

MIDDELBURG. Zie Decemb. 1768.

OOSTZOUBURG. Zie Decemb. 1768.

BIERVLIET Vakant. Zie Decemb. 1768.

VERE. Zie Novemb. 1768.

GAPINGE. Zie Novemb. 1768.

ZUIDZANDE Vakant. Zie April 1768.

VROUWEN-POLDER. Zie January 1769.

MIDDELBURG, Walsche Kerk. Den 26 der voorledene Maandt is hier een extraordinaris Classis gehouden, bestaande uit Gedeputeerde Predikanten en Ouderlingen van *Middelburg*, *Zierikzee*, *Vlissingen*. *Veere*, *Goes* en *Sas van Gent*; waar in de stukken van den beroepenen Predikant D. DESTANDEAU, en den Proponent PFALTZ, ingelevert zyn, en volledig bevonden; doch de laatste is ook peremptoir geexamineert, na voorafgaande Proef-preek over den opgegeevenen Text, 1 Joh. V: 3, laatste gedeelte.

VLISSINGEN, Walsche Kerk. Het Eerw. Collegium Qualificatum heeft voor de tweedemaal beroepen D. LOUIS LANCELOT MAIZONNET, Proponent te *Rotterdam*, Zoon van den Eerw. Heer MAIZONNET, Predik. te *Delft*. Welk Beroep door hem in de vreeze des Heeren is aangenomen.

ZUID-BEVELAND.

GOES. In twee buitengewoone Classicale Vergaderingen, den 31 der voorige en 21 deezer Maand hier gehouden, is D. NICOLAAS BRUISTENS peremptoir geëxamineert. Zyn Eerw. deed vooraf een kort voorstel over de opgegeeven Proeftext Eph. I: 7. Wierd wyders, door den Wel-Eerw. D. FRANC. van de KASTEELE, Predik. te *Jersikke*, naauwkeurig ondervraagt; eerst in de H. Taalen, in 't Hebr. uit Ps. I., in 't Grieksch uit Eph. I. Vervolgens over de voornaamste Hoofdstukken der Leerstellige en wederleggende Godgeleerdheid; met zoo een algemeen genoegen, dat de gantsche Vergadering den Heer Examinator, wegens

gens deszelfs wel verricht Examen bedankt, en den Geëxamineerden met volkomen ruimte, en hertelyke Zegenwenschingen, tot gewoon Herder en Leeraar, aan de gecombineerde Gemeentens te *Heinsdyk* en *Pauli-Polder*, toegeweezen heeft; zullende zyn Eerw. (*D. V.*) den 19 Maart eerstkomende, door zyn Wel-Eerw. Vader, D. ADRIANUS BRUISTENS, Predikant te *Middelburg*, in den H. Dienst bevestigt worden.

OUDELANDE Vakant.

U T R E C H T.

MEEREN. De Kerkenraad van deeze Gemeente, nu een volledige Handopening van Hun Ed. Mog., de Heeren Gedeputeerde Staaten van deeze Provintie, verkreegen hebbende, verzoekt de Heeren Proponenten, die genegen mogten zyn, om hunne Predik-gaaven voor de Gemeente te laaten hooren, ten spoedigsten overtekomen; alzoo gemelde Kerkenraad voorneemens is, om in de Maand May eerstkomende, eene beroepinge te doen.

MYDRECHT Vakant. Zie January 1769.

A M E R S F O O R T.

ANKEVEEN. Zie January 1769.

EEMNES BINNENDYK Vakant. Zie Dec. 1768.

R H E E N E N EN W Y K.

OVERLANGBROEK Vakant.

AMERONGEN Vakant.

F R I E S L A N D.

L E E U W A A R D E N.

WARGA, WARSTIENS EN WARTENA Vakant. Zie Octob. 1768.

S N E E K.

'T OPPENHUIZEN EN TWELLINGERGA Vakant. Zie Juny 1768.

BOLS-

BOLSWERD EN WORKUM.

MOLQUERUM Vakant. Zie Decemb. 1768.
WONS EN ENGWIER Vakant. Zie Octob. 1768.

ZEVENWOUDEN.

URETERP, enz. Vakant. Zie Octob. 1768.
OOSTERWOLDE Vakant. Zie Decemb. 1768.
WYNJETERP Vakant. Zie Decemb. 1768.

OVERYSSEL.

DEVENTER.

OOTMARSSUM. Zie Decemb. 1768.

ZWOLLE.

HASSELT. Zie Sept. 1768.
OMMEN Adjunct-plaats Vakant. Zie April 1768.

STEENWYK EN VOLLENHOVE.

OLDEMARKT EN PAASLO. Zie Jan. 1769.

STAD en LANDE.

GRONINGEN.

GRONINGEN. Den 9. dezer is alhier uit het te vooren gemelde drietal, met eene groote meerderheid van stemmen beroepen de Wel-Eerw. D. HENRICUS van HILTROP, Predik. te *Schiedam*; welke Beroeping door de Ed. Mog. Heeren Burgermeesteren en Raad, als ook door de Wel-Eerw. Classis zynde goedgekeurt, by den Beroepenen eenige dagen in overweginge is genomen.

APPINGEDAM.

JUKWERT Vakant. Zie Jan. 1769.
SCHILTWOLDA Vakant. Zie Oct. en Dec. 1768.
SIDDEBUREN enz. Vakant. Zie Octob. en Dec. 1768.
FARMSUM Vakant. Zie Jan. 1769.

DE MARNE.

EENRUM Vakant. Onze zeer geliefde Leeraar, de Wel-Eerw. en zeer Gel. Heer JOH. METELERCAMP, is op Zondag den 22. Jan. aan een Keel-

en

en Borstkwaal, in den ouderdom van ruim 58 Jaaren overleden; tot innige smert niet alleen van de bedroefde Weduwe en twee nagelate Zoonen met alle nabestaanden, maar ook tot hartelyk leedwezen zo van de Classicale Broederschap, als van zyne hem zeer lievende Gemeente, aangezien zyne Eerw. zig geduurende zyne 33 jarige Bedieninge, door leere, leeven en minzamen ommegang, by allen geacht, bemind en aangenaam gemaakt hadde. 's Mans nagedagtenis is in eene Lykrede geviert door zynen behuwden Broeder R. de COCK, Predik. te *Petersburen* en *Wierhuisen*, die den 12. Febr. predikte over Num. XX: 29. *Als de gantsche Vergadering zag, enz.* Verwagt in 't vervolg iets naders.

BAFLO Vakant. Zie July en Aug. 1768.

'T WESTERQUARTIER.

GROTEGAST EN DOESUM. Zie Sept. 1768.

OLDAMPT EN WESTERWOLDINGERLANDT.

NIEUW SCHEEMDA. Den 15. dezer is door de Collatoren en Stemgeregtigde deze volgende Nominatie van 24 Predikanten gemaakt:

DD. 1 FRIMA, 2 B. HASE, 3 A. L. BOUMAN, 4 KOCK, 5 R. BEKKERING, 6 A. ALBERTHOMA, 7 C. WOLDERING, 8 COSTERUS, 9 WOLTERS, 10 TOL, 11 MENNES, 12 HAVINGA, 13 van der SWAAG, 14 BUNING, 15 HILLERS, 16 KNOCK, 17 M. ADRIANI, 18 M. RUMMERING, 19 GROENMAN, 20 van der TUIK, 21 OOMKES, 22 M. A. MEES, 23 BOLHUIS, en 24 NIEUWOLD, Predikk. te 1 *Lopperſum*, 2 *Bedum*, 3 *Middelſtum*, 4 *Garrelsweer*, 5 *Wirdum*, 6 *Nieuwe Pekel-A*, 7 *Weſter* en *Heiligerlee*, 8 *Hogezant*, 9 *Slogteren*, 10 *Colynsplaat*, 11 *Vlagtwedda*, 11 *Hellum*, 12 *Appingadam*, 13 *Middelbert*, 14 *Anlo*, 15 *Windeweer* en *Lula*, 16 *Feerwert*, 17

Voor-

Voorschooten, 18 *Lettelbert*, 19 *Usquert*, 20 *Engelbert*, 22 *Woltersum*, 23 *Noordlyk*, en 24 *Lippenhuisen*.

WINSCHOOT. Den 17. dezer is alhier een Nominatie van zes Predikanten gemaakt: DD. 1 STUIVINGA, 2 van der SWAAG, 3 OOMKES, 4 MEURS, 5 RUMMERING, en 6 SMIDT, Predikk. te 1 *Bellingewolde*, 2 *Appingadam*, 3 *Engelbert*, 4 *Dronryp*, 5 *Voorschoten* en 6 *Dokkum*.

OOSTWEDDA. Zie Jan. 1769.

D R E N T H E.

M E P P E L.

DIEVEREN Vakant. Zie April 1768.

W E S T - I N D I E N.

St. CROIX IN AMERIKA Vakant. Zie Aug. 1768.
PARAMARIBO Vakant. Zie July 1764.
CURACAO Vakant. Zie May 1768.
CURACAO nog Vakant. Zie Juny 1768.

O O S T V R I E S L A N D.

E M B D E N.

MANSLAGT. Zie Decemb. 1768.
CANHUISEN. Zie Decemb. 1768.
OLDENDORP. Zie Novemb. 1768.
LOPPERSUM Vakant. Zie Decemb. 1768.
OPHUISEN Vakant. Zie Novemb. 1768.

B E N T H E I M.

SCHUTTORP. Zie Octob. 1768.

HERTOGDOM CLEVE.

C L E V E.

KALKAR. Zie Jan. 1769.

W E Z E L.

WEZEL. Zie Febr. 1768.

XANTEN

XANTEN Vakant.
RINGENBERG Vakant. Zie Sept. 1768.

BREMEN.

BREMEN, Ansgarie Kerk, Vakant.
RINGSTEDE. Zie Novemb. 1768.

NABERIGT.

SCHOOL-NIEUWS.

DORDRECHT.

Op Woensdag, den 8. dezer, is alhier in de Fransche Kerk gehouden de Promotio Scolastica, naar eene Voorafspraak van den Heer Rector ANT. de ROOY, *de Exercitii publici in exteriore Eloquentia Utilitate*, heeft de pryswaardige Jongeling en discipel van de hoogste Classe, JOHANNES WESTPALM, Zoon van wylen den Wel-Ed. Gestr. Heere en Mr. JASPER WESTPALM, Raad van Justitie, &c. &c. op *Cabo de Goede Hoop*, en eenigste Klein-zoon van zyn Wel Edelheid, den Heere MICHIEL WESTPALM, in leeven Directeur Generaal van Neerlands Indiën, &c. &c. *Exercitationis gratia*, een *Carmen Elegiacum de rerum humanarum inconstantia*, tot algemeen genoegen van een groot aantal aanzienelyke Toehoorders gereciteert.

Voorts hebben de Discipulen der lagere Classen hunne *gratiarum actiones*, voor de aan hun toegewezene Præmia, met veel bevalligheid afgelegt. En is deeze Actus door de Heeren Leeden van het Collegium Musicum met een fraay Concert vereert geworden.

BLAD-

BLAD-WYZER

Van het verhandelde in de Boekzaal van de Maand February 1769.

MAANDELYKE UITTREKSELS OF BOEKZAAL DER GELEERDE WAERELD.

MAART 1769.

HONDERD EN NEGENDE DEEL.



TE AMSTERDAM,
By DIRK ONDER DE LINDEN EN ZOON,
Bybel- en Boekverkopers, in de Kalverstraat, over de Nieuwe-zyds Kapel, 1769.
Met Privilegie van Hunne Ed. Groot Mog. de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland.

By de DRUKKERS dezer is gedrukt en te bekomen:

KERKELYKE GEOGRAPHIE DER VEREENIGDE NEDERLANDEN:

In zich behelzende, eene Beschryvinge, van den staat der

SYNODEN, KLASSEN EN GEMEENTEN

Der Hervormde Kerke, in ons Vaderland, met veele *byzonderheden*: uit echte Stukken versameld, en, beneven daartoe behoorende

LANDKAARTEN,

In het licht gebracht,

DOOR

WILLEM ALBERT BACHIENE,

Leeraar der Hervormde Gemeente, en Hoogleeraar der Sterre- en Aardrykskunde te *Maastricht*, Medelid der Hollandsche Maatschappy der Wetenschappen.

In groot Octavo. De Prys is *f* 1 : 10.

Nb. Zie breder van dit Werk het Uittreksel in de Boekzaal Jan. 1769.

MAANDELYKE UITTREKSELS OF BOEKZAAL DER GELEERDE WAERELD.

I. HOOFDSTUK.

De waare Aart van de SACRAMENTEN, *zo in 't gemeen, als in 't byzonder. En* wie *dezelve* moeten, mogen *en* regt tot Zegen kunnen gebruiken, *en* wie *van dezelve* moeten geweert worden, *aangedrongen in eene Verklaaring van den* XXV. ZONDAG, *en de* LXXXI. *en* LXXXII. VRAAGEN *van den Heidelbergschen Catechismus, en de Formulieren van Doop en Avondmaal. Waar by gevoegt is eene Leerreden over* Hand. II: 39. *door* HILLEBRANDUS JANSSONIUS, *Predik. te* Veendam.

dam. *Tweede en laatste Deel.* **Te Groningen,** *by de Wed.* **L. Groenewolt** *en* **Zoon. 1766.** *In Octavo, groot 601 bladzyden.*

By gelegenheid van ons Uittreksel uit het Eersten Deels Tweede Stuk, in de Boekzaal van May 1767. hebben we belooft van dit tweede en laatste Deel ook bericht te zullen geeven; aan deeze belofte zullen we thans voldoen. Dit tweede en laatste Deel kan als drieledig worden aangemerkt: het eerste Lidt behelst eene Verklaaring over het Formulier van den H. Doop; het tweede eene diergelyke over het Formulier van het H. Avondmaal, en het derde, eenige *Gebruiken*, die natuurlyk uit de waarheid van de verklaarde Leere, zo der Sacramenten in 't gemeen, als van Doop en Avondmaal in 't byzonder, vloeijen.

Wat het eerste aangaat, het Formulier van den H. Doop; dat heeft zyn Eerw. verkoren om de leere van onze Kerk voor te stellen, om dat dezelve in 't Formulier van den Kinderdoop zeer kort en klaar begrepen is. Te meer heeft zyn Eerw. daar toe niet den Catechismus, maar liever het Formulier gekozen; om dat het van veelen niet wel verstaan, maar in tegendeel zeer verkeert begrepen wordt. Getuigen hier van, zyn de zwarigheden, die 'er over gemaakt worden, byzonder over de eerste Vraag, die de Ouders moeten beantwoorden. Wyl het echter door openbaar gezag is vastgesteld, in onze Kerke te gebruiken; telkens wordt voorgeleezen, als 'er een Kindt gedoopt wordt; en wy dit niet behoorden te doen, om dat het zo in onze Kerke gebruikelyk is, maar, zal onze Godsdienst redelyk zyn, uit overtuiginge, dat het overeen kome met Godts Woordt:

Woordt: zo vertrouwt zyn Eerw. veelen, omtrent sommige spreekwyzen duister zynde, geen ondienst te zullen doen, wanneer hy toone, dat het zelve zeer gepast zy, en in alles met Godts Woordt overeenstemme. Tot dien einde zal hy

I. Het Formulier kortelyk toelichten, en dan

II. Van het Voorgebed, de Vraagstukken en het Nagebed handelen.

I. Het Formulier is tweeledig. A. Het eerste behelst eene verklaaring van de leere des Doops, of des Verbonds, waar van de Doop een teken en Zegel is, passende zo wel op den Doop der Bejaarden, als der Kinderen: en moet den Bejaarden zo wel worden voorgeleezen, als den Ouderen van de te doopene Kinderen. B. Het tweede begrypt eenige bewyzen tegen de Mennisten en anderen, dat de Doop aan de Kinderen moge en moete bedient worden.

A. Voor dat onze naauwkeurige Schryver tot de verklaaring van 't eerste overgaat, maakt hy eenige aanmerkingen over het Opschrift; het welk is: *Formulier om den H. Doop te bedienen aan de kleine Kinderen der Gelovigen.* En wel א. Dat wy hier door *Gelovigen* niet moeten verstaan, in den naauwsten zin, alleen heilvattend gelovigen, — ב. Maar, in een ruimer zin, *Gelovigen*, die niet alleen den Christelyken Godtsdienst belyden, maar die *in de belydenisse zuiver zyn, de leere van de waare Kerke voor de waaragtige leere der zaligheid houden*, een *oprecht Historiesch geloof hebben*, en *zich houden onder die Kerke*, alwaar 't Woordt zuiver verkondigt wordt; offschoon zy door Belydenis en Avondmaalgaan, zich 'er nog niet *plegtig bygevoegt hebben*, en als zodanig *aangenomen zyn*. Deeze aanmerkingen uitgebreid en beredeneert hebbende, komt hy tot de beschouwing;

B. Van het Formulier zelve; in 't welke de leere des Doops tot drie stukken wordt gebragt,

de elende, verlossing en heilgmaking. Hier over wordt in 't gemeen aangemerkt, dat deeze behelzen de stukken, die in den Catechismus worden opgetelt ons nodig te weeten, te geloven en te betragten om tot den waaren troost te komen, Vr. 2. Zo ook in de 81 Vr. en in 't Formulier van 't Avondmaal.

א. Het eerste van deeze stukken is: *dat wy met onze kinderen in zonden ontvangen en gebooren zyn, enz.* Dit wordt *α.* kortelyk met Godts Woordt bevestigt, en *β.* aangetoont, dat dit gedeelte van de leere van CHRISTUS, *ons door den Doop*, als een zigtbaar woordt *geleert worde:* zo als 't Formulier zegt, *dit leert ons de ondergang en besprenging met het water, enz.* Hier wordt a. aangemerkt, dat de spreekwys van ondergang, ontleend is van 't gebruik, in 't eerste Christendom, onder sommigen, die men gewoon was te doopen *door indompeling* van 't geheele ligchaam. En de andere van *besprenging*, van de manier, die naderhand ingevoert en onder ons nog in gebruik is; namelyk het doopen door besprenging of begieting van een voornaam deel van 't ligchaam. Over welke gebruiken geredeneert, en 't geen 'er door aangewezen wordt, opgeheldert wordt. En dan b. bewezen, dat dit ons door dit Sacrament geleert wordt, en dat wy daar toe door 't zelve vermaand worden: ja men kan 'er byvoegen, ook van verzekert. En dit wordt nader bewezen, *a.* Uit den aart der Sacramenten, en *b.* Van den Doop byzonder. *c.* Uit deeze verklaaring van 't Formulier, wordt, in 't voorbygaan, getoont, hoe verre zodanige afwyken van de leere onzer Kerke, welke willen, *dat de reinigmaking onzer zonden, als reeds geschied, in den Doop vooronderstelt wordt:* als ware dit, het geen hier verzeegelt wordt.

ב. *Ten*

2. *Ten tweeden betuigt en verzegelt ons de Doop de afwasschinge der zonden door Jesus Christus.* a. Dit is zekerlyk het voornaamste van den Doop, *dat ons 'er door betuigt* (of geleert) en teffens *verzegelt wordt de afwasschinge der zonden, door Jesus Christus;* —— Act. XXII: 16. a. De betekende zaak, van de besprenging met water, *is de afwassching van ons zonden-vuil*, waarin wy met onze kinderen gebooren zyn: bestaande in de *vergevinge der zonden en wedergeboorte* of aanvangkelyke heiligmaaking. Dit wordt wederom kortelyk uitgebreid en met de H. Schrift bevestigt; en dan b. aangetoont, dat dit alles door den Doop ons betuigt of geleert, en ook verzegelt wordt. —— Ja wy zeggen, (voegt 'er onze Schryver by) dat dit alles, niet alleen *betuigt en verzegelt wordt*, gelyk URSINUS zegt, *door 't water, met gelove*, op de bezegelde beloften, *te vermengen*, Hebr. IV: 2. gelyk nader blyken zal; want β. zo verklaart het Formulier zich nader: *Daarom worden wy gedoopt in den naam des Vaders &c.* hier wordt a. kortelyk verklaart wat de woorden naar de letter zeggen willen, en dat het doopen in den naam des Vaders &c. daarom geschiedt, om dat de voorzeide reinigmaaking ons in den Doop betuigt en verzegelt wordt. — Dan beschouwt zyn Eerw. b. wat nader wat ieder Persoon hier byzonder huishoudelyk verzekert. *Want,* (zegt het Formulier) *als wy gedoopt worden in den naam des Vaders &c.* Eene verklaaring (zegt hy) zo schriftmaatig, aangenaam, en zo vol van onderrigt en troost, voor den Doopheffer en Doopeling, dat ik bezwaarlyk verkroppen kan, dat dezelve van Dienaaren, niet wordt voorgeleezen. Zoo het ooit te passe komt, iemandt voor te houden, hoe elk Persoon in de Godtheid zich verbindt, het zyne toe te brengen, om den Bondtgenooten de Verbondts-goederen te schenken, indien hy ze door geloof wil aanneemen: dan moest het immers geschieden, wanneer

't verbondt *zo plegtig ter verzeegelinge belyet wordt*, en uit naame van den Verbondts-Godt *bezeegelt*.

a. Want als wy gedoopt worden in den naam des Vaders: wat betuigt en verzeekert tog Godt de Vader anders, *dan dat hy met ons een eeuwig verbondt der genade opricht*. (a.) Hier omtrent wordt aangewezen 1. dat deeze woorden: *dat de Vader dit verbondt met ons oprigte*, niet moeten verstaan worden, *van de inwilliging van een uitverkoren Zondaar, door het zaligmaakende geloof:* —— maar, *dat Godt de Vader met de zigtbaare Kerk het genadeverbondt oprigt*. 2. 't Geen 'er wordt bygevoegt, *dat de Vader ons tot zyne kinderen aanneemt*, is een aanhangsel van 't eerste, dit en wat 'er meer volgt ten opzigte van den Vader, wordt op dezelve wyze overeenkomstig Godts Woordt verklaart; en dan (b.) nader bevestigt, dat Godt de Vader ons deeze dingen *betuigt en verzeegelt, als wy in zynen naam gedoopt worden*. Op dezelve wyze worden de twee andere Artikelen van den Zoon en H. Geest ook behandelt.

3. Het derde stuk van de hoofdsomme des Doops is: *Overmits dat in alle verbonden twee deelen begrepen zyn*. *a*. Vooraf wordt hier aangemerkt, dat wy hier uit zien, welk het regte denkbeeldt zy van 't verbondt der genade, en van 't zeegel deszelfs. Dat het namelyk een eigenlyk gezegt verbondt is, bestaande uit een eisch en belofte van Godts zyde, en eene inwilliging van de zyde des Zondaars: en niet in eene bloote belofte, wat de Heere, volgens zynen raadt aan de uitverkoorne geeven wil, *'t welk sommige Godts eeuwig Testament noemen*. Daarin zyn geene twee deelen begrepen. Dit is ook geen *eigentlyk Testament*, en wordt hier niet verzeegelt. Maar 't verbondt der genade, of 't N. Testament, is de verklaaring van Godts bevelenden wille, op wat voorwaarden dat Hy Zondaars deelgenooten wil maaken

ken van zyn goed, als voorens getoont is. En daar van zyn de Sacramenten zeegelen, aan den openen brief van 't Euangelie (waar in die voorwaarden begrepen zyn) gehangen. *β.* Volgens 't regte denkbeeldt van dit verbondt worden de bondtgenooten door het zeegel des verbondts, tot volbrenging van de voorwaarden, *vermaant en verpligt.* a. Waar toe wy al *vermaant en verpligt* worden., *a.* bestaat voornamelyk hier in: *namelyk dat wy deezen eenigen Godt enz. aanhangen, betrouwen en liefhebben enz.* Hem *aan te hangen* is, hem als onzen Heer, Man en Vader te erkennen; zyne leer en dienst als de waare voor te staan, enz. —— b. Byzonder worden wy *vermaant,* door den Doop, *als wy somtyds uit zwakheid in zonden vallen,* —— *dat wy aan Godts genade niet vertwyffelen:* als of onze zaligheid op onze getrouwheid steunde. Neen: *die is gegrondt op de onveranderlykheid van Godts raad, door eeden en zeegelen bevestigt* Heb. VI: 17. —— Maar wy moeten, alzo weinig, *in de zonden blyven liggen:* dat is dezelve niet als zwakheden *verschoonen;* noch 'er ons minder over bekommeren, om dat wy niet door de werken behoeven gerechtvaardigt te worden, en de zonden, uit zwakheid begaan, ons niet uit den hemel sluiten; noch daarom zo veel weiniger naa waare heiligheid tragten. Dit zou zyn, de genade Godts in ontugtigheid veranderen, Jud. vs. 4. —— Ja de genade Godts zet ons tot beide, *geloof en bekeering* aan, door den Doop; *Overmits de Doop een Zeegel, en ongetwyffelt getuigenis is, dat wy een eeuwig verbondt der genade met Godt hebben.* Dat dit hier nadrukkelyk als eene reden van beide die stukken wordt bygevoegt, toont de Heer JANSSONIUS schriftmaatig; en merkt dan aan b. dat het voornaamste doel hier was, te toonen, dat wy door den Doop *vermaant en verpligt worden tot die nieu-*

we gehoorzaamheid. Waar omtrent bewezen wordt a. dat wy dit zo niet moeten verstaan, als of wy, tot de voorgemelde dingen, niet verpligt waren, als wy niet gedoopt zyn: zo als sommige den pligt om ten Avondmaal te gaan, zo zy eenige verpligting in onbegenadigden erkennen, eeniglyk afleiden van den Doop- —— Neen: Godt te gehoorzaamen, Hem aan to hangen, lief te hebben enz. daar toe zyn alle menschen verpligt, zo veele menschen zyn: dit wordt hier verder uitgebreidt en bondig bewezen. b. Maar de geene, die 't verbondt hebben toegestemt, 't welk daarop plegtig onder 't Zeegel is gebragt (zo als geschiedt is in den Doop), die worden tot de gehoorzaamheid, van 't geen de Verbondts-Godt van hen vordert, *plegtig vermaant en verpligt*, of de verpligting wordt 'er te kragtiger door aangedrongen. Dit wordt opgehelderd en nader bevestigt (a.) uit de leere van Godts Woordt op alle plaatsen, onder anderen Rom. VI: 1-6. Matt. XXVIII: 19. Marc. XVI: 16. &c. en (b.) uit de natuur der Sacramenten en dus van den Doop. ——

B. Het tweede stuk van 't Formulier is een aanhangsel van de leere des Doops, betreffende den Kinderdoop. Het Formulier zegt dan A. *Hoewel onze jonge kinderen deeze dingen niet verstaan; zoo mag men ze daarom van den Doop niet uitsluiten.*

א. Te weeten: de Mennisten zyn gewoon te zeggen, dat onze kinderen den inhoud des Doops zo weinig verstaan als de klokken in 't Pausdom enz. Ja, dat wy het zeegel hangen aan een wit papier enz. ב. Hier op wordt geandtwoordt א. ten aanzien van 't eerste, *dat zy 't niet verstaan.* a. Indien 't redeloos en onnut is eene Ceremonie aan iemandt te verrigten van eenen geestelyken inhoud, als hy, aan wien 't verrigt wordt, op dien tydt het niet verstaat: zo was de Besnydenis even zo redeloos en onnut. Ook was het

het voet wasſchen der Diſcipelen onnut: *want zy verſtonden het op dien tydt niet, maar zouden 't namaals verſtaan*, Joh. XIII: 7. Ja de prediking van CHRISTUS Lyden aan de Apoſtelen was onnut: *want zy verſtonden het toen niet*, Luc. XVIII: 34. Dit wordt door verſcheide andere voorbeelden opgeheldert en beveſtigt. b. Het antwoordt van 't Formulier is: *Aangezien zy zonder haar weeten der verdoemeniſſe in Adam deelagtig zyn, en alzo ook wederom in Chriſtus aangenomen worden.* a. Deeze waarheid wordt nader verklaart en beveſtigt. (a.) *dat de kinderen, zo wel als de ouden, der verdoemeniſſe* IN ADAM DEELAGTIG ZYN. Niet door eene zogenaamde middelyke toerekening: om dat ze, uit zondige Ouders gebooren, ook Zondaars, en dus niet beter dan de Ouders zyn. Dan ben ik in myn Vader, *door toerekening*, niet ſtrafbaar, als ik zelfs niet beter ben dan myn Vader; maar worde om myne eigene zonden geſtraft. Eene toerekening, weeten wy, is, dat de ſchult van een ander onmiddelyk op rekening geſteld wordt van eenen, die ze niet gemaakt heeft: doch uit kragt van deeze toerekening, ſchuldig wordt, die te betaalen. Philem. V: 18, 19. vergeleeken met Pſ. LXIX: 5. Jeſ. LIII: 4. enz. derhalven, als wy de verdoemenis *in Adam deelagtig zyn:* zo moet dit geſchieden door eene onmiddelyke toerekening van zyne bondtbreuke aan alle nakomelingen. Dit ſtuk wordt hier verder tegen de uitvlugten der Menniſten, zeer kragtig beweert. (b.) Even zoo ook het ander, gelyk het Formulier zegt; *dat zy ook zonder haar weeten, in Chriſtus tot genade aangenomen worden.* Dat zo wel kinderen als ouden *tot genade aangenomen worden*, zal niemandt tegenſpreeken. Dat zy aangenomen worden, tot genade, *in Chriſtus*, kan geen Chriſten lochenen: alzo PAULUS zulks uitdruklyk zegt, 1 Cor. XV: 22. en dat *buiten Chriſtus 'er geene hoope van zaligheid*

is,

is, Eph. II: 12. Maar dat dit *alzo* geschiedde, even als de verdoemenis in ADAM, *door eene onmiddelyke toerekening van Christus gerechtigheid tot rechtvaardigmaaking*; en door Wedergeboorte en *vereeniging met hem, tot heiligmaaking*, leert ons de Apostel PAULUS zoo klaar, Rom. V: 12–19. dat het zonder de grootste verdraaying der Schrift, en zonder krenking van den geheelen Christelyken Godsdienst niet kan geloochent worden. —— *b.* Hier uit wordt opgemaakt en aangedrongen, dat het Formulier te regt besluit, *dat zy om de onkunde* van beide, *hoewel zy den inhoud des Doops niet verstaan, daarom niet van den Doop moeten uitgesloten worden.* *ß.* Het tweede, dat de Mennisten zeggen, is, *dat wy het zegel hangen aan een wit papier*, als wy hun de genade verzeegelen, voor dat zy dezelve bezitten. Daar op antwoordt de Heer JANSSONIUS met nadruk: indien ik van gevoelen was, dat de Doopeling de brief is, waar in de genade is gelegt, en de Doop 't Zegel 'er aan, dat dit dan waaragtig is, gelyk veele het hedendaags met de Labbadisten begrypen: dan hebben zy het grootste gelyk van de waereldt. —— Doch ik hebbe uit Godts Woordt, uit CALVINUS, URSINUS, CLOPPENBURG, en andere oude en nieuwe Godtgeleerden geleert, vlak uit te ontkennen, dat de doopeling 't papier is, op 't welke geschreven staat, dat hy genade heeft en daar aan 't Zeegel gehangen. Als dit zo ware, dan waren de doopelingen geen wit papier, maar *waar op geschreeven zyn namen van Godtslasteringen* (Openb. XIII: 1. XVII: 3.) *kinderen des toorns, uit den vader den duivel, adderen gebroedsels, verdervende kinderen, enz.* En dit is 't stuk, dat ons de *Doop leert, en ons vermaant een misbagen aan ons zelven te hebben, en onze reinigmakinge buiten ons zelven te zoeken* Maar de Doop is een Zegel van 't Genade-verbondt, 't welk een Verbondt

der

der beloften is (Eph. II: 8.) welke beloften zoo wel den kinderen van de zigtbaare Kerk raaken, als den bejaarden; en dus geen wit papier, maar met beloften vervult. —— B. Want, dat het Formulier met onzen grondt, en dien in 't 34. Art. en 74. Vraage gelegt, overeenkomt, dat, namelyk de beloften van 't Euangelie of des Verbondts verzeegelt worden, blykt uit de bewyzen voor den Kinderdoop.

א. Waar van 't eerste is, *de belofte, gedaan aan Abraham den Vader aller gelovigen*, Gen. XVII: 7. Indien wy nu kunnen bewyzen, dat de belofte aan ABRAHAM en zynen Zaade, eene belofte is van 't Genade-verbondt, en niet van een zogenaamt uiterlyk Verbond, en dat de besnydenis, welke aan kinderen moeste bedient worden, een zegel is van de belofte des genade-verbondts: dan is 't besluit van 't Formulier wettig, dat het zeegel van 't genade-verbondt, 't welk nu de Doop is, zo wel aan kinderen moete bedient worden, als oudtydts de besnydenis. Dit nu wordt beweezen uit de redeneering van PAULUS Rom. IV: 11. in verbandt, en daar uit dan de wettigheid van 't besluit des Formuliers betoogt.

ב. Het tweede bewys is genomen uit Act. II: 39. dit bewys wordt dus aangedrongen dat het besluit hier op uitkome: deeze belofte, van de gaven des H. Geestes, zich uitstrekkende tot alle geroepene, komt hier voor als de eenigste grondt van den Doop, en word uitdrukkelyk uitgebreid *tot de kinderen van de geroepene*: zo moet dan hun het zeegel zo wel gegeeven worden, als den ouden, wil men zich niet schuldig maaken aan eene schendaadelyke kerkroof, *en dit verbondt verbreeken*, Gen. XVII: 14.

ג. Dat deeze belofte de eenigste grondtslag van den Doop zy, volgens 't Formulier, en niet de hebbelyke genade, zal nog klaarder worden, uit het

het derde bewys, genomen van de reede der besnydenis: daarom heeft ze Godt voormaals bevolen te besnyden, 't welk een zeegel des verbondts, en der geregtigheid des geloofs was. Rom. IV: 18. Gen. XVII: 10--14. Dit bewys wordt zo aangedrongen dat *α*. de inhoudt der besnydenis met het Formulier kortelyk verklaart worde, ten blyke dat het een teken des verbondts was: en dan getoont, dat die ***daarom*** aan de kinderen moeste bedient, en ***daarom*** ook onze kinderen gedoopt worden.

ד. Het vierde bewys door 't Formulier bygebragt is, dat de Heere Jesus daar en boven de kinderen uitdrukkelyk tot zich geroepen, lieflyk omhelst, hun de handen opgelegt, en gezegent heeft: uit Matth. XIX: 14-16. en Marc. X: 14-16. welke plaatsen hier fraai opgeheldert, en 't bewys daar uit getrokken kragtig aangedrongen, worden.

ה. De noodzakelykheid van den Doop der kinderen wordt volkomen voldongen, om dat de Doop in de plaatse der besnydenis gekomen is; zo als dit in 't Formulier ingewikkelt, als een bewys, hier wordt bygevoegt, of vooronderstelt, en in de 74. Vraage van den Catechismus en 't 34. Art. onzes Geloofs, uitdrukkelyk onder de bewyzen getelt wordt. Dit bewys wordt mede opgeheldert en bevestigt uit de redeneeringen van Paulus Col. II. Gal. V. en andere plaatsen.

ו. Om geene Bewyzen agter te houden, die in onze Formulieren van eenigheid voor den Kinderdoop worden bygebragt, zoo voegt onze Eerw. en oplettende Schryver hier nog by het bewys, in de 74 Vr. van onzen Catechismus begreepen: dat de Kinderen tot het Verbond en de Gemeente behoorende, daarom door den Doop, als het teken des Verbonds, der Christelyke Kerke moeten ingelyft, en van de Kinderen der ongelovigen onderscheiden worden. 't Geen 't Formulier te kennen geeft, als het besluit, dat men de Kinderen,

als

als erfgenaamen des Ryks Godts en zyns Verbondts zal doopen. De wettigheid en bondigheid van dit bewys aangetoont hebbende, maakt hy nog eene aanmerking

7. Over de verpligting der Ouders *om de Kinderen hier van breeder te onderwyzen.*

II. 't Zal meer dan tyd worden (zoo vervolgt onze Schryver) om over 't Voorgebed, de Vraagstukken, en 't Nagebed nog eenige aanmerkingen te maaken: maar 't zal voor ons hoog tydt worden om den draadt zyner redeneering, dien we tot hier toe gevolgt hebben, hier mede af te breeken, op dat ons Uittrekzel geen bloot geraamte worde, wegens de menigte der zaaken, die wy maar enkel zouden kunnen noemen: liever willen wy dan hier en daar eene aanmerking uitkippen, en wat breeder voorstellen.

Ons oog valt aanstonds op de eerste Vraage, waar over zo veel beweeging in onze Kerke geweest is, en waar over by veelen nog veele zwaarigheid en twyfelinge is. De Vraage is dan: *Hoewel onze Kinderen in zonden ontfangen en gebooren zyn, enz. of gy niet bekent, datze in Christus geheiligt zyn, en daarom als Lidmaaten zyner Gemeente behooren gedoopt te weezen?* 't Is eene bekende zaak, dat al over lange, byzonder na den tyd der Labbadisten over deeze Vraag eenige zwarigheid gemaakt is, hier uit ontstaande, *dat men de Sacramenten aanmerkt, als lynregte zeegelen van de hebbelyke genade.* Offschoon men met de Labbadisten, even daarom de kinderen niet heeft uitgesloten: zo is men tog van gedagten, *dat geene kinderen gerechtigt zyn tot den Doop, dan van Ouders, die wedergebooren zyn,* dat wy de kinderen *daar voor ook moeten houden, zo lang zy het tegendeel niet toonen,* en dat dit de grondslag van den Doop zy. Maar, alzo wy ook doopen kinderen van zodanige, die niet alleen geene uiterlyke le-

ledemaaten (dat is Avondmaalgangers) zyn, maar
die zelfs geheel onkundig en slordig van leven
zyn, van welke geen mensch gelooft, naar 't oor-
deel der liefde, dat ze begenadigde zyn; zo konde
dit niet nalaaten een teder gemoedt, dat deeze
vooronderstellinge aankleeft, groote zwaarigheid
te veroorzaaken. Om deeze zwarigheid te boven
te komen, heeft men de eerste woorden zoeken
te veranderen, door 't woordeke *zyn*, 'er uit te
laaten, of te leezen, dat ze in CHRISTUS *kunnen*,
moeten of behooren geheiligt te zyn, of *geheiligt
worden*, of geheiligt zynde, als lidmaaten moeten
gedoopt worden, enz. Tegen deeze verandering
hebben anderen zich aangekant, en door Synodaale
Resolutien, de bezwaarde Broeders zoeken te
noodzaaken, om het stipt te leezen. Ofschoon
ik (zegt onze Schryver) van oordeel ben, dat
men iemandt, die in gemoede zwarigheid daar in
maakt, niet behoorde te noodzaaken; —— zo
zal elk erkennen moeten, dat, indien men bewy-
zen kan, dat de uitdrukking schriftuurlyk en zeer
gepast is, en zelfs beeter dan nog eene verande-
ring, waar toe men vryheid verzoekt; het dan
beeter zy, by de vastgestelde Liturgie te bly-
ven. —— En dit zal ik doen. Daar toe zal 't
voornaamelyk daar op aankomen, in wat zin,
volgens Godts Woordt, de meening der Opstelle-
ren, en de leere van onze Kerke, wy deeze
spreekwys hebben op te vatten. Ten dien einde
zegge ik, *α.* by wyze van ontkenning, dat het
nog met Godts Woordt, nog met het gevoelen
der Opstelleren, nog met de leere onzer Kerke
overeenkomt, dit te verstaan van eene *inklevende
heiligheid*, den kinderen *door de Wedergeboorte in-
gestort* Zo als men den Opstelleren wil opdrin-
gen, en meent, dat het zo verstaan moet wor-
den: om dat men onder 't N. Testam. geene an-
dere heiligheid erkent, en die wil leggen tot een
grond

grondslag van den Doop. a. Dat nu deeze stelling strydig zy met Godts Woordt, is zeer ligt aan te wyzen. Godts Woordt leert ons, dat wy in onze geboorte, alle zonder onderscheid, *missen 't beeldt Godts, onryn zyn, en daarom kinderen des toorns van natuure.* Job XIV: 4. Ezech. XVI: 5. &c. *en dat niemand in 't ryke Godts komen kan, ten zy hy wedergeboorén worde* Joh. III: 5. —— Alzo waaragtig is 't, dat de weinigste kinderen van de zigtbaare Kerk uitverkoorne zyn. Matt. XX: 16. XXII: 14. Die worden alleen in den tydt der minne wedergebooren, Rom. VIII: 30. Tit. I: 1. Maar de weinigste van dezelve worden in de kindsheid wedergebooren, zynde het voorbeeld van JOHANNES den Dooper zeldzaam, ja geheel ongewoon. En wie zodanige zyn, daar van hebben wy geene zeekerheid, eer 't besluit baart, en Godt hen bekeert. Wie kan geloven dat eenen Ouder hier zou gevergt worden eene Belydenis te doen, van 't geene hy niet weet, ja weet, dat het van de weinigste waaragtig is, en onder 100, ja 1000 kinderen, naauwelyks een gevonden wordt, dat zo vroeg wedergebooren is? Weshalven 't my vreemt voorkomt, dat sommige weinig zwaarigheid maaken, indien zin, zulks te vraagen aan de Ouderen, daar men zedelyk van oordeelt, dat ze begenadigde zyn: als of die geloven mogten, dat, even daarom, hunne kinderen ook zo zyn. Daar dit gelove tegens de ervaarenheid van alle Eeuwen, en uitdrukkelyk tegen Godts Woordt strydt. Zo 'er iemandt was, die hier op scheen te moeten vertrouwen, dan was 't ABRAHAM en zyn Zaadt: om dat de Verbondts-beloften aan zyne natuurlyke nakomelingen bepaalt waren, dat naderhandt nooit wederom geschiedt is. Doch het wordt *van de kinderen des vleesches* uitdrukkelyk ontkent, dat zy, *om deeze belofte, alle wedergeboorene kinderen Godts zyn; maar dat de kinderen der beloftenisse,* die door

dit Zaadt wedergebooren worden, *alleen voor 't Zaadt gerekent worden, naamelyk de uitverkoorne*, Rom. IX: 6-8. verg. Gal. IV: 23. 28. en Rom. XI: 5. 7. Dit stuk wordt verder met veel bondigheid beredeneert en betoogt. b. Dat dit de meening van de Opstellers in geenen deele geweest zy, en niet kan geweest zyn, wordt hier aangewezen. Want dan zouden de Opstellers den Doopheffer iets gevergt hebben te geloven en te belyden, dat zy zelfs nooit gelooft hebben. Zy hadden in dezelve Vraage reeds eene belydenisse gevergt, *dat onze kinderen in zonden gebooren, en daarom der verdoemenisse onderworpen zyn*: 't welk niet waar is van die geene, *die daadelyk in Christus zyn*, Rom. VIII: 1. schoon zy, *met de geheele waereld verdoemelyk zyn*, Rom. III: 19. Zulk eenen te vergen, dat hy belyde, dat zy, door daadelyke vereeniging met CHRISTUS en Wedergeboorte, geheiligt zyn, is zo veel als hen te doen belyden, dat zy teffens, onrein en rein, bekeert en onbekeert zyn. Maar de goede saamenhang van 't Formulier toont klaar genoeg aan, dat deeze menschen te veel wysheid hadden, om zich zo zinneloos tegen te spreeken; en te veel Godtzaligheid, om zo bespottelyk te bidden, voor de kinderen, *om inlyving in Christus, door den H. Geest*, als zy geloofden, dat ze reeds geschiedt was. Dan moesten zy 'er voor danken, zo als zy doen in 't nagebed. Zy verklaaren zich zelfs genoeg, hoe zy 't verstaan, als zy 't verklaaren *door lidmaaten van Christus Gemeente te zyn*; en dat zy even *daarom behooren gedoopt te zyn*. β. Vraagt men, hoe moeten wy deeze vraag dan overeenkomstig Godts Woordt, de meening der Opstelleren, en de leer van onze Kerk verstaan, om 'er vrymoedig op te antwoorden?

a. Om te toonen, hoe deeze vraag *overeenkomstig Godts Woordt* moet verstaan worden: zo

voor-

vooronderstel ik, dat de Opstellers de spreekwys genomen hebben uit zulke plaatsen, in welke de kinderen der ware zigtbare Kerke, *heilig genaamt worden.* Byzonder is onder 't N. T. de nadrukkelykste plaats 1 Cor. VII: 14. *anders waren uwe Kinderen onrein, maar nu zyn zy heilig.* Na aangemerkt te hebben, dat 'er wel niet staat, dat zy heilig of geheiligt zyn in CHRISTUS: maar dat zulks 't zelfde is, en 't geene hier ontbreekt, uit andere plaatsen moet worden aangevult; zo als wy 't in die sanmenvoeging vinden, 1 Cor. I: 2. Den geheiligden in CHRISTUS JESUS, Phil. I: 1. IV: 21. Heilige in CHRISTUS JESUS, Col. 1: 2, enz. zo verklaart hy 't op deeze wyze: 'Er blyft niets over, dan te zeggen, dat de kinderen van gelovige *heilig zyn, om dat zy in de gemeenschap van de H. Kerke geboren, en uit der zelver schoot als hunne algemeene Moeder, opgeschooten, mede tot de H. Kerk behooren: en door Gods belofte, aan die kinderen gedaan, als kinderen des verbondts, den Heere gebooren en geheiligt; van de kinderen der ongelovigen, die de Apostel onrein noemt, onderscheiden zyn.* Dat het zo doorgaans genomen wordt in Godts Woordt, en *als 't van de kinderen der Kerke gebruikt wordt, altydt zo genomen wordt, en hier volstrekt zo moete genomen worden,* tragt de Eerw. Schryver eerst nader te bewyzen: en dan de natuur dier heiligheid wat nader te verklaaren.

(a.) Aangaande 't eerste *dat het doorgaans zo genomen wordt*, en 1 Cor. VII: 14. *zo genomen moet worden,* bewyst de Heer JANSSONIUS aldus:

1. Dat *heiligen*, en door *die heiliging heilig te zyn*, veeltyds betekene *van 't geen gemeen of onrein is, afgezondert, en Gode op eene byzondere wyze toegewydt te zyn*, is bekent. Wy weeten, dat, in dien zin, *Persoonen, tyden, plaatsen en zaaken*, tot Godtsdienst afgezondert, oudtyds heilig ge-

noemt wierden. En in geenen anderen zin wordt het Woordt en de Sacramenten 't heilige genoemt, Matth. VII: 6. — Byzonder wordt de geheele zigtbaare Kerk *een heilig volk genaamt*: om datze uit de Waereldt van ongelovigen, door de uitwendige roepinge, tot den waaren Godt en zynen dienst gebragt, en van anderen onderscheiden zyn; en door belydenis en toestemming van die waarheid en van 't verbond, zich onderscheiden van ongelovige afgodendienaars, ketters, enz. Van de zichtbaare Kerk der Jooden blykt het Exod. XIX: 4. 6. Deut. VII: 6-8. enz. die buiten de Kerk waren, de Heidenen, wierden onrein genaamt, Jes. LII: 1. Matth. XV: 26. Act. X: 12. 15. &c. Dit zal niemand van 't O. T. ligtelyk lochenen: maar dat het zo van de Kerke des N. T. genomen worde, zullen sommigen zo ligt niet toestemmen. Doch dan spreeken zy Godts Woordt tegen. Zie Act. IX: 13. 32. XXVI: 10. Rom. III: 1. XII: 13. enz. Dit wordt verder met nadruk aangedrongen, en dan beweert

2. Dat het in dien zin altydt zo verstaan wordt, zo onder 't O. als N. T. wanneer de kinderen der Kerke, *heilig*, of *kinderen Godts*, *des Verbonds*, of *des Koningryks*, genaamt worden; en 't by PAULUS 1 Cor. VII: 14. ook zo moete genomen worden. Ik houde staande, (zegt zyn Eerw.) dat het onder 't O. of N. T. nooit anders, dan in dien zin, van de kinderen gezegt wordt. By voorb. als zy onder 't O. T. genoemt worden *het heilige zaad*, Esra IX: 2. &c. —— kan 't immers niet anders verstaan worden, *dan dat zy uitwendige bondtgenooten*, *en leden van de zigtbaare Kerke*, *waren*, Gen. XVII: 2, 10--14. —— Joël II: 16. enz. En op dezelve wyze, zyn nog *de kinderen in 't verbonde Godts*, *en zyne Gemeente begrepen*: en worden, om dat ze uit den schoot van de zigtbaare kerke, als haare moeder, zyn opgeschoten, *heilig genoemt*. Neem maar eens Rom. XI:

XI: 16. Door de *eerstelingen* en de *wortel* verstaat de Apostel zekerlyk *de bejaarde bondtgenooten*, of leden van de Kerke, en, door het *deeg* en de *takken*, hunne kinderen. Dit wordt verder aangedrongen uit den geheelen samenhang en 't oogmerk van PAULUS gantsche redeneering in die plaatse: en op dezelve wyze, dat het ook zo moete verstaan worden, 1 Cor. VII: 14. doch wy moeten ons bekorten, en gaan daarom over tot de verklaring

(b) Waar in deeze uiterlyke *verbondts- of betrekkelyke heiligheid* besta. —— Hier wordt gezegt

1. Dat alle uiterlyke bondtgenooten; en zo ook de kinderen van de Kerke des N. T. *in Christus geheiligt zyn: om dat zy alle deel hebben aan de aangebragte gerechtigheid, of de verwervinge der zaligheid, door Christus, in recht*, of aanbiedinge; *en daar mede mogen werken om die in daadelyke bezittinge te verkrygen.* In onderscheidinge van zodanige, *die vreemdelingen zyn van 't verbondt der beloften.* Eph. II: 10. Dit wordt bevestigt en opgeheldert tegen alle misduidinge.

2. Voor zo verre zy niet alleen *onder de genoodde zyn*, maar om dat zy 't Evangelie *ook hebben aangenomen, als de waaragtige leere der zaligheid*, 't zy door een historiesch, tydt- of zaligmakend geloof. ——

3. Vraagt men nu, welke zyn de uiterlyke voorregten van gedoopte Christenen? zyn Eerw. antwoord met PAULUS, *veele in alle maniere.*

(1. *Dit is wel 't eerste, dat hun de woorden Godts zyn toevertrouwt —— offchoon veele ongelovig waren*, (en niet inwendig geheiligt onder de Joden) *hunne ongelovigheid deedt het gelove Godts niet te niete*, Rom. III: 3. &c. En dit is nog waar van alle, zo veel 'er uitwendig geroepen zyn; Act. II: 38. ——

(2. Het tweede voorregt is, *dat deezen ui-*

uiterlyk geheiligden in Christus de Sacramenten toekomen. —

(3. Ten derden *is iemand hier door gerechtigt om tot een Christen Overheids- en Leeraarsampt, bevordert te worden.* —

(4. Ten vierden genieten uiterlyke belyders, hier door, zo wel de uiterlyke voorrechten der Kerke, als oudtydts. Zy hebben hier door deel *aan de verzamelingen, die voor de Heiligen gedaan worden, als huisgenooten des geloofs* — aan de gebeden der kerke. Zy hebben nu zo wel deel aan de beloften van bewaaringe in 't vreedzaam bezit van Vryheid, Godtsdienst en andere Zegeningen van 't Landt, daar de waare Godtsdienst geplant is, als de Joden in Canaän, Eph. VI: 2, 3. —

(5. Eindelyk hier door ontvangen zy *veele gemeenere gaven des H. Geestes*, Heb. VI: 4. —

b. Dus getoont zynde dat het Formulier niets vergt, dan 't geene met de letter van Godts Woord overeenkomt; wordt ook aangewezen, dat de Opstellers dit, *in Christus geheiligt te zyn*, ook niet anders verstaan hebben, dan van eene *uiterlyke, betrekkelyke*, of *verbondts-heiligheid*, en niet van *eene inklevende heiligheid* door wedergeboorte ingestort. Hier toe wordt aangemerkt, dat de Opstellers dit, *in Christus geheiligt te zyn*, houden voor den eenigsten grondt, waarom zy als lidmaaten der Gemeente, behooren gedoopt te worden. Men vergelyke hier nu mede, wat zy tot een grondslag van den Doop der kinderen gelegt hebben, naamelyk niets anders, *dan de belofte aan de kinderen der Kerke gedaan*, zo wel onder 't O. als onder 't N. T. nevens de verklaaring, wat elk Godlyk Persoon daar in bezeegelt, namelyk *wat hy doen wil*, byzonder de H. Geest, *hun toe te eigenen, het geen zy* (in recht) *in Christus hebben.*

ben. Vervolgens hoe zy hadden geleert, om de vervulling van die beloften te bidden, in vooronderſtellinge, dat het nog niet geſchiedt was. Na dit alles vragen zy den Doopheffer, *of hy zo gezint is, zyne reinigmaakinge, en die van zyn kindt, in Chriſtus, op die beloften te zoeken.* Hier uit wordt nu het beſluit opgemaakt en ſterk aangedrongen uit het geene verder in 't Formulier volgt.

γ. Eindelyk wordt getoont, dat deeze *vraage van 't Formulier* dus, en niet anders verſtaan zynde, *zeer gepaſt is, en beter, dan nog ooit iemand heeft uitgedagt.* Doch ons beſtek gebiedt ons hier af te breken: mogelyk zullen we nog wel eens een bericht geven, en ons dan tot het Formulier des H. Avondmaals voornamelyk bepaalen.

II. HOOFDSTUK.

VERZAMELING van LEERREDENEN, gehouden te Brunswyk-Lunenburg Wolffenbuttel, door den Abt J. F. W. JERUSALEM. *Uit het Hoogduitsch vertaald door* BALTHAZAR CAROLL. *Te* Amsterdam *by* Pieter Spriet en Zoon, *Twee Deelen, in groot Octavo. Zonder het Voorbericht, groot 700 Bladz. De Prys is f* 3 : 0.

Wy hebben het genoegen onzen Vaderlanderen eenigzins nader bekent te maken eene Verzameling van Leerredenen, welken thans in twee Deelen het licht zien, en vertaald zyn uit het Hoogduitsch van den Abt J. F. W. JERUSALEM; een Man, wegens zyne uitmuntende verdiensten in Duitschland en elders, by alle beminnaaren van Godsvrucht en fraaye letteren, te over bekend: „ Het gewigt der zaaken, die „ in dezelve voorkomen; de kracht en nadruk, „ waar mede de Goddelyke en natuurlyke waar„ heden, die 'er in bevat zyn, verhandeld wor„ den; de juistheid van voorstelling; de bondig„ heid van wederleggen en betogen uit de Reden „ en Openbaring; de verhevene en weergaêloze „ schoone gedachten, gevoegd by 's Mans vloei„ jenden en bevalligen styl :" dit alles getuigt de Vertaaler, dat hem aanspoorde om deeze Leerredenen in onze Taal gemeen te maaken. En het zyn ook deeze hoedanigheden, welken onzen Schry-

Schryver eigen zyn, en tot de byzondere verdiensten deezer Leerredenen behooren. Een mensch van smaak behoeft hier niet afgeschrikt te worden, door den Tytel van LEERREDENEN, schoon hem de ondervinding maar al te dikwerf overtuigde, dat zo veele Predikatiën om geheele andere oorzaaken, dan haar wezenlyke verdiensten, het licht zagen. Om echter onze Leezeren niet te doen vermoeden, als of wy enkel op onze aanpryzing geloof vorderden, zullen wy een bewys van meer gezag te berde brengen.

Men heeft al in den Jaare 1748. te Leipzig zes van deeze Leerredenen, door eene onbekende hand in het Fransch vertaald, uitgegeeven. De alom vermaarde Professor WOLFF, een Man, op wiens doorzichtig verstand en scherp oordeel, men zich vry zeker kan verlaaten, plaatste voor deeze verzameling eene Voorrede, welke onze Nederduitsche Vertaaler in zyn Voorbericht heeft over genomen. Na eenige doorwrochte aanmerkingen over de noodzaakelykheid en onveranderlykheid, zo der Natuurlyke, als der Geopenbaarde Waarheden, gaat de Heer WOLFF over tot een onderzoek; welk eene manier van onderwyzen hedendaagsch het bekwaamste is, wanneer het 'er op aankomt, Waarheden, maar voornamelyk Christelyke Waarheden, voortestellen; waar over hy zich in deezer voegen uitlaat:

„ Wy leeven in een tyd, waar in het gros der „ menschen roem stelt om redelyk te zyn, en „ zich kundig te maaken van alles het geen waar „ is, en wel voor zo verre het zodanig is. Zy „ willen, bygevolg, ieder Waarheid doorgron„ den, met betrekking tot de aaneenschakeling, „ tot het verband, dat 'er tusschen die en andere „ bekende Waarheden is; op dat zy zich zelven „ overtuigen, dat het noodwendig uit de waar„ heid eener zaake volgt, dat eene diergelyke

 „ zaak

„ zaak niet valsch zou kunnen zyn. Ondertus-
„ schen bereiken zy hun oogmerk zeer kwalyk,
„ wanneer zy vermeenen, door *verwarde denk-*
„ *beelden*, daar toe te geraaken. Zy hebben veel
„ duidelyker van nooden, en hoe meer door-
„ dringend hun geest is, hoe meer zy het recht
„ bezitten, om in allen deelen overeenkomende
„ denkbeelden, dat is, volstrekt volledige, te
„ eisschen. Ook is het nodig, dat de redenen
„ die men geeft, insgelyks getrokken zyn uit
„ duidelyke denkbeelden, en dat men zich wel
„ wachte om ze van eenige anderen te ontlee-
„ nen.

„ Dewyl de verdorvenheid van deeze Eeuw,
„ die van dag tot dag voortgaat en toeneemt, (ge-
„ lyk die van onze tydgenooten, welken zich mo-
„ gelyk met den natuurlyken Godsdienst zouden
„ vergenoegen,) geen geopenbaarden Godsdienst
„ wil dulden, zo moet men bekennen dat de
„ Christelyke Waarheden, wanneer zy voorge-
„ steld worden, eene manier van behandeling
„ vereisschen, zeer verschillende van die, waar
„ van men zich tot dus verre heeft bediend.
„ 't Is ondertusschen nodiger, dat zekere lieden
„ zich wel voorstellen, dat deeze manier van
„ behandeling geschikt worde door duidelyke en
„ bygevolggetrokkene denkbeelden, en dat men
„ zich zorgvuldiglyk wachte gebruik te maaken
„ van al te voorbaarige redeneeringen, die alleen
„ het kwaad erger zouden doen worden, en de
„ ongodsdienstigen in hun manier van denken
„ bevestigen.

„ 't Is waar, de Leerredenen zyn niet gemaakt
„ om grondstellingen te leeren. Men verhandelt
„ 'er niets in dan afzonderlyke stoffen; somtyds
„ niets dan zekere gedeeltens eener stoffe; maar
„ dit belet niet dat ze eene redelyke wyze van
„ behandeling van noden hebben, zo wel om
„ de

„ de tekſten, waar over men zich voorgeſteld
„ heeft te prediken, wel te verklaaren, als om
„ 'er de toepaſſing van aan te toonen. En 't is
„ by die gelegenheden, dat het goed is zich te
„ ſchikken naar dezelfde wettten van behande-
„ ling, die men verpligt is te volgen, wanneer
„ men onderneemt eene ſtelling te maaken, waar
„ in alles gebouwd is op onwrikbaare en recht-
„ zinnige beginſels.

„ Inderdaad, hoe meer een Prediker bedre-
„ ven is in de konſt, om gevolgtrekkender wyze
„ te denken; hoe meer hy zich toelegt op eene
„ Zeden- en Staat-kunde, welken op eene rede-
„ lyke boven-natuurkunde ſteunen: hoe meerder
„ hy ook het geheim zal bezitten om de Reden
„ en de Openbaring te vereënigen, zonder dat
„ de eene de andere tegenſpreekt, en hoe ge-
„ makkelyker het hem zal vallen, wel te ſlaagen
„ in het overtuigen, en meeſterſtukken voor den
„ dag te brengen.

„ Dewyl dit veel in weinig woorden bevat,
„ en de paalen eener voorrede my niet toeſtaan
„ een groot aantal bewyzen by te brengen, zal
„ ik my te vreden houden, met by het geene ik
„ gezegd heb te voegen, dat hy, die zich toe zal
„ leggen op het geen ik aanbeveel, en die 't in
„ oefening brengt, na dat hy 'er de bekwaam-
„ heid van verkregen heeft, by ondervinding
„ overtuigd zal worden dat ik niets vooronderſtel
„ dan wat waar is. Wie 'er nog aan twyfelt,
„ ſlaa, zo 't hem behaagd, de oogen op de vol-
„ gende Leerredenen van den Heere JERUSALEM.
„ De manier door hem gevolgd, zal als met den
„ vinger aantoonen, dat alles wat ik gezegd heb
„ de zuivere waarheid is." —

En verder: — „ Men heeft ſlechts deeze Re-
„ denvoeringen te leezen, om 't onderſcheid ge-
„ waar te worden dat 'er is, tuſſchen eenen re-
„ de-

„ delyken Prediktrant en dien, waar van de Pre-
„ dikers zich gewoonlyk bedienen, en die zyne
„ waardy in eenen anderen tyd kon hebben, maar
„ in den onzen hervorming van nooden heeft.
„ Men heeft, zeg ik, deeze kleine verzameling
„ flechts te doorleezen, om te bemerken, dat de
„ Schryver volmaakt bedreven is in de konst van
„ besluitenderwyze te denken: dat hy verre ge-
„ vorderd is in de goede en gezonde Wysbegeer-
„ te, en dat hy, by uitneemendheid, de Reden
„ en de Openbaring weet te vereenigen, 't zy in
„ 't verklaaren zyner texten, 't zy in de toepas-
„ sing, die hy maakt. Welk nut zou 'er niet voor
„ den Godsdienst en de Saamenleeving uit ont-
„ staan, indien veele anderen hem wilden navol-
„ gen, en zich naar zulk een goed voorbeeld
„ schikken!" —

Na dit getuigenis, en onze ondervinding we-
gens de verdienste deezer overzetting, waarin niet
alleen de zuiverheid der taal, maar ook alle be-
hoorlyke juistheid en naauwkeurigheid is waarge-
nomen, achten wy alleenlyk noodig onzen Vader-
landeren de onderwerpen en stoffen deezer Leer-
redenen mede te deelen; en vervolgens eenige
weinige trekken op te geeven, waar uit men eenig-
zins, zo over den styl als de manier van reden-
kavelen kan oordeelen; schoon men wel in 't oog
hebbe te houden, hoe veel zodanige trekken van
hunne kracht en fraaiheid moeten verliezen, wan-
neer zy buiten hunnen saamenhang beschouwd
worden.

De Leerreden zyn XVI. in getal; waar achter
nog gevoegd is een *Gebed en Aanspraak, ter ge-
legenheid der Geloofsbelydenis van den Doorluch-
tigsten Erfprins van* BRUNSWYK.

Ziet hier den inhoud, en de verhandelde Texten.

In het *eerste* Deel:

I. *Het vertrouwen op eene Goddelyke Voorzie-
nig.*

zienigheid; beschouwd als een waar middel om ons in ons ongeluk te vreden te stellen. Uit Matth. XV: 21–28.

II. *De Oorzaaken van den haat der waereld tegen de waarheden van den Godsdienst.* Uit Joh. XV; 26, 27. en XVI: 1–4.

III. *Dat de Christelyke Godsdienst, wel verre van met de burgerlyke saamenleeving strydig te weezen, veel meer derzelver volmaaktheid, zo veel mogelyk, bevordert.* Uit Matth. XXII: 15–22.

IV. *De zalige gerustheid der geenen, die door het geloof de verzekering hebben, dat zy van God bemind worden.* Uit Joh. XVI: 23–30.

V. *Van de Liefde tot de Vyanden.* Uit Matth. XVIII: 23–25.

VI. *Het gedrag der Geloovigen in hun lyden, naar het voorbeeld van hunnen Heiland.* Uit Matth. IV: 1–11.

VII. *Van de dwaasheid der geenen, die hunne verwaande en zondige oogmerken, in weerwil van God, poogen uit te voeren.* Uit Matth. II: 13–18.

VIII. *De verpligting der Christenen, om in dit leven, voornaamelyk naar de Eeuwigheid te streeven.* Uit Luc. XVI: 1–9.

IX. *Van den Persoon onzes Verlossers.* Uit Joh. I: 1–14.

In het *tweede* Deel:

I. *Van den Hemel en de Eeuwige Zaligheid.* Uit Marc. XVI: 14–20.

II. *Van de waare gehoorzaamheid aan de Goddelyke Geboden.* Uit Luc. XVIII: 9–14.

III. *Over het recht gebruik der uiterlyke Plegtigheden van onzen Godsdienst.* Uit Luc. XVII: 11–19.

IV. *Van de voortreffelykheid der leeringe van Christus,*

ftus, wegens de algemeene Liefde. Uit Matth. XXII: 34--46.

V. *Van de natuur en de verrichtingen der Engelen.* Uit Matth. XVIII: 1--10.

VI. *Van de zinnelyke Begeerten.* Uit Luc. XIV: 16--24.

VII. *De zalige verlichting der Waereld, door Christus.* Uit Jef. LX: 1--6.

Ziet hier nu eenige ftaaltjes van de behandeling, die wy alleen aangetekend hebben, zo als zy ons, by het doorbladeren van het eerfte Deel, voorkwamen.

Wanneer onze Prediker hen te keer gaat, welken over de verfcheiden geluksbedeeling der Voorzienigheid, omtrent de menfchen, te onvreden zyn, redenkavelt hy op deeze wyze: (bladz. 21--24.)

„ Maar gy, die met deeze Goddelyke orde niet
„ te vreden zyt! zeg, wat gy van God meer
„ kunt eiffchen. Gy begeert, dat God u in een
„ anderen ftand zal ftellen; uw tegenwoordige
„ is u te gering: — Onbillyke eifch! God heeft
„ u in deezen ftand gefteld, dien hy voor u, in
„ de geheele waereld, den nuttigften heeft ge-
„ houden; en God zou deeze heerlyke orde der
„ waereld omkeeren! Hy zou alle deeze vol-
„ maaktheden vernietigen! — En waarom? —
„ Op dat gy een kleed zoud draagen, 't geen
„ tweemaal zo veel zou koften dan 't geen gy te-
„ genwoordig draagt; — op dat gy aan uw lig-
„ chaam eenige glinfterende diamanten zoud draa-
„ gen, die een weinig zwaarer weegen; —
„ op dat gy op uw' tafel driemaal meer fpyze zoud
„ hebben dan gy kunt gebruiken; — op dat
„ gy eenige bedienden meer zoud hebben dan gy
„ behoeft; — op dat gy uw' naam met eenige
„ byvoegfelen zoud vermeerderen, die al hunne
„ waarde van de inbeelding der eenvoudigen

„ heb-

„ hebben. —— ô Hoogmoed! ô Dolheid! ô
„ Goddeloosheid! Kunt gy klaagen, dat God u
„ in den ſtand, waarin Hy u geſteld heeft, we-
„ zenlyke dingen heeft laaten ontbreeken? ——
„ Wy hebben het tegendeel bewezen. ——
„ Waarop grond zich nu uw recht dat gy geluk-
„ kiger wilt zyn? Heeft God u meer beloofd,
„ of hebt gy meer verdiend? God heeft u de
„ noodige middelen tot uw geluk beloofd; dee-
„ zen bezit gy. ***Wanneer wy koſt en kleeding heb-***
„ ***ben, zo laat ons vergenoegd zyn.*** Kunnen wy
„ ons hier mede niet te vreden ſtellen, dan zul-
„ len onze begeerten eeuwig onverzadelyk wee-
„ zen. Of hebben wy in deeze waereld goede-
„ ren gebragt, waarop wy aanſpraak kunnen
„ maaken? En waar zyn onze verdienſten, op
„ welken wy pogchen? Zyn het miſſchien de
„ weinige goede eigenſchappen die wy bezitten?
„ Maar van wien hebben wy deezen? Zyn zy niet
„ reeds een geſchenk van God? ***Wat hebt gy,***
„ ô menſch! ***dat gy niet ontfangen hebt?*** Hebben
„ wy dierhalven het recht, nog meer van God te
„ vorderen, dewyl Hy ons reeds zo veele voor-
„ rechten heeft gegeeven? —— Wy komen ein-
„ delyk op het waare punt van uw ongeduld. ——
„ Gy ſtaat toe, dat gy van God niets meer kunt
„ eiſſchen dan Hy u gegeeven heeft; maar ande-
„ ren, die gelukkiger zyn dan gy, hebben even-
„ wel ook niet meer verdiend. —— Wy ver-
„ wachtten dit. Gy murmureert dat God de zul-
„ ken, ***die maar één uur in den wynberg gearbeid***
„ ***hebben, gelyk gemaakt heeft met u, die de hitte***
„ ***en den laſt des dags hebt gedraagen.*** Maar hoor
„ het antwoord van den Huisvader: ***Myn vriend,***
„ ***ik doe u geen onrecht. Zyt gy niet met my eens***
„ ***geworden om eenen penning? neemt wat uwe is;***
„ ***en gaat heen. Maar ik wil deezen laatſten gee-***
„ ***ven gelyk als u. Of heb ik geen magt met het***

„ ***myne***

„ myne te doen wat ik wil? — Zie uwe onbil-
„ lykheid. Gy ſtaat toe, dat gy met uw'
„ ſtand zoud kunnen te vreden zyn. Gy ſtaat
„ toe, dat gy van God niets meer kunt eiſſchen;
„ maar 't ſmart u, dat anderen gelukkiger zyn
„ dan gy. „ Deezen, (zegt gy) „ zyn toch niet
„ beter dan wy. Waarom zullen juiſt deezen de
„ ryken zyn? Zyn wy – allen niet gelyk?" —
„ Maar wat wilt gy hier uit bewyzen? Wilt gy
„ dat God u allen even groot, of dat Hy alle
„ grooten aan uwe nederigheid gelyk zal maaken?
„ Het eene is dwaasheid, en 't andere zou u
„ niets baaten. Indien gy dierhalven wilt, dat
„ God het onderſcheid der ſtanden nog behou-
„ den zal, wat volgt dan uit uwe klagten? Dit
„ — God zou u liever in de plaats deezer aan-
„ zienelyken, Hy zou u liever in de goederen
„ deezer ryken zetten. Maar waarom wilt gy
„ juiſt dit voorrecht boven uwen evennaaſten
„ hebben? Wie van ons durft zeggen, dat hy
„ van God meer verdiend heeft dan zyne even-
„ naaſten? Wy beelden ons in dat wy met ons
„ vermogen meer goeds zouden verrichten dan
„ deeze gierige ryken; wy zouden onze goede-
„ ren geregelder gebruiken dan deeze doorbren-
„ ger; wy zouden rechtvaardiger, wy zouden
„ ootmoediger zyn dan geene hovaardige. *Myne*
„ *Vrienden!* wy kennen ons zelven niet; wy zyn
„ nooit in de omſtandigheden geweeſt. De on-
„ vergenoegdheid, welke wy over onzen tegen-
„ woordigen toeſtand laaten blyken; de nyd,
„ waar mede wy de goederen der ryken beſchou-
„ wen, en de dagelykſche klagten, die wy over
„ de hovaardy der grooten voeren, verraden ons,
„ dat de zaaden van deeze hovaardy, van deeze
„ gierigheid, werkelyk in onze harten liggen,
„ en dat zy niet by ons kunnen opgroeijen, uit
„ gebrek van genoegzaame aarde. God kent ons
beter

„ beter dan wy ons zelven kennen; en had
„ Hy gezien dat zyne goederen by ons beter
„ bewaard waren, Hy had ons dezelven gewis
„ gegeeven. En, wat weeten wy, welke oog-
„ merken God, by de uitdeelinge zyner goede-
„ ren, had? Mogelyk zyn de Koffers van deezen
„ gierigaart de bergplaatsen van God, waar in
„ Hy zyne goederen bewaart, tot dat Hy dezel-
„ ven, wanneer het Hem behaagt, wil uitdeelen.
„ Mogelyk moeten ze door deezen verkwister in
„ de rechte handen komen. Mogelyk is de on-
„ rechtvaardige dwingeland een werktuig van
„ God, waar door Hy de Zonden der Waereld
„ wil bezoeken. Mogelyk stygt deeze hovaardi-
„ ge zo hoog, op dat ons zyn val mooge waar-
„ schouwen en behoedzaam maaken. En wat
„ willen wy ons toch bemoeyen, om te oordee-
„ len hoe God zyne Waereld regeert? Wil het
„ leem zyn maaker te reden stellen, waarom hy
„ uit dit leem vaten ter eere, en uit dat, vaten
„ ter oneere vormt? Willen wy Gods rechters
„ zyn? Heeft Hy ons tot huishouders gesteld?
„ Zal Hy ons deswegens rekenschap afëisschen,
„ hoe een ander met zyne Goederen omgaat?
„ Myn vriend! gy zyt immers de regeerder niet,
„ die alles zult bestieren." Wegens de ruimheid
der stoffe moetenwe hier afbreeken, en nog eenige
staaltjes tot eene nadere gelegenheid spaaren.

III. HOOFDSTUK.

De VADERLANDSCHE HISTORIE, enz. Tweede Deel.

KAREL de *Groote*, in den Jare 806. de Ryksverdeeling onder zyne drie Zoonen geregeld hebbende, om na zynen dood de Verschillen onder hen voor te komen, zoo viel aan KAREL, den oudsten derzelven Friesland ten deele: waar na de Keizer te Nieuwmegen verscheide Wetten maakte, gelyk hy ook vele Frankische Wetten verbeterd, en beschaafd heeft. Onder anderen moest elk toen ook een nieuwen eed aan den Vorst afleggen; welk te noodiger was, om dat hy de hulp der *Friezen* en *Saxers* behoefde, in eenen kryg tegen de *Deenen*, die behalven wederzydsche strooperyen weinig beteekende, en wel haast eene Vredehandeling te wege bragt, die nogthans vruchteloos afliep. Hier op vielen de *Deenen* te water in Ao. 810. *Friesland*, van drie kanten te gelyk aan, en bragten de *Friezen* wel haast te onder, hen verpligtende tot eene schatting van honderd ponden Zilvers; waar na hunne Koning GODEFRID tot aan den *Moezel* doordrong en *Groningen* ingenomen hebbende, voorgaf, dat hy ook den Keizer zelve binnen *Aken* wilde aantreffen. Doch zyn onverwagte dood verhinderde zulks, en deedt de *Deenen* ten eerste deze Gewesten verlaten, en naar huis keeren.

In het volgende Jaar sloot HEMMING, Broeders Zoon en Opvolger van GODEFRID, een Vredeverdrag met Keizer KAREL, welk by den Eiderstroom tot eene vaste Grensscheiding ter weder-

zyde

zyde geſteld, en dit verbond plegtiglyk bezwooren wordt. — Doch de dood van HEMMING, kort daar na invallende, bragt vele verwarringen in de Noordſche Zaken te wege. En Keizer KAREL in Ao. 814. overleden zynde, werd door zynen Zoon LODEWYK, ſederd den Vroomen genaamd, in het Ryk opgevolgd; en van dezen Keizer herkregen de *Friezen* en *Saxen* het recht op de Vaderlyke Erfenis, welk KAREL hun ontnomen hadt; waar door die Vorſt de *Friezen* in 't byzonder zoo zeer aan zich verbondt, dat zy hem gewilliglyk ſchatting betaalden en in den Oorlog met Manſchap dienden.

Keizer LODEWYK in Ao. 817. zynen Zoon LOTHARIUS tot zynen Medgenoot in de Regeering verklaard hebbende, hielp midlerwyl, uit ſtaatkunde, heimelyk de oneenigheden der *Deenen* ſtyven, en begunſtigde HERIOLD, een der Deenſche Koningen dermaten, dat dees, na dat hy den Chriſten Godsdienſt hadt aangenomen, het gebied van zyn gantſche Ryk aan den Keizer overgaf, en 't zelve eeniglyk als een Leen van hem weder ontvangen zoude, zoo dra hy zich tegen zynen Mededingeren konde handhaven in deszelfs bezit. Midlerwyl word hem *Wyk te Duurſtede* tot zyn verblyf, en aan zynen Broeder RORUK een Graafſchap in *Kenmerland* gegeven.

Zeer duur echter kwam dit plaats vergunnen en veſtigen der *Deenen* hier te lande, den Inwooneren vervolgens te ſtaan. Want, van den Jare 834. tot 885. toe, hadden de *Friezen* in 't byzonder daar van de droeve bevinding. Zy zagen de *Deenſche* Vlooten telkens op hunne kuſten. *Wyk te Duurſtede*, *Walcheren*, de *Betuwe*, en andere Steden en Landen, werden meer dan eens verwoeſt en geplunderd, tot dat GODEFRID, de Zoon van HERIOLD, na 't aanregten van yſſelyke verwoeſtingen, en het afloopen van vele Steden met

geweld zich in zyne Vaderlyke bezittingen gesteld hadt; waar na hy de tegen hem opgestane *Friezen* in zoo verre wist te vernederen, dat zy met stroppen om de halzen moesten gaan, om op de minste wederspannigheid te gereeder opgeknoopt te kunnen worden. Doch in Ao. 885. werdt hy zelve, door zekeren Grave EVERARD, wiens Graafschap hy zich eigen gemaakt hadt, en weigerde weder te geven, onverhoeds, in de *Betuwe* overvallen, en gedood; en sederd werdt het Land van alle *Noarmannen* gezuiverd, en van de *Deensche* geweldenaryen verlost.

By deze gelegenheid werdt ook GEROLF, een andere *Friesche* Graaf, door GODEFRID mede van zyn land beroofd, in zyne bezittingen, tusschen *Utrecht* en *Bodegraven* gelegen, hersteld. Deez' zeer gezien by de Keizeren verkreeg allengs meer gezags en meer lands, en was, naar men wil de Vader van DIEDERIK of DIRK, die, in onze *Chronyken* de eerste Graaf van *Holland* genoemd wordt; aan wien Koning KAREL de *Eenvoudige* in Ao. 922. den 20. April het Graaflyk bewind, by openen brieven bevestigde: strekkende 't *Hollandsch Graafschap* zich toen uit in de breedte van omtrent *Bodegrave* tot Katwyk aan Zee; en in de lengte van de Beeke *Kinheim* in *Kenmerland* tot aan 't Noordeinde van den *Leidschen Dam* by het Dorp *Veur*, of, volgens sommigen, liever tot aan het Dorp *'s Gravenpolder* in *Zuidbeveland*; 't grootste der *Zeeuwsche* Eilanden.

In Ao. 923. werdt dezelfde Graaf door dien zelfden Koning, te *Bladelle* een Dorp in de *Meyerye* van *'s Bosch*, met de Kerk van *Egmond* en derzelver bezittingen begiftigd. Van hem gewagen de oudste Schriften der *Egmondsche* Kloosterlingen, als van den eersten *Hollandschen* Graaf, die echter, weinig tyds na 't ontvangen van deze laatste gunste, schynt overleden te zyn; zynde ook te

Eg-

Egmond begraven, en door zynen Zoon Dirk den IIden opgevolgd; die naauwlyks in 't bewind gekomen was, of hy geraakte in twist met de *Friezen*, die hem, of weigerden te huldigen, of, dewyl het niet bekend is, dat zy daar toe verpligt waren, zich misschien geene wetten door dezen Graave wilden laten voorschryven, of mogelyk, door 't misbruiken van hunne Vryheid zelve, de Grenzen hunner Nabuuren ontrust en den Graaf dus te recht in 't harnas gejaagd hadden. Hoe het ook zy, de oorzaak des Krygs is duister, doch dit zeker, dat zy wel haast door den Graaf bedwongen, en toen zy in 't volgende Jaar, ten anderenmaale in Kennemerland gevallen, en, na 't verbranden van *Alkmaar*, en het Klooster te *Egmond*, reeds voor den burg van *Leiden* getrokken waren, by *Rynsburg* geslagen, en aan zyn bestier onderworpen werden. Zedert herbouwde Graaf Dirk II. de *Egmondsche Abdy* van Steen, en stelde 'er Benedictyner Monniken in, in de plaatze van de Nonnen, welken hy, onder 't opzigt zyner Zuster, Arlinde, naar *Bennenbroek* verplaatste.

In Ao. 925. hielp de Graaf de *Hunnen*, of *Hongaren*, die met hunne stroopingen reeds in *Friesland* en de *Veluwe* doorgedrongen waren, bestryden; waar na met dezelven in Ao. 926. een Verdrag gesloten werdt. In Ao. 935. zoude deeze Graaf ook op een Ren- en Steek-spel te *Maagdenburg* onder de Ryksgraven verscheenen zyn.

Naar dat Koning Otto zynen Vader Lodewyk in de Regeering over *Oostfrankryk* opgevolgd, en *Lotharingen* in zyne magt geraakt was, stondt hy het zelven, met den tytel van Hertogdom, aan zynen Broeder Henrik af; en van toen af zyn alle de *Nederlanden*, aangemerkt als tot het Duitsche Ryk behoorende. En Otto en zyne Opvolgers, hebben zich, onder den tytel van Keizers

niet alleen als Eigenaars der Koningklyke Regten dezer Landen gedragen, maar zoo wel, als de *Frankische* Vorsten van ouds, Landdagen te *Nieuwmegen*, te *Utrecht*, en elders hier te lande gehouden.

In Ao. 985. werd Graaf DIRK II., door den Kleinzoon van dezen Vorst, OTTO III; by eenen Gift-brief in het volle bezit van eenige Landen gesteld, die hy te vooren slegts van het Ryk ter leen hadt gehouden, doch hy overleefde de uitbreiding van deze zyne bezittingen niet lange, maar stierf den 6. May 989. zynde zyne Gemalin HILDEGARDE reeds twee Jaren te vooren overleden: en hy werd by haar in de *Egmondsche* Kloosterkerk begraven.

Straks na zynen dood stelde zyn Zoon ARNOUD, zonder de Keizerlyke Brieven af te wagten, of eenige aanstelling van 's Lands Staten of Edelen naar 't schynt, te behoeven; zich in de nu reeds volkomen erflyk geworden Graaflyke Regeering, of schoon hy zich bleef aanmerken en gedroeg, als een vry Leenman des *Duitschen* Ryks. Dit toonde hy ook, door te *Maagdenburg*, onder de Ryksvorsten, zich op een Renspel te vertoonen, in den aanvang van 't Jaar 990.

Wel haast nogthans kreeg hy gewigtiger werk. De *Westfriezen*, opgehitst door den Utrechtschen Bisschop VOLKMARUS, weigerden hem de hulde te doen, en stonden openlyk tegen hem op, in Ao. 993. weshalven hy eene aanzienlyke Magt by een gesameld hebbende, met dezelve in 't hart van *Westfriesland* trok; en zyn Leger nedersloeg in de vlakte *Winkelmade*, daar nu het Dorp *Winkel* ligt; waar omtrent de Magt der *Westfriëzen* zich bevondt; doch eer 't op een stryden ging viel 'er iets zonderlings voor. Zyn afgemat Volk hadt gebrek aan zoet Water; waarop de Graaf, zegt men, na zich in 't gebed begeven te hebben, de

zynen

zynen eene plaats aanwees, alwaar zy, gravende zoet water vonden. Maar 't Gevecht was zo voorſpoedig niet. 's Graven Leger werd geſlagen, en hy zelve in de vlugt gegrepen en gedood. Doch op de Tydrekening van dezen Slag, is geen ſtaat te maken, en uit zekeren Giftbrief by MIERIS (I. D. bl. 55.) blykt het dat hy in den Jare 998. nog in leven, en deze Slag derhalven later moet gebeurd zyn.

Zyn Zoon DIRK III. pas 12 Jaren oud, volgde hem, onder de Voogdyſchap zyner Moeder LUTGARD in het Graafſchap *Holland* op. Deze Gravin wiſt de *Friezen*, met hulp van haren Behuwd-Broeder Keizer HENRIK II. wel haaſt tot onderwerping te brengen. Na haren dood weigerden zy wel den jongen Graaf te huldigen, doch deze wiſt hen, door groote Krygstoeruſtingen en dreigementen, niet alleen hier toe, maar ook tot een Verdrag te noodzaaken, waar in zy hem beloofden voor hunne beſcherming de Tienden hunner Jaarlykſche Inkomſten te zullen geven, en op eigen koſten, met hem, tegen zyne Vyanden te vechten.

Dit herſtelde de ruſt des Lands aan dezen oord; welk echter aan een anderen kant, eenige Jaren later weder door de *Noormannen* ontruſt werd. Deze hadden de Koopſtad *Thiel* en het Klooſter van *Walburg* ingenomen en geplunderd, en waren wel, op de aankomſt van het Leger onder GODEFRID, den Voogd van *Gelderland*, met velen buit te rug geweken; doch hervatteden in 't volgenden Jaar hunnen aanval, en trokken, na het behalen eener overwinning te water, regelregt naar *Utrecht*, welke Stad zy evenwel, het zy uit eerbiedenis voor den Biſſchoplyken Stoel, of uit hoogachting voor den beroemden vroomen Biſſchop ANSFRID, onaangetaſt voorby gingen; en

deze Landen verlieten; zonder ze, na dien tyd, ooit weder te ontrusten.

Omtrent den Jare 1015. stichtte Graaf DIRK, om zich in het bezit der Jagt en Visschery, hem door den Utrechtschen Bisschop en andere Kerkelyken betwist, te bevestigen, op zyn eigen grond, en, volgens sommigen ter plaatse van het oude *Durfos*, (welke sterkte gelegen heeft, daar de *Maas* met vele monden inloopt en een moerassig Land maakt;) eene Vesting, welke hy *Dordrecht* noemde, en die vervolgens, onder de Hollandsche Steden, als eene der oudste, den eersten rang ter Staatsvergadering verkregen en tot nog toe behouden heeft. Hier deedt hy, bedenkelyk buiten 's Keizers verlof, en uit zucht tot onafhangklykheid, eenen tol heffen van alle Waaren, die den stroom op en afgevoerd werden, 't gene hem by geestelyke en kooplieden gehaat maakte; zoo dat die van *Tiel* gesterkt door 't aanzien van Bisschoppen, zoo veel by den Keizer vermogten, dat dees den *Lotharingschen* Hertog GODEFRID, en den Utrechtschen Bisschop ADELBOLD bevel gaf om *Dordrecht* te slechten, en de Friezen van daar te verdryven.

Maar dit viel ligter te belasten, dan uit te voevoeren. Graaf DIRK was op zyn hoede; en verdreef niet slegts DIRK BAVO, die, uit last van den Utrechtschen Bisschop, hem kwam ontrusten, uit deszelfs Graafschap *Bodegrave*, 't welk hy aan zyne bezittingen hechtte; maar leverde ook wel haast den Bisschop zelven eenen Veldslag, waar in hy mede zegepraalde (*). Even gelukkig keerde hy

(*) Deze Zege bevocht de Graaf den 29. July des Jaars 1018. door zyne Vyanden van vooren en van ter zyde aan te tasten, waar door zy schielyk in wanorde geraakten. Ook kwam hier een onverwagte schrik en een verbaasd geroep by, van *vliedt*, *vliedt*, 't welk het Vyandelyk Leger hals over hoofd op de vlugt deedt slaan.

hy den aanval af van den *Lotharingschen* Hertog, wiens benden, na een fel gevecht, overhoop geworpen, verdreven; en velen 'er van verslagen werden; terwyl hy zelve gekwetst en gevangen doch naderhand ontslagen werd, onder beding van, voor den Hollandschen Graaf en de zynen, aan 't Hof des Keizers, eene verzoening uit te werken; gelyk dan ook eerlang gebeurde. De Utrechtsche Bisschop maakte ook vrede met den Graaf, die sedert in 't bezit van de Landen omtrent *Dordrecht* en *Bodegrave* bevestigd is; welken hy waarschynlyk van den Bisschop zal ter leen gehouden en zich ook verbonden hebben, om als Maarschalk van den Bisschop, het Stigt van *Utrecht* met de wapenen te beschermen.

Niet lange daar na schynt de Graaf weder in de gunst des Keizers hersteld te zyn, en de eene en andere Vergadering der Ryksvorsten bygewoond te hebben; En sedert ondernam en volvoerde hy, Godsdienstelyk, naar de gewoonte dier bygelovige tyden een bedevaart naar 't H. Land, om de Kerk by 't H. Graf te bezoeken en te begiftigen. Na zyn te rugkomst, is hy, den 27. May in Ao 1039. overleden, nalatende by zyne Gemalinne OTHILDE van *Saxen*, twee Zoonen, geheeten DIRK en FLORIS.

DIRK IV. volgde, als vyfden Graaf van *Holland*, zynen Vader in 't gebied op, en geraakte zoo 't schynt, over een gedeelte van *Zuidbeveland*, of *Zeeland*, bewesten de *Schelde*, in twist met BOUDEWYN den Vyfden, Graaf van *Vlaanderen*, die toen een' inval in *Friesland* deedt, en, na 't verslaan zyner Vyanden, volgens het bekrompen verhaal onzer Chronyken, zegepralende naar huis keerde. Deze Nederlaag zal bedenkelyk den Utrechtschen Bisschop aanleiding gegeven hebben, om den Keizer mede wederom tegen den

Graaf in 't harnas te jagen. Immers dit is zeker, dat hy in Ao. 1046. met een groote Vloot herwaarts kwam, *Dordrecht* zoo ſterk beſtormde, dat hy het eerlang inkreeg; en voorts ook *Vlaardingen* en *Keenenburg* overmeeſterde: weshalven de Hollandſche Graaf zich met den Hertog van *Lotharingen*, die toen ook tegen den Keizer was opgeſtaan, verbondt, om zich in 't ontnomen bewind te herſtellen; en 't gelukte dien Hertog ook om Nieuwmegen te bemagtigen, en 't Keizerlyk Paleis aldaar te verbranden, terwyl de Graaf ten platten lande der naaſtgelegen Bisdommen yſſelyke verwoeſtingen aanrechtte.

In Ao. 1047. gelukte het Graaf Dirk ook den Keizer, die weder met eene Vloot afgekomen was, by *Vlaardingen*, met ligt gewapende Vaartuigen, zoo voorſpoedig aan te taſten, dat de Keizer de meeſte zyner Schepen verloor, en met moeite zich zelven te *Utrecht* bergde; terwyl de Graaf, met weinig moeite, *Dordrecht* heroverde, en ſedert ook alles wederkreeg, wat hem te vooren ontweldigd was. Maar in 't volgende Jaar verloor en herwon Graaf Dirk deze zyne Vaderlyke Veſte, by de volgende gelegenheid. By ongeluk, namelyk, en zonder voordacht hadt hy te *Luik*, in een ſteekſpel, den Broeder des Bisſchops van *Keulen* zoo gekwetſt, dat hy het beſtierf. Zoo hoog werd dit opgenomen, dat men hem en de zynen aanviel, en ook twee zyner baſterd broederen ombragt, terwyl hy zelve ter naauwer nood met de vlugt ontkwam. Dit verbitterde hem in zoo verre, dat hy te *Dordrecht* terſtond de *Keulſche* en *Luikſche* Koopvaardy-Schepen, deedt in brand ſteken, en allen handel met hunne Biſſchoppen verboodt. Dezen zich hier op met den Biſſchop van *Utrecht* verbonden hebbende, trokken in den Winter naar 't gene hun verradelyk door eenige Edelen in handen

ge-

geleverd, doch, kort daar na, even heimelyk en listig, door GERARD van PUTTEN aan den Grave overgeleverd werdt. Dees nochtans behaalde 'er toen weinig vreugde en eenen zekeren dood by, want, des daags, na 't verdryven zyner Vyanden werdt hy, op den wal wandelende, door een Keulenaar, die zich versteken hadt, met een vergiftigde pyl, zoo gevaarlyk in de Deye gekwetst, dat hy, drie dagen daarna, op den 14. January 1049. den geest gaf; dragende de Straat, in welke den Graave dit ongeluk trof, nog den naam van Graavenstraat.

Daar verliep eenige tyd, eer FLORIS I. zynen Broeder DIRK IV. in het Graafschap opgevolgd zynde, in het gerust bezit daar van geraakte. 't Land, om *Dordrecht* heen, was, zoo 't schynt, na 's Graaven ongelukkigen dood, door zyn te rug gekeerde Vyanden herwonnen; doch niet lange daar na, door den Hertog GODEFRID van *Lotharingen*, ten behoeve van Grave FLORIS hun weder afhandig gemaakt; gelyk hy dan ook eerlange dat Land in zyn bezit kreeg, en 'er, op de wyze zyner Voorvaderen, de tollen der voorbygevoerd wordende Koopwaaren invorderde. Niet te min wist de toenmalige *Utrechtsche* Bisschop WILLEM, die aan het Keizerlyke Hof zeer gezien was, de Keizerinne Wed. van HENRIK III. tot een heirvaart te bewegen tegen den Graaf van *Holland*, dien hy voor een onrechtmatigen bezitter hieldt van het Land omtrent *Dordrecht*.

Wel haast zag men dan de benden der *Keulsche* en *Luiksche* Bisschoppen, met die der Graven van *Leuven*, *Kuik* en *Brandenburg* hier te lande verscheide Sloten innemen, en nu gereed staan, om de geringe magt van Grave FLORIS I. in eenen Veldslag te vernielen, doch dees wist hen listiglyk naar *Dordrecht* te lokken, en hunne Ruitery in diepe, tot dat einde gegraven kuilen, die

die met teenen horden en dunne aarden zooden belegd waren, te doen nederstorten, en in verwarring te brengen, van welke hy zich bediende, en eene volkome overwinning op hen behaalde, en hen vervolgens uit de veroverde sterkten joeg.

In Ao. 1061. werdt hy door dezelfde Vyanden aangevallen, doch nu in beter staat zynde, trok hy hen tegen, en leverde hen tusschen de *Maas* en *Waal* niet verre van *Nederhemert* een bloedigen Veldslag, waar in hy de overwinning verkreeg, en den Vyand op de vlugt dreef. Na den stryd echter, niet verre van het Slagveld, onder 't geboomte uitrustende, en in slaap geraakt zynde, werdt hy door den Heer van Kuik, die zyne verstrooide Benden weder hadt byeengesameld, in den slaap overvallen en gedood; latende, behalven twee Dochters, eenen minderjarigen Zoon, Dirk geheeten, na, die onder 't opzigt van zyne Moeder, Vrouw Geertruid van *Saxen*, hem als Graaf van Holland opvolgde.

Geduurende deze minderjarigheid wist de *Utrechtsche* Bisschop Willem, van den jongen Keizer Henrik IV. Giftbrieven te verkrygen, by welken hem het recht op de Graafschappen en Goederen der Hollandsche Graaven vergund werdt, doch waar van de bezitting niet ligtelyk te verkrygen was, gelyk we terstond zien willen. — Nog by het leven, zoo men wil, van Grave Floris I. was Robert, de jonger Zoon van Graaf Boudewyn V. van Vlaanderen, in Holland gekomen, en gunstig ontvangen. Doch, zeer onrustig van aart zynde, hadt hy zich, na Floris dood, tot tweemaalen toe, maar te vergeefsch, van de Regeering in Holland getracht zich meester te maken; waarom Vrouw Geertruid, ten einde alle geweld te voorkomen, liever besloot, zynen voorslag van Huwlyk, met goedkeuring van hare Raden te aanvaarden; gelyk dit ook, na dat zyn

Va-

Vader hem met de vyf *Zeeuwsche* Eilanden bewesten de *Schelde* beschonken hadt, voltrokken, en hy sedert, onder den naam van ROBERT de FRIES, alomme berucht werdt.

Hy betoonde zich ook zulk een magtigen Beschermer voor *Holland*, dat Bisschop WILLEM, voor een tyd, van zyne eisschen afzag, en in Ao. 1064. een pelgrimaadje naar 't H. Land ging doen, die ongelukkig uitviel; en geduurende welke hy nevens vele anderen naakt uitgeschud, en deerlyk geteisterd werdt; zoo dat hy voor dood bleef liggen; Hy werd nogthans weder gered en kwam in 't volgende Jaar, met maar ruim een vierde van de uitgetrokken Pelgrims, hier te lande weder.

In Ao. 1067. overleed BOUDEWYN de V. Graaf van Vlaanderen. Zyn Zoon ook zoo geheeten, en Broeder van ROBERT de FRIES, zocht dezen van de Zeeuwsche Eilanden te ontzetten, en overviel hem hierom zelfs in Holland, doch werdt in eenen Veldslag tegen dezen, gedood. Hier op geraakte ROBERT tot het Graafschap van Vlaanderen; maar zyn Broeders Weduw zocht hem toen met hulp van Keizer HENRIK IV. daar ook uit te dryven, en verschafte hem van twee kanten te gelyk werk, in Vlaanderen en in Holland. De togt op Vlaanderen viel ongelukkig uit, en ROBERT behaalde by *Bergen* in *Henegouwen* op zyne tegenpartyen eene volslagen overwinning.

Beter slaagde de onderneming tegen Holland; onder den Lotharingschen GODEFRID den Bultenaar bygenaamd, en den Utrechtschen Bisschop WILLEM; wordende ROBERT door den eerstgemelden, by *Leiden* derwyze geslagen, dat hy met Vrouw en Kinderen het Land ruimen en naar Vlaanderen wyken moest. Sedert gedroeg GODEFRID zich als wettige Graaf van Holland, zynde,

zoo

zoo men wil, de Stad *Delft*, de derde der stemmende Steden van Holland, door hem gestigt. Hier was het ten minste, of wel op het Slot, daar omtrent door hem gebouwd, dat hy, op het onverwachtste, door GISELBERT, een Kok of Knecht van Graave ROBERT of van den jongen Graave DIRK, van onderen in 't lichaam, terwyl hy zyn gevoeg deedt, met een dolk der wyze gesteken, dat hy het bestierf, op den 25sten Febr. 1076.

Niet lange daar na overleedt ook Bisschop WILLEM, na dat hy zich in 't bezit van *Holland*, welk hy na GODFRID of GODWAARTS dood zich aanmatigde, zich hadt willen bevestigen, door het bouwen van een Slot te *Yſſelmonde*, 't welk nogthans door zyn Opvolger KOENRAAD voltrokken, en met eene tamelyke bezetting versterkt werdt.— De dood van deze beiden gaf dan ROBERT V. gelegenheid om zynen Stiefzoon DIRK V. in 't Vaderlyk erf te herstellen: waar toe hy echter eerst *Yſſelmonde* aan den Utrechtschen Bisschop moest ontweldigen. Hier toe versamelde hy, met behulp van zynen Schoonbroeder, den Koning van Engeland, thans WILLEM den Veroveraar, eene Vloot, met welke hy de Utrechtsche Schepen, welken hem den doortogt wilden beletten, verdreef, en toen naa vreeslyk stormen van 16 dagen het Slot innam, en den Bisschop KOENRAAD noodzaakte te belooven, om hem in 't vrye bezit van 't Graafschap *Holland* te laten; waar na hy hem met de zynen ongemoeid liet naar huis keeren.

De Graaf dus in zyne erflyke bezittingen gevestigd, begaf zich, weinig tyds daar na, in Huwlyk met OTHILDE, een Dochter van HERMAN of FREDERIK, Hertog van *Saxen*, en regeerde sedert het Land, tot aan zynen dood toe vyftien Jaren lang,

lang, in ongestoorden Vrede; zynde hy in Ao. 1091. den 17. Juny overleden; nalatende een Zoon, die hem, onder den naam van FLORIS II. of den Vetten opvolgde, en van wien en zyne Opvolgers iets naders in ons volgende Stukje zal gezegd worden; nu alleen in 't voorbygaan zeggende, dat men nog een Giftbrief van Graaf DIRK V. ten behoeve van de Egmonder Abtdye heeft, in welke hy zich noemt, door *Gods Genade*, Graaf der *Hollanderen*; waar mede hy, als 't ware, te kennen wilde geven, dat hy van niemand dan van den *Opperheere* van alles afhing.

Ook moeten we nog aanteekenen dat de zeer belezen en in de Oudheden onzes Lands ervaren Schryver, in den aanvang van dit tweede Deel en met het begin van het vyfde Boek, een allernaauwkeurigst bericht mededeelt, nopens den staat dezer Landen in de negende en tiende Eeuwe; en wegens de Zeden, den Godsdienst, den Koophandel, Regeeringsvorm, de Recht- en Landdagen, de Koningklyke en Graaflyke Inkomsten, als ook van de Stedelyke Regeering: gelyk de Schryver in het begin van 't zesde Boek ook klaarlyk aantoont, wat aanleiding gegeven heeft tot de onafhangklykheid en erflykheid der Graafschappen hier te Lande. Enz.

IV. HOOFD-

IV. HOOFDSTUK.

ALGEMEENE BESCHRYVING van OUD en NIEUW FRIESLAND, vertoonende deszelfs Gelegenheid, Staatkundige en Natuurlyke Verdeling, Vrugtbaarheid, Voortbrengzelen, Aard en Waterwerken, Dyken; mitsgaders der Friesen oorspronk, eerste Bevolking dezer Landen, Taalen, Zeden, Wetten, Regten en Gewoonten, van de oudste gebeucbenissen af, tot op den tegenwoordigen Tyd. Als mede een breedvoerig Verbaal van deszelfs vroege en laatere Godsdiensten; *invoering van 't Christendom; deszelfs toestand in de Middel eeuwen, gelyk mede na de Kerkhervorminge hier te Lande. Eindelyk eene nieuwe Geographische Beschryving dezes Lands, deszelfs Hoofd en Onderdeelen, Steden, Dorpen, enz. Zullende dienen voor eene* Inleidinge *tot eene volledige* Historie *van* Friesland. *Door* Focke Sjoerds. *Eerste Deel, twee Stukken. Gedrukt te* Leeuwaarden, *by* Pieter Koumans, 1765. *en* 1766. *Te samen met het Register groot* 967 *Bladz. De Prys van ieder Stuk is f* 2 : 2.

De

De onvermoeide en naarstige Schryver, die zig by de geleerde Waereld, door het t'famenstellen en uitgeven der Kerkelyke Geschiedenissen, zo des O. als des N. T. in vier groote Boekdeelen reeds heeft bekent gemaakt, en tot wiens lof wy niets behoeven te zeggen, had naauwelyks dien taak afgedaan, of hy werd op aanraaden van voornaame Liefhebbers en Vrienden bewogen en overgehaalt, om de Oude Historie van zyn Vaderland op nieuws te beschryven, mits het overtollige daar uit te laaten, de laatere ontdekkingen, door geleerde Mannen gedaan, daar in te voegen, en voorts de gebeurtenissen, daar de voorige Schryvers het gelaaten hadden, te vervolgen: en al schoon hem al in den beginne meer dan eene zwaarigheid ontmoette, om alles in een volkomen dagligt te stellen, byzonder met betrekking tot de Oude en Middel-eeuwen: egter heeft hy de hand aan 't werk geslagen, en door het Opstel van dit nieuwe werk getoont, dat hy, hoe zeer ervaaren en bedreeven in de kennisse der aloude Volken, ook gantsch geen vreemdeling was in zyn eigen Vaderland, zo dat hem de naam en roem van een ervaaren Historiekundige met regt niet kan geweigert worden.

Onze Schryver, die het zig als een byzonder voorregt rekent, een *vrye Fries* te zyn, heeft dit zyn Werk opgedraagen, *zo* aan zyn Doorlugtigste Hoogheid WILLEM den V. *als* aan de Ed. Mog. H. H. Gedeputeerde Staten van Friesland, met hunnen Geheimschryver, wier geëerde en luisterryke naamen aan den Voorgevel van dit Papiergebouw te pryk staan; zynde den Schryver ook deswegens van Hun Ed. Mog. edelmoedig gehonoreert.

Voor het Werk vind men een kort en zaakelyk Voorberigt: waar op volgt eene breedvoerige Inleidinge tot het Werk zelve, waar in aangewezen

en betoogt word, van welke Schryvers men zig in het onderzoeken en opstellen eener Friesche Historie te bedienen hebbe: en welke de bronnen zyn uit welke deze oudere en laatere Geschiedenissen zyn geput.

In dit stuk gaat onze oplettende en doorzigtige Schryver met veel oordeelkunde te werk, en toont met klem van overtuigende redenen aan, dat men geenszins al het geene, het welke van veele der oudste Friesche Schryvers is te boek geslagen, juist daarom voor goede munte hebbe aan te neemen; dewyle veele derzelver gewoon waaren, de Oudheden van Friesland zo wat op te schikken, en ze door het vertellen van beuzelingen aangenaam te maaken, by menschen, die doorgaans de Geschiedenissen meer en hooger schatten om het wonderlyke, dan om het waare.

Onder dit slag van Historie-Schryvers, of liever Fabel-Digters, telt onze Schryver in navolging van Emmius, die hem nevens anderen in dezen hebben voorgeligt, eenen Occo Scarlensis, Joh. Vlieterpius, Andreas Cornelius, M. Alvinus, Cappidus Stauriensis, Worperus en Henricus Taborita, Martinus Hamconius en anderen; van welke Schryvers hier een tamelyk breed verslag word gedaan: wordende hier geteld onder dat slag van Schryvers, die geen genoegzaam onderscheid tusschen waarheid en valsheid hebben kunnen maaken, maar die alles voor de vuist uitschreven, wat zy in ouder Boeken vonden aangetekent; zonder egter eenig oogmerk te hebben om te liegen ofte fabelen te vertellen. Hunne Schriften kunnen daarom maar alleen te pas komen in zaaken, waar in ze hoofdzaakelyk, met andere geloofwaardige en verstandige Schryvers overeenstemmen, en somtyds de dingen met omstandigheden verhaalen, die haare geloofwaardigheid duidelyk in 't dagligt stellen.

Trou-

Trouwens de Middel-eeuwen, zegt onze Schryver, waren ongemeen vrugtbaar van fabelagtige vertellingen, waar van de ledige en ongeleerde Monniken veeltyds de uitvinders waren. Dit staaft hy met het getuigenisse van den Geleerden HUËT, die zig aldus laat hooren: „ Uit het leeven van KAREL den *Grooten*, is een goed getal „ van verdigte Historien voortgekomen; dewelke „ vol zyn van lompe en leugenagtige Fabelen. — „ Wordende deeze leugenagtige Werken begunstigt door de botte onwetenheid van die Eeuwen. Zodanige waren de Historien, die toegeschreven worden aan HANCO en SULCO FORTEMANNUS; aan SIVARDUS SAPIENS; aan JOÄNNES, den Zoon van eenen Frieschen Koning; aan ADEL ADELING, die allen Friesen waren; en die men zegt, dat ten tyde van KAREL den Grooten geleeft hebben. — Zodanig was de Historie, die OCCO SCARLENSIS toegeschreven word; welke Occo, naar 't gemeen gevoelen, geleeft heeft ten tyde van OTTO den Grooten; en die van het Maagschap was van den voornoemden SULCO. Aan zulke Historien, die de Schryvers naar hun welgevallen verdigt hadden, hebben de eenvoudige Leezers zig vergaapt, die nog veel ongeleerder waren, dan de ongeleerde Schryvers zelfs. Men was niet meer bezorgt om degelyke en getrouwe stukken, tot het naspeuren van de waarheid, en 't beschryven van de Historie op te zoeken: want ieder zogt de stoffe tot het schryven van eene Historie uit zyn eigen hoofd; en de bekwaamheid die hy had van iets uit te vinden; dus zyn de Historie-Schryvers veranderd in verdigters van *Romans*. De Latynsche taal, zo wel als de waarheid zelf, was in deze tyden ongeagt."

Hier uit word men ontwaar, op welken prys, onze aloude Historie-Schryvers by een der oordeel-

kundigste Mannen gesteld worden: en evenwel heeft men nog geleerde Schryvers gevonden, die zulke Fabeldigters voor egte Historie-Schryvers der Waereld aangeprezen hebben; dog hoe ongelukkig zy in dezen hebben geslaagd, heeft de brave UBBO EMMIUS overvloedig getoont; en word ook in 't vervolg, door onzen Schryver in dit Werk aangewezen.

Onder de Voorstanders en Verdedigers deezer Friesche Roman- en Prulschryvers, munt voornamelyk SUFFRIDUS PETRI uit, zynde geweest een Leeuwaarder, en dus een Fries van geboorte, die wel is waar, een groot en geleerd Man is geweest, zeer ervaaren in de beschaafde Wetenschappen en Taalen: dog onze oordeelkundige Schryver zegt, dat men sterke redenen heeft om te twyfelen, of hy wel zo groot eene Geschiedkundige dan Taalkundige is geweest, en toont, zo niet met volkomene zekerheid, ten minsten met veel waarschynlykheid aan, dat de voorensgemelde Schryvers, door SUFFRIDUS PETRI; en deeze wederom door zynen Leerling FURMERIUS, en vervolgens door J. HOPPERUS, C. KEMPIUS en anderen verdedigt, zonder eenigen naam en gezag zyn, en dus geenzins voor geloofwaardig kunnen gehouden worden, vraagende daarom; wie zal ons met zekerheid zeggen, dat ze ooit Boeken geschreven hebben? Zou 't niet veel ligt kunnen zyn, dat de Geschriften, die hunne naamen draagen, door den eenen of anderen bedrieger in de Middel-eeuwen zyn opgesteld? gelyk men weet, dat zodanige kunstjes, in die tyden zeer gemeen geweest zyn. VLIETERP, ANDREAS CORNELIUS, en SUFFRIDUS PETRI enz. konden ten minsten geen meerdere zekerheid, van de egtheid dier stukken, hebben, dan wy; behalven dat de naamen der Schryvers geen geloofwaardigheid aan de verhaalen kunnen geeven, indien de zaaken in zig zelve, van

alle

alle geloofbaarheid, of fchyn van waarheid ontbloot zyn.

Men werpe dan hier niet tegen, met te zeggen, dat de FORTEMANS, Occo en andere hunne Gefchiedverhaalen getrokken hebben, uit de zodanigen, die reeds in de allervroegfte tyden, als Schryvers der Friefche zaaken zouden bekent zyn geweeft; gelyk 'er inderdaad zo eenige worden opgenoemt: want zulk zeggen fteund op al te loffen grond; niemand van de laatere Schryvers heeft ooit die Schriften gezien; niemand hoorde 'er ooit van fpreeken; geen een Hiftorie-Schryver van eenig gezag maakt 'er gewag van; en de zaaken, die door hen, aangaande de Friefche zaaken, zouden aangetekent zyn, daar van is, by CÆSAR, PLINIUS, TACITUS, die anders in 't befchryven der Duitfche Oudheden zeer naauwkeurig zyn, een diep ftilzwygen. TACITUS zegt, dat de oude Duitfchers, waar onder ook de Friefen behoorden, beter in ftaat waren, om groote zaaken uit te voeren, dan te befchryven. Evenwel tog, wil men ons een geheele reft van overoude Friefche Schryvers in de hand ftoppen, waar mede men zegt, dat de zogenaamde Staverfche Boekery zoude geftoffeert zyn geweeft: men fpreekt van een menigte Vorften, Veldheeren, Koningen en Stamvaders der oude Duitfchen en Friefen; men roemt hunne daaden en bedryven, en weidt overvloedig uit in hunne Levensbefchryvingen; daar men onder des van alle deze doorlugtige Perfonagien, by CÆSAR, LIVIUS, STRABO, VELLEJUS PATERCULUS, (die zyn meefte leeven in Duitfchland heeft doorgebragt) PLINIUS, TACITUS SUETONIUS, en andere deftige Hiftorie-Schryvers niet een woord gerept vind. En daar die Schryvers de beroerten en oorlogen van andere Duitfche Volken zo dikwils vermelden, en de uitmuntende daaden van eenen ARIOVISTUS, MAROBADUS, SIGEMERUS,

Arminius, Sigestes, Betorix, Theudoricus, Segimundus, Cariovaldur, Claudius Civilis, met lof vermelden, en hunne gevoerde oorlogen optellen: waarom ſpreeken ze niet een enkel wood van Friso, Bruno, Saxo, Adel, Uffo, Askon, Diocarus, Askonius, Tabbo, Udolphus, Richoldus, Ubbo en andere Helden? die maar even voor, en in hunnen tyd geleeft hebben, en wier geſchiedeniſſen, indien ze zo wydluftig waren beſchreven geweeſt, niet onbekent kunnen zyn.

Met regt dan, ziet onze doorzigtige Schryver van al dat ſoort van Schryvers af, en geeft zyne Leezers op de naamen en hoedanigheden van zulke Mannen, die nopens de Geſchiedeniſſen van Friesland, zeer geleerdelyk en met veel oordeel geſchreven hebben, en die derhalven de voorige in waardy en geloofbaarheid zeer verre overtreffen.

In den eerſten rang plaatſt hy met regt den Waereldberoemden Cornelius Tacitus; die, ſchoon 'er een groot gedeelte van zyne Schriften is verlooren geraakt, egter tot eene veilige Leidsman kan ſtrekken, in dat geene, dat wy nog van dezen Prinſe der Hiſtorie-Schryvers, (die onder Keizer Vespasiaan al tot Stadhouder of Procurator naar het Nederlandſch Galliё was geſchikt) in zyn Boek, handelende *van de Zeden der Germaniers* overig hebben, waar door men in ſtaat is, om eenige gebeurteniſſen, benevens de levenswyze onzer Voorvaderen, en de geſteldheid van ons Vaderland, in die tyden, uit de aloudheid op te delven.

Vervolgens pryſt hy aan den edelen en beroemden Ooſtfrieſchen Chronyk-Schryver Eggerig Beninga, die zyn Chronyk eerſt in de oude Saxiſche Taale, eenvoudig zonder zwier van Taalgeleerdheid heeft opgeſteld. Dit Werk heeft de vermaarde Ubbo Em-

EMMIUS, als hy nog Rector te Norden was, in den Jaare 1587. vertaalt, en in 't Latyn overgegoten; en is eerst langen tyd daar na, namelyk in den Jaare 1706. door den Leidschen Hoogleeraar A. MATTHÆUS, die een geschreven Exemplaar uit handen van den Edelen Heer Burgemeester MENSO ALTING ontvangen had, in druk, met zyne Aantekeningen verrykt, uitgegeven: welk Werk naderhand uitverkogt zynde, door den Eerw. zeer Geleerden Heer EILHARDUS FOLKARDUS HARKENROTH, met nog veele aantekeningen, en een menigte egte stukken vermeerderd, wederom te Embden, in den Jaare 1723. is uitgegeven.

Daar by voegt hy het Werk van den zo even genoemden MENSO ALTING, onder den naam van *Notitia Germaniæ inferioris* bekend; als mede de *Analecta* van den beroemden A. MATTHÆUS, waar in een schat van Nederlandsche Oudheden, zelfs met betrekking tot de Friesche Geschiedenissen, is aan te treffen: gelyk ook met opzigt tot het Kerkelyke dienen kan zyn Boek *de Fundationibus & fatis Ecclesiarum Ultrajectinarum.*

Verder verheft hy de Schriften van de vermaarde Mannen, UBBO EMMIUS, HOYNK van PAPENDRECHT, PIËRIUS WINSEMIUS, CHRISTIANUS SCHOTANUS en anderen.

Vervolgens betoogt hy, dat de Friesche Historie veel ligt zou kunnen ontvangen van zodanige Schriften, als in voorgaande tyden, 't zy geheel volschreeven, of ten deele voltrokken zyn; dog die tot nog toe, door de onagtzaamheid der bezitters, nooit zyn gedrukt, en over zulks, of geheel niet, of maar zeer schaars, in Geschriften te bekomen zyn: van welk soort van Schriften de geleerde en naarstige T. GUTBERLETH, in zyn Voorberigt voor GABBEMÀS *Verbaal van Leeuwaarden*, melding maakt; als onder anderen, van het

 Ge-

Gefchigtboek van EDO JONGEMA; van eene algemeene Hiftorie van Friesland, van het begin der Waereld, tot aan, en onder de Regeering van KAREL den V. door JANCKE DOUMA, beide Friesfche Edellieden; als wel voornaamelyk van het Landboek van KEIMPO MARTENA, mede van Adelyke geboorte, geleeft hebbende in het begin van de zeftiende Eeuw. Een Werk, waar voor de Staaten dezer Provintie, wel eer zulk een hoogagting toonden, en zo naauwkeurig zorgden, om het in weezen te bewaaren, dat 'er op een Landsdag van 't Jaar 1532. een befluit genomen werd, eene kift te doen maaken, die te Franeker zou bewaard worden, voorzien met yzere banden, en drie fleutels, waar van Ooftergo, Weftergo en Sevenwouden, ieder een in bewaaring zou hebben. In deeze kift zou een ander kleinder maakzel worden geplaatft, insgelyks met drie flooten voorzien, in dewelke het *Landboek van* MARTENA, op Parkement gefchreven, zoude worden bewaart. Of dit nu gefchied zy, en waar dit Exemplaar gebleven zy, is onbekent: ten minften zyn 'er by deeze en geene liefhebbers volkomene affchriften van dit Werk te vinden, waar van onze Schryver zig vervolgens in deeze Gefchiedeniffen en Jaarboeken zal bedienen, in zo verre zulks te paffe zal komen.

Verder zegt onze nieuwe Hiftorie-Schryver, dat men nopens de Friefche Gefchiedeniffen zig met vrugt kan bedienen van de *Analecta Medii Ævi*, gedrukt te Amfterdam en Middelburg 1725. als mede van de *Analecta* van DUMBAS; van de *Memorien van* FRESINGA, de *korte Chronyk van* SYBE JARICHS, en de *korte befchryving van eenige vergetene en verborgene Antiquiteiten der Provintien en Landen gelegen tusfchen de Noordzee, de Yffel, de Eems en de Lippe*, door den Geleerden Heer JOHAN PICARDT, 1660. in Quarto uitgegeven.

Hy

Hy vergeet ook niet het doorgeleerde Werk, genaamt: *Oudheden en Gestigten der Nederlanden*, waarschynlyk geschreeven door eenen H. van HEUSSEN, en door H. van RHYN met zeer uitvoerige Aantekeningen opgeheldert; nog ook de *Oudheden en Gestigten van Groningen*, *Groningerland en het Landschap Drenthe*; veel min *de Historie en Oudheden van 't Bisdom van Utrecht*, 3 Deelen uitmakende; nog het Boek genaamt *Batava Sacra*, in 2 Deelen in Folio; nog de *Historia Episcopatuum Foederati Belgii*, insgelyks 2 Deelen in Folio beslaande.

Byzonder pryst onze Schryver ook een Boekje in den Jaare 1700. te Amsterdam by JACOBUS van REYEN uitgekomen, genaamt: *Antiquitates Belgicæ*, of Nederlandsche Oudheden. Dit fraaije Werk zegt hy, is met veel Oordeel en Oudheidkunde opgesteld, en is zeer nuttig om de gesteldheid van deeze Landstreeken, waar onder ook Friesland behoort, ten tyde der Romeinen, en daar na, te ontvouwen; vervattende in zig een schat van Geleerdheid, en veele Aanmerkingen, die zelden voorkomen.

Behalven de voorgenoemde Werken, heeft men 'er nog, die deeze of geene byzondere stukken behelzen, als: GABBEMA *Verhaal van Leeuwaarden*; OUTHOFS *Verhaal van de Watervloeden*; GUICCIARDYNS *Beschryving der Nederlanden*, met Historiesche Aantekeningen door P. MONTANUS vermeerderd; LUDOLF SMITS, Schatkamer der Nederlandsche Oudheden, en andere meer.

Eindelyk toont hy aan, dat tot opheldering der Friesche Geschiedenissen, ook byzonder dienstig zyn die Schryvers, die de Historien der Nederlanden in 't breede hebben beschreeven; onder welke in 't byzonder van hem opgeteld worden, de *Nederlandsche Historie van* N. Z. BOXHORN, met den daar by gevoegden *Nederlandschen Sulpitius*

 van

van JACOBUS BASELIUS, EVERHARD van REID, vermeerderd door JOHAN AITZEMA, vervolgd door den Heer L. SYLVIUS; en wel inzonderheid, de voortreffelyke Historie der Nederlanden, beschreeven door den beroemden Fenix der Hollandsche Schryvers, P. C. HOOFT.

Deeze en meer andere Werken, wier naamen en Autheuren in 't Werk zelve voorkomen, zyn de Mynen, uit welke onze alles doorsnuffelende Schryver, deeze beschryving van Oud en Nieuw Friesland, en de volgende Jaarboeken, waar van alrede eenige het ligt zien, heeft opgedolven; behalven dat hy zig nog bediend heeft, van zulke Werken, die niet anders dan geschreeven te bekomen zyn: als mede van Staats- en Kerkbesluiten, voor zo veel als die op de gebeurtenissen hun opzigt hebben; gelyk ook van eenige stukken en brokken, die hier en daar, onder het stof der Boekschatten begraaven, en dikwils de vergetelheid zyn toegewyd; en eindelyk van eenige Aantekeningen, die sommige Liefhebbers voor zig zelven hebben opgesteld.

En dewyl onze naauwkeurige Schryver, die een Uitvorscher en Naspeurder is, van al wat raar en waar is, gelooft, dat 'er nog wel eenige verzamelingen onder de hand, van keurige beminnaars der Vaderlandsche Geschiedenissen, zullen gevonden worden, zo verzoekt hy opentlyk zeer gedienstig een ieder van die, om, indien ze zodanige papieren, aantekeningen, of ook byzondere voorheen uitgegevene Schriften van eenige aangelegenheid tot dit Werk dienstig, onder zig mogten hebben, dezelve zonder eenige zwarigheid of nadenken hem mede te deelen, met belofte en verzekering, dat ze die geheel zullen te rugge bekomen; dewyl hy 'er geen ander en verder gebruik zal van maken, dan de Eigenaars zullen gelieven te verstaan.

Uit allen dezen kan onze geëerde Boekzaallezer

lezer ligt bezeffen, wat hy van den onvermoeiden vlyt onzes Schryvers te wagten hebbe, en wat gunstig vooroordeel zulks zyne Leezeren inboezemt.

Deze algemeene beschryving van Oud en Nieuw Friesland, heeft de Schryver vooraf, der geleerde Waereld medegedeelt, dienende alleen voor eene Inleiding tot eene volledige Historie van Friesland: waar op hy de overige Jaarboeken zal laton volgen; waar uit een aaneengeschakeld geschied-verhaal van Friesland, tot op dezen tyd toe, staat te voorschyn te komen, indien God hem leven en kragten verleend.

Dit tegenwoordig Werk behelst twee stukken, waar van het eerste in 't Jaar 1765. en het tweede 1766. is uitgekomen.

In het eerste Deel wordt vertoont de gelegenheid, Staatkundige en natuurlyke verdeeling, vrugtbaarheid, voortbrengzelen, aard en waterwerken, dyken, zylen; mitsgaders der Friezen oorspronk, eerste bevolking dezer landen, taalen, zeden, wetten, regten en gewoonten van de oudste geheugenissen af, tot op den tegenwoordigen tyd.

Het tweede Deel vervat een breedvoerig verhaal van de vroegere en latere Godsdiensten; invoering van 't Christendom; deszelfs toestand in de middel-eeuwen; gelyk mede de Kerkhervorming hier te lande: als ook eene nieuwe Geographische beschryving dezes Lands, deszelfs hoofd en onderdeelen, Steden, Dorpen, enz. voorzien met een nieuw afgezet Kaartje van Friesland, en een bladwyzer van woorden en zaken.

De Hoofdstukken, die in deze twee stukken voorkomen, zyn agt in getal.

In het *eerste* word gehandelt van 's Lands gelegenheid, en verdeeling in onderscheiden tyden.

In het *tweede*, van de natuurlyke verdeeling, vrugt-

vrugtbaarheid, voortbrengzelen, waterwerken, zylen; enz.

In het *derde*, van den oorſpronk der Friezen, en eerſte bevolking dezer landen, taalen, enz.

In het *vierde*, van de Zeden, wetten, regten en gewoonten der Friezen, voor en onder de Romeinen.

In het *vyfde*, van de Frieſche Oudheden, na de tyden der Romeinen, tot aan de regering der Saxers.

In het *zesde*, van de invoering van het Christendom hier te lande, en de geſteltheid in dien tyd.

In het *zevende*, van den ſtaat des Chriſtendoms, zedert deszelfs aankomſt alhier, tot op de Reformatie.

In het *agtſte* van den Staat der Regeering, enz. onder de Saxers, onder KAREL den V. en PHILIPPUS den II.

Wordende eindelyk met eenige byvoegzelen en verbeteringen van misſtellingen beſloten.

De weetgierige Lezer zal mogelyk al watertanden om een klein ſtaaltje uit het Werk zelve te vernemen. Wy zullen ter voldoeninge van hunne luſt, het een en andere kortelyk, wegens de bepaaltheid van ons beſtek, opdiſſen.

Uit het eerſte Hoofddeel kan onze Lezer zien, dat Friesland eigentlyk nu zo genaamt, maar een klein deel, van het wyduitgeſtrekte land, dat wel eer met dien naam betekent wierd, uitmaakt. De Inwoonders van het zelve, werden van ondenkelyke tyden, Frieſen genaamt, en hebben waarſchynlyk hunnen naam aan het land van hunne wooninge medegedeelt, of miſſchien van het zelve ontvangen. Ten tyde der Romeinſche overheerſching, werden ze volgens TACITUS onderſcheiden in *mindere* of kleine, en in *meerdere* of grote Friezen. De mindere bewoonden de landen,

gren-

grenzende aan het Eiland der Batavieren, door den Rhyn van hen afgescheiden; zo dat ze zig strekten van deze zyde van *Leiden*, *Woerden* en *Utrecht*, tot aan het *Vlie*: beslaande een deel van *Rynland*, geheel *Kennemerland*, *Amstelland* en *Noordholland* of *Westfriesland*. De *meerdere* of groote Friesen, strekten zig uit van de landen der kleine Friesen af, langs het Meir *Flevus*, zynde een gedeelte van de tegenwoordige Zuiderzee, en besloegen *Gooiland*, en een gedeelte van *Gelderland*, daar nu *Harderwyk* en *Elburg* leggen: ook een gedeelte van *Overyssel*, daar deSteden *Kampen*, *Hasselt*, *Vollenhove*, *Steenwyk* en *Meppel* gelegen zyn; en een groot stuk van *Drenth*. Voorts geheel Friesland, daar ook *Groningen* en de *Omlanden*, tot de *Eems* toe, onder begrepen waren: zo dat de tegenwoordige Oostfriesen eertyds onderscheiden Volken zyn geweest, welken de naam van Chaucen droegen, wedersprekende hier het gevoelen van EMMIUS en SCHOTANUS, die deze Volken met de Friesen voor een en dezelve gehouden hebben. Dog schoon dat de Chaucen en Friesen onderscheidene Volken zyn geweest, en datze een ieder hunne byzondere landen bewoont hebben, zo toont onze Historie-Schryver egter aan, dat dit onderscheid geen langer plaats hebbe gehad, dan ter tyd dat de Landbevolkers uit het Overrynsch Frankenland getrokken zynde, een afzonderlyk gemeenebest op zig zelven hebben opgeregt; het geene voorgevallen is omtrent het begin der vyfde Eeuw, wanneer de naam der Friesen doorgebroken is by alle Volken, die tusschen de *Schelde* en *Elve* zig uitstrekten, tot aan en langs de Kusten der Noordzee.

Wanneer KAREL de GROOT, na dat de Saxen en Friesen zig met elkanderen alvorens hadden vereenigt; waar van daan het is, dat de naam van Saxen en Friesen aan beide gemeen is geweest,

en

en 't land dat zy bewoonden, dan eens Friesland, dan eens Neder-Saxen genoemt wierd, deze Volkeren onder zyne gehoorzaamheid had gebragt, ftelde hy tot hunne grenspaalen naar het Weften de *Schelde*; en na het Ooften de *Wezer*. Deze fchikking verdeelde Friesland in twee hooftdeelen; in *Weftfriesland*, ftrekkende van de *Schelde* tot aan het *Vlie*; en in *Ooftfriesland*, dat zig van het *Vlie* tot de *Wezer* uitftrekte. De verdere verdeelingen die naderhand gemaakt zyn, moeten in het Werk zelve nagezien worden.

Het tegenwoordige Friesland legt ongeveer tusfchen de 52 graden en 56 minuten, en 53½ graad noorderbreedte, en tusfchen 23½ en 24½ graden der lengte. Deze Provincie word ten Ooften door den *Lauwerftroom* van het naaftgelegen Groningerland afgefcheiden; paalt ten Zuiden aan het Landfchap Drenth en Overysfel, mitsgaders een gedeelte van de Zuider-zee, dewelke Friesland voorts ten Weften omringt, tot aan, of voorby Harlingen, van waar de Wadden tusfchen de Eilanden ter Schelling, Ameland, Schiermonikoog, deszelfs vafte Kuften befpoelen, en door de Zeegaten aan de Ebbe en den Vloed der Noordzee, doorgaans eenen vryen toegang verleenen.

De lengte van Friesland ftrekt langs de Zee van Monnike-zyl tot aan Slykenburg, 26 uuren gaans, of 39750 Rynlandfche Roeden; 1500 diergelyke Roeden op een uur gaans gerekent. De lengte van Slykenburg, langs Overysfel, Drenth en Groningerland, tot aan Monnike-zyl, is 15 uuren gaans, of 22500 Roeden; zynde alzo de gansche omtrek van het vafte Land dezer Provincie 41½ uuren gaans, of 62250 Rynlandfche Roeden.

Van ouds, was de gedaante van dit Friesland geheel anders als tegenwoordig, en mogelyk zyn 'er weinig Landfchappen in de bekende Waereld, daar de Zee, door aan en affpoeling zo veele

groote

groote en aanmerkelyke veranderingen heeft veroorzaakt, het geene zeer breedvoerig en naauwkeurig word aangeweezen.

Dit land word tegens den aanloop der woedende Zeegolven voor 't grootste gedeelte beveiligt, door de Zeedyken, waar van vervolgens in 't brede gehandelt wordt. Welke groote geldsommen tot deze kostbaare Werken zyn aangelegt en door de Landzaaten gedragen, en nog gedragen worden, is onmogelyk te bepaalen of na te gaan; dog de Schryver houd zig verzekert, dat het onderhoud der Dyken, Palen, Kistwerk, Vlinten of Balsteenen, Zylen en Duikelhoofden, jaarlyks zulke ontzaggelyke geldsommen uitmaakt, die alle verbeelding te boven gaan, en nogthans gewillig gedragen worden, overmits de behoudenisse des Lands hier van afhangt.

Wy kunnen ons, in al het geene zeer merkwaardig verder in dit Hoofdstuk voorkomt, niet breder uitlaaten: om ook een klein proefje uit het tweede Hoofddeel te berde te brengen; en gaan voorby het geene hy hier van de *vrugtbaarheid* en *voortbrengzelen* dezes lands, enz. vermeld. Dan zeggen maar alleen, dat de hoge Quartieren in deze Provincie bestaan in heel ongemeene vrugtbare *Bouw-* en *Weidlanden*. Men rekent doorgaans, zegt hy, dat, in goede en tamelyke Jaren, de vermenigvuldiging der *Tarwe* is van een lopen tot vyftien à twintig; *Rogge* van een tot twintig à vier-en-twintig; *Winter* en *Zomergarst* van een tot twintig à dertig; *Erten* en *Bonen* van een tot tien, en *Koolzaad* van een tot honderd en zestig lopen. De *Weidlanden* aangaande, die zyn ongemeen voedzaam, en de Koeyen, die hier gevonden worden, zyn van het beste slag die elders worden gezien, en geven 's daags, agt, tien en meer kannen aan Melk. Boter, Zoetemelks Kaas, en grove Kaas, word 'er in zo groten menigte Jaarlyks

lyks gemaakt, dat het bezwaarlyk zou te bereckenen zyn. Hy toont dat van May 1762. tot May 1763. op de Lands Wagen te zamen aan Boter aangegeven zy 832061 Vierendeels Ton.

Aan Zoetemelks Kaas 1583659 pond.

Aan grove Kaas - 3890741 —

Dog hoe veel onder de hand verkogt en niet ter Waag gelevert wordt, zou op geen 100,000 ponden te bereekenen zyn. De Vee-fokkery is mede hier te lande, in gezonde tyden, zeer voordeelig. wordende jaarlyks eenige duizenden aan Rundvee, naar Holland en elders uitgevoert, 't geene zeer aanmerkelyke fommen doet inkomen: Onze Schryver is door zeker voornaam Heer berigt, dat zyn Ed. het getal, wel van oude Regenten had hooren bepaalen op dertig duizend Runderen, zulks die, wanneer het ftuk maar op dertig Car. Guld. gerekent werd, een Capitaal van negen tonnen Gouds, Jaarlyks in het land konden brengen; dog waar omtrent onze Schryver wel meent verzekert te weezen, dat het veeltyds eer meerder dan minder kan uitmaken.

Wy ftappen dan, al het geene verder in dit Hoofdftuk verhandelt word, voorby, om ook iets, van het geene in 't derde Hoofddeel voorkomt, te zeggen.

Daar gewaagt onze Schryver van den oorfponk der Friefen, en de eerfte bevolking dezer Landen. Hy verwerpt met regt vooraf alle de wanfchapene en ongerymde vertellingen en leugenagtige grollen, die uit een al te verre gaande zugt, om onze afkomft wat trotfcher en Adelyker te doen fchynen, by de oudere Schryvers voor komen: gelyk ook van hem gewraakt word het meeft gerugtmakend gevoelen van SUFFRIDUS PETRI, en eenige andere Friefche Schryvers, die het voor een paalvafte waarheid hielden, dat de Friefen hunnen oorfpronk uit de Indiën hadden.

Dog

Dog onze Geschiedkundige Schryver betoogt, dat deeze Nederduitsche Volkeren van de Noordsche hunnen oorspronk hebben, en wel allereerst van de *Scythen*, die afkomstig zyn van NOACHS oudsten Zoon JAPHET, wiens Zoon GOMER gehouden word voor den algemeenen Stamvader van de meest Europische Volkeren; dog wanneer deeze Natiën hun algemeen Vaderland verlaaten, en zig meerder Noord en Westwaards begeven hebben, schynt niet wel nagespoort te kunnen worden. De Geleerde Engelsche Schryvers der Algemeene Historie, houden het daar voor, dat ze zig allengs, door eene geregelde voortgang, uit Asië door Thracien, Hungaryen, Germanië, Gallië, Italiën, ja zelfs tot aan de uiterste grenzen van Spanjen, uitgebreid hebben; dat ze tot een magtig volk geworden, den naam van Galliërs verkreegen hebben; die hen meer van anderen schynt gegeeven te zyn dan van hen zelven, behoudende onder zig steeds den naam van hunnen Stamvader levendig, waar na zy zig Gomeriers noemden, welke benaaming met 'er tyd in die van *Celten* is veranderd geworden, onder welken naam zy in de Romeinsche Historiën zeer bekend zyn. En na dat onze Schryver van de Celten, Gothen, Vandalen, Sueven, Cimbren, Germanen en Saxen ons een tamelyk breed verslag heeft gegeeven, zo besluit hy, dat alle deeze, en meer andere, door hunne benamingen onderscheide Volken, die van tyd tot tyd de Landen bewoond hebben, dewelke wy thans Hoog- en Neder-Duitschland, Vrankryk, Spanjen, Engeland, Schotland, Noorwegen, Lapland, Zweden, Deenemarken, Thracien en Illerië noemen, in vroegere tyden den naam van Celtische Landen droegen, zynde voor deezen een Volk en Landaard geweest. En schoon hun lieder taalen, nu ter tyd, onderscheiden zyn, zo heb-

ben ze nogthans alle eenderlei oorſpronk; dewelke de oude *Teutoniſche* taal geweeſt is; dog die hedendaagſch nergens regt geſproken word; maar leid verſpreid en veranderd onder alle taalen, die van deeze eerſte oude en regte Duitſche taal haaren oorſpronk en afkomſt hebben; waar door nog hedendaagſch, in alle Landen van Europa, de wortelen en ſtamwoorden der Duitſche ſpraak gevonden worden, ſchoon dezelve door allerlei vreemde buigingen en uitgangen verſcheiden, en door de vermenging met vreemde Volkeren veranderd en bedorven zyn; zulks zy niet alleen by Vreemdelingen, maar ook by de eigen Duitſchers onkenbaar geworden is. De oude Duitſche of *Teutoniſche* ſpraak, welke de eerſte bewooners van Duitſchland geſproken hebben, is alzoo in weezen dezelfde met de *Celtiſche* taal geweeſt, die haare geboorte buiten twyfel gehad heeft in de Babyloniſche taalverwarring, en uit Aſië herwaarts is overgebragt. Dog in verloop van tyden is deeze Moedertaal in verſcheiden *Dialecten* verdeeld; zulks, na het oordeel van groote Mannen, de tegenwoordige Hoogduitſche taal immers zo verre van haaren eerſten oorſpronk verwyderd is, als de Nederduitſche, ja deeze laatſte een afzetzel zynde van de oude Saxiſche taal, heeft doorgaans meerder gelykheid met het oorſpronkelyke Teutoniſch of Celtiſch dan de Hoogduitſche. Dit alles beveſtigt onze Schryver met het zeggen van den Geleerden MORHOFF, in zyn *Unterricht von ter Teutſcher Sprach* p. 233. Vervolgens toont hy aan, dat de oude Celtiſche ſpraak de moeder is der Gottiſche, Runiſche, Yslandſche, Zweedſche, Deenſche en Noorweegſche taalen; en deeze Noordſche ſpraaken hebben wederom zo veel gemeenſchap met de Engel-Saxiſche, dat daar uit ligt is na te ſpeuren, dat ze alle Dogters zyn van eene Moeder. De oude Saxiſche ver-

verschilde niet van de taal der oude Friesen, en die beide Volkeren hebben hunne spraak, te gelyk met hunne Volkplantingen in Brittanniën overgebragt. Om de groote overeenkomst van de taalen der Noordsche Volkeren met die der oude Saxen, Friesen en Engelschen aan te toonen; laat onze Schryver het *Onze Vader* ons hier in de Gottische, Oud-Saxische, Engel-Saxische, Alemanische, de oude Frankische, Yslandsche, Zweedsche, Noorweegsche, het oud Runische en Friesche taalen leezen: uit welke men veilig besluiten mag, dat alle die byzondere taaluitingen in den grond eenerlei spraak uitmaaken, en 't geen hier van verder gezegd word, moet en kan in het Werk nagezien worden.

Wy gaan dan over tot het vierde Hoofddeel, daar hy van de Zeden, Wetten, Regten en Gewoonten der oude Friesen, voor, en ten tyde der Romeinen spreekt. Wy zyn genoodzaakt om te zwygen van al 't geene onze naauwkeurige Schryver van de sterkte hunner lighaamen; van hunne kleeding; van hun ros en geelagtig haair, baard en knevels; gelyk mede van hunne wooningen; getrouwheid; huwelyken en kuisheid; huishoudingen en drinklust; herbergzaamheid; maaltyden, enz. hier te berde brengt. De leergierige Leezer kan hier in het naspeuren deezer dingen ten vollen zynen weetlust boeten. Wy bepaalen ons nu maar alleen tot hunne krygszugtige geaartheid, met voorbygaan van de nuttige letteroeffeningen, waar omtrent wy onzen Schryver dus hooren spreeken. Onze Voorouders hadden weinig smaak en kennisse in, en van de beschaafde Wetenschappen, onkundig waren beide Mannen en Vrouwen, in de konst van leezen en schryven; 't geen dan ook de reden is, dat wy, aangaande hunne vroegste Oudheden, geene berigten kunnen hebben. Alles dat wy daar van weeten, is

ons door de Romeinen, en eenige laatere Schryvers, uit de overleveringen medegedeeld. Hunne meeste oeffeninge was in 't Paardryden en Zwemmen; bezigheden die met hunnen krygszugtigen aart best over een kwamen, waar in zy ook zo ervaaren geweest zyn, dat ze te Paarde zittende, gewapend, de grootste Rivieren konden overzwemmen, en na zulk een haggelyken togt, het gevegt met de grootste kloekmoedigheid beginnen. Hunne Wapenen waren zelden Zwaarden of groote Lansen: zy hadden Speeren *Frameën* by hen genoemt, met een smal en kort yzer, waar mede zy zeer behendig van naby en van verre konden vegten. De Ruitery bedienden zig van dit soort van wapentuig, en gebruikten, om zig te beschermen, een Schild, dat van teenen gevlogten en langwerpig vierkantig van maakzel was, en met verscheidene beeltenissen beschildert. 't Voetvolk hadde behalven de gemelde *Frameën*, een menigte van werpschigten, die zy verre van zig wisten te zwaaijen. Weinigen waren 'er die harnassen hadden, en naauwelyk een, die zig van een Stormhoed of Helm bediende, zynde voor 't overige ligt gekleed enz.

In den Oorlog wierden ze verzeld van hunne Vrouwen en Kinderen, die hunne Mannen en Vaders aanmoedigden, en getuigen waren van derzelver dapperheid. De gekwetsten wierden van de Vrouwen zorgvuldig in agt genomen, die zig niet ontzagen hunne wonden uit te zuigen; en de te rug wykende weder tot den stryd op te wekken, om voor hunne eere, vryheid, huisgezinnen en landen te stryden enz.

Wy moeten voortgaan om onze Lezers nog iets uit het vyfde Hoofddeel mede te deelen, handelende van de Friesche Oudheden na de tyden der Romeinen, tot aan de Regeering der Saxen; waar uit wy dit navolgende hebben uitgekipt:

Hoe groote Voorstanders de Friesen altoos van de Vryheid zyn geweest; egter heeft het den Inwoonderen dezer Landen niet altyd mogen gebeuren in eene volkomene onafhankelyke vryheid te mogen leven, meenigmaal zynze door Uitheemsche Volkeren overwonnen, dog de tyden en omstandigheden van zaken veranderende, hebbenze telkens, zo dra mogelyk, de vreemde heerschappyen afgeschud, en zig in hunne aloude vryheid meer of min gehandhaaft: Het geene onze Schryver van de tyden der Romeinen af, tot aan de tyden van KAREL de GROOTE toe, verhaalt, dient in 't Werk zelve nagezien te worden; dog hy zegt, dat de meeste schyn van vryheid, die den Friesen door de gunste van KAREL de GROOTE te beurt viel, gebooren werd na het eindigen van den Saxischen Kryg; waar in de Friesen zo wel als de Saxers zig dapper tegen dien Monarch verzet hadden; dog welke Oorlog omtrent 't Jaar 800, met hunne geheele onderwerping een einde nam. Zedert die tyd trof KAREL met deze overwonnene Volkeren een verdrag, volgens het welke de Saxers en Friesen, beloofden den Christelyken Godsdienst te zullen omhelzen, en den Bisschoppen, die over hen gestelt zouden worden, onderdanig te zullen zyn. De Regters of Graaven, die de Frankische Koningen onder hen zenden zouden, moesten elk Volk naar zyn Vaderlyke wetten regeeren. Wyders werden zy van het opbrengen van allerlese lasten en schattingen ontheven, de tienden voor de Geestelykheid alleen uitgenomen. Men gaf of liet hen den eernaam van *vrye luiden*, en van dezen tyd af schynen de Friesen in 't byzonder den naam van FRYE FRIESEN gevoert te hebben. Eindelyk werd vastgesteld dat de Saxers en Friesen voortaan als een Volk met de Franken aangemerkt, en door een Koning geregeert zouden worden.

Van dit Verdrag moeten derhalven afgeleid worden alle de Verhaalen van de groote Voorregten, die KAREL de GROOT aan de Friesen gegeeven heeft, en in dit stuk schynt den oorsprонk te moeten gezogt worden van zo eene menigte Vertellingen, waar van de Friesche Geschiedboeken en oude Landregten als overloopen; dat namelyk de Friesen, na dat ze hunne dapperheid in 't veroveren van Romen betoont hadden, van KAREL den GROOTEN voor vrye luiden verklaart, en tot Vryheeren of Burgheeren van Romen gemaakt zouden zyn, enz. Zynde dit alles, en wat van dien aart meer verteld word, gegrond op de berugte Bulle, door KAREL den GROOTEN aan de Friesen verleent, dewelke van verscheidene Schryvers, zo in Duitsch als Onduitsch is geboekt geworden; dog waar omtrent de meeste en doorzigtigste Mannen gelooven, dat het zelve een verdigt, of ten minsten een vervalscht stuk is, dat de merktekenen van zyn onegte geboorte allezins met zig voert: het geene onze Schryver vervolgens verder betoogt, waar naar wy onzen Leezer heene wyzen; loopende dus dit eerste Stuk, na 't verhandelen van veele andere wetenswaardige zaaken ten einde.

Nu zouden wy wel gaarne onze geëerde Leezers uit het tweede Stuk, waar in nog drie Hoofdstukken voorkomen, het een en ander uit elk Hoofddeel onder het oog brengen, dog de bekrompenheid van ons besteк zulks niet duldende, zyn wy genoodzaakt de zeilen in te haalen. Wy kunnen egter van ons niet verkrygen om alles droog voets voorby te gaan; en zeggen maar kort, dat onze Schryver in het *zesde* Hoofddeel handelt van de Invoering van het Christendom hier te Lande; Hy spreekt in 't breede van de eerste Geloofspredikers en Voortplanters des Christendoms, en hunne levensloop; als van WILFRID,

EG-

EGBERT, WIGBERT, WILLEBRORD, SUIDBERTUS, WULFRAN, BONIFACIUS, LULLUS, GREGORIUS, WILLEBADUS, en der Friesen Landsman LUDGERUS en andere. Met de Levensbeschryvinge dezer Mannen zig in 't breede uitgelaaten hebbende, zegt onze Schryver ten besluite van dit Hoofdstuk, dat deeze als werktuigen in Gods hand gediend hebben, om 't Afgodisch Heidendom hier van den Throon te bonzen, en de Christelyke Religie in haare plaatse te stellen, hy hoopt niet dat het iemand van zyne Leezeren, van wat gezindheid dezelve ook mogen zyn, verveelen zal; zo hy anders maar een Christen is, en eenige zugt voor zyn Godsdienst heeft, zig zo breed omtrent dit stuk te hebben uitgelaaten; hoewel ook hier sommiger Mannen lof en deugden eenigzins verheft worden, die van laatere Roomschgezinden, niet alleen onder het getal der *Heiligen*; maar ook tot voorwerpen van buitenspoorige eerbewyzingen gesteld zyn, aantoonende dat zulks al zulker Leeraaren hun schuld niet is, en veele van haar in hun leeven daar van ten uittersten afkeerig zouden zyn geweest, van het geene men na hun dood, hen toegeschreven heeft. — Wy meenen het geen berispelyke bezigheid te zyn, zo men 't leeven en bedryf van zulke Mannen naspoort, en zyn hart in de beschryvinge van hunne kloekmoedigheid ophaalt: Van zulke Mannen, die, (hoewel sommige hunner leeringen met reden worden afgekeurt) Vaderland, Ouders en Huizen, daar zy van alles vol op hadden, ja somtyds van den hoogsten Stand, en tot Kroonen en Scepters gebooren, die alles verlaatende, zig niet ontzien hebben, deeze Landen, in den nagt des Ongeloofs nog gedompelt, en van de Afgodische Tempeldiensten nog smokende en stinkende, met een allertaaist geduld te doorwandelen; en onze Heidensche en weerbarstige Voorouders, on-

onder het uitstaan van honderd duizend wederwaardigheden, tot het omhelzen van den Christelyken Godsdienst op te wekken; waar voor zy, wat het tydelyke leeven aanbelangt, zig geen anderen loon konden voorstellen, dan armoede, naaktheid, gevaar, ja de dood zelfs; of zo het ten besten uitviel, eene of andere magere Kerkelyke bedieninge, die dan nog met menigte van gevaaren en armoede verzelt was, en dikwils met kommer en ongemak bezeten werd, waar van zelve de Bisschoppen, zo weinig als de lagere Kerkelyke waardigheden, verschoont waren. Immers, daar men doorgaans zyn tyd wel besteed agt, als men de Levensbeschryvingen van groote en vermaarde Mannen, die in doorlugtige Heldendaaden hebben uitgeblonken, onderzoekt; zal men dan niet belust zyn, om zulke Mannen te leeren kennen, die wy, naast God, te danken hebben, dat wy Christenen zyn, en dat de Afgodsdienst zedert zo veele Eeuwen, uit ons Vaderland verbannen is? die door eenen alles overwinnenden yver gedreeven, de Geloofs-verkondigers dezer Landen geweest zyn? en ten minsten het wezendlyke van den Godsdienst der Christenen hier ingevoert hebben. Voorwaar, die niet ten eenemaal ongevoelig is, en geen hart van steen of yzer heeft, moet onder het leezen van hunne leevensbedryven, van eene betamelyke dankbaarheid tot die, in veele opzigten, waardige Mannen, dog vooral voornamelyk tot God, aangedaan worden, ziende wat al moeite en arbeid het hen gekost heeft, om het verouderde Afgodendom hier uit te roeijen.

In het *zevende* Hoofdstuk vervolgt de Schryver de Kerkelyke Oudheden van Friesland, vertoonende den staat der Kerk hier te Lande, zedert derzelver invoeringe tot de Reformatie. Daar in handelt hy van het Geestelyk gebied dat de

Utrecht-

Utrechtsche Bisschoppen hadden, en die teffens het Waereldlyk Zwaard gebruikten; en spreekt vervolgens van hunne Vorstelyke Staat, gelyk mede van hunne Geestelyke, Verkiezinge, Inhulding en Eed by hunne aanstelling, enz.

Wy kunnen van alles wat in dit Hoofddeel verhandeld word geen meldinge maaken; en wyzen daarom weder onzen Leezer na het Werk zelve. Alleen merken wy aan dat onze Schryver, in 't vervolg der zaaken hier in voorkomende, aantoont, dat de Leere der Kerke hier te Lande doorgaans niet zo verdorven is geweest als wel in andere Landen: Dit was, zegt hy, de reden, dat Nederland, al veeltyds de toevlugt was der Geloovigen, die om hunne Geloofsbelydenissen herwaards kwamen, als de Waldenzen, Albigenzen, Wiklesiten en Hussiten, die uit het Vaderland verdreeven, van de openhartige en goedaardige Nederlânders minzaam ontvangen en geherbergt werden, in spyt en weerwil van hen, die Slaaven van Romen waren. Ja zodanige getuigen der waarheid hier komende, vonden hier, hoewel meest heimelyk, overeenstemmende broederen, en onderweezen hen weer uit dankbaarheid, hoe zy zig tegen het overstromend bederf van Romen behoeden moesten. Redenen van deeze zuiverdere gevoelens kan men vinden in de vryheid van 't Volk hier te Lande: 'er waren in de XVII. Nederlandsche Provintien maar vier Bisschoppen, als te Kameryk, Atrecht, Doornik en Utrecht. De Burgermagt, byzonder der Edelen, liet niet toe, dat men de Ingezetenen met een Oppergezag van Romen drukte. Geen Decreeten of Bullen van den Roomschen Stoel waren hier van kragt, ten ware zy eerst van de Burgerlyke Regeering werden toegestemt. 't Is waar, zegt hy verder, dat men de Leerstukken

van veele Leeraars hier te Lande heeft zoeken te onderdrukken, door het verbieden van hunne Boeken en Schriften; dog de Nederlanders, zelve die geene, die zig aan de Leere der Roomsche Kerke hielden, hebben zulks veelzins afgekeurt, en hun geweeten niet willen laaten binden. Trouwens, doet hy 'er by, de Inwooners van deeze Gewesten, hadden doorgaans zuiverdere bevattingen van de Leere der Regtveerdigmaaking, dan die in veele andere Landen opgevoed waren. Dit staaft hy met het zeggen van ADRIANUS de VI. Paus van dien naam, te Utrecht geboren, die reeds voor zyne verheffing tot den Roomschen Stoel, Professor te Loven zynde, schreef: Onze verdiensten en voorbereidingen, zyn een Rietstok, welke, zo iemand daar op steund, gebroken word, en de hand kwetst des geenen, die daar op leund; en als een maandstondig kleed zyn alle onze geregtigheden: want wy laaten op het laken van ons goed leeven, dat wy door regtvaardige werken weeven, altyd druipen den etter van verscheidene zonden. Hoe zou men dan daar op kunnen vertrouwen by God, die niemand bemind, als die van gantscher harten bekeerd is. Dog die Paus was al te Euangelisch om den Roomschen Stoel te bekleeden: men hielp hem binnen twee jaar van kant; had hy langer mogen leeven, en zyne beginzelen involgen, wie weet wat het Nederlandsch Geloof door hem zou uitgevoerd hebben. Daar dan, vervolgd hy, overlang zulke treffelyke begrippen, in Nederland plaats hadden; zo was het geen wonder, dat de Leere der eerste Kerkhervormers hier al vroeg haare toestemming vond, enz.

Wy gaan eindelyk over tot het *agtste* en laatste Hoofdstuk van dit Werk, waar in gesproken word van de staat der Regeering enz. onder de Saxers, on-

onder Keizer KAREL den V. en PHILIPPUS den II. Wy zullen om maar ten einde te komen, maar alleen de hoofdzaaken die hier in voorkomen, onder het oog van onzen Leezer brengen, en daar mede dit Uittrekzel sluiten. Hy geeft hier op een schets van de Staatsveranderingen in Friesland. De overgifte der Provintie aan den Hertog van Saxen, enz. De grootheid van 't Bourgundisch Huis. De overdragt van Friesland op KAREL van Spanjen. De Onlusten in 't Land tusschen de Bourgondiërs en Gelderschen. KARELS Regeering bevestigt. Vereeniging der 17 Nederlandsche Provintien. Regeerwyze aldaar. 't Magtig vermogen der Landsheeren. De afstand der Regeering door Keizer KAREL. PHILIPS Regeeringswyze. Staat der Nederlanden ten opzigte van het Duitsche Ryk. Afhankelykheid van Friesland van het Ryk onder den Sax. Onder Keizer KAREL. Verkeerde gevoelens dies aangaande. Magt der Landsheeren in Friesland. Hunne Regeerwyze en pligten derzelver. Stadhouders. Provinciaale Raad. Nedergeregten in de Grietenyen. Magistraaten in de Steden. Bestelling der Zeedyken. Voordeelen der Landsheeren en hunne Domeinen, waar uit dezelve het Land moesten beschermen. Verpligting der Landzaaten aan den Vorst. Staatsregeering in Friesland onder de Landsheeren. Staaten des Lands. Magt van 's Lands Staaten. Derzelver Gedeputeerde en Gecommitteerde.

Hier mede trekken wy de hand van de Tafel, en kunnen onze Leezers verzekeren, dat zy hier veele dingen zullen vinden, die zy by andere Schryvers te vergeefs zullen zoeken; waar door dit Werk dan zig zelve aanpryst.

V. HOOFD-

V. HOOFDSTUK.

MANDEMENT of Bevelschrift van mynen Heer, den Aartsbisschop *van* Parys, *behelzende de veroordeeling van een Boek, voerende ten tytel:* BELISARIUS *door den Hr.* MARMONTEL. *Te* Parys, *by* Merlyn, 1767. *Uit het Fransch vertaald. Te* Rotterdam, *by* J. Hofhout, 1769. *In gr. Octavo, 92 Bladz. De Prys is 12 stuiv.*

Oordeelde KRISTOFFEL van BEAUMONT, Aartsbisschop van *Parys*, zynen pligt te zyn zich aan te kanten tegen een Lid van de beroemde Fransche Academie, den Hr. MARMONTEL, in een *Mandement*, dat hy in de Sermoen, geduurende de Parochiale Missen, in de Kerken van de Stad *Fauxburg*, en het Bisdom van *Parys*, plegtiglyk heeft doen afleezen, en overal waar het nodig zou zyn, aanplakken: en heeft de Eerw. Hr. HOFSTEDE den verdienden lof aan dien Kerkvoogd, voor zo verre als hy den geopenbaarden Godsdienst wel verdedigt, te gelyk met eenige Aanmerkingen over die plaatsen, waar hy als een Godsgeleerde der Roomsche Kerk spreekt, met korte woorden gegeeven: zoo heeft men der moeite waardig geoordeeld, eene vertaaling van het gemelde *Mandement* in het licht te brengen, en ons van naby te laaten zien, op welk eene wyze die groote Prelaat de geheele Fransche Roomsche Kerk heeft gewaarschouwt tegen de begrippen van MARMONTEL, die in dat Ryk zulke

diepe

diepe wortelen reeds geschooten hebben, en zich nog dagelyks verder uitbreiden.

Het *Mandement* zelve begint aldus: KRISTOFFEL van BEAUMONT, door de Goddelyke barmhertigheid en de genade van den H. Apostolischen Stoel, Aartsbisschop van *Parys*, Hertog van *St. Kloud*, Pair van *Vrankryk*, Kommandeur der H. Geestorden, eerste Regent van de *Sorbonne*, enz. aan allen den geloovigen van ons Bisdom heil en zegen!

De Propheet JEREMIAS, myne waardste Broederen, geloofde niet, dat hy traanen genoeg storten kon over de rampen, die de heilige Stad bedreigden, Jer. IX: 1. En wat anders was de oorzaak der onheilen, die op haar nederstorten moesten, als dat de ongelukkige bewooners *de Wet des Heeren verlaaten, en naa zyne stem niet gehoord hadden. — De wysheid deezer menschen heeft hen dwaas gemaakt*, zegt de Propheet, — *hun werk is meer niet dan ydelheid, het is niet anders dan eene doemwaardige verleiding: zy zullen allen vergaan, om dat hen de Heere in zynen toorn bezoeken zal.*

Helaas! M. W. B. zou ook onze droefheid minder zyn dan die van JEREMIAS, op het gezigt der schandvlekken, die der Kerke van God worden aangewreeven, en zyn volk omkeeren? Het onkruid is gezaaid op den akker van den Huisvader door zyne eigene kinderen. Tot in den schoot des Christendoms toe versterken zich lichtvaardige Schryvers, durvende onophoudelyk herhaalen de naamen van Reden, Filosophie, Welleeven — en Weldaadigheid, om uit te rukken de geheiligde scheidpaalen, dewelken de hand van God zelf aan de menschelyke reden gezet heeft. Zy hebben een Verbond gemaakt om hunne Landgenooten, en ware het mogelyk, het Geheelâl te berooven van eenen Godsdienst,

de-

dewelke is de allergrootste weldaad, die de Godheid aan de menschen heeft kunnen bewyzen. Wat zou hy voor een Christen zyn; die verkleefd aan het Geloof zyner Vaderen, en vatbaar voor het geluk zyner Landgenooten, niet verschrikt zou zyn over de voortgangen, die hunne doodelyke geschriften voor de goddeloosheid maaken.

Byzondere redenen, M. W. B. en die niet anders strekken dan tot uwen opbouw, hebben tot nu toe te rug kunnen houden onzen yver tegen een Werk van dien aart, genaamd BELISARIUS; een Werk het geen het ongeluk heeft van bekend te zyn; ondanks alle de voorzorgen, die men om deszelfs verspreiding te beletten genomen heeft. Och! dat de Schryver onze hoop kon vervullen en gelooven, dat 'er geen beschryelyker misbruik is van zyne talenten, dan die te gebruiken tegen de eer van God, hunnen Uitdeeler, die aan een iegelyk de allerstrengste rekening derzelver af zal vorderen! De Persoon van dien Schryver zal altoos het voorwerp zyn van onze herderlyke liefde, maar de Godsdienst moet het voorwerp zyn van onze waakzaamheid, en het belang van dien Heiligen Godsdienst laat ons niet toe langer uit te stellen het veroordeelen van een Boek, wiens XV. Hoofdstuk vooral, in zich behelst een menigte zetregelen, die even zo dwaas als verderflyk zyn! Zetregelen, wier voornaam oogmerk is, u lieden te overreeden, dat men zalig kan worden zonder geloof door deugden, die enkel Heidensch zyn, en, dat in het stuk van Godsdienst de Vorsten behoorden te dulden een ieder, die de wet der natuur niet kwetse, zodanig dat de Burgerlyke Maatschappy daar door aangekweekt wierd.

Na deeze Inleiding gaat de Aartsbisschop over om eenige stellingen, in den BELISARIUS voorgedragen, te wederleggen, by voorbeeld: — *dat eene zeer aangenaame, de regte Godsdienst zy* —

dat

dat de Bedienaars van het Evangelie, yverzugtige, trotze, en naargeestige menschen zyn, — dat God den mensch broos geschaapen hebbe, maar hem goedertieren zyn zal, om dat de mensch nog dwaasheid nog broosheid genoeg bezit van hem te willen beledigen, 't welk eene kragtelooze en ongerymde woede zou zyn, waar van MARMONTEL geen begrip heeft. — *God is vreeselyk tegen de godloozen: ik geloof het, maar ik ben goed. — Die zyn best doet om regtvaardig te zyn, die is het*, enz.

Hier heeft dan de Aartsbisschop gelegenheid om aan te toonen, dat een Naturalist geen begrip heeft van 's menschen natuurlyke verdorvenheid. Een Heiden, zegt hy, die niets kende als eene natuurlyke regtvaardigheid, en geen denkbeeld hadt van die, welke een uitwerkzel is van de heiligende genade, de allerkostelykste vrugt der verlossing van JEZUS CHRISTUS, in wien alle onze regtveerdigheid is, zou zo spreeken.

Dan na dat MARMONTEL, dus vervolgt hy, de zwakheid van het menschelyk geslagt van natuur berooft, en bykans alle belediging van God vernietigt, en het allerhoogmoedigst vertrouwen van een mensch op zyne eige verdiensten geregtveerdigt te worden, voorgesteld heeft, dagt hy, dat het zyn tyd was om voor den dag te komen met zyne allerwonderlykste verzekering, die de grond is van zyn *Systema*, naamelyk, dat het Hof van God zal bestaan uit zyne TITUSSEN, TRAJANEN, enz.

Hy betigt ZWINGLIUS dezelve Leer gedreeven te hebben, doch door LUTHER wederlegd te zyn; en zelf wederlegt de Aartsbisschop dat wangevoelen uit Gods Woord, de Oudvaders, en het Concilie van *Trente*.

MARMONTELS Werk verder inziende, ontdekt hy nieuwe dwaalingen, naamelyk dat *de openbaring,*

ging niet anders is als eene volmaaking der conscientie, — dat eene Religie, die my eenen gunstryken en weldadigen God aankondigt, de waare zy, en al wat tegen het denkbeeld en gevoelen, dat ik my wegens hem gevormd heb, strydig is, niet behoore tot deezen Godsdienst; — dat indien deeze Godsdienst den mensch woest, onaandoenlyk en onmedogend maakte, men denzelven moest laaten vaaren, en tot God zeggen: in de afgryzelyke noodzaaklykheid van ongeloovig of ondeugend te zyn, doe ik eene keus, die u het minst beledigt. — Dat hy, die de verborgendheden des Geloofs niet kan begrypen, egter hoopen kan op de zagtmoedigheid van den hemelschen Richter, die de dwaaling kan geneezen — of het noodig zy, dat 'er zo veele verworpelingen zyn — dat God niet straft, dan voor zo verre het hem onmogelyk is te vergeeven, enz. Deeze zyn de stellingen van den BELISARIUS, waar tegen de Aartsbisschop uitvaart, en voorts over het stuk der verdraagzaamheid zullende spreeken, wil hy eerst bewyzen, dat de Roomsche Kerk vry is van vervolg-ziekte, doch dat de Koningen allerlei Godsdienst in hunne Staaten niet kunnen dulden. Hier in toont hy een Godsgeleerde der Roomsche Kerk te zyn, en redeneert volgens de gronden, die men daar aanneemt, en voorts besluit hy zyn *Mandement* met dit vermaan: *laat een zo snorkend Werk, als dat van den* BELISARIUS, *dat met zo veele dwaalingen opgevuld is, u dienen meer en meer ter overtuiging den waarheid van dit wonderwoord des Apostels*, 1 Tim. VI; 3, 4. — *Mogten deeze onze grondbeginzels u in den grond zwaar op den geest en het hart wegen! wanneer wy het verdriet hebben moeten om dezelve aangetast te zien door de ydele Filosofie, die toch de schande en het ongeluk deezer Eeuw uitmaakt, weeten wy ook, dat het onze pligt is, haar te rug te roepen, en zo veel in ons is, te wreeken.*

Om

Om deeze redenen, hebbende Gods heiligen naam aangeroepen, en na met godvrugtige en verligte Theologanten ons te hebben beraaden, veroordeelen wy het Geſchrift, genaamd BELISARIUS, als bevattende voorſtellingen, die valſch, bedriegtyk, ligtvaardig, voor het gezag der Kerke en dat der Opperheeren beledigend, mitsgaders aanſtootelyk, godloos en dwaalende zyn, kettery en al wat ketterſch is opgeevende: vervolgens verbieden wy allerſtrengſt aan alle perſoonen van ons Bisdom, het voorgeſchreeven Boek te leezen of onder zich te houden, op de daar op ſtaande boete, enz. Gegeeven te Parys in ons Aartsbiſſchoplyk Paleis, op den 24ſten dag van Jan. des Jaars 1768.

(Was getekend)

KRISTOFFEL, Aartsbiſſchop van Parys.

Door mynen Heer,

(lager ſtond)

NELABOUCHE.

VI. HOOFDSTUK.

HISTORIE en GEDENKSCHRIFTEN van de MAATSCHAPPY, tot redding van DRENKELINGEN, opgerecht binnen Amſterdam, 1767. *Eerſte Stukje. Te Amſterdam, by* P. Meyer, 1768. *In groot Octavo, gr. 45 Bladz. De Prys is 9 ſtuiv.*

Welke nuttige Maatſchappyen in andere Landen mogen opgerecht zyn, en waar op vreemde Volken ook mogen boogen, 't is buiten kyf, dat ze allen in nuttigheid voor deeze, de allereerſte van dien aart, zwigten moeten, en ons Vaderland de eer draagt van hier op het vroegſte gedagt te hebben. Zo lang ons Nederland dan ſtaat, zullen duizend monden den wel verdienden lof aan de edelmoedigheid, mildaadigheid en menſchenliefde deezer MAATSCHAPPY *tot redding van Drenkelingen* toezwaaijen. Verſcheide Provintien en Steden, Mannen van allerlei ſtand en ſtaat zyn 'er thans bezig mede, gelyk de beſluiten der eerſten daar van dag aan dag blyken geeven, en kunnen de nu wederom beſpraakte monden der verſtyfde Drenkelingen, als uit den dooden opgewekt, zwygen; daar ze hun leeven aan deeze edelmoedige Burgers ſchuldig zyn?

Dan deeze braave Lieden hebben onzen lof niet noodig. De Maatſchappy beedelt dezelve niet, an-

andere grondbeginzelen bezielen haar, nooit zal ze tegenspraak in haar Werk krygen, geheel Neêrland juicht haar toe, en wy willen 'er de laatsten niet in zyn.

Wy schryven thans niet om den Geleerden een aangenaam berigt van een nieuw Boek te geeven: een ander oogmerk zet ons aan tot het schryven van dit Uittrekzel, naamelyk om duizenden te berigten de gezegende gevolgen, welke ons Land, binnen weinig tyds, uit de oprechting deezer Maatschappy reeds getrokken heeft.

Zy geeft ons thans het eerste Stukje van haare Gedenkschriften, waar in zy ons verslag doet van de oorzaaken, waarom zy de hand aan dit Werk geslagen heeft, zy zegt ons, dat zy het getal der Drenkelingen in ons Land veel grooter heeft bevonden dan men had kunnen denken, en niet gedaan word tot redding van hun leeven, dat 'er kan of behoorde gedaan te worden. Hierop berigt zy ons, welke Premie zy belooft heeft aan de geenen, die eenen Drenkeling zou redden; — welke middelen men ten dien einde moest gebruiken, enz. En om dit door het geheele Vaderland bekend te maaken, heeft zy meer dan 6000 Berigten van dezen inhoud laaten drukken en verspreiden. Verscheide Steden, zegt ze, als *Amsterdam*, *Rotterdam*, *Utrecht*. *Franeker*, *Deventer*, *Groningen*, enz. hebben die berigten doen aanplakken, en medegewerkt ter begunstiging van haar oogmerk.

Hier na geeft ze ons op *negentien* gevallen van geredde Drenkelingen binnen den tyd van *veertien* Maanden, in ons Vaderland; zy noemt alle de gevallen op, de plaats waar ze gebeurd zyn, de persoonen die geholpen zyn en geholpen hebben, met de wyze hoe men hen gered heeft.

Het kan niet anders dan aangenaam zyn voor elk mensch te leezen, hoe men *negentien* ongelukkigen gered heeft; 't geen ons ook heeft aangespoord om 'er onzen Leezer een geval van op te geeven. Zie hier hoe het zich toedroeg. Den 14. October 1768, des middags ten half twee uuren, viel JAN HASSEL, een Duitscher van geboorte, oud 23 Jaaren, welke als Soldaat gediend had op 's Lands Fregat van Oorlog, *de Jonge Prins van Oranje*, zeer beschonken zynde, van de Beursbrug, in het water, waar in hy omtrent een half uur bleef liggen. Toen hy 'er uitgehaald werdt, waren zyne oogen geslooten, de mond open, en het aangezigt paars. Hy was geheel koud, zonder beweeging, zonder gevoel, zonder ademhaaling, zonder pols of hartslag. Men bragt hem in een Herberg, dog de Waardin weigerde hem in te neemen, vervuld zynde met het zoo algemeen vooroordeel, dat haar zulks niet geoorlofd was. Men was dan genoodzaakt den Drenkeling op den stoep van het naaste huis neder te leggen, tot dat een der omstanders de Waardin verzekerde, dat zy zeer wel dit lighaam in huis mogt neemen, en hy voor de gevolgen wilde instaan, waar door zy zich eindelyk liet overhaalen. Dus was 'er met dit alles nog een half uur verloopen, sedert men hem uit het water had gehaald, en zonder dat hy in al dien tyd, het minste teken van leeven had gegeeven. Men stookte een goed vuur, om 'er hem voor te leggen. Na dat hy uitgekleed was, liet men hem alle de leden sterk wryven met heete doeken in Brandewyn gedoopt. Wanneer men hier mede drie kwartier uurs was bezig geweest, loosde hy eenig schuim uit den mond. Men voer hier mede voort tot vier uuren, toen men hem omtrent negen oncen bloed uit de strotäder aftapte, en

ce-

eenige minuten laater gaf hy een weinig water over. Men hield hem den geest van Amoniak-zout onder den neus, en bediende zich vervolgens van de Tabaks-klisteerpyp, die men niet eerder by de hand gehad had. Zo dra 'er een merkelyke hoeveelheid tabaksrook in het fondament geblaazen was, hoorde men eenige rommeling in den onderbuik, en hy gaf wederom een weinig water over. Hierop opende hy zyne oogen, en begon gevoel te toonen. Men deed hem een half glas Brandewyn gebruiken, waarin eenige droppelen van den geest van Amoniak-zout; welke men hem nogmaals liet ruiken, terwyl men de wryving hervatte. De omloop van het bloed toegenomen zynde, deed men hem een afleidende aderlaating op den arm, waar na hy begon te spreeken, en begeerde, dat men hem een weinig liet slaapen.

Men lag hem, ten dien einde, op eenige bosschen stroo, tot dat men verlof gekreegen hadt om hem in een Gasthuis te brengen, waar hy dien nagt sliep, en daar op den volgenden dag na *Middelburg* vertrok, zynde toen genoegzaam hersteld, alleenlyk scheen hy een weinig koorts te hebben, en klaagde over eenige pyn in zyne leden, het geen niet te verwonderen is, wanneer men in aanmerking neemt de ongemakken en wryvingen, die hy had uitgestaan. De Chirurgyn, welke deeze fraaie geneezing heeft verricht, is genaamd JOSEPH RAYMONDON, eerste Meester op het Schip *De Jonge Lambrecht*, Kapitein ABRAHAM LANGENBEEK, aan wien de welverdiende Medaille is gegeeven.

Uit deeze Proef kan men opmaaken, hoedanig de Maatschappy de gevallen heeft beschreeven; van de andere zeggen we niets, en voegen 'er alleen by, dat dit liefde-werk zoo veele

begunstigers heeft gekreegen, om iets tot het zelve te mogen toebrengen, dat men besslooten heeft hun te voldoen, en tot het vinden van de vereischte kosten eene Intekening, by wyze van Tontine, geopend heeft, om een Capitaal van *f* 100,000 by een te hebben. 't Is hier de plaats niet om de bestiering deezer somme op te geeven, men kan die in dit Werkje, of breeder onderrigting by den Boekhandelaar MEYER, of den Makelaar TITSINGH vinden: tien Directeuren der Maatschappy zyn intusschen tot dat einde aangesteld, naamelyk de Heeren NOORTWYK, DE CLERCQ, VERNEDE, VERBRUGGE, MEYER, GOLL, VOLLENHOVEN, VAN ENGELEN, SCHLOSSER en LUBLINK.

Dus heeft deeze Maatschappy binnen korten een aanzienlyken luister verkreegen, en deeze, hoopen we, zal verder met de gelukkigste gevolgen zoo bekroond worden, dat de eerste roem van Neêrland te vinden zal zyn by de MAATSCHAPPY, *tot redding der Drenkelingen opgericht!*

BEKENDMAKING.

BY PH. LOZEL, te *Rotterdam*; H. BRANDT, D. ONDER DE LINDEN, G. DE GROOT, PETRUS SCHOUTEN en de Wed. O. v. GRAFHORST, Bybeldrukkers in Comp. te *Amsterdam*, is wederom te bekomen, de *Nederduitsche Bybel* met de *Psalmen*, &c. In groot Quarto, nu gedrukt met de bekende *Groote Dordse* Letter.

LET-

LETTER-NIEUWS.

GELDERLAND.

ARNHEM. By JAC. NYHOFF is gedrukt en alomme verzonden; *Intendit* van den Heer en Mr. J. C. COPES van HASSELT, Momboir des Furstendoms *Gelre* en *Zutphen*, Impt. en klager op en tegens *Mordechay Jacob Marcus* en *Magdalena Isaacqs Coben*, Gedaagdens, Beklaagdens en Defaillanten. Met de Sententie van den Hove van gemelde Provintie, daar op den 2. Maart 1769. gevallen, waar uit blykt, dat die van de Joodsche Natie in gemelde Provintie, aan deszelfs Provinciale Wetten en Reglementen in materie van Huwelyk gehouden en onderworpen zyn, in Quarto; wordende geen Exemplaren voor egt erkent, dan die door J. NYHOFF eigenhandig zyn geteekent.

Nog is by denzelven gedrukt en alomme verzonden: *Verhandeling over de besmettelyke Ziekte van het Rundvee*, dewelke den prys door de Koninglyke Maatschappy van den Landbouw der Generaliteit van *Parys* voor den Jaare 1765. voorgestelt, heeft weggedragen, door den Heer BARBERET. Gedrukt op bevel der Maatschappy, en met onderrigtende Aanmerkingen van een van deszelfs Leeden voorzien, en nu ten behoeve der *Nederlanderen* uit het Fransch vertaalt, door Mr. JOOST SCHOMAKER, Advocaat, in Octavo. De Prys is 16 st.

HOLLAND.

LEIDEN. By C. van HOOGEVEEN Junior, word gratis uitgegeven: Bericht en Voorwaarden van Inschryvinge op het Werk, getyteld, *Uitmuntende Reize van Petersburg, in Rusland*, naar verscheidene en wel de voornaamste Gewesten van *Asia*. Gedaan en beschreven door den Heere JOHN BELL. Uit het Engelsch vertaald door een Gezelschap van Taalminnaaren. In twee Deelen, groot Octavo, en met fraeie Konstplaten versierd; voor Rekening der Uitgevers.

C. van HEYLIGERT, geeft gratis uit: Bericht van Inschryving op het beroemde Werk, getyteld: *Dictionaire*

 de

de Musique, of *Musikael Woordenboek*, in 't Fransch geschreeven door den vermaarden Heere J. J. ROUSSEAU van *Geneve*. Dit Werk zal gedrukt worden in twee Deelen groot Octavo, op goed Papier, en met dezelve Letter, met welke het Bericht gedrukt is. Het zelve is in 't Origineel groot vyftig vellen Letterdruk en opgehelderd met vyftien fraaye kopere platen, dewelke op nieuw tot de uitvoering van het Werk gesneden en vervaardigd zullen worden. Kortom, dit Werk zal zodanig uitgevoerd worden, dat het zelve aan Kenners en Liefhebbers der Muzyk voldoen en genoegen geven zal.

Op de vertaling van dit Werk kan by de Boekverkopers, van wier Naamen de Lyst hier agter gevoegd is, en by dewelke dit Bericht gratis word uitgegeeven, ingetekend worden; mits betalende by de Intekening tegens Quitantie een gulden en tien stuivers, by de Aflevering van het eerste Deel twee gulden, en by die van het laatste Deel weder een gulden en tien stuivers, komende dus het geheele Werk op vyf gulden te staan.

Het eerste Deel van dit Werk zal voor het einde van de Maand September, en het tweede in het laatst van dit lopende Jaar afgeleverd worden.

Men kan op dit Werk by de meeste Boekverkopers tot het einde der Maand April 1769. intekenen: wanneer de Intekening gesloten en geene Intekenaars meer toegelaten zullen worden. Ondertusschen worden de Liefhebbers vriendelyk verzogt hunne Namen duidelyk op te geven, om dezelve in eene Alphabetische Orde voor het Werk te plaatsen.

AMSTERDAM. By S. van ESVELDT, word op heden en alomme, daardezelve ingetekendzyn, tegens contante betaling afgeleverd, op gemeen Papier voor *f* 1 : 10. en op Schryfpapier *f* 2 : -. Het tweede Stuk, van het *Hollandsch Rechtsgeleerd Woordenboek*. Handelende generalyk over alles wat tot de Rechtspleging behoord, en in 't byzonder hoedanig de Crimineele en Civile Actien, zo voor de Hoven van Justitie, als voor de Gerechten, in de Steden en ten platten Lande, volgens de hedendaagsche Practycq, behandelt worden: Getrokken uit de Werken en toegezonden Geschriften van vermaarde en kundige Rechtsgeleerde Mannen, van deeze, en voorgaande Eeuwen. Dienstig, en van een noodzakelyk gebruik voor alle Regenten, Practisyns, Schouten, Secretarissen, en andere Amptenaaren. Mitsgaders ook voor Land- en Zee-Officieren, Officianten van de Oost- en Westindische Compagnie. En verder voor

alle

alle Zeehandelaaren, Assuradeurs en Koopluiden, om op gronden van zekerheid te weeten waar na ze hen in allerhande Materien van Processen hebben te gedragen. Volgens het Alphabeth van A tot Z. In een compleete order te samen gesteld door een Genoodschap Rechtsgeleerden. En uitgegeven onder de directie, en het opzicht van Mr. FRANCISCUS LIEVENS KERSTEMAN, Professor *honorair* en Practizerend Advokaat.

By de Erven van F. HOUTTUYN, word *gratis* uitgegeven: *Bericht*, wegens de Uitgaave van een Werk, dat dienen zal om een compleete Verzameling van *Hoorens* en *Schulpen*, in de natuurlyke Kleuren, zeer fraai afgebeeld, met eene omstandige beschryving van dezelven in het Nederduitsch, naar den hedendaagschen smaak, aan 't licht te brengen.

Wy hebben beslooten, om de twee Maanden vyf van deeze Plaaten, hoedanigen 'er in onze Boekwinkel te bezien leggen, en veelen door den vermaarden KLEEMAN geschilderd zyn, af te leveren. By deeze zal telkens een veel verbeterde Verklaaring, in 't Nederduitsch, gevoegd zyn, die de benaamingen, eigenschappen en al wat 'er betrekkelyk toe is, zal bevatten. Dus zullen wy, in dit Jaar 1769. het Eerste Deel, uit dertig Plaaten bestaande, aan 't licht kunnen brengen, en in 't vervolg de volgende Deelen, waar van reeds het derde in 't Hoogduitsch uitgegeven is, en waar mede men zo lang meent voort te gaan, als men een genoegzaamen Voorraad van weezentlyk verschillende Onderwerpen van deezen aart zal kunnen bekomen.

De Liefhebbers, kunnen zig, onbedwongen, daar van voorzien, en, alzo wy niet twyfelen, of hunne Liefhebbery zal 'er door opgewekt worden en aanwakkeren: te meer, dewyl 'er gelegenheid is, om de nog ontbreekende Stukken uit hunne Kabinetten, en op hunnen naam, daar in te brengen: zo hebben wy hun Ed. niet tot eene Inschryving of Intekening willen vergen: zullende het geleverde alleenlyk, als naar gewoonte, op Nieuw Jaars Rekening gebragt of anders Contant ontfangen worden, by de aflevering van ieder Vyftal Plaaten; naar dat de Boekverkoopers, aan welken het verzonden wordt, dit zullen goedvinden te doen, of de Heeren Liefhebbers het zullen verkiezen. De Prys zullen wy by de aflevering bekend maaken, doch vertrouwen, dat dezelve niet meer, dan 12 st. voor de Plaat, zal beloopen.

By de bovengem. word thans ook uitgegeven en is alom

om verzonden, het Eerste Deels Twaalfde Stuk, van de *Natuurlyke Historie* of *Uitvoerige Beschryving der Dieren, Planten en Mineraalen*, volgens het Samenstel van den Ridder LINNÆUS. Dit Stuk bevat, onder anderen, de beschryving van de Juffers of Puistebyters, het Haft of Oeveraas, de Water-Uiltjes, en andere Peesvleugelige: die van de Beyën en allerlei soorten van Wespen, Mieren en andere Vliesvleugelige: als ook die der Vliegen, Muggen en alle andere Tweevleugelige Insecten; opgehelderd door veele nieuwe Waarneemingen en door zeer konstige Afbeeldingen, die naar 't Leeven gemaakt zyn, enz.

By JOHANNES KANNEWET, is op verzoek van verscheide Liefhebbers der Rekenkonst herdrukt de vernieuwde Cyfferinge van Mr. WILLEM BARTJENS. Tweede Deel, in Octavo; met vermeerderde en verbeterde Sommen, en volgens deszelve gewoonte op de aldercorrectste wyze nagezien. Ten dienste van Mr. en Leerlingen, beneffens de vier Deelen van ADAM LINTSZ Cyfferinge, met deszelfs verbetering, in 't Fransch.

By JOH. SCHREUDER is van de Pers gekomen: *l'Histoire & Memoires de l'Academie Royale des Sciences de Paris, pour l'Année* 1764 *faisant les tomes* 32, 33, 34. *de l'edition de Hollandes de cet Ouvrage* 12mo *fig. Il distribue aussi gratis un Prospectus selon le quel il cederas pendant encore quelques Semaines pour la moitié du prix les Volumes du susdit Ouvrage de puis les Memoires de* 1725. *jusques à ceux de* 1751. *inclusif, du Passage de Venus sur le Soleil en* 1769. *par* M. de la LANDE.

Ook zal eerstdaags by denzelven te bekomen zyn: *La Connoissance des Tems pour l'Année* 1770.

By NICOLAAS BYL is voor de tweedemaal gedrukt: *Beknopte Verklaring van het Kort Begrip der Christelyke Religie*, voor die zig willen begeven tot des Heeren Heilig Avondmaal. Vooraf gaat een korte Voorreeden over het Kort Begrip, en de wyze van Catechiseeren, door ARNOLDUS ROTTERDAM, Predik. te *Steenwyk*. In Octavo. De Prys is 5 st.

J. STANHOFFIUS heeft volgens Jaarlyksche gewoonte gedrukt en geeft heden uit: *Lyst der Surinaamsvaarders*, zo die te *Amsterdam*, *Rotterdam*, als in *Zeeland* t'huis horen, in zich behelzende de naamen der Schippers (op een Alphabetische order) en die der Schepen, benevens hoe veel Lasten dezelve groot zyn, als mede der Heeren Boekhouders. Waar agter volgt de Naamlyst der *Cura-*

caose

caose, *St. Eustatius*, *St. Thomas* en *Berbicievaarders*, uitgegeven voor 't Jaar 1769. à 5½ st.

De Wed. J. HAFFMAN en PIETER van DORTH, hebben afgedrukt en verzonden: *De goede strydt en gelukkige Zegenpraal van* HENDRIK te WINKEL, in den Ouderdom van 10 Jaaren en 11 Maanden godvruchtig in den Heere gerust te *Arnhem*, &c. tot gemeene stigtinge in gedagtenis gehouden, ter eere van Gods Vrye Genade in Christus. Met een Byvoegsel ten nutte der Jeugd, bestaande in een Kinder-Les aan de eerst voorkomende Jeugd, een Opwekkinge aan de Jongmans en jonge Dochters dezes tyds, benevens Jonkheids Morgen-wekker en Goede Nagtrust. En eindelyk eenige zeer zinryke Kinderspreuken, &c. Door FRANCINA JACOBA van WESTREM, Huisvrouw van den Wel-Eerw. Heere F. C. COBTS, Predik. tot *Arnhem*. Derde Druk. In Octavo, à 4 st.

Nog geeft gem. uit: *Specie* van 't Hollandse Geld gebragt tot Surinaams, en 't Surinaams gebragt tot Hollands, uitgerekent van 1 Penning tot 100000 Guldens; dienende om met een opslag het verschil der waarde van het een met 't andere te kunnen zien, à 2 st.

By A. van der KROE, is gedrukt: Een beknopt, dog tevens naauwkeurig Verhaal van alle de pragtige Ceremonien en Plegtigheden welken by het Afsterven en Begraven van den Paus te *Rome* waargenomen zyn, en verder plaats hebben, by het verkiezen van zynen Opvolger. In 't Fransch en Nederduitsch, volgens het Oorspronkelyke, met verlof ter Koninglyke Drukkerye gedrukt te *Parys*. In gr. Octavo. De Prys is 4 st.

By denzelfden zyn nog eenige weinige Exemplaaren te bekomen van de *Historie* van ALEXANDER den GROOTEN, door QUINTUS CURTIUS, met uitmuntende fraaije Plaaten, naar de grooten Le BRUN, POUSSIN en anderen. Twee Deelen. In Octavo, à *f* 3 : 3. Als mede nog tot den goedkoop prys van 3 gl. Don CLARAZEL de GONTARNAS, of de buitenspoorige *Doolende Ridder*. In den smaak van den DONQUICHOT Door den vermaarden HEINSIUS, Schryver van den *Vermakelyken Avanturier*, met Plaaten van LUIKEN. Vier Deelen in Octavo.

Wyders nog: *Konst der Verkeering met de Waereld*, en noodige Regels om zig daar wel in te gedraagen. Coor den Heere de CAILLIERES. In Octavo, à 9 st.

By YNTEMA en TIBOEL, is thans van de Pers gekomen: *Amsterdam*, in zyne Opkomst, Aanwas, Geschiedenissen, Voorregten, Koophandel, Gebouwen, Kerken-

kenstaat, Schoolen, Schutterye, Gilden en Regeeringe, beschreeven door JAN WAGENAAR, Historieschryver der Stad. XIIIde Stuk. In gr. Octavo. Folio en gr. Folio. Dit Stuk waar mede dit importante Werk geheel compleet is, bevat het laatste gedeelte der Regeeringe; benevens de noodige Byvoegzels, Verbeteringen, en een Algemeen Register over het gantsche Werk. De Prys in XIII. Deelen in gr. Octavo is *f* 25:-:-. en in III. Stukken in Folio, met meer dan 80 heele en half vels koperen Plaaten *f* 40:-:-. en in gr. Folio *f* 60:-:-.

A. van GOOR, D. KLIPPINK en H. de WIT, leveren thans voor de goedkoop Prys af, deeze navolgende Werken, als:

I. De *Roomsche Beyenkorf*, in 't licht gegeeven door P. MARNIX, Heer van *St. Aldegonde*, in zyn Ed. Leeven Burgermeester van *Antwerpen*, en Raad van Prins WILHEM den I. Vermeerdert door H. MEYER, Gereform. Predik. te *Kessel*, in Octavo, de prys (in plaats 34) is 18 st.

II. *Saamenspraak* tusschen eenen vluchtenden *Priester uit Romen*, en een *Leek*, waar in de Gezichten die in de Openbaaring van JOANNES beschreeven zyn, grondig verklaard worden, mitsgaders de toestand der Kerke des N. Testament duidelyk word aangetoond, en in 't byzonder betoogd dat de *Antichrist* binnen korte tyd moet worden uitgeroeid, als mede 't nu door den H. Geest geöpent en voormaals verzegeld Boek, agtervolgens 't Bevel van *Dan.* XII. waar uit getoond word, dat nu de laatste Tyd voorhanden zy, samen drie Deelen in Octavo. De Prys tot May 1769. 22 st. en na die tyd *f* 2:-.

III. De Nieuwe *Protéus* of de Monnik-Avonturierzoeker, zynde een aaneenschakeling van aardige Gevallen en wonderlyke Historien, met een fraay Plaatje, in Octavo (in plaats 11) nu 8 st. 't Zelve is mede tot dezelve Prys in 't Fransch te bekomen, onder de tytel van *L' Nouv. Protée ou le Moine Avanturier.* Zyn mede na meest alle Boekverkopers in de Buitensteden verzonden, alwaar een Bericht van deeze drie gemelde Werkjes te bekomen is.

By JOHANNES WESSING Willemsz. word heden uitgegeven: *Naauwkeurig Register* van alle de Grachten, Straaten en Stegen der Stad *Amsterdam.* Eerst in beloop en ommetrek of Buitekringen van de 27 Bezoekwyken der Predikanten: daar na die Grachten, Straaten en Steegen in een nette order na het A. B. C., met voorstaande Nommers, aanwyzende tot welke Bezoekwyk dezelve be-

behooren, zynde nu door de Vacatuure van wylen D. JOHAN TEMMINK, en het vervullen derzelver door D. YSBRANDUS HOEFHAMER, verscheidene Wyken, van Predikant veranderd. In 12ve, à 4 st.

Den geene welke van voornoemde Boekje voorzien zyn, kunnen een Bladje van de verandering der Wyken apart bekomen voor een stuiv.

ZEELAND.

MIDDELBURG. By ADRIAAN de VIN, is herdrukt en weder te bekomen: *De Gezalfde Christen, begrypende veele Christelyke Gezangen.* Vermeerdert met een tweede Deel onder den Naam van den Zeeuwschen Akker. En een Aanhangsel. Alle op meest bekende Zangwyzen. Door ADRIAAN de VIN, (in leeven) Schoolmeester en Voorzanger te *St. Laurens*, in den Eilande van *Walcheren*. Na de derde Druk. In Octavo. Kost 12 st. ingenaaid. Dezelve zyn ook te *Amsterdam* by M. de BRUYN te bekomen.

GOES. By FRANCOIS OVERSLUYS, F. Z. is te bekomen: *Huyselyke Onderwyzinge in de Christelyke Religie*, ofte Eenvoudige Verklaaringe over het klein Boekje, genaamt: *den weg ter Zaligheid*. In Vraagen en Antwoorden. Waar by nog is gevoegt een Onderwyzinge om Godvrugtelyk 't Heilige Avondmaal te gebruiken. Beide te saamen gesteld door JOHANNES van DORTH, in zyn leeven Bedienaar des Goddelyken Woords tot *Goes*. Den achtsten Druk. Nu vermeerdert met uitdrukkinge van alle bygebragte Schriftuurplaatsen, &c. Voor de Prys van 8 st. ingenaait, en in Schapenband gebonden 12 st.

UTRECHT.

UTRECHT. By A. van PADDENBURG is gedrukt, en heeft verzonden: PAULUS *Brief aan de Romeinen*, geopend, ontleed, verklaard, en tot zyn oogmerk toegepast, door GISBERTUS MATTHIAS ELSNERUS, Doctor en Prof. der H. Godgeleerdheid op de Academie, en Bedienaar des Godlyken Woords te *Utrecht*. In Quarto. Derde Deel.

By H. van OTTERLOO is te bekomen: *Authenticq Uittrekzel van de Leer en Stellingen van* Dr. DODDRIDGE, vervat in zyne Academische Lessen; in welk Uittreksel verscheide byzondere en vreemde gevoelens aangete-

getekend zyn; beneffens eene voorbereidende Brief, waar in de Schryver de rede opgeeft, gemelde Aantekeningen te doen uitgeven. De Prys is 5 st.

By bovengem. zyn nog eenige weinige Exemplaaren te bekomen van de Verhandeling tegen de onverschilligheid in zaaken van Godsdienst, door B. PICTET. Tweede Druk, *f* 1 : 4.

VRIESLAND.

LEEUWAARDEN. By H. A. de CHALMOT is gedrukt, en in de voornaamste Steden by de Boekverkopers te bekomen; *Verhandeling over de Tolerantie of Verdraagzaamheid in het stuk van den Godsdienst*, door een Liefhebber der waare Regtzinnigheid. In gr. Octavo. Kost 8 st.

By A. FERWERDA en G. TRESLING, is nu voor de tweedemaal gedrukt, en by de meeste Boekverkopers te bekomen: *Zaakelyk Vertoog*, nopens de tweederlei Gedagten over des Heeren Heilig Avondmaal, de eene verdedigt door D. H. JANSSONIUS, Predik. te *Veendam*; en de andere door J. C. APPELIUS, Predik. te *Zuidbroek*, enz. Ten dienste der Eenvoudigen; om dezelve aan te toonen, welk van beide het ware, oude, Regtzinnige Gevoelen is, van onze Gereformeerde Kerk; en dat de Zwarigheden daar tegen ingebragt, ongegrond zyn. In Octavo, kost 9 st.

STAD EN LANDE.

GRONINGEN. By LUBBARTUS HUISINGH is gedrukt, en by de meeste Boekverkoopers te *Amsterdam*, *Rotterdam*, *Leiden*, den *Haag*, *Utrecht*, *Delft*, *Dorth* en andere Plaatsen in *Zuid*- en *Noord-Holland*, *Vriesland*, *Gelderland* en *Overyssel* mede te bekomen: *Inleiding* tot de Redenkunde, of *Logica*; opgestelt door den vermaarden Heere JOHAN CHRISTOPH GOTTSCHEDT, Professor in de Filosophie te *Leipzig*; naar den vierden of laatsten Druk, uit het Hoogduits vertaalt, door J. W. LUSTIGH, in Octavo. De Prys is 11 stuiv.

BE-

BEKENDMAKINGEN.

De Boekverkoper J. CLEMENT, maakt de Liefhebberen der Oudheid bekend, dat de tyd der Intekening van de vier ongedrukte Schryvers geprolongeerd is tot den laatsten April 1769.

De Boekverkoper M. v. LEEUWEN, maakt bekend, dat by hem nog eenige weinige Cyfferboeken, door Mr. PIETER van den BROEKEN, te bekomen zyn, en presenteert het Recht van Copy daar nevens te cedeeren, waarschouwende een iegelyk voor Vitieuze Nadrukken. Dit Werk is by de Liefhebbers van de Cyfferkonst te veel bekent, om het op te schikken. Ook zyn by denzelven nog eenige J. LUYKEN's 100 Ambagten te bekomen, en ANSLO Bybel-Poëzy met keurlyke Plaaten, beide in Octavo.

BEKENDMAKING

Wegens de Weduwen Beurs van Rectoren en Præceptoren.

Word aan de respective Leden dezer Beurse erinnert, hunne Jaarlyksche *Quota*, in de aanstaande Maand April, ter gewooner plaatse te bezorgen.

Te gelyk word aan dezelve bekend gemaakt, dat de driejarige Rekening door den Heere Boekhouder op den 16. May dezes Jaars, zynde Dingsdag na Pinxteren, ten 4 uuren nademiddag in de Erasmiaansche Schoole voor de Heeren Commissarissen, en alle Heeren Leden, die lust hebben dezelve met hunne tegenwoordigheid te vereeren, zal geschieden.

ACA-

ACADEMIE- EN SCHOOL-NIEUWS.

LEIDEN.

De Hooggeleerde Heer LUDOVICUS CASPARUS VALCKENAAR, *Linguæ Græcæ Professor*, door de Ed. Gr. Achtbare Curateuren dezer Univerfiteit tevens tot ordinair Hoogleeraar in onze Vaderlandfche Hiftorie aangefteld zynde, heeft op den 1. dezer Maand dien Poft aanvaard met eene plegtige Redenvoering, ten voorwerp hebbende: *de Virtutibus rebusque geftis* GULIELMI PRIMI, *Principis Auriaci, Belgicæ libertatis Vindicis, Foederatæ hujus Reipublicæ Fundatoris.* Dat is: *over de voortreffelyke hoedanigheden en uitgevoerde Daden van* WILLEM den EERSTEN, *Prins van Oranjen, Voorftander van de Nederlandfche Vryheid en Grondlegger der Vereenigde Republiek.*

Op den 8. dezer Maand heeft de Heer PETRUS WILHELMUS LEEMANS, Theol. Stud. onder Voorzitting van den Hooggeleerde Heer EWALDUS HOLLEBEEK, *Th. Doct. et hujus Facutatis in Academia Lugduno-Batava Profeffor Ordinarus*, voor de derde en laatfte reize in 't openbaar verdedigt eene *Differtatio Theologica de* OPTIMO CONCIORIUM GENERE, *qua ea Divinas Litteras è Suggeftu facro exponendi Methodus, quæ vulgo* ANGLICANA *dicitus, modefte defenditus, et fimul à pricipuis, quæ Viri Docti in contrarium adducunt, argumentis plaridè vindicatur.*

UT-

U T R E C H T.

Hier is in de Rechten gepromoveert:

Den 6. deezer D. BALTHAZAR JANUS CAROLUS van der MUELEN, Amstelodamensis, na gegeeven *Specimen Juridicum De Abigeatu.*

Z U T P H E N.

Den 20 January is alhier, volgens gewoonte, de halfjaarige Promotie gehouden. De Heer H. J. ARNTZENIUS, J. V. D., *Juris Civilis Professor et Scholarum Rector*, opende dezelve met een *Carmen Elegiacum de rerum humanarum Inconstantia.* Twee uitmuntende Jongelingen, P. C. KALDENBACH en J. T. LULOFS, van de Schoolen gepromoveerd wordende, deeden met veel lof hunne Redenvoeringen; de eerste, *de Romanarum Antiquitatum praestantia*; de tweede, *de Romani imperii interitu, ejusque caussis.* Veele andere wierden in laagere Classen met uitneemende Pryssen begiftigd.

's H E R T O G E N B O S C H.

Op den 20 February 1769. is hier weder gehouden de openbaare Promotie der Studeerende Jeugd; by welke gelegendheid drie zeer wakkere Jongelingen met Prysen vereerd, en na de openbaare lessen bevorderd zyn, die hunne Oratie, waar van zy zelfs de maakers zyn, zeer cierlyk gedaan hebben, namentlyk, HENRICUS SCHOUW, Zoon van den Heer JAN SCHOUW, voornaam Burger en Inwoonder deezer Stad, *de Praestantia hominis*; JACOBUS NICOLAUS DE BRUYN, Zoon van den Heer en Mr. W. DE BRUYN, Advocaat en Notaris te *Amsterdam*, *de Phoedri verbis, homo doctus in se semper divitias habet*; en REGNERUS LIVIUS ANDRINGA de KEMPENAER, Zoon van den

 Wel-

Wel-Ed. Gestr. Heer en Mr. H. de KEMPENAER, Oud Præsident Schepen deezer Stad, en Rentmeester der geestelyke Goederen van het Quartier van *Peeland*, *in laudem Artis Musicae*; zynde nog daar en boven de veel goeds belovende Jongeling ALBERTUS SCHOLTEN, Zoon van den Heer J. SCHOLTEN, Commies ter Rechergie alhier, na het doen van een loffelyk Examen, tot de Academie opgeklommen. Behalven deeze zyn nog veele anderen, van de Heeren Curatooren, met Prysen beschonken, en uit laagere tot hoogere Schoolen bevorderd geworden, doende zeer nette *gratiarum actiones*; welke plegtigheden tot genoegen van zeer veele aanzienlyke toehoorderen, ten dien einde te zamen gevloeid, zyn verrigt geworden.

Zo ras de Wel-Ed. Agtb. Magistraat dezer Hoofdstad, met zekerheid, vernomen had, dat de Wel-Ed. Groot Agtb. Regeering van *Utrecht*, den Wel-Ed. Hr. C. de BOOY. *Rector et Eloq. et Humaniorum Prof.* alhier, beroepen had tot Rector van hun Gymnasium, heeft den zelve, om hem te beweegen de hier onder zyn bestier bloeijende Schoolen niet te verlaaten, ook aangeboden hem te zullen verkiezen tot *Prof. Ling. Gr.*, met dit voor hunne Schoolen gelukkig gevolg, dat zyn Wel-Ed., door de tekenen van achting en toegenegenheid, geresolveert is, om die aanbieding te accepteeren, en de Heeren van *Utrecht* voor de hem aangedane eer beleefdelyk te bedanken.

G O U D A.

Nadien de Heer Rector, SIMON de LEEUW, van hier beroepen is, tot Lector en Rector in '*s Hage*, en dat Beroep heeft aangenomen, zoo is 't Rectoraat hier vakant.

ROT-

ROTTERDAM.

By gelegendheid der halfjaarige Promotie van de Erasmiaansche Schoole alhier, den 6 deezer gehouden, is de zeer naarstige en wakkere Jongeling GULIELMUS de ROO, naar de Academie bevordert, en heeft met groote lof en algemeene toejuiching, eene Redenvoering uitgesproken, *de S. S. Theologiæ Studioso ejusque moribus.* Vervolgens wierden aan veertien Leerlingen der lagere Classen, welverdiende Prysen uitgedeeld.

SCHIEDAM.

Den 6 deezer is naar de Academie gepromoveert, de braave Jongeling DIONYSIUS BREDERO, oudste Zoon van den Heer FRANS BREDERO Junior, Koopman, &c. alhier; hebbende met algemeene toejuiching, in het Choor van de groote Kerk, geöreert *in Superbiam.* Nog eenige andere naarstige Leerlingen bedankten toen insgelyks voor ontfangene Prysen, tot veel genoegen, *Carmine Elegiaco.*

BRIELE.

Den 2 February zyn, by gelegentheid der halfjaarige promotie, vyf wakkere Jongelingen tot hoogere Classen bevordert, en met Prysen beschonken, voor dewelke ieder in het bezonder, gedeeltelyk *Ligato*, en gedeeltelyk *Soluto Stilo*, de Heeren Curatoren met veel bevalligheid bedankt hebben.

ALKMAAR.

Op den 22 Maart wierd alhier de halfjaarige Promotie der Latynsche Schooljeugd gehouden; by welke gelegenheid twee wakkere Jongelingen, WILLEM JACOB DOMIS en COURT SIMON SANDER, oeffe-

oeffeningshalve eene Redevoering deeden; de eerste, *Pro Pisistrato Athenienſum Tyranno*, dat is, *tot lof van Pisistratus, den alleenbeerſcher in 't Gemeebeſt der Atheniënſeren*; de ander, *de Praeſtantia Solonis in Conſtituenda Republica Athenienſium*, dat is, *over de voortreffelykheid van Solon, in 't inrichten van 't Atheenſche Gemeenebeſt*. De Rector KLUIT, van hier beroepen naar *Middelburg*, deed vooraf eene korte Redevoering, *de Oratoriis exercitationibus*. Hierop wierden noch eenige Discipelen met Prysen begiftigd, en naar hoogere Classen bevorderd.

HOORN.

Na dat de Rector JAN BIMAN, op den 22 deezer, ter gelegenheid van het overlyden van den Wel-Ed. Gestr. Heere Dr. JOAN REEPS, in zyn Wel-Ed. leeven Raad in de Vroedschap deezer Stad, mitgaders Gecommitteerde in de Provinciale Rekenkamer van Holland en Westvriesland, &c. &c. eene gepaste voorafspraak gedaan, en den Wel-Ed. Gestr. Heer Mr. FRANCOIS de VRIES, Schepen, tot Raad deezer Stad, in des Overledenens plaats, op hoog gunstige recommandatie van zyne DOORLUGTIGE HOOGHEID, aangesteld, gefeliciteert, en de nagedachtenisse van zyn Wel-Ed. Gestr. Schoonvader, den Wel-Ed. Gestr. Heer Mr. GERARD van HOOLWERFF, in zyn Wel Ed. leeven Oud President Schepen, en Secretaris van de Weeskamer dezer Stad, &c. gevierd hadde; zoo heeft de jonge Heer F. J. van Vos, eene Redenvoering *de Historia Josephi* gedaan, welke, van de Wel-Ed. Heeren Curatoren van dit Gymnasium nevens andere Jongelingen, met een fraaije Prys, beschonken is.

MIDDELBURG.

Hier is tot *Rector* en *Lector*, op aanzienlyke voor-

voorwaarden, beroepen de Welgeleerde Heer ADRIAAN KLUYT, thans Rector te *Alkmaar*, die deeze beroeping heeft aangenomen.

De Heer Conrector PRUMERS is tevens met vermeerdering van Jaarwedde, aangesteld tot *Lector Historiarum*. En de Preceptor DANIEL KNOOP met verhoogingе van Salaris vereerd.

VLISSINGEN.

Alhier is op den 14 December 1768. wederom gehouden, de gewoone halfjaarige Promotie van onze bloeijende Latynsche Schooljeugd; wanneer de Heer Rector van CRUISSELBERGEN eene korte Oratie deed, *de utili juventuti in publice dicendo exercitatione: over het nut der oeffening in het doen van openbaare redenvoeringen*; waar op de veel beloovende Jongeling, Jonkheer P. J. BODDAERT, waardige Zoon van den Wel-Ed. Gestr. Heer Mr. C. van den HELM BODDAERT, Oud Burgermeester der Stad *Middelburg*, mitsgaders Bewindhebber der Westindische Compagnie, en Kleinzoon van wylen den Wel Ed. Gestr. Heer Mr. P. BODDAERT, in zyn Wel-Ed. leeven Secretaris ten Rade der Admiraliteit in *Zeeland*, midsgaders Griffier ten Leenhove van *Vlaanderen*, die door zyne Christelyke Digtkunde zig eenen onsterflyken naam verkreegen heeft, met veel vrymoedigheid, en tot een ieders genoegen, oeffeningshalve, en op eigen verzoek, eene fraaije Redenvoering deed: *de vita honesta, et fama servanda: over een eerlyk leeven, en het bewaaren van een goeden Naam*; waar voor gemelde Jongeling ook met een fraaije Prys door Heeren Curatoren beschonken wierd.

Waar op veertien braave Jongelingen, als F. A. ROSEVELDT CATEAU, J. L. WINTER van VOORBURGH, F. H. NORTIER, F. H. VOOGT, A.

E. van DISHOECK, J. van DISHOECK, P. PAULUS, J. FRET, L. RYKS, J. F. POTTEY TURCQ, J. H. SCHRADER, B. J. TURCQ, H. BOOMS en W. te WATER, tot andere Classen gepromoveert wierden, doende meest allen hunne gratiarum actiones *carmine* met veel genoegen van alle de Toehoorderen. Waar na deze actus met een korte dankzegging beslooten wierd.

UTRECHT.

Den 16. Maart heeft de Heer J. F. REITZ, Preceptor aan 't Hieronymiaansche Gymnasium alhier, het Rectoraat aanvaard, met voorneemen, om ook Kostscholieren te houden, waar toe de andere Preceptoren niet genegen zynde, van dien post afzagen: naar dien de Heer Conrector MART. de KONING, reeds voormaals, om het afwyzen van andere beroepingen, met verhoginge van Jaarwedde begiftigd, ook nu verklaard had, met zyn post te vreede te zyn, en geen' hogeren te begeeren.

Op denzelven dag is tot Preceptor der benedenste Classe ingeleid de Heer PHILIP HUIGEN, die geduurende 7 Jaaren op deze Akademie in de Litteratuur en Rechten gestudeerd had.

LEEUWAARDEN.

Alhier is op Maandag den 6. Febr. dezes Jaars, voor Gecommitteerden, uit de Edele Agtbare Magistraat en Scholarchen, het half jaarig Examen gehouden, van de vier laagste Classen der Latynsche School; en by die gelegenheid zyn tot hooger Classis de volgende wakkere en naarstige Jongelingen gepromoveert: van de eerste School tot de tweede deeze vyf; N. A. KNOK, J. G. SIDERIUS, G. T. SURINGAR, H. REYGER, Jonker R. van BUR-

BURMANIA: van de tweede tot de derde deze vier; Jonker WILLEM FREDERIK SCHRATENBACH RENGERS, J. T. SLOTERDYK, J. BAVIUS, TH. van der LEY: van de derde tot de vierde, S. KOCK, Jr. B. D. van SIXMA, C. S. CRAMER, J. GROENEWOUD: van de vierde tot de Rectors Schoole, S. BRAAKSMA, E. M. BLOM, A. DORHOUT, D. LIBARIUS: onder welke de twee bovenste uit ieder Classe, met aanzienlyke Prysen door haar Edele Agtbaarheden zyn gehonoreert geworden; doende zy voor dezelve, zo in prosa als carmine, op eene bevallige wyze, tot groot genoegen der Hoorderen, hunne dankbetuigingen.

DEVENTER.

Door het Emeritus worden van den Heer B. A. van COEVERDEN, het Conrectoraat der Latynsche Schoolen alhier vacerende, en de Wel-Ed. Achtb. Magistraat voorneemens zynde ten spoedigsten die plaats te vervullen, worden die geene, welke tot deze Post genegenheid hebben, verzocht zich ter Secretarie van bovengemelde Stad te adresseeren.

GRONINGEN.

De Heer WICHER van SWINDEREN, *Groninganus*, dewelke zyne *disputationem inauguralem, de praestatione evictionis in rebus titulo lucrativo acquisitis*, al den 12 April 1766. in het openbaar met lof gedefendeerd, dog, om zekere wigtige redenen, goed gevonden hadde, zyne promotie tot hier toe uit te stellen, is den 15 Maart, in het Choor van de Academie-Kerk, door den Hooggeleerden Heer, L. C. SCHROEDER, *J. U. Doctor et Antecessor Ordinarius*, met alle oudtyds gebruiklyke plegtigheden, tot Meester der beide Regten gepromoveerd geworden.

BEKENDMAAKING,

Zoo iemand der Eerw. Predikanten of Proponenten, in ſtaat zynde, om in het Hollandſch, en ook indien mogelyk, in de Franſche taal te prediken, genegentheid heeft tot den Dienſt der Kerke te Petersburg, op voordeelige Conditien, die gelieve zich by de eerſte gelegenheid aan den Drukker deezer Boekzaal te melden, die verder bericht zal geeven.

KERK-NIEUWS.

GELDERLAND.

NYMEGEN.

HEMMEN Vakant. Zie Decemb. 1768.

HEES EN NEERBOSCH. Zie Octob. 1768.

NISTRIK, BALGOOY EN KEENTH Vakant.

THIEL.

D'AVAZATHEN. Op den 22. Febr. dezes Jaars is alhier, ter vervulling van de openſtaande Predikants-plaats, door de Eerw. Kerkenraad de volgende groote Nominatie gemaakt:

DD. 1 DIRK HENDRIK RUTGERS, 2 DANIEL GOLDBACH, 3 ANTONIUS MARANT, 4 JOHANNES MENSO, 5 BERNHARDUS HOFFMAN, 6 WILLEM SNEP, 7 PETRUS BUSCHMAN, 8 SAMUEL ARNOLD HESHUSIUS, 9 JACOBUS de BACTER, 10 JOHANNES van DIEPEN, 11 JOHAN HENDRIK HOLTSAPPEL, en 12 MATTHIAS JORISSE, Predikk. te 1 *Ommeren*, 2 *Maurik*, 3 *Lienden*, 4 *Meteren*, 5 *Wadenoyen*, en Proponn. 6 *Leiden*, 7 *'s Hertogenbosch*, 8 *Leiden*, 9 *Amſteldam*, 10 *Amſteldam*, 11 *Utrecht*, en 12 *Duisburg*.

Waar

Waar uit ten zelven dage op 't zestal gebragt zyn: DD. MARANT, HOFFMAN, SNEP, HESHUSIUS, JORISSE en van DIEPEN.

En is daar uit terstond gemaakt dit drietal: DD. HESHUSIUS, JORISSE en van DIEPEN. Uit welke Nominatie (na dat gemelde Heeren hunne gaven nader hadden laaten hooren voor de Gemeente op den 5. en 12. Maart) op den 15e dezer, door de Mans ledematen der beide Gemeenten, ten overstaan der Gedeputeerden der Tielse Classis, en twee nabuurige Predikanten, by meerderheid van stemmen beroepen is, D. D. MATTHIAS JORISSE, Propon. te *Duisburg*.

ZALT-BOMMEL.

AALST Vakant. Zie onze vorige.

ZUTPHEN.

ANGERLO. Den 22. Jan. heeft D. A. H. NOOT, weerdig Euangelie-dienaar te *Doesburg*, onzen beroepen Predik. D. J. GROL, met oplegging der handen bevestigt, predikende over Luc. XII: 42-44. *Ende de Heere zeide, wie is dan de getrouwe en voorzigtige huisbezorger enz.* Waar na D. J. GROL, zyn Intrede dede met, 1 Petr. II: 2. *Ende als nieuwgeboren kinderkens, zyt zeer begeerig enz.*

VORDEN. Onze Beroepen Leeraar, D. J. H. SMEETS, is den 29. January, met oplegging der handen, bevestigt door den Wel-Eerw. Inspector L. HAMERSTER Predik. tot *Zutphen*, predikende over Luc. VIII: 16. *Ende niemand, die een Keerse ontsteekt, enz.* Waar op de Bevestigde zynen Dienst aanvaarde met een Leerrede over Ps. LXXXVI: 11. *Leert my Heere uwen weg, enz.*

ZUTPHEN. Den 1. dezer is hier in een extraordinaire Classis DD. TJEENK, beroepen Predik. te *Rekken*, peremptoir geëxamineert door H. H. Inspectoren D.D.D. L. HAMERSTER, N. Z. van UCHELEN en J. G. FISCHER, respect. Predikk.

te *Zutphen*, *'s Herenberg* en *Genderingen*, ten overstaan van Depp. Synodi DD. R. WILDRIK, J. A. SCHIMMELPENNIK, respect. Predikk. te *Zutphen* en *Harderwyk*. De Proeftext was Joh. III: 16. In 't Hebr. Ps. XXXIII. en in 't Griecks 't Text-Cap. 't Examen volgens Synodale Resolutie, tot genoegen van de gantsche Vergadering zynde afgelopen, is DD. TJEENK aan de Gemeente van *Rekken*, met zegenwenschingen toegewezen, en zal (D. V.) den 27. dezer, door D. F. W. LAMBERG, Predik. te *Borculo*, bevestigt worden.

VARSSEVELD. Hier is den 8. dezer uit een Nominatie van vier Predikk., namelyk DD. H. J. de ROLLER, J. BEUMER, C. A. W. HEIN en B. SMITS, respect. Predikk. te *Bredevoort*, *Lathum*, *Almen en Eybergen*, ten overstaan van H. H. Inspectoren, door de E. Kerkenraad met eenparigheid van stemmen beroepen D. H. J. de ROLLER, die dit beroep eenige dagen in beraad heeft genomen.

OVER-VELUWE.

TERWOLDE Vakant. Zie Febr. 1769.

LUNTEREN Vakant. Zie Febr. 1768.

PEEL- EN KEMPELAND.

BERG-EIK, RIETHOVEN EN WESTERHOVEN Vakant. Zie Decemb. 1768.

MAASTRICHT.

GULPEN, VYLEN EN MARGRATEN staan Vakant te worde, alzoo D. LAMB. van FLODORP, volgens onze voorige te *Meerssen* en *Schimmert* beroepen is, en dat Beroep door hun Ed. Mog. de Heeren Raaden van Staaten geapprobeerd zynde (*D. V.*) den 16. April deszelfs Affcheid-Predikatie te *Gulpen* zal doen, en den 23. dito te *Meerssen* in den H. Dienst bevestigt worden.

Uit aanmerking van dit voorgem., vinden de Visitatooren der Classis van *Maastricht* en Lande van *Over-*

Overmaze, zig verpligt, het navolgende te berigten; dat zy met veel bevreemding in de Boekzaal der voorige Maand, gezien hebben een Advertentie van *Nieuwland*, onder de Classis van *Gorinchem*, waar in onder andere, gezegd word: onzen veel geliefden Leeraar D. JAN WILLEM van SLYPE op den 12. Febr. de Beroeping tot de Gemeenten van *Gulpen*, *Vylen* en *Margraten*, onder de Classis van *Maastricht* aangeboden zynde, heeft zyn Wel-Eerw. op den 20. dezer voor die aanbieding beleefdelyk bedankt, &c. Als niet begrypende, hoe zulk een aanbieding heeft konnen geschieden, dewyl die plaatsen voor als nog niet Vakant zyn, veel min handopening verzogt; ja zelfs het gedaan Beroep van *Meerssen* in dien tyd nog niet geapprobeert was, ook volgens een Resolutie van Hun Ed. Mog. de Heeren Raden van Staten van den 16. Nov. 1725., de Kerkenraad van *Gulpen* in het verzoeken van handopeninge, &c. met Concurrentie van de Classis moet te werk gaan, en derzelver Visitatooren in het te doene Beroep mede moeten stemmen, weshalven zy moeten vast stellen, dat deeze voorbarige aanbieding als geen het minste deel daar aan hebbende, 't zy door de vier Kerkenraads Leden, 't zy door sommige derzelver moet gedaan zyn.

BLEIGNY, Walsche Kerk. Zie Febr. 1769.

ZUIDHOLLAND.

DORDRECHT.

DORDRECHT Vakant. Zie Febr. 1769. en hier agter het Naberigt.

LEIDEN EN NEDER-RHYNLAND.

KATWYK AAN ZEE. Zie Febr. 1769.

GOUDA EN SCHOONHOVEN.

POLSBROEK. Den 8. deezer is ten overstaan van D D. J. du SART en A. LEDEBOER, Predikk. te *Schoonhoven* en *Haastregt*, als Consu-

len-

lenten hier toe verzogt, door den E. Kerkenraad, uit het voorige gemelde drietal, met meerderheid van ſtemmen beroepen D. PETRUS de WILDE, Propon. te *Leiden*, dog tot dus verre, is nog geen berigt omtrent de Approbatie van den Wel-Ed. Geſtr. Hr. en Mr. G. de GRAAF &c. &c. als Vryheer van *Zuidpolsbroek* ingekomen.

S C H I E L A N D.

SCHIEDAM. D. H. van HILTROP, heeft de beroepinge tot Predikant te *Groningen*, na eenige dagen beraad in des Heeren vreeze aangenomen. Zo dat

SCHIEDAM eerlang zal Vakant worden.

SCHIEDAM, Walſche Kerk. D. J. D. DESTANDEAU, heeft hier den 26. Febr. zyn afſcheid gepredikt uit 1 Theſſ. IV: 1. *Voorts dan Broeders*, enz. En de nieuw beroepene Predikant zal (*Deo volente*) den 2. April alhier beveſtigt worden.

G O R I N C H E M.

GORINCHEM Vakant. Zie Febr. 1769.

HEUSDEN Vakant; nademaal D. ERNST ENGELBERT PRÖBSTING, den 17. Jan. 1769. door hun Ed. Gr. Mog. gunſtig verklaard is *Emeritus ſalvo honore & ſtipentio*, welke een Latynſch Vaars van twaalf regelen op deze gelegenheid gepaſt, ter gedachteniſſe, zelfs gemaakt heeft, en ons gezonden is; dog welk om redenen meermale gemeld, niet hebben kunnen plaatſen.

HEUSDEN. Den 6. dezer is door den breeden Kerkenraad alhier, uit een gros gemaakt dit twaalftal van reſp. Prekikanten:

D D. 1 HENR. KUMSIUS, 2 NIC. SCHREGARDUS, 3 DIRK HEND. RUTGERS, 4 NIC. ADR. SANTVOORT, 5 ANTON. van WAALWYK, 6 CONR. LEEMANS, 7 ABR. van ROOIJEN, 8 JOH. de JONGH, 9 REIN. GODFR. BARTZ, 10 CORN. van GENNEP, Arn. Fil. 11 DIDER. HEINEKEN, Nic. Fr. A. L. M. Phil. Doct. en 12 JOH. CAR. SCHOORN,

reſp.

resp. Predikk. te 1 *Meeuwen*, 2 *Wateringen*, 3 *Ommeren*, 4 *Druynen* en *Nieuwkuyk*, 5 *Tuyl*, 6 *Jaarsvelt*, 7 *Noordwyk aan Zee*, 8 *Koog op Texel*, 9 *Dirxlant*, 10 *Hardinxvelt*, 11 *Doornspyk*, en 12 *Sprang*.

Waar uit ten zelven dagen en in dezelfde sessie gemaakt is dit sestal:

D D. Kumsius, van Waalwyk, van Rooijen, Santvoort, Leemans en Heineken; welke volgens gebruik verzocht zyn voor de Gemeente van *Heusden* te komen prediken.

En op den 21. dezer door den breeden Kerkenraad van *Heusden*, uit het sestal gemaakt dit drietal:

D D. Heineken, Santvoort en Kumsius.

Het welk van de Ed. Agtb. Magistraat by de eerste ordinaire Vergadering ter gunstige Approbatie zal worden overgegeven.

EETHEN en DRONGELEN. Onze hier beroepene Leeraar D. Jan Duymaar van Twist, staat in een Extraord. Classis, den 11. April te *Gorinchem* peremptoir geëxamineerd te worden, door D. Jan Jaubart de l'Orme, waardig Predikant te *Heusden*.

VOORNE en PUTTEN.

BRIELLE. Den 21. dezer is de beroepen Predik. van *Rakagne*, de Wel-Eerw. Heer Adrianus Verhoeven, ten overstaan van de H. H. Deput. van de Synode, door den Wel-Eerw. Heer Andreas Vos, Predik. in *Briels Nieuwland*, peremptoir geëxamineert, zo over de H. Talen, als over de H. Godgeleerdheid, en heeft daar in aan de gantsche Vergaderinge het uiterste genoegen gegeven; zo dat zyn Wel-Eerw. met veel ruimte, en toewenschinge van des Heeren Zegen over zyn aanstaande Dienst, aan die Gemeente is toegewezen, en is de Wel-Eerw. Heer Examinator voor zyn naauwkeurig en verstandig onderzoek van harte bedankt. Terwyl de bevestiging

(D. V.)

(D. V.) vastgestelt is op den tweeden Pinxterdag, zullende door den Wel-Eerw. HUIGENS, Pred. te *Hellevoetsluis*, geschieden.

NB. Het toegezondene Bericht van *Middelbarnas*, door den gewonen Correspondent niet ontvangen hebbende, kan, om redenen meermalen gemeld, niet plaatsen.

B U U R E N.

BEUSICHEM Vakant. Alzo de Wel-Eerw. Heer R. I. IMMINK, Predik. alhier, zedert 't Jaar 1744. den 18. dezer, na langduurige verzwakkinge en afneminge van kragten, in het 50ste Jaar van zyn Ouderdom overleden, nalatende eene bedroefde Weduwe en zes Kinderen, die, nevens de Gemeente, dit bitter Sterfgeval betreuren.

BUURMALSEM Vakant. Zie Jan. 1768.

B R E D A.

BREDA, Walsche Kerk. Zie Decemb. 1768.

N O O R D - H O L L A N D.

A L K M A A R.

ALKMAAR. Alzoo de Wel-Eerw. Heer MICHAEL VERBOOM, geliefst Euangelie-dienaar alhier, naar *Dordrecht* beroepen zynde, het zelve heeft aangenomen, zoo zal zyn Wel-Eerw. den 4 April worden losgemaakt. Zullende den 16. dito, zonder verhindering, zyn afscheid prediken. Dus zal

ALKMAAR Vakant worden. Gelyk ook

HEILOO Vakant staat te worden, doordien de Wel-Eerw. Heer H. J. COERMAN, geliefst Leeraar aldaar, te *Monnikendam* beroepen is, en den 4. April zal worden losgemaakt.

HARINGHUIZEN. Alhier is op den 16. Febr. door een haastig en onverwagt toeval overleden, onze geliefde Leeraar D. NANNINGIUS EGGES, Petr. Fil. Jann. Fr. dus is die plaats Vakant. Verwagt in de volgende van zyn Eerw. leven breder.

WEST-

WESTGRAFTDYK. Zie Octob. 1768. en Jan. 1769. onder *Alkmaar*.

BEDYKTE SCHERMER. Zie Dec. 1768. en Jan. 1769. onder *Alkmaar*.

HAARLEM.

JISP. In de Classicaale ordinaire Vergadering is het, in voorige Boekzaalen reeds gemelde, beroep uitgebragt op den Wel-Eerw. Godzal. en zeer geleerden Heer M. TIM, tot nog toe Predikant te *Eerswoud*, met toewensching van zegen, geapprobeert.

HAARLEM. Op den 17. dezer, is, na verkregen handopening, in de Walsche Gemeente, in plaatse van D. PHILIPPE van SWINDEN, die zyne dimissie heeft verzogt en verkregen, beroepen D. ALEXANDRE PHILIPPE de la ROCHETTE, Predik. te *Namur*.

AMSTELDAM.

OUDERKERK AAN DEN AMSTEL. Onze waarde en veel geachte Leeraar D. HERMANNUS JOHANNES HEYMAN, van hier na de aanzienlyke Gemeente van *Middelburg* overgaande, is den 24. dezer by den Kerkenraad losgemaakt, en zal, op den 3 April by de E. Classis van *Amsterdam* ook losgemaakt zynde, (D. V.) zyn afscheid van ons neemen op den 23. derzelve Maand. Dus

OUDERKERK AAN DEN AMSTEL Vakant is.

EDAM.

MONNIKENDAM. Den 27. Febr. uit het te voren gemelde drietal, eenparig uitgebragt, is insgelyks met eenparige stemmen tot Herder en Leeraar in deeze Gemeente beroepen, de Wel-Eerw. en zeer geleerde Heer H. J. COERMAN, veel geacht en gelieft Predik. te *Heilo*, van welke beroeping aanstonds aan hun Ed. Gr. Achtb. de Heeren Burgermeesteren kennisse gegeven is, met verzoek, om het zelve in het Collegie van de Heeren Vroedschappen in te brengen, en aldaar

daar de approbatie te bevorderen, met dat gewenscht gevolg, dat het zelve Saturdag daar aan, den 4. dezer, door hun Ed. Gr. Achtbaare eenpaarig goedgekeurd is. De Beroepene heeft het Beroep in des Heeren vreeze aangenoomen; zullende het zelve in de Classis van *Edam*, beloken Paassche, ter goedkeuring ingelevert worden.

Z E E L A N D.

W A L C H E R E N.

MIDDELBURG. Zie Decemb. 1768.

OOSTZOUBURG. Zie Decemb. 1768.

BIERVLIET Vakant. Zie Decemb. 1768.

VERE. Zie Novemb. 1768.

GAPINGE. Zie Novemb. 1768.

ZUIDZANDE Vakant. Zie April 1768.

VROUWEN-POLDER. Zie January 1769.

VLISSINGEN, Walsche Kerk. Zie Febr. 1769.

Z U I D - B E V E L A N D.

OUDELANDE. Den 22. Febr. laatstleden, is door het Wel-Ed. en Wel-Eerw. Coll. Qual. onder directie van D. PETR. GEERSEN, Predik. te *Baarland*, dit zestal uitgebragt:

DD. 1 JAC. de RYK, 2 LAMB. BOSBOOM, 3 NIC. STAVERMAN, 4 JOH. ADR. du BOIS, 5 JAC. DRUBBELS en 6 JOH. WILH. BOUVINK, Predikk. te 1 *Elkerzee*, 2 *Zuilichem en Nieuwaal*, 3 *Rumpt*, 4 *Heer Arentskerke*, 5 *Waarden*, en 6 Propon. te *'s Hage*.

Vervolgens dit drietal:

DD. de RYK, BOSBOOM en STAVERMAN.

Waar uit met eenparigheid van stemmen verkooren is, D. JAC. de RYK, Predik. te *Elkerzee*, die deze beroeping, na eenige dagen beraad, heeft aangenomen.

HEER ART EN SINOUTSKERKE. Den 26. der

der voorige Maand, is hier met oplegging der handen in den H. Dienst bevestigd, D. WIL. JAC. la MOTTHE; door deszelfs Broeder D. PETR. WIL. la MOTTHE, Predik. te *Cloetingen*, met 1 Thess. V: 12, 13. *Ende wy bidden u Broeders, enz.* De Bevestigde predikte 's namiddags uit Col. IV: 3. *Biddende met eene ook voor ons, enz.*

HEINSDYK EN PAULI-POLDER. Zie Febr. 1769.

U T R E C H T.

UTRECHT. Den 7. Maart, hebben de Wel-Eerw. Heeren CHRISTIANUS de KRUYFF, en THEODORUS SANDMAN, de eerste, als bevestigd Predik. te *Lopik* en *Cabauw*, op vertoonde Acten van demissie van zyne voorige Gemeente, de *Avesathen*, en van de Eerw. Classis van *Thiel*; in welke zyn Wel-Eerw. te vooren een Lid geweest was; en de tweede, als bevestigd Predik. te *Tienhoven*, na wederzydsche Zegenwenschingen, zitting in deze Classicale Vergadering genomen: ondertekenende de Formulieren van Eenigheid.

Ten zelven dage zyn, met veel lof, geëxamineerd, en tot den openbaren Predikdienst toegelaten, de drie Heeren Studenten: HUIBERT GERRIT KEER, NIKOLAUS HENDRIK FREITHOF, en PETRUS HAAK. De eerste deed een kort voorstel, over 2 Tim. III: 16, 17. De tweede over Ps. CX: 2. De derde over Ps. CXI: 10. *a.* Vervolgens wierden zy onderzogt in de taalen: in 't Hebr. uit Ps. CX. en CXI. en in 't Grieksch, uit 2 Tim. III. Eindelyk wierden zy naauwkeurig ondervraagd, aangaande de voornaamste stukken van de H. Godgeleerdheid, zoo de stellige als de wederleggende. De Examinator was de Wel-Eerw. Heer HUBERTUS SWANENBURG, Predik. te *Utrecht*.

Ook hebben zig op nieuw aangegeven, om in de Classis van Juny geëxamineerd te worden, vier Heeren Studenten: JAKOBUS 't HOOFD, JOHANNES JAKOBUS BERNHARDUS COREL, DANIEL ALBERT REGULETH, en CORNELIS JOHANNES van ZEIST. Die ook, op vertoonde loffelyke getuigschriften, zyn toegelaten.

Den 8. Maart is de Wel-Eerw. Heer PIETER HAAK FORSBORGH, op vertoonde volmagt, en nodige beroepstukken van het Wel-Ed. en Wel-Eerw. Colleg. Qualific. van *Veere*, door den Wel-Eerw. Heere HUBERTUS van MONSJOU, Predik. te *Thamen aan den Uithoorn*, als daar toe gevolmagtigd, van zynen Dienst onder ons ontslagen, en aan de Gemeente van *Veere* toegewezen: die ook hartelyk van deze Vergadering, onder zegenwenschingen, afscheid genomen heeft.

UITHOORN EN KUDELSTEERT. Deze plaats zal Vakant worden, om dat onze geliefde Leeraar, de Wel-Eerw. Heer WILHELMUS van WAENEN, naar *Katwyk aan Zee* beroepen is, en die beroepinge heeft aangenomen.

MYDRECHT. Den 12. dezer, heeft de Wel-Eerw. Heer PIETER HAAK FORSBORGH, van onze Gemeente afscheid genomen. Dus deze plaats Vakant is.

MEEREN Vakant. Zie February 1769.

A M E R S F O O R T.

EEMNES BINNENDYK. Na dat de Kerkenraad by de Wel-Ed. Gestr. Heeren en Mr. J. J. HARTSINCK, Charter en Requestmr. van 't Edelmog. Collegie ter Admiraliteit te *Amsterdam*, en P. HARTSINCK, Scheepen en Raad der Stad *Amsterdam*, als gemachtigden van den Wel-Ed. Gestr. Hr. en Mr. P. C. HASSELAER, Ambachtsheer van beide *Eemnessen*, &c. &c. gelyk ook by de Edelmog. Heeren Staaten 's Lands van *Utrecht* handopening verkreegen had, is op den 31. Jan. 't volgende zevental van Proponenten

nenten gemaakt, ten overstaan van den Wel-Eerw. en zeer Geleerden Heer J. van Nuys Klinkenbergh, A. L. M. Phil. Doct. en Predik. te *Eemenes Buitendyk*, als Consulent.

D D. 1 Dirk Liedermooy, 2 J. Montanus, 3 J. van Diepen, 4 van Dyk, 5 J. van Westinge, 6 A. Verschuyl, en 7 Schinzel, Proponenten te 1 *Amsterdam*, 2 *Breda*, 3 *Amsterdam*, 4 *Amsterdam*, 5 *Amsterdam*, 6 *Amsterdam*, en 7 *Utrecht*.

De vier eerste op 't vier, en de twee eerste op 't tweetal; waar uit ten zelven dage met eenpaarige stemmen tot Predik. gedispicieert is D. Dirk Liedermooy, en na dat deeze dispectie, zo door de Wel-Ed. Gestr. Heeren Representanten van den Ambachtsheer, als van haar Edelm. de Staaten 's Lands van *Utrecht* geapprobeert was, is dezelve den 20. Febr. in eene volledige beroepinge veranderd, die ook haare volledige goedkeuringe bekomen heeft.

AMERSFOORT. Den 15. deezer zyn door den Wel-Eerw. Heer D. Jacob Dermout, Predik. aan de *Vuursche*, peremptoir geëxamineert de beroepene Predikanten te *Ankeveen* en *Eemenes Binnendyk*, Nic. Adr. van Velsen en Dirk Liedermooy, Proponn. te *Dordrecht* en *Amsterdam*, hebbende tot haar Proeftext gehad, de eerste uit de Hand. der Apost. Cap. XVI: 31. *a.* De tweede uit Num. II: 29. *b.* In 't Hebr. beide uit den Propheet Obadja, en in 't Grieksch uit den Brief aan Philemon, waar in hun E E. als ook in de H. Godgeleerdheid, zoo stellige als wederleggende en Practicaale, zeer veele bekwaamheden hebben getoond, en wel met dat genoegen, dat hun E E. van de gantsche Vergaderinge met volle ruimte elk aan zyne Gemeente is toegewezen, zullende hun E E. door den Heer Examinator D. Jac. Dermout, als D. van Velsen op den 9. April, en D. Liedermooy

op den 23. dito in den H. Dienst ingezegent worden.

RHEENEN EN WYK.

OVERLANGBROEK. De Kerkenraad alhier, heeft op den 13. deezer, dit drietal gemaakt:

D D. 1 ABRAHAMUS JACOBUS VATEBENDER, 2 JOHANNES NOACHUS BUCHLER, en 3 NICOLAUS SCHINZEL, Proponn. te 1 *Utrecht*, 2 *Lingen*, en 3 *Utrecht*.

En daar uit met eenparigheid van stemmen gedispicieert D. A. J. VATEBENDER, zullende, Gode toelatende, het Examen geschieden (in de Classis die te *Rheenen* staat gehouden te worden den 20. Juny) door D. GERARD JAN van HASSELT, Predik. te *Leersum*.

AMERONGEN Vakant.

FRIESLAND.

LEEUWAARDEN.

WARGA, WARSTIENS EN WARTENA Vakant. Zie Octob. 1768.

SNEEK.

T' OPPENHUIZEN EN TWELLINGERGA Vakant. Zie Juny 1768.

BOLSWARD EN WORKUM.

MOLQUERUM. Alhier is door den Hoog-Ed. Welgeb. Heer ERNST WILLEM van WYDENBRUG, Grietman over *Hemelumer Oldephaart*, Gecommitteerde Staat in 't mindergetal, &c. &c. &c. en door de verdere Stemgeregtigde Ingezetene, tot zonderlinge blydschap deezer Gemeente, met volkomen eenpaarigheid van Stemmen, tot Herder en Leeraar (in de plaats van D. W. FENEMA) beroepen D. D. RIEMERUS J. FENNEMA, *S. S. M. Cand.* te *Franeker*; welke beroepinge den 13 Maart, in de eerste Classicale Vergaderinge, gehouden te *Bolsward*,

word, (op vertooninge van des Beroepenens hoogst loffelyke Testimonium admissionis) is geapprobeerd, (als zynde conform 's Lands Resolutien) met eene hertgrondige smeekbede over de Beroepers, den Beroepenen, en de Gemeente; zullende D. R. FENNEMA (*Deo vol.*) den 2 April, door D. D. WIBRANDUS HEINEMAN en MICHAËL ROST, V. D. M. te *Warns* en *Coudum*, (door de E. Classis benoemd,) in 't Werk der H. Bedieninge alhier worden bevestigd, en den 9. zyn Eerw. Intree-Predikatie doen.

WONS EN ENGWIER is, en blyft als nog Vakant, en wort door de E. Classis aldaar gepredikt.

ZEVENWOUDEN.

WYNJETERP Vakant; dog zal deze Herderlooze Gemeente eerlang met een waardig Leeraar voorzien worden.

OOSTERWOLDE Vakant. Zie Decemb. 1768.

URETERP, enz. By verzuim van regt tydig bericht, is in de Boekzaal November van het voorleden Jaar 1768. nagelaaten te melden, hoe alhier de Eerw. D. MARCUS VAN DER TUYK, *S S. M Cand.*, op den 5. dier Maand in den H. Dienst ingezegend is, door zyn Wel-Eerw. Broederen D D. N. van der TUYK en P. van der TUYK, geägte Leeraaren te *Usquert* en *Blokzyl*, (aan welken dezen Last met veel gulhertigheid * van de hier toe van de E. Classis Gecommitteerde D D. Z. van ARNHEM KLOEK en J. A. NIEUWOLD, respect. Predikk. te *Beesterzwaag* en *Lippenhuizen*, was overgedraagen.) De eerstgemelde Heer Broeder herinnerde den Beroepe Leeraar, zynen Broeder, zyn E. verpligtinge uit 2 Cor. V: 11. *a. Wy dan, wetende den schrik des Heeren, beweegen de menschen tot het geloove, enz.* Waar op de Inzegeninge door Opleg-

* Op hun E E. verzoek.

leggingc der handen verrigt zynde, door den jongeren Heer Broeder de Gemeente mede tot haar pligt wierde opgewekt uit Philip. II: 29. *Ontfangt hem dan in den Heere, enz.* Zondag hier aan volgende aanvaarde de Bevestigde zyn H. Dienstwerk met de zo noodige Beede, Ps. LI: 14. b *De vrymoedige Geest ondersteune my.*

Dog mogelyk zal deeze Gemeente in de zo zeer aangenaame en nutte Dienst van deezen jongen Leeraar niet lang zig kunnen verblyden, wyl maar eenige weinige weeken na deze Bevestiginge, het Opzieners Ampt, over de Gemeente te *Diveren*, in het Landschap *Drente*, aan zyn Eerw. is opgedraagen; welke deeze gewigtige zaak, vooral wegens zo kortstondig verblyf alhier, eenige tyd in overweeging heeft willen neemen.

HEERENFEEN. Op eene buitengewoone Vergadering, gehouden den 1. dezer, wierd voor den Eerw. D. J. C. APPELIUS, *J. C, Fil.*, Proponent onder de E. Classis van *Oldampt*, enz. waardige Zoon van een waardige Vader, een Examen *Peremtoir* † verzogt; welk gunstig ingewilligt zynde, wierden tot Examinatoren gesteld, DD. P. BRUINING en J. MENSINGA, geägte Dienaaren van het Euangelie op de *Gordyk* en te *Oudeschoot*.

OVERYSSEL.

DEVENTER.

DEVENTER. Onze zeer Eerwaardige Vader, de Wel-Eerw. zeer geleerde Heer JOHANNES CAPPENBERG, oudste Predikant in deeze Stad, heeft op den 22 January deezes Jaars, predikende over de gewoone Lydens-stoffe, Matth. XXVI:

† Op tweede Woensdag na Paasch.

XXVI: 10—14. met veel aandoeninge gedagt aan zynen *Vyftig Jaarigen* Dienst: zynde bevestigt op den 22 January 1719. te *Warmenbuijsen*; den 29 September 1720. in de *Ryp*, en den 14 October 1731. te *Deventer*; hebbende dus den tyd van vyftig Jaaren in die drie Gemeentens met veel kragt en getrouwigheid gepredikt het Euangelium des zaligen Godts, en verkondigt nog, dat Godt een Rotsteen is den geenen die op hem vertrouwen.

OOTMARSSUM. Zie Decemb. 1768.

ZWOLLE.

HASSELT. De Vacature dezer plaatse is thans wederom vervult, dewyl onze beroepene Predikant D. HEMMES eindelyk tot ons overgekomen zynde, den 15. January door deszelfs Amptgenoot D. TH. ARN. van GRASSTEK, alhier in den H. Dienst is bevestigt, met de woorden van Paulus 2 Tim. IV: 5. *Maar gy weest wakker in alles, enz.* hebbende de bevestigde zyn Intrede gedaan uit Rom. I: 13—16. *Dog ik en wil niet dat u onbekent zy, enz.*

OMMEN Adjunct-plaats Vakant. Zie April 1768.

STEENWYK EN VOLLENHOVE.

OLDEMARKT EN PAASLO. Zie Jan. 1769.

STAD en LANDE.

GRONINGEN.

GRONINGEN. Onze beroepene Leeraar de WelEerw. zeer geleerde Heer HENRICUS van HILTROP, thans veel geacht Predik. te *Schiedam*, heeft tot onze blydschap de hier op hem uitgebragte beroepinge, in 's Heeren mogendheden, aangenomen.

NOORDLAREN. Deze Gemeente staat veelligt eerlang Vakant te worden, alzo D. HERM. BEEKHUIS, gelieft Predik. alhier, te *Onstwedde*

 be-

beroepen zynde, waarschynlyk die Beroepinge zal volgen.

APPINGEDAM.

SCHILTWOLDA Den 5. Febr. is de Wel-Eerw. D. HERO GEREES HERES, als Predikant deezer Gemeente, bevestigt, door DD. NIC. HAVINGA en HENR. WOLTERS, Predikk. te *Hellum* en *Slogteren*. De eerstgemelde der Bevestigers deed met de gewoone plegtigheid de inzegening, na dat de laatstgenoemde by deeze gelegenheid gepredikt hadde uit 1 Pet. V: 2, 3. *Weidet de kudde Gods, die onder u is, enz.* Waar op de Bevestigde zyne Intree-rede heeft gedaan uit Rom. I: 16. *Want ik schame my des Euangeliums Christi niet, enz.*

JUKWERT Vakant. Zie Jan. 1769.

SIDDEBUREN enz. Vakant. Zie Octob. en Dec. 1768.

FARMSUM Vakant. Zie Jan. 1769.

DE MARNE.

EENRUM Vakant. Zie Febr. 1769.

BAFLO Vakant. Zie July en Aug. 1768.

'T WESTERQUARTIER.

ZUIDTHORN. Den 20. Decemb. 1768. is alhier in een extraordinaire Classis de beroepene Predik. D. WILHELMUS de WEERTH, S. S. M. C. ten overstaan van de Hoog-Eerw. Heeren Deput. Synodi THEODORUS BRUNSVELT de BLAU en NIC. HAVINGA, Predikanten te *Groningen* en *Hellum*, Plenarie geëxamineert geworden door D D. S. B. VENHUIZEN, B. DUNTZE en B. BRUINS, Predikk. te *Noortborm*, *Garnwert* en *Oostum*, en te *Lang-* en *Hoogkerk*. De Proeftext was Matth. XI: 28. In 't Hebr. Ps. I. In het Grieksch het Text-Cap. Zyn Eerw. heeft zo veel genoegen gegeven, dat hy na voorafgaande behoorlyke verklaaring en ondertekening, met

met zegenwensch aan zyne Gemeentens toegewezen is.

GROTEGAST EN DOESUM. Den 7. Jan. is onze beroepene Leeraer D. W. de WEERTH alhier plegtig in den H. Dienst bevestigt door den Eerw. Heer B. SONIUS, Pred. te *Aduwert*, predikende uit Spreuk. XVI: 33. *Het Lot word in den schoot geworpen, enz.* welke stof niet ongepast, maar zeer gevoeglyk was, om dat de Bevestigde juist door het Lot gelyk te vooren gemeld is, beroepen is geworden. De opleggingе der handen is geschied door de Eerw. Heeren S. B. VENHUIZEN, B. DUNTZE en B. BRUINS. De Bevestigde deedt zyn Intreereden uit Ps. XXXIV: 12. *Komet gy kinderen hooret na my, enz.*

OLDAMPT EN WESTERWOLDINGERLANDT.

ONSTWEDDA. Uit het getal der voorheen genomineerde Heeren Predikanten, is door Stemgeregtigde eenparig beroepen D. BERKHUIS, Predik. te *Noortlaren.*

NIEUW-SCHEEMDA. Zie Febr. 1769.

WINSCHOOT. Zie Febr. 1769.

DRENTHE.

MEPPEL.

DIEVEREN. Op den 11. Jan. hebben de Eigenerfdens dezer plaats, ter vervulling der Vakatuure alhier, deeze Nominatie gemaakt:

D. M. van der TUYK, Predik. te *Ureterp*, in *Vriesland.*

D. N. HOUWINK, Predik. te *Borger.*

(Welke beide Heeren als Proponenten ook haare gaaven hier hadden hooren laaten, zynde intusschen op de bovengemelde standplaatsen beroepen.)

D. W. MARTINI, Propon. onder de Classis van 't *Westerquartier.*

D.

D. L. KALF, Propon. te *Harderwyk*.
D. A. VATEBENDER, Propon. te *Stapborst*.
D. J. DYK, Dur. Fil. & L. Frat. } Proponn. te
D. L. DYK, Dur. Fil. & J. Frat. } *Vries*.
D. J. B. GRIMMELIUS, Propon. onder de Classis van 't *Oldampt* en *Westwoldingerland*.
D. L. ASMAN, Propon. te *Zwolle*.
Uit welke tot algemeen genoegen tot Predikant broepen is de Wel-Eerw. Heer M. van der TUYK, nog zeer onlangs beroepen en bevestigt tot Predik. te *Ureterp*, onder de E. Classis van *Zevenwouden*, welke dit beroep, na het 14 dagen in beraad genomen te hebben, heeft aangenomen: zynde deeze beroeping door haar Edel-Mog., de Heeren Drost en Gedeput., reeds Politicq, als door de Deput. Classis, Kerkelyk, geapprobeerd. De beroepene word tegen het einde van April met groot verlangen verwagt.

WEST-INDIEN.

St. CROIX IN AMERIKA Vakant. Zie Aug. 1768.
PARAMARIBO Vakant. Zie July 1764.
CURACAO Vakant. Zie May 1768.
CURACAO nog Vakant. Zie Juny 1768.

OOSTVRIESLAND.

EMBDEN.

MANSLAGT. Zie Decemb. 1768.
CANHUISEN. Zie Decemb. 1768.
OLDENDORP. Zie Novemb. 1768.
OPHUISEN Vakant. Zie Novemb. 1768.
LOPPERSUM. Den 8 January is onze nieuw beroepen Leeraar, de Wel-Eerw. Heer J. SCHOORMAN, Petr. Fil., S. Minist. Cand., onder ons met oplegging der handen in de bediening van het Euangelium ingezeegend, door den Wel-Eerw. Heer F. VISSCHERUS, Predik. te

te *Hinta*, met de woorden Deut. XXXIII: 10. *Zy zullen Jacob uwe Rechten leeren, ende Israël uwe Wet, enz.* maakende de Bevestigde een begin van zyn Dienst onder ons, met het verzoek van PAULUS aan de *Ephezïërs*, Eph. VI: 19. *Ende voor my, op dat my het Woort gegeeven worde, enz.* De hand van Broederschap wierd zyn Eerw. toegereikt door deszelfs nabuurige Ringbroeder, de Wel-Eerw. en zeer geleerde Heer E. C. GRAVEMEYER, Predik. te *Zuiderhuizen.*

EILSUM. Hier is den 9. January Overleden de Wel-Eerw. en zeer geleerde Heer J. SWARTTE, veel geacht Emeritus Predikant in de Hoog Adelyke Heerlykheid *Luitetsborg*, in den hoogen Ouderdom van 85 Jaaren, hebbende zyn Eerw. korten tyd van zyn Emeritusschap doorgebragt, by zyn aangehuwde Zoon, den Wel-Eerw. Heer J. STIERMAN, Predik. te deezer Plaats.

ESKELUM. Onze nieuwe Herder en Leeraar, de Wel-Eerw. en zeer geleerden Heer P. L. POLMAN, van *Loppersum* herwaards beroepen, en die Beroeping in de vreeze des Heeren aangenomen hebbende, is in December des voorleeden Jaars onder ons in den H. Dienst bevestigt, door den Wel-Eerw. en zeer geleerden Heer W. ONKEN, oudste Predik. te *Lehr*, met de woorden van PAULUS aan zynen TIMOTHEUS, 1 Tim. IV: 16. *Hebt acht op u zelven, ende op de Leere, enz.* maakende onze nieuwe Leeraar een begin van zyn Dienst onder ons met Eph. VI: 19, 20. *Ende voor my, op dat my het Woort gegeeven worde, enz.* Voorafspraak Neh. I: 11. Wordende zyn Eerw. de hand van Broederschap toegereikt door den Wel-Eerw. en zeer geleerden Heer N. P. VIËTOR, geacht Predik. in het nabuurig *Dryven.*

NIEU-

NIEUWE LANDSCHAPS POLDER. Wy Inwoonders van deeze nieuwe Oostvriesche Polder, by *Bunda* gelegen, den 17 July des voorleeden Jaars, een begin gemaakt hebbende om een nieuwe Kerk en Pastorie te bouwen, zyn door de goede hand Godts over ons, in dat werk zoo gelukkig geweest, dat ons nieuwgebouwde Godtshuis zoo verre vervaardigt is, dat den 4 December het zelve plechtig is Ingewyd door onzen Herder en Leeraar, den Wel-Eerw. Heer C. KNOTNERUS, J. Fr., met eene daar toe gepaste Leerreden uit Exod. XV: 16, 17. *Verschrikkinge ende vreeze zal op hen vallen, enz.* Voorafspraak 1 Sam. XXV: 6. Vergeleeken Ps. CXXII: 8, 9. Inleiding Ps. CXXXII: 13, 14. voor een groot aantal Toehoorders.

LARRELT. Onze Herder en Leeraar, D. G. A. MEYER, in het begin van dit Jaar, door de Gemeente van *Uphuisen* eenparig tot Predikant begeerd, heeft, op aanhoudend verzoek van deeze zyne Gemeente, na eenige dagen beraad, in de vreeze des Heeren besloten, de liefde zyner Gemeente, met wederliefde te beantwoorden, en op ons verzoek by ons te blyven; hebbende zig den 22 January van nieuws wederom aan deeze zyne Gemeente verbonden, met eene Leerrede uit Ps. XC: 16, 17. *Laat u werk aan uwe knegten gezien worden, enz.* Voorafspraak uit Hand. XV: 34.

B E N T H E I M.

SCHUTTORP. Zie Octob. 1768.

HERTOGDOM CLEVE.

C L E V E.

KALKAR. Op den 12 Maart, is de van *Sonsbeek* hier beroepene D. JANSSEN, door den Præses Classis D. SCHROEDER, Predikant te *Goch*, geïntroduceerd met de woorden uit Luk. X: 5, 6.

En

En in wat huis gy zult ingaan, zegt eerst: vrede zy deezen huize! enz. Waar op de Bevestigde 's namiddags heeft gepredikt uit 1 Cor. III: 11. *Niemand kan een ander fondament, enz.*

W E Z E L.

XANTEN Vakant.

BISLYK. Zie April 1768.

WEZEL. In plaats van den overleedenen D. WILH. ROSS is, na verloop van 't *Annus gratiæ*, door den Wel-Ed Groot Agtb. Magistraat aangesteld, de Wel-Eerw. Heer HENR. WILH. GOCKEL VOGELSANG, *S. S Min. Cand.*, den Predikdienst voor D. JORISSEN alhier waarneemende.

RINGENBERG. Ter vervulling deezer Vacatuure, door den dood van D. WILH. GODFR. MANGER, is alhier beroepen deszelfs Broeder D. JOH. PHIL. MANGER, Predik. te *Aspel* en *Halderen.*

SONSBEEK. Onze geliefde Leeraar, D. JOH. WILH. JANSSEN, na *Calcar* beroepen zynde, heeft dit Beroep aangenomen, en ter vervulling deezer plaatze is men, onder de Directie van den Heere Præses Classis, HENR. ESCH, Predik. te *Rees*, tot een nieuw Beroep getreeden.

Den 18. Febr. wierd door de tydelyke Kerkenraad een Nominatie gemaakt van Predikanten en Proponenten, met naamen: D D. 1 HENR. ESCH, 2 OTTERBEIN, 3 BENSEN, 4 MANN, 5 SCHWARTZ, 6 van der SETTEN, 7 BONGARD, 8 ROSS, 9 VOGELSANG, 10 HIASSEN, 11 WISSENBACH, en 12 BURH, Predikk. te 1 *Rees*, 2 *Paltzdorff*, 3 *Hamminkeln*, 4 *Meurs*, 5 *Gevelsberg*, 6 *Mormter*, 7 *Geldern*, 8 *Wallonk*, en Propp. 9 *Wezel*, 10 *Sevenaar*, Rector 11 en 12 *Cleve.*

Waar op aanstonds na Voorafspraak over Matth. IX: 38. door den grooten Kerkenraad een drie-

tal geformeerd wierd, bestaande uit D D. Esch, Otterbein en Mann.

De Heer Præses zig met de meeste stemmen op 't drietal gebragt ziende, begeerde ernstig en herhaald, dat op zyn persoon geen reflexie mogte gemaakt worden, ondertusschen deed zyn Wel-Eerw. 's anderendaags over Num. XXVII: 16, 17. de Verkiezings-Predikatie, en herhaalde vervolgens zyn voorgaande verzoek, maar ziende, dat aanstonds de stemmen op hem vielen, leide de penne neder, en zig absenteerende, droeg 't verdere beroepings-werk, aan onzen præsent zynde Leeraar D. Janssen over, onder welkers directie, 't zelve voortgezet, en door de geheele Gemeente met genoegzaam eenparige stemmen D. Esch tot Predikant beroepen is, die dit 14 dagen in beraad genomen heeft.

Den 26. dito heeft D. Janssen over Hebr. XIII: 20, 21. *De God des vredes*, *enz.* zyn Affscheidsreede gehouden.

B R E M E N.

BREMEN. *Anschari-Kerk* Op den 3. deezer is uit de Nominatie van zes Predikanten, namelyk:

D. Johan Philip Wilhelmi, Predik. te *Koppenhagen.*

D. Justus Brummer, Predik. te *Emmerik.*

D. David Bake, Predik. te *Munden.*

D. Johan Jacob Gulcher, Predik. te *Eupen*, onder de E. Classis van *Maastricht.*

D. David Meyer, Predik. te *Ham* en *Franzum*, onder de E. Classis van 't *Westerquartier.*

D. Antonius Cornelius Barkei, Nic. Fil. S. S. Theol. Doct. & Prof. te *Steinfurt*;

beroepen D. Johan Jacob Gulcher, Predik. te *Eupen.*

BREMEN, *Walsche Kerk.* Na dat sedert eenige Jaaren geen Godsdienst in de Fransche Taal is gehouden, zoo heeft thans de Wel-Ed. Gr. Achtb.

Ma-

Magiſtr. dienſtig en ſtigtelyk te zyn geoordeelt, de Predikatien in de Franſche Taal wederom te doen beginnen, en is tot dat einde door Hun Ed. Gr. Achtb. tot Predik. aangeſteld, de Wel-Eerw. D. PHILIPPE LOUIS BUCH, Propon. onder de E. Cœtus van *Ooſtvriesland* te *Emden*, en V. D. M. mitsgaders Præceptor by het Pædagogeum te *Bremen*. Zyn Wel-Eerw. zal eerlang door oplegging der handen by het Wel-Eerw. Miniſterium te *Bremen* beveſtigt worden.

RINGSTEDE Vakant. Zie Novemb. 1768.

NABERIGT.

ACADEMIE- EN SCHOOL-NIEUWS.

HARDERWYK.

Den 15. dezer, heeft, onder voorzitting van den Hoog-geleerden Heer EVERARDUS SCHEIDIUS, *S. S. Theol. D. et L L. O O. Prof. Ord. Acad. b. a. Rector*, de Hr. JOH. van DASSELAAR, *Harderwyker*, *S. S. Theol. Studioſus*, opentlyk en loflyk verdedigt zyne *Diſſertatio Philologico-Exegetica, exbibens Specimen Obſervationum ad V. T.*

FRANEKER.

Den 22. Febr. heeft PETRUS HOEKEMA, *Goutumo-Friſius*, onder voorzitting van den Hoog-geleerden Heere JOH. HENR. VERSCHUIR, *S. S. Th.*

Th. Doct. et Ling. Orient. Prof. Ord. loffelyk verdedigt des *Præses Dissertatio Philologica, de Illustri Dei Apparitione Prophetae Eliæ in monte Chorebo facta, quæ memoria prodita legitur* 1 Reg. XIX: 11, 12.

Den 15. dezer is tot Leeraar in de Geneeskunde bevordert JACOBUS EGBERTUS LYCLAMA à NYEHOLT, *Jur. Utr. Doct.* na gehouden *Specimen Medicum Inaugurale ad* HIPPOCRATIS *Aphor.* V. *Sect.* III.

MIDDELBURG.

Door de Ed. Achtb. Magistr. deezer Stad, is den 4. deezer, op 't voorstel der Heeren Curatores van de Latynsche en Illustre Schoole te *Middelburg*, verkoren, in de plaatse van wylen den Heer Mr. WILLEM OTTO REITZ, tot Rector der Latynsche Schoolen, als mede tot Lector in de Welsprekenheid en Griéksche Taale, de Heer ADRIAAN KLUIT, thans Rector der Latynsche Schoolen te *Alkmaar*. Ook hebben hun Ed. Achtb. den Heer Conrector WALRAED PRUMERS, vereerd met het Lectoraat over de Geschiedenissen. Als mede aan den Heer Præceptor DANIEL KNOOP, een bewys van genoegen gegeven over deszelfs Dienstwerk.

Den 22. deezer is de halfjarige Promotie der Jeugd, onder 't opzigt van den Heere Conrector WALRAED PRUMERS, in 't openbaar verricht, wanneer de zeer naarstige en wakkere Jongeling CORNELIS EVERTZEN, Zoon van den Wel-Ed. Gestr. Heer HERMANNUS EVERTSEN, Raad, als mede Curator te Middelburg, buiten gewoon, tot genoegen der Toehoorderen, eene korte Redenvoering met bevalligheid uitsprak, over het gezegde van AUSONIUS: *Ingrato homine nil pejus Terra creat*, Waar na ook de overige Leerlingen, de Heeren verzorgers der Schoolen, voor de aan hun bedeelde Prysen, hunne dankzeggingen betuigden.

KERK-

KERK-NIEUWS.

DORDRECHT.

DORDRECHT. De groote Kerkenraad te deezer Stede, de nodige handopening verzogt en bekomen hebbende, ter vervulling van de tegenwoordige Vacature, maakte den 22. Febr. laatstleden een Nominatie van deeze volgende Predikanten:

DD. 1 M. VERBOOM, 2 J. CUPERUS, 3 T. H. van den HONERT, 4 C. LEMANS, 5 A. van WAALWYK, 6 J. H. SCHADDE, 7 N. A. SANDVOORT, 8 C. ZOUTMAAT, 9 F. van den HESPEL, 10 A. MANDT, 11 P. I. de FREMERY, 12 H. MUILMAN, 13 I. ter BRUGGE, 14 J. PRINCE, 15 G. 't HOOFT, 16 P. AMESHOF, 17 A. E. van DURSELEN, 18 G. van BLYSWYK, 19 J. C. SCHOORN, 20 W. NOOTHOVEN, 21 H. J. ROLLER, 22 J. H. de RUITER, 23 C. G. van PINSTERER, en 24 C. VERMANDE, respect. Predikk. te 1 *Alkmaar*, 2 *Vollenhoven*, 3 *Nichtevegt*, 4 *Jaarsvelt*, 5 *Thull*, 6 *Sandvoort*, 7 *Drunen en Nieuwkuik*, 8 *Crommenie*, 9 *Huisduinen*, 10 *Oostvoorn*, 11 *Overschie*, 12 *Hypolitushoef*, &c. 13 *Hermelen*, 14 *Maartensdyk*, 15 *Zegvelt*, 16 *Purmerend*, 17 *Lommel*, 18 *in de Lemmer*. 19 *Sprang*, 20 *Vianen*, 21 *Brevoort*, 22 *Waal en Honswyk*, 23 *Hees en Leende*, en 24 *Est*.

Hier uit wierd ten zelfden dage een twaalf en zestal, en vervolgens dit drietal geformeert:

DD. 1 MICHAEL VERBOOM, T. H. van den HONERT, en JOHANNES PRINCE; deeze laatste met het Lot tegens D. Is. ter BRUGGE, *A. L. M. & Phil. Doct.* Predikk. te *Alkmaar*, *Nichtevegt*, *Maartensdyk* en *Hermelen*.

Deeze

Deeze Nominatie aan den Wel-Ed. Groot Agtb. Magiſtr. gepreſenteert, en door den zelven geapprobeert zynde, wierd daar uit den 24. Febr. in *Collegio mixto* met eenparige ſtemmen beroepen D, MICHAEL VERBOOM, Predik. te *Alkmaar*, die deeze Beroeping (welke ten zelfden dage door den Oudraad deezer Stad geapprobeerd wierd) in des Heeren vreeze heeft aangenomen, en (D. V.) den 23. April hier zal beveſtigt worden.

WOERDEN EN OVER-RHYNLAND.

OUDE WETERINGE. Na dat hier eenige Heeren Proponenten hunne gaven hebben laaten hooren, en in aanmerking gekomen zyn:

D D. 1 JAN van TIEL, 2 JOH. WILH. BOUVINK, 3 JOH. HOOGWAL, en 4 PETRUS de WILDE, Proponn. te 1 *Amſteldam*, 2 *'s Hage*, 3 *Leiden*, en 4 *Leiden*; is met bewilliging en advoy van de Hoog-Welgeb. Vrouwe van *Alkemade*, uit de twee eerſte, door den E. Kerkenraad, ten overſtaan van de Wel-Eerw. Heeren Conſulenten C. J. du PUY en JOH. de BIE, Kerkelyk beroepen en terſtond geapprobeert D. JOH. WILH. BOUVINK, Propon. in *'s Hage*, in plaats van onzen zeer geliefden Herder en Leeraar D. J. le MAIRE, die *ſalvis honoribus* van zynen dienſt heeft afſtand gedaan.

WALCHEREN.

VLISSINGEN. D. RUDOLF ENGELBERTS, beroepen Predik. te *Ooſtzouburg*, heeft den 2. dezer alhier voor de E. Claſſis van *Walcheren*, over 1 *Pet.* I: 15. met zulken genoegen gepredikt, dat zyn Eerw. daar op voort tot 't Examen peremptoir wierd toegelaten, en door de Eerw. D. G. J. NAHUIS, Predik. te *Middelburg*, in 't Hebr. over 1 Sam. II. in 't Griekſch over Rom. VIII. en wyders over de voornaamſte

ſte Hoofdſt. der H. Godgeleerdheid, in eene zeer verſtandige en goede orde onderzocht zynde, voldeed zo wel in 't ſtuk van Taalen als Godgeleerdheid dat zyn Eerw. met heilwenſchingen aan zyne Gemeente wierd toegewezen.

BLAD-WYZER

Van het verhandelde in de Boekzaal van de Maand Maart 1769.

MAANDELYKE UITTREKSELS OF BOEKZAAL DER GELEERDE WAERELD.

APRIL 1769.

HONDERD EN NEGENDE DEEL.



TE AMSTERDAM,
By DIRK ONDER DE LINDEN EN ZOON,
Bybel- en Boekverkopers, in de Kalverſtraat,
over de Nieuwe-zyds Kapel, 1769.
Met Privilegie van Hunne Ed. Groot Mog. de Heeren Staaten van Holland en Weſtvriesland.

MAANDELYKE UITTREKSELS OF BOEKZAAL DER GELEERDE WAERELD.

I. HOOFDSTUK.

Het gantsch zeer uitnemend eeuwig gewigt der Heerlykheid van Gods Keurlingen, naar hunne beide deelen, door eene heilryke *opstandinge ten eeuwigen leeven:* ofte eene ontledende, en uitbreidende verklaaringe van *het vyftiende Hoofdstuk* uit den *eersten Brief* des Apostels PAULUS *aan die van* Corinthen. *Door* CHRISTIANUS ALBERTUS de LAVILLETTE, *Bedienaar des Goddelyken Woords te* Zierikzee. *Groot, behalven de Voorreeden en Lofdigten*, 422 *Bladzyden. Gedrukt te*

 Dor-

Dordregt, *by* Abraham Bluſſé, 1768. *In Quarto. De Prys is f* 2 : 10.

De voortreffelykheid van dit Hoofdſtuk, het gewigt en de volheid van zaaken, daar in voorkomende, de kragt van redeneeringen en bewyzen in het zelve doorſtraalende, en de zwaare ſtukken hier en daar in het zelve voorkomende, hebben zedert eenige Jaaren den iever en vlyt van verſcheidene Godgeleerden, in ons Vaderland, opgewekt en gaande gemaakt, om deeze ryke ſtoffe in Kerkelyke Leerredenen voor hunne Gemeenten te openen, en hunnen arbeid aan dezelve te beſteeden, met die uitwerking dat eenigen derzelver door kragtige ſpoorſlagen zig genoopt vonden om hunnen arbeid ten algemeenen nutte en tot ſtigtinge ook door den druk in het ligt te doen komen. Hier aan heeft men 't dank te weeten, dat wylen de beroemde *Groninger* Hoogleeraar DANIEL GERDES, dit XV. Hoofdſtuk des eerſten Briefs aan de Corinthers, in eenige Academiſche Verhandelingen, in een helderder ligt geſteld, en ten dienſte van de geleerde Waereld, onder de tytel van *Meletemata ſacra, ſive Iſagoge et Exegeſis in 1 Kor.* XV. &c. in 't Jaar 1760. heeft uitgegeven, waar van in deeze Boekzaal voor de Maand October 1768. breedvoerig verſlag gedaan is. Hier aan is men ook verſchuldigd den uitmuntenden Bundel van doorwrogte Leerredenen over dit Hoofdſtuk door den Wel-Eerwaardigen en zeer Geleerden Heere HENRICUS STOCHIUS, voor zyne Gemeente in *Enkhuizen* uitgeſproken, en met eene breedvoerige, zeer gewigtige, zaakryke Voorreeden, en zeer veele nuttige Aanteekeningen verſierd, in het Jaar 1761. ten dienſte onzer Vaderlanderen in het ligt gegeven, waar van een breeder berigt gegeven is in de Boekzaal

van

van May en Augustus 1761. en January 1762. Het konde derhalven voor een overtollig werk gehouden worden, dat nu de Eerwaarde C. A. de LAVILLETTE, over deeze stoffe, welke byna geheel schynt uitgeput te zyn, ook zynen arbeid aan de Waereld mededeeld. Dat hy egter, niet ligtvaerdig, nog door schryflust gedreven, maar na lang beraad, en schoorvoetende daar toe gekomen zy, toond de Schryver in zyn Opdragt, welke doet zien, dat een der eerste Regenten van de Stad zyner tegenwoordige inwooninge, de aanleidende oorzaak eerst van het prediken over, en naderhand van het uitgeeven van deeze stoffe geweest zy. Ook toond de Schryver in zyne Voorreeden, gelyk ook ieder opmerkend Leezer, door vergelyking van dit zyn Werk met den voortreffelyken arbeid van die twee straks genoomde Bybeltolken, zelf zien kan, dat het oogmerk, het beleid, en de wyze van behandeling zeer onderscheiden is, offschoon hy wegens het nut, dat hy daar uit getrokken heeft den welverdienden lof en verschuldigde dankbaarheid aan die beide Heeren toezwaaid; terwyl de verscheidenheid van behandelinge van dezelfde stoffe van veelerlei nuttigheid voor verscheidene soorten van Menschen zyn kan. De Schryver schaamt zig ook niet, edelmoedig te belyden, dat hy van den voortreffelyken arbeid, zoo van die twee groote Ligten, als van veele andere Schryvers een zeer voordeelig, en geöorlofd gebruik gemaakt, zyne eigene gedagten daar door verrykt, gesterkt of verbeterd, en aanleiding tot verder denken bekomen hebbe: zeer zelden vind men in dit Werk de verschillende uitleggingen van anderen aangehaald, onderzogt, of beoordeeld; maar tot opheldering van de duistere zaaken worden doorgaans eenige nuttige aanmerkingen en beproefde uitlegregels ten grondslage geleid, en daar op de verklaaring,

zoo van de woorden en ſpreekwyzen, als van de zaaken zelve en derzelver gantſche Reden-beleid, met mogelyke kort- en klaarheid gebouwd, beredeneerd, en betoogd. Vooraf gaat een kort berigt van ſommige zaaken, op welke de volgende verklaaringe ruſt. Dan volgt eene korte uitbreiding van het gantſche Hoofdſtuk, waar in de Apoſtel zelf ſpreekende ingevoerd, en alle de woorden van den H. Text behouden worden, op dat de Leezer den zin, en het gantſche redebeleid van ieder vaers met eenen opſlag zyner oogen zien kan: de verklaaring zelve loopt van het begin tot het einde des Werks op eene ontleedende wyze door; wordende hier en daar een zagte overgang van het eene ſtuk tot het andere gemaakt. Tuſſchen beiden zyn 'er, om 'er eenigzins het gebrek der toepaſſingen te vergoeden, korte, en ſtigtelyke aanmerkingen ingeweeven. De Schryver toond zoo wel afkeerig te zyn van alle winderige vertooning van geleerdheid, en hoogdravendheid, als van laage, en zoutelooze taal, beöogt alleenlyk de bevordering van waarheid en Godzaligheid, en tragt derhalven kort, verſtaanbaar, in eenen zuiveren ſtyl, en op eene overtuigende wyze zyne gedagten mede te deelen. De ſchat van geleerde, en wetenswaardige Aantekeningen, welke in de doorwrogte Schriften, der twee meergemelde Uitleggeren gevonden worden, en voor den Schryver niet veel overgelaaten hebben, deden hem beſluiten, zyn werk buiten noodzaak daar mede niet te bezwaaren: waarom 't ook niet werd nodig geoordeeld, eenige bladwyzers by het zelve te voegen. Ten ſlot der Voorreden (waar uit wy dit berigt meeſtendeels ontleend hebben) deeld de Schryver eenige aanmerkingen mede, dienende tot beter verſtand van een en ander gezegde, in de verklaaringe voorkomende. De *eerſte* geeft een dui-

de-

delyke bepaling van het woord *verrotten*, wanneer het in den zin van *sterven*, ten aanzien van de *Zaaden*, gebeezigd word, in welk geval het geen verderf, maar alleenlyk eene ontbinding der vaste deelen, in een samengesteld Lighaam, aanduid. De *tweede* verklaard, wat men door het *eigen lighaam* of *grondformeerzel* te verstaan hebbe, en betoogt dat het zelve van alle Lighamen in weezen blyve, met oplossingen van veelerley bedenkingen daar tegen. Eindelyk word tegen de voorgegevene proeven van de veranderinge van de eene soorte van graanen in de andere, waar van men weinige Jaaren geleeden in *Zweeden* en elders zoo veel ophef maakte, de uitdrukkinge des Schryvers Vs. 37. dat *de rogge altoos rogge, de tarwe weder nieuwe tarwe voortbrengt*, enz. kortelyk verdeedigd, en dus deze Voorreden, met eene Heilbede, aan den Lezer, besloten. Tot het werk zelfs overgaande, ontmoeten ons 't eerst de nodige voorbereidzelen tot de volgende verklaringe; alwaar van PAULUS, den Schryver dezes briefs, en van SOSTHENES, uit wiens naam die mede geschreven is; van het Landschap *Achajen* en deszelfs hoofdstad *Korinthe*, van haare Inwooners, van de Gemeente der Gelovigen uit Jooden en Heidenen, door PAULUS dienst aldaar geplant, aan welke deeze en de volgende Brief eigentlyk geschreven is; van de *plaats*, en den *tyd* van waar, en wanneer dezelve is afgezonden, van de *aanleiding*, het *oogmerk*, de *algemeene* en *byzondere inhoud* dezes Briefs, kortelyk de nodige berigten medegedeeld worden.

In opzigt tot dit Hoofdstuk in het byzonder, bepaald de Schryver vooraf den zin van het woord *opstandinge*, het welk hier voor eene *eigentlyke* opstandinge ofte levendigmakinge van der Menschen gestorvene lighaamen genoomen, dog alleen in betrekking tot de waare *gelovigen*, als het laatste

goed des genaden-verbonds, beschouwd, en teffens zoo begrepen word, dat daar onder ook de gantsche *staat der gelukzaligheid* in Ziel en Lighaam beide, na dit Leven, opgeslooten zy: al het welk, met bondige redenen uit des Apostels eigene woorden ontleend, gestaafd en bewezen word; wyders word onderzoek gedaan na de eigentlyke *dwaalgeesten*, tegen welke de Apostel dit stuk verdeedigd, en getoond, dat men die onder de leden der Gemeente, welke uit het Jood- en Heidendom overgekomen, en of aan de Leere der *Sadduceën*, of aan de Wysbegeerte der *Stoïcynen* en *Epikuristen* toegedaan waaren, en hunne ingezogene vooroordeelen met zig gebragt hadden, en onder de Christenen tragtten uit te strooyen, te zoeken hebbe. Tot een vertoog van de gevoeglyke schikkinge en ordre dezes Hoofdstuks, stelt de Schryver het zelve voor onder de gedaante van eene wel-ingerigte *leer-rede*, behelzende eene gepaste *inleidinge*, Vs. 1, 2. een kragtig *betoog eener* zeer gewigtige *waarheid*, Vs. 3—57. en eene nadrukkelyke *toepassinge*, Vs. 58. In de behandeling van de Hoofdzaak komt de Apostel als een groot Godsgeleerde voor, die eerst *de waarheid* zelve duidelyk verklaart, en uit onwederlegbaare gronden beredeneert en bewyst, Vs. 3—34. waar op hy de *grieven*, *tegenwerpingen en uitvlugten* van de *vyanden* deezer Leere klaar voorstelt, en manmoedig wederlegt, en zyne Leere daar tegen verdedigt, Vs. 35—57. op deeze schikkinge rust de korte ontledinge van dit gantsche Hoofdstuk, in deszelfs grootere en kleindere deelen en onderdeelen, welke hier in eene korte tafel vertoond, en ten grondslage van de volgende verklaaring gelegt word, met aanwyzing van de Vaarzen, zonder uitdrukking van des Apostels eigene woorden, alzoo die in de korte uitbreiding, welke terstond op deze *voorbereidzelen* volgt, alle voorkomen

men, en met eene onderscheidene letter gedrukt zyn. De uitvoeringe dezes Werks is zindelyk en keurig, ten opzigt zoo van het Papier, als van de Letter en den Druk; over het algemeen genomen komen in dit Werk veele aanmerkelyke, zeer gewigtige en wetenswaardige zaaken voor, welke ter behoorlyke plaatse, tot verklaaring van dit Hoofdstuk breeder behandeld worden, en zelfs aan andere deelen van het Bybelwoord een aangenaam ligt byzetten. Dus word, by voorbeeld, het groot aanbelang van de waarheid, en de volkomene zekerheid van CHRISTUS Opstandinge, als de voorname grondslag van het gansche Christendom, en van de waarheid en godlykheid des Euangeliums, klaar bewezen, vastgesteld en aangedrongen, en daar uit de mooglykheid en waarschynlykheid niet alleen, maar ook de volstrekte zekerheid van de opstandinge der dooden ten laatsten dage afgeleid en betoogd. Aan de onderscheidene verschyningen van CHRISTUS na zyne opstandinge aan zyne vrienden en vriendinnen, word ook ligt bygezet, derzelver volg-ordre nagegaan, en de kragt van het getuigenisse dezer oog-getuigen, aangaande CHRISTUS opstanding, buiten twyffel gesteld. En breed word de geschiedenisse van de Bekeeringe van PAULUS, en derzelver merkwaardige omstandigheden, de onderscheidene tydstippen van zyne Apostolische roepinge, en van zyne bequaammaking tot die waardigheid, door het Godlyk onderwys van CHRISTUS, en van al het geene hy zoo wel, als de andere Apostelen en veele geloovigen in dien tyd, om JEZUS naams en zaake wille, van Jooden en Heidenen ondergaan hebben: wat PAULUS inzonderheid al gedaan en geleeden heeft, en van wat gewigt en belang dit alles voor de waarheid van het Evangelie geweest zy, behandeld en opgeklaard. Doorgaans word de verhevene wysheid, zeggens-kragt en redeneerkunde

des Apostels, en zyne wyze keuze, zoo van woorden als van zaaken, bewyzen, gelykenissen, enz. waar van hy zig bediend, opgemerkt en aangewezen. Duidelyk word 'er van de gesteldheid der opgewekte lighamen, van derzelver uitneemende hoedanigheden en eigenschappen, van den staat der aanstaande heerlykheid, van de onderscheidene trappen dier heerlykheid, van de merkwaardige en schielyke staatsverwisseling van de Lighamen der Gelovigen ten jongsten dage nog levende, en de order, in welke die groote gebeurtenissen op elkanderen zullen volgen, enz. gesprooken. Den staat van CHRISTUS Koningryk in deze Waereld; deszelfs oprigting, uitbreiding en volmakinge; de trapswyze onderbrenging van deszelfs in- en uitwendige vyanden; deszelfs overlevering door den grooten Middelaar aan zynen Vader, met afschaffing van de huishoudinge der strydende Kerke, en de geheele staatsverandering van de zigtbaare gedaante, van het tegenwoordig Waerld-gestel, en veele andere zaaken van gewigt, zal de Leezer in dit Werk byëengevoegt vinden.

Dus hebben wy het beloop en den inhoud van dit Werk kortelyk aangewezen, thans zullen wy onzen geëerden Boekzaal-lezer ook van het een en ander een staaltje mede deelen, om dus over het geheel beter te kunnen oordeelen, en daar door elks graagte tot het lezen van dit Werk zelve op te wekken: Tot dat einde valt onze aandagt op de duistere en zeer betwiste plaats, welke Vs. 29. voorkomt. In de *voorbereidzelen*, bladz. 11. word het verband, waar in die woorden voorkomen, dus aangewezen:

„ β. Aan dit bewys, ontleend van het naauwe
„ verband tusschen de Gelovigen en CHRISTUS,
„ en van den aart zynes Koninkryks, zet de
„ Apostel nog meerder kragt by, door een ver-
„ toog, dat, ingeval de gelovigen geene opstan-

„ ding

„ ding en heerlykheid na dit leven te wagten had-
„ den, de Christenen van zynen tyd, ja de *Apos-*
„ *telen* zelve voor dwaaze, en zinnelooze Men-
„ schen moesten gehouden worden, welke zoo
„ veel smaad, lyden en gevaaren. om de bely-
„ denisse van die waarheid ondergingen, gelyk
„ de Apostel toond, ten opzigte, deels

„ 1. Van de *gemeene Christenen* in zynen tyd.

„ 2. Van derzelver eerste *Voorgangers*, ge-
„ lyk te zien was, zoo

„ † In *alle* de *Apostelen* te zamen, Vs. 30.
„ als

„ †† In onzen PAULUS in 't byzonder, Vs.
„ 31, 32. *a*.

Van den inhoud en waaren zin der woorden van Vs. 29. maakt de Schryver bladz. 29. deeze korte *Uitbreiding:*

„ Vs. 29. By alle die onwederlegbaare bewy-
„ zen, tot staaving van de zekerheid eener zalige
„ opstandinge, zoo uit de opstandinge van CHRIS-
„ TUS, en zyne betrekkinge op zyn volk, als uit
„ den aart van zyn Middelaars Koninkryk ont-
„ leend en tot hier toe bygebragt, zal ik ten be-
„ sluite nog byvoegen, dat, indien de Christenen
„ en wy Apostelen geene genoegzaame gronden
„ hadden, om die waarheid te geloven, zy en wy
„ dan voor de uitzinnigste onder alle Stervelingen
„ zouden moeten gehouden worden. *Anders* tog
„ indien 'er geene opstandinge der dooden, en
„ geene heerlykheid na dit leven te wagten is,
„ zoo vrage ik u eens, *wat zullen zy doen?* welke
„ reden konnen zy 'er voor hebben? hoe zullen
„ zy 't maaken die zelve nog onbekeerde Jooden
„ of Heidenen zynde, en het gemoedigd sterven
„ van zulke geloovigen bywoonende, welke op
„ hun sterfbed, of onder de wreedste marteldoo-
„ den, spreekende bewyzen geven van hunne ge-
„ gronde en volzekere verwagtinge op eene zali-

„ ge

„ ge Opstandinge en eindelooze Heerlykheid •
„ daar door tot geloofs-omhelzinge en belydenisse
„ van CHRISTUS, en zyne waarheid bewogen
„ en op hunne belydenisse, *voor* ter oorzaak, en
„ by gelegenheid van de gemelde *dooden gedoopt*,
„ en door dat eerste Bondzegel des N. T. in de
„ gemeenschap der Christelyke Kerke ingelyft,
„ en in de plaats der afgestorvenen aangenomen
„ *worden*; indien *de dooden*, zoo CHRISTUS zelf,
„ als de waare geloovigen, *ganschelyk niet opgewekt* en konnen of zullen *worden? waarom worden zy* in eenen tyd van zoo veele doods-
„ gevaaren voor het Christendom, *voor*, ter oor-
„ zaak, by gelegenheid en in de plaats van *de dooden ook*, zoo wel als die afgestorvene Heili-
„ gen, *gedoopt*, en stellen zy zig aan zulk een
„ oogenschynlyk levensgevaar bloot, indien zy
„ op geene goede en genoegzame gronden ver-
„ trouwen dat CHRISTUS waarlyk opgewekt zy,
„ en ook zy eens tot heerlykheid zullen opge-
„ wekt worden"?

Of de Schryver in deeze uitbreiding den waaren zin des Apostels, in die woorden by hem bedoeld, waarlyk getroffen hebbe, daar over zal de Lezer best kunnen oordeelen, als wy hem derzelver verklaringe, bladz. 253—259. onder de oogen zullen gebragt hebben, waar in wy den Schryver, hoewel met eene aanmerkelyke verkortinge van zaaken, zullen volgen.

„ Wat derhalven betreft het gedrag der Chris-
„ tenen ten tyde des Apostels.

„ A. Zoo steld hy het zelve vragender wyze voor, Vs. 29. *a*.

„ a. Het is allen den geenen, die ooit
„ eenige Uitleggers over deezen Text nagezien
„ hebben, en geraadpleegt, over bekend, dat de-
„ zelve niet zonder reden voor eene zeer moei-
„ jelyke, en duistere plaatse gehouden zy, hier

„ van

„ van daan zyn 'er over dezelve zoo veele ver-
„ schillende gedagten; te meer, om dat dezelve
„ wegens het geschil onzer Kerke met de Pa-
„ pisten over hun versierd Vagevuur, het welk
„ zy hier uit meenen te konnen bewyzen, van
„ alle Schryvers die of over de H. Godgeleerd-
„ heid, of over den Catechismus geschreven heb-
„ ben, naar elks byzondere wyzen van denken
„ verklaard, en opgehelderd worden. Deeze duis-
„ terheid is egter van eenen anderen aart, dan
„ die ons Vs. 24 en 28. voorkwam: want
„ daar waaren de spreekwyzen klaar, maar de
„ zaak zelve door die spreekwyzen aangeduid,
„ was moeijelyk te verklaaren, maar hier spruit
„ die byzonderheid in 't byzonder voort, zoo uit
„ de ongewoone zeldzaamheid der spreekwyzen
„ zelve, als uit de verschillende betekenissen,
„ welke de woorden *doopen* en *voor* in de Schrif-
„ ten van het N. T. hebben, en uit de onzeker-
„ heid, of hier ook op eenige, en op welke ge-
„ woonte van de eerste Christen Kerke gedoeld
„ zy *a*.

„ δ. Ik zal my in geene van die verschillen-
„ de gedagten inlaaten. Taalkundige Leezers
„ kunnen die byeengezameld vinden in POLI *Sy-
„ nopsis*, WOLFII *curæ* en vooral by FR. SPANHE-
„ MIUS F. in deszelfs *Diatriba de veterum propter
„ mortuos baptismo. 1 Cor.* XV: 29. terwyl wy den
„ Nederduitschen Leezer wyzen tot de Werken
„ van JOH. de MEY, Iste Deel in Folio, bladz.
„ 151-157. W. à BRAKEL, *Red. Godsd.* I. Deel,
„ bladz. 972-979. en voorts tot zeer veele Schry-
„ vers van Godgeleerde samenstellen, en over
„ den Heidelbergschen Catechismus over Zondag
„ XXII. alwaar ook dat Paaps verdigtzel van het
„ zoogenaamd Vagevuur doorgaans wederlegd
„ word, waarom ik my daar mede hier ook geens-
„ zins zal ophouden [by de genoemde Schryvers
„ voege men ook den Wel-Eerwaardigen Heere

„ STE-

„ STOCHIUS, in deszelfs meermaalen geroemd
„ Werk, over dit Hoofdstuk en Vaars, in de
„ XVIde Leerreeden, bl. 392. en volgende, daar
„ men de voornaamste gedagten der Uitleggeren
„ in eene nette orde voorgesteld; en in de nut-
„ tige Aantekeningen meer Schryvers over deeze
„ stoffe zal vermeld vinden] laatende dan ieder
„ een de betamelyke vryheid van gedagten, wel-
„ ke ik voor my zelven begeere, zal ik eenvou-
„ dig dat geene voorstellen, het welk my tot hier
„ toe 't waarschynelykste voorkomt.

„ א. Om zulks met te meerder kragt
„ van overtuiging te kunnen doen, zal ik korte-
„ lyk eenige stellingen opgeven, aan welker waar-
„ heid niemand ligtelyk twyffelen kan, om daar
„ op myne nadere verklaringe te bouwen. Ik
„ vooronderstelle dan, als zeker,

„ α. Dat men nooit de verklaaringe
„ van eene plaatse op eene zekere gewoonte moet
„ gronden, indien men niet waarschynlyk kan
„ bewyzen, dat die gewoonte niet door eenig
„ misverstand, van zulk eene plaatse, in laateren
„ tyd eerst ingevoerd, maar reeds in of voor den
„ tyd des Heiligen Schryvers zy in gebruik ge-
„ weest.

„ β. Dat alle verklaaringen met de re-
„ gelmaate des geloofs, in de H. Schrift vervat,
„ moeten overeenkomen.

„ γ. Dat men, zonder redenen eener
„ dringende noodzakelykheid, nooit de natuurly-
„ ke en meest gewoone beteekenissen der grond-
„ woorden mag laaten vaaren.

„ δ. Dat men altoos op den samen-
„ hang der woorden, en het gantsche reden-beleid
„ der zaaken moet agt geeven.

„ ε. Dat het geen PAULUS hier van
„ die geenen, welke voor de dooden gedoopt
„ wierden, getuigt, alleen sommigen onder de
„ eerste

„ eerste Christenen raakte, welker gedrag door
„ de Gemeente te *Corinthen* voor goedgekeurd
„ wierd, en met een waarschynlyk levensgevaar
„ verzeld ging, enz.

„ כ. Op die gronden dan bouwende,
„ komt het my ten hoogsten waarschynlyk voor,
„ dat de Apostel door die geenen, *die voor de*
„ *dooden gedoopt worden*, eenvoudig zulke Men-
„ schen uit het Jood- of Heidendom wil verstaan
„ hebben, welke ziende den onwankelbaaren Hel-
„ denmoed, en 't vast vertrouwen der geloovigen
„ van dien tyd op de Heil-verdiensten van CHRIS-
„ TUS, en op hunne aanstaande Heerlykheid, zoo
„ na het Lighaam door eene zalige Opstandinge,
„ als na de Ziele, waar mede zy om de belyde-
„ nisse des Evangeliums, de wreedste mishande-
„ lingen en den marteldood zelve ondergingen,
„ daar door bewogen wierden om ook het Chris-
„ tendom aan te neemen, en ten blyke daar van
„ zig te laaten doopen, ter oorzaak, en in de
„ plaatse van die ter dood gebragte heiligen, en
„ bloed-getuigen, welke door zulk eenen gewel-
„ digen dood uit de Gemeenten waren weggeno-
„ men; terwyl deeze nieuwe Christenen, door
„ zig dus te laaten doopen, zig teffens ook be-
„ reid toonden, om (indien 't de nood vereischte)
„ een soortgelyk lyden voor de belydenisse van
„ de waarheid des Evangeliums te ondergaan; en
„ waarom zou men 'er niet mogen by doen, dat
„ zelfs veele ongeloovigen van dien tyd, ziende
„ het blymoedig, en wel getroost afsterven van
„ beproefde Godzaligen, welke in den Heere ont-
„ sliepen, in die vrymoedige, en volle geloofs-
„ betuiging, dat zy eens weder zouden opstaan,
„ en daar op vol-vrolyk de groote Eeuwigheid
„ instapten, en nooit iet diergelyks onder de Hei-
„ denen bespeurd hebbende, even hier door ook

„ aan-

„ aangemoedigd wierden om het Christendom te
„ omhelzen?

„ α. In deezer voegen verstaan wy hier derhalven

„ 1. Door de *dooden* van welke
„ de Apostel spreekt, alleen de ware geloovigen
„ en geheiligde Christenen, die in CHRISTUS ont-
„ slapen waren, en dus tot zyn geeste:yk Lighaam
„ behoorden, welke met veele spreekende bewy-
„ zen van eene gegronde hoope, op de aanstaan-
„ de heerlykheid, zoo van hunne Lighaamen,
„ als van hunne Zielen, deeze Waereld verlie-
„ ten, het zy dat ze natuurlyker wyze, den weg
„ van alle vleesch gingen, of dat zy inzonderheid
„ den martel-dood ondergingen, en als bloed-
„ getuigen omgebragt wierden.

„ 2. Door die nu welke *voor* de
„ zodanigen gedoopt werden, verstaan wy onge-
„ loovige Jooden of Heidenen, het zy vreemde
„ of nabestaande van die gestorvene of ter Dood
„ gebragte geloovigen, die

„ §. *Gedoopt* werden. De *doop*
„ zegt dan hier het eerste bondzegel des N. T.
„ door CHRISTUS ingesteld, waar door aan de vol-
„ wassene geloovige en hunne kinders, door in-
„ dompeling onder rein, en zuiver water, in den
„ Naame des Drieëenen Gods, betekend en ver-
„ zegeld wierd derzelver gemeenschap aan CHRIS-
„ TUS, en aan zynen Dood, Begravinge, en Op-
„ standige, ten blyke van hun aandeel, aan de
„ daar door verworvene weldaaden der regtvaar-
„ diging, heilig, en heerlykmaakinge, om zynent
„ wille: wanneer nu zulke ongeloovigen, op die
„ wyze gedoopt wierden, vooronderstelde zulks,
„ dat zy alvoorens belydenisse gedaan hadden, dat
„ zy niet alleen CHRISTUS en zyne dubbelde borg-
„ geregtigheid als de eenige verdienende oorzaak

„ van

„ van hunne Zaligheid geloovig omhelsden, maar
„ dat zy ook die waarheden des Evangeliums,
„ welke door den doop verzegeld wierden, in
„ navolging van die afgestorvene Geloofshelden,
„ standvastig aankleeven, en, zoo 't noodig waare
„ ook met hunnen dood wilden bevestigen. Het
„ is tog bekend, dat van ouds zoo wel, als nu nog
„ onder ons, geene volwassen en zonder zulk eene
„ voorafgaande geloofs-belydenisse ooit gedoopt
„ wierden, Hand. II: 38. —

„ §§. Het woordje ὑπὲρ
„ door de onzen vertaald **voor**, heeft verschei-
„ dene beteekenissen, en zegt onder anderen,
„ nu eens *ter oorzaake*, of *by gelegenheid* van eeni-
„ ge gebeurtenissen, Hand. V: 41. IX: 16. Rom.
„ I: 5. XV: 9. en word dan vertaald door **om**,
„ of *van wegen*; dan eens *in de plaatse van* eenen
„ anderen Joh. XIII: 37, 38. Rom. VIII: 26, 27.
„ 2 Cor. V: 15. en elders. In die beide opzigten
„ kunnen de nieuwe Christenen gezegd worden
„ *gedoopt* te zyn *voor*, dat is

„ / *By gelegenheid*, en
„ *ter oorzaake van* die Heiligen, welken hunne ge-
„ loofsbelydenissen, het zy door hun vol-vrolyk
„ afsterven, of door hun bloed verzegeld had-
„ den; voor zoo verre zy, door het bywoonen
„ van den onbezweekenen Heldenmoed van die
„ stervenden, bewogen wierden, in 't openbaar
„ belydenis van hun geloof te doen, en zig daar
„ op aanboden, om door het bondzegel des doops
„ der Christelyke Kerke ingelyft te worden, en
„ dus ook

„ // *In de plaatse van*
„ de gestorvenen in den Heere, zoo dat zy het
„ getal der Christenen, het welk door hun afster-
„ ven, of marteldood afgenomen en verminderd
„ was, terstond wederom vervulden, en zig dus
„ in hunne plaatse tot die verdrukte Kerk ver-

„ voegden; wordende op die wyze telkens het
„ bloed der martelaaren het zaad der kerke.

„ β. Deeze verklaaring pryſt zig
„ zelve, door haare eenvoudigheid aan, en levert
„ eenen zeer verſtaanbaaren zin, en eene klaare
„ waarheid uit, die met de gemeene, en eigent-
„ lyke beteekeniſſen der woorden overeenkomt,
„ en zeer wel voegt in den ſamenhang; inzon-
„ derheid als men hier door *de dooden* voorname-
„ lyk de bloedgetuigen verſtaat, waar heenen ons
„ de drie naaſtvolgende verſen ſchynen te wyzen,
„ en waar van de Armbezorger STEFANUS, en de
„ Apoſtel JACOBUS de GROOTE tot voorbeelden
„ verſtrekken, behalven welke 'er onder de me-
„ nigvuldige verdrukkingen der Chriſtenen hun
„ overal, in Judea, Syrië, Egipte, Azië, en
„ Italiën, van Jooden en Heidenen aangedaan,
„ buiten twyffel in dien tyd, doe PAULUS dezen
„ Brief ſchreef, te weeten omtrent *twintig* Jaa-
„ ren na CHRISTUS Hemelvaart, veele andere
„ bloed-getuigen geweeſt zyn zullen; ter oorzaak
„ en in de plaats van welken veele waarſchyne-
„ lyk uit Jooden en Heidenen tot de Kerke zyn
„ toegevoegd, enz.

„ B. Aangaande zulke nieuwlings aanko-
„ mende Chriſtenen

„ a. Vraagt de Apoſtel,

„ א. *Wat zullen zy doen*, wat reden
„ hebben zy voor hun doen, wat vrugt of voor-
„ deel, welke nuttigheid zullen zy daar van heb-
„ ben, dat zy zig voor, ter oorzaake, en in de
„ plaatſe van die omgebragte en afgeſtorvene hei-
„ ligen, door den doop, op hunne geloofs-bely-
„ deniſſen, der Kerke laaten inlyven.

„ a *Indien de dooden ganſchelyk niet*
„ *opgewekt en worden?* De Apoſtel keerd zyn be-
„ wys, dat de dooden zekerlyk zullen opgewekt
„ worden om; en ſpreekt na de vooronderſtelling
„ der

„ der dwaalgeesten in de Corinthise Gemeente,
„ by welken de opstandinge der Dooden niet al-
„ leen onwaaragtig, maar zelfs onmogelyk geoor-
„ deeld wierd; zoo dat *de dooden*, naar hunne
„ gedagten, GANTSCHELYK of in het geheel *niet*,
„ dat is, niemand derzelver, nog CHRISTUS zelf,
„ als het hoofd, nog de geloovigen, als zyne le-
„ den, *opgewekt* was of zouden *worden*; en hier
„ op bouwd hy zyne vraage, welke hy aan het
„ redelyk oordeel der Corintheren ter overwe-
„ ginge, en beantwoordinge overlaat.

„ β. Zeggende, *wat zullen zy doen*,
„ indien deze vooronderstellinge doorgaat? om
„ dus de buitenspoorige zinneloosheid, en het
„ dwaas bestaan van zulke nieuwe Christenen aan
„ te toonen, welke op het zien sterven van ver-
„ scheidene dappere, en kloekmoedige geloofs-
„ helden in de heuglyke verwagtinge, eener za-
„ lige opstandinge, zig zelve in zulke allergevaar-
„ lykste tyden, waar in zy daaglyks gevaar loo-
„ pen, van op eene soortgelyke wyze, als bely-
„ ders van het Christendom, om des naams, en
„ der zaake van CHRISTUS wille ter dood gebragt
„ te worden; niettemin tot het ontfangen van het
„ bondzegel des doops, op hunne belydenissen
„ aanboden. Immers zodanig eene kragtige
„ overtuiginge dezer nieuwe doopelingen, op
„ zulke blykbaare voorbeelden gegrond, welke
„ hen alle gevreesd gevaar deed veragten, kon
„ geenszins iedel zyn; en het was onmogelyk dat
„ zy van de waarheid, en Godlykheid des Evan-
„ geliums eens zoo kragtig overtuigd zynde, de
„ belydenisse daar van ooit wederom verlooche-
„ nen of zouden laaten vaaren. Dus word de
„ vraage, *wat doet gy* of *wat zult gy doen*, meer-
„ maalen gebezigd, om te toonen dat iemands
„ doen of bedryf te vergeefs, dwaas, of nutte-
„ loos zy, als Mark. XI: 5. en Hand. XXI: 13.

„ ב. Om dit gewigtig ftuk nader op te
„ helderen, en nog kragtiger aan te dringen,
„ herhaalt hy die zelfde vrage, andermaal in het
„ flot van dit vers, *waarom worden zy voor de doo-*
„ *den ook gedoopt:* Het woordje ook zal hier van
„ nadruk zyn, en toonen, dat, gelyk die afge-
„ ftorvene gelovigen de waarheid en godlykheid
„ der leere, op welker belydeniffe zy gedoopt
„ waren, met hunnen dood verzegeld hadden;
„ deze nieuwelingen zig ook hadden laaten doo-
„ pen met dat vaft voornemen des gemoeds, om
„ ook de leere der zalige Opftandinge liever met
„ hunnen dood te beveftigen, dan dezelve ooit
„ te verloochenen. En dan wil de Apoftel met
„ deze vrage zeggen: Indien zy niet uit innige
„ overredinge hunnes gemoeds, op goede en ge-
„ noegzame gronden, een zalig leven der heer-
„ lykheid, door eene heilryke opftandinge na dit
„ kortftondig en elendig leven te gemoete zien;
„ waarom laaten zy zig dan in zulke bekommer-
„ lyke tyden doopen, en ftellen zig dus aan het
„ zelfde doodsgevaar bloot, het welk zy zien dat
„ zoo veele anderen reeds getroffen heeft? dit
„ zou waarlyk de grootfte dwaasheid zyn, die te
„ bedenken is.

„ B. Deze zyne redeneering hegt nu de
„ Apoftel aan de voorgaande vaft, door het
„ woordje ἐπεὶ, het welk onder anderen zoo
„ veel zegt, als ANDERS, *anderszins*, *daar en boven*,
„ daar na, of *ware het zoo niet*, om dus te toonen,
„ dat de Apoftel hier wel een nieuw bewys van
„ eenen gantfch anderen aart dan de voorgaande
„ bybrengt, dog tot ftaaving van dezelfde zaak,
„ welke hy door verfcheidene bewyzen tot nog
„ toe beoogd hadde, namelyk de leere van de
„ opftandinge der dooden, waar toe het zelve
„ waarlyk ook dienftig en gefchikt is, gelyk een
„ opmerkend Leezer uit de gedaane verklaaring

„ lig-

„ ligtelyk van zelfs zien kan, zonder dat ik zulks
„ nader behoeve te betoogen."

Dus verre deden wy den Schryver in dit ſtuk der verklaaringe ſpreeken; laaten wy hem nu nog ten beſluite, eens zyne *korte aanmerkinge*, by wyze van toepasſinge, hooren maaken, waar van wy over Vs. 29—32. *a*. een voorbeeld zouden kunnen neemen; dog om eenige verandederinge van ſtoffe te hebben, helt onze keuze over tot de *aanmerkingen* over Vs. 17—19. op bladz. 166. en volgende, daar de Schryver aldus ſpreekt:

„ I.) O weergaloos voorregt der Evangelie Ker-
„ ke! thans ziet zy de vervullinge van de hoope
„ der Vaderen onder den ouden dag; want CHRIS-
„ TUS is uit den dooden opgewekt, en heeft den
„ kwytbrief van de genoegzaamheid zyner vol-
„ doeninge ontfangen, op welken de oude geloofs-
„ helden reeds juichende ter heerlykheid zyn in-
„ geleid, en wy kunnen verzekerd zyn, dat ook
„ alle de geloovigen, welke nu op de Aarde
„ verkeeren, eeuwig leven zullen in heerlyk-
„ heid, om dat CHRISTUS leeft, en dat leven
„ voor hun heeft verworven.

„ II.) Ach waare het geloove van veele uit-
„ wendige belyders dezer waarheid ſlegts niet te
„ vergeefs, welke op loſſe gronden zig CHRISTUS
„ en de vrugten van zynen dood, en opſtandin-
„ gen toeëigenen, offchoon zy nimmer door het
„ waar Geloove aan hem deel gekregen, of de
„ vrugt zyner opwekkinge, door eene geeſtelyke
„ levendigmakinge en opſtandinge uit den Dood
„ der Zonde, ondervonden hebben! Hoe jam-
„ merlyk zullen zy zig by de uitkomſt in hunne
„ verwagtinge bedroogen vinden? daar zy tot hier
„ toe nog in hunne zonden, onder derzelver heer-
„ ſchappy, ſchuld en vloek liggen, en dus, zoo
„ blyvende, uit den geeſtelyken Dood, in een
„ nimmer eindigend verderf zullen overgaan;

„ mogten de zodanige dit eens ter herte nemen,
„ en op het getuigenisse van Gods eeuwig blyvend
„ woord gelooven, dat zonder wedergeboorte,
„ geloof, bekeering en heiligmaking, welke tot
„ de eerste opstandinge behooren, niemand God
„ zien, of in zyn Koninkryk zal of kan in-
„ gaan.

„ III.) Wat zegt gy Leezer! zyt gy ook hoo-
„ pende *op* CHRISTUS? of in tegendeel op uit-
„ wendige voorregten, op aardsche eer, aanzien,
„ vermaak, en op tydelyk genoegen, gezondheid,
„ rykdommen, en een lang leven? van hoe vee-
„ len zal het laatste, niet het eerste, waaragtig
„ zyn! welk eene dwaasheid! wat zal 't u baten,
„ indien gy de geheele waereld kon gewinnen,
„ en schaade moest lyden aan uwe Ziele? Meent
„ gy egter, dat gy op CHRISTUS hoopt? welk is
„ dan de grond uwer hoope? hebt gy door de
„ toepassende genade bewerkinge des H. Geestes,
„ een dadelyk aandeel verkregen aan CHRISTUS
„ heil-verdiensten? dan zoud gy met reeden op
„ hem hoopen; maar zyt ge daar van nog ver-
„ vreemd, dan zult gy de ongegrondheid van
„ deeze iedele hoope (eilaas!) te laat ondervin-
„ den, dat God u deeze uwe nietige hoope eens
„ dede ontvallen, dan zoud gy den eenigen grond-
„ slag der waare hoope eerst regt leeren kennen
„ en zoeken!

„ IV.) Godzalig Christen! waarom vreest gy
„ zoo zeer voor den dood, daar dezelve u niets,
„ dan alle goed zal toebrengen? Is het akelyk
„ denkbeeld dat gy daar van maakt, 'er niet de
„ grootste oorzaak van? wel beschouw dan den
„ dood eens van de andere zyde; hy is een zoete
„ rust, een lieflyke en aangename slaap, om u te
„ doen rusten van allen moeyelyken, zondigen
„ en verdrietigen arbeid onder de Zonne. Vreest
„ gy voor de gevolgen des doods? die konnen

„ voor

„ voor u alleen heuglyk en begeerenswaardig
„ zyn; want gy leeft hier door het geloove in
„ vereeniging met CHRISTUS, en zult in gemeen-
„ schap met hem ook zalig sterven. Door uwen
„ Dood zult gy niet verlooren gaan, maar eerst
„ volkomen gezaligd worden, verkrygende het
„ einde uwes geloofs, waar na gy hier uitziet en
„ reikhalst. Hebt gy met uitwendige elende of
„ verdrukkingen, of met inwendige verzoekin-
„ gen en beproevingen te worstelen; misgun
„ dan tog den dwazen Waereldling zyn schyn-geluk
„ niet in dit leven; want uwe hoop is geenszins
„ tot dit kortstondig leven bepaald, maar strekt
„ zig uit tot in eene nimmer-eindigende Eeuwig-
„ heid; houd dan moed, weest volstandig, ver-
„ blyd u in de hoope, en roem vry in de hoope
„ der heerlykheid, welke u gewis zal te beurte
„ vallen!"

Zie daar, geëerde Boekzaal-lezers! u een keurig letter-geregt opgedischt; eere heb de Schryver voor zyne geleerde en godvrugtige uitvoering; lange moet hy aan 't Uitspansel van den Kerk-Hemel blinken als eene Sterre, die haar ligt niet slegts ter harer standplaatse; maar ook door gansch Nederland verspreid.

II. HOOFDSTUK.

De VADERLANDSCHE HISTORIE, enz. Tweede Deel.

GRaaf FLORIS de IIde, de Vette bygenaamd, volgde zynen Vader DIRK V. in de Regeering; en in 't begin derzelve werd de Kruisvaart naar het H. Land, in vele deelen van *Europa* en waarſchynlyk ook hier te lande, gepredikt, en door verſcheide Vorſten ondernomen. Onder de *Frieſche* Edelen, die den togt derwaarts deeden, worden de FORTEMANS, GALAMA's en BOTNIA's; onder de *Zeeuwſche*; die van BORSSELEN, en onder de *Hollandſche* de Heeren van BREDERODE en van ARKEL genoemd, die ten deele onder den Grave ROBERT van *Vlaanderen*, en onder het innemen van *Nicea Antiochie* en *Jeruſalem*, en de aanſtelling van GODFRID van BOUILLON tot Koning der laatſtgemelde Stad bywoonden.

Graaf FLORIS huwde in den aanvang der twaalfde Eeuwe, met PETRONELLA, Dogter van DIRK, Hertog van *Saxen*, en halve Zuſter van Hertog LOTHARIUS, die naderhand Keizer werdt. Hy was nu de vierde der *Hollandſche* Graven, die zich, door 't huwelyk, met het huis van *Saxen* hadt vermaagſchapt, dewyl dit huis, zoo wel als het zyne, zeer tegen de Keizers verbitterd, en dikwils met dezelven in Oorlog was; zoo dat deze verbindtenis hen te ſamen in ſtaat ſtelde om de maatregelen der Keizeren, die hen afhanglyk van hun maken of houden wilden, te verydelen.

Doch niét lange daarna kreeg de Graaf toch gelegenheid, om met Keizer HENDRIK V. die voorne-

nemens was, den Grave van *Vlaanderen*, de *Zeeuwsche Eilanden* te ontnemen, een verbond te sluiten, waar by aan hem, voor zynen bystand tot deze onderneming, de gemelde Eilanden beloofd werden. Wat hier van geworden mag zyn, is duister, doch de Graaf schynt dezelven naderhand als Leenman van den Grave ROBERT van *Vlaanderen*, Zoon en Opvolger van ROBERT den *Fries*, ontvangen en bezeten te hebben, naardien wy wel haast zynen Kleinzoon FLORIS III. eerlang mede in die hoedanigheid ontmoeten zullen.

Omtrent dezen tyd bestond zeker Lekebroeder, FAUCHELYN genaamd, in *Vlaanderen*, *Zeeland*, en *Utrecht*, opentlyk te leren *dat* CHRISTUS *licbaam en bloed in 't Avondmaal niemand ter zaligheid eenig nut aanbragt, en dat men aan de Geestelyken, om hunne ampten geenen eerbied, veel min tienden toe te brengen hadt:* welk stout bestaan hem wel dra den haat en de vervolging der kerkelyken op den hals joeg, en hem het leven kostte; want hy werd, toen hy onverzeld scheep gegaan was, door zekeren Priester, die hem een zwaren slag op 't hoofd toebragt, eerlang van 't leven beroofd.

Eenige Jaren later, te weten in of omtrent Ao. 1112. hadt Graaf FLORIS, die zyn Land voor 't overige in vrede schynt geregeerd te hebben, eene byzondere ontmoeting met den Frieschen Edelman GALAURA, die nogthans den laatsten kwalyk bekwam. De Graaf zoude namelyk den Man drie Jagthonden hebben doen ontnemen; niet lang daar na ontmoetten zy malkander op de Jagt. Toen sprak de *vrye* of liever stoute *Fries*, den Graaf onbesuisd genoeg om schadebetering aan; en toen hy berispt werd wegens zyne onbeleefde bejegening, haalde hy ylings het zydgeweer uit de schede en trof 'er den Graaf mede in den arm. Doch deze ontydige fierheid moest hy duur betalen; want 's Graven knegten schooten terstond toe, en

vielen zoo fel op hem aan, dat hy binnen korten van 't leven beroofd werdt.

Dat FLORIS echter inhalig en hebzuchtig moet geweest zyn, blykt, behalven uit het zoo even aangehaalde, mede uit het getuigenis van RUDOLF, Abt van St. *Truyen*, schryvende, *dat by dezen ryken en zwaarlyvigen Graaf, met zilveren koorden uit Holland naar Utrecht trekken moest*, om namelyk den Bisschop BURCHARD aldaar te bewegen tot het afstaan van zekere Kerke aan gemelde Abtdye behoorende, die door zynen Voorzaat in bezit genomen, en van welke deze Graaf de Voorstander was: waar uit, niet zonder reden, mag opgemaakt worden, dat FLORIS zelden eenigen dienst deedt, zonder 'er zich rykelyk voor te laten betalen.

Dan hoe ryk en vermogend deze Graaf ook geweest mag zyn, hy kon met zyn geld den tol der Natuure niet afkoopen, noch zich voor den dood behoeden; want hy overleedt in de kracht zyner Jaren op den tweeden van Lentemaand des Jaars 1122.

DIRK de VI. zyn oudste Zoon, doch nog te jong om het roer der regeering zelve in handen te nemen, werd, onder het opzigt van zyne Moeder PETRONELLE, eene Vrouw van heldhaftigen en heerschzuchtigen aart, tot zynen Opvolger benoemd. Kort na haares Mans dood stondt deze Gravin tegen den Keizer op, die haar niet dan na vele moeite, en door de wapenen, in het volgende Jaar dwong, om hare afhangklykheid van het Ryk te erkennen.

Maar zoo dra was haar Broeder, LOTHARIUS niet na HENRIK V. ten Keizerlyken Zetel verheven, of ze wist zich van de gelegenheid te bedienen, om dezen Vorst te bewegen tot het afscheiden der *Friesche* Graafschappen van de Kerke van *Utrecht*, en ze aan *Holland* toe te eigenen. Zy spilde

ſpilde ook veel geld en middelen om haren Zoon in het Graafſchap van *Vlaanderen*, na den dood van KAREL den *Goeden*, te doen opvolgen, doch dit mislukte haar.

Intuſſchen bereikte Graaf DIRK zyne manbare Jaren, en ſtondt nu zelf het gebied te aanvaarden, was hy daar in niet door zynen Broeder FLORIS den *Zwarten* gedwarsboomd, die de *Kennemers* en *Weſtfriezen* van hem hadt afgetroond; en zich met dezelven tegen hem verbonden. Maar, omtrent twee Jaren later werd deze twiſt. door den Keizer, hunnen Oom, bygelegd, onder beding, dat de gepleegde Vyandelykheid van wederzyde vergeven, en elk in zyn tegenwoordig bezit gelaten zoude worden.

FLORIS leefde, na dien tyd, niet lang; want zich met HADEWIG, eenige Dochter van den Heere van *Recbem*, tegen dank van haren Voogd, den Heer van *Arendsberg*, in den Echt willende begeven, en de Landen van den laatſtgemelden, by die gelegenheid verwoeſt hebbende, werdt hy door dezen, en deszelfs Broeder, den Heere van *Kuik*, even buiten Utrecht by *Abtſtede*, terwyl hy ter Jagt uit reedt, onverhoeds, en met liſt overvallen en gedood.

In Ao. 1138. werdt Graaf DIRK, in eenen Oorlog ingewikkeld met HERBERT, Biſſchop van Utrecht, bedenkelyk om dat COENRAAD III. de Opvolger van Keizer LOTHARIUS. de Graafſchappen van *Ooſter-* en *Weſtergouwe*, aan *Holland* ontnomen, en weder aan de Utrechtſche Kerke geſchonken hadt. *Utrecht* werd hier op door den Graaf belegerd, en hy ſtond gereed om de Stad ſtormenderhand in te nemen; doch werd hier van door den Biſſchop, die hem in volle ſtaatſie, buiten de Stad met den ban-blixem kwam bedreigen, derwyze afgeſchrikt, dat hy terſtond den aanval deedt ſtaken, den Biſſchop blootshoofds en ongeſchoeid

om

om vergiffenis badt; waar na dees hem van den grond ophefte, hem den kus des Vredes gaf, en zy federd altoos goede Vrienden gebleven zyn.

In 't volgende Jaar deedt de Graaf een togt naar het H. Land, en bezocht in de reize derwaarts den Paus INNOCENT II. te *Rome*, die op zyn verzoek, de Kloosters te *Egmond* en *Rhynsburg* van alle afhangklykheid van den Utrechtschen Bisschop onthefte, en alleen aan den H. Stoel onderwierp. Na zyne te huiskomst in Ao. 1151. wist hy HERMAN van HOORN, wiens verkiezing tot Bisschop van *Utrecht* hy begunstigde, met de Wapenen, voor wettig verkooren, te doen erkennen. —— In het afzyn van den Graaf hadden de Dregter-Friezen eenen inval in Kennemerland gedaan, doch werden, door die van *Haarlem* en *Osdorp* wel haast genoodzaakt met verlies te rug te keeren.

Twee Jaaren later, te weten op den 5den van Oogstmaand, Ao. 1157. overleed Graaf DIRK VI. en zyn oudste Zoon FLORIS, nu de derde van dien naam, volgde hem op. Dees, na een verdrag met de *Dregter-* en *West-Friezen* gesloten, en de hulde van hun ontvangen te hebben, verbondt zich in Ao. 1162. in Huwlyk met ADA, Dochter van den Schotschen Koning DAVID, en werd, kort daar na, ingewikkeld in den twist van den Utrechtschen Bisschop met de Stad *Groningen*, welke hy vruchteloos hielp belegeren, waar na het geschil door een Verdrag bemiddeld werd: ook regelde de Graaf toen het zyne over *Ooster-* en *Westergo*, met den Bisschop in diervoegen, dat hy aldaar het Waereldlyk, en de ander het Kerkelyk rechtsgebied zoude oeffenen. —— Te *Geervliet* hadt hy, met 's Keizers verlof, eenen tol, eenige Jaren te vooren opgerecht, en denzelven zoo streng doen invorderen, dat de *Vlamingen*, daar over zeer gestoord, eene strooping in

in het Land van *Waas* ondernomen, en zich het zelve sederd toegeëigend hadden; dies verklaarde Graaf Floris hun thans den Oorlog, met dat ongelukkige gevolg voor hem zelven, dat hy in een gevecht tegen hen, gekwetst en gevangen genomen, en wel twee à drie Jaren bewaard, en genoodzaakt werd tot het maken van eenen nadeeligen Vrede, want hy, wegens Zeeland een Leenman van *Vlaanderen* werdt, alle hunne schade vergoeden, en hen tol en schattingvry verklaren, en zich en zyne nakomelingen, tot het onderhouden van deze Voorwaarden, by eede verbinden moest.

Geduurende zyne Gevangkenis waren 'er ook Inlandsche Onlusten ontstaan. Het Dorp *Schagen* was door de *Haarlemmers* en *Kennemers* geplunderd en verwoest. De *Westfriezen* hadden *Alkmaar* uit weêrwraak overvallen en verbrand. De Graaf nu te huis gekomen zynde, en deze moedwil der laatsten weder willende straffen, hadt het ongeluk van geslagen te worden; en was vervolgens niet in staat om hen geheel in toom te houden, of aan zich volslagen te onderwerpen.

Na den heeten Zomer van Ao. 1170. hadt men in den Herfst een zeer hevigen storm, die een groot gedeelte van *Zeeland*, *Friesland* en *Kennemerland* overstroomde, en het Zee-water tot voor Utrecht, zoo hoog opjoeg, dat men aldaar den Zeêvisch met netten vangen kon; en alomme zeer vele schade veroorzaakt werd. Door dezen Vloed, die den 23. Septemb. voorviel, braken ook vele Dyken in Zeeland door, en verscheide Eilanden werden overstroomd. In Ao. 1173. was 'er in de Maymaand weder zulk een zware storm en hooge Vloed, dat Utrecht groot gevaar liep van geheel in den plas bedolven te worden, en veelen vreesden, dat 'er een nieuwe Zondvloed plaats hebben zoude.

Eenige

Eenige Jaren later, wanneer na 't afsterven van Bisschop GODEFRID, BOUDEWYN van HOLLAND, de Broeder van Graaf FLORIS, in dien Zetel was opgevolgd, en de Vrede tusschen *Holland* en het *Sticht* hier door bevestigd was, ondernamen deze beide Broeders eenen togt tegen de *Friezen*, die echter ongelukkig uitviel. Naderhand onderwierp FLORIS zich de Eilanden van *Texel* en *Wieringen*, en verpligtte dezelven tot het opbrengen eener zware brandschatting. En, na dat de twisten tusschen *Utrecht*, *Braband* en *Gelder* wegens de *Veluwe* bygelegd waren, nam de Graaf in den Jare 1189. de gelegenheid waar, om eene heirvaart naar het *H. Land* by te woonen; hy verzelde Keizer FREDERIK I. in wiens gunste hy diep deelde, op de reize derwaarts, en in 't volgende Jaar ook op die naar de eeuwigheid; want na dat de Keizer ongelukkiglyk in eene Rivier verdronken was, is hy zelve te *Antiochie* door eene zware ziekte aangetast, overleden, en aldaar, in de St. *Pieters* Kerk, naby het Graf des Keizers, bygezet.

Zyn oudste Zoon, DIRK geheeten, en de VIIde van dien naam, volgde hem in 't Graafschap op; terwyl de ander, met naame WILLEM zich nog in *Palestina* bleef ophouden; en *Akre* hielp bemagtigen. — Maar zo dra was hy in Ao. 1192. niet te rug gekeerd, of hy werd oneenig met zynen Broeder, tegen wien hy met de *Dregterfriezen* begon op te staan; terwyl de *Vlamingen* denzelven aan den kant van *Zeeland* bestookten. DIRK ging zelve hier op deze laatsten aantasten, en dwong hen om dat Gewest te verlaten, terwyl zyne heldhaftige Vrouw ALEID, met een ander gedeelte des Legers haren Schoonbroeder en de Westfriezen by *Alkwaar* uit het Veld sloeg en een volslagen zege behaalde.

Na deze overwinning verzoenden de Broeders zich

zich eerlange te *Haarlem* met elkander; doch dit Verdrag werdt naderhand door Graaf DIRK geschonden; latende hy of by oogluiking, of op zyn last, dezen zynen Broeder door den Kuinderschen Graaf HENRIK de KRAAN, op het Slot *ter Horst* in het Sticht van *Utrecht*, in de gevangkenisse werpen: waar uit dees echter eerlang ontkwam, en zich naar Gelderland begaf, alwaar hy met Graaf OTTO een verdrag floot, zyne Dogter ALEID trouwde, en door die verbindtenis zich derwyze sterkte, dat zyn Broeder DIRK een oprechter verdrag, dan het voorige, met hem floot, welk van wederzyde ongeschonden gehouden werdt.

Graaf DIRK betoonde zyne trouwe ook wel haast door de vaardige hulpe, welke zy zynen Broeder toebragt in den Oorlog tegen den Bisschop van *Utrecht* en den Hertog van *Lotharingen*, nemende *'s Hertogenbosch* in, alwaar hy de Broeder van den laatstgemelden gevangen kreeg. Doch deze vreugde was van korten duur, want op zyn hertred naar Holland, werd hy omtrent het Dorp *Heusden* door den Hertog overvallen, geslagen en gevangen; en uit deszelfs gevangkenis niet eerder ontslagen, dan na dat hy twee duizend Marken Zilvers voor zyn rantsoen betaald, en met dezen *Brabander* ruim zoo nadeelig een verdrag gesloten hadt, als zyn Vader in 1168. met den Vlaamschen Graaf: want het oudste gedeelte van *Holland*, om en by *Dordrecht* gelegen, werd nu afhanglyk en leenroerig van *Braband*, en moest omtrent 80 Jaren zoo blyven. Bedenkelyk heeft het hartseer over dit schandelyk verdrag den Graaf in eene zware ziekte gestort; aan welke hy omtrent het midden of einde van Slagtmaand in den Jare 1203. overleedt, zonder mannelyk oir na te laten.

Zyne Dogter ADA, werdt door de regeerzuchtige Gravinne ALEIDE hare Moeder, nog voor den

den Uitvaart van haren overleden Echtgenoot gehuwd aan LODEWYK, Grave van *Loon*; met hulpe en toestemming van vele Edelen; terwyl velen derzelven korts daar na, Graaf WILLEM, den Broeder van den overledenen, te *Zierikzee* in *Zeeland* huldigden, en toen Vrouw ALEIDE en de jonge gehuwden heimelyk in handen zogten te krygen; doch de eerste ontkwam met Graaf LODEWYK deze lagen ter naauwer nood naar *Utrecht*, terwyl ADA naar den Burgt van *Leiden* week, alwaar zy door de *Kennemers* en *Rhynlanders* belegerd, wel haast genoodzaakt werd, om zich over te geven, en te stellen in handen van haren Neef WILLEM van TEILINGEN, die haar, naar heuren staat liet handelen.

Graaf WILLEM daar op in *Holland* gekomen, werd 'er met vele toejuiching ontvangen, en met het hoogste gezag beschonken. Dees deedt zyne Nicht ADA, eerst naar *Texel*, en vervolgens naar *Engeland* overbrengen, alwaar zy zoo lang blyven moest, tot dat zy, uit hoofde van zeker Verdrag, tusschen haren Oom en Man gesloten, eenige Jaren daar na, ontslagen geworden, en in of omtrent den Jare 1218. buiten *Holland* overleden is.

't Kostte Graaf WILLEM echter vele moeite om zich in het bewind des Graafschaps te vestigen. Want *Zuidholland*, en *Rhyn-* en *Kennemerland* werd in Ao. 1204. door den Grave van LOON, aan zich onderworpen, en Graaf WILLEM door HUGO van VOORNE tevens uit *Zeeland* verdreven; doch de *Zeeuwen* om het slegt bestier van dien knevelenden Bewindsman te onvrede, verdreven denzelven wel haast op zyne beurt, en onderwierpen zich weder aan Graaf WILLEM, die kort daar na ook de *Kennemers*, en in Ao. 1206. geheel *Holland* weder aan zich verbondt, na dat hy zich met den *Utrechtschen* Bisschop bevredigd hadt.

In den Jare 1213. en 1214. hielp deze Graaf de

de *Engelschen* en *Vlamingen* met zoo veel geluks tegen de *Franschen*, dat hy niet alleen vele Steden te vooren verlooren, weder hernam, en ter Zee eene overwinning bevocht, maar ook den Hertog van *Braband* van zyne verbindtenis met *Frankryk* aftrok, en een verdrag met hem sloot, waar by dees zyne dochter MAGTELD aan 's Graven Zoon, FLORIS geheeten, ten huwlyk beloofde.

In Ao. 1215. hadt hy echter het ongeluk van in den Veldslag by *Bovines*, nevens vele andere Grooten gevangen te worden. Voor groot losgeld weder ontslagen zynde, veranderde hy van party; en hielp toen de *Franschen* tegen de *Engelschen*, doch met weinig vrucht, en werd hierom ook door den Paus in den ban gedaan. Omtrent twee Jaren later deedt Graaf WILLEM een kruistogt naar *Egypte*, alwaar hy met de zynen, onder welken misschien ook de *Haarlemmers* uitmunteden, in het berucht beleg, en de verovering van *Damiate* in Ao. 1219. eenen ongemeenen lof behaalden. —— Na zyne te rugkomst vondt hy het Land in vrede, gelyk hy het gelaten hadt. Twee Jaren daar na, is hy op den 4. Febr. 1222. overleden; en latende den roem van dapperheid, en tevens de eer van de oudste Keuren en Stadsvoorrechten aan *Geertruidenberg*, *Dordrecht* en *Middelburg* gegeven te hebben, welk ook het oudste bewys opleveren van het beëedigen van 's Lands voorrechten door den Graave. FLORIS IV. zyn Zoon, omtrent 12 Jaren oud, volgde hem, onder de voogdy waarschynlyk van zynen Moederlyken Oom GERARD, Grave van *Gelder* in de regeering op. Met dezen woonde hy in Ao. 1222. in Bloeimaand de krooning van den Roomsch Koning HENRIK te *Aken* by; en twee Jaren later stigtte hy op zyn eigen grond, een Nonnen Klooster te *Loosduinen*. Nog niet lange was hy in 't

 be-

bewind geweest, toen hy door zynen gemelden Ooin ingewikkeld werdt, in de onlusten, welken dezen in eenen Oorlog ingewikkeld hadden tegen de *Stichtschen*; ontstaan of door de knevelaryen der Bisschoplyken in *Salland*, of door het streng afpersen van de Tollen der *Gelderschen*; by welke gelegenheid de *Hollanders* het *Ghein* verwoesteden; doch de afgezant van den Paus bewerkte wel haast een bestand, en vervolgens een Vrede, die in Ao. 1225. gesloten werdt door de twistende Partyen.

In Ao. 1233. beklom OTTO, de Broeder van Graaf FLORIS, den Bisschoplyken Zetel te *Utrecht*, dien Bisschop WILBRAND door den dood ontruimd hadt, en het was ten gevalle van dezen en ten nutte van *Holland*, dat de Graaf, die eenige Jaren vroeger, met de Weduwe van den Paltsgraaf Hertog van Beyeren, MACHTELD geheeten, en Dochter van Hertog HENRIK van *Braband*, in den Echt getreden was, eenen Dyk van *Amerongen*, tot aan *Schoonhoven* toe, hadt laten aanleggen.

In den volgenden Jare 1234. werdt 'er tegen die van *Stade*, in het Stift van *Bremen*, om verscheide buitenspoorigheden, en om het weigeren der tienden, voor Ketters verklaard, en met den ban geslagen (*), een heirvaart afgekondigd, als tegen openbare Ongelovigen en Afgodendienaars, door bevel van Paus GREGOOR den IXden, en tot dezen togt liet zich ook onze Graaf FLORIS, ge-

(*) ALBERT van STADE zegt dat zy *Wasschen Beelden* gemaakt, *Waarzegsters* geraadpleegd, en het *H. Olysel* onteerd hadden. Anderen maken het nog grooter, dog hunne grootste, zoo niet eenigste, misdaad, schynt geweest te zyn, het zich driftig aankanten tegen de knevelaryen der Priesteren, die reeds toen, als blykt, gewoon waren, om de zulken, die zich niet naar hunnen wille en wenk wilden laten door hen regeeren, of die zy zogten van kant te helpen, den blaam van Ketterye op den halze te werpen.

gebruiken. Sommigen willen dat de *Hollanders*, en *Zeeuwen* toen met eene Vloot van driehonderd Scheepen de Noordzee overgesteeken zouden zyn: wat hier van zy, dit is zeker, dat de gemelde *Stadingers*, na een wakkeren tegenstand, gesla-gen, overwonnen, en, nevens alle hunne weer-looze have verdreven of uitgeroeid werden; zyn-de van de *Hollanderen*, onder anderen, in dien togt gesneuveld, de Abt Willem van Egmond. Niet lang hier na deedt zich nog eene andere, wel min ernstige, doch doodelyke gelegenheid voor den *Hollandschen* Graaf op, om zyn moed en behendigheid in 't vechten te toonen, dewyl hy, door den Grave van Clermont, naar *Corbie*, in *Picardie*, ten openlyken Tournooispele geno-digd werdt. Hier zag hy zich van elk met ver-wondering beschouwen, en om zyne wakkerheid inzonderheid van de jonge Gravinne dermaten geprezen, dat de oude Graaf, 't zy uit minne-nyd wegens zyne Gemalinne, 't zy uit belgziekte over het verwinnen zyner Edelingen in het Spel, 't zy om wat anders, het jok wel haast in ernst veranderde, hem vyandelyk aantastte, en, na een kloeken wederstand, overmande en ombragt; welk de Kleefsche Graaf, mede aldaar tegenwoor-dig, hem nochtans ook met den dood deed be-koopen. Dit gebeurde op den 18. of 19. July 1234; en onze Schryver zegt in zyne verkortte Geschiedenis, dat het verraderlyk gebeurd zy. Zyn Lyk is naar Holland gevoerd en te Rhyns-burg begraven. *Westkapelle* en *Domburg*, twee smalle Zeeuwsche Steden in *Walcheren*, zyn door hem van Keuren voorzien.

Graaf Floris IV. hadt slegts den ouderdom van 24 Jaren bereikt, en zyn zesjarige Zoon Willem II. volgde hem, onder de Voogdye zyner beide Oomen Willem en Otto, in de regeering op. Onder 't opzigt van dezen, in alle Ridderlyke

Oefeningen onderwezen, werd hy, naauwlyks twintig Jaren oud, gekoren tot Roomsch Koning, na den dood van HENRIK, Landgraaf van *Thuringen*, welke nieuwe waardigheid hy egter, om den tegenstand van eenige Ryksvorsten, met de Wapenen moest handhaven; dies hy, de regeering van het Graafschap intusschen aan zynen Broeder bevelende, optrok, om zich vooreerst in 't bezit van de Ryksstad *Aken* te stellen; welke hy, met hulp der *Friezen*, na een beleg van vyf maanden, innam, in Ao. 1248. Sederd is hy 'er Ridder geslagen en met veele plegtigheden gekroond: doch zyne ondernemingen, by gebrek van geld en andere behoeften niet kunnende voortzetten, was hy genoodzaakt te rug te keeren.

In Ao. 1251. den 25. January huwde hy, onder de bewerking van den Paus zelve, die zyne verkiezing tot Roomsch Koning hadt goedgekeurd, te *Brunswyk*, met ELISABETH, de Dogter van Hertog OTTO; alwaar, zoo men ALBERT van STADE gelooven mag, de Bruiloftsnagt, hem en zyne Gemalinne haast doodelyk zoude geweest zyn, door het ontstaan van brand in het Paleis, waar in zy hun byleger hielden; nog by tyds, ten gelukke, gewekt, haren Bruidegom of Gemaal by de hand uit dit gevaar geleid, langs eenen haar bekenden weg; schoon twee Snyders, aan hun werk zittende, by dit ongeluk omkwamen, en verscheiden kostlykheden teffens door de vlammen verteerd werden. Nog eens zoude deze Koning, volgens denzelfden Schryver, diergelyk gevaar van brand te *Nuis* gelukkig ontkomen zyn, toen zeker Keulenaar het huis, waar in hy zich met den Aartsbisschop van Keulen bevondt, in vlam zettede, en zy beiden dit gevaar ter naauwer nood ontweken.

Niet lange na de Echt-verbindtenis, werdt de Roomsch Koning, nu in Holland wedergekeerd zynde,

zynde, in eenen Oorlog ingewikkeld tegen de Gravinne van Vlaanderen, Zwarte MARGAREET bygenaamd, welke niet kon dulden, dat haar Voorzoon JAN van AVENNES, die Koning WILLEMS Zuster ALEID getrouwd hadt, met het Graafschap *Namen* en 't Land van *Waas* beschonken, en de Leen-verheffing van Zeeland door gemelden Vorst aan haar geweigerd geworden was; waarom zy ook weigerde haar Leen van *Vlaanderen* voor dien Koning te komen verheffen; zendende zelf, na dat zy te vergeefsch by hem op de leenheffing der *Zeeuwsche* Eilanden gedrongen hadt, en terwyl zy hem te *Antwerpen* met handelen zogt op te houden, haren Zoon GUY van DAMPIERRE, met een groot Leger naar *Walcheren*, alwaar hy echter door FLORIS, des Konings Broeder, op den 4, van Hooimaand by *Westkapelle*, onverhoeds aangetast, geslagen, en zelfs nevens verscheide voorname Persoonen gevangen genomen werdt.

Na deze nederlage zoekt de Gravin MARGAREET hare zaak weder te herstellen, met het wegnemen van *Henegouwen*, door KAREL van ANJOU, Broeder van den *Franschen* Koning, wien zy daar mede beschonk; maar JAN van AVENNES wist zich met hulp van Koning WILLEM, zynen Schoonbroeder, niet alleen wel in dat Graafschap te handhaven, maar ook den Franschman van daar te verjagen; zoo dat zyne Moeder hem wel erkennen en met den Roomsch Koning Vrede maken moest, die toen ook haren gevangen Zoon ontslaakte.

Koning WILLEM, dien Oorlog dus gelukkig voltooid en geëindigd hebbende, deedt, door den Paus tot een mondgesprek genodigd, eene Reize naar *Geneve*, alwaar de tyd zyner krooning tot Keizer bedenkelyk zal bestemd zyn. Vooraf deedt hy nog eene Reize naar *Duitschland*, alwaar hy, volgens een Brief aan LUBBERTUS, zynen

Vice Kanſelier en Abt van EGMOND geſchreven, zeer minzaam ontvangen werd. Uit *Duitſchland* vertrok hy met het begin van Ao. 1255. naar de Nederlanden, alwaar de Oorlogen in het Sticht, en de muitery der Weſtfriezen hem te rug riepen. De gelegenheid der *Utrechtſche* Onrusten was deze. Na den dood van 's Konings Oom en geweezen Voogd; Biſſchop OTTO hadt men tot zyn Opvolger gekooren; GOZEWYN van AMSTEL, die, of door zwakheid, of andere oorzaken, wegens het verzuim van het hem toevertrouwde bewind verdacht gehouden, ſederd met zyn wil van die waardigheid beroofd, en HENRIK van VIANEN, met dezelve begiftigd was. Hier door waren de Heeren van AMSTEL en WOERDEN, tegen dezen in 't harnas gejaagd; daar in onderſteund door OTTO III. Grave van *Gelder*; en hadden juiſt toen Koning WILLEM te *Utrecht* kwam, den Biſſchop ſlag geleverd, doch zoo ongelukkig voor hun zelven, dat zy geſlagen en gevangen, maar op de voorſpraak van den Vorſt geſlaakt werden, die hen vervolgens met den Biſſchop weder bevredigde. Geduurende het vertoeven nu van Koning WILLEM te *Utrecht*, gebeurde het dat een Onverlaat hem aldaar, in een gezelſchap met de Geeſtelyken zittenden, een zwaren ſteen naar het hoofd wierp, en zich terſtond wegpakte, zonder naderhand weder te kunnen gevonden worden; dies de Koning den ſteen maar pas ontweken, zeer gebelgd over dit geval, de Stad 'er de ſchuld van gaf, dezelve hare ondankbaarheid verweet, en onder bedreiging van deze euveldaad te zullen wreken, zeer geſtoord vertrok.

Ook riepen hem zyne zaken elders. De *Weſtfriezen* hadden door herhaalde oproerigheden hem tot eene heirvaart tegen hen genoodzaakt. De Winter Ao. 1255. was tot dien togt beſtemd. Omtrent Kerstyd trok Koning WILLEM over *Alkmaar*

maar naar *Hoogtwoude*, om de Friezen op het Ys aan te tasten; 't gene men sterk genoeg achtte. Dan, hy hadt het ongeluk om met zyn zwaar geharnast Paard in het zelve, en te gelyk in eene hinderlaag der Friezen te vallen, door hen afgemaakt, verborgen, en daar na begraven te worden, zonder dat iemand der zynen daar iets van bespeurde; en zyn lichaam en graf, niet dan vele Jaren daar na, door zynen Zoon FLORIS V. ontdekt, en toen naar *Middelburg* ter plegtige begraving vervoerd werdt. Dit ongeluk viel voor niet verre van *Hoogtwoude* op den 21 van Louwmaand des Jaars 1257. De Slag werdt ook door de *Hollanders* verlooren, en men wil dat sommigen, die den Koning ligtelyk uit het Ys hadden konnen verlossen, zich sedert niet buiten vermoeden konden houden, van zich, tot het vermoeden van zynen dood, te hebben, laten omkoopen.

Van Koning WILLEM zyn verscheide handvesten en keuren, aan de *Hollandsche* Steden verleend, voorhanden. *Alkmaar* hadt van hem eene tien jaarige Vryheid van alle lasten, behalven van den Krygstogt tegen de Friezen; *Haarlem* tolvryheid en Stadskeuren verkregen. *Delft* en *Dordrecht* hadden ook verscheide voorrechten en keuren ontvangen. Ook *Zierikzee*, waar van nog oude Afschriften in wezen zyn: in dezelven krygt de Baljuw, als *Graaf*, *in des Konings plaatse*, magt om zaken te berechten, die door den Nederbaljuw of Schout en Schepenen, niet konden berecht worden.

WILLEM II. heeft zich ook door het stichten van eenige Gebouwen vermaard gemaakt. Men schryft hem een huis te *Alkmaar* toe, ter plaatse daar 'er sederd een is gesticht welk noch 't Jaartal 1252 in den Voorgevel draagt. Ook zoude hy daar den Weg gelegd hebben, die nog des Ko-

nings weg hiet. Sommigen willen dat het Stadhuis te *Haarlem* in 't byzonder hem tot een Hofgebouw hebbe gediend; maar of hy het gestichtheeft, is onzeker. Dit nochtans gaat vast: dat'er al in Ao. 1214 een Hof te *Haarlem* geweest zy. Op vaster grondt wordt hem het oprechten van het Hofgebouw in *'s Hage* toegeschreven; hoewel de tyd der Stichtinge onzeker is. Uit een Schryver der Veertiende Eeuwe blykt, dat het zelve in of ontrent den Jare 1250 of 1252 is aangevangen. Men houdt hem ook voor den Schryver van een *Latynsch* Gebedeboek, welk misschien alleenlyk ten zynen dienste door anderen is opgesteld, of moogelyk dat hy'er slechts bezitter van geweest is.

Van zynen Zoon FLORIS V. en de overige zyner Opvolgeren, zullen we, hier na gelegenheid hebben deze en gene byzonderheden mede te deelen.

III. HOOFD-

III. HOOFDSTUK.

NATUURLYKE HISTORIE van HOLLAND, *door* J. LE FRANCQ VAN BERKHEY, M. D., *Eerste Deel*, *met de nodige Afbeeldingen.* *Te* Amsterdam *by* Yntema *en* Tieboel, 1769. *In groot Octavo*, *bestaande* 513 *Bladz.* *De Prys* 3 : 15.

Lang hebben we verlangd, en lang is ons nodig geweest een Werk van dien aart, als wy thans te voorschyn zien komen. Honderd Boeken hebben we over de Natuurlyke Historie in 't algemeen; en die de Natuurlyke Voortbrengselen van andere Landen beschreeven hebben, zyn in ons Vaderland met goeden aftrek gedrukt en met genoegen gelezen: maar wie heeft tot hier toe de hand durven slaan om die van ons eigen Land op te stellen? —— Ontbrak het ons aan bekwaame Natuurkundigen? of aan stof? of zag men tegen den grooten arbeid op? —— Wy onderneemen niet dit te beslissen: 't is ons genoeg, dat Doctor J. le FRANCQ van BERKHEY (wien men niet kennende uit zyne Poëtische Stukken, of zyne voortreffelyke Verhandelinge over *de beste wyze op welke men zo hooge als laage Landen ten meesten voordeele zal aanleggen*, te vinden in de *Verhandel. der Holl. Maatschappye*, VIII. D. II. Stuk, met welke hy den Prys gewonnen heeft, als dan uit dit Werk genoegzaam zal leeren kennen) de eerste is, die in dezen 't Ys breekt, en de oneere, onzen Landgenooten door hunne traagheid

heid (mogen wy ons dus uitdrukken?) aangewreeven, roemrugtig wegneemt.

Des houden wy ons verzekerd, dat deze eerste beginzelen van zyn edelen arbeid van alle onze Landgenooten met vreugde zullen ontvangen worden, te meer, daar dit stuk van zo hoog belang aan de Hollandsche Maatschappye is voorgekomen, dat ze daar over reeds eene Vraag heeft uitgeschreeven, op welker ingekomen antwoorden zy, binnen korten, haare uitspraak staat te doen.

Leeren wy somtyds vreemde Boeken aan onze Leezers kennen; wy oordeelen het van meer gewigt, een net verslag van dit nieuwe Werk van onzen beroemden, zeer ervarenen en kundigen Landgenoot, die een wel gepasten styl verkoozen en in zuiver duitsch geschreeven heeft, te geeven, waarom wy over het zelve niet zullen heen loopen.

Wy bepaalen ons dan allereerst tot de *Inleiding*, waar in wy hem hooren getuigen dat ons Vaderland vol magazynen is van Natuurlyke Zeldzaamheden, en wyl hy bemerkte, dat men hem daar op kon en zou tegenwerpen: waar van daan het dan zy, dat onze eigen natuurlyke Voortbrengselen des Lands zo zeer en lang vergeeten zyn? zet hy zich, als een regtgeaart Patriot, om de verdediging voor zyne Landgenooten in deezen te schryven, opgeevende de oorzaaken van deze traagheid, welke hy niet wil opgevat hebben als een verwyt, maar als een bewys van de bestendige voorzigtigheid zyner Vaderlanderen. De Weetenschappen, zegt hy, zyn in ons Land niet verwaarloost: hoe veele beroemde Mannen, (met naame hier genoemd) hebben 's Lands Oudheden onderzogt in 't begin en in 't hartje der twee voorige Eeuwen? De grondslag, uitvinding, en bloei der Natuurlyke Historie, is men den Nederlanderen verschuldigd, die deeze Weeten-

schap

schap, ten tyde van Oorlogen; zelve bearbeid hebben: ADRIANUS JUNIUS, CORN. PETRUS, J. J. SCALIGER, PETRUS PAAW, E. en A. VORSTIUS, C. CLUSIUS, A. en TH. CLUTIUS, R. DODONÆUS, J. en C. COMMELYN, Æ. de KOOKER, W. PISO, J. BONT, MARKGRAAF, H. en J. DAPPER, RUMPHIUS, VALENTYN, de BRUIN, GOEDAART, de MEY, BLANKAART, enz. hebben 'er de heerlykste proeven van gegeeven. Onder de laatere munten SWAMMERDAM en LYONET uit; en voorts gedenkt de Schryver aan GRONOVIUS, TREMBLEY, NOZEMAN, MARTINET, BASTER, en na dat hy met lof van VINCENT, SEBA, en byzonder van den grooten BOERHAVE, den edelen 's GRAVESANDE en den beroemden MUSSCHENBROEK gesprooken heeft, oordeelt hy genoeg gezegd te hebben ten vertooge, dat deeze Weetenschap in ons Vaderland niet vergeeten zy. Na deze verdediging zyner Landgenooten geëindigd te hebben, geeft hy op, hoe hy eindelyk tot het beschryven van deze Historie gekomen zy, welke orde hy daar in meent te houden, en waarom de rangschikkingen van anderen in zulk een Werk te volgen, hem mishagen, enz. Zaaken, welken wy den Leezer ter naleezinge en overweeginge aanbeveelen, wyl wy ze hier niet kunnen schetsen.

Wy komen dan nader tot dit Boekdeel, 't welk negen Hoofdstukken vervat van dezen inhoud:

1. Het eerste bevat eene Geographische Beschryving van ZUID-HOLLAND, zo veel nodig is tot de *Natuurlyke Historie* van dat Land.

2. Behelst eene optelling der Landstreeken in NOORD-HOLLAND.

3. Over den oorsprong, loop en uitwatering van de *Rivieren* des Lands, en wel byzonder over de eerste Hoofd-rivier, den RHYN.

4. Waar in de loop der MAAZE, MERWE, WAAL LEK, YSSEL, en de overige *Rivieren* van *Holland* word

word nagespoord: en eenige aanmerkingen, zo over het *Strand*, als over de *Ebbe* en *Vloed* der *Noord-Zee* aan de *Hollandsche Kusten* worden voorgesteld.

5. Van de *Zeeboezemen*, *Meeren*, *Poelen*, *Moerassen*. *Bronwellen* en *Fonteinen* in HOLLAND.

6. Over de Lugtsgesteldheid en het Climaat van Holland, waar in de *Hitte* en *Koude* der Lugt, benevens de uitwerkzelen der Saisoenen kortelyk beschreven zyn, en te gelyk over de *Vorst*, het *Ys*, den *Regen*, *Sneeuw*, *Hagel*, *Mist*, *Dauw* en *Ryp* gehandeld word.

7. Inhoudende een vertoog over de *Lugtverschynselen*, die door de Wateragtige en Vuuragtige Verhevelingen veroorzaakt worden. —— waar in ook van de Aardbeevingen.

8. Vervolg wegens de lugtgesteldheid van Holland, handelende over de *Winden*, *Hoozen*, enz.

9. Waar in de *Wateren* en *Vloeistoffen*, in dit Deel verhandeld, in eene rangschikkende orde worden voorgesteld.

Hier uit begrypt de Lezer ligtelyk, welk groot en moeilyk stuk de Heer LE FRANCQ reeds afgedaan heeft: en we kunnen hem te gelyk berigten dat die Schryver thans arbeidt aan eenstuk over de *gegravene Aardens*, *Grondstoffen* en *Versteeningen*, waar na hy tot de *Dieren* zal overgaan en met de *Plantgewassen* eindigen.

Ten proeve van de wyze, op welke hy de Nat. Historie van het Land, of de gronden beschryft, dient 't volgende, by voorbeeld; na dat hy de gelegenheid aan den *Alblasserwaard* met een woord aangetekend, en de daar in liggende dorpen opgenoemd heeft, vervolgt hy dus; veelmaal en op verscheide tyden is dit Landschap blootgesteld geweest voor de elendige noodlottigheden der watervloeden; veroorzaakt door den aandrang der twee

groote

groote Revieren, de *Lek* en *Merwede*, die het zelve ten grooten deele omringen. Dit onheil word hier verzwaard door de laagte van het Land zelve; dat de indringende golven greetig ontvangt en het welk men niet, dan met ongelooflyke moeite, en kosten, van het daar over gestroomde water kan ontlasten; wordende zelfs door des kundigen getuigd, dat de Landen op sommige plaatzen aldaar laager liggen dan de bodem der revier de *Merwede* zelve. Veelen der landeryen in de Waard zyn, gelyk dit aan veele laage Landen eigen is, Hooilanden; dog van een maar middelmatig soort: vermits de wateragtige en laage grond veel biesgras en schadelyk heermoes of heerbuis, tusschen het hooi laat groeyen. Men vind 'er egter ook nog weilanden, die, als de Waard een geruimen tyd van overstrooming bevryd blyft, zeer goed en grazig zyn, dog dit ongeval hebben, dat men uit hoofde van derzelver laagte, de beesten 'er niet vroeg in kan brengen, nog laat kan doen verblyven. Voorts heeft men hier Hooilanden, die men Grienden noemt, op welke eene groote menigte waterwillige- boomen wassen, waar van men Hoepels maakt. Hier mede geneeren zich de Huislieden veel al in den winter; en 'er worden in deze Landstreek alleen meer Hoepels gemaakt, dan in alle de overige plaatsen dezer Provintie te zamen, door welker vertier het gebrek van goed, hooi en andere landvrugten, vergoed kan worden. Daar benevens word 'er in dezen Waard nog al veel Hennip, die men daar Kennip noemt, geteeld, die bekwaam is tot het maken van Zeildoek en Touw, mits dat het niet te zwaar zy; 't welk ook dit Land niet weinig bevoordeeld. Wel byzonder word 'er in de Baronnie van *Liesveld* een overvloed van Hennip gewonnen; en deze Landstreek schoon vol liezen en biezen, heeft nogtans niet alleen haare Elzenbosschen en Grienden, maar

maar ook goede vette Weiden en Hooilanden. — Van den *Krimpenerwaard* merkt hy aan, dat dezelve dikwils aan watersnoden is blootgesteld. Een by uitstek droevig voorbeeld leverd het Jaar 1752. op, wanneer dit Land na een doorbraak, zeven volle maanden waterpas onder de golven der Rivieren is bedekt geweest. Doch de natuur schynt alle deze noodlottigheden tot vrugtbaarheid te hebben ingerigt, om door deze overstrooming der Rivieren, als door die van een tweeden Nyl, de anders schraale ondergronden tot vette en gantsch vrugtbaare kleigronden te hervormen; waar op ongemeen schoone en vette Weilanden zyn gelegen. Op dezelve graast welgevoed en tierig Vee; en als andere Landen, van wegens de droogte, kwynen, is deze Landstreek dikwils wel van gras voorzien; 't welk ook eene oorzaak is, dat aldaar uit ongemeen vetten room, puikgoede Kaazen gemaakt worden, die meest alle na de Stad Gouda gevoerd zynde, onder den algemeenen naam van *Goudsche Kaas* bekend staan, en waar onder de beroemde *Stolksche Kaazen* uitmunten. Dewyl dit Land meest vlak en waterig is, zo vind men 'er ook weinig zwaar geboomte; Boschaadjen of Kreupel-bosschen zou men hier vergeefs zoeken; alleenlyk zyn 'er, gelyk in den *Alblasserwaard* ontallyke Willigen, Heesters, en om en aan de Wooningen van dezen en geenen ook vrugtbaare Boomgaarden, die een overvloed van allerlei Appelen en Peeren uitleveren, mitsgaders Akkers, die met veele moeskruiden beplant zyn. — De vlakke Weiden van *Zoeterwoude*, en de Dorpen langs den geheelen Rhyn, beschryft hy dus: ze overtreffen veele andere Landschappen in vrugtbaarheid. De naam van *Leidsche Boter* in deze Landstreek gemaakt, is genoeg om hier van getuigenis te geeven, en de heerlykheid deezer Landstreek te pryzen. Het ryzig Hoornvee, in

dit

dit gewest naar den eisch aangefokt, gaat in waardy en schoonheid alle ander Vee te boven. Wil men de wateren bespiegelen, de zoute Zee geeft hier zoete en voortreffelyke Visch; de zoete Rivier schenkt eene meenigte van welsmaakende Baarsen, Voorns en Snoeken, daar de minste grep of sloot van krielt. En schenkt de Natuur, in 't winterzaisoen, rust voor dat wemelend Gedierte, dan is hier overvloed van Ossen- en Verkensvleesch in 't eigen Land gemest, te vinden; en ontbrak zulk een zegen, dan zou men nog voorraad hebben in een Land, dat den noesten Landman t'allen dagen Kaas en Boter schenkt. Daar en boven word hier, buiten het geen de natuurlyke vrugtbaarheid verleent, nog een milden zegen over dit Land uitgestort, door de meenigte van allerlei Fabrieken, die, schoon niet zo bloeyende als in voorige Jaaren, egter nog niet nalaaten, een onwaardeerbaar voordeel te brengen. Door dit alles is *Rhynland*, met haare gezellinne *Delfland* en *Schieland*, ten hoogsten te agten, zo dat ze wel gerekend mogen worden het wezenlykste gedeelte van *Zuid-Holland* uit te maaken.

Uit deeze drie staaltjes blykt genoegzaam hoedanig hy de Landen en Gronden der geheele Provintie Holland welke hy van voet tot voet op deze wyze doorwandelt beschreven hebbe: des gaan wy tot het III. Hoofd. over, waar in hy van de Rivieren des Lands handelt.

De *Rhyn* is de eerste Hoofdrivier die hier in overweeging komt. Dr. le Francq beschryft haaren oorsprong, die men in *Zwitzerland* moet zoeken, geeft eene afbeelding in Plaat van haaren val van de toppen der Bergen by *Chamert* &c., volgt haaren loop tot in ons Vaderland, wyst aan waar, en hoe ze verdeeld word, en eindelyk vertoont ons den gestuiten loop dezer rivier aan het *Mallegat*, hier mede in Plaat afgebeeld, by welke ge-

legenheid hy breedvoerig onderzoekt of de Rhyn by *Katwyk* in Zee geloopen heeft, 't geen de beroemde VAN MIERIS ontkende, tegen wien bewezen word, dat de Rhyn oudtyds veel grooter, en breder van *Utrecht* af geweest, en by *Katwyk* in Zee geloopen hebbe. Ook vindt men hier in eene Plaat, een afbeelding van een Romeinsch Gebouw, of van 't Huis te *Britten* by een laage Zee Ao. 1752. op strand gezien, en door den Schryver getekend, waar mede dit Hoofd. word beslooten.

In het IV. Hoofd worden de andere Rivieren beschreeven, als de *Maas*, *Merwe*, *Waal*, *Lek*, *Yssel*, *Vecht*, *Amstel*, *'t Y*, *Zaan*, *Eem*, enz. Besluitende dit Hoofd. met eene beschryving van de Stranden van welke dit gezegd word: de Stranden van Holland zyn alle vlak, met enkel Zeezand bedekt, en geenzins, zo als veele andere Stranden bevonden worden, met Rotzen of Steenbanken bezet. De Banken, die voor de Stranden liggen, zyn, of van vasten darygrond, of van klai, met zand overdekt. Zodanige Banken zyn 'er veel op onze kust, die de Hollandsche Stranden, voor de des onkundigen, of ongenaakbaar, of ten minste zeer gevaarlyk maaken. De Visschers van dit Land, hebben daarom alle platboomde Vaartuigen, die zy, met eene byzondere kundigheid, en vereende kragt, over de banken heen Stuwen. Aan de landzyde zyn de Duinen de Voormuuren, waar op de Zeevloeden afstuiten. Duinen bestaan alle uit op een gewaaid en geweld zand; ze liggen op de eene plaats zeer hoog; en op de andere weder laager. De hoogste vind men aan den kant van *'s Gravezand*, en voorby *Zandvoort*, als mede te *Petten* en *Egmond*; die voor *Schevelinge*, *Katwyk* en *Noordwyk*, zyn in 't algemeen zo hoog niet, maar wel zo digt met duinplanten en heesters bezet: dog die men aan den

Hoek

Hoek van Holland en naby de *Helder* heeft, moeten met groote zorg en koften, door middel van helmplanten byeengehouden, of voor 't uitkolken en verftuiven bewaard worden. Voor dezen Regel van Duinen ligt het vlakke Strand, het welk hier breeder en gints fmaller is, naar maate de Duinen landwaard in liggen, of de Zee zich daar van verwyderd,

De vlakke Stranden rekent men wel, inzonderheid van voor de Zeedyken de *Zype* en van *Calantsoog:* van waar de Stranden allengs breeder worden, fchoon 'er hier en daar, door het Zeewater, inwellingen zyn. Vervolgens blyft het Strand van eene gelyke gedaante van *Petten* af tot den *Hoek van Holland.*

Nadat onze natuurkundige Landgenoot over het afflaan der Duinen dit Stuk vervolgd heeft, tekent hy aan als iets opmerkelyks, dat men op een verren afftand van de Zee, in Holland, Duinen vind; gelyk by *Liffe*, *Hillegom*, &c. Dat men naaftdenkelyk aan het overftuiven heeft toe te fchryven. Nog neemt hy ten opzigt der Hollandfche Stranden in agt, dat de onderfte bodem, fchoon het Strand overal met Zeezand bedekt zy, al vry vaft Land, en doorgaans uit klai en vaften dary beftaat, die aan verfchillende laagen en op onderfcheidene diepte ligt. Men vind ze op de diepte van vyf voeten zeker, en anders ook wel ter diepte van twee, drie of vier voeten, inzonderheid, als het zeer laag water is. Men word dan gemeenlyk gansche klompen dary tusfchen de banken gewaar; welke dary niets anders is dan veengrond en klai, met het zout van het Zeewater en eenige bitumineufe Stoffen dermaate vermengt, dat het den aart van de Bitumina of Steenkolen verkrygt, het welk hy op zyne plaats nader zal aantoonen; fluitende voorts dit ftuk

met eene beſchryving van de Ebbe en Vloed op onze Kuſten.

In 't V. Hoofd. gaat de Schryver over tot de *Zeeboezemen*, *Meeren*, *Poelen*, *Moeraſſen*, *Bronwellen* en *Fonteinen* van HOLLAND, als de *Zuiderzee*, 't *Haarlemmer-Meer*, de kleine Meeren in *Zuid-* en *Noord-Holland*, de *Veenwateren* enz. en nadat hy de *Fonteinen*, die men aan de Duinkanten vind, opgenoemd heeft, valt zyne beſpiegeling op de kragten, die de Fonteinwateren, gewoonlyk aanneemen van de gronden, in welken zy ontſpringen; en dus valt de vraag, zegt hy, of 'er zich ook Metaal en Vitriool ſtoffen voedende aderen met deze Fonteinwateren vermengen? Hier op kan ik, zegt hy, in 't algemeen antwoorden, dat, vermits 'er genoegzaam geene byzondere Metaal- of Vitriool- aderen in Holland bekend ſtaan, de uitwerkzelen van die natuur in de beekjes en Fonteinen van dit Land ook zeldzaam zyn. Egter hebben meeſt alle de Duinbeeken dit gemeen, dat zy wel eenige Yzer en ook Ookeragtige kragt bezitten; en zelfs aan de kanten, langs welke zy heen vlieten, eene ſoort van vlokkige Ookerſtoffe aanzetten, die men *Gur* noemt. Men kan ook duidelyk in het water uit ſommige dier Beeken, een flaauwen ſtaalſmaak ontdekken; vooral indien men het zelve uit de oorſpronkelyke beekjes, van yzeragtig Duinzand, of Geeſtgrond ſcheppe; wanneer het nog door geen verwyderden loop te veel landwaards in geſtroomd is; men kan 'er dan zelfs een friſſche Zomerteug mede doen borneeren. De reden van dit uitwerkzel, ſchoon 'er geen Metaal- aderen bekend zyn, is zeer natuurlyk: vermits het zeker is, dat 'er in het Duinzand eene genoegzaame hoeveelheid van yzer zy, en zich in ſommige Geeſtlanden geheele Oerbanken van Yzerſteenen bevinden. Dewyl nu daar en boven de

de vogtigheid van onzen Dampkring, in Holland, met veele zuure en zwavelagtige ſtoffen en Vitriool geeſten bezet is, die op de Yzerſtoffen vat hebben: wat wonder dan, dat de aderen der Duinbeeken 'er door aangedaan worden? Ja ik ſtel zelfs vaſt, dat 'er ten deezen opzigte, indien men 'er zich op toelag om dit naauwkeuriger te onderzoeken, gewiſſelyk byzonderheden ontdekt zouden worden, die tot nog toe onbekend zyn. Op deeze wyze heeft men te Vianen, voor eenige jaaren, eene Mineraale kragt, in eene bronwel in die Stad ontdekt. Het water dier welle is buiten kyf mineraal; dan of die kragten wel van zulke volkome uitwerkzelen zyn, als men 'er aan toeſchryft, en of'er door het inwerpen van oud Yzer niet wel wat meer kragt door de konſt aan word gegeven, dan 'er natuurlyk in is, wil ik veel liever voor de Lyſt der gedaane Bronkuuren aldaar overlaaten, dan die kragt te hoog op te vyzelen, of voorbaarig tegen te ſpreken.

Het is, ten aanzien van myn tegenwoordig oogmerk, genoeg, om te kunnen zeggen, dat'er wellen en Beeken in Holland zyn, die ook dit met andere Fonteinen gemeen hebben, dat ze zich eenigermaate met de ontbonden Vitriool- Myn- en Zwavelſtoffen vermengen. En in dit opzigt verdient de Bron van Vianen de eerſte plaats; als bezittende, inderdaad een zekeren trap van kragten, 't geen ik zelf daar ter plaatze heb onderzogt, en deswegens volkomen kan verzekeren, zynde deszelfs oorſprong ruim ter diepte van zeven Rhynlandſche voeten. PLINIUS zelf heeft in zyne *Hiſt. Nat. lib* 25 *cap.* 3. van Mineraal by of omtrent Holland gewach gemaakt. Volgens ALTING, moet men die plaats naar den kant van Amersfoort of het Gooiland zoeken,

en onze Schryver ftaaft zulks met verfcheiden nadrukkelyke bewyzen.

Ziet daar Leezer, eene Schets van de helft des eerften Deels: wy zullen by eene volgende gelegenheid, van het overige verflag doen, om onzen Landgenooten een Boek, tot welk zy zo naauwe betrekking hebben, vollediger te leeren kennen.

Wy hoopen intusfchen, dat de kundige Dr. le Francq met yver voortgaat aan de volgende Deelen te arbeiden, op dat wy deze Befchryving; volledig, uit eene hand mogen ontvangen, en des andere Provintien eene Schets krygen, waar na zy hunne eige Natuurlyke Hiftorie kunnen opftellen.

IV. HOOFDSTUK.

CHINEESCHE GESCHIEDENIS, *behelzende de Gevallen van den Heer* TIEH-CHUNG U, *en de Jongvrouw* SHUEY-PING SIN, *nevens een kort begrip van een Chineesch* Tooneelspel, *Chineesche* Dichtstukjes, *en eene verzameling van* spreekwoorden *der Chineezen, oorspronglyk in hunne taal beschreeven, daar uit in het Engelsch overgezet, en nu in 't Nederduitsch vertaald, met kopere Plaaten. Te* Amsterdam *by de Erve van* F. Houttuyn 1767. *in groot Octavo*, 628 *Bladz. beslaande. De Prys is f* 3 : 3.

Wy bieden hier den Leezer een aartig, vreemd, en zeldzaam Boek aan, waar van hy de weergaa in onze Taal nooit gezien heeft.

Het is het eerste en eenigste Boek, dat ons uit *China* tot hier toe overgekomen is, en ten tytel draagt eene CHINEESCHE GESCHIEDENIS, doch zo het ons voorkomt, een *Roman* geheeten kan worden, waarom het egter niet minder te agten is, alzo dit Boek in onze Taal niet zy uitgegeeven om het getal der *Romans* te vermeerderen, maar alleen om ons de Geleerdheid, zeden en Gewoonten dier Natie door dit boek te leeren kennen, waar toe het wonder wel in staat is, en

en dus zelfs van Lieden van Studie met groot genoegen doorbladerd zal worden:

Dit Boek in de Chineesche Taal door eenen geleerden van die Natie geschreeven, viel voorheen in handen van een Engelsch Heer, die te *Canton* in *China* zyn verblyf hield, en waarschynlyk, om dat het in dat Ryk hoog geagt werd, lust kreeg om het te vertaalen.

Hy die het leest, moet niet denken, dat hy zulk een *Roman* zal aantreffen, die geschoeid is naar de regels, welke onze Europische oordeelkunde, daar in, in agt genoomen wil hebben: Neen, het is een Chineesch Boek, en deeze Lieden verschillen van ons en anderen in smaak. Zy vliegen in hunne schriften zo hoog niet als andere Oostersche Volkeren, maar vervallen ook niet tot zulke verregaande ongerymdheden, 't geen men kan toeschryven, deels aan hunne slaafsche onderwerpelykheid en afkeer van nieuwigheden, deels om dat zy zich meer toeleggen op de fraaye letteren, en dus in hunne verdigte Vertellingen, meer dan eenig ander volk onder de Aziaanen de waarheid en de natuur in het oog houden. Hier van daan is het begrip van deeze Historie regelmatiger en konstiger dan de opstellen der Oosterlingen doorgaans zyn. De Eenheid van het stuk is 'er in bewaard, en de voorkomende gevallen strekken alleen tot een einde op eene regelmatige natuurlyke manier, met weinig afbreeking van zaaken: des moet men zich hier zo zeer niet verwonderen over de schoonheid van deszelfs zamenstelling, als wel over deeze fraaie proeve der Chineesche Letterkunde.

Behalven dit, vind men hier een egt Tafereel van de Zeeden en Gewoonten der Chineesen, waar uit men den aart van die beroemde Natie oneindig beeter kan leeren kennen, dan uit de verdagte, vergrootte en verkeerde Berigten der

Rei-

Reizigers. Het denkbeeld, dat ons hier van dit Volk gegeeven word, komt van hun zelven, en word geschreeven tot hunne eigene verlustiging: Dit Boek leezende, zo schynen wy wezenlyk in *China* te zyn, en worden toegelaaten in de binnenste gedeelten van het Ryk, waar vreemdelingen nimmer komen. Men verkeert als in eene andere waereld, met een soort van menschen, die van alle andere stervelingen verschillen, en gaan met de Inboorlingen, vry van alle bedwang of vermomming om. De Karacters, de Gebruiken, de Gewoonten van het Volk, hunne Wetten, Regeering, Konsten, Politie; alles vertoont zich hier aan onzen Geest geheel nieuw, en ten uitersten byzonder, — en dit alles in een Roman, 't geen de leezing niet alleen aangenaamer maakt, maar ook al wat deeze Natie eigen is, in sterker en duidelyker licht vertoond. Boven dit alles is dit Boek verrykt met Aantekeningen, uit de beste Engelsche en Fransche Schryvers over *China* getrokken, die zeer veel licht aan 't Werk byzetten, en die plaatzen van de Roman, welke ons anders geheel onverstaanbaar zouden voorkomen, ten schoonste ophelderen.

Na zo veel in het algemeen over dit Werk gezegd te hebben, zouden wy overgaan om den Leezer een Uittrekzel van deeze Geschiedenis te geeven: dan hoe zullen wy eene korte schets van eene Geschiedenis, die 501 bladz. in groot Octavo beslaat, en waar uit de Leezer genoeg zal kunnen oordeelen van het geheele Werk, opstellen? Wy zien hier geen kans toe, de aart van het verhaal duld het niet, en wy meenen te kunnen volstaan met dit volgende aan te merken, dat Tieh-chung-u hier voorkomt als een der deugdzaamste en braafste Jongelingen onder de *Chineezen*, die op eene Reize zynde, verliefd op Shuey-ping-sin, eene der schoonste, verstandigste en deugdzaamste

Jongvrouwen van die Natie, welke liefde lang en veel door allerlei toevallen verhinderd, maar eindelyk door een gewenscht Huwelyk word besloten. Onder het leezen beider veelvuldige Lotgevallen in deeze Geschiedenis, boven van ons, wat de uitvoeringe aangaat, reeds beoordeeld, leert men de Gewoonte, Zeden en Geleerdheid van dat beroemde Volk grondig kennen, en men ontmoet hier dingen, die men waarlyk hier niet verwagten zou: weshalven wy vertrouwen, dat daar wy zoo weinig weeten van eene Natie, van welke wy door hulpe van de beroemde OOSTINDISCHE COMPAGNIE, zoo veele fraaie, kostbaare en nuttige Koopwaaren, Producten, Klederen, enz. jaarlyks ontvangen, het onzen nieuwsgierigen Landgenoten zeer wel gevallen zal, dat Volk door dit Boek van naby te leeren kennen, waar toe men hier alle gelegenheid aantreft: en wie den Bladwyzer deezes Werks naleest, zal met verwondering zien, dat het byna niet anders dan eene Beschryving van deeze Natie, enz. is.

Hier boven hebbenwe reeds aangemerkt, dat men'er dingen in vind, die men 'er niet in verwagten zou, by voorbeeld, hoedanig de *Chineesche Courant* ingerigt zy. Men ontmoet 'er dit volgende van. De Chineesche KEIZERLYKE COURANT, welke alle dagen te *Peking* uitgegeeven, en van daar door alle Provintien verspreid word, is een groot Nieuwspapier van Seventig of tagtig bladzyden: dat een berigt geeft van alle de openbaare verrigtingen in dit wyd uitgestrekte Ryk. 't Is eene verzameling van alle de berigtschriften, smeekschriften, enz. Die den Keizer worden aangebooden; van het antwoord, dat hy op dezelven geeft, van de berigten, die hy afgeeft, by voorbeeld; *Het berigtschrift van den onder-Koning van* Canton *over de rystmagazynen, welken*

welken behooren vernieuwd te worden. —— *Het berigtschrift van den Generaal der Chineesche Troepen in de Provintie van* Che-hiang, *in welk hy zodanigen Mandaryn beschuldigt, dat hy geld getrokken heeft van zyne onder- Officieren enz.* Dus word 'er somtyds van 20 of 30 zulke Berigten kennis gegeeven in eene Courant. —— Ten *tweeden* vind men 'er in de antwoorden, welken dien dag, door den Keizer op veele andere berigt- en smeekschriften gegeeven zyn. En zyn'er geen antwoorden, dan is het: *deezen dag zyn'er van de zyde zyner Majesteit, geene antwoorden uitgegeeven.* —— Ten *derden* ontmoet men 'er in de beveelen des Keizers, gegeeven uit zyne eigen vrywillige beweeging, of in antwoord op artikelen, welke hem voorgesteld zyn. —— Ten *vierden*, worden 'er in bekend gemaakt de raadsbesluiten, die de Hooge Geregtshoven aan zyne Majesteit hebben aangeboden, om zyne bekragtiging daar op te verwerven.

Eindelyk komen'er veele andere Berigtschriften in voor, welke door allerlei Grooten, Mandarynen, Generaals, enz. Aan den Keizer zyn afgevaardigd. *Voorts* worden 'er ook ingeplaatst alle doodstraffelyke zaaken; alle gemeene rampen, met de middelen tot verligting van de geenen, die 'er door lyden, aangewend; alle gemeene kosten en uitgaaven; alle nieuwe wetten en schikkingen: de vertoogen, die den Keizer, over zyn eigen gedrag en beslissingen, gedaan zyn; de dag, wanneer de Keizer offert; de vastgestelde tyd, op welke de Mandaryns vergaderen om zyne onderregtingen te ontvangen; om kort te gaan, alles wat tot de openbaare bestiering van zaaken eenige betrekking heeft.

Dus is de *Chineese Courant* van groot nut, niet alleen om dat ze de Mandarynen onderregt in het waarneemen van hunne bedieningen, maar ook

om dat ze tot eene ſtrenge beriſping dient van hun gedrag. Want ze behelſt niet alleen de naamen, verblyfplaatſen, enz. van alle nieuwe Mandarynen, en van de geenen in wiens plaatſen zy opvolgen, maar ook van de geenen, die van hunne bedieningen ontzet worden, en van de redenen hunner afzettinge, te weeten, deeze, om dat hy te zagt of te ſtreng was in 't ſtraffen; die om 't verduiſteren der ſchatting-gelden; een ander om onderdrukking; een vierde wegens gebrek van bekwaamheden om wel te regeeren. Men vind 'er zelfs de lofſpraaken of beſtraffingen in, die door den Keizer gedaan zyn; met een woord, door deeze *Courant* word alles door het geheele Ryk openbaar gemaakt.

't Is ligt te denken, tot welke voortreffelyke eind-oogmerken van regeering dit moet dienen, en welken invloed het op de Mandarynen moet hebben; en inderdaad dit alles is volſtrekt noodzaakelyk in een Ryk, dat zo uitgeſtrekt is als *China*; en onder een Volk, dat uit de natuur zo bedorven is als de *Chineezen*.

En in deeze *Courant* word niets geſteld, dan 't geen vooraf den Keizer voorgeſteld is, of van hem komt, zo dat zy, die'er opzigt over hebben, geen jota, ja zelfs niets van hunne eigen bedenkingen daar by durven voegen op lyfſtraffe.

In 't Jaar 1726 werd een Schryver, die tot het Geregtshof behoorde, benevens een ander, die in een Poſtkantoor een bediening had, ter dood veroordeeld, wegens zekere onwaarheden, die zy in de *Courant* gezet hadden.

Ter ophelderingen van die woorden in de Geſchiedenis voorkomende: *de kruik gaat dikwils op en neder in de put maar breekt ten langen laatsten* vind men in de Aanteekening gemeld, dat de Chineezen hun aardenwerk in meer gevallen dan wy gebruiken, doch 't is niet altemaal *Porse-*

ſe-

celein, dat by hen een kostbaare waar is. Zy hebben veele soorten van aardewerk, dat door 't geheele Ryk gemaakt word. 't *Porçelein* word, alleen op eene plaats gemaakt, naamelyk in de Stad *King- te- ching*, in de Provintie *Kiang-si*, drie mylen lang, en omtrent een millioen menschen bevattende, en heeft iet in de luchtgesteldheid en in de hoedanigheid van het water, dat aan die plaats zo byzonder eigen is, dat, schoon de voornaamste inmengzels in de nabuurschap gevonden worden, de Fabrieken nogtans nergens anders zo goed kunnen slaagen.

Men heeft, word 'er bygedaan, zo langen tyd aldaar Porcelein gemaakt, dat de Oudste Lieden niets van den Uitvinder weeten. Dertien honderd Jaaren is de gemelde Stad wegens het maaken van het zelve reeds beroemd geweest.

Behalven de kleuren zyn drooge aarde, vogtige klei en eene Steenolie de voornaamste ingredienten. Hoe deeze toebereid en in ovens gebakken worden, zal de Leezer in het werk zelve kort en zeer duidelyk voorgestelt vinden.

De woorden: *zy zyn de vrugt van een meesterlyk Penceel*, die in den tekst voorkomen, zouden ons onverstaanbaar zyn, indien men niet dit volgeende in eene Aanteekening las: wyl de geringsten onder de Chineezen naar waardigheden mogen staan, vallen'er zeer veelen op de studie, dewelken, by de onderzoekingen, van de hand geweezen zynde, geen ander middel van bestaan hebben, dan het onderwyzen van anderen. Daar zyn derhalven weinige manspersoonen, of zy kunnen eenigermaate schryven en leezen. Niet minder ongemeen is 't eene vrouw te vinden, die an beiden kan doen. Wanneer ze Schryven, gebruiken zy geene *Pennen* maar *Penceelen*, die gemeenlyk van Konynshaair gemaakt zyn. Dit Penceel hou-

houden ze niet ſchuins, gelyk de Schilders gewoon zyn, maar loodrecht, even eens of zy in 't papier wilden prikken. Zy ſchryven van de regter naar de linkerhand, gelyk de Hebreeuwen. Hun papier word niet van zyde gemaakt, gelyk men doorgaans gelooft, maar van de binnenſte baſt van *Bambie*, en verſcheiden andere boomen; en het is aanmerkelyk niet alleen daar in, dat zy het in vellen van eene buitengemeene grootte kunnen maaken, maar ook, dat zy het, na dat het beſchreven en in ſtukken geſcheurd is, opnieuws kunnen bewerken, en van de ſnippers wederom nieuw papier kunnen maaken. Hun papier heeft een ſchoone zydagtige glans, maar is dun, broſch, en ganſch niet duurzaam. Hun inkt, by ons onder den naam van *Ooſt-Indiſchen* inkt bekend, word van lampzwart gemaakt, waar van de beſte door het verbranden van oude pynboomen gekreegen wordt. Zy mengen 'er reukwerken in, om 'er een aangenaamen geur aan te geeven. Deeze ingredienten worden tot de dikte van een deeg bewerkt, 't welk dan in houten vormen van zo eene gedaante, als zy ſtukken willen hebben, word gedaan.

By gelegenheid dat 'er in de geſchiedenis word geſproken van het *kappen der Dames*, vind men deeze Aantekening, ter opheldering bygedaan: ſchoon de Chineeſche Dames zeer naauw aan het huis gebonden zyn, en zelden uit haar kamer, die in het afgezonderſte gedeelte van het huis is, komen, geen omgang hebbende dan met haare dienſtmaagden, nogthans ſchynen zy al zo veel met haare kleeding op te hebben als de Europiſche Dames, want ons word verhaald, dat zy alle morgen verſcheiden uuren doorbrengen met zich te kleeden en op te tooyen, hoewel zy zo weinig kans hebben om gezien te worden. Na dat haar kapzel beſchreven is, word 'er bygedaan: in hare houding en kleeding blinkt eene buitengewoone

ze-

zedigheid uit. Haar opperkleed is zeer lang, en bedekt ze van het hoofd tot de voeten, zo dat 'er niets dan haare aangezigten gezien word, zynde haare handen meest altyd verborgen binnen haare wyde mouwen, die genoegzaam op den grond nederhangen. In kleine voeten stellen zy de grootste schoonheid, waarom de Voedsters by de geboorte der kinderen, aanstonds dezelven zwagtelen om den groei te beletten, zo dat zy huwbaar zynde, geen grooter voeten hebben dan een onzer kinderen van drie of vier jaaren, en schoon dit hunne gezondheid niet benadeelt, maakt het haaren gang vry onbevallig.

Deeze en andere dingen, zelfs van de Natuurlyke Historie van *China*, als die van de Thee, enz. ontmoet men hier en daar, welke wy niet aanhaalen, wyl de Leezer nu genoeg kan opmaaken, hoe het Werk door dergelyke Aantekeningen opgehelderd word.

Wy stappen 'er dan van af, en zeggen nog, dat men agter dit Boek vind een *Kort Begrip van een Chineesch Toneelspel, te* Canton *vertoond in het Jaar* 1719. 't geen wy niet kunnen uittrekken.

Dan volgen 'er *eenige Chineesche Dichtstukjes*, *waar voor gaat eene Verhandeling over de Chineesche Dichtkonst*, waar van wy twee proeven hier zullen geeven:

Op eene beminnelyke BRUID.

Hoe aanminnig! hoe lieflyk is de Persikboom in de vroege Lente!
Hoe schoon zyn zyne bladeren met bloemen bezet!
O hoe aangenaam is dit!
Even zo is de nieuwgetrouwde Bruid, wanneer zy overgaat in het huis van haaren Egtgenoot.

Al-

Alwaar zy aan zyne huisbedienden derzelver bescheiden deel uitdeelt,
En alle pligten jegens hem en zyn geslagt waarneemt.

Een Lied van een oud eerwaardig Man van 95 Jaaren, 't geen hy alle dagen by de Poort van het Paleis liet zingen:

Te vergeefs maatigt menschelyke kragt zich aan om eenen staat te vestigen:
Indien de Heer des Hemels geene hand leent om die te sterken, tuimelt zy neder op den eersten schok.
't Is een water, dat, niet verre van deszelfs Bronader,
Licht verliest, en opdroogt in het eerste zand van de vlakte.
't Is een bloem, welke in den morgenstond opengaat, en des avonds verwelkt.
Eene geheele Natie werd bedorven door het voorbeeld van een godloos Koning.

Agter aan is gehegt een Lyst van Chineesche *Spreekwoorden en korte Spreuken*, by voorbeeld: *een Bark van slegte planken, alleen met lym aan malkanderen gehegt, kan het tegen de groote golven niet lang uithouden*, dat is, 't gemoed, om 't welk te beschaaven geen moeite is aangewend, zal ligtelyk onder wederwaardigheden bezwyken. *Een vlek mag uit een Diamant gedaan worden, door denzelven sterk te polysten, maar een smet in de woorden van een Koning kan nooit uitgewischt worden. Een Diamant met fouten word boven een gemeenen steen, die geen misstal heeft, geagt*; dat is, dat iemand, die uitmunt, doch eenige onvolmaaktheden heeft, boven een slegthoofd, zonder gebreken is te schatten. —— *Hy is gelukkig, die zyn geluk kent.* —— *Hemel en Hel zyn in het herte geplaatst.* —— *In China wordt niets weggeworpen*, dat ziet

daar

daar op, dat dat Ryk zo wonderbaarlyk opgepropt is met Inwooners, dat 'er niets bedagt kan worden, waar van de armen geen kostwinning maaken; gelyk 'er naauwlyks een plekje gronds in 't gansche Koningryk is, dat onbebouwd ligt, zo is 'er naauwlyks een man, vrouw of kind, schoon nog zo onmagtig, die zich zelven geen onderhoud verschaft. De Chineesen doen voordeel met dingen, die ons onbruikbaar schynen. — *Dat de bloem* Lan *zo schoon en geurig is, is niet alleen voor het dal, waar in ze groeit: ook moet het niet voor u zelven alleen zyn, dat gy wysheid zoud verkrygen.* Deeze spreuk heeft dezelfde meening als de woorden der H. Schrift, Matth. V: 15, 16. — *Laaten wy anderen beminnen, gelyk wy ons zelven beminnen.* — *De leering, die niet verder gaat dan tot de oogen en ooren, is gelyk een maaltyd, welke iemand in den droom houd*, dat is, dat de de Ziel geen meer voordeel ontvangt van onderwyzingen, die het hert niet raken, dan het lighaam van een maaltyd in den droom. *Hoe meer nu iemant in deugd vordert, hoe zuiniger hy op zyne woorden is*, dit ziet daar op, dat de Chineesen vyanden van veel praaten zyn, enz.

Laat dit alles genoeg zyn om den Leezer een kort denkbeeld van dit vreemd en zeldzaam Boek te geven; dat in ledige uuren tot eene aangenaame verlustiging kan dienen.

V. HOOFDSTUK.

***GENEESKUNDIG TYDSCHRIFT**, behelzende* Ontleed- Heel- Artzeny- *en* Natuurkundige *Ontdekkingen en Waarneemingen. Ontleend uit de beste uitgekomen Geschriften der In- en Uitlandsche Geleerden, en met Aanmerkingen verrykt.* Eerste *Deel, met Platen. Te* Rotterdam *by* A. Bothall, 1768. *In groot Octavo,* 362 *Bladzyd.*

Het *Periodique* Geschrift, de *Geneeskundige Courant* genoemt, met het laatst uitgegeven drie en vyftigste Vertoog een einde hebbende genoomen, zo heeft zulks den Schryver van dit gelykzoortig Geschrift opgewekt, om dit verlies voor zyne Konstgenooten eenigzins te willen vergoeden. Het geen hem daar toe bewoog, zegt hy in zyn Voorberigt, was in 't algemeen eene ingeschape en door de rede aangekweekte zugt, om zynen Evenmensch nuttig te zyn, in 't byzonder, om dat hy bespeurde, dat, daar onze Engelsche, Fransche en Hoogduitsche Nabuuren zig wakker bevlytigden, om hunne Landlieden van loswaarde Geneeskundige Tydschriften rykelyk te voorzien, onze Nederlanders daar en tegen van een Geschrift van die Natuur ontblood scheenen.

Van welke nuttigheid ondertusschen een Blaadje van dien aart is, behoeft geen breede betooging nog opgesmukte woorden-praal; immers hier door

kry-

krygen konstlievende Heelmeesters, die geen andere dan hunne Moedertaal verstaan, een Bondel van heilzame Waarnemingen en nieuwe Ontdekkingen, die welgeoeffende Genees- en Heelmeesters in andere Landen hebben wereldkundig gemaakt, en waar door zy dus den schat van hunne Kennis konnen vermeerderen ten voordeele van noodlydende Lyders; ook wordt hier door aan edelmoedige Genees- en Heelkundigen gelegenheid gegeven, om hunne eigene Waarnemingen der vergetelheid te ontrukken, en tot lichamelyk heil van 't Menschdom te vereeuwigen; hier door konnen de *Rationilisten* en *Empyrici* onder de Geneesheeren leeren, dat zy scheiden 't geen de voorzienige Natuur wil, dat men zal aan elkander verbinden, wanneer zy bemerken, hoe de grootste Mannen van deze en andere Landen, hunne zinnen wantrouwende, altoos bondige Redeneeringen paarden met lang beproefde Ondervinding, en daar en tegen wel bewust de zwakheid van hun Verstand en de feilbaarheid van hun Oordeel, hun Konst-gebouw alleen niet vestigden op dikwerf bedriegelyke Redenkavelingen, zonder door rype Ervaarenissen onderschraagd te wezen; een regtschaape Geneesheer tog, poogd zig te verryken door een reeks van nuttige Waarneemingen. Om dezelve nu met elkander te vergelyken, 't onderling verband in te zien, en elk in hun zoort in een naauwkeurige Orde te schikken, roept hy de Rede te hulp; en trekt 'er algemeene Konstregels uit, waar na hy zig rigt in de beoeffenende Geneeskonst. ——

De stoffen nu, welke dit Eerste Deel, zynde zulks een zamenvoeging van de enkelde Blaadjes, van tyd tot tyd om de veertien dagen uitgegeven, uitmaken, zyn *Ontleed- Heel-* en *Artzeny*-kundige Waarneemingen, niet alleen ontleend uit de *Gazette Salutaire*, *Journal de Medicine*, en andere

buitenlandſche *Periodique* Geſchriften, maar ook bevatten zy Ontdekkingen van Vaderlandſche Geneesheeren. Zie hier den korten inhoud 'er van; betrouwens dit *eerſte* Deel vyf-en-twintig No. bevattende, behelzen die het volgende: No. 1. handelt alleen over het *Waarneemen*, wordende in de eerſte plaats daar in aangetoond, dat *Waarneemingen met de grootſte nauwkeurigheid moeten gemaakt worden*; ten tweeden, *dat ze met gedult en verſtand moeten gemaakt worden*; ten derden, *moeten zy opregt medegedeelt worden*; ten vierden, *moeten zy vlytig en naarſtig genoomen worden*; ten vyfden, *moeten zy volgens de verſchynzelen der Natuur worden opgegeven*; ten zesden, *dienen zy klaar en duidelyk beſchreeven*, en ten zevenden, *dikwils herhaald te worden*.

Vervolgens deelt ons No. 2. drie Waarneemingen mede, de eerſte nopens eene Blindheit, veroorzaakt door beenwording van de *Retina*; de tweede behelſt een byzondere nuttig bevonden wyze om Verzweeringen en Uitgroeizels in de Pis-buis te geneezen, en de derde toont het gevaar aan, 't geen 'er is, in de Wonden naar een zeker verloop van tyd te hereenigen, door den Heer BERTRAND.

No. 3. behelſt eene waarneeming wegens de ſchielyke uitwerking van de Koorts-baſt in een *periodique* pyn; door denzelven: als mede een onderzoek aangaande het gebruik van de *Glandula Thymus*, en een Uittrekzel van een Brief uit *Londen* van den 17. *February* 1767. wegens de Inenting der Kinder-pokjes, volgens de wyze van den Heer SUTTON.

Verder ontmoet men in No. 4. een *Programma*, aangaande het nut der Beſnydeniſſe in de Geneeskunde, als mede aanmerkenswaardige uitwerkingen van één tot hier toe niet waargenomen fyn Gift; voorts een ſmeerzel tegen de Schurft, en eene

eene waarneeming omtrent het drinken van Zeewater tegen een gebrek aan de boven-lip, waar by nog komen eenige waarneemingen omtrent de Voorzegging van verscheide *Crises* uit de Pols, door den Heer STRAK, M. D. Prof. en Lyf-arts van Z: K. D. den Keurvorst van *Mentz*.

No. 5. behelst de volgende verscheide Zaken, namelyk, vooreerst, het vervolg en einde van de voorgaande waarneemingen, omtrent de voorzegging van verscheide *Crises* uit de Pols, door den Heer STRAK; ten tweeden, waarneemingen, getrokken uit het onlangs uitgekomen zevende Deel van de *Collection Academique*, waar in voorkomen *Proeven met een Hond. Eene zonderlinge periodique ontlasting van melk in een jonge Dogter. Eene gelukkig geneezene Hardlyvigheid, welke drie jaren lang geduurt hadt*, en een *Uittrekzel van een Brief van den Heer* PANTHOT, *Lyfarts des Konings te* Lions, *wegens eene zwangerheid van twee-en-twintig en een halve maand*; ten derden, eene waarneeming omtrent eenige buitengewoone Toevallen, na het gebruik van eene te groote hoeveelheid Noote-muskaats, door Dr. JACOB SCHMIDIUS; ten vierden, eene waarneeming van een in een zak besloote moederkoek; ten vyfden, een Uittreksel van een Brief van *Port-au-Prince* van den 29. Octob. 1766. aangaande de wyze van den Heer CHERVAIN, om het Zee-water zoet te maken; ten zesden, een Uittreksel van een Brief van den Heer Ridder de VIVENS, Lid van de Academie der Wetenschappen te *Bordeaux*, *enz.* aan de Heeren van de Koninglyke *Societeit* der Landbouwery van het Kantoor te *Brive*, aangaande de wyze om met nut *Meteorologische* waarneemingen te maken; en eindelyk ten zevenden, eene waarneeming over een Peesknoop (*Ganglion*.) welke op het aannaderen van de Kraambevallingen verdween, en vervolgens wederkwam, door H. de MONNICHEN.

Vervolgens bevat No. 6. een onderzoek, of zonder een Zaadelyk grondbeginzel alleen uit een Rot-ſtoffe, een levendig Dier kan ontſtaan.

No. 7. behelſt weder de volgende verſchillende ſtoffen, en wel vooreerſt de Vrage: of de Aderlating op de *Saphina*, kort na de Verloſſing, een veilig en zeker voorbehoedend middel in Vrouwen is, welke hare Kinderen niet willen zoogen? ten tweeden handelt het over het gebruik der Spongie, na het afzetten der Ledematen, door TH. KIRKLAND; ten derden, nopens de kragt en 't gebruik van de *Columbo*-wortel; ten vierden behelſt het waarneemingen omtrent de Pols, door den Heer ROBIN; ten vyfden, handelt het over de wyze om de ontwrigtingen van het Dyebeen te herſtellen, door den Heer DUPOY; ten zesden bevat het eene waarneeming omtrent het gebruik der verzagtende en te rug dryvende middelen in verſtoppingen der *Teſtes*, door den Heer DU PONT DU MESNIL; ten zevenden, een waarneeming over de nuttigheid van het Regenwater in uitwendige Gebreeken, door den Heer BOENNECKEN, en eindelyk ten agtſten, waarneemingen, aantoonende het gevaar, 't geen 'er is in Vrouwen, ten tyde harer *Menſtrua*, op den Arm te aderlaten, door den Heer O. BORRICHIUS.

In No. 8. vindt men de volgende ſtoffen: Over de Voor- en nadeelen der *Veſicatoria*, op lydende deelen aangelegd. Manier om de Mazelen in te enten, door den Heer J. COOK. Vervolg en einde van de Waarneemingen omtrent de Pols, door den Heer ROBIN. De *Runvaas*, als een middel tegen de Jigt aangeprezen. Wegens een Vleeſchig uitwas door den Heer HELMONT de SAINT JOSEPH. Wyn-azyn met goed gevolg in 't werk geſteld tegen de doodelyke uitwerkingen van Kooper, door den Heer FABAS. Over de goede uitwerking van verandering van Lucht ter geneezing van Pyp-zweeren.

No.

No. 9. behelst het volgende; De *Mercurius Sublimatus corrosivus* als een nuttig Middel in *Venerische* Ziektens aangepreezen, Geneeskundige Waarnemingen omtrent de Ziektens met *Petechiæ* verzeld, alsmede de wyze om de zelve te geneezen, door den Heer STRACK. Zeldzame wyze om Drinkelingen te vinden. Over het gevaar 't geen men loopt in 't gebruiken van Geneesmiddelen, die door Marskramers en Omventers verkogt worden, door den Heer DELALAN.

No. 10. deelt ons eêrst mede eene Verhandeling over de Gezondheid van Lieden van *Studie* en Geleerdheid door den Heer TISSOT; ten tweeden eene Ontleedkundige Verklaring van den Oorsprong en vorming der Peesknoopen, door den Heer ELLER; ten derden het Vervolg en einde van de Waarnemingen omtrent de Ziektens, met *Petechiæ* verzeld, enz. door den Heer STRACK; ten vierden, eene Waarneeming van *Hæmorrhagia Uterina*, door eene braking gestuit; ten vyfden, eene Waarneeming over een Ettergezwel van de Maag, door den Heer LAYARD; ten zesden, eene Waarneeming van eene zonderlinge scheiding, waar mede een aanval van de Jigt een einde nam, door den Heer PYE, en ten zevenden, eene Waarneeming van een zeer aanmerkelyk verlies van het Bekkeneel, 't geen veertig Jaaren geduurt heeft, door J. GAMBS.

In No. 11. ontmoet men het volgende: Onderzoek of de ingeschaape Prikkelbaarheid in de Dierelyke Vezelen, het byzonder beginzel der beweging in een levend Lichaam zy? Proeve omtrent den dollen Hondsbeet. Verhandeling over de gezwellen, die door het opstoppen der Maandstonden veroorzaakt worden, door den Heer TRILLER Waarneemingen omtrent het zelfde Onderwerp uit verscheide Schryvers getrok-

ken, als mede Waarneming omtrent een Beenbederf door een uitwendige Oorzaak voortgebragt en verzeld, met zeer zeldzame toevallen, door den Heer DANON.

No. 12. behelst het Vervolg en einde van No. 6. namelyk het Onderzoek, of zonder een zadelyk grond-beginzel alleen uit een Rot-stoffe, een levendig Dier kan ontstaan.

In No. 13. vindt men weder de volgende verschillende Zaken, als vooreerst, eene beschryving van de blaauwe *Cardinaal*-bloem, *Lobelia* genaamt, en als een onfeilbaar Middel tegen de *Venus*- ziekte aangeprezen; ten tweeden, zonderlinge behandeling van een Kwetzuur in den onderbuik door een *Indiaansch* Geneesheer, medegedeeld door den Heer BOURDIER; ten derden, Waarneeming van een Kindt, dat tweemaal de Natuurlyke Kinderpokken gehadt heeft; ten vierden, Waarneeming over de mededeeling eener versterving, en ten vyfden, eenige Waarnemingen omtrent de scheidende Pols.

No. 14. behelst het vervolg en einde van de Waarneemingen omtrent de scheidende Pols, door den Heere GARDONE, en te gelyk eene Waarneeming van een Verzameling van stoffen in de Kwylklieren, met zonderlinge toevallen verzeld, als mede een waarneeming over een opening in de buitenste regter Krop-slagader, veroorzaakt door een sneede met een mes in het zydelyke gedeelte van den hals, aan de zelfde zyde, door den Heer CAESTRYK, als ook eenige fraaye en vermakelyke Proefneemingen met de *Elestriciteit*, waar by dan nog gevoegt zyn een Geval van een Mevrouw, die waterzugtig gestorven is. Zonderlinge wyze der *Negers* om de Bruin in de Keel (*Angina*) te geneezen, en eene waarneeming van een gelukkige Verlossing door middel van de Tang.

In

In No. 15. ontmoet men een zonderlinge Geneezing van een gestropte Darmbreuk, gepaard met Versterving van den Darm, zonder egter een door konst gemaakten aars (*anus factitius*) na te laten; verder eene waarneeming van een byna diergelyk Geval als het vorige. Vervolgens de wyze om de Navel-breuk te geneezen, of ten minsten om te beletten, dat zy niet hoe langs hoe grooter werde, door middel van een Breukband, die een ieder zelfs kan maken, en dit wordt hier tevens door een *figuur* of afbeeldzel opgeheldert. Voorts volgen 'er ook nog scheikundige Proeven met de Gal van Menschen en Dieren genomen, door den Heer CADET, als mede waarneemingen wegens de oorzaken van de bevinge der handen, en de middelen om ze te geneezen, door den Heer ANDRY; waarby dan nog gevoegt is de wyze van den Heer CONSTANTINI, om Goud te maken, en eene waarneeming van een zeldzame Bloeds-ontlasting.

No. 16. bevat eene Verhandeling over de Zeeuwsche en Vlaamsche Koortzen, door den Heer RAYMOND, en dan nog twee Waarneemingen, de eerste, wegens een zonderling uitwerkzel der Kinderpokjes in een Juffrouw, door den Heer MEDICUS, en de tweede, over de nadeelige gevolgen door het eeten der Kreeften.

De volgende 17. No. behelst de drie volgende Zaken, vooreerst eene waarneeming wegens een zeer zeldzame fistel aan den Aars; ten tweeden, de wyze om de verdraayingen, verrekkingen of verstuitingen te behandelen, en de derde is eene waarneeming wegens eene natuurlyke verplaatzing van het Sleutel-been, door den Heer MARTIN.

In No. 18. ontmoet men eene Bespiegeling omtrent de gelykheid van het Planten-ryk met

dat der Dieren; vervolgens wordt 'er iets nopens het Zenuw-Kolyk of Kolyk van Poitou, van den Heer BISSET, medegedeelt; daar op volgt de wyze, om gemaklyk zonder veel onkoften en in korten tyd, heevige Bloedingen te ftuiten, en Wonden te geneezen, als mede eene nieuwe wyze, om de Beenderen van Geraamtens wit te maken, door Dr. WALGER.

No. 19. behelft een nieuw uitgevonden Middel, om den Lintworm te verdryven, als mede waarneemingen omtrent het nuttig gebruik van 't Keuken-zout in de Geneeskunde, waar by dan nog gevoegt is eene waarneeming van een zeldzaam verfchynzel in de Vallende Ziekte.

In No. 20. komen voor, vooreerft een Berigt wegens eene verloffing van Tweelingen, waar van het eene Kindt zwart, en het ander blank was; ten tweeden, eene waarneeming over de hervoortbrenging van een gedeelte van het *Os humeri*, door den Heer LE CAT; ten derden, eenige fpeelingen der Natuur in het formeeren van fommige deelen van 's Menfchen Lichaam, door de Ontleedkunde ontdekt; ten vierden, eene Vrage, of de Spaanfche Vlieg-pleifters in het *Ædema*, een veiliger en fchielyker Hulpmiddel zyn als de *Scarificatien*.

No. 21. behelft eene waarneeming van een nieuwe, door de Natuur gevormde pan in het fchouderblad, dienende tot geleiding van het Opper-armbeen; dit wordt opgehelderd door eene hier by gevoegde kopere Plaat.

In No. 22. vindt men eene waarneeming van een *Abfces* aan de Onder-kaak, waar in zig een ftuk van een Tabaks-pyp onthield, als mede een waarneeming van een Ettergezwel in de zelfftandigheid der Harffenen, na een flag op 't Hoofd, door den Heer ROZIERE de la CHASSAGNE; waar by nog gevoegd is, eene waarneeming van een

Hernia

Hernia inguinalis completa met versterving van den Darm; geopereerd door den Heer NOLLESON, den Zoon.

No. 23. behelst weder de volgende verschillende waarneemingen, als eene waarneeming over een weggesneeden en door afbinding vernield knoestagtig Gezwel in de regter liesch, door den Heer J. F. HENCKEL; eene waarneeming wegens het inwendig gebruik van een scrupel *Mercurius præcipitatus ruber*, door den Heer D. F, HEZEL; eene waarneeming van een Buik-wonde, vergezeld met kwetzing der Lever- en Gal-buizen, gelukkig geneezen door den Heer J. V. BILGUES; eene waarneeming over een zeldzaam en zonderling toeval in het *Malum Hypochondriacum*, door den Heer J. P. EBERHARD, en dan nog eene waarneeming wegens eene schielyke stikking door een inwendige Krop-klier of *Scrofula* veroorzaakt, door den Heer P. B. PETTMAN.

In No. 24. ontmoet men alleen een Onderzoek, of 'er hervoortbrenging van nieuw Vleesch in 's Menschen lichaam plaats heeft? En eindelyk in het 25. of laatste No. van dit *eerste* Deel weder deze verschillende stoffen, namelyk vooreerst, eene waarneeming van een *Fractuur* in het Bekkeneel, zonder eenig kenteeken van aanweezenheid; ten tweeden, eene Vrage; waarom is men 's morgens grooter, wanneer men opstaat, dan 's avonds, wanneer men na bed gaat? ten derden, nieuwe Proeven omtrent de Padden-stoelen, door de Heer G. WILK; ten vierden, eene waarneeming van een Man, die even als de Dieren herkauwde; ten vyfden, eene waarneeming wegens een doodelyk uiteinde van de Inënting der Kinderpokjes, volgens de nieuwe in *Engeland* in zwang gaande wyze in 't werk gesteld; ten zesden, eene waarneeming wegens de stomheid, door Spaansche Vliegen geneezen, en eindelyk ten ze-

venden en ten laatsten, eene waarneeming omtrent de kwaade gevolgen van de Snuif-Tabak. —

Dit den korten inhoud van dit *eerste* Deel zynde, zullen wy nu ook nog één en ander Proeve 'er uit mededeelen. Ons oog valt thans in 't byzonder op de *zonderlinge wyze der Negers, om de Bruin in de Keel (Angina) te geneezen*, dat in No. 14. gevonden wordt, en dus luidt:

In een Uittrekzel van een Brief over het *Celagtig Weefzel* (*tissu muqueux*) door den Heer PICAMILH, Geneesheer van het *Militaire Hospitaal* van het Eiland *Rhe*, te vinden in de *Journal de Medicine*. Tom, XXVI. Juin A. 1767. p. 506. zegt de Heer PICAMILH het volgende: Hoe meer ik in de *Practyk* vordere, hoe meer ik van de werking van het Celagtig Vlies, niet alleen van dat der bovenste deelen onder elkanderen, maar ook van de bovenste deelen met de onderste overtuigd worde. Ik heb in één, die het Zydewee (*Pleuritis*) hadt, (de fluimen zynde opgestopt) Spaansche-vliegpleister op het binnenste gedeelte van de Dyën zien leggen, welker ontlasting de fluimen vervulden. Het Celagtig Vlies, 't geen de groote Vaten van de Dyë verzellen, verschafte misschien aan de Natuur een weg voor deze ontlasting.

Maar zie hier een Geval, dat naar myne Gedagten, de geheele Wereld van het Celagtig Vlies moet overtuigen, en 't geen my dezelve onwederspreekelyk schynt te bewyzen. Een Lyder, door een heevige kwaade Keel aangetast, welke byna geen adem meer kon haalen, en zig in 't geval bevond, waar in wy de *Broncbotomie* zouden hebben in 't werk gesteld, nam zyn toevlugt tot een middel, 't geen zeer in gebruik is in die Landen, alwaar onze Leer stellingen onbe-

bekendt zyn. Twee kloeke sterke *Negers* vattedcn ieder een arm aan, zy besmeerden ze met *Cacao*-booter, en wreeven dezelve zonder ophouden zo sterk en lang, dat beide de armen zo dik als de Dyën wierden. De Kwaal verdween, naar mate de armen dikker wierden; men vernieuwde van tyd tot tyd de *Cacao* booter, en eindelyk bevond zig de Lyder binnen korten tyd geneezen, Kan men wel een blykbaarder bewys hebben van de gemeenschap, die de Heer de Bordeu zo wel beweezen heeft tusschen het Celagtig Vlies van de Keel en dat der Armen?

Dewyl de Borst, volgens den zelfden Schryver, een zonderlinge gemeenschap met de Armen heeft, zou men, geloof ik, het zelfde middel 't geen de *Negers* in *Amerika* ter geneezing van de *Angina* aanwenden, ook in het Zydewee (*pleuritis*) konnen beproeven: De aanwending van Koppen uitwendige Middelen, waar toe de grootste Meesters veele Eeuwen hun toevlugt genoomen hebben, heeft veel overéénkomst met de zo even gemelde wryving; zy zoude mogelyk beter zyn, als de veelvuldige Aderlatingen, die men dikwils zo stoutmoedig herhaald. —

Hier by zullen wy ten besluite ook nog voegen, zekere *Vrage*, in No. 25. te vinden, namelyk: ***Waarom is men 's morgens grooter, als men opstaat, dan 's avonds, wanneer men naar Bed gaat?*** Deze is getrokken uit de *Leçons sur l'Oeconomie-Animale* van den Heere Sigaud de la Fond, in 't Jaar 1767. te *Parys* by Delalain uitgegeven.

Dit komt, zegt men, daar van daan, dat de zwaarte van 't Lichaam, geduurende den ganschen dag op de tusschen beiden gelegene Kraakbeenderen der Wervel-beenderen gedragen hebbende, en deze Kraak-beenderen ongevoelig geweeken zynde voor de drukking, die zy onder-

von-

vonden hebben, in dikte verminderd zyn. Schoon dit verlies of deze vermindering van zeer weinig aanbelang is in ieder Kraak-been in 't byzonder, wordt dezelve het egter door het groot getal Kraak-beenderen, in welken deze uitwerking plaats heeft; hierom bevindt men zig, als men zig 's avonds meet, na zulks alvoorens 's morgens naauwkeurig gedaan te hebben, als dan veel kleinder of korter; edog, dewyl deze Kraak beenderen zeer *Elastik* zyn, herstellen zy zig in hunnen vorigen staat, wanneer de zaamdrukkende kragt nalaat op dezelve te werken; dit geschiedt, wanneer men naar bed gaat, vermits zy als dan ontlast worden van de zwaarte van het Lichaam, die zy den geheelen vorigen dag gedragen hebben. Zy herneemen als dan hunne vorige afmeetingen, en zo men den vorigen dag eenige Graden aangegroeit is, ondervind men zulks, als men zig den volgenden morgen meet.

Tot bevestiging van dit gezegde strekken de Proeven door den Heer WASSER hier omtrent genoomen, waar van verscheide Nieuwspapieren een Berigt gegeven hebben, met byvoeging dat verscheide Leden van de Koninglyke Maatschappy der Wetenschappen die Proeven mede gedaan, en dezelven waar bevonden hebben. Wy zullen deeze waarneemingen, vermits zy tot ons stuk behooren, den Leezer mededeelen.

De Heer WASSER (zeggen deze Schryvers) heeft veele Lieden, zo wel die een zittend leven leiden, als die door arbeiden hun Brood verdienen, van allerlei ouderdom en groote, gemeeten, en bevonden dat zy van 's morgens tot 's avonds wel een duim korter geworden waren. Deze proef heeft hy ook aan zig zelven genoomen, en het zelfde onderscheidt bevonden. Hy zettede zig 'ten dien einde, op zekeren warmen en stillen dag, des morgens 'ten elf uuren,

uuren, op den grond, en sloeg een spyker op eene hoogte, die hy juist bereiken konde; daar op nam hy een half uur lang eene beweeging in den tuin met een steene rol. Om half één konde hy, op omtrent een halven duim na, den spyker niet bereiken, en om twee uuren verschilde het genoegzaam agt lynen. Den volgenden morgen om half zeven konden hy den spyker weder ten vollen aanraken; en na dat hy dezelfde beweeging, als de dag te vooren, dog nu maar een kwartier lang gedaan hadt, zo vondt hy om zeven uuren en 14 minuten, dat hy bykans even zó veel korter was geworden als daags te vooren. Den 27. wat later opgestaan zynde, bevond hy zig zeer loom, en des 's morgens ten 9 uuren konde hy den spyker niet bereiken, niet tegenstaande hy geen beweeging gehad hadt. Hy reed daar op uit, dog konde evenwel dien geheelen dag niet aan den spyker raken. Den 28. reed hy 2 Engelsche Mylen; en daar hy des morgens ten 6 uuren den spyker niet konde bereiken, vond hy ten 8 uuren, dat hy reeds 8 lynen van zyne lengte verlooren hadt. Den 19. Septemb. kwam hy eenigzins vermoeit van *Oxford* te huis, en den volgenden morgen om agt uuren hadt hy byna een halven duim verlooren. Wanneer hy naarstig studeerde, zonder buiten zyn Studeer-kamer te komen, verloor hy in 5 of 6 uuren, genoegzaam een geheelen duim. Het eenig onderscheid dat hy tusschen arbeidende en stilzittende persoonen gevonden heeft, is dit, dat de eerste hunne lengte des morgens langzamer, en over het algemeen genomen minder van dezelve verliezen als de laatste: Nimmer heeft hy konnen bespeuren, dat men zyne verloore lengte denzelven dag, 't zy door rust of door het gebruik van een koud Bad, kan wederkrygen.

De Heer WASSER heeft ook zyn Paard gemeeten,

ten, dat 7 Jaren oudt, ſterk, kort en grof gebeend was; hy nam met het zelve de eige proef, eer hy 'er op ſteeg, en na dat hy 'er 7 mylen ver mede gereeden hadt; dog nooit konde hy eenig onderſcheid in deszelfs hoogte ontdekken. De verandering der lengte, die by de Menſchen plaats heeft, komt, zo men meent, en reeds boven gezegt is, hier uit voort, dat de Kraak-beenderen, welke tuſſchen de Wervel-beenderen zyn, indrukken of inzinken, en door de zwaarte der Lichaamen in eene ſtaande of loodregte rigting wyken.

Hoe aaannecmelyk nu deze Redeneering ook moge zyn, heeft zy egter niet voldoende geſcheenen aan een vermaard lid van de Koninglyke Maatſchappy der wetenſchappen van *Stokholm*, welke meent dat de vermeerdering in lengte, voor welke het menſchelyk Lichaam geduurende de Nagt vatbaar is, op twee duimen kan beloopen, en dat elk Menſch na zyne Maaltyden (*repas*) regelmatig 8. Lynen groeit; 't geen men als dan niet kan toeſchryven aan de verwydering der Kraak-beenderen van de Rugge-ſtreng. Zonder evenwel deze oorzaak te ontkennen, die, volgens zyn gevoelen, veel doet tot de voortbrenging van dit verſchynzel: in het eerſte geval, waar van wy zo even gewaagden, merkt hy aan, dat de hoofden der lange beenderen met Kraak-beenderen bekleed zyn, welker zelfſtandigheid zeer bekwaam is om met een ſmeerig taay Vogt, 't welk een ieder in de Geledingen erkendt, doortrokken en bevogtigd te worden, en daar door op te zwellen en uit te zetten. Na het gevoelen nu van dezen bekwamen *Academiſt*, wordt 'er een grooter hoeveelheid van dit Vogt voortgebragt, ten deelen na het eeten, ten deelen geduurende den Slaap. In het eerſte geval, om dat de Vaten van een gezond Lichaam, door mid-

middel van het voedzel, met nieuwe Vogten vervuld worden; deze moeten noodwendig dezelve een weinig verwyderen. In het tweede geval, om dat de verteering gemeenlyk het beste, geduurende den slaap geschiedt, het voedende sap zig overal verspreidt, en gevolgelyk dit taaye vogt aanmerkelyk in de Geledingen vermeerdert. Het kan derhalven gebeuren, dat het hooft van het Dye-been, by voorbeeld, niet zo diep in de holligheid, die het ontfangt, kan ingaan, als het doen zoude, by aldien dit Vogt minder overvloedig was.

Aan deze laatste oorzaak schryft de zelfde Schryver een verschynzel toe, 't welk wy ieder ogenblik konnen waarneemen. Elk is bekendt, en men kan zig hier van gemakkelyk verzekeren, dat Lieden, die tot eenen zekeren ouderdom gekomen zyn, kleinder zyn, dan wanneer zy in den bloei hunnes levens waren. De Ouden schreeven deze uitwerking toe aan de verminde-ring der beenagtige deeltjes, 't geen opentlyk met alle Ontleedkundige waarneemingen schynt te stryden; ook merkt onze Zweed, na dit gevoelen wederlegd te hebben, op, dat de Levens-geesten dagelyks verminderen en verzwakken; dat de Zenuwen, en de Spieren ongevoelig van hunne kragt en sterkte verliezen; dat de Vogten en de voedende sappen in het geheele Lichaam verminderen, en dat de hoeveelheid niet zo overvloedig is; waar uit hy besluit, dat het Vogt, 't welk zig in de Geleedingen afscheidt, van alle zyde verminderende, de beenderen meer ten kosten van de lengte des Lichaams tot elkanderen naderen.

Dit gevoelen schynt zo veel waarschynelyker, daar men het in 't algemeen ééns is, dat de tusschen beide geleegene Kraak-beenderen, die de Geleedingen mede helpen uitmaken, zo een overvloe-

vloedig voedzel in den Ouderdom niet ontfangen, als in de Jongheid. Deze Kraak-beenderen moeten derhalven op elkanderen neervallen, en veel dunner worden, waar door het Lichaam een gedeelte van deszelfs langte moet verliezen. —

VI. HOOFDSTUK.

ONDERZOEK na de REEDEN, waarom de Jooden de eerlyke Begraaffenisse van JESUS CHRISTUS niet hebben zoeken te beletten.

By gelegenheid dat, na het verhandelen der Lydens Stoffen, de laatste liefdeplicht, welke Joseph van Arimathea met Nicodemus den gestorvenen Heiland heeft beweezen, verklaard wierd, geraakte ik op die gedachte: wat toch de reeden moge geweest zyn, waarom de Jooden, welke noch nieuwlings zoo zeer tegen denzelven hadden gewoeld en gewoedet, niet eenige beweeginge gemaakt hebben, om de *eerlyke* begraaffenisse van Hem, dien zy toch met een doodlyken haat gehaatet hadden, te stuiten. (*)

Men

(*) GREGORIUS TURONENSIS, en het Euang. van NICODEMUS (zie WOLFF *Cur. Philol. in Matth.* XXVII: 57.) verhaalen, dat JOSEPH om zyn doen in de gevangkenisse zoude gezet zyn: doch wyl andere Schryvers, zoo veel ik weete, daar niets van melden; denke ik, dat dit bericht voor een verdichtzel te houden zy.

Men zoude hier op in het algemeen kunnen zeggen: dat zulks geschied zy door de schikkinge van de Godlyke Voorzienigheid en Almacht, welke de harten der menschen in zyne hand heeft, neigd en bestuurd tot zyne wyze eindens; en dat dit dus volgens den voorbepaalden raad en kennisse Gods zoo heeft moeten zyn.

Edoch, gelyk ik dit van gantscher harte toestemme; zoo kan ik niet zien, dat het tot oneere van het Hooggeduchte Opperweezen verstrekken zoude, by aldien men, booven en behalven, deeze algemeene reeden, noch een of andere konde uitdenken, welke zoude hebben kunnen aanleiding geeven, dat de Jooden zich in deezen hebben stil gehouden, en die liefdeplicht, welke zekerlyk tot 's Heilands eere verstrekte, niet zyn te keer gegaan.

Hebben de Jooden van dit doen van Joseph geweeten, dan niet?

Wat het laatste betreft, dat zy 'er namentlyk niet van zouden geweeten hebben, en dus buiten staat geweest zyn, om zoo'n *aanzienlyke* Begraaffenisse te stuiten, daar omtrent doet zich by my eenige zwaarigheid op.

Zoude de Gerechts-plaats aanstonds na de kruiçiging zoo geheel van aanschouwers ontbloot zyn geworden, dat 'er niemand, behalven de Krygsknegten, gesteld om op de kruiçelingen te passen, gebleven zy, die deeze behandeling van Joseph gezien hebbe, of den verbitterden Jooden daar van onderrichting gaan geeven?

't Is waar Lucas (XXIII: 48.) bericht ons wel, dat *alle de schaaren* van de plaatse des Gerechts *wederkeerden*: edoch door de *schaaren* schynen daar ter plaatse niet zoo zeer verstaan te moeten worden de vyandige Jooden, als wel de zulken, welke, of uit droefheid, of uit verontwaardiging over de slechte behandelinge, den Heiland aan-

gedaan; of eindelyk uit verbaasdheid over de wonderteekenen, die 'er gebeurd waaren, op hunne borsten sloegen: het geen voorzeeker de verbitterde Jooden niet zullen gedaan hebben, die zelfs na den dood den gezeegenden HEILAND, den vuilen smaad en lasternaam van Verleider (Matth. XXVII: 63.) durfden geeven.

Mag men dus eenigzins vermoeden, dat de Jooden van het doen van JOSEPH niet onbewust zyn geweest; verdient het zeekerlyk eenige opmerkinge, dat zich de Jooden zoo stil gehouden hebben, en niet getracht te beletten, dat deeze by hen verachte Kruiçeling, welken zy noch zoo in zyne laatste levens-oogenblikken op de schandelykste wyze hadden gesmaadigd, op zulk een *eerlyke* en *fatzoenlyke* wyze door JOSEPH, een Man van zoo veel aanzien, verzeld van NICODEMUS, meede geen Man van laagen rang, wierd behandeld.

Is dit toegekomen door ontzach voor de achtbaarheid van die Mannen? Dit kan men niet wel toestaan. Hoe? zouden zy JOSEPH en NICODEMUS niet hebben durven tegengaan; daar zy noch zoo onlangs onbeschaamdheids en stoutheids genoeg hadden, om zelfs den Landvoogd der Romeinen toe te duwen: *Indien gy deezen los laat, zoo zyt gy* CÆSARS *vriend niet?*

Wat mag dan toch de reeden geweest zyn, waarom zy den Raadsheer in dit opzicht ongemoeid hebben laaten geworden?

Men zoude kunnen zeggen: CHRISTUS hadde zich, na hunne gedachte, niet van het Kruiçe kunnen verlossen, gelyk zy Hem daar toe hadden uitgetard; maar was nu dood: Hy, die hun altyd als een scherpe dooren in het vleesch geweest was, was nu weg: zy hadden verkreegen, daar het hun altyd om was te doen geweest: het konde hun dus nu niet verscheelen, dat Hy op een *meer* of

of *min-fatzoenlyke* wyze begraaven wierd: Hy moest toch, volgens de Wet (Deuteron. XXI: 23.) begraaven worden.

Doch niet onvoeglyk dunkt my, dat ook voor reeden kan gegeeven worden het aannaderen van den Sabbath, welke zoo ſtond in te gaan, (waarom ook JOSEPH zelve zoo veel ſpoed moeſte maaken om het Lyk in het naby geleegen Graf, volgens Joann. XIX: 42. te leggen) dat, zegge ik, het aannaderen van den Sabbath hen belet hebbe, eenige beweeging in deezen te onderneemen; en dat zy dus, hoewel ongaarne, weegens gebrek van tyd en geleegenheid, JOSEPH in zyn liefderyk en pryswaardig werk ongeſtoord hebben laaten voortgaan.

Of, zouden ook moogelyk de Jooden, gezien hebbende de Wonderteekenen, die 'er gebeurd waaren, eenigzins tot nagedachten gekomen zyn, of miſſchien waar mogte zyn, 't geen Hy voorzegd hadde; dat Hy namentlyk ten derden dage zoude opſtaan of opgewekt worden? zoo dat ze nu, als met een ſoort van nieuwsgierigheid bevangen, gedacht hebben: Hy moeſt toch, (gelyk gezegd) begraven worden: geraakt Hy in het graf van JOSEPH; men kreeg Hem dus als in eene verzeekerde plaatze: men wiſt dan waar Hy begraven wierd: men kreeg dus geleegenheid om zeeker te weeten, of zyne Voorzegginge waar, dan valſch, geweeſt waare: men kon ten derden dage gaan zien, of Hy weder leefde, dan niet?

Althans ſchynt het verzegelen van het graf eenige aanleidinge te geeven om te denken, dat hun oogmerk geweeſt zy, om ten derden dage te gaan onderzoeken, wat 'er van die zaak waare. Edoch vreezende, dat zyne Vrienden intuſſchen mogten komen, het Zegel breeken; Hem ſteelen, en dan zeggen, dat Hy uit den dooden waare opgeſtaan; vervoegen zich hunne Overſten al

aanstonds na de Voorbereiding, (Matth. XXVII: 62.) by den Stadhouder, om hem te verzoeken, dat hy het graf op de eene of andere wyze wilde laaten verzeekeren.

Dus wilden zy dan liever gedoogen, dat CHRISTUS deeze eere van eene *deftige* begraaffenisse wierd aangedaan; dan naderhand de geleegenheid missen, om, (by aldien Hy niet weeder mochte verreezen zyn) zich te beroemen, en mogelyk ook Joseph en Nicodemus zelven te verwyten, dat zy eenen valschen Propheet hadden aangehangen.

Doch dit hun oogmerk wierd verydeld: wyl CHRISTUS s' morgens al vroeg uit den dooden verreezen, en de graf-rotze uitgestapt was.

Ten Toegifte zal ik, by deeze geleegenheid, hier aanhechten myne gedachte over de plaats van Matth. XXVII: 65.

De woorden, ἔχετε κυστωδίαν, daar te vinden, door de Onzen overgezet in de Aantoonende Wyze, *gyl. hebt eene wacht.* Anderen willen liever in de Gebiedende Wyze *hebt gyl.* d. i. *neemt eene wacht.*

Wat my betreft, ik zoude het met de Onzen neemen in de Aantonende Wyze; doch zoo, dat ik my den Stadhouder Pilatus verbeelde als moede geworden zynde van de herhaalde aanzoeken der Jooden, in de zaak van CHRISTUS, en thans als in drift teegen dezelve uitvaarende, als of hy zeide: pas hebt gyl. my komen lastig vallen, met uw verzoek, dat ik het Opschrift des Kruiçes veranderen zoude: nu koomt gyl. al weder my het hoofd warm maaken: ik hebbe ul. immers eene wacht toegestaan: wat behoeft gyl. my dus te koomen ontrusten: bediend u van die wacht; doet 'er meede, en met het graf, zoo als gyl. het verstaat. Want dat de Stadhouder in deeze tyds-omstandigheid (moogelyk ook uit wroeging van zyn geweeten)

ten) in geen bedaarde gemoeds gesteldheid geweest zy, dunkt my dat niet onduidelyk af te neem is uit zyn bitsch antwoord, den Jooden by hun voorig verzoek toegeduuwd; *dat ik geschreven hebbe, dat hebbe ik geschreven*, en zal dus, zonder verandering, geschreven blyven.

Althans booven gemelde woorden schynen my toe, dus genoomen, veel meer nadruk te hebben, dan dat men ze in een *eenvoudige* en *flaauwe* Aantoonende wyze begrype uitgesprooken te zyn.

A. D. R.

Uit Dordrecht,
1 April 1769.

LEEVENSBESCHRYVING

VAN DEN WEL-EERWAARDEN EN ZEER GELEERDEN HEERE

NANNINGIUS EGGES, Pet: Fil. Joa. Fr.

In zyn Wel-Eerw. Leven Predik. te *Haringhuizen.*

HARINGHUYZEN. Alhier is op den 16. Febr. 1769. des Avonds omtrent 5 uuren, in den Ouderdom van omtrent 53 Jaaren, aan een zeer haastig en onverwagt toeval, overleden, onze tedergeliefde Leeraaar, de Wel-Eerw. Godzalige en zeer Gel. Hr. NANNINGIUS EGGES, Petr. Fil. Joannis Fr.

Zyn Wel-Eerw. geboren op den 5 Maart 1716. en van der Jeugd af aan tot den Heiligen Dienst geneigd en opgeleid, volbragt zyne Academie-studien op Leidens Hoge School, voornamelyk onder het geleide van den Hoog-gel. Heere JOANNES WESSELIUS, en wierd op den 26 Sept. 1738 onder het getal der Proponenten aangenomen; en vervolgens Ahier beroepen den 28. Dec. 1738. en bevestigd op den 26. April 1739. Dus hebben wy ons in s'Mans ligt omtrend 30 Jaaren mogen verheugen, en zyn Wel-Eerw. met onvermoeyden yver het Heilig Dienstwerk onder ons zien verrigten, niet tegenstaande een verouderde borstkwaal hem dikwerf den Predikdienst zeer bezwaarlyk maakte. Des daags voor zyn Wel-Eerw. overlyden zynde de Dank- Vast- en Bede-dag heeft zyn Wel-Eerw. nog in betoning van veel geest en kragt, met grooten yver en getrouwheid gepredikt, des morgens over *Deut* XXXIII: 26-19. *Niemand is er gelyk God, o Jeschurun,* en des Nademiddags over

over *Pſ.* XXXIV: 12—16. *Komt gy Kinderen, boord, na my enz.* Des anderen daags bevond zyn Wel-Eerw. zig des Morgens nog wat vermoeyd door het werk des voorigen daags, en was zelfs van voorneemen zynen Vriend en Nabuur J. M. POSTHUMUS, Predik. te *Barzingerhorn*, te gaan bezoeken, zo niet de ongunſtigheid van het weder het hem belet hadde, en zo niet zyn Wel-Eerw. door de komſte van den Laaſtgenoemden Heer met nog een Vriend daarin was voorgekomen, die tot des Nademiddags ten 3 uuren by hem bleven, en van hem affcheid namen, terwyl zyn Wel-Eerw. wederom, gelyk meermalen, klaagde, over zware bezettinge op de borſt; en het behaagde den vrymagtigen Heere van Leven en van Dood zyn Wel-Eerw. ruim een uur daar na, door eene toenemende beklemdheid op de borſt, het tydelyke met het eeuwige te doen verwiſſelen. en, zo wy op goede gronden vertrouwen, in het ryk der zalige onſterffelykheid te doen overgaan.

s'Mans Karaƈter, maakte hem by allen, die hem van naby kenden, zeer bemind. Afkeerig van veinzery, toonde hy zig een beminnaar en voorſtander van mannelyke deugd en Godsvrugt te weezen. Vriendelykheid, beſcheidenheid liefde, vrede en opregtheid, blonken zo in de verrigting van zyn Dienſtwerk, als in zyn dagelykſche omgang en verkeeringe helder uit; hy was gulhartig van beſtaan, medelydende van aart en altyd vaardig en gereed ter hulpe van Elendigen, zo naar het lighaam als naar den Geeſt; en zyn onvermoeide arbeid en yver in het werk van zynen Heere, gingen menigwerf de kragten van zyn zwak lighaam te boven; zo dat wy in den Overledene het verlies van eenen waardigen Euangeli-Dienaar, een

trouwhartigen Vriend en een liefderyken Vader, met heete tranen beschreyen.

Meerder berigt heeft de Boekzaal-Lezer van s' Mans leven, deugden en bekwaamheden niet te verwagten, vermits de Overledene van onnodige loftuitingen zig altyd afkeerig heeft betoond.

Alleenlyk moeten wy nog melden, dat zyn Wel-Eerw. nagedagtenis onder ons plegtig gevierd is op den 26. Febr. door eene deftige Lykrede van zynen naburige Amptgenoot den Wel-Eerw. zeer Gel. Heere A. Koning, geagt Euangelie-Dienaar te *Schage*, als daar toe verzogt zynde, predikende by die gelegenheid voor een groten toevloed van menschen, onder sterke aandoening, zo van den Spreker als Toehoorderen, de zeer gepaste woorden van *Ps.* XC: 3—6. *Gy doet den mensche wederkeeren tot verbryzeling enz.* de Voorafsprake was uit den voorgezongen *Ps.* XC: 9. en het nagezang uit *Ps.* CIII: 8.

BEKENDMAKING

Wegens het Vlissingsche Genoodschap.

Nademaal het VLISSINGSCHE GENOOTSCHAP ter bevorderinge van nuttige kunsten en wetenschappen, onder de protectie van Zyne *Doorl. Hoogheid den Heere Prince van Oranje*, en door den yver van de Leden het zelve uitmakende, het genoegen heeft zyne pogingen zoo ver gevorderd te zien, dat binnen korte een gedeelte der Verhandelingen, aan het zelve toegekomen, het licht zal zien, wordende zoo met het vervaardigen der kunstplaten als het drukken van het werk alle

alle mogelyke spoed gemaakt; zoo hebben de Leden van het zelve dienstig geoordeeld hier van het publyk by voorraad kennis te geven, en, terwyl Zy voornemens zyn by de uitgave van het 1ste deel een omstandiger historisch bericht van de oprechting, bestaan en oogmerk van het zelve te geven, thans alleenlyk bekend te maken van voornemen te zyn, jaarlyks ook eene prysvrage op te geven, en den autheur, die dezelve, naar hun oordeel, best beantwoorden zal, eene belooning toe te zeggen, bestaande in een gouden medaille op den stempel van het genoodschap geslagen, met den naam van den Schryver en het Jaartal op den rand.

Het Genootschap vleit zich, dat, gelyk des zelfs oogmerk is, al wat in hun vermogen is toe te brengen, om door de uitbreiding van kunsten en wetenschappen aan het algemeen belang, inzonderheid dat der Provincie *Zeeland* en der Stede *Vlissingen*, bevorderlyk te zyn, velen zich zullen opgewekt vinden om in dezen behulpzaam te zyn; en geeft thans eene Vrage, om voor den eersten May 1770 te beantwoorden, op:

Welke zyn de bewooners van Zeeland geweest tot aan de vyftiende Eeuw, hoedanig waren hunne Zeden en Godsdienstplichten; en welken oorsprong en voortgang hebben de fraaye letteren, kunsten en wetenschappen onder dezelven gehad?

De antwoorden op de Vrage moeten niet met den eigen naam des Schryvers, maar met een verzegeld billet, het welk dezelfde Zinspreuk tot opschrift heeft, waar in des Schryvers naam en adres gemeld zyn, verzegeld aan den Heer *Justus Tjeenk*, Secretaris van dit Genootschap, zeer leesbaar geschreeven in het Nederduitsch, Fransch of Latyn, *franco* gezonden worden.

Ieder eenen, wie het ook mag wezen, staat vry naar den prys te dingen, uitgezonderd hun, die

in eenig opzicht leden van dit Genootſchap zyn. Ook zal het den genen, dewelke den prys behalen zal, niet vry ſtaan zyne Verhandeling, waar op hem de prys is toegewezen, het zy in 't geheel of ten deele, het zy afzonderlyk of by eenig ander werk, te doen drukken zonder uitdrukkelyke toeſtemming van dit Genootſchap.

Alle de antwoorden zullen moeten ingegeven zyn voor den 1 Mey 1770. na welken tyd geene meer tot den prys zullen worden toegelaten.

Nog ſtelt het Genootſchap, op dezelfde voorwaarden, voor eene Vrage om voor den eerſten Mey 1771. te beantwoorden:

Welke zyn de redenen der menigvuldige vallen of grondbraken in de Zeedyken, voornamelyk die der Provincie Zeeland, en op welke wyze konnen dezelve best voorgekomen, of, daar zynde, ſpoedigst en minst kostbaar herſteld worden

Dit Genootſchap zal ook ontfangen alle zoodanige ſtukken, welke aan het zelve, door wie het zy, worden toegezonden, behelzende eenige nieuwe uitvindingen of verbetering van oude Waarnemingen, over onderſcheidene takken der kunsten en wetenſchappen, en wat meer zou kunnen ſtrekken om derzelver uitbreiding te bevorderen; en ten einde een ieder daar toe aan te moedigen, zal het Genootſchap nog twee zilveren Gedenkpenningen uitdeelen aan die genen, die aan het zelve de beste memorien en de beste Waarnemingen zullen hebben toegezonden.

LET-

LETTER-NIEUWS.

HOLLAND.

ROTTERDAM. J. BOSCH en R. ARRENBERG geven uit, en hebben alom verzonden: De *Belisarius* van den Heer MARMONTEL beoordeeld, en de kwade Zeden der vermaardste Heidenen aangetoond, ten bewyze hoe onbedagtzaam men dezelve om hunne deugdzaamheid verhemeld heeft, door P. HOFSTEDE, Predik. te *Rotterdam*. Derde Druk. In gr. Octavo. De Prys is 26 st.

By A. BOTTHALL, en L. VERMANDE te *Hoorn*, is gedrukt, en in de Steden te bekomen, het zeer stigtelyk en nuttig Werkje, genaamt: *Zielwagt der Opregte, over haare beminde Zonde, of het voornaame middel, tot afweering van Gods zwaar drukkende Oordeelen, over Neêrlands Staat en Kerk*, voorgesteld uit *Psalm* XVIII: 24. In Octavo, à 11 st. ingen.

HAARLEM. NICOLAAS BEETS, geeft heden uit: DAVIDS *Vreede-Wensch over Jerusalem* uit *Psalm* CXXII: 8. Nader uitgebreid en over de loffelyke Stad *Haarlem* uitgesproken in eene Leerreden, gedaan in de groote Kerk, des avonds den 22. Decemb. 1726. door den Wel-Eerw. Heer NICOLAUS BELLAART, beroepen Predik. te *Leerdam*, en nu op verzoek der tegenwoordige Heeren Regenten van 't Weeshuis met eene aanpryzende Voorreeden verrykt, door den Wel-Eerw. Heer GYSBERT de BROUWER, Predik. te *Haarlem*. In Quarto De Prys is 6 st. breeder van den Wel-Eerw. Heer BELLAART te vinden, in eene Leevensbeschryving, geplaatst in de Boekzaal van January 1769.

By bovengem. zyn nog eenige weinige Exemplaaren te bekomen: *Leerreeden* over *Haggai* II: 5 en 6 ter sluiting van het Noord-Hollandsche Synode te *Amsterdam*, uitgesproken in de Nieuwe Kerk aldaar, den 7. August. 1766. door den Wel-Eerw. Heer JOHANNES TRELLONT, Predik. te *Haarlem*. In Quarto. De Prys is 7 st.

Nog zyn by bovengem. te bekomen: *Proeve over het Geluk of Wysgeerige Bespiegelingen over de Voordeelen en Onheilen van het Menschelyk Leeven*, door den Geleerden Heer S. FORMEY, Hoogleeraar in de Wysbegeerte, en Lid

Lid van verscheide geleerde Genoodschappen. Uit het Fransch vertaald. In gr. Octavo. De Prys is 12 st.

AMSTERDAM. By G. de GROOT en ZOON, word thans aan de Heeren Intekenaaren afgelevert voor *f* 4 : 2. het Vierde Deels Tweede Stuk, behelzende de Letters I. en K. van het *Bybels Zakelyk-Woordenboek;* in het welke voorkomen, en verklaard worden, niet alleen alle Landen, Steden en Gewesten, Gebouwen en merkwaardige Plaatsen, Zeën, Rivieren en Bronnen, Bergen, Daalen en Boomen, Tempels, Godts- en Afgoden-Huizen, Offerhanden en Godtsdiensten, Afgoden der Jooden en Heidenen, Volkeren en Natiën, Mans- en Vrouwspersoonen, Dieren, Berg-Stoffen, Gewichten, Ellen, Maaten en Munten; maar ook veele andere merkwaardige Woorden en Spreekwyzen, Geloofs-Belydenissen, Gelykenissen en Voorbeelden, Gezichten en Geschiedenissen, Deugden en Ondeugden, Gewoontens en Gebruikelykheden, Zonderlinge Gevallen, Konsten en Handteeringen, Wonderwerken en Tekens; van hoedanige Dingen in de gantsche Heilige Schriftuure gemeld word. Kortelyk, alles wat tot Opheldeiinge van donkere en zwaare Schriftuurplaatsen des Ouden en Nieuwen Testaments eenigzints dienen kan, en daarin vervat is. Uit de Verklaringen, Redenvoeringen en Schriften, als mede andere Aanmerkingen der beste Godtgeleerden, Zinryke Oudheid-kundige en beroemde Kerk-Leeraaren, by een gezamelt, en volgens een Alphabetische Ordeninge geschikt, ten zonderlingen Nutte en Gemakkelykheid voor Schriftuur-Lievende Waereldlyke en Kerkelyke Redenaaren. Door JACOB GERARD STARINGH, Bedienaar des H. Euangeliums te *Gouderak*. In gr. Quarto. De Prys voor die niet ingetekend hebben is *f* 5 : -. Van de voorige Deelen van Letter A. tot H. zyn nog eenige Compleet te bekomen tot *f* 24 : -.

Bovengemelde adverteeren hier by, dat 'er nu nog een zeer klein getal Exemplaaren overig zyn van het doorwrochte Werk, genaamd: *Uitlegging van den Sendbrief van Paulus den Apostel aan den Hebreen*, door JOH. OWEN, Doctor der Godgeleerdheid. Uit het Engelsch vertaald door SIMON COMMENICQ, 4 Deelen in 7 Stukken, welke nu niet minder te bekomen zyn als *f* 20 : -. zynde de Prys zoo als dezelve voor de vermindering geweest is.

By J. LOVERINGH, is van de Pers gekomen, het uitmuntend en keurig uitgevoerd Werkje: CALLISTUS en SOPHRONIUS, of *de Vrygeestige Man van Fatzoen*, en *de Deugdzame Land-Edelman*. Volgens hunne eigenaar-

tige

tige kenſchetzen, zo levendig als natuurlyk, in drie zeer aandoenlyke Samenſpraaken, afgebeeld; en hunne voorbeelden, deels ter navolginge, in alle kragt, en nadruk, vertoond, en aangedrongen. Uit het Engelſch van den Heer THOMAS MULSO, Schildknaap. Met vier fraaije Kunſtplaatjes, door den beroemden J. C. PHILIPS geïnventeerd en gegraveerd, verſierd, à 22 ſt. Dit verrukkend en bekoorlyk Werkje, dat in een goede ſmaak geſchreven is, en aan een eerlyk gemoed het ware gevoel van Deugd en Ondeugd op het levendigſte afſchetſt, en voor een Meeſterſtuk der Zedekunde te houden zy, is reeds in meer dan eene taal vertolkt.

By S. van ESVELDT, is gedrukt, en zyn alomme te bekomen, als ook te *Alkmaar* by J. MAAGH, *Utrecht* by A. van PADDENBURG en te *Leeuwaarden* by CHALMOT: *Ezopiſche Fabelen van* FEDRUS, *gevryden Slaaf des Keizers* AUGUSTUS, in Nederduitſch Dicht vertaald en met Aanmerkingen verrykt door D. van HOOGSTRATEN; in 8vo. met 98 nieuw geïnventeerde en geſneeden Konſtplaaten, door den alomberoemden Plaatſnyder S. FOKKE. De Prys is 44 ſt. Dit Werk dat in allen opzichte zeer fraai is uitgevoerd, kan aan de leergierige Jeugd tot Pryſen worden gegeeven.

Als mede uit het Franſch in 't Nederduitſch vertaald: *Brieven van* ADELAIDE de DAMMARTIN, Gravinne de SANCERRE, aan mynen Heere den Grave NANCE, haar Vriend, door Mevrouw RICCOBONI; 8vo. 2 Deelen. De Prys is 15 ſt. Men zie over dit Werk, wat 'er van gezegt word, in de Bibliotheek der Geleerden voor de Maanden April, May en Juny 1767. Het leezen van dit ten hoogſten aangenaam Werkje, zal een ſmaak voor de Romans verwekken, zelfs in die geenen, die 'er het ſterkſte tegen vooringenomen zyn.

Nog: *Brief van een Vriend te Amſterdam, aan zynen Vriend in Gelderland*; over de thans uitkomende Schriften ter verdeediginge van den *Beliſarius* van MARMONTEL. Benevens eene Miſſive aan den Heer C. NOZEMAN, Predik. te *Rotterdam*.

By J. KOK word uitgegeeven: De XXXVII. *Waarbeden*, geſteld tegens over de XXXVII. *Godslaſteringen* voorkomende in de *Beliſarius* van den Heere de MARMONTEL. Uit het Franſch vertaald. In gr. Octavo, à 7 ſt.

By bovengem. zyn nog te bekomen eenige weinige van de *Godgeleerdheid en Dichtkunde der Ouden*, en byzonder die van SOCRATES, PLATO en andere *Marmontelſche Hemellingen*. In groot Octavo, à 10 ſt.

Ver-

Verder word by denzelven als mede by P. DOOREWAART uitgegeven: *Het Lierdicht of de waare Held verandert*, en aan den Schryver daar van toegezonden. In Quarto.

P. J. ENTROP en A. van GOOR, hebben door een sierlyke hand uit het Fransch in 't Nederduitsch doen vertaalen, en werkelyk ter Drukpers gegeven, *de Euangelische Leeraar, of Verzamelinge van Euangelische Predikatien*, over 's Heilands Geboorte, Leeven, Wonderdaaden, Vernedering en Verhooging, door JEAN NARDIN, Herder en Leeraar in de Gemeente toegedaan de Onveranderlyke Augsburgsche Geloofsbelydenis te *Blaumont*, in het Hertogdom *Lotharingen*.

By PHILIPPUS DOOREWAART werd thans uitgegeven, en is mede in de Buitensteden by de voornaamste Boekverkopers te bekomen: JOSEPH, in negen Zangen, gevolgt naar 't Fransch van den Heere BITAUBE, Lid van de Koningklyke Maatschappy der Wetenschappen en fraaije Letteren van de Academie te *Berlyn*. De Prys is *f* 1 : 5 Dit Werk heeft by alle Letterminnaars niet alleen den lof, dat het de Origineele Werken (namentlyk die van MILTON en den beroemden GESNER) die de Schryver zegt gevolgt te zyn, in veele deelen niet alleen evenaare, maar zelfs overtreffe; en boven dien heeft het zelve mede de goedkeuring van de strengste Journalisten weggedraagen.

By bovengem. word mede uitgegeven: *De Tempel van Venus te Gnide*, in zeven Zangen —— *Non murmura vestra columbæ Brachia non hederæ, non vincant oscula conchæ.* Zynde een in 't Griekseh geschreven overblyfzel van 't Bruilofts Gedicht van den Keizer GALLIENUS. Gevolgt naar de Vertaaling van den Heer MONTESQUIEU, à 10 st.

Noch geeft bovengem. en JAKOBUS KOK uit: DAVID *Geregtvaardigt*, tegens de ongegronde Beschuldigingen van het Bybelonteerend Geschrift, de *Waare Held*, Lierdicht. Waar by duidelyk word aangetoont, dat DAVID, door zyne Deugd alleen, buiten zo veele andere uitmuntende Hoedanigheden, een Waar Held geweest is. Door PHILALETES, à 10 st.

JAN NIEUWENHUYSE, bied tot het einde van de Maand May aan, voor de geringe Prys van 30 st. *De zuivere Leere der Waarheid die na de Godzaligheid is*, in haar byzondere Geloofsstukken aaneengeschakelt by het Ligt des Geestelyken Heiligdoms geopent, met betooglyke bewysredenen aangedrongen tegen allerlei oude en nieuwe Dwaal-Secten verdedigt, en naar vereisch van een iege-

lyk

lyks Ziels-gestaltenis onderscheidentlyk toegepast, door W. THEMMEN, in leeven Dienaar Jezu Christi in de Gemeente te *Arnhem*. Zynde twee Deelen in drie Stukken. Groot over de 2100 Bladzyden.

VRIESLAND.

LEEUWAARDEN. By WIGERUS WIGERI is gedrukt: *Verzameling van Redevoeringen* over *Matth*. X, XI en XII. Door HERMANNUS VENEMA, Hoogleeraar in de H. Godgeleerdheid en Kerkelyke Geschiedenissen, en Academie-Prediker aan Frieslands Hoogeschool te *Franeker*. Uit het Latyn vertaald door PETRUS WIGERI, Predikant te *Oosthem*. Eerste Deel.

HARLINGEN. By VOLKERT van der PLAATS Junior, is van de Pers gekomen: *Levensbeschryving van verscheidene vermaarde Italiaansche Mannen en Vrouwen*. Inhoudende: *Franciscus Petrarcha*, *Laura*, *Janus Vincentius Gravina*, *Petrus Aretinus*, *Helena Lucretia Cornaro*, *Francois Huppazzoli*, *Torquatus Tasso*, *W. van Briënne*, *Broeder Elias*, en *Bianca Capello*. Beschreeven door een Genootschap van Geleerden, en onlangs uitgegeeven. Uit het Fransch vertaald. In gr. Octavo, à 24 st. ingenaaid. Is alom te bekomen. Dit Werk heeft in *Frankryk* zo zeer behaagd, dat men binnen 't Jaar twee drukken daar van heeft moeten aanleggen.

STAD EN LANDE.

GRONINGEN. By H. VECHNERUS gaat ter Drukpersse, eene *Verhandeling van de Diëet*, of *Levens-orde*, opgesteld door den Heer JOHANN GOTTLOB KRUGER, Professor in de Filosofie en Geneeskunde; Lid van het Roomsch-Keizerlyk Genootschap der Natuur-onderzoekeren, en, van de Koninglyk-Pruissische Academie der Weetenschappen. Uit het Hoogduitsch vertaald door J. W. L.

BE-

BEKENDMAKING.

JAN WILLEM van SLYPE, Predik. te *Nieuwland*, onder de Classis van *Gorinchem*, met de uiterste bevreemding, in de Boekzaal der vorige Maand, het bericht van de verwondering der Heeren Visitatoren in de Classis van *Maastricht* en *Lande van Overmaze*, over zyne advertentie in de Boekzaal van February laatstleden, betreffende de aanbieding van het aanstaande Beroep te *Gulpen*, *Vylen* en *Margraten*, gelezen hebbende. — Acht tot Justificatie van gemelde advertentie, niets anders nodig, dan by dezen te melden, dat hy vertrouwt, dat een onbevooroordeeld Lezer, uit de woorden, *het Beroep aan te bieden*, en zyn verzoek *om aldaar tot* DE AANSTAANDE *Beroeping in geene verdere aanmerking te komen*, wel onderscheid zal gemaakt hebben, tusschen *de aanbieding van 't aanstaande Beroep*, en *de actueele Beroeping* zelve; terwyl het den Kerkenraads-leden vrystond (onverminderd hunne verpligting, om by hun Ed. Mog. DE HEEREN RADEN van STAATEN, met concurrentie van de *Classis*, handopening te verzoeken, en met medestemminge van de *Visitatoren* het beroep te doen) eene voorafgaande aanbieding tot beproeving van een Persoon, over wien men hesiteert, of hy, geroepen wordende, komen zal, dan niet, naar welgevallen te doen; behalven dat dit ter verantwoording van den Kerkenraad lag, en hem geenzins behoorde geweten te worden, die van hare verpligting kon onkundig zyn. Maar daar en boven oordeelt hy, tot betoninge van zyne onschuld in dezen, voor een iegelyk open te moeten

ten leggen eene Authentique Copye van de Missive, hem door den E. Kerkenraad dier gemelde vaceerende plaatzen toegezonden, van deezen liefderyken inhoud:

Copie.

„ Wel Eerw. en Hoog Geleerden HEER!

„ Door het overlyden van den Eerw. Heer
„ Predikant FREENS onzen Predikant FLODORP
„ naar *Meerssen* beroepen zynde, en denzelven
„ dit Beroep geaccepteert hebbende; is de Pre-
„ dikants-plaats van *Gulpen* en *Vylen* en *Marge-*
„ *raten* komen te Vaceeren.
„ Het zal U Eerw. nog wel in geheugen wezen,
„ dat over twee jaaren dito Hr. FREENS door een
„ gevaarlyk toeval bezogt zynde, den doen-
„ malige Kerke en Raad van alhier U Eerw. voor-
„ stellende in val dien cas mogte arriveren, (ge-
„ lyk als nu exteert) of U Eerw. als dan de Pre-
„ dikants-plaats alhier wel hadt willen aanvaarde,
„ dezelven doen met eenigen grondt dat verge-
„ noegen konde verwagten.
„ 't Is ook U Eerw. niet onbekent dat de Pre-
„ dikantsplaats alhier vergeven wordt door zeven
„ stem hebbende Leeden, waarinne wy vier on-
„ dergetekende, elk een stem, en de drie Visitato-
„ ren ook elk een stem zyn hebbende. En terwyl
„ wy van U Eerweerdens yver; goede Leer, ge-
„ trouwigheid in deszelfs Bedieninge, stigtelyk en
„ voorbeeldelyk leeven en wandel, zoo door ei-
„ gene ondervinding als by reputatie volkoment-
„ lyk overtuigt wezen. En wy U Eerw. nog de-
„ zelve hertelyke liefde zyn toedragende, zoo zal
„ U Eerw. ons niet qualyk neemen kunnen, dat
„ wy mits deeze de vryheid gebruiken om ons aan
„ U Eerw. te informeren in Cas wy vieren (zoo
„ als wy vast afgesproken en geresolveert zyn,

„ waar op U Eerw. volkomen ſtaat maken kunt)
„ by de Electie van eenen nieuwen Predikant,
„ onze ſtemmen op U Eerw. gaven, of U Eerw.
„ ons dan dat gewenſcht vergenoegen zoude ge-
„ ven van het beroep te accepteren, waar toe wy
„ mits dezen U Eerw. van gantſcher harte zyn
„ biddende, hier door zoude niet alleen ons maar
„ de geheele Gemeinte veel blydſchap ende trooſt
„ wedervaren.

„ Die wie in verwagtinge van een gunſtig ant-
„ woord, d' eer hebbe, ons in U Eerw. liefde en
„ aandenken te recommanderen, en met uitmun-
„ de Hoogagting blyve

Wel-Eerwaarde en Hoog-Geleerde Heer

U Eerweerdens Onderdanige Dienaren

(Was getekend)

M. de Swart, Ouderling, J. H. Justenius, Oul. J. Bevilliod Abr. Ernst.

Gulpe den
10. Febr. 1769.

Na gedaane Collatie is deeze accorderende bevonden met de Origineele Miſſive by my Secretaris der Stad *Gorinchem* den 11. April 1769.

A. v. Bleyswyk.

BE-

BEKENTMAKING

Van ver de meerderheid van de Leeden der E. Classis van Buuren.

Ver de meerderheid van de Leeden der E. Cl• van *Buuren* rypelyk overwoogen hebbende het in de voorgaande Jaaren op de naam van Fredrik Bruyn, aan haar ingeleverde, en om het een en het andere *incident ad referendum* genomen gedrukt Proteſt en Apel, vervattende eene doleantie over de handelingen der E. Clasſis in de zaak tuſſchen hem en den E. Kerkenraad van *Yſſelſtein*, toen ter tyd exſterende, vind zig verpligt, vermits het voorgemelde Proteſt en Apel in ſtaat is om andere, die der zaken niet kundig zyn, zeer ſiniſterlyke en nadeelige gedagten, des aangaande, in te boezemen, by deeze tot redding en maintien van haar eer, te adverteeren, dat het zelve in zig behelſt veelvuldige onwaarheden, en enorme verdraeijingen van haare Claſſicale Reſolutien, die (dat elk vreemt moet voorkomen) daar woordelyk zyn ingelaſt, benevens veele *indecente* en *læſive* uitdrukkingen tegen de eer van de E. Clasſis, den Yſſelſteinſchen Kerkenraad en waardige Leeden van dien; weshalven zy niet en twyffelt, of die geene, aan welke het gemelde Proteſt en Apel mogt zyn, of worden vertoont, zullen zig nu door het zelve niet laaten innemen, in tegendeel hier uit met verontwaardiging zien, waar men zoodanigen Opſteller of Opſtellers van zulke dingen voor te houden hebbe; durvende zig ver de meerderheid van de Leeden der E. Clasſis geruſtelyk refereeren aan haare Acte, die de waarheid van dit haar geadverteerde ten allen tyden kunnen uitwyzen.

Gedaan in de Clasſicale Vergadering, gehouden den 4. April 1769.

Teſtor

Joh. Corn. van Nas, Cl. T. T. Scriba.

ACADEMIE- EN SCHOOL-NIEUWS.

UTRECHT.

Onder den nieuwling aangekomen Rector Magnificus, voor dit Jaar, den Heere SEBALD RAVIUS, S. S. Theol. Doct. Ling. Or. & Ant. Sacr. Prof. Ord. is gepromoveert,

In de Rechten:

Den 9. deezer, D. JACOBUS FENWICK van der GON, Rotterodamo-Batavus, na gegeeven Specimen Juridicum *De Imputatione in Foro Civili.*

In de Wysbegeerte:

Den 20. dito. Dezelve D. JACOBUS FENWICK van der GON, Rotterodamo-Batavus, na gegeeven Specimen Philosophicum *De Imputatione.*

GOUDA.

Ter vervullinge van de Vacante Rectors plaatse der Latynsche Schoolen, is alhier beroepen de Heer PIETER DAUSY, Præceptor in de tweede Schoole in *'s Hage*, die in 't kort hier te gemoet gezien word.

's GRAVENHAGE.

Het Rectoraat der Haagsche Schoolen Vakant geworden zynde, door het Emeritusschap van den Heer Rector OUWENS, en de Heer Conrector VOYER, wegens zyne zwakke ligchaamsgesteltheid, zich

zich genoodzaakt gevonden hebbende, geene sollicitatie in dezen te entaméren; is alhier tot het Rectoraat beroepen de Heer SIMON de LEEUW, Rector te *Gouda*.

ZIERIKZEE.

Den 28. Maart is alhier de gewoone Promotie der Schooljeugd gehouden, welke, met uitmuntende Prysen beschonken, van lagere na hogere Classen bevorderd is: en heeft de Heer A. CAMPHUISEN, J. U. D. en Rector, deeze plegtigheid geopend met eene fraaye Redenvoering, *de Studii Historiarum in omnibus scientiis necessitate*; welke van de toehoorderen, van allerlei staat en rang, met een ongemeen genoegen aangehoort wierd.

KERK-NIEUWS.

GELDERLAND.

NYMEGEN.

HEMMEN Vakant. Zie Decemb. 1768.
HEES EN NEERBOSCH. Zie Octob. 1768.
NISTRIK, BALGOOY EN KEENTH Vakant.

THIEL.

D'AVAZATHEN. Zie Maart 1769.

ZALT-BOMMEL.

AALST Vakant. Zie onze vorige.

ZUTPHEN.

REKKEN. Zie Maart 1769. onder Zutphen.
VARSSEVELD. Zie Maart 1769.

OVER-VELUWE.

TERWOLDE Vakant. Zie Febr. 1769.
LUNTEREN Vakant. Zie Febr. 1768.

NEDER-VELUWE.

ELBURG Vakant. Dewyl den 14. deezer de Wel-Eerw. zeer geleerde Heer JACOBUS van de POLL, veel geacht Herder en Leeraar dezer Gemeente, na een Ziekte van veertien dagen, van ons door den dood is weggerukt, in het 59ste Jaar zyns Ouderdoms.

Vermits zyn Eerw. heeft begeert, dat in de Boekzaal van zyn Eerw. niet anders dan zyn Overlyden zou worden bekend gemaakt, heeft men geene nadere Leevensbeschryvinge te wagten.

De gedagtenis van den Overledene is vermeld van deszelfs Amptgenoot JOH. van DIERMEN, in een Lykpredikatie op den 16. April uitgesproken, onder veel aandoening van Spreker en Hoorders, over *Ps.* XXXIX: 5, 6. *Heere, maakt my bekent myn einde, enz.*

PEEL- EN KEMPELAND.

BERG-EIK, RIETHOVEN EN WESTERHOVEN (*). Na bekome handopening van hun Ed. Mog. de Heeren Raden van Staten, dato den

(*) *Berg-Eik*, *Riethoven* en *Westerhoven* met *Borkel* en *Schaft*, gelegen in en aan d' uiterste Grenzen van het Quartier van *Kempeland*, na de kant van 't *Luikerland*, één der 7 Dingbanken in de Meyerye van 's *Bosch*, alwaar de *Costuimen* van *Antwerpen* plaats hebben, bestaande, gelyk doorgaans, uit 7 Schepenen, waar van 'er *Berg-Eik* drie, en *Riet-* en *Westerhoven*, elk twee levert, en die door eenen Secretaris bediend word.

1. *Berg-Eik* van oudts *Eik* of *Eikenberg*, de Hoofdplaats, een wyd uitgestrekt Dorp van omtrent 320 Huizen, byna 9 uuren ten Z. van 's *Bosch*, 4 ten Z. W. van *Eindhoven*, 2 ten O. van d' Abdye van *Postel*, en naauwlyks een uur ten N. van *Luiks-gestel*, alwaar ook de Roomsche Priester dezes Dorps zyne wooninge heeft by een Kerken-huis, met een Klok voorzien en gebouwt op *Luiksen* Bodem, na by de Grensscheiding van het Staten gebied, behalven nog een andere, welke in 't midden van 't Dorp staat. Of den Hertog van *Bourgonjen*,

den 12. Decemb. 1768. heeft de E. Classis op hare gewone Vergadering Postpaschaal, gehouden te *Eind-*

jen, KAREL den Stouten toegenaamd, in den jaare 1468. die van *Bergeik* beschonken heeft met het Voorrecht, van het Dorp tot een Stad te maken, voorzien met Wallen en Poorten, blykt niet, ten ware men de Overblyfsels van een Oud Slot, in den Spaansen Oorlog door MONDRAGON verwoest, en thans door een Boer bewoond, en het Dorps wapen, zynde een *Burgundisch* Schild, aan een Eik hangende, en een daar by staande St. Pieter, met dit Opschrift: *Sigillum Scabinorum villæ de Berg-Eik*, voor een vast en onwrikbaar bewys van dit voorgeven, wilde doen doorgaan: zekerder is 't, dat daar van, tot hier toe, niets geworden is, en de legging daar toe niet zeer gunstig schynt. Het Beekje of Riviertje *Kierschap*, 't welk in de *Postelse* Heide ontspringt, te *Westerhoven*, gelyk ook ter plaatse, daar 't in de *Dommel* valt, onder *Rietboven* een Watermoolen draagt, stroomt hier midden, door, aan weerzyde, tot geen gering gerief en voordeel der Ingezetenen, met fraaije Wey- en Hooylanden bezoomd.

Behalven de vyf Jaarmarkten, die wegens haaren geringen toeloop niet veel om 't lyf hebben, heeft het Dorp nog 't Regt tot een Saturdagse Week-markt, welke 'er niet gehouden word. De Parochie-kerk, voorheen voor de Moeder-kerk van veele anderen, daarom streeks gehouden, is een groot aanzienlyk Kruisgebouw, staande in 't midden van 't Dorp, en op 't Kruis met een Toorentje, Klok en Uurwyzer, en van binnen met Pylaaren en een beschildert Verwulfzel, dog dat door den tyd kragtig vervallen is, voorzien, en in welkers Choor door den Predikant gepredikt word, die hier digt by Oostwaards een lugtige en bekwame Wooning, voorzien met een ruime Thuyn en aangelag, heeft; ¾ uurs ten N. O. van hier ontmoet men

2. *Rietboven*, welk met *Westerhoven* tot den jaare 1675. zyn eigen Predikant gehad heeft, dog zedert de *Combinatsie* van *Berg-Eik*, alwaar om de 3 of 4 weeken gepredikt word in een middelmatig Kruisgebouw, met Klok en Uurwyzer, en een hoger en lager Spits op het Muurwerk en 't Schip der Kerke voorzien. Zedert de Franschen in den jare 1688. hier de Pastorye Wooning, benevens andere Huizen, afbranden, zyn de Predikanten, die

Eindhoven, den 11. dezer, ter vervulling van deze Herderlooze Gemeente, de volgende Nominatie gemaakt:

DD.

die tot hier toe alhier hun vast verblyf gehad hadden, met der Woon naar *Berg-Eik* vertrokken en ook gebleven. Niet weinig leed dit Dorp, met verscheide andere Buurdorpen, door der Franschen Rooveryen en Brandschattingen, wanneer in den jare 1702. by den aanvang van den grooten of zogenaamden *Successie* Oorlog, haar geheele Armee, bevreest voor de zegepralende Wapenen der hooge Bondgenooten, zig hier op de Heide ter nedersloeg, en agter de Rivieren de *Dommel*, *Run* en *Kierschap* enz. verschansten. Dit Dorp, dat te gelyk met *Westerhaven*, elk op omtrent 117 Huizen begroot word, op halver weg tusschen *Eindhoven* en *Lommel* gelegen is, word ten O. door de *Dommel* van *Waalre*, en ten N. en N. W. van *Eerzel*, *Steenzel* en *Veldhoven* door de *Run*, waar langs goede Weiden en Hout-wassen gevonden worden, afgescheiden. Een half uur ten Z. van hier, en even zo verre ten O. van *Berg-Eik*, legt

3. *Westerhoven* d' andere *Combinaatsie*, alwaar niet gepredikt word, te meer, nadien de Kerk al voor een reeks van jaaren tot oeffening van den openbaaren Godsdienst, door 't instorten van het geheele Dak, is onbruikbaar geworden, dus 'er thans niet dan bloote Muuren gezien worden; een uur Z. Oostwaards, na de Grensscheiding van 't Land van *Luik*, en de Rivier de *Dommel*, welke haaren oorsprong uit de *Donderslagse* Heide genomen hebbende, allereerst den Meyeryschen Bodem begroet, heeft men nog twee kleine Dorpjes

4. *Borkel* en

5. *Schaft*, welke beide, schoon in 't Kerkelyke, tot *Valkenswaard* en *Dommelen*, in 't Borgerlyke nogthans tot deze Dingbank te regt behooren, en waar in niets zonderlings voorkomt, of 't moest wezen, dat op de eerstgemelde plaats, een Roomsch Kerkje met een Torentje ('t eenigste, zo veel men weet in de gantsche Meyerye) gevonden word, zynde het Overblyfsel van een oud Kapelletje, aan 't welke den R. P. zyne Wooninge heeft: Behalven de Landbouw en Vee-fokkerye waar mede de Ingezetenen dezer plaatzen, gelyk doorgaans in de Meyerye, hun geneeren, gaat 't Manvolk, voor een groot gedeelte, buitenslands, handel dryvende

in

D.D. 1 WILLEM VONK, 2 JOHANNES de KEESEL, 3 ALBERTUS LEONARDUS DURSELE. Predikanten en Adjunct-Predikant, en 4 CORNELIUS van NIMWEGEN, 5 ANDREAS JACOBUS de CAMPS, 6 PETRUS BUSCHMAN, en 7 PETRUS DURSELE, Proponenten, te 1 *Maarbeeze* en *Zurendonk*, 2 *Bakel*, 3 *Lommel*, 4 *Oosterbeers*, 5 *Waalre*, 6 *Grave*, en 7 *Vessem*, en daar uit ten zelven dage met eenparigheid van stemmen beroepen D. JOHANNES de KEESEL, Predikant te *Bakel*, die 't zelve Beroep, waar op hun Ed. Mog. gunstige goedkeuring verzogt en verwagt word, in des Heeren vreeze heeft aangenomen; na het *annus gratiæ* voor de Weduwe, dat den 30. Juny eindigt, zal men den tyd der Bevestiging van den Beroepenen eerst met zekerheid kunnen melden, ondertusschen staat

BAKEL eerlang Vakant te worden.

EINDHOVEN. Op de gewoone Classicale Vergadering Postpaschaal, den 11. dezer hier gehouden, zyn de Commissien voor dit Jaar, volgens wet en gewoonte, op de volgende wyze begeven:

I.

in Ossen, Varkens en Menschen-Hair voor de Paruikemakers, enz. Terwyl de Vrouwen, in 't afwezen haarer Mannen, derzelver Post waarnemen, en by gebrek van Paarden met Ossen het Land bebouwen, en het Huisgezin van de benodigden Brand of nuuw bewassene Heivlaggen, die ze in plaats van Turf gebruiken, voorzien, waar uit dat oud en bekend Rym- en Raadzel-spreukje, voor al op de Ingezetenen dezer Landstreeke toepasselyk, gebooren is:

Zy branden hun Aard',
Zy eeten hun Paard,
En slapen by den Voerman.

I. Deputati en Visitatores in

A. PEELLAND.

DD. JAC. LAATS en CAZ. van ZELM, V. D. M. te *Leende*, en *Zomeren* en *Lierop*.

Sec. CORN. GROEN van PRINSTERER en HERM. CHR. HANEWINKEL, V. D. M. te *Heeze* by *Leende*, en *Nunen*, *Gerwen* en *Wetten*.

B. KEMPELAND.

DD. GER. THIELEN en CORN. JANSSEN, V. D. M. te *Eindhoven*, *Stryp* en *Straatbem*, en *Woenzel* en *Tongelre*.

Sec. HENR. de JONGH en JOH. CORN. van NIMWEGEN, V. D. M. te *Oirschot en Best*, en *Oost-Middel-* en *Wester-Beers*.

II. Deputati ad Synodum.

A. Uit de Predikanten.

DD. SAM. de KEESEL en WILL. VONK, V. D. M. te *Oirle*, *Zeelst*, *Wintelre* en *Meerveldhoven*, en *Maarbeeze* en *Zurendonk*.

Sec. HENR. VOGET en ARN. ROSS, V. D. M. te *Mierlo* en *Stiphout*, *Veldhoven*, *Blaardbem* en *Gestel*, by *Eindhoven*.

B. Uit de Kerken.

OIRSCHOT en VELDHOVEN,

Sec. EINDHOVEN en OEDENRODE.

M A A S T R I C H T.

GULPEN, VYLEN EN MARGRATEN staat Vakant te worden. Zie Maart 1769.

BLEIGNY, Walsche Kerk. Zie Febr. 1769.

ZUID-

ZUIDHOLLAND.

DORDRECHT.

DORDRECHT. Heeden den 23. April heeft D. van RHYN, Predik. te deezer Stede, predikende voormiddag in de Groote Kerk in de beurte zyner dagordening, hier inden H. Dienst bevestigt D. MICHAEL VERBOOM. De Bevestiger behandelde by deeze gelegenheid, Openb. IV: 8. *Ende de vier dieren hadden elk een voor hem zelven zes vleugelen rondom, enz* Waar op de Bevestigde des Avonds zyn intree deede, met Zach. XII: 5. *Dan zullen de Leidslieden van Juda in hun herte zeggen: de inwooners van enz.*

DELFT EN DELFLAND.

DELFT, Walsche Kerk. By verzuim van regt tydig bericht, is in de Maand Maart nagelaaten te melden, dat alhier op den 21. Febr. een buitengewoone Classicale Vergadering gehouden is, bestaande uit Gedeputeerde Predikanten en Ouderlingen van *Delft*, *Rotterdam*, *'s Gravenhage*, *Schiedam* en *Voorburg*, waar in de stukken van de beroepene Proponn. D D. MAIZONNET en de la RIVIERE ingelevert zyn. en volledig bevonden. Beide die Heeren zyn peremptoir geëxamineert door de presente Leden. In 't Hebr. over Ps. XVIII. en XXV. In 't Grieksch over Joh. XVII. en Rom. V. als mede over de Philosophie, de Godgeleerdheid en de Kerkelyke Historie. De Proefstexten waren 1 Cor. XV: 17. Rom. I: 16.

LEIDEN EN NEDER-RHYNLAND.

VOORHOUT. De Kerk alhier uit deszelfs diep verval wederom opgebouwt zynde, is dezelve den tweeden dezer (in erkentenisse van Gods gunstige Voorzienigheid over ons, met dankzeggingе aan de Hooge Machten des Lands, en aan de

de Wel-Ed. Geb. Ambagtsvrouwe van *Voorhout*, en alle die zig betoont hebben vrywillige en edelmoedige gevers tot en voor dit Huis des Heeren) ten aanhoore van de Wel-Ed. Geboore Ambagtsvrouwe van *Voorhout*, Vrouwe MARGARETHA STRANTWYK, Weduwe wylen den Wel-Eerw. Heer ANDREAS GOCHENIUS, Joh. Lud. Zoon, in zyn Eerw. leven ruftend Predikant te *Amerongen*, en van een aanzienlyk aantal Toehoorders, van alle kanten t'fâmen gevloeit, plechtig ingezegend, en aan den waaren God ten Heiligen Dienfte toegewyd, door onzen veel geliefden Leeraar, den Wel-Eerw. Heer JAN de VOOGHT, met eene Leerrede uit Amos IX: 11. *Ten dien dage zal ik de vervalle hutte, enz.* Voorgezongen Pf. XCVI: 5, 6. Voorafspraak uit de voorgezongen Pf. vs. 8. Inleiding Jef. LIV: 7, 8. Nagezongen Pf. CII: 9, 10.

KATWYK AAN ZEE. Zie Febr. 1769.

GOUDA EN SCHOONHOVEN.

GOUDA. Op de ordinaire Clasfis alhier gehouden den 4. dezer, is de beroeping te *Polsbroek* uitgebragt op den Perfoon van D. PETRUS de WILDE, naar dat dezelve door den Wel-Ed. Geftr. Heer van *Zuid-Polsbroek*, op den 22. Maart geapprobeerd was, ingeleverd, en ook met de Kerkelyke approbatie bekragtigt; zullende den beroepene in een extraordinair Clasfis daar toe belegd te *Gouda*, op den 9. May peremptoir geëxamineert worden, door D. PETRUS KAAS, Predik. te *Lekkerkerk*, dus *Polsbroek* wederom (*Deo volente*) eerlang van een gewoon Herder en Leeraar ftaat voorzien te worden.

S C H I E L A N D.

SCHIEDAM ftaat Vakant worden. Zie Maart 1769.

SCHIEDAM, Walfche Kerk. Den 2. dezer is alhier onze nieuw beroepene Predikant bevestigt

tigt door den Wel-Eerw. D. J. H. FRANCOIS, zeer geagt Predik. in de Walfche Gemeente te *Amfteldam*, predikende over Joh. XX: 21. JESUS *dan zeide wederom tot haar, vreede zy u lieden, enz.* De opleggging der handen gefchiedde door den Eerw. Heer Beveftiger, en op verzoek van den Kerkenraad, door den Wel-Eerw. D. G. SOETENS, zeer geagt Predik. in de Nederduitfche Gemeente alhier. Des nademiddags deed de nieuw beveftigde zyne Intrede uit Exod. III: 12. a. *Hy (de Heere) dan zeide, ik zal voorzeker met u zyn.*

G O R I N C H E M.

GORINCHEM Vakant. Zie Febr. 1769.

GORINCHEM. Op de ordinaire Clasfis, alhier gehouden den 3. en 4. dezer, hebben in dezelve Vergadering zitting genomen D. LAURENTIUS KNAPPERT, met loflyke getuigeniffen van *Rakagne*, en de Clasfis van *Voorne* en *Putten*, beveftigd Predik. te *Giezendam* en *Nederbardinxveld*, en D. HENRICUS van HEMERT, Predik. te *Oofterwyk*.

In eene extraordinaire byeenkomft, den 11. dezer, is ten overftaan van D D. Deputati Synodi SIMON van den BRINK en BERNHARDUS van HELDEN, door D. JAN JOUBERT de l'ORME, Predik. te *Heusden* Peremptoir geëxamineerd D. JAN DUYMAAR van TWIST beroepen Predik. te *Eetben en Drongelen*, die na vernuftig gepredikt te hebben, over 1 Cor. I: 21. Zo in het Examen, over de ftellige en wederleggende Godgeleerdheid, als over de H. Talen, uit Pf. XXXIV. en het Text-Kap., zo een uitfteekend genoegen heeft gegeven, dat de gansche Vergadering, met Roem over de welgedane vragen van den Heer Examinator, den Geëxamineerden, na voldoening aan Synodaale refolutien, recht tot zyne Gemeenten gegeven heeft, in welken

Hy

Hy den 7. May hoopt bevestigt te worden, door zynen Oom D. HENR. van den BERG, Predik. te *Hedikhuizen* en *Herpt*.

HEUSDEN. Vakant. De Nominatie van drie, welke den 21. Maart by den breeden Kerkenraat van *Heusden* gemaakt was en in de Boekzaal van Maart gemelt word, is by de E. A. Magistr. dier Stede den 25. Maart geimprobeert.

Vervolgens is weer by den breeden Kerkenraad van *Heusden*, uit een gros van 28 Predikanten, den 17. April gemaakt dit twaalfstal:

DD. 1 WALRAVE NOOT, 2 JOH. PETR. van LEEUWEN, 3 JOH. JUYN, 4 JOH. CAR. PALIER, 5 JOH. CAR. SCHOORN, 6 JOH. de JONG, Mart. Adr. Fil. 7 BERNH. van de KASTEELE, Wilh. Barth. Cogn., 8 ADR. MANDT, 9 CONR. LEEMANS, 10 HENR. WILH. AALSTIUS den APPEL, Max. Fil. Guil. Nep. 11 JOH. ROSIER, Petr. Fil. en 12 WILH. NOOTHOVEN, Predikk. te 1 *Baardwyk* en *Elsbout*, 2 *Veen*, 3 *Engelen*, 4 *Wel* en *Amerzode*. 5 *Sprang*, 6 *Burgharen* en *Hernen*, 7 *Kapelle aan den Yssel*, 8 *Oostvoorne*, 9 *Jaarsvelt*, 10 *Weesp*. 11 *Lopiker Kapel* en 12 *Vianen*.

En ten zelven dage dit zestal:

DD. PALIER, NOOTHOVEN, de JONG, MAND, ROSIER en LEEMANS.

Waar uit het drietal den 11. May zal gemaakt worden.

VOORNE EN PUTTEN.

HEENVLIET. Dewyl onze veel geliefde Herder en Leeraar, de Wel-Eerw. Heer CORNELIS de PUTTER, den 15. dezer Maand, door Hun Ed. Groot Mog. de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland, zeer gunstig Emeritus verklaard is, *salvo honore, et Emolumento*, zo heeft de Hoog-Welgeb. Gestr. Heer Baron van ALDEWAERELT, Vryheer der Stede en Hooge Heerlykheid van *Heenvlied* en *Koolwyks Polder*, de

Col-

Collatie van deze plaatze geoffereert aan den Wel-Eerw. HERBEETUS de HAAS, veel geagt Predik. in de *Nieuwe Tonge*.

MIDDELHARNAS. Alhier is op den 12. Maart door onzen Herder en Leeraar D. MICHAËL KERWAL HANNOT, gedoopt een Jongeling van middelbaaren ouderdom, (namentlyk van 13 Jaaren,) zynde met zyn Vader van onder eene andere Gemeinte (alwaar dit Kindt niet gedoopt is, om dat zyn Vader meende in die Gemeinte, in gemoede niet te hebben kunnen antwoorden, op de woorden uit de tweede vraage van het gewoone Doops-Formulier, *ende in de Christelyke Kerke alhier geleert word*) alhier met der woon gekomen, ende die alhier geen zwaarigheid maakte, om deezen zynen bovengemelden Zoon ten Heiligen Doop aan te bieden, en aan onze Kerken-ordre in deezen te voldoen; ende is deeze plegtigheid verrigt volgens de ordre onzer Kerken, daar omtrent gebruikelyk, te vinden in het onvergelykelyke Werk van den zeer Soliden Godtgeleerden, den Hoog-Eerwaarden en Hooggeleerden Heer BERNHARDINUS de MOOR, genaamt: *Commentarius Perpetuus* (een Werk, dat de Eeuwen wel verduuren zal) in *Johannis Markii Compendium Theologiæ Christianæ Didactico-Elencticum* Part. 5. Cap. 30. §. 16. Pag. 474. Alwaar zyn Hoog-Eerw. berigt geeft, dat zyn Hoog-Eerw. zelfs op den 1. Novemb. 1743. te *Enkhuizen* den Heiligen Doop bedient heeft aan een Meisje van 10 Jaaren; gelyk ook in die zelve Gemeinte gedoopt zyn den 20. Augusti. 1653. een Zoon van 15 Jaaren; den 13. Febr. 1656. een Zoon van 14 Jaaren; den 10. Maart 1656. twee Zoons; den 10. Febr. 1662. een Dogter van 12 Jaaren; naa dat die opentlyk voor den Predikstoel de 12 Geloofs-Artykelen hadden opgezegt, terwyl Vader en Moeder of andere Getuigen dezelven

zelven ten Doop aanbooden, ende voor derzelve verdere onderwyzinge belofte deeden.

Gevallig was het ook, dat zyn Eerw. juist op dien Zondag (op welke deeze plegtigheid verrigt wierd) predikte over den XXVIIste Zondag van den Heidelbergschen Catechismus.

NB. De reden van deeze bekendmaakinge is niet anders, dan om alle bevreemdinge ende verwonderinge over deeze verrigte plegtigheid, (die hier omtrent zoo zeldzaam is) of voor te komen of om dezelve te doen ophouden.

WOERDEN EN OVER-RHYNLAND.

OUDE WETERING. Zie Maart 1769.

B U U R E N.

CUILENBURG. D. PETRUS JOHANNES MONHEMIUS, verzoekende het Examen præparatoir te mogen ondergaan, en dit toegestaan zynde, heeft zyn E. een propositie gedaan over Phil. II: 13. welke met dat genoegen is aangehoort, dat tot het verder Examen is voortgegaan, en zyn E. in *linguis* over Ps. I. en Matth. III. desgelyks voldaan hebbende, is gehoort over de Godgeleerdheid, en heeft daar over zoo veel genoegen gegeven, dat algemeen is goedgekeurt, en toegelaaten tot den H. Predikdienst, zullende hem daar van een behoorlyk Testimonium gegeven worden.

BEUSICHEM Vakant. Zie Maart 1769.

BUURMALSEM Vakant. Zie Jan. 1768.

B R E D A.

BREDA. Terwyl het Huh Ed. Mog. den Heeren Raden van Staten der Vereenigde Nederlanden behaagt heeft, de Classis van Breda aan te schryven, zorge te dragen, dat uit de omleggende Plaatsen van *Oosterhout*, by beurten een Predikant worde gezonden na *Oosterhout*, om den Godsdienst in het aanstaande Campement van de Artillerye aldaar, geduurende de Maanden

den May en Juny, aanstaande, waar te nemen; zoo is daar op reeds by deeze Classis de nodige order gestelt, en zal in dat Campement voor de eerstemaal gepredikt worden op Hemelvaartdag, den 4. May, des morgens van 11 tot 12 uuren; zullende ook nog daar en boven, met goedvinden van den Lieuten. Gener. de CREUTSNACH, elke Week, des Woensdags nademiddags van 5 tot 6 uuren, een Bedestond gehouden worden.

BREDA, Walsche Kerk. Zie Decemb. 1768.

NOORD-HOLLAND.

ALKMAAR.

ALKMAAR. Den 4. April heeft de Wel-Eerw. Heer HEIR, gelieft Predik. te *Calants oog*, Perempt. geëxamineert den Heer J. HUBERT, beroepen Predik. in de *bedykte Schermer*, welke in zyne propositie over Matt. XX: 28. Op een zeer bevallige wyze voortgebragt, als mede in zyne vlugge, bondige, en verstandige Antwoorden, op de aan hem gedane Vragen, zoo over de Talen, als H. Godgeleertheid, gelyk ook in het kragtig wederleggen, van de Vyanden der waarheid, aan den Hoog-Eerw. Heer Deputatus, gelyk aan allen de Leden der E. Classis, doorslaande blyken van zyne bequaamheid, en uit dien hoofde zoo veel genoegen gaf, dat de E. Vergadering eenparig, en met volle ruimte, zyn Eerw. onder toebidding van Gods milden Zegen, aan de bovengemelde Gemeente heeft toegewezen; zullende zyn Eerw, (D. V.) den 15. May, in zynen Dienst bevestigt worden, door zyn Eerw. Vader, den Wel-Eerw. en zeer geleerden Heer SAMUEL HUBERT, getrouw Euangelie-dienaar te *Hoorn.*

ALKMAAR. Den 16. April heeft de Wel-Eerw. en doorgeleerde Heer MICHAEL VERBOOM, onder veel aandoening, zoo van Spreeker als van Hoorders, van zyne Leeraar-lievende Gemeente van *Alkmaar* een teder afscheid genomen, met de woorden van JOSUA, Cap. XXII: 5. *Alleenlyk neemt neerstiglyk waar, enz.* en het eerste deel van het 6 Vs. *Alzo zegende ze Josua.* — Den 23. deezer heeft de Wel-Eerw. en zeer geleerde H. J. COERMAN, op gelyke wyze, zyn liefhebbende Gemeente van *Heilo* vaarwel gezegt, met de woorden van PAULUS 2 Cor. XIII: 11. *Voorts, Broeders, zyt blyde, enz.* Zoo dat HEILOO Vakant is; wordende de Proponn. verzogt ten spoedigste alhier hunne gaven te laten horen.

WESTGRAFTDYK. Den 12. Febr. heeft de Wel-Eerw. en zeer geleerde Heer H J. SLOTSBOO, gelieft Leeraar te *Outdorp* en *Oterleek*, alhier in den H. Dienst ingezegend den Wel-Eerw. Heer BADON, met de woorden uit 1 Chron. XXVIII: 20. *Ende David zeide tot zynen Zone Salomo, weest sterk, enz.* Zynde de oplegging der handen geschied door de Wel-Eerw. Heeren SLOTSBOO, CRAMER, BERKHOUT. GROEN en VREDENDUIN, geliefde Euangelie-Dienaren te *Driebuizen*, *Schermerhorn*, *Oostgraftdyk* en de *Ryp*. Waar op de Bevestigde des namiddags een aanvang zyner Bediening maakte met de woorden van PAULUS Rom. I: 16, *Want ik en schame my des Euangeliums Christi niet, enz.*

HARINGHUISEN Vakant. De Heeren Proponenten worden verzogt, hoe eer hoe liever, over te komen, om hunne gaven te laten hooren, alzo de Kerkenraad van voornemen is, om ten spoedigste, en wel, zo het mogelyk is, in het begin van de Maand Juny met het werk der Beroepinge voort te gaan. De Brieven aan den Kerkenraad kunnen geaddresseerd worden aan den Wel-Eerw. zeer geleerden Heere A. KONING, Predik. te *Schage*.

ALKMAAR. De groote Kerkenraad ter deezer plaatse, heeft, na verzogte en bekome handopening, ter vervulling van de tegenwoordige Vacature, den 21. April, uit een groot gros van 80 Predikanten, dit twaalftal gemaakt:

DD: 1 HULLESHEIM, 2 BUCERUS, 3 van HARSSELAER, 4 P. CRAMER, 5 KOK, 6 ZOUTMAAT, 7 LUIMES, 8 BERKHOUT, 9 HULSTEIN, 10 BOSVELD, 11 van DAVERVELD, 12 PORJERRE, de laatste met het lot tegen BALEN, NUISENBURG, CARP en WESLING, respect. Predik. te 1 *Campen*, 2 *Medenblik*, 3 *Blankenham*, 4 *Driehuizen*, 5 *Bergen*, 6 *Crommenie*, 7 *Akkersloot*, 8 *Schermerhorn*, 9 *Vianen*, 10 *Jutphaas*, 11 *Beekbergen*, en 12 *Abcoude*. Uit welk twaalftal den 22. dezer dit zestal wierd geformeert:

DD. HULLESHEIM, BUCERUS, van HARSSELAER, KOK, HULSTEIN en CRAMER, met het lot tegen PORJERRÉ, Predikk. te *Campen*, *Medenblik*, *Blankenham*, *Bergen*, *Vianen* en *Driehuizen*.

Welk zestal aan hun Wel-Ed. Groot Agtb. de Heeren Burgermeesteren ter goedkeuring gepresenteert zal worden.

BEDYKTE SCHERMER. Zie Dec. 1768, Jan. en Maart 1769. onder *Alkmaar*.

H A A R L E M.

JISP. Den 23. deezer is onze beroepen Leeraar D. MARCUS TIM, onder ons ingezegent door den Wel-Eerw. en zeer Geleerden Heere CASPARUS JANSSENS ELINGA, Predik. te *Wormer*, met de zeer gepaste woorden uit Predik. XII: 9, 10 en 11. *Ende voorts, dewyle de Prediker wys geweest is, enz.* Doende de Bevestigde nademiddag zyne Intreede onder ons met de woorden van PAULUS 2 *Cor.* V: 19 *b*. en 20. *Ende heeft het woord der verzoeninge in ons gelegt, enz.*

VELZEN. Den 11. deezer. Na gunstig verleend Octroy van Hun Ed. Gr. Mog. de Heeren Staa-

ten van Holland en Westvriesland, is alhier volgens geëxamineerde en geapprobeerde Tekening en Bestek het te opterechte Diaconie-Weeshuis, in ordre gebragt, door den Bouwkundigen Baas Timmerman des Dorps, JACOB GAYKEMA, thans Præsident Ouderling, en zyn de zeer verspreide gealimenteerde Persoonen, byna vyf-en-twintig, daar in ontfangen, en onder het bestuur van de aangestelde Vader en Moeder Jac. KONING en LENA te PAS overgegeven, door den Predikant en Kerkenraad, die dezelve vriendelyk hebben ter Maaltyd ontfangen, na vriendelyke verwellekoming en hertelyke uitgeboezemde zegenwensch; en dus is die Maaltyd door den Predikant met een hertgrondig en beweeglyk gebed en dankzegging geopent en beslooten, ten aanhooren van een goed getal aanschouweren: blyvende de wensch en bede over dit Huys, volgens Psalm XC. het 17de of laatste vers.

HAARLEM, Walsche Kerk. Zie Maart 1769.

A M S T E L D A M.

AMSTELDAM. In onze gewoone Classis, den 3. dezer, is, door D. WILHELMUS van den BROEK, Predik. te *Amsteldam*, als daar toe gevolmagtigd van het Wel-Ed. Achtb. en Wel-Eerw. Colleg. Qualific. te *Middelburg*, (gelyk ook reeds te *Ouderkerk* door zyn Wel-Eerw. is geschied) verzogt het ontslag van D. HERM. JOHANNES HEYMAN, tot nog toe Predikant in die Gemeente. Welk verzoek aan zyn Wel-Eerw. is ingewilligd, en D. HEYMAN aan de Gemeente te *Middelburg* toegewezen. Zyn Eerw. heeft vervolgens op den 23. dezer van zyne Gemeente afscheid genomen met 2 Thess. III: 16. *De Heere nu des vredes zelve, enz.* Zo dat

OUDERKERK AAN DEN AMSTEL Vakant is.

Ten zelven dage is ook, door D. DAN. SERRU-

RIER,

RIER, Predik. te *Amsteldam*, peremptorie geëxamineerd D. JOHANNES CHRISTOPHORUS de CROS, beroepen naar *Suriname*, en præparatorie D. JACOBUS de VISSCHRR, Amstelodamensis. De eerste is tot den Dienst der Kerke in die Colonie bevestigd; de ander, met gemeen genoegen, onder de Proponenten aangenomen.

DIEMEN. Hier is 's morgens op den 11. dezer, na eene langduurige Ziekte, in den ouderdom van 57 Jaaren en 3 Maanden, overleden D. ABRAHAMUS onder de LINDEN, nalatende eene Weduwe. Zyn E. werd hier bevestigd op den 21. October 1736., en heeft, zo lang zyne gezondheid en krachten zulks toelieten, het werk van een Euangelie dienaar met yver en naarstigheid onder ons vervult. Zyne laatste Predikaatsie was op den 8ste van Jan. dezes Jaars, over de woorden van Predik. XII: 5. *b. Want de mensch gaat naar zyn eeuwig huis, en de rouwklagers zullen in de straat omgaan*; met welke woorden zyn E. de nagedagtenis vierde van zekere weldadige Vrouwe, omtrent den armen dezer plaatse: zynde die dus ook de Zwanenzang van zyn E. geweest. Meer zal 'er van 's Mans leven, volgens zyne begeerte niet gemeld worden, dan alleen, dat de Wel-Eerw. Heer GYSB. BOURSSE, Predik. te *Muyden* alhier, volgens zyn tourbeurte op den 23. April 1769. de tweede zondag na s' Mans overlyden, predikende met eene daar toe ingerigte leerreden uit Hebr. XI: 8—10. *Door het Gelove is Abraham geroepen zynde, gehoorzaam geweest om uit te gaan na de Plaatze die hy tot een Erfdeel ontfangen zoude: enz.* Hebbende zyn Wel-Eerw. tot voorafspraak gehad, Hebr. XIII: 14. dit Sterfgeval gedagt heeft, onder groote aandoening niet alleen van Spreeker, maar ook van de gantsche Gemeente.

H O O R N.

EERSWOUDE Vakant. Nadien onze waardige Leeraar D. MARCUS TIM, beroepen te *Jisp*, op den 4. dezer by den Kerkenraad alhier, en op den 5. dito by de E. Clasfis van *Hoorn*, door den Wel Eerw. Heere CASPARUS JANSSENS ELINGA, Predik. te *Wormer*, benevens de E. Broederen JAN HILLE en REYN BOOM, regeerende Burgermeesteren; CLAAS NEVE en JAN HAGEL, voorzittende Ouderlingen, als Gecommitteerden van den E. grooten Kerkenraad van *Jisp*, losgemaakt zynde, op den 9. daar aan volgende deeze zyne geliefde en hem lievende Gemeente, onder veele tedere aandoeningen van Spreker en Hoorderen, vaarwel gezegt heeft met de Zegenbede van den Apostel PAULUS, 2 Thess. III: 16. *De Heere nu des vredes zelve geeve u vrede*, *enz.* En vermits de E. Kerkenraad dezer Gemeente, by de Hoog-Ed. Geb. Vrouwe A. A. van BOETSELAAR, Douariere van WASSENAAR STARRENBERG, als Vrouwe van deeze plaats, reeds handopeninge verzocht en gunstig verkregen heeft, worden DD. Proponenten verzogt hunne gaven alhier ten spoedigsten te laten horen, uiterlyk tot den 28. May aanstaande, na welken tyd de E. Kerkenraad voorneemens is, indien mogelyk, te treden tot het formeeren eener Nominatie.

BENNINGBROEK EN NIBBIXWOUD staat Vakant te worden. Zie het berigt van *Hemmen*. Dewyl onze Predikant G. de BRUIN, de Collatie der Kerke van *Hemmen*, door den Hoog-Welgeb. Heer F. G. BARON van LYNDEN, Vryheer van *Hemmen* en *Blitterswyk*, Burggraaf, Richter en Dykgraaf des Ryks van *Nymegen*, zyn Eerw. opgedragen, na eenigen tyd van beraad, aangenomen heeft, en dezelve door de Eerw. Clasfis van *Nymegen*, doende dat des Kerkenraads

raads is, op ingebragte gemelde Collatie, den 3. April Kerkelyk beroepen is. De Kerkenraad voornemens zynde eene beroeping op de Clasſis voor het Synode in te leveren, verzoekt de Heeren Proponenten ten ſpoedigſten, en voor de Maand July te komen prediken.

E N K H U I Z E N.

MIDSLAND EN HOORN OP TER SCHELLING Vakant, door het Overlyden van D. HENRICUS DOMNA, nalatende eene bedroefde Weduwe, voor welke een half Jaar zal moeten gepredikt worden; en alzoo men meent, om redenen, dat de vervulling dezer plaats veel vroeger zal geſchieden, als wel de ordinaire tyd vereiſcht, ja mogelyk in de Maand July of Auguſtus zyn voortgang wel hebben zal, zoo zullen de Heeren Proponenten, genegendheid hebbende tot deze plaats, wel doen, wat tydig daar heenen te gaan, om hunne gaven te laten horen.

E D A M.

EDAM. Den 3. deezer. Het Beroep te *Monnikendam* uitgebragt op den Wel-Eerw. Heer H. J. COERMAN, is door de Clasſis van *Edam* goedgekeurd. De Beveſtiging zal (D. V.) geſchieden op den 30 deezer. Het Pinxter-Clasſis te *Edam* valt dit Jaar eene week later in, wegens de Synodus aldaar te houden.

Z E E L A N D.

W A L C H E R E N.

MIDDELBURG, Walſche Kerk. Den 12. Maart is onze beroepene Leeraar, D. JEAN DAVID DESTANDEAU, in den H. Dienſt beveſtigt, door zynen oudſten Collega D. L. APPELIUS, uit Pſ. CXVIII: 26. *Gezegend zy hy, die daar komt in den name des Heeren.* Des namiddags deedt de Beveſtigde zyn Intreede uit 2 Cor. III: 2. *a.*

Gy lieden zyt onzen brief, geschreven in onze herten.

MIDDELBURG. Zie Dec. 1768.

OOSTZOUBURG. Zie Decemb. 1768.

BIERVLIET Vakant. Zie Decemb. 1768.

VERE. Zie Novemb. 1768.

GAPINGE. Zie Novemb. 1768.

ZUIDZANDE Vakant. Zie April 1768.

VROUWEN-POLDER. Zie January 1769.

VLISSINGEN, Walsche Kerk. Den 19. Maar: is onze beroepene Predikant D. LOUIS LANCELOT MAIZONNET, in den H. Dienst bevestigt door zynen Eerw. Vader D. JEAN LOUIS MAIZONNET, Predik. te *Delft*, dewelke predikte uit Matth. V: 16. *Laat uw licht alzo schynen voor de menschen, enz.* De opleggingе der handen is verrigt door zynen Eerw. Vader, als mede door zyn Amptgenoot D. JEAN MAZEL. De Bevestigde nam des namiddags een aanvang van zynen Dienst uit Jer. I: 4—7. *Het woordt des Heeren geschiedde tot my, zeggende, enz.*

SCHOUWEN EN DUIVELAND.

ELKERZEE. Staat Vacant te worden; alzo onze Predik. D. JAC. de RYK, de beroeping van *Oudelande*, onder de E. Classis van *Zuid-Beveland*, na eenige dagen beraad, in des Heeren vreeze, heeft aangenomen; de Heeren Proponenten genegen zynde hunne gaven te laten hooren, kunnen zig, als nog, addresseeren aan het huis van onzen Leeraar.

ZUID-BEVELAND.

HEINSDYK EN PAULIPOLDER. Den 19. Maart laastleden, heeft D. ADR. BRUISTENS, Predik. te *Middelburg*, in deze gecombineerde Gemeentens, met oplegging der handen bevestigd, zyn E. Zoon D. NIC. BRUISTENS; met de woorden van Paulus, 1 Tim. III: 1. *Dit is een getrouw woord, enz.* Doende de Bevestigde des namiddags zyne Intreede uit Matth. XVIII: 20.

Want

Want waar twee of drie vergadert zyn in mynen naame, enz.

DRIEWEGEN EN OVEZANDE. Den 23. der voorige Maand Maart, is door het Wel-Ed. en Wel-Eerw. Colleg. Qualific., ten overstaan van D D. Dep. Classis, onze Predikant D. WIL. LOKERMANS, op zyn verzoek, van den H. Dienst alhier ontslagen: waar door deze gecombineerde Gemeentens zyn Vakant geworden.

OUDELANDE. Zie Maart 1769.

U T R E C H T.

MYDRECHT. De woorden, met welke ons de Wel-Eerw. Heer P. HAAK FORSBORGH, zyn laatste vaarwel gezegd heeft, waren Hand. XX: 32. *En nu Broeders! ik beveele u Gode enz.*

De Heeren Proponenten, die genegen zyn, hunne Predikgaven voor de Gemeente te laaten hooren, gelieven zig ten spoedigsten herwaards te begeven; alzoo de Kerkenraad voornemens is, binnen korten eene beroepinge te doen.

UITHOORN EN KUDELSTAART staat Vakant te worden. Zie Maart 1769.

MEEREN Vakant. Zie Febr. 1769.

A M E R S F O O R T.

ANKEVEEN. Den 9. deezer is alhier onze nieuw beroepen Leeraar, de Wel-Eerw. Heer N. A. van VELSEN, in den Heiligen Dienst bevestigd door den Wel-Eerw. Heer JACOB DERMOUT, Predik. aan de *Vuursche*; de Bevestiger predikte uit Spreuk. XXV: 12. *Een wys bestraffer by een hoorende oore, enz.* En de Bevestigde uit *Psalm* XXVII: 4. *Een ding heb ik van den Heere begeert. enz.* De oplegging der handen is geschied behalven door den Bevestiger, ook door de Wel-Eerw. Heeren VERWEERD, RAPPARDUS, GULDENARM en PRINSE, resp. Predikk. te *Kortenhoef*,

hoef, *Nederhorst* (*den Berg*) *Vreeland* en *Maartensdyk*.

EEMNES BINNENDYKS. Den 23. deezer bevestigde de Wel-Eerw. Heer JACOB DERMOUT, Predik. aan de *Vuurscbe*, met Spreuk. XXV: 13. *Een trouw Gezant*, *enz*. onzen nieuw beroepen Leeraar, den Wel-Eerw. Heer DIRK LIEDERMOOY, die des nademiddags predikte uit *Col.* III: 11. *b. Maar Christus is alles*, *ende in allen.* De oplegging der handen geschiedde ook door de Wel-Eerw. Heeren van BENTHEIM, J. van NUIS KLINKENBERG, SINGRAVE en van VELSEN, resp. Predikk. te *Baarn* en *Eembrug*, *Eemnes Buitendyks*. *Zoest* en *Ankeveen.*

RHEENEN EN WYK.

OVERLANGBROEK. Zie Maart 1769.

AMERONGEN Vakant.

FRIESLAND.

LEEUWAARDEN.

LEEUWAARDEN. Op de eerste gewoone Vergaderinge dezes Jaars, gehouden op den 4. dezer, zyn door de Wel-Eerw. en zeer Geleerde Heeren P. HOEKEMA en G. WILDEMAN, waardige Leeraaren te *Goutum* en *Anna Parochie*, zoo in de Taalen als Godgeleerdheid geëxamineert, de beide Heeren Studenten, JACOBUS NOORDBEEK en HENRICUS BRAUNIUS, C. H. Fil. Na dat de eerste alvoorens ten Proefstoffe verhandelt had Rom. V: 1. en de laatste Col. III: 1. zyn ze beide in *Linguis* onderzogt uit Ps. XCV. en Hand. III. en vervolgens over eenige voornaame Hoofdstukken van onze Hervormde Geloofsleer; waar in ze zoo veel blyken van geoeffendheid hebben gegeven, dat ze met algemeene toestemminge onder het getal der Candidaten zyn aangenomen, en tot den H. Predikdienst toegelaten.

Op

Op die zelve vergaderinge verzogt de Wel-Eerw. Heer M. LAURMAN, waardig Euangelie-Dienaar te *Jorwert*, uit naam van zynen Nabuur den Wel-Eerw. Heer DION. AUG. WINKLER, dat dezelve wegens zyne hooggereezene Jaren van zynen dienst te *Weidum* mogt worden ontslagen; en onder het getal der Emeriti aangenomen worden. Welk verzoek, zyn Eerw. volveerdig is ingewilligt, en daar op het *Stipendium Emeritorum* by Haar Ed. Mog. de H. H. Gedeputeerde Staten dezer Provincie verzogt en bekomen. Zo dat

WEIDUM Vakant is.

RYPERKERK EN HARDEGARYP Vakant. Alzo onze Leeraar, de Eerw. en zeer geleerde Heer ADRIANUS OUDKERK, alhier op den 2. dezer, na eene langdurige verzwakking, in den Ouderdom van 67 Jaaren en 3 Maanden is overleden, nalatende eene Weduwe, voor welke het *annus gratiæ* door de E. Classis zal waargenomen worden. Zyn Eerw. was de eerste Predikant in de *Rottevalle*, en kwam daar in den Jaare 1724. en wierd van daar alhier beroepen in den Jaare 1734. hebbende dus in die beide plaatzen het werk der H. Bedieninge, ruim den tyd van 44 Jaaren vervult.

WARGA, WARSTIENS EN WARTENA Vakant. Zie Octob. 1768.

SNEEK.

T' OPPENHUIZEN EN TWELLINGERGA Vakant. Zie Juny 1768.

BOLSWARD EN WORKUM.

MOLQUERUM. Onze veel gewenschte nieuw beroepene Leeraar, de Wel-Eerw. D. R. J. FENNEMA tot ons overgekomen, is den 2 April, door D.D. WIBR. HEINEMAN en MICH. ROST, V. D. Ministri te *Warns* en *Coudum*, alhier in 't werk der H. Bedieninge bevestigd geworden, by welke gelegendheid D. ROST Hand. XX: 28.

Zo

Zo hebt dan acht op u zelven ende op de geheele kudde, enz. opende. Hebbende D. W. HEINEMAN den beroepenen de handen opgelegd, die daar op den 9. dito, des nademiddags eenen aanvang van zynen Dienst gemaakt heeft met 1 Cor. II: 2. *Want ik en hebbe niet, enz.*

Den 17. deezer is zyn Wel-Eerw. (op deszelfs verzoek) als een weerdig Lid der E. Clasfis, met eenparig genoegen van alle derzelver Leeden, aangenoomen en verwelkomt.

Ten zelven dage sifteerde zig voor de E. Classicale Vergaderinge te *Bolswart*, de Studiosus SIVERT GARDINGIUS, *Enkhusa Batavus*, verzoekende (op vertooninge van hoogst loffelyke Testimonia, zoo *Ecclesiasticum*, als verscheidene *Academica*) tegens de aanstaande Clasfis Antesynodaal, Pinxter Dingsdag, den 16 May te houden te *Workum*, ter Examen te mogen worden toegelaten, 't welk insgelyks geredelyk van alle de aanweezende Leden aan zyn Ed. is toegestaan; zynde tot Examinatores benoemd de Wel-Eerw. Heeren CAREL LIMBERGER en PETRUS HENRICUS NOORDBEEK, V. D. M. te *Stavoren* en *Exmorra* en *Allingawier*, dewelke ten Proeftext hebben opgegeven 2 Petr. III: 18. *a.* In 't Hebreeuws Ps. III. en IV. In 't Grieksch 1 Cor. I.

WONS EN ENGWIER. Nog is by de E. Classis de continuatie der waarneeminge van den dienst alhier, door derzelver Leden tot Pinxter verzogt en toegestaan, wanneer men eene beroepinge hoopt en verwagt.

ZEVENWOUDEN.

OOSTERWOLDE Vakant. Zie Decemb. 1768.

WYNJETERP, enz. Alhier wierd op den 30. Maart het Opzienders Ampt, door de Stemgerechtigde toegeweezen aan den Wel-Eerw. D.

J.

J. C. Appelius, D. C. Fil. Propon. onder de Claſſis van *Oldampt*.

HEERENFEEN. Wanneer alhier op den 5. dezer in een ordinaire Vergaderinge, het Examen peremptoir van D. J. C. Appelius, (zie Maart 1769.) ſtond gehouden te worden, ſtelde zig de geleerde Heer Ane Dryfhoud, A. L. M. Philoſ. et Theol. Doctor, voor de Vergaderinge, en verzogt op heden mede te mogen worden geëxamineert, welk billyk verzoek ingewilligt zynde, hebben beide Heeren Candidandi, na een gedeeltelyk, dog zeer bevallig en zaakryk voorſtel, uit Matth. XVI: 26. en 1 Joh. V: 11. gelyk mede door vaerdige, bondige, en gepaſte antwoorden, op de vraagen voorgeſteld door D D. P. Bruining en J. Mensinga, geagte Euangelie-dienaaren op de *Gordyk* en *Oudeſchoot*, zo over de Grondſpraaken des O. en N. T. (waar toe opgegeven was Spreuk. VIII. en 1 Joh. V.) als over de gewigtigſte deelen der H. Geloofs-leer, een zo groote voldoeninge en uitmuntende blyken van hun E E. bekwaamheden tot den H. Dienſt, aan de E. Vergaderinge gegeeven, dat ze *Omnium ſummo cum Adplauſu*, der H. Bedieninge met het hoogſte regt waardig geägt, en tot volleedige waarneeminge van dezelve in deze Provintie geregtigd wierden.

Zynde de E. Vergaderinge mede ten vollen bevestigd in het gunſtig vooroordeel, waar mede men reeds voorheen, uit verſcheide geleerde Academiſche en andere Verhandelingen, en daar na verkreegene *Laurea Doctoralis*, zo in *Philoſophicis* als in *Theologicis*, voor den Wel-Eerw. Heer Doctor was ingenomen.

Hier op ſtonden binnen gecommitteerde uit de Gemeente van *Wynjeterp*, vertoonende een Misſive van Beroepinge, gevallen op den Eerw. D.

D. J. C. Appelius, S. S. M. Cand. Alles wel en wettig bevonden zynde, wierde die Beroepinge goedgekeurt, en de Heeren Examinatoren tot Bevestigers gesteld.

Mede wierd door gecommitteerde van *Dieveren* in het Landschap *Drenthe*, aan de E. Vergaderinge een Missive overgehandigt, waar uit gebleek, hoe de Wel-Eerw. D. M. van der Tuyk, waardig Dienaar te *Ureterp*, door de Gemeente van *Dieveren* tot Herder en Leeraar verkooren was, (de Beroepinge ook reeds haar volle beslag door een Polietieke en Kerkelyke goedkeuringe hebbende bekomen) met verzoek dat deez' Leeraar van zyne Gemeente te *Ureterp* mogt ontslagen, en aan die van *Dieveren* toegeweezen worden, welk verzoek, hoewel ongaarn, van de E E. Broederen, (die wegens zyn E. kortstondig verblyf, dog geägte Dienst en andere loflyke hoedanigheden, zyn E. byzyn voor een langeren tyd gewenscht hadden) ingewilligt zynde, heeft zyn Eerw. met veel tederhartigheid zegenende afscheid van de Vergaderinge genomen. Dus is dan

URETERP enz. wederom Vakant.

OVERYSSEL.

DEVENTER.

OOTMARSSUM. Zie Decemb. 1768.

ZWOLLE.

OMMEN Adjunct-plaats Vakant. Zie April 1768.

STEENWYK EN VOLLENHOVE.

OLDEMARKT EN PAASLO. Den 23. Febr. is in een Classis Extraordinair te *Steenwyk* gehouden, door den Wel-Eerw. Heer Cornelius van Leek, geagt Predikant te *Gietboorn*, peremptoir geëxamineert de Heer J. L. Friesendorp, beroepen Predikant alhier, hebbende tot

tot een Proefstext gehad 1 Joh. III: 2. In 't Hebreeuwsch Ps. II. In 't Grieksch het Text-Capittel, in welk Examen zyn E. als ook in de H. Godgeleerdheid, zoo stellige als wederleggende en Practicale, zoo veele blyken van zyne bekwaamheid heeft gegeeven, dat de gantsche Vergaderinge zyn Eerw: met volle ruimte, blydschap en dankzegginge tot God, aan deeze Gemeente heeft toegeweezen, zynde hy door deszelfs Vader, de Wel-Eerw. Heer B. FRIESENDORP, geagt Predik. te *Hem*, met veel tederheid in den H. Dienst bevestigt op den 9. April, met de woorden Zach. III: 6, 7. *Doe betuigde de Engel des Heeren Josua, zeggende, enz.* Doende de Bevestigde zyne Intrede des nademiddags, uit Deuteron. XXXIII: 8—11.*a. Ende van Levi zeide hy, uwe Tummim ende uwe Urim, enz.* De oplegging der handen geschiedde door deszelfs Vader, en den Wel-Eerw. Heer A. ROTTERDAM, als Deput. Classis, geagt Predikant te *Steenwyk*, mitsgaders de Wel-Eerw. Heeren J. de HAAN en E. vander Souw, geagte Predikk. te *Cuinre* en *Steenwyk*.

STAD en LANDE.

GRONINGEN.

GRONINGEN. Zie Maart 1769.

GRONINGEN. In onze Antesynodale Samenkomste, gehouden den 4. dezer, is door D D. HERM. KNOCK en PETR. ABRESCH, Predikk. te *Windeweer* en *Groningen*, præparatoir geëxamineert D. SCATO GOCKINGA, welke na een kort voorstel over Col. I: 19. zyne bekwaamheid derwyze heeft doen blyken, dat met eenparig genoegen onder het getal der Proponenten wierde aangenomen.

Ook hebben zich dien zelven dag, om op de naastkomende Classis onderzogt te worden, aangegeven,

geven, de Studiosi UBBO EMMIUS van BERCHUIS en HENRIK HIERONIMUS ten OEVER; welken op vertooning van loffelyke getuigschriften tot Examinatoren zyn toegewezen D D. TH. LUBBERS en GERH. OOMKENS, Predikk. te *Groningen* en *Engelbert*.

NOORDLAREN. Onze geliefde Leeraar D. HERM. BEEKHUIS, heeft tot onze smerte, zyne Beroepinge naar *Onstwedda* aangenomen. Ook is zyn Eerw. by den Kerkenraad en Classis reeds losgemaakt, zullende (D. V.) den laatsten Zondag in May zyne Afscheids-predikatie doen.

A P P I N G E D A M.

APPINGEDAM. De Student der H. Godgeleerdheid, EVERHARDUS du CELLIEE, *Appingedamo-Omlandus*, die den 24. Jan. in de gewoone Classis Contracta zig tot het præparatoir Examen behoorlyk heeft aangegeven, is daar op in de Classis Antesynodaal, welke den 28. Maart hier gehouden is, na een kort voorstel over Eph. I: 7. zo in de taalen over Ps. I. en Eph. I. als in de H. Godgeleerdheid, naauwkeuriglyk onderzogt, door D D. N. HAVINGA, E. SISSINGH en G. PALMER, Predikk. te *Hellum*, *Solwert* en *Marssum*, en *Opwierda*; en is, na voorgaande verklaaring en ondertekening, ingevolge Rerken-orde, met eenpaarige stemmen tot den Predikdienst toegelaaten, en onder het getal der Proponenten aangenomen.

JUKWERT Vakant. Zie Jan. 1769.

SIDDEBUREN enz. Vakant. Zie Octob. en Dec. 1768.

FARMSUM Vakant. Zie Jan. 1769.

M I D D E L S T U M.

MIDDELSTUM. Op den 17. dezer is alhier in den ouderdom van zyn 79ste Jaar overleden, de Wel-Eerw. en zeer geleerde Heer PETRUS de JAGER, Emerit. Predik. van *Westerwytwert* en *Men-*

Menkeweer, t'zedert ruim drie Jaaren: misschien word in een volgende nog iets naders nopens 's Mans leeven gemeld.

MIDDELSTUM. Den 18. deezer is op de Classis Antesynodaal, hier door de Heeren Moderatores, de Wel-Eerw. D. C. de BAAR, B. LIEFSTINK en H. METELERKAMP, respective Predikk. te *Rottum*, *Warffum* en *Zuidwolds*, præparatoir geëxamineert de Heer Studiof. Th. THEOD. HENR. ANTONIDES, Mein. Fil. dewelke, na alvorens gepredikt te hebben over de hem opgegeevene Proeftext uit Rom. V: 1. onderzogt zynde in de voornaamste Hooftstukken der H. Godtgeleerdheid, en in de oorsprongkelyke Talen; in 't Hebr- over Ps. I. en in 't Grieksch over Joh. I. van de Wel-Eerw. Classis is geadmitteert, tot S. S. Min. Candid. na dat zyn Eerw. de Formulieren van eenigheid had ondertekent, en aan de requisita, volgens Synodale Resolutien voldaan.

DE MARNE.

EENRUM Vakant. Zie Febr. 1769.

BAFLO Vakant. Zie July en Aug. 1768.

OLDAMPT EN WESTERWOLDINGERLANDT.

ONSTWEDDA. Zie Maart 1769.

NIEUW SCHEEMDA. Zie Febr. 1769.

WINSCHOOT. Zie Febr. 1769.

DRENTHE.

MEPPEL.

DIEVEREN. Zie Maart 1769.

WEST-INDIEN.

St. CROIX IN AMERIKA Vakant. Zie Aug. 1768.

PARAMARIBO Vakant. Zie July 1764.

CURACAO Vakant. Zie May 1768.
CURACAO nog Vakant. Zie Juny 1768.

ADVERTENTIE,

Wegens SURINAME.

Om de Eerw. Heeren Predikanten en Proponenten, die genegenheid mogten hebben tot den dienst der Kerken in *Suriname*, des te meer te bemoedigen, wordt by deezen bekend gemaakt, dat de Ed. Heeren Directeuren derzelve Colonie geresolveerd en besloten hebben, de Emolumenten der Bediening aldaar op de volgende wyze te augmenteeren.

Vooreerst, dat voortaan de Landhuizen, dienende tot Pastoryen, nietzullen worden verkocht, maar geaffecteerd blyven tot vrye wooningen voor de Predikanten.

Ten tweeden, dat zy, die in de Rivieren hunne standplaats hebben, daar men beter koop bestaan kan, een tractement zullen genieten van twee duizend gulden Hollands t' elken Jaar, en die van Paramaribo twee duizend vyfhonderd guldens.

Ten derden, dat, zoo de Predikanten, daar overlydende, eene Weduwe nalaaten, deezen niet alleen het volle tractement van het Jaar, waar in de Predikant gestorven is, zullen trekken, maar ook dan nog vervolgens een Weduwe tractement van vyfhonderd gulden 's Jaarlyks, met volle vryheid, om het zelve, 't zy daar, of hier, of elders, waar zy zich met der woon willen nederzetten, te mogen verteeren.

De Eerw. Heeren, die zich door deeze uitsteekende en nu zeer geaccresseerde voordeelen geänimeerd zullen vinden, om zich ten dienste van bovengemelde Kerken te engageeren, gelieven zich te addresseeren ter Secretary van de Ed. Heeren

ren Directeuren der geoctroyeerde Societeit van *Suriname* te *Amsteldam*: wordende by dezelven ten minsten nog twee Predikanten gerequireerd.

OOSTVRIESLAND.

EMBDEN.

UPHUYSEN. Alhier is door de Hoog-Achtb. Magistraat der Stad *Embden*, als *Unici Collatores* van deze Hoog-Adelyke Heerlykheid, op verzoek dezer Gemeente tot Herder en Leeraar aangesteld de Wel-Eerw. en zeer Geleerden Heer G. C. BRUMMER, jongste Predik. te *Nedermoer*, welke na eenige dagen beraad dit beroep in de vreeze des Heeren aangenomen hebbende, staat zyn Eerw. (D. V.) voort na Paasche in deze Gemeente bevestigd te worden, dog

NEDERMOER zal niet lang Vakant blyven, vermits hier uit een voorheen gemaakte Nominatie van drie Predikanten D D. J. F. FEER, J. REKKERS en J. NICOLAY, Nic. Fr. resp. Predikk. te *Grotegarst*, *Critzum* en *Westerhuyzen*, aanstonds eerstgemelde met eenpaarige stemmen beroepen is, en dit beroep na drie weeken beraad van zyn Eerw. in de vreeze des Heeren aangenomen.

MANSLAGT. Zie Decemb. 1768.

CANHUIZEN. Zie Decemb. 1768.

OLDENDORP. Zie Novemb. 1768.

OPHUIZEN Vakant. Zie Novemb. 1768.

BENTHEIM.

SCHUTTORP. Alhier is den 4. Jan. laatstleden, ter vervullinge van de ledigen Predikantsplaatse met eenpaarige stemmen, en tot volkomen genoegen der Gemeente beroepen de Wel-Eerw. Heer PET. WICHERS, thans waardig Euangeliedienaar te *Braamsche*, in de Graafschap *Lingen*.

HERTOGDOM CLEVE.

C L E V E.

CLEVE. Tot onze algemeene droefheid is de Hoog-Eerw. en Hooggeleerde Heer HARDINGIUS van HAMM, Professor Theol. eerste Predikant der Geref. Gemeente deezer Stad, als ook Scholarch van het Koninglyke Gymnasium alhier, op den 24. Maart des avonds na 11 uuren, aan een hevige Borst-krankheid van 7 dagen, in den ouderdom van 47 jaaren en 7 maanden, door den dood ons ontrukt. Na dat zyn Hoog-Eerw. te vooren 11 jaar als Prof. Theol. op het Koningl. Gymnasium Illustre, en als Predikant der Gemeinte in den *Hamm* geleerd, en daar na 15 jaar deeze Gemeinte trouwelyk bediend had.

Dit verlies word vooral betreurd van deszelfs nagelaatene Weduwe, die als een verlatene Vrouwe en bedroefde van Geeste, met vier onmondige Kinderen overblyft.

Voor welke de Classis van *Cleve* aan deeze kant Rhyns, den Predikdienst in het *annus gratiæ* (na gewoonte) zal waarnemen.

W E Z E L.

XANTEN Vakant.

WEZEL. Zie Febr. 1769.

BISLYK. Zie April 1768.

RINGENBERG. Den 9. dezer heeft D. Præses Classis Visit. HENR. ESCH, Predik. te *Rees*, met eene Leerrede over Hebr. XIII: 17. *Wees uwen Voorgangeren gehoorzaam, enz.* bevestigt onzen beroepenen Leeraar D. JOH. PHIL. MANGER, die zyne Intree-predikaatsie deed over Jes. XL: 6–8. *Eene stemme zeit roept, enz.*

SONSBEEK. Na dat D. Præses HENR. ESCH, Predik. te *Rees*, voor onze beroepinge, na beraad

raad van veertien dagen vriendelyk bedankt hadde, zoo is den 15. April, onder zyn Wel-Eerw. directie, een nieuwe Nominatie gemaakt, namentlyk:

DD. 1 BENSEN, 2 ROSS, 3 PLONIS, 4 van der LETTEN, 5 BONGARD, 6 SCHWARTZ, 7 MANN, 8 HINSSEN, 9 BUSCH, 10 WISSENBACH, 11 VOGELSANG, en 12 STEINBERG, Predikk. te 1 *Hamminkelen*, *enz.* 2 *Wallack*, 3 *Vierſen*, 4 *Mormter*, 5 *Geldern*, 6 *Gevelsberg*, 7 *Meurs*, en 8 Proponn. te *Sevenaar*, 9 en 10 *Cleve*, 11 *Weſel* en 12 *Duisburg*.

En daar uit de drie eerſte op 't drietal gebragt zynde, is den 16. dito, na dat D. Præſes over Zeph. III: 9. de verkiezings Predikatie gedaan hadde, eenparig beroepen D. GEORG BENSEN, Predik. te *Hamminkelen*, *enz.*

B R E M E N.

BREMEN. ANSGARI-KERK Vakant. De Wel-Eerw. D. JOHAN JACOB GULCHER, Predik. te *Eupen*, alhier beroepen zynde, heeft na eenigen tyd beraad voor dit beroep beleefdelyk bedankt.

BREMEN, Walſche Kerk. Den 28. Maart heeft D. PHILIPPE LOUIS BUCH, zyne Intree-Predikatie, onder een aanzienelyk en groot getal Toehoorders gedaan over Pſ. LI: 17. *Heere, opent myne lippen, enz.*

RINGSTEDE Vakant. Zie Novemb. 1768.

NABERIGT.

BEKENDMAKING.

Heden word by den Boekverkoper PETRUS SCHOUTEN, te Amſterdam, uitgegeven: De TWEEDE DRUK van het HOGEPRIESTERLYK GEBED van CHRISTUS, of Verklaring over het zeventiende Capittel van het Euangelium van JOHANNES, in XXIII Leerredenen, door JOHAN TEMMINK, Wemm. Fil., in leeven Bedienaar des H. Euangeliums te *Amſterdam*, met een Voorrede door JOHANNES BOSKOOP, des Overledens Amptgenoot.

DRUK-FEIL.

In de Boekz. Maart, Pag. 337. ſtaat NICOLAUS. HENDRIK FREITHOF, Text Pſ. CX: 2. moet zyn: NICOLAUS HENDRIKUS VRYTHOFF, Text Pſ. CX: 3. *a*.

BLAD-

BLAD-WYZER

Van het verhandelde in de Boekzaal van de Maand April 1769.

MAANDELYKE UITTREKSELS OF BOEKZAAL DER GELEERDE WAERELD

MAY. 1769.

HONDERD EN NEGENDE DEEL.



TE AMSTERDAM,
By DIRK ONDER DE LINDEN EN ZOON,
Bybel- en Boekverkopers, in de Kalverstraat,
over de Nieuwe-zyds Kapel, 1769.
Met Privilegie van Hunne Ed. Groot Mog. de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland.

MAANDELYKE UITTREKSELS OF BOEKZAAL DER GELEERDE WAERELD.

I. HOOFDSTUK.

JESAIAS TEMPEL-GEZIGT, en zyne voorbeeldige heiliging; of verklaaring over Jes. VI: 1—7. *vooraf gaat eene Kerkelyke Intree-Reden uit* Zeph. III: 9. *door* JOH. HENR. WESTERHOF, *Predikant te* Amsteldam. *Te* Amsterdam *by* G. Bom, 1768. *in Quarto, groot behalven de Voorrede en bladw.* 527 *Bladz. De Prys is f* 3 : 15.

Verscheiden Godgeleerden hebben de hand geslagen aan de verklaaring van Jesaias Tempelgezigt; dan 't is er verre van daan, dat

zy het zelve afgewerkt hebben, gelyk daar van het tegenwoordige Werk van den Eerw. Hr. WESTERHOF, die met opzet dit ſtuk onder handen heeft genomen, ten blyke ſtrekt. Het zelve is op eene geheel andere wyze, en in een andere orde ingericht, en veel uitvoeriger tot leeringe en betrachtinge aangedrongen; des men het by andere verklaringen vergelykende, ligt beſpeuren zal een merkelyk onderſcheid, zo wel in het algemeen beloop als in veele byzondere deelen; waarom het zelve buiten allen twyffel van alle Geleerden onzes Vaderlands met eene byzondere aandagt zal geleezen worden; terwyl de groote Amſterdamſche Gemeente te gelyk gelegenheid heeft dit groote ſtuk, 't welk haar in IX Leerredenen voorgeſteld is, door den welſpreekenden mond van haaren kundigen Leeraar, naauwkeuriger te overwegen, en het eenmaal gehoorde van ſtuk tot ſtuk nader te overdenken. Wy wenſchen haar, gelyk ook de Gemeente van *Gouda Vlisſingen* en *Hellevoetſluis*, in welke de Hr. WESTERHOF gearbeid heeft, en waarom het aan haar opgedraagen is, met dit geſchenk geluk, en bidden, op de herhaalde leezinge van tien ſchoone Leerredenen, haar allen zegen toe!

In het Werk zelve treft men aan groote geleerdheid, zuiver oordeel, en eene voortreffelyke wyze van verklaaren; ingerigt na het verband volgens de meening van den Geeſt, en gepaard met ernſtige Godsvrugt. Niets word hier voorgedraagen in een laagen en laffen ſtyl, of onbybelſche taal: dat alles is hier agtergelaaten, en zelden ziet men Leerredenen voor den dag koomen, die met zulk eene beſchaafde taal en zuiveren ſtyl pronken, als deeze, waarom ze niet min zullen gevallen, en den zulken weerſpreeken, die zo gereedlyk beweeren, dat men by ons den *goeden ſmaak* niet kent.

Aan

Aan het hoofd van dit Werk is de Intree-reden van den Eerw. WESTERHOFF, gedaan voor de Gemeente van Amsterdam, over *de reine Evangelieleer, den Heidenen gepredikt*, uit *Zeph. III:* 9. geplaatst, waar na de geleerde uitlegger overgaat, om in de eerste Leerreden het opschrift en inhoud des Boeks, met de aanleiding tot het schryven, het oogmerk en afdeeling, byzonder van dit Gezigt, te overweegen. Daarna beschryft hy den Ziener zelve, het Gezigt, de wyze van ontdekkinge, en verschilt van allen die meenen, dat de Propheet dit alles met het lighaams oog beschouwd zou hebben. Hy betoogt daarna, dat het een Tempel-gezigt geweest zy, en tegen de gedagten van anderen gelooft hy op goede gronden, dat dit Tempelhuis van de oude overdekte Tempel-wooninge zo niet merkelyk ten minste eenigzins verschille. De zitplaats van den Koning plaatst hy binnen het overdekte huis, doch niet, met WITSIUS in het voorportaal; maar in het binnenste van dit huis, doch het opperste des throons meer binnenwaarts, en deszelfs voetstal voorwaarts. Na de standplaats van Jesaia, en de tydsgelegenheid van dit gezigt, naamelyk ten tyde van den dood des Konings Usia, bepaald te hebben, onderzoekt hy naauwkeurig, of Jesaia dit Gezigt voor of na deszelfs dood gezien hebbe, en welken invloed deeze tyds omstandigheid op dit Gezigt gehad hebbe, maar omtrent de Geleerden zeer verschillig denken. Hier na bewyst hy, dat dit Gezigt geheimzinnig zy, zo uit het geen het N. T. ons daar van verklaard, als wel voornamelyk uit de tekeninge zelve met de gelykluidende en gelyktydige Gezigten en gelykenissen. — Dat dit Gezigt Prophetisch zynde, Jesaias een anderen Persoon, en wel byzonder, Paulus, moet verbeeld hebben, beschouwende den Koning der kerke op zynen throon, toen hy op zyne reize naar Damascus

cus hem zag, — Dat de ſtervende UZIA een ſchaduuw-beeld zy van die Heerſchers, die voor de oprechtinge van het Koningryk van CHRISTUS moeſten vallen, enz.

Zie daar Leezer eene beknopte ſchets van de eerſte Leerreden, voor zo verre de verklaring gaat, want wy zeggen nu niets van de daar op volgende toepasſinge.

Wy wilden toch liefſt hier iets van de voorbereidzels opgeeven, op dat men eenigermaate zou weeten, hoe dit Werk moet afloopen, en dus kunnen wy onverhinderd tot de derde Leerreden, handelende over deeze woorden: — *En* (ik zag) *zyne Zoomen vervullende den Tempel*, overgaan.

Na de inleiding, zamenhang, en verdeeling, wordt de Leerrede over deeze woorden dus geſchoeid. Wy zullen eerſt de *letterlyke tekening* bepaalen, en vervolgens den *geheim-zin* daar uit opmaaken.

A. In de *letterlyke tekening* hangt zeer veel af van de betekeniſſe van den

a. *Tempel.* In de eerſte Leerrede is beweezen, dat deeze Tempel wel veel gelykheid had met dien van SALOMO, doch daar van onderſcheiden was, onder anderen hierin, dat het *Heilige*, en *het Heilige der Heiligen* niet van elkanderen door een voorhangzel geſcheiden, maar tot één vertrek geworden waaren. Het *opperſte des throons* in het Heilige der Heiligen, doch het *voetſtuk* met de *trappen* in het Heilige dan uitſchietende, moet men door den Tempel, de geheele binnen-ruimte verſtaan,

b. Welke *zyne Zoomen vervulden*, De Propheet

א. Melt hier van *zyne Zoomen*.

α. Het *betrekkelyk* woord *zyne* wyſt ons te rug tot iets, dat voorging.

1. Vol-

1. Volgens sommigen was dat de *throon*, of iets dat tot den throon behoorde:

† 't Zy de Tapyt sieraaden, die van den throon de Tempelvloer bedekten,

†† Of het uiterste einde van 't voetstuk des throons; doch deeze geestige Gedagte word hier om drie opgegeeve redenen verworpen.

2. Het woord *zyne* is betrekkelyk tot dien Heer, die op den throon zat, wien

β. Zoomen worden toegeschreeven.

1. Het Hebreeuwsch woord שׁוּלִים betekent volgens de hier aangehaalde plaatsen Exod. XXVIII. Ps. CXXXIII. *Zoomen* of uiterste randen van klederen.

2. Dan de vraag is, op welk soort van klederen hier wordt gezinspeeld?

†. Sommigen

/. Denken op die des Hoogen-Priesters, welke versierd waren met granaatappelen, schellekens, enz. Doch die gissing wordt verworpen, zo om dat de verhoogde Heiland hier niet als Priester maar als Koning wordt afgebeeld, als om dat de zoomen des kleeds niet eens tot de enkelen reikten, doch hier staat dat ze den geheelen Tempel vervulden. 't Is waar, dat men twee uitvlugten tegen dit gevoelen maakt, doch ze worden ook beide zeer wel beäntwoord, van den Hr. WESTERHOEF.

//. De meeste Godtgeleerden denken op de lange vallen of staarten van een Koninglyken Staatsie-mantel, by de Oostersche Vorsten in gebruik zynde, zo ruim en lang, dat de zoomen of sleepen rondom den throon neer hongen; doch hier tegen kan men inbrengen.

§. Dat die kléderen wel een langen nasleep, maar geen voorsleep van die lengte hadden, en hoe wanschikkelyk is een kleed met zulken sleep, die den geheelen Tempel vervult?

§§. De gereedschappen des Tempels verhinderden zulk een kleed over de geheele vloer.

§§§. De *Seraphs* moeten dan op het kleed gestaan hebben, dat een wanschikkelyk denkbeeld in den letter- en veel meer in den geheim-zin uitlevert.

§§§§. Ook moest dan de Propheet gezegd hebben, dat de zoomen niet den tempel, maar den vloer bedekten.

††. Derhalven denkt de geleerde Uitlegger hier op de *Wolke* als een staatsie-kleed, die men in het oude Heiligdom zag, en dan verdwynen alle zwaarigheden.

/. Wat het eerste betreft.

§. De Heer woonde in den Tempel in een *Wolke*.

§§. Zag Jesaja's (volgens de gelegde gronden in de tweede Leerreden) den Heer in eene menschelyke gedaante, omringt van een grooten schittergloed: natuurlyk is 't, dat die door eene Wolke bedekt werdt.

§§§. In gelyksoortige geheimgezigten zag men zulk eene Wolke, Exod. XXIV. Dan. VII. Openb. X.

//. Deeze *Wolk* was dan 's Konings staatsie-kleed, 't welk overeenkomt met Openb. X 1. Ps. CIV: 1, 2. Men heeft zich dan hier te verbeelden eene luchtige, geheel verlichte en helder schitterende Wolk, even gelyk Matth. XVII: 5. anderszints hadt Jesaias den Koning niet kunnen beschouwen, en zulk eene Wolk kwam ook best overeen met het Prophetisch Oogwit, enz. De *Zoomen* zyn dan hier de *uiterste straalen*, waar door de geheele Tempel vervuld werdt, want

ב. *Zyne Zoomen vervulden den Tempel*, 't welk eene zinspeeling is op de *Wolke* van het oude Heiligdom. Exod. XL. 1 Kon. VIII. 2 Chron. V. waar-

waarom de 70. Overzetters dit vertaalen: *en het huis was vol met zyne Heerlykheid*, en de Chaldeesche Uitbreider zegt, *en van den glans van zyne Heerlykheid was de Tempel vervuld.* Hier op heeft mooglyk JOHANNES in de aanhaalinge van dit gezigt gezien. Joh. XII. : 41. enz. En hier uit is dan de geheele letterzin der tekeninge genoeg op te maaken.

B. Wat den *geheim zin* aangaat.

a. Door den Tempel

א. Wordt geenszins de eigenlyke Tempel bedoeld;

α. Want dit verbiedt de Godspraak, die ons tot een tyd leidt, waar in *het huis des Vaders tot een huis der Moordenaaren was geworden.*

β. En de bouwing van een nieuwen is niet te wagten, al worden de Jooden in hun Land te rug gebragt, wyl de Schaduuw-Godsdienst op zal houden, Jes. LXVI: 1. Joh. IV: 20—24. enz.

ב. En is dan het geheel Gezigt Profeetisch, dan moet de tempel ook geheimzinnig verstaan worden.

α. Onnoodig is het te onderzoeken, wat de zwervende Tabernakel en Salomo's vaste Tempel verbeeld hebbe;

β. Zeker is het, dat de Tempel eene gewoone benaaming is van de Evangelie-Kerk;

/. Want zo men let op het gebouw des Tempels,

†. Dan zal de *hoogte*, waar op hy stondt, uitbeelden de vastheid, hoogheid en zigtbaarheid der Kerk.

††. De *maat* en *bestek*, naar welk hy getimmerd was, Gods raad-bestek uitbeelden,

†††. En de *Bouwheer* SALOMO ons genoeg leeren, dat Zach. VI: 12, 13. en Eph. III: 11, 12. geboekt wordt.

1. Men verzwygt

§. Dat de *bouwstoffen* en sieraden des Tempels,

§§. De *onderscheidene deelen*,

§§§. De *byzondere einden*.

§§§§. En de *voorregten* hunne geestelyke betekenis hebben.

//. Ook neemen de gronden, die in de eerste Leerreden reeds gelegd zyn, weg, wat men van de *Voorboven* anderszins hier kon zeggen.

2. Liefst let men op de onderscheidene gedeelten of vertrekken.

* Het *Voorhuis* in den Tempel van SALOMO en EZECHIEL met de twee Pylaaren,

** En het Heilige met het Heilige der Heiligen zullen hier vertoonen

/. De strydende en zegepraalende Kerk,

//. De vereeniging van deeze vertrekken door het gescheurde Voorhangzel, de vernietiging der schaduwen, enz. Eph. I: 10.

b. Meer komt het 'er op aan, wat de vervulling van dit huis zy.

א. De *Zoomen*.

α. Van den Messias, waar mede hy bekleed is,

1. Zien op de klederen, die hem worden toegeschreeven Ps. XLV. Dan. X. Openb. I. na dat men gemeld heeft van de klederen der Oostersche Koningen word gezegd, dat die van den Messias

*. Vertoogen zyn van zyne Koninglyke waardigheid, hoogheid, majesteit, en heerlykheid. Ps. XCIII: 1. Ps. CIV: 1.

**. Van Koninglyke deugden en volmaaktheden, en

/. Dan begrypt men 'er onder zyne Koninglyke *wysheid*,

//. *Magt*,

//. *Magt*, *sterkte*, *vermogen*, *rykdommen*, enz.

///. *Koninglyke schoonheid*, enz.

////. Zyne Koninglyke *menschlievenheid*, *zagtmoedigheid*, *goedheid*, *mildadigheid*, enz.

/////. Zyne Koninglyke *regtvaerdigheid* en *heiligheid*;

***. Of de klederen verbeelden de Koninglyke hemelgaaven, die *hy genomen heeft om uit te deelen*, *enz*. want

1. Met deezen is hy bekleed.
2. Hy is 'er kenbaar aan.
3. Zy dienen hem tot luister.

2. Beschouwen wy hem bekleed met eene luchtige heldere lichtende wolke, waar in vuur en licht was, het zal aanduiden

*. Zyne Koninglyke luister, Openb. X: 1.

**. Die zelfde Koninglyke deugden en hoedanigheden, het welk met de vuur en wolk-colomme overeenkomt, en Ps. LXXXIX: 15. Openb. IV: 5. beoogd wordt.

***. De gaaven van zynen Geest, enz.

β. Waar uit dan ligtlyk is op te maaken, wat de *zoomen* verbeelden, naamelyk de schitterende straalen van dit gewaad, welke

ב. Den Tempel vervulden.

α. Dus waren 'er in de Kerk tekenen van de Koninglyke waardigheid des Messias, en

β. Blyken van zyne Koninglyke deugden,

γ. En eindelyk de gaaven van den H. Geest, waar uit wy dan nader leeren.

1. De wyde uitgestrektheid van zyne majesteit en heerschappye.

2. En dat de bewyzen hier van zich zouden uitstrekken in den geheelen Euangelietempel, enz.

Na den zamenhang van den tekst met den voorigen overwogen te hebben, gaat de Amsterdamsche Leeraar over tot de vervullinge. De uitkomst, zegt hy, heeft geleerd, dat PAULUS die groote Apostel, hier door JESAIAS verbeeld, een byzonder aanschouwer van JESUS heerlykheid is geweest, op den weg van Damascus, want hy zag, dat MESSIAS kleeder-zoomen het gantsche Heiligdom vervulden; hy bespeurde in dat licht, dat de glans der zonne, ja alle Hemellichten overtrof, de klaarste vertoogen van MESSIAS Koninglyke Hoogheid, Majesteit en Heerlykheid. *Hand.* XXVI: 13. daar van daan gaf hy die getuigenissen, welke men leest *Hebr.* I: 3. II: 9. *Eph.* I: 20, 21. *Phil.* II: 9—11. Ook ontfing hy van dien tyd af een inzigt in MESSIAS Koninglyke deugden, wyl hy en de Mannen die by hem waaren, door JESUS Koninglyke magt ter aarde geveld werden enz. En hy ontdekte daar en boven een bewys van JESUS wreekende geregtigheid in die donderende stemme, die door oor en hart klonk: SAUL! SAUL! *wat vervolgt gy My?* En ook eindelyk een bewys van 's Heilands eeuwige menschlievendheid, wanneer deeze straks daar by voegde: *Ik ben* JESUS, *dien gy vervolgt*, die JESUS, die in de Waereld kwam om zondaars zalig te maaken enz. En kort daarna vertoonde hem dezelfde JESUS, dat hy *een uitverkooren Vat was*; Vs. 15. enz. En hier van daan is het dat PAULUS hem in 't vervolg beschouwt als den geenen, die *alles in allen vervult*, die *den mensch gaaven gegeeven heeft*, die *boven alle Hemelen opgevaaren was, op dat hy alle dingen vervullen zoude, enz.*

Ter Toepassinge overgaande, roemt hy het geluk der geenen, die met een geestelyk oog zien, 't geen de Ziener in eene verrukking van zinnen zag. Hy bestraft de geenen, welker zielen en lighaamen geen Tempelen van den Geest zyn.

En

En was de Tempel van ouds eene hooge, heilige en afgezonderde woning; men behoorde deeze afzondering van veelen die naar iets begeerlyks moesten tragten, te zien, zo wel als hunne heiligheid; maar verscheiden soorten van menschen hier breeder uitgebeeld, vertoonen geheel wat anders. En schoon het licht van het Evangelie op den Kandelaar brandt, gelyk het licht door dit Heiligdom scheen, zo moest ook het licht van kennis, godzaligheid, en blydschap in den HEERE zich overal ontdekken. En vervulden zyne Zoomen den Tempel, zo moest men ook de Koninglyke waardigheeden van den MESSIAS eerbiedigen, zyne deugden verheerlyken, en met zyne gaaven vervuld zyn, waar van men niets by veelen vindt. Zulker ongeluk en dwaasheid word wel beklaagd aan de eene, maar ook de weg ten leeven aan de andere zyde voorgesteld, en de keuse des laatsten met kragt aangedrongen. Het geluk der geenen word vervolgens hoog geroemd, die wel eer Synagogen des Satans waaren, maar nu Tempels en woonsteden van JEHOVA, vervuld met 's Heeren heerlykheid. Dus wandelen zy in het licht, en zyn met den Geest uit der hoogte aangedaan. Dan indien deezen niet meer beantwoorden aan de schetse, die van GODS Tempel is opgegeeven; indien men eene diepe geesteloosheid en het gebrek van de vervulling tot alle volheid GODS bespeurd; indien de kennis gebrekkig, het geloof klein, de liefde verkoud, het gewissen ontrouw is, hebbe men de plaage van het hart te beschouwen en die te betreuren. Men is toch een Tempel van den levenden GOD, dien men niet schenden moet. De heerlykheid van den MESSIAS moet aan zulken gezien worden. En heeft men de eerstelingen van den Geest ontvangen, men moet na vermeerderinge staan, enz. En hoewel alles hier maar ten

deele

deele is, dan de eeuwigheid genaakt, dat de *Allerhoogsten zulken zal bevestigen*

Deeze korte schets der tweede Leerrede kan genoeg uitbeelden, op welk eene wyze dit geleerde Werk zy uitgevoerd. Het werde met vrugt geleezen, en de geleerde Schryver bereike het Godvrugtig doelwit deezer uitgaave!

II. HOOFDSTUK.

De VADERLANDSCHE HISTORIE, enz. Derde Deel.

Graaf FLORIS V. bereikte nog geen twee Jaaren toen zyn Vader dus ongelukkiglyk sneuvelde, als wy gezegd hebben. Hy werd dies onder de voogdy van FLORIS, zynen Vaderlyken Oom gesteld; die echter ook in Ao. 1258. en dus twee jaaren na zyn Broeder sneuvelde: zynde te *Antwerpen* in een Tournooispel gewond, en eenige dagen daar na, aan de wonden overleeden. En te *Middelburg* in de Abtdye begraaven. Van hem hebben de Zeeuwen keuren gekreegen, volgens welken 't gantsche Land berecht wierd. Hier op nam Vrouw ALEID Weduwe van JAN VAN AVENNES de zorg der opvoeding, en de Voogdyschap over FLORUS V. aan, als zyne Mooy; doch men zag hier ongaarne, dat zy zich zo veel gezags aanmatigde, dies werd OTTO III. Graaf van *Gelder* tot Voogd aangesteld, door de *Hollanders*, terwyl Vrouw ALEID zich door de *Zeeuwen* in het opgevat gezag zocht te handhaaven: hoewel zy in *Zuidbeveland* by *Voirrontzee* of *Vorrenlee*, een, nu verdronken plaats by of omtrent het Dorp *Jer-*

Jerseke, een volslaage nederlaag had ondergaan, in een gevecht tegen dezen Graaf; van wien men weinig anders merkwaardigs aangetekend vind. In den opstand der Kennemeren en Westfriezen in Ao. 1268. bragt hy wel nevens den *Utrechtschen* Bisschop, JAN VAN NASSAU, die in Ao. 1271. tot dien Zetel verheven was, een Leger te velde, waar mede hy *Utrecht* vruchteloos belegerde, en *Amersfoort* innam, doch anders luttel uitvoerde, zynde omtrent drie jaaren daar na overleeden.

Graaf FLORIS nam zelve al vroeg de Regering aan, en ging, na het bewind over Zeeland aan zynen neef FLORIS van *Henegouwen* Zoon van Vrouw ALEID voor twee jaren te hebben aanbevolen, de Westfriezen beoorlogen; welk hem echter eenige Jaren achter een niet wel gelukte. Zyne moei ALEID hem diergelyke togten afradende, behaalde zyne ongenade en werd in Ao. 1277 door hem met hare Kinderen ten Lande uitgewezen. In Ao. 1282. ging de Graaf de Westfriezen, tot hier toe te Lande beoorloogd, te schepe aantasten, welk hem zoo wel gelukte dat hy omtrent *Wydenes* en *Schellinkhout*, eene volkomen overwinning op hen behaalde, en toen uit een gevangen de ontdekking wegens zyns Vaders Lyk deedt, waar van wy te vooren met een woord gewaagden, 't gene hem zoo verheugde, dat hy zulks door een brief te kennen gaf aan den *Engelschen* Koning EDUARD I. met wien hy, na 't vereffenen van eenige geschillen, in vertrouwde vriendschap leefde, en naderhand een verdrag van Huwlyk sloot, tusschen 's Konings Dochter en zyn Zoon JAN, geteeld by BEATRIX, Dochter van Graaf GUY van *Vlaanderen*.

In Ao. 1283. gelukte het hem, by opene brieven, door Hertog JAN van *Braband*, van de Leenroerigheid wegens *Dordrecht* geheel en al vry verklaard te worden. Maar in 't volgende Jaar werd hy in de Stichtsche Onlusten ingewikkeld, en hier door

door verpligt zyne Wapenen te gebruiken tegen de Inlandsche Edelen, voornaamlyk tegen de Heeren van *Amstel* en *Woerden*; welker Sloten en Landen hy niet alleen innam, verbeurd verklaarde en gedeeltelyk wegschonk, maar zelfs de Overwonnen, gevangen, en verjaagde Heeren, door een gestrenge behandeling noodzaakte, op genoegzaam harde voorwaarde, zich weder met hem te verzoenen.

In Ao. 1287. leden deze Landen zeer veel door een zwaren Watervloed, die *Friesland* en *Zeeland* bykans geheel overstroomde, en veele Menschen en Vee wegsleepte. Graaf FLORIS nam toen de gelegenheid waar, om door 't leggen van eenige Sloten, de *Westfriezen* als nu te beter te beteugelen; gelyk hy ook sederd te *Stavoren* naar men wil, als Heer van dat Gewest erkend en gehuldigd, en die Stad daarom ook met handvesten begunstigd zoude zyn. In dit zelfde Jaar verbondt zich de Graaf ook, nevens DIEDERIK van *Kleef* met den Hertog JAN van *Braband*, om dezen in zyne eischen op het Hertogdom *Limburg*, tegen den Gelderschen Graaf REINOUT te ondersteunen en in den Oorlog bytestaan. Eenige byzondere geschillen, tot nog toe onafgedaan, als mede de voorige genoten gunst van den Brabandschen Hertog, hadden FLORIS, die bedenkelyk ook eene meerdere uitbreiding zyns vermogens op het oog hadt, tot deeze verbintenis aangezet. Volgens dit verdrag leverde hy dan hulptroepen onder verscheide voornaame Edelen des Lands, die, na het inneemen van eenige *Geldersche* Steden, mede deelden in den gedenkwaardigen slag, en zegepraal des Hertogen van *Braband* by *Woeringen*, in Ao. 1288. alwaar Graaf REINAUT en Graaf ADOLF van NASSAU, als ook de Aartsbisschop van KEULEN, en verscheide andere Grooten gevangen, en deezen niet, dan een Jaar daar na, door bemiddeling van den FRANSCHEN Koning weder geslaakt werden. Omtrent deezen tyd matigde

de

de valsche Keizer FREDRIK zich de stoutheid aan, om den Bisschop van *Utrecht* te vermaanen dat hy den Graaf van *Holland* wederhouden zoude van het bestryden der *Friesen*, waar op FLORIS echter geen acht gaf, en hem zyne vermetelheid zelfs in een brief verweet. Ook was de magt van onzen Graaf nu der wyze aangewassen, dat hy aan veele, in 't byzonder aan de Zeeuwsche Edelen; zeer begon in 't oog te steeken, die zelfs naar uitlandsche hulp uitzagen, om hem een gedeelte van *Zeeland* afhandig te doen maaken; waar toe zy GUIQ van DAMPIERRE, den Graaf van *Vlaanderen* genegen genoeg vonden; zo dat hy wel haast *Middelburg* kwam belegeren; doch het zelve op de aankomst van Graaf FLORIS weder verliet. Doch hier mede verloor de *Vlaamsche* Graaf zyn uitzigt niet op *Zeeland*, maar viel vier jaren laater, en wel in Ao. 1295. in *Zuidbeveland* met een Leger van 3000 Mannen, welke echter door die van Borselen, pas zo veele honderden sterk, geslaagen en op de vlugt gedreeven werden. In Ao. 1296. stond men in *Engeland* aan de *Hollanders* den vryen Visvangst toe op de Kust van *Jarmouth*, doch ontnam hun den wolstapel, die naar *Brugge* verlegd werdt, 't geen Graaf FLORIS noopte om een beschermend en verweerend verbond, met *Frankryk*, onder de toestemming en goedkeuring der voornaamste Edelen te sluiten; welk den *Engelschen* Koning EDUARD I. dermate vertoornde, dat hy van toen af, met Heer JAN van KUIK en andere misnoegde Edelen in verscheide saamenkomsten, door zyne afgevaardigden, middelen liet beraamen, tot het gevangen neemen en vervoeren, van Graaf FLORIS naar *Engeland*; gelyk deeze dan ook eerlang daar toe eene gunstige gelegenheid waarnamen, wanneer de Graaf ter verzoening van die van *Amstel* met het geslacht van ZUILEN te *Utregt* gekoomen, door hen kwanswys ter Vogelenjagt genodigt en uitgelokt, op het onvoorzienst verrast en gevangen genoo-

men, eerst naar *Kroonenburg*, kort daar op naar het slot te *Muiden*, en na eenige dagen weder van daar vervoerd, doch op de aankomst der *Naarders*, tot zyn ontzet, door VELZEN en eenige anderen, na veele mishandelingen geleeden te hebben, met verscheide stoeken gegriefd, en gedood werdt.

Deeze veel eer uit eene al te hevig woedende drift, dan opzettelyke boosheid, begaane Moord geschiede op den 27 of 28 sten van Zomermaand, des Jaars 1296. Dusdanig was het einde van FLORIS V, die zyne Voorzaten in magt en aanzien verre te boven ging; en de eerste was, die zig in zyne eigen Brieven Graaf van *Zeeland* noemde; en door de gunst der goede Gemeente, aan welke hy veele voorrechten hadt geschonken, tegen de afgunst van veele Edelen lange staande hielt; hoewel deezen, op hem gebeeten uit byzondere oorzaaken, het ongeluk over hem berokkenden, waar in hy omkwam. Men schryft hem de stichting van het Lusthuis *Vogelenzang* omtrent *Haarlem* in de Duinen, en de voltrekking van het *Hof* in '*s Hage* toe; alwaar hy zich met de Jufferschap, ook met de Jagt, en andere Ridderlyke oeffeningen plagt te vermaaken.

Zyn dood bragt veele verwarringen, hier te Lande voort; vooral ook twisting om de voogdy en 't bewind, waar na Graaf DIRK van KLEEF, JAN van AVENNES, en WOLFERT van BORSELEN dongen, en deeze laatste wist het zo te beleggen, dat hy den jongen Graaf JAN I. te VEERE ontvangen hebbende, den zelven geheel wist naar zyne hand te zetten, en de klem des bewinds voor zich te verkrygen; voerende den Graaf alomme met zich, en doende hem beveelen en zegelen, 't geene hy goedvondt; doch zyne verandering in de Munt, waar door de handeldryvende Ingezetenen deezer Landen zeer gedrukt werden, en andere knevelaryen

tyen en geweldadigheeden, en vooral zyne indrang op 's Lands privilegien, en vooral op die van *Dortrecht*, verbitterden de Gemeente zo zeer tegen hem, dat hy te *Delft*, van waar hy met den Graave na *Zeeland* meende te vlugten, wredelyk omgebragt werdt, op den 1 Aug. 1299. Hier op aanvaardde AVENNES weder de Voogdy, van welke hy al had afgezien, en onze Schryver is 'er niet vreemd van, dat hy, door vergif den dood van zynen Neef Graaf JAN I. die op den 10 den Sept. van 't zelfde Jaar te *Haarlem*, door een toeval van den rooden loop stierf, bevorderd hebbe. De *Engelsche Prinses* ELISABETH zyne Gemalin hadt hem geene Kinderen verwekt. Ook was hy zelve nog in zyne eerste Jeugd, en dus ging de Regeering van dit Graafschap over in 't huis van HENEGOUWEN; want JAN van AVENNES was de Zoon van ALEID, Zuster van Koning WILLEM, Grootvader van den overleden Graave JAN I. en dus de naaste Erfgenaam, 'er toe: deeze Graaf hadt ook even voor den dood van zynen Neeve, een verdrag geslooten met *Dordrecht*, *Middelburg*, *Zierikzee*, *Leiden*, *Delft*, *Haarlem*, *Alkmaar* en *Geertruidenberg*, tegen de Moorders van Graave FLORIS; en nu liet hy zich na den dood van zynen Neeve, tot meerder zekerheid zyner Regeering, door de voornaamste Steden, welker aanzien onder het bewind van FLORIS V. sterk was toegenoomen, inhuldigen, en by bezeegelde Brieven tot Landsheer aanneemen. Al terstond maakte hy zyn werk om de misnoegde Edelen te bedwingen, of te bevredigen, schoon dit hem slechts gedeeltelyk gelukte. Want JAN van RENESSE, een *Zeeuwsch* Edelman, zich van *Schouwen* meester gemaakt hebbende, verwekte vervolgens een algemeenen opstand in *Zeeland*, en dreef ten Keizerlyken Hove, dat het Graafschap *Holland*, aan het Ryk vervallen was, dies Keizer ALBRECHT zelve eenen inval in

Holland poogde te doen, doch zonder zyn oogmerk te bereiken, weder aftrok. Doch de *Zeeuwsche* Ballingen lieten zich toen met de *Vlamingen* in, en deeden met deezen eenen inval in *Walcheren*, sloegen jonker WILLEM, den Zoon van Graaf JAN II. en namen *Middelburg* in; ook deeden zy *Zierikzee* belegeren; en staken zelfs in Ao. 1303. naar *Holland* over, daar zy al het Land van de *Maaze* af, tot aan den *Haarlemmerhout* toe; aan zich onderwierpen, als ook de Stadt *Utrecht*: Doch in 't volgende Jaar bewoog WITTE van HAAMSTEDE natuurlyke Zoon van Graaf FLORIS de *Hollandsche* Steden, om de *Vlaamsche* bezetting uit te dryven; gelyk ook de Koning van *Frankryk* hulp verleende, om hen uit *Zeeland* te jaagen; en dit beiden mede gelukt is. Verscheide Ballingen, die toen in handen van Jonkheer WILLEM vielen, moesten toen hunnen opstand met een smadelyken dood boeten; anderen bedienden zich van de *Amnestie* hun aangeboden, om zich te verzoenen met des Landsheeren Zoon; en RENESSE, die ook uit *Utrecht* gevlugt was, sneuvelde, nevens veele anderen, by 't overvaaren van de *Lek*, op den 15 den Aug. 1304. en zeven dagen laater, den 22 dito overleed ook Graaf JAN II. van *Henegouwen* en *Holland*, te *Valenchyn* aan een kwynende ziekte, na een regeering van omtrent 5 Jaaren. Hy werd om zyne godvrugt en goedaardigheid gepreezen, doch van al te groote slapheid in de Regtsplegingen beschuldigd; en voor al dat hy die van BORSSELEN te slap behandeld, en daar door gelegenheid tot de oproerigheid der *Zeeuwen* gegeeven hadt.

Jonker WILLEM zyn Zoon, volgde hem op onder den naam van WILLEM III. en huwde in Ao. 1305. met JOHANNA van VALOIS, Dogter van KAREL van VALOIS, Broeder van Koning FILIPS. In den Jaare 1306. sloot hy een bestand met *Vlaanderen*

deren, en in Ao. 1310. eenen nadeeligen Vreede, waar toe hy genoodzaakt was, om dat de *Hollanders* en *Zeeuwen*, zich houdende aan hunne aloude gewoonte, geweigerd hadden, hem in *Henegouwen* te koomen helpen. In Ao. 1315. vattede hy de Wapenen weder op, doch het liep aan tot In Ao. 1323. eer 'er een vast verdrag getroffen werdt, waar door de oude twist met *Vlaanderen* een einde nam.

Sedert mengde de Graaf zich in geen nieuwe Oorlogen, maar besteedde 't grootste deel zyns levens om zyn gezag onder zyne eigene onderzaten te versterken, en tot de nabuuren uit te breiden. Hy hechte de heerlykheeden van *Amstel* en *Woerden* die JAN II. aan GUY zynen Broeder opgedraagen hadt, na deszelfs dood in Ao. 1313. weder aan *Holland*; en bragt te weege dat het slot *Vreeland* aan hem verpand werdt. Hy noodzaakte de *Friessen* van *Oostergo* en *Westergo* tot onderwerping aan zich; en ten blyke dat zyn aanzien zeer hooge gesteegen was, huwde hy zyne Dogter MARGAREETE aan Keizer LODEWYK, Hertog van *Beyëren*; en eene andere aan Koning EDUARD III. van *Engeland* uit. Veertien dagen voor zyn dood, die op den 6 of 7 Juny des Jaars 1333. voorviel, hadt hy nog een verbond gesloten met zynen Schoonzoon EDUARD, tegen zynen Schoonbroeder, den Koning van *Frankryk*. Zyne dapperheid in den Oorlog, en zyne gemeenzaamheid in den omgang, als ook zyne onkreukbaare regtmaatigheid in 't regtoeffenen, worden zeer gepreezen. Sommigen hebben hem beschuldigd met verwaarloozing van 's Lands Regeering, terwyl hy zich met andere zaaken ophieldt, en vooral zag men niet gaarne, dat hy zo dikwils na *Henegouwen* toog. Men heeft hem den naam van den *goeden* toegevoegd, mogelyk om eene enkele gunst omtrent de Geestelyken betoond, of om zynen iever

in het bevorderen van eene Kruis-vaart naar 't H. Land.

Geduurende zyne Regeering, en wel in Ao. 1315. heerschte hier te Lande een groote hongersnood en pest-ziekte; zo dat de armen op de straaten versmagteden, en de echtgenooten zelven elkander schuwden, en den nodigen onderstand weigerden. Men sloeg het vleesch van doode krengen, raauw ten lyve; en in zeker *Hollands* Dorp at men de kikvorschen uit de slooten, welk toen ongewooner voedzel was, dan tegenwoordig by sommigen. Doch de Hemelsche voorzorg deed binnen weinige maanden die rampen in zo verre ophouden, dat men zekere maat Rogge voor 15 penn. kocht, daar men te vooren, zo veele stuivers voor betaald hadt. — In Ao. 1334. was 'er ook veele schade veroorzaakt door een zwaaren Watervloed; die *Holland* en *Zeeland*, doch vooral *Friesland* trof; dezelve was op een geweldigen storm gevolgd, die den 23 Nov. van dat Jaar opstak. Veele Dorpen werden overstroomd, en eene groote menigte van menschen verloor het leeven; doch *Kenmerland* leedt toen weinig, of is misschien geheel vry gebleeven, dewyl dit tot den nood der *Friezen*, in 't volgende Jaar, twee penningen van ieder Morgen Lands moest opbrengen.

WILLEM de vierde, pas 19 Jaaren oud, zynen Vader zynde opgevolgt, zondt in den aanvang zyner Regeering eenige hulp aan zynen Behuwdbroeder, den *Engelschen* Koning, die met *Frankryk* in eenen Oorlog was ingewikkeld; doch de Gravinne Weduwe van WILLEM III. bemiddelde de geschillen tusschen deeze twee Ryken door een Verdrag in Ao. 1340. en nam daar na het geestelyke kleed aan, in de Abtdy van FONTANELLE by *Valenchyn*. — Omtrent deezen tyd begon *Amsterdam* merkelyk op te komen door den Koophandel, en in Ao. 1342. by een handvest van deezen

zen Grave, het voorregt der Hollandsche Steden in 't gemeen, om alles wat binnen deszelfs vryheid geschiedt; mits niet draagende tegen de heerlykheid van den Graave, door Schout en Schepenen te laaten berechten.

In Ao. 1345. belegerde hy *Utrecht* te vergeefs, en beukte de Stad vyf weeken lang uit dertien stormtuigen; ook werdt hy hier met eene pyl in een zyner hielen gewond; doch 'er wierdt, door bemiddeling van zyn Oom Jan van Beaumont, een bestand geslooten, en daar by bedongen, dat vierhonderd Burgers, ongegord, bloodshoofds, en barrevoeds, hem op de knien, voor zyne Tent om vergiffenis moesten koomen smeeken, welk ook geschiedde. De oorzaak van dit beleg was de misnoegdheid van den Grarve, om dat men de Voogdyschap der Stad en over het Sticht, welke hy oordeelde hem toe te koomen, aan Robert van Arkel hadt opgedragen. Terstond hier na ondernam hy een togt tegen de *Friezen*, welken tegen hem opgestaan waaren. Doch nauwelyks by *Staveren* omtrent *Odulphs* Kooster geland zynde, en zich in 't heetst van 't gevecht gemengd hebbende, sneuvelde hy aldaar op den 26 of 27 Sept. van het gemelde Jaar, zonder wettige Kinderen na te laaten. Zyne jonge Gemalin, een Dogter van Jan III. Hertog van *Brabant*, was over den dood van haaren Echtgenoot zo gebeeten op de *Friezen*, dat zy het Klooster der *Friesche* Monniken op *Marken* door een bende Krygsvolk in den brand deed steeken, en de ongelukkige Monniken in Zee smyten. —— Willem de IV. was de eerste der Hollandsche Graaven, die de kwaade leenen aan de Graaflykheid verstorven, niet gelyk voorheen aan een der naaste Maghen, ten redelyken pryze afstond, maar dezelve verdeelde, en dan verscheide Heeren uitgaf, waar uit veele verschillen over

't Recht van 't Poorterschap, het Molenrecht, en andere heerlyke Rechten ontstaan zyn.

Zyne oudste Zuster, de Keizerin MARGAREET, werdt door haaren Echtgenoot Keizer LODEWYK, daar op met deeze Landen verlyd, en in Ao. 1346. alomme ingehuldigt; by welke gelegenheid zy aan de Landen en Steden verscheide Privilegien schonk; belovende onder anderen, ook geenen Oorlog te zullen aanvangen, dan met goeddunken der Edelen, en Steden. Doch zy hieldt het bewind der Regeering niet lange, in eigen handen; maar droeg het in Ao. 1349. aan haaren Zoon WILLEM op, mits deeze haar een gedeelte van de inkomsten zoude betaalen. Dan, toen deeze hier in zynen plicht en beloften te buiten ging, aanvaardde zy de Regeering wederom, en zocht hulpe in *Engeland*; om haaren Zoon, die zich op nieuws had laaten huldigen, van de Regeering te doen ontzetten.

Deeze verdeeldheid tusschen de Moeder en Zoon, verdeelde ook wel haast de voornaamste Ingezetenen deezer Landen tegen elkanderen, en bragt de Partyschap van *Hoekschen* en *Kabeljauwschen* voort, welke anderhalve eeuwe geduurd, en waar van men de overblyfzels, tot in 't midden van de zestiende Eeuwe gezien heeft. Want deeze Partyschap bragt Adel tegen Adel, Steden tegen Steden, ja Burger en Bloedverwant tegen elkanderen, in de Wapenen. De aanhangers van Hertog WILLEM, die graauwe bonnetten droegen, werden *Kabeljauwschen* geheeten; wapenden zich alomme tegen die van Vrouwe MARGARETE, die zich *Hoekschen* noemden, en roode mutsen droegen; en men vindt gemeld, dat, wie der partyën de overhand hadt op de andere, de eene den ander den bol uit de muts sneedt, welke men den *Lever-uitsnyden* noemde. De eerst gemelden schynen in Ao. 1350. wel zeventien sloten der *Hoek-*

schen

schen, die de zwakften waaren, vernield te hebben: vindende men ook, dat zy onder het bestormen van *Rozenburg* te *Voorschooten* by *Leiden*, zich van buskruid bediend hebben; welk toen eerst hier te Lande bekend geworden is.

In Ao. 1351. viel 'er een Scheeps-stryd voor by ter *Veere*, waar in Vrouw MARGAREET met de vereenigde *Engelsche*, *Zeeuwsche*, en *Henegouwsche* magt, haaren Zoon met de *Hollandsche* Vloot op de vlugt floeg, en overwon. Doch den 4 de July daar aan volgende, leverde zy hem op de *Maaze*, niet ver van den *Brielle* weder flag, maar kreeg hier de Nederlaag, en veele Edelen, die het met haar hielden, raakten of om het leeven, of gevangen. Zy zelve ontweek met eenige Scheepen naar *Engeland*, alwaar zy den Koning bewoog, om zich als Middelaar tusschen haar, en haaren Zoon aan te bieden. Hertog WILLEM kort na die behaalde overwinning ook derwaarts over gesteeken, trad aldaar sedert in huwelyk met MAGTELD, de Dogter van HENRIK, Hertog van *Lancaster*, en nam Koning EDUARD mede tot Middelaar aan, die toen een Verdrag tusschen de beide partyën bewerkte op den 7 xber. 1354. Waar by *Holland*, *Zeeland* en *Frieschland* aan Hertog WILLEM afgestaan wierd, blyvende Vrouw MARGAREET alleenlyk in 't bezit van *Henegouwen*. Doch Vrouw MARGAREET overleefde deeze verzoening niet lang. Zy stierf op den 30 Sept. des Jaars 1355. te *Valenchyn* in *Henegouwen*, werwaarts zy zich met der woon begeeven hadt.

Hertog WILLEM zette nu den Oorlog voort, dien hy op den naam zyner Moeder, reeds in Ao. 1347. tegen den Bisschop van *Utrecht* begonnen hadt; en noodzaakte hem, na het afloopen en plat branden van het Sticht, in Ao. 1356. tot den Vrede, en in 't Jaar 1357. hechte hy de Heerlykheid van *Heusden* aan *Holland*; doch kort daar

na werdt hy krankzinnig, en dit bespeurde men eerst na zyne te rug komst uit *Engeland*, werwaarts hy in dat jaar was gereisd; dewyl hy Heer GERRIT van WATERINGEN met eigen handen, zonder eenige reeden ombragt; dies men hem het bestier van zich zelven, veel min van het Land niet meer durfde toevertrouwen. Hy werdt dan eerst in den *Haage* vastgezet, en vervolgens naar *Quesnoy* in *Henegouwen* vervoerd, alwaar hy tot aan zyn dood toe, die in Ao. 1389. voorviel, opgesloten bleef.

Straks na zyne vastzetting staken de *Hoekschen*, die eenige Jaaren zich stil gehouden hadden, de hoofden weder op, en droegen het *Ruwaardschap* der Landen, aan Hertoge ALBRECHT, den Broeder van onzen Graave op; terwyl de *Kabeljauwschen* de Voogdy, aan MAGTELD van LANCASTER wilden opgedraagen hebben, zich nu niet ontziende, de Regeering aan eene uitheemsche Vrouwe aan te bieden, daar ze te vooren de eigen Dogter van WILLEM III. Vrouw MARGAREET namelyk, niet voor Gravinne wilden erkennen; voorgeevende niet *vervrouwd*, dat is, niet door een Vrouwe geregeerd te willen zyn.

Hertog ALBRECHT erkende de gunst der *Hoekschen* wel, door het verleenen van verscheide Privilegien aan de Steeden, welker meesten nu vaste Kollegien en Vroedschappen, of Raaden en Jaarlyksche Burgemeesteren bekoomen hadden; en verbondt zich ook wel om recht te doen, naar 's Lands Wetten en Gewoonten, en 't Land met hulp der goede Steden te zullen regeeren; doch matigde zich ook ten eersten, en op eigen gezag aan, om, naar willekeur, verandering te maaken in de Regeering van sommige Steden, en van het platte Land. Ook poogde hy de Wet te *Delft* buiten tyds te verzetten, welk hem niet schynt gelukt te zyn. Want die Stad hieldt staande, dat men

men haare Scheepenen niet mogt afzetten; 't geen ALBRECHT zo euvel nam, dat hy dezelve, na dat zy ook openlyk tegen hem was opgestaan, en een inval in *'s Hage* gedaan, en aldaar 's Graaven gevankenis open gebrooken hadt, met de Wapenen aantastte, en 'er het beleg voorsloeg in April des Jaars 1359. welk hy in persoon bywoonde; hy noodzaakte vervolgens dezelve tot de overgaave by verdrag; welk inhieldt, dat de Stedelingen hem om vergiffenis moesten smeeken, hunne muuren afwerpen, en 40000 oude schilden opbrengen.

Vervolgens oorloogde Hertog ALBRECHT met de *Gelderschen*, die, even als de *Hollanders* in twe partyen, HEKEREN en BRONKHORSTEN geheeten, verdeeld waaren, als ook met de *Utrechtschen*; doch hy verdroeg zich in Ao. 1364. met Hertog EDUARD van GELDER, en in Ao. 1375. met ARNOLD van HOORNE, Bisschop van *Utrecht*; en eenige Jaaren daar na huwde hy zyne Dogter KATHARINA uit, aan WILLEM van GULIK, Hertog van *Gelder*, die zich, na de tegenkantingen der *Stichtschen* te boven gekoomen te zyn, in 't gerust bezit van dat Hertogdom bevestigde.

Wat ALBRECHT vervolgens, na den dood van zynen Broeder WILLEM, als Graaf verricht heeft, zullen wy in 't vervolg onzen Lezeren mededeelen.

III. HOOFD-

III. HOOFDSTUK.

HISTORISCHE en NATUURKUNDIGE LENTE REIS door Zuid *en* Noord-Holland, *en een gedeelte van 't Sticht van* Utrecht; *gedaan door een viertal Vrienden, en nu by wys van Brieven, medegedeelt.* Opgeheldert met Oudheidkundige Aantekeningen; *en verdeelt in twee Deelen. Te* Amsterdam, *by* Jac. Loveringh. *In Octavo. Groot* 520 *Bladz. De Prys is f* 2 : 4.

Men behoeft dit Werkje, 't welk een verschiet van aangenaame nuttigheden, en een leerzaam en vermakelyk onderhoud voor eenen welgestelden Geest verschaft, slegts maar eens op te slaan, om 'er door bekoord en aangeprikkeld te worden, tot het verder voortzetten van den graagen weetlust. Al in den aanvang heft den Schryver dus aan; om een schets van 't loflyke Jaar-getyde der Lente te geeven.

„ Nu immers is de naakte Winter met zyne
„ bleeke kaaken en besneeuwde paruik, na 't bar-
„ re Noorden gevlugt, de dysige schaduw-dagen
„ zyn met verkleumde schreden van ons weg ge-
„ weken; en de Vorstin van het flikkerend ge-
„ starnte, wier schoonheid voor onze pinkende
„ oogen onbereikbaar is, komt nu eerst, in heer-
„ lyk purper gedost, met haar levenwekkend vuur,
„ 't zwart gewaad der bevroozene veste opluiste-
„ ren, en den zwarten schoot dezer alvoedende

„ Moe-

„ Moeder openen en koesteren; zo dat zy, die
„ nog korts te vooren van al haar oogverlustigend
„ Groen en schitterende Sieraaden ontbloot; en
„ als dor, en dood te kwynen lag; zich nu we-
„ derom met alle haare optooizels, in levendigen
„ gloed; op 't jeugdigste vertoont; naardien Berg
„ en Dal, Bosch en Veld, Gras en Bloemen ons
„ toelagchen, en om 't lieflykste streelen, onder
„ eenen behoorlyken weergalm van het vrolyk
„ eenstemmig kwinkeleren der gepluimde zangeren,
„ die korts nog zo dof en verstyfd waren, dat ze
„ met schor getjilp al verzuchtenden; nu door
„ minnelust gedreven, zoet fluitende trachten te
„ paaren, en gelyk al wat adem heeft, hunne
„ gaden te streelen, en de ontdooide Natuur in
„ weelde te doen baden; terwyl de opgezierde
„ Zomer met loome vleugelen van laauwe weste
„ winden aankomt fladderen; en den nyvren Land-
„ man den berookten Haard verlatende, 't dienst-
„ baare Paard voor den scherpen kouter spant,
„ om den handelbaaren Kleygrond te beploegen,
„ en de overige menigte van Boter gevende Run-
„ deren, en wit gewolde Schaapen, uit de muffe
„ stalle na de weelige en geurige Beemden dryft,
„ om frisscher lucht in te ademen; en op 't mal-
„ sche klaver zich te vergasten. Een Jaargety,
„ waarin zelfs het op- en afvloeiend element, naauw-
„ lyks eenig onheil meer dreigt; maar den stou-
„ ten Zeeman uitlokt om zyne tuimelende Gol-
„ ven te doorklieven, die, in den onstuimigen
„ tyd, wanneer de winden loeiden, nu eens, al
„ bruischenden, zich met de vliegende wolken
„ scheenen te willen vereenigen, dan eens weder
„ in den hollen schoot des afgronds neer te stor-
„ ten; waar door de geduchte Majesteit, gron-
„ delooze wysheid, oneindige macht, onbepaalde
„ heerschappy, liefderyke goedheid, en nooit
„ volprezene eer en heerlykheid van 't aanbidde-
„ lyk

„ lyk Opperwezen, die ook allerwege in alle des-
„ zelfs werken uitschitteren, nochtans hier op 't
„ ontzachlykste en heerlykste in doorstraalen:
„ Dies wy allen te recht, mogen uitroepen:

Wat hoor! wat zie ik? keur van kleuren
En zweevende Orgels: Dwaalt myn Geest?
Ontsluit het Paradys zyn deuren,
En nood my 't pluimgediert op 't eerste Bruilofts-feest.
Neen, neen! ik zie natuur al weer op nieuw her boren,
Te voorschyn treên in 't groen en Bloemryk Lentekleed,
En hoor 't Gevogelte ten haaren dienst gereed,
Haar welkom groeten door 't gezang van hunne Choren:
En op dien zelfden toon d' Alwyze Godheid loven,
Hoe ver streeft hier Natuur de zwakke konst te boven?

Hier op laat de Schryver eene beknopte en nette beschryving volgen van *'s Hage*, en van deszelfs Regeering, getal van Inwooneren, geleerde Mannen, die 't geleverd heeft, en 't Zegel en Wapen der opene Veste, van waar dog dit vermakelyk Lente-togtje zynen aanvang genomen heeft, in den tweeden Brief, (want het geheele Reisje is Briefs-gewyze beschreeven;) word de vrolyke en verkwikkelyke Uchtentstond in navolginge van MILTON, aldus bezongen:

Thans ziet men 't groen Geboomte en Heesters lieflyk bloeijen,
Of reeds de knop der vrucht aan gladde tacken groeijen.
En duizend bloemen, die 't gezigt door haare kleur,
Vermaken, en den reuk behagen door haar geur;
Hier lacht het vrolyk groen; wat verder groeit scharlaken,
Daar schemert helder wit, gins ziet men purper blaken,
Waar op de gulde Zon, 't bekoorelyk gezigt
Steeds vestigd; en het Veld beschynt met blyder Licht,

En

Een liefelyker glans dan als zy reeds aan 't zinken,
Doet aan den Westerkim, een rits van wolken blinken
En blozen door haar gloed: of als de vogte boog,
Wiens verwen zig zo schoon vertoonen voor ons oog.
Wanneer den Schepper van den boogen Hemel regend,
En met een vruchtbaar nat de dorstige Aarde zegend;
Zo fraay vertoond natuur zig; in dien zoeten tyd,
Die al wat adem schept verkwikt, vermaakt, verblyd;
Die kommer zorg en angst, benauwtheid, bittere smerte
Door invloed van zyn vreugd verjaagd uit 's menschen
herte.

Na het bezigtigen van WASSENAAR: welk kortelyk beschreeven word, en onder 't verder voortreiden naar *Katwyk aan den Rhyn*, liet het reizend viertal, bestaande in: EREMOPHILUS, EUGENIUS, PHILOMUSUS en POLEMON, tusschen het groen Geboomte, de oogen dwaalen over eene aanlokkelyke, afhellende Beemd' van zuivelryke bewaterde weilanden, en toen bragt EREMOPHILUS het gesprek op 't eenzaam Landleeven, waar van hy een groot voorstander is. Hy schetste de eenzaamheid af, als de Moeder der aandacht, de kweekster der overdenkingen, en de begunstigster der oprechte pogingen om ons, zo veel doenelyk uit den slaafschen band, der iedele Waereld te ontkluisteren, derzelver valsche schyn vermaaken te vermyden, en voor al haare zondige pleisieren te vlieden, welken als de overloopende Rivieren de dyken onzer redenen, en de dammen der overdenking doorboord, of ten deele gesloopt hebbende, zig over de vlakke velden van onze Harten, wyd en zyd verspreiden, de driften met zich sleepen, en niet dan verdriet en smerte nalaaten.

De beide *Katwyken*, en *Noordwyken*, en *Rhynsburg* en *Oestgeest*, worden vervolgens beschree-

ven.

ven, benevens de vergadering en wyze van stichting der *Collegianten* te *Rhynsburg*, waar na de derde Brief den voornaamsten inhoud der Gesprekken mededeelt op dit Togtje tot hier toe gehouden. PHILOMUSUS en EUGENIUS ondersteunden den eenzaamheid lievenden EREMOPHILUS na 't uitryen van het Haagsche Bosch, in het zingen van een Lente-Lied, waar in onder anderen gezegdt word:

Het Aardryk word weer als herbooren;
Het Pluim Gediert streeld onze ooren,
Daar het den dageraad begroet;
't Verheft zyn blyde, en schelle klanken,
Om 's Hemels milde gunst te danken,
Aan ons betoond in overvloed.

Wie kan, ô Lente! uw schoonheid melden?
De morgendauw bedekt de velden,
Met droppeltjes als diamant,
Die 't oog verkwikken door haar kleuren
Den reuk door d' aangenaame geuren,
Die zig verspreiden over 't Land.

De schelle zang der Nachtegaalen,
Doet boomen, bosschen, bergen, dalen,
Weergalmen van hun lief geluid,
Het Leeuwrikje de Aard ontvlogen,
Zingt boven 't verst bereik der oogen,
Tot dat het aan de Wolken stuit.

De Wynstok stort zyn vreugde traanen;
De Boomgaart met zyn vruchtbre laanen,
Vertoont zig als een Roozegaard,
De Moestuin levert lekkernyen
Die 't Hart versterken en verblyen,
Van allerleye zoort en aart.

Wie

Wie zou de Lente dan niet looven,
't Sieraad van bosschen, veld en hoven,
Wie toont zig niet vernoegd, verblyd,
Gereed met heldre vreugde klanken,
De Bron van alle Goed te danken,
In deezen aangenaamen tyd?

Wonderbaarlyk is Gods Voorzienigheid in het bestieren van den beurtwisselenden Op- en Ondergang der Zonne, maar nog aanmerkelyker is zyne wyze beschikking, waar door hy om het gevoel zyner genade by verpozing betreffen laat. Slegt was de waan van ANAXIMANDER, die van de zigtbaare Zon een Wagenrat maakte, uit welks pyp zy haar groot ligt deed uitschitteren, en belaggelyk was 't denkbeeld van PHICOLAUS, die haar tot een glazen Schotel maakte, die door wederom praling haar licht van elders ontleent, op ons deed weder schieten. Grof was de gedagten van ANAXAGORAS, die haar voor een gloeijenden steen hield. Dog nog ongerymder en slegter was het dat men haar Goddelyke eere bewees. Verkeerd en beklagelyk is 't ook, dat veelen de Zon van 't Euangelie, niet voor zo Goddelyk, goed en heerlyk erkennen en aanbidden, als hy is, en verdiend van allen gevierd en vereerd te worden. O dat de Fontein van alle Licht de oogen van deeze zo verdwaasde verstanden op helderen en verlichten wilde; en ook de ligchamelyke Zonne nimmer over ons deed opgaan, zonder onze kranke Zielen teffens op te beuren en te verwarmen door de straalen van de Zonne des heils, der waarheid en genade! Zeer fraay zyn vervolgens de aanmerkingen in dezen Brief over 't gepast en eerbiedig bidden en danken voor en na de maaltyd; welk thans, helaas! by veelen of niet geschiedt, en als een nutteloze en onnodige pligt, of slordig verrigt, of onverschillig gehoord

en geheel niet of weinig geacht werd. Niet minder gepaſt zyn de aanmerkingen over de Zee en de Scheepvaart en Handel; en de zinnebeeldige beſchryving van de Arke der Kerke van JESUS CHRISTUS, in vergelyking met die van NOACH, enz.

In den vierden Brief word *Leiden*, nevens *Warmond*, *Saſſenheim*, *Liſſe*, *Hillegom*, *Bennebroek* en *Heemſtede*, beſchreven.

De vyfde levert de nutte en aangename geſprekken, ten deele op, die onder 't viertal tot aan *Haarlem* toe gedaan zyn. By het bezichtigen van eenen Bloemhof, zong of zeide EREMOPHILUS onder anderen dus:

Roosje met u Doorne ſtruik,
Leer my hoe de weg van 't leven
Is met zoet en zuur doorweven,
En met een het recht gebruik,
Om verboden luſt te myden;
Laat u reuk, die nooit vergaat,
Toonen dat de Deugd door 't lyden,
Altoos blyft in goeden ſtaat.

Leer me ô geurige Kamil,
Die hoe meer gy word verſchoven,
Hoe u geur meer ryſt naar boven,
Dat ik lydzaam zagt en ſtil,
Alle rampen mag verdragen.
Leer me ô Lely door u wit,
Zuivre reden na te jaagen,
Om het eeuwige bezit.

Leer me ô ſchoone Paſſiebloem,
Aan myns Heilands Kruisdood denken,
Om den trotzen moed te krenken,
En al 's waerelds ydlen roem.

En

En gy Nacht-bloem laat my weten,
Hoe ik altoos waken moet,
En nooit mynen God vergeten,
In Gebrek of Overvloed.

Onder anderen word in deezen Brief ook gewaagd van den onderzoek-lievenden Heer FEYT, thans, te Warmond, woonende, en zyne natuurkundige liefhebbery en bekwaamheid: op 't Huis Teilingen hoorde 't Gezelschap den Nachtegaal zingen en een van hun herinnerde zig by 't onbehagelyk schreeuwen van de Koekoek, de volgende niet onaartige Fabel:

De Koekoek zag onlangs een Spreeuw,
De Stad ontvliên naar 't Veld, met uitgestrekt verlangen,
Vriend, riep hy met een groot geschreeuw,
Wat zegt het Steê-volk tog van onze woud gezangen,
Ik bid u geef my een verhaal;
Wat zegt men van den Nachtegaal?
„ Elk roemd zyn onnavolgbaar zingen."
En van den Leeuwrik? voer hy voort:
„ Zyn zang heeft duizend lievelingen."
Wat hebt gy van den Vink gehoord?
„ Meer van het Vinkenet dan 't Vinke Lied gewagen."
Voor 't laast moet ik u nog iets vragen:
Hoe word myn konst van 't volk geroemd?
„ Vriend, zei de Spreeuw, ik moet u zotten waan beklagen,
„ Geen mensch spreekt van u kunst, u naam word niet genoemd."
Dan zal ik, voer hy voort, my van dien ondank wreeken,
En eeuwig van my zelven spreeken.

Haarlem, *Velsen*, *Beverwyk*, *Heems-Kerk*, *Kastricum*, *Limmen* en *Heiloo*, worden in den naastvolgenden Brief beschreven, en de zevende Brief

 geeft

geeft eene korte befchryving van den levensloop van EREMOPHILUS, en by gelegentheid van 't zien eener Spinweb, 't fraaije Gedicht van den Hr. J. E. VOET, op dat Diertje, als de verdorventheid: Voorts volgt een zang op den bedaauwden Morgenftond, en eene befchryving van 't onbetamelyk gedrag der bedorve ftedelingen, en de aanpryzing van de eenzaamheid in 't buiten leeven.

In den agtften Brief word de befchryving van *Alkmaar* en de *Egmonden*, en by die gelegentheid het Caracter van DESCARTES en een aantal byzonderheden van dien Wysgeer, en wegens andere voorkomende zaaken medegedeeld, ook is de befchouwing der Kapellen en Infecten in die met Dichtftukjes zeer verlevendigd, ten hoogften leezenswaardig, gelyk mede de negende Brief de Befpiegeling by het zien van de ruime Zee te *Egmond*. De Befchryvinge van 't *Alkmaarder Hout*, en van een welaangeleide Buitenplaats en Moestuin, van de Afpergien, Perfiken, Ananaffen, en eerfte en frifche Groenten, is zo fraai en levendig, dat ze ons, onder het fchryven, na het genot der eerfte en jonge Moeskruiden, als doet watertanden. Zeer bekoorlyk is ook de befchryving van het gebloemte alhier, even als een weinig te vooren, die van FLORA zelve en van het Jaarfeeft by de *Romeinen*.

De tiende Brief deeld eenige Berichten, wegens *Hoorn*, *Enkhuizen*, *Medenblik*, *Purmerende*, *Edam*, *Monnikendam*, *Schermerhorn*, en van de *Beemfter*, en *Purmer* mede. Ten hoogften leerzaam en ftichtelyk is de elfde Brief, in welke Gods beftaan en Voorzienigheid uit de geringfte der Schepfelen, zeer natuurlyk en eigenaartig bewezen, en aangedrongen word, ter overreding van eenen van 't viertal, die na de zyde der Naturaliften of der Deïften fcheen over te hellen.

In den twaalfden of laatften Brief van dit eerfte Deel

Deel word, by gelegenheid dat 'er over 't indringen der Fransche mode hier te Lande gesproken was, het laf en verwyfd gedrag van een lossen Zwierbol en windrigen Salet-jonker, met de taal van de Zeeuwsche Zangeres in de Beemster, by verkorting zeer geestig na geschildert. Over het Bloem-Parterre, en de Honingbyen word mede zeer vervrolykende gesproken; als ook over het zingen van eenige *Italiaansche Airtjes*, en van L. Paters welrollend Liedje, op de Vriendschap, als ook van een ander van W. Writs, en tevens van 't zonderling Musiek-Instrument van den Konstryken N. Writs, Vader van den laatstgemelden. Welk men den naam hier mededeeld van de *Egiptische Muziek Pyramide.* —— En deze Brief loopt met de volgende aanmerking van Eremophilus omtrent ten einde.

Geen vreugd nog vrolykheid moet immer ons herte zo zeer bekruipen, dat wy 'er de Bron en Oorsprong van al het goede en aangenaame door uit 't oog zouden verliezen. Deze ongemeene verkwikkelyke Avondstond geeft 'er ons overvloedige aanleidinge toe. Het schitterende Licht van dezen Dag, dat ons veele wonderen heeft doen zien, bepaald ook ons gezichte niet enkel aan de grenzen van den Aardklood, welken wy bewoonen; maar zelfs deze Avondstond verpligt ons, om getuigen te zyn van veel prachtiger schouwtoneelen. —— Ontelbaare Heiren van Waereld-deelen ontdekken zich nu aan onze oogen, die aan 't afgunstig daglicht niet zyn bepaald. Hier kunnen wy, als 't ware zien, in de onbestendigheid, in eene onbewoonde eeuwigheid. Alle deze schitterende Waereld-deelen zyn met wezens vervuld, welke een en denzelfden Vader hebben met ons, en even zo wel, als wy, of misschien op eene andere wyze, in zyne onmeetbare gunsten delen, en, naar hunne behoeften, uit zyne oneindige Schatten verzorgd worden. Hoe

breiden wy best onze begrippen en gevoelens uit door deze uitzichten! wel aan, laat onze hope en vertrouwen op God toenemen, naar mate dat onze voorstellingen van de grootheid zyner Scheppinge vermeerderen. Bepaald vertouwen op den Oneindigen is mistrouwen; en mistrouwen ten zynen opzigte is misdaad.

De Beschryving van Amsterdam, die kort, zakelyk, vol van wetenswaardige byzonderheden en ten meestendeele echt en autenticq is, levert de stof, van den dertienden Brief; den eersten in 't tweede Deeltje dezes fraaijen Werks. En in den veertienden word na een korte beöordeling der beroemdste Predikanten, en beste Philosophen aan den Amstel, een leerryk onderhoud medegedeeld van Wysgeerige en Natuurkundige Stoffen, en over de bladen en knoppen, kleuren, steunzels en stampers, in dezelven, en in de Bloemen, als ook over de Vlinders en andere *Insekten*; welk laatste onderwerp, onder anderen, dus beslooten word:

Beschouwt, ô ernstige overwegers!
Die Heiren, deze kleine Legers,
Als Beelden, in den schoonsten stand,
Van GOD, d' ALSCHEPPER, *die ten pryze*
Zyns naams, ze op wonderbare wyze,
Bekleedde en sierde door zyn' Hand:
Hun zagte leden, licht te pletten,
En 't Dons van andren, zo vol gloed,
Wist hy met gouden glans en zilver af te zetten,
Naar de allerhoogste kunst, die elk verbazen moet.

Maar kleedde GOD *de slegte maden,*
Met zulke schoone siergewaden,
Voor 't open oog van ieder een,
Als Schepzels van zyn wyze ving'ren;
Zo laat, ô mensch, u ziel nooit sling'ren,
Door kleder-kommer; zyt te vreên;

Hoe

Hoe, zou GOD, *zonder medelyden,*
Zyn kind'ren, naakt, in hun verdriet,
En, ondanks al de liefde eens Vaders, laten stryden?
Neen, zeker! dit, dit doet de Algoede SCHEPPER *niet.*

De vyftiende Brief vervat eene zeer zoetroffende Dichtmatige Beschryving van een Speel-Reisje langs den *Amstel*; waarin byna niets van deszelfs vermakelykheden vergeten word.

De zestiende is een zeer geestige beschryving van een Smul-party op onbekende Kost, na den *Franschen* zwier en smaak toebereid, ingericht, om van ter zyden een verdienden duw te geven, aan de liefhebbers van de zo geheten BON TON. want om een vreemden opschik in kledy, zo wel als om een allerverwonderlykste bereiding en waarneming van spyzen te zien, behoeft men niet naar Parys of buitenslands te gaan, Dit verderffelyke is in de Koopsteden zo wel als in de Hofplaatsen van deze Provintie, maar al te veel ingeslopen, en zagen de Voorvaders van veele deftige Famillien, die Amsterdam tot een Pakhuis van *Europa* hebben helpen maaken, eens uit hunne graven op, zy zouden, denkelyk, hun Hoofsch en verbasterd nageslacht, niet kennen, of willen gelooven, dat het uit hunne Lendenen gesprooten ware.

De zeventiende Brief gaat over de zoetheid van het Landleven; en behelst twee wel uitgewerkte, en herdenkenswaardige Redeneringen: over de Liefde en Vriendschap; waar na het vervolg in den agtienden word voortgezet. Over 't ondergaan der Zonne, en over het vallen van Dauw worden 'er ook fraaije bespiegelingen tevens ingelascht, en de *lof der Vriendschap*, in een fraay Vers verheerlykt.

In den negentienden Brief word het Reisje langs de Vecht beschreven, en dus vind men hier veele byzonderheden over 't *Muider Slot*, *Weesp*, en

de Porcelyn Fabriecq aldaar, *Petersburg*, *Vreeland*, *Loenen*, *Kroonenburg*, *Nieuwersluis*, *Breukelen*, *Gunterstein*, *Kromwyk*, *Goudenstein*, *Zyde Balen*, enz. Waar na een aakelyke beschryving volgt van een alleryſſelykſt Onweer, kort na de aankomſt van 't reizend viertal te *Utrecht*, nevens eenige merkwaardige uitwerkſelen van den Donder en Blixem; en welk eene uitwerking diergelyk tempeeſt eens hebbe gehad op den groten *Engelschen Wysgeer* ROBBERT BOYLE.

De twintigſte Brief behelſt eenige zaken uit de geſprekken op den togt langs de Vecht, en eene beknopte beſchryving der Stad *Utrecht*.

De eenëntwintigſte beſchryft *Zeiſt*, *Zoeſtdyk*, en iets nopens *Hilverſum* en *Naarden*. Voorts *Montfoort*, *Oudewater*, *Gouda*, alwaar de beroemde Kerkglazen niet vergeten worden; *Rotterdam*, *Dordrecht* en *Brielle*.

In de tweeëntwintigſte Brief vind men veel leerzaams en verluſtigends over de Boſſchen en derzelver nut, over de Mieren, Vliegen, Klanders, Spinnen, enz. over de Huwelyks-liefde der Herderen en Herderinnen, over de Rivieren en Wateren in het gemeen, by welke laatſte gelegenheid EREMOPHILUS zich dus uitliet:

Beſchouwt gy 's waters loop, drukt dien in u gemoed,
O ſterfelyk geſlacht; u leven is een vloed,
Die zonder keeren voort blyft ſchieten;
En 's menſchen vlugge tyd, hoe zeer de waan hem vleid,
Moet zich eens onberkrygbaar gieten,
In d' Afgrond van de Zee der eindlooze eeuwigheid.

Gebruik dies, naar Gods wil, u leeven, 's Hemels gift,
Gebruik ten nutte en vreugd de Schepſ'len naar de Schrift,
Vermaak u in den glans en 't klat'ren
Der friſſche vlieten; maar verbeſt uit vroome zugt,
Uw aandacht tot den HEER *der wat'ren,*
Den gever alles goeds, zo vriendlyk, als geducht.

Wy-

Wyders word 'er gehandeld over de ondergaande Zon, de schemering, de voordeelen der eenzaamheid; over d'Oyevaars, Quakkelen, en de Eyderganzen in *Ysland*; de overstrooming der wateren, en andere Onderwerpen.

De Drie-en-twintigste Brief geeft ons eene nette ende beknopte Beschryving, van *Delfshaaven*, *Schiedam*, *Vlaardingen*, *Maaslandsluis*, *s' Gravenzande*, *Monster*, *Naaldwyk*, *Honslaar-Dyk*, *Eikenduinen*, en *Scheveningen*.

En in den laatsten of vier-en-twintigsten Brief worden, als voren de gesprekken verhaald, voor zo verre 't voornaamste der zaken betreft, die op den laatsten dag der Reize gehouden zyn, en welke even, als alle de voorige doen zien, dat 't te wenschen ware, dat alle onze vermaak of plaisier-partytjes, even nuttig, leerzaam, stichtelyk, opmerkende, God - verheerlykende, en ziel en lichhaam vervrolykende mogten zyn, als dit Lente-Reisje of in der daat geweest is, of verbeeld word geweest te zyn, gelyk 'er doch geen onwaarschynelykheid altoos is, dat het zo heeft konnen zyn. Dan, zoude men zeggen, vermaakt men het lichhaam niet alleen, maar ook het gemoed, welk na dat het verstand opgeheldert en de kennisse uitgebreid geworden is, over vele wetensnodige en onderzoekenswaardige voorwerpen, met min en meer vaste en heilzame spyze gesterkt, verkwikt en opgebeurd word, om den Alwyzen en Algoeden, Almagtigen SCHEPPER, en onderhouder van alles, door woorden daden en gedachten alleszins, in en door zyne schepzelen, alomme te helpen verheerlyken en grootmaken, naar het uiterste onzer vermogens. — Wy sluiten ons bericht wegens dit wel uitgevoerde en met een gunstige aftrek bekroonde Werkje, met de Dichtkundige uitboezemingen van PHILOMUSUS en EREMOPHILUS,

 de

de twee voornaamſte ſpreekers in deezen Tocht; de eerſte, tot de opgaande Zonne gericht, luid dus:

ô Zon, die met uw zuiver licht,
Van s' Aardryks lagchend aangezigt
De bleeke ſchaduwen des nachts hebt weggeſchoven,
Ge ontſluit den vrugtb'ren Beemd en Hof,
Verguld het Land en ſchomlend lof,
En ſtraald een werkzaam vuur, om 't jong gewas te ſtoven.
Natuur zo vriendlyk, van gelaat;
Gedoſcht in pragtig Feeſt-Gewaat,
Zal van heur gaven nu de ſchoonſte blyken geven;
Het kunſtverbazend veld tapyt,
Geſpreid rondom ons, wyd en zyd,
Is, met heur eigen hand, op 't keurelykſt geweeven.
Hier zit het dartlend Jaarſaaiſoen
Op eenen grond van levend groen,
Geſtikt met friſch gebloemt van d' aller fraayſte kleuren,
Waar liefelyke Balſem kracht
Op Zephirs vlerken aangebragt,
Mildadig ons vergaſt op de aangenaamſte geuren.

De verzuchting van EREMOPHILUS, by het verlaten van een allerkeurlykſten Bloemhof (daar 't onmogelyk was de welriekende geuren, de kleur op kleur geſchilderde Tafereelen, de zagte ademingen, en onbeperkte ſchoonheden der allesins aanlachgende natuur af te ſchilderen,) luid aldus:
„ ô Gy onuitputbaare en aanbiddenswaardige
„ Bron van ons beſtaan; gy almagtige SCHEPPER,
„ wel wys Beſtierder, en goedgunſtig onderhou-
„ der van alles wat 'er is, en leeft, beweeg, ont-
„ fangt gy onze lof-eere-en dankzegging! U aan-
„ bid onze ziel, in diepen ootmoed ter aarde ge-
„ bogen; terwyl onze gedachten naar u, wiens
alver-

„ alvermogende ſtand aan 't gantſch geſchapen
„ Heel-Al uwe volmaaktheden indrukt, zich ten
„ Hemel verheffen! Het is door u, door u alleen,
„ dat de veelvuldige verſcheidenheid der groei-
„ jende Waereld hare vezelen uitbreidt, en,
„ met bladen getooid, door den friſſchen Uch-
„ tentdauw bevochtigd en verlevendigd word.
„ Door u verheft zich elke aantrekkelyke plant
„ in den grond, die haar eigen is, en weet, door
„ honderden van buizen, d'eerſte beginzels en
„ uitwerkzels van haren groei, de gezuiverde
„ ſappen der veelvoedende Aarde in te zuigen.
„ Op uwe ſtem verlevendigt de volſchoone en
„ liefelyke *Lente-Zon*, 't vet, en het merg, welk
„ de koude winden des barren winters in de va-
„ ten geſtold en opgeſloten hadden; en zy ſtort
„ een vloeijende beweging en levendige giſting
„ in ieder kruid; ſchilderende en verlevendigen-
„ de aldus 't wonderlyk blinkende en met onein-
„ dige kleuren pronkende gelaat des Aardryks.

III. HOOFD-

III. HOOFDSTUK.

RIVIERKUNDIGE VERHANDELING, afgeleid uit Waterwigt- en Water-beweegkundige Grondbeginselen, en toepasselyk gemaakt op den RHYN, *de* MAAS *de* WAAL, *de* MERWEDE *en* LEK. *Waar in de Aloude en tegenwoordige Toestand dier Rivieren overwogen; de Gevaaren, die men uit derzelver verandering te dugten heeft, aangeweezen; en Middelen ter verbeteringe derzelve en ter voorkominge van overstromingen worden voorgesteld. Door* CORNELIS VELSEN, Geadmiteerd Landmeeter. *Opgehelderd door naukeurige* Kaarten *en* Plaaten. *Tweede druk. In 8. buiten de Voorreeden en Regifter* 271 *bladz: volgens des Autheurs eigen band merkelyk vermeerderd en verbeterd. Te Harlingen ter Drukkerye van* V. van der PLAATS *Junior.* 1768.

Zeker is het dat by alle Volken, in welken eenige liefde voor hun Vaderland is overgebleven, voor een byzonder voorregt en geluk gerekend wordt, onder hen zodanige regtaartige Landgenooten te vinden, welken zig veel moiten en kosten hebben willen geeven, (of nog steeds nemen) om, op alle mogelyke wyzen, een welgegronde kundigheid te bekoomen omtrent zulke

ke onderwerpen, die men voor de Gewigtigste voor den Lande erkennen moet; en gevolgelyk de algemeene welstand van Dat en het Volk ten hoogsten betreffen: Inzonderheid, wanneer dezulke tevens, zoo veel in haar vermogen is, getragt hebben, (ofte 't daar nog op toeleggen) dezelve door welberedeneerde en gezonde voorstellingen, op kragtige bewyzen steunende, tot de voorgemelde gewigtige eindens te doen verstrekken; onaangezien zoo veel hinderniffen, welke dezulke onder haaren lastigen arbeid niet zelden voor den Geest koomen, die deszelfs wezentlyke verdiensten zo veel mogelyk tragten te verklynen.

Hier omtrent meenen wy een gepast voorbeeld te vinden in onzen zeer Geëerden en Ervarenen Autheur CORNELIS VELSEN: die zig niet ontrokken heeft, veel moeiten en kosten voor zyn Vaderland te willen geeven, (in weerwil veeler tegenheeden) omtrent zaken die waarlyk onder de Voornaamste en Gewigtigste voor Nederland gesteld mogen worden: Ja in der daad ook zeekerlyk by alle regtaartige Vaderlanderen daar voor altyd gerekend zyn, en by vervolg zullen worden, die 'er maar een oppervlakkig denkbeeld van hebben; hoe veel te meer, dezulken welke volkomelyk begrypen en werkelyk ondervonden hebben, en nog dagelyks gewaar worden, van hoe zwaar een gewigt en groot aanbelang het zy, *de waare toestand onzer kwynende* RIVIEREN, *en de oorzaken daar van, grondig te kennen*; als wel byzonder *dezelve na omstandigheid van tyd en plaats, door de Gepaste en Minstkostende middelen, op den duur, en ten algemeenen Nutte weten te Redresseeren.*

Alle deeze, en wat verder op dat Gewigtig Onderwerp toepasselyk is, heeft de Heer VELSEN in dit zyn weldoorwrogte en allernuttigst werk, zo volleedig aangetoond, dat men het zelve voor een

der

der Beste van die natuur, tot heeden toe uitgekoomen en bekend zynde, houden mag. Alle welke, die de *Eerste* uitgaave daar van bezitten, doorbladerd, en proven na zyn Ed: voorstellingen genoomen hebben, genoegzaam van het vorige overtuigd zullen zyn: En wy vlyen ons niet zonder reeden met de hoop, dat deeze Tweede Druk (welke na des Autheurs eigenhandige Correctien merkelyk verbeterd en vermeerderd zynde, en waar veele met yver na verlangen) meer dan de Eerste, in alle opzigten aan deszelfs Titel zal voldoen.

Uit dit opgemelde, blykt, dat dit Stuk geen aanpryzen nodig heeft, en nadien het by de eerste Druk in veeler handen gekoomen is, zullen wy ook geen breedvoeriger Uittrekzel daar van behoeven te geeven, dan alleen de Verdeelingen en korte Inhoud der Hoofd - en Onderverdeelingen volgens des Schryvers eigen beleid, den geëerden Leezer mededeelen.

De Heer VELZEN verdeeld dit zyn Werk in IV. byzondere Hoofddeelen. En handelt in het I. van eenige Eigenschappen van het Water, en van eenige Waterwigt-en Waterbeweegkundige Wetten. (welke zig uitstrekt van pag. 1. tot 107,) brengende het zelve tot 28. onderscheiden *Bepaalingen* als 1. Wat Water is, en hoe het op zig zelfs bestaat. 2. Wat het Eigentlykste Water is. 3. Byzondere Eigenschappen van het zelve. 4. Dat het aan zig zelf Gelyk Wigtig en Aanklevende is. 5. Dat wanneer het Beslooten is, overal even hoog zy. 6. Dat het overal even hoog is, schoon in verscheiden pypen verdeeld. 7. Dat wanneer 'er in een der pypen een opening gemaakt zynde, in alle te gelyk even veel zakt. 8. Dat de bodem van de laagste pyp even veel gewigt ontfangt, van één als van alle. 9. De drukking en persing van het zelve moet altoos berekend worden,

den, naar mate van derzelver hoogte en niet na de breete is. 10. Het gestelde nader aangeweezen, ingevolge de hardigheid derzelver deelen. 11. Het Water door gelyke openingen in en uitloopende, blyft even hoog, hier by gevoegd de werking van het zelve, in volle breete loopende. 12. Wanneer de opening daar het Water door inloopt grooter is zal het ryzen, en kleinder zynde zal het zakken. Hier by een waarschouwing omtrent de proportie van de verschillende wytens der openingen. 13. Het verschil van de hoeveelheeden, lopende door even groote openingen, dog die niet even laag beneden het oppervlak zyn. 14. Dat de snelheeden zyn als de vierkante wortels van de laagtens beneeden het oppervlak. 15. Het zelve toegepast op den loop van 't Water in een Rivier. 16. Met wat kragt het Water perst tegen een regtstandig lichaam. 17. Met wat kragt het zelve weegt tegen een schuins opgaande grond of strand. 18. Van het onderscheid welk 'er is tusschen Horizontaal en Waterpas. 19. Een bewys dat het Waterpassen der Landmeeteren op stilstaand Water en den Horizont wiskunstig is. 20. Van dryvende Lichaamen, of stoffen die ligter zyn dan het Water. Gevolgelyk 1. Een Lichaam dat Gelyk-wigtig is met het Water, zal zig kunnen houden op de plaats daar het water sterkst loopt: Dat is in het sterkste zog van 't Water. 2. Maar een Lichaam dat stoffiger is dan Water, zal zig in 't sterkste zog niet kunnen houden; maar zal langzamerhand ter zyden afgestooten worden, na een plaats daar het minder snelheid heeft, enz. Hier uit bewyst de Schryver in de 3. ten gevolge, dat, van hoe ligter stof een Lichaam is, hoe meer het zal weggestooten worden naar het stilste Water. Hier by voegd dezelve deeze aanmerking, namelyk, dat de Oppervlakte van het Water, waar in een of meer dryvende Lichaamen

zyn,

zyn, ryst, naar maate van de plaatzen welke die Lichaamen in het water beslaan, enz. Wyders volgt, een waarschouwing waar in het voorgaande nader bepaald word. 21. Handeld van zinkende Lichaamen, of stoffen die zwaarder zyn dan Water. Hier uit trekt hy ten gevolge voor, 1. Dat hoe zwaarder een zinkend Lichaam is, hoe langzamer dat het zal dryven, en hoe eerder dat het den grond zal vinden; en een ligter in tegendeel. Ten 2. volgt dat men derhalven by den grond van een Rivier de meeste en zwaarste stoffen heeft, en de langzaamste loop van het water, enz. In 't 3. Dat wanneer een Rivier met een zekere snelheid heeft voortgeloopen; volgens de I. plaat Fig. 12. &c. en ze word daar schielyk wyder, zo zal in die wydte haar stroom naar gelang verminderen. 22. De verscheidene werkingen der zinkende Lichaamen in het Water. Want voor 1. Hoe zwaarder Lichaam, hoe eerder het zinkende omkeeren zal. Ten 2. Dat by den grond het Water zynen loop 't traagste is, waar uit ten 3. ten gevolge getrokken word, dat daar door niet zelden Eilanden in de Rivieren gebooren worden, en waar by den Autheur een Aanmerking voegt op 't 3. Gevolg, hoe dat 't water dus zomtyds den langsten weg kiest. 23. Hoe een Rivier uit aanmerking van het 3. Gevolg van de vorige 22. Bepaaling veel Monden kan krygen en verliezen. 24. Van de werking van Ebbe en Vloed, omtrent Rivieren die veel Monden hebben. 25. De Ebbe en Vloed omtrent alle Rivieren nader onderzogt. Namelyk voor 1. Hoe grooter verval hoe beter, ten 2. Hoe meer water een Rivier heeft af te brengen hoe beter, ten 3. Hoe hoger Vloeden hoe sterker Ebben, ten 4. Daar geen Ebbe of Vloed gaat, kan een Rivier zig bezwaarlyk conserveeren, het welke den *Gelderschen Yssel* zal overkoomen. Ten 5. Dat ook dat zelfde aan een Rivier gebeurt, die

die te weinig water afgebragt, al gaat 'er een tamelyke Vloed; het welk op de *Beneden-Maas* word toegepaſt. Hier op laat den Autheur eenige Bedenkingen volgen omtrent de oorzaaken van Ebbe en Vloed. 26. Handelt den Schryver over de Conſtitutie van een welgeſtelde Rivier. 27. Hoe de defecten aan een Rivier moeten verbeterd worden. En eindelyk in d' 28. Van de aard en werking der Hoofden en Krikbens in de Rivieren. Alle het welke door Afb: word opgehelderd. Wyders word in het II. HOOFDSTUK gehandeld van den ſtaat van de Rivieren, den *Rhyn*, de *Waal*, de *Maas*, de *Merwede* en de *Lek*; voor het Jaar 1421. ſtrekkende zig uit, van pag. 107 tot 132. Verdeelende in het I. Lid de Waterſtaat van dit Land tot het Jaar 1421. in vier Tydperken. Voor het 1. zo als het Land zig bevond ten tyde der eerſte *Bewoonderen* van het zelve. Het 2. zedert dat de Bewoonders van het Land het zelve hebben beginnen te bedammen en te bedyken tot de *Cymberſche Deluvie*: Het 3, zo als de Romeinen het zelve op hunne komſt bevonden hebben. En eindelyk het 4. Na dat die mede met dyken en graven, daar aan merkelyke veranderingen hebben toegebragt, tot het Jaar 1421. In het II. Lid vertoond den Autheur in opzigte van het eerſte Tydperk aan, (door een gevoeglyke en nette Afbeelding) de ſtaat van dit Land, zodanig deszelfs eerſte Bewoonders 't gevonden hebben; En ſteld, of ſchoon 'er in de Afb: maar een capitale Rivier is vertoond, egter 'er twee Hoofd-Rivieren zyn geweeſt. Namelyk de *Rhyn* en de *Maas*. — In het III. Lid dat het denkelyk is, dat by het begin van het 2 de Tydperk, dat men al vroeg zal begonnen hebben met de groote Rivieren, althans 's Zomers, door middel van Dyken, binnen haare boorden te houden, en dus eenige ſpranken of kleine Rivieren daar door van de groo-

te affneeden, en door afdamminge aan de Zeekant te doen opdroogen, ten einde het Land in aller manieren veiliger te kunnen bewoonen en gebruiken: waar in de Bewoonders van tyd tot tyd denkelyk bekwaamer zyn geworden en volhard hebben, tot de tyd van de *Cymberſche Diluvie*, wanneer al haaren arbeid eensklaps in duigen is geraakt, en het overſchot van haar de hoogtens des Lands genoodzaakt wierden op te zoeken. Voorts zegd den Schryver, dat het hem nergens diſtinctelyk gebleeken is, of de Bewoonders, voor gemeld, iets ter herſtel van haar dus overſtroomde Land hebben aangewend, voor de komſt der *Romeinen*. Hier by worden verſcheidene der oude ſchryveren haare gezegdens gevoegd en vergeleken, waar uit niet onduidelyk afgeleid word, dat dit weinig zal geweeſt hebben. In het IV. Lid merkt den Autheur voor het derde Tydperk aan, dat ten tyde der *Romeinen*, wanneer ze haare overwinningen in deeze Landen wilden voortzetten en CLAUDIUS CIVILIS t' onderbrengen, het Land ten minſten 's winters gevonden hebben als voorſchreven; dan alleenlyk dat de *Waal*, ſchoon jonger dan den tak van den *Rhyn*, 'er egter toen mede al geweeſt is, en den *Rhyn* heeft doen gemeenſchap hebben met de *Maas*, daar nu *Geervliet* legt. —— In het V. Lid toond den Schryver aan, wat veranderingen de *Romeinen* aan dit Land hebben toegebragt, en voorts tot het Jaar 1421. Hier op beſchryft dezelve voor 1. De drie Monden van den *Rhyn*. Ten 2. de vereeniging van den *Lek* met den *Rhyn*. Ten 3. word opgegeeven de reeden of oorzaaken van het opdrogen van de Middelmond des *Rhyns*. Ten 4. aangetoond de onzekerheid van de tyden en gelegentheeden van andere Gebeurteniſſen. Ten 5. de oorzaken van de kwaade Geſteldheid van ons Land in opzigt van *Zee* en *Rivieren*. Ten 6. de Oplettendheid

heid van de *Egiptenaaren* op de overvloeijinge van de *Nyl.* Ten 7. geeft onzen Autheur op, op wat wyze zommige Districten in ons Land zouden kunnen verbetert worden. Eindelyk ten 8. de oorzaak van het doorbreeken van den *Zuid-Hollandschen Waard.*

Vervolgens word in het III. Hoofdstuk, (het welk drie-leedig is) in het I. Lid gesprooken van de veranderingen, na 't Jaar 1421. aan de Rivieren overgekoomen; en in het II. Van den staat waar in dezelve zig tegenwoordig bevinden; als mede in het III. Van de Gevolgen, welke uit zodanigen toestand te dugten zyn. Loopende van pag. 132 tot 184.

Omtrent het I. Lid word gesprooken en aangetoond, het gtoot verlies van Water uit de *Merwede* door den *Ouden Wiel.* Onzen Autheur voor af gezegd hebbende, dat het inbreeken van den *Zuid-Hollandschen Waard*, hier boven gemeld, met de gevolgen van dien, in de Waterstraat van ons Land merkelyk veranderingen zyn voorgevallen; gaat hy over en toond, dat door die opening, het Water van de *Rivier* de *Merwede* genoegzaam directelyk in de Zee gebragt word: nadien het zelve een vrye doortogt over het *Bergsche Veld* of *verdronken Waard* verkreegen heeft, naar het *Holland Diep* het *Haringvliet* en de *Krammer* tot in Zee; ook insgelyks de Zee door die weg een vrye doortogt tot aan de Rivier of den *Ouden Wiel* om daar ter plaatze met de Ebbe en Vloed te werken, even als in Zee, enz. — Daar op gaat dezelve voor 1. na, wat uitwerking het zelve aan den ouden *Neder Rhyn*, *Lek* en *Geldersche Yssel* heeft veroorzaakt. Waar op hy ten 2. de wangestalte van de *Lek* aantoond. In het II. Lid handeld den Schryver over de nuttigheid van het *Pannerdensche Canaal*; zeggen inmiddels heeft de *Waal* niet opgehouden haar werk te doen, en

in-

indien wy door een gelukkig ongeluk, het *Pannerdensche Canaal* in de Jaaren 1706 en 1709. niet hadden gekreegen, in plaats van den toen te zwakken, en nu verzanden Mond van den *Ouden Rhyn* tegen over *Schenkenschans*; de Benedenmond van de *Maas*, by den hoek van *Holland* had men reeds verzand, en de *Neder-Rhyn*, *Lek* en *Yssel* waaren van levendige Rivieren al in binnenlandsche Canaalen verandert geweest, en voorts in de 1. plaats. Dat de *Waal Merwede* en *Maas* niets meer kunnen contribueeren, tot het openhouden van den mond van de *Maas*. En in de 2. Dat de *Pa-pendregtsche Veerdam* een werkende oorzaak daar van is. In de 3. Dat de *Lek* met de *Oude Maas* en *Merwede* te zamen weinig zouden kunnen uitregten, ter ophouding van de *mond van de Maas*, by aldien ze niet grootelyks daar in geholpen wierden, door de Ebbe en Vloed. Hier op volgt ten 4. een ruwe uitrekening van het verstoppen van de *mond van de Maas*. Eindelyk word ten 5. aangeweezen de wanstaltige Gedaante van de Beneeden-*Maas* en *Merwede*. Wyders in het III. Lid, worden de gevolgen van de tegenswoordige gesteldheid der Rivieren voorgedraagen. Als ten 1. dat de opstopping van het Water in de *Lek* deszelfs loop vertraagende; en het schadelyk zinken der stoffen, de ophoogingе van 't bedde veroorzaaken, als mede de groote bekommeringen voor *Inundatien*. Ten 2. word in tegendeel getoond, dat aan de *Waal* en *Merwede* geen diergelyk gevaar te vreezen is. Hier op ten 3. Volgt een Natuurkundige Beschryving van den tegenswoordigen staat der Killen en afgehakte Griendlanden. Wyder volgt ten 4. Een onderzoek omtrent de uittrekening *van den* BURCH-GRAAF, nopens de belemmeringen in de Killen. Ten 5. word de uitwerking van het Ys op de Rivier de *Merwede* onderzogt. En ten 7. aangetoond, dat

de

de tegenswoordige *Dispositie* van de Killen en afgehakte Griendlanden ſtrekt tot *Ruïne* van genoegzaam de geheele *Provintie*.

Hier op handeld onzen Autheur in het IV. HOOFDSTUK omtrent de middelen tot Herſtelling van de Rivieren, en tot voorkooming van *Inundatien*. Deelende het zelve in Twéé, Namelyk in de I. Afdeeling van die Middelen, welke in dat opzigt door andere zyn voorgeſteld; en in de II. Die, welke onze Autheur meent dat tot dat heilzaame oogmerk en einde zouden kunnen dienen, ſtrekkende zig uit van pag. 184. tot het einde deezes werks.

Na dat de Schryver door een korte Inleiding getoond heeft, hoe zeer het uit hoofde van alle de voorgaande redenen mogt ſchynen verlooren moeite te zyn, iets voor te ſtellen, en aan de hand te geeven, welke in deezen tot Reddinge en behoudenis van Land en Volk zoude kunnen verſtrekken: zo moet (zegt hy,) een welgeſteld Gemoed zig egter daar door niet laaten afſchrikkén nog te rug houden, van zulke Middelen op te geeven, als hy meent ten voorſchreeven einde van nut te kunnen zyn, zonder egter die Middelen te verwerpen, ofte met ſtilzwygen voorby te gaan, die van andere zyn voorgeſlagen. Weshalven hy die in zyn I. Afdéeling opgeeft. Welke aangaande de *Inundatien* opgegeeven zyn, kopen volgens de gedagten onzes Autheurs in het algemeen hier op uit; en wel in de eerſte plaats met Relatie tot de Rivier de *Lek*; dat men het *Pannerdenſche Canaal* zodanig behoort te belemmeren, dat het geen water meer op de *Lek* laat koomen, dan die Rivier ten tyde van zwaar opperwater behoorlyk zal kunnen exonereren; voorts door Kribben en Dammen een goede directie aan het zelve te geeven, waar door zo men meent

voort koomen, het zetten van zand; en het ophoogen van het bedde der Rivier; want hoe minder water, hoe minder zand. Ten anderen het gevaar van overstrooming by hoog opperwater: want hoe minder water op de Rivier hoe minder verhoging van het zelve, en by gevolg hoe minder gevaar. — En ten aanzien van de *Maas* en *Merwede* dat de Killen weder behoorden open gemaakt en zo vervolgs. Hier op maakt den Authenr *twee* aanmerkingen. Als 1. Dat alle die middelen te zamen genoomen op zyn best maar alleen verstrekken kunnen tot redding uit groot Gevaar. Ten 2. Dat de voorgeslaagene middelen niets anders ten gevolge kunnen hebben dan een verschrikkelyke verhaasting van de dood van de reeds zieltogende Rivieren, en totaal bederf der Steden aan *Lek* en Beneden *Maas* geleegen: in plaats te zullen kunnen verstrekken tot heil des Lands, Hier op onderzoekt onzen Schryver ten 2. 't Middel dat opgegeeven is tot Redding van de *Lek*. Ten 3. Geeft hy op het Herstel van de *Spyksche doorbraak* en *Conventie* over de bezorging van het *Pannerdensche Canaal*. Ten 4. word de bekommering opgegeeven welke van Hollandsche zyden omtrent het *Canaal*, zeer gefundeerd zyn bevonden. Ten 5. de Representatie desweegen van Hollandsche zyde gedaan, dog zonder vrugt. Ten 6. volgt een onderzoek aangaande de beteugeling en deszelfs effect van meergemelde *Canaal*. Dan ten 7. aangetoond dat te weinig water oorzaak is van den verdurven toestand van de *Lek*. Hier op ten 8. wederlegt den Schryver een daar op ingebragte Tegenwerping. Ten 9. word aangetoond, dat een Kentering van den Vloed meer kwaad doet op een Rivier die weinig, dan die veel water afbrengt. Ten 10. word getoond dat het niet goed is meer water op een

een Rivier te brengen dan dezelve kan afvoeren. Ten 11. gaat de Schryver over tot het onderzoek van de Middelen welke men aan de zyde van de *Waal* en *Merwede* wil appliceeren. Ten 12. Volgen nog eenige aanwyzingen van de ongerymtheid welke 'er plaats heeft in voorgenoomen concept, ter beteugeling van het *Pannerdensche Canaal.* Hier op volgt ten 13. een Beschryving van drie geprojecteerde *Overlaaten*, welke aangeweezen worden in een der hier by dit Werk gevoegde Kaart van de Rivieren; als namelyk *één* door het *Land van Heusden* omtrent *Hedikhuisen*, als één door het *Land van Altena* omtrent *Sleeswek* en *Werkendam*, en één agter het Dorp van *Hardinksveld.* Voorts ten 14. de kostbaarheid van deeze Overlaaten aangeweezen. Wyders word ten 15. een nader Beschryving gegeeven van den Overlaat door het *Land van Altena.* Ten 16. De Overlaat nader beschreeven welke den naam van die van *Cruquius* draagt. Ten 17. word onderzogt wat Effect 'er van de Overlaaten te wagten is: en wel voor eerst in geval van zwaar Opperwater. Dan ten 18. word gedemonstreerd de snelheid en quantiteit van 't water dat over één Overlaat loopt. Hier op volgt ten 19. een Defensie van den Autheur, tegen een zwaare beschuldiging van *van den* BURCH-GRAAF. Ten 20. gaat den Schryver over ter betoging van het effect der Ooverlaaten in gevalle van yskropping. Ten 21. toont de Autheur het stuk van *Cruquius* Overlaat aan, zo wel voor ysdammen die boven, als die beneeden den *Ouden Wiel* zitten. Eindelyk wyst hy ten 22. aan, de onbekwaamheid der anderen om ys over te laaten.

In de II. Afdeeling welke des Autheurs Middelen tot Herstellinge behelzen, toond hy voor 1. De noodzakelykheid van *Redres* aan, uit de omstan-

ſtandigheeden van de overſtroomingen. Ten 2. Waar en waar door de meeſte *Inundatien* geſchied zyn. Ten 3. de gevolgen van een overſtrooming aan de Noordzyde van de *Lek* meer te dugten zyn dan aan de Zuidzyde. Ten 4. wat verpligting men heeft aan de Luiden van de *Noorder Lek-dyk.* Nogthans toont hy ten 5, het Miraculeuze dier behoudenis teyens aan. Wyders volgt ten 6. een beſchryving van Zinkdyken en Doorbraaken; mitsgaders de *Præcautien* daar tegen. Voorts toont dezelve ten 7. dat die Præcautien het hoog opzetten van 't water in de *Lek* niet kunnen voorkomen. Ten 8. worden eenige voorzorgen binnen 's Lands opgegeeven. Ten 9. wyſt hy aan dat die voorzorgen alle wel goed zyn als de *Overſtromingen* van weinig belang zyn. Hier op volgt ten 10. een ruwe uitrekening, hoe hoog de Binnendyken wel zouden kunnen onder water ſtaan. Voorts word ten 11. In de eerſte plaats, opgegeven de noodzakelykheid van het *Pannerdenſche Canaal* te beteugelen, en de hinderniſſen in de *Lek* op te ruimen. En in de tweede plaats hoe die beteugeling van gemelde *Canaal*, en het opruimen der *Lek* te verrigten. Ten 12. word een bewys gegeeven van het Effect der opruiming. Ten 13. worden 'er middelen aan de hand gegeeven ter verbetering van de *Maas* en *Merwede.* Wyders geeft de Schryver ten 14. de reden op, van de verandering zyner gedagten nopens de beteugeling van het *Pannerdenſche Canaal.* Als mede ten 15. wat 'er gebeuren zoude, indien het *Canaal* niet beteugeld wierdt. Ten 16. word getoond, dat ſchoon het *Canaal* al niet beteugeld wierdt, het egter noodzakelyk is om de *Killen* te belemmeren. Ten 17. worden eenige zwarigheden daar omtrent door andere gemaakt opgeloſt. Ten 18. volgt een *Recapitulatie*, en ontwarring van

van eenige schynstrydigheden, in opzigt tot de Killen en afgehakte Griendlanden. Ten 19. geeft de Autheur op de Middelen tot *Redres*, en bestaan in Opruiming en Belemmering. Meldende ten 20. van de wyze van Opruiming in de *Maas* en *Merwede*; zynde tweederlei, namelyk, die door Menschen handen zal moeten geschieden, en eene, die ten grootsten deele door de kragt van het water zal moeten te weege gebragt worden. Aangaande de eerste, die bestaat in het *amoveeren* der onbehoorelyke Kribben en Dammen, Houtgewassen, Kadyken, &c. En de tweede bestaat in het weg schuuren van losse Oevers, die niet bekribt of bekramd zyn, en van Droogtens, &c. Ten 21. worden eenige bedenkingen gemaakt door den Schryver, aangaande de geprojecteerde doorgraving door den vermaarden Landmeeter NICOLAAS CRUQUIUS aan den *Mond van de Maas* voorgeslagen. Ten 22. Een Elucidatie van een duisterheid in des *Autheurs* aanmerkingen van 't Jaar 1744. op bladz. 23. en vervolgens is ingeslopen. Ten 23. word een schets gegeeven in welker voegen de opruimingen te doen; waar onder eerst in het oog valt de Haven van *Maassluis*; als mede de hoek van *Roosenburg*, de Haven van *Vlaardingen*, *Schiedam*, &c. Voorts ten 24. In welker voegen de Belemmeringen zouden moeten geschieden; welke volgens de Regels van de Kunst vereischen van boven af te geschieden. Nogthans brengt in deezen gevalle de omstandigheid mede dat 'er alvooren benedenwaards voorzorg moet gebruikt worden, en het *Spuy* by de *Beyerlanden*, 't welk uit de *Oude Maas* en het *Haringvliet* loopt een slot aan de mond te leggen, door middel van de Kanten en den Bodem aan de *Maaskant*, met Ryswerk of Puinstorting, of door beide te bezorgen, dat het niet wyder nog dieper worden kan

 dan

dan het tegenwoordig is, &c. Wyders worden ten 25. reden van geruſtſtelling gegeven, aangaande de voorſtelling van het geheel toemaken der Killen. Eindelyk ten 26. Beſluit den Schryver met veel Aandrang tot *Redres*, zyn Werk.

Zie daar geëerde Leezer! een Werk, het welk elk zal moeten belyden by het inzien van dit weinige, 't welk maar ſlegts voor 't meerdere gedeelte enkel de Hoofdzaaken vermeld, dat 'er ongemeen veel voortreffelyke zaaken onze *Rivieren* ſpecteerende, in voorkomen, en dat zoo kort en zaakelyk, dat 'er de minſt bedreevene in deezen een klaar denkbeeld van bekomen kan. Derhalven wenſchen wy, dat dit Werk, van alle die geene, welke eenig belang ſtellen, of alreede hebben in de *Welſtand* onzer *Rivieren*, veelmaalen geraadpleegd mag worden, op dat het meer en meer verſtrekken mag tot Roem van den Autheur en Nut voor ons Vaderland.

V. HOOFD-

V. HOOFDSTUK.

ELOGIUM TIBERII HEMSTERHUSII, *Auctore* DAVIDE RUHNKENIO.

Dat is:

LOFREDE over TIBERIUS HEMSTERHUIS, *door* DAVID RUHNKENIUS. *Te* Leiden, *by* Sam. *en* Joh. Luchtmans. *In groot Octavo.* 1768.

Sedert eenigen tyd geene gelegenheid gehad hebbende, om onze geëerde Lezers op het merg der Academische Redevoeringen van Hoogleeraaren, die doorgaans vaste en smaakelyke spyze opdisschen, te vergasten; verblyden wy ons thans aanleiding daar toe te hebben in deeze Lofrede, welke, schoon onder eene andere gedaante verschynende, echter ook by eene plegtige gelegenheid is uitgesproken. Te weeten de Hoogl. D. RUHNKENIUS op den 8. Febr. van 't voorleden Jaar 1768. de Waardigheid van *Rector Magnificus* aan Leidens Hoogeschoole met eene plechtige Redevoering nederleggende, verkoos tot zyn onderwerp eenen *Volmaakten Oordeelkundigen beschouwing in 't Voorbeeld van* TIBERIUS HEMSTERHUIS (a). Welke stoffe aan allen zoo wel geviel, dat onze Hoogl. betuigt nooit aandachtiger te hebben zien toeluisteren. Ook waren 'er, die verlangden, dat dezelve eerlang wierde uitgegeeven, op

(*) Zie de Boekz. 1768. p. 226.

op dat ze dezelve met gelyk vermaak mogten leezen, als zy ze gehoord hadden. Aan dit verlangen heeft de Hooggel. Schryver wel willen voldoen: doch om dat zulke Redevoeringen, eens gelezen zynde, doorgaans agter de bank en in vergeetenheid geraaken; heeft hy, om zulks in deeze te verhoeden, dezelve liever in de gedaante van eene *Lofrede*, dan van eene Oratie willen mededeelen, gelyk ze thans te voorschyn komt.

Maar ter zaake; by wyze van Inleiding, merkt onze Hooggel. Schryver aan, dat 'er byna geene kunst of wetenschap meer benyd of belasterd is, dan die Oordeelkunde genaamd wordt. Deeze ontmoet somtyds doldriftige verstanden, die door geene reden kunnen in toom gehouden worden; somtyds nuchtere en kleine verstanden, die de kragt en 't gezag van zoo groot eene zaake niet kunnen begrypen. Derhalve heeft men eene tweederlei wyze, om de Oordeelkunde te oeffenen, gehouden: De eersten verscheurden, het geene niet kon bewogen worden, en bezwaarden zekere dingen met onzekere gissingen: De anderen deeden niet anders, dan stoffe saamen brengen uit de handschriften; in de zaaken zelven, en den zin der Schryvers te verklaaren, waren ze stom; in de woorden en spreekwyzen tot eenen letterkundigen regel te brengen klap- en twistagtig. Dewyl ze nu beiden zich den naam van Oordeelkundigen hadden aangemaatigd, zoo zyn der menschen gebreken tot de kunst zelve overgebragt, en men heeft de Oordeelkunde nu voor eene moeder van roekeloosheid en stoutheid, dan voor eene beuzelagtige opvangster van lettergrepen beginnen te houden en te schelden. En deeze haatelykheid heeft de Oordeelkunde langer aangekleefd, dan eenige andere Wetenschap. Want de andere konsten vinden 'er ligtelyk, die den laster afweeren. Maar de Oordeelkunde heeft weinige voor-

stan-

ftanders gehad, die haare onfchuld verdedigden, haare waardigheid en eere handhaafden.

Tot zulk eene verdeediging vondt onze deftige Redenaar geen gevoeglyker noch kragtiger wyze, dan het beeld van een volmaakten, en in allen opzigte volkomelyk toegeruften, Oordeelkundigen naar 't leven afgefchilderd, voor oogen te ftellen. —

Maar op dat hy niet mogt fchynen zodanigen Oordeelkundigen, als 'er nog nooit geweeft is, nochte zyn kan, te verdichten; heeft hy zyn voorbeeld ontleend van eenen uit die geenen, aan welken allen al het verhevenfte in deeze kunft hebben toegekend. En die was niet verre te zoeken. Hy is nog (zoo drukt zich de Redenaar uit) voor onzen geeft, of laat ik zeggen, voor onze oogen! TIBERIUS HEMSTERHUIS! naauwlyks zyn de traanen, die wy op zyn graf geftort hebben, opgedroogd.

Deez' zoo groote Man verdient den eerften rang onder die geenen, waar van iedere Eeuw naauwelyks een eenig voorbeeld oplevert. — Derhalven dunkt ons, dat we de gedachtenis van HEMSTERHUIS op allerlei wyze moeten bewaaren, en vereeuwigen. Thans zal onze Hoogleeraar hem alleen befchouwen van dien kant, waar hy 't meeft uitblonk; dat is van de wetenfchap der Oordeelkunde.

De Oordeelkunde heeft de Boeken der oude Schryvers tot onderwerp: zy loopt wyd en zyd door de Poëten, de Redenaars, de Letter- en Hiftoriekundigen, de Filofofen, overal beoordeeling en verbetering oeffenende. Welk gebied, fchoon zy met eenig recht bezit, zy nogthans te buiten gaat, wanneer ze ter hulpe van de hoogere Wetenfchappen ingeroepen wordt. Zekerlyk, na dat ERASMUS en BEZA dezelve met een heilzaam oogmerk hebben aangenoomen in de Godgeleerdheid, CUJACIUS en anderen in de Rechtsge-

ge-

geleerdheid, is zy byna zoo gemeen geworden in deeze Wetenſchappen, als in haar eigen gebied. Haar Ampt nu van te ſchatten en beoordeelen, neemt ze dusdanig waar, dat ze het waare van 't valſche en ondergeſtookene onderſcheide; de bedriegeryen in haare voetſtappen naarſnuffele en aanwyze; aan duiſtere woorden of zaaken licht byzette; het verdorvene verbetere; het geene regt is pryze, het gebrekkige beſtraffe. Die deeze, zoo moeijelyke, zoo gewichtige plichten der Oordeelkunde te regt op zich neemen en waarneemen wil; moet met een tweevoudig hulpmiddel voorzien en verſierd zyn; met een zeer ſchrander verſtand, en byna onmeetbaare geleerdheid.

Het verſtand vermag in de beyvering van alle kunſten, ook der mindere, zeer veel. Maar gelyk het een bekwaamer is voor de Wiskunſt, het ander voor de Digtkunde, het ander voor andere Kunſten; zoo vereiſcht de Oordeelkunde ook een eigen en byzonder verſtand. Doch haare gantſche kragt beſtaat uit twee vermogens der ziele; uit de ſpoedige vertegenwoordiging der voorheen begrepene denkbeelden, en uit eene vaardige en vlugge fynheid van oordeel. Verbeeld u eenen Oordeelkundigen, een middel tot herſtel voor eene moeijelyke en bedorven plaats eenes ſchryvers zoekende, en merk naarſtig op, door welke zielsdaaden hy komt, tot het geene hy zoekt. De eene kragt der ziele brengt hem verſcheidene te vooren verkregene denkbeelden, die geſchikt ſchynen om die plaats te herſtellen, zeer ras en regtydig voor den geeſt: de andere ziet en beſluit even dra, wat de zaak vereiſſche; en dus welk een denkbeeld uit veelen, die voor den geeſt zweeven, te verkiezen zy. Derhalve word de Oordeelkundige kragt voornamelyk beoordeeld uit de ſnelheid van den geeſt, welke de Grieken

αγ-

ἀγχίνοια en *εὐστοχία*, de Latynen *ſagaſitas*, *ſolertia*, *ingenii felicitas* noemen. Doch deeze ſchranderheid is niet in des menſchen magt, zy wordt door geen yver, arbeid of oeffening verkreegen, maar is een zeldzaam en zonderling geſchenk der gunſtige Natuur alleen; des mag men, het geene Democritus van den Dichter zeide tot den Oordeelkundigen overbrengen: *'Er wordt geen Oordeelkundige gemaakt, maar gebooren* (*.)

Dewyl 'er nu zeer zelden zulke verſtanden opſtaan; wie verwondert zich dan, dat 'er eene groote ſchaarsheid van uitmuntende Oordeelkundigen en nu is, en altyd geweeſt is.

Doch deeze ſtoffe en aart van eenen Oordeelkundigen is zo groot geweeſt in Hemsterhuis, dat de natuur in hem voornamelyk ſchynt beproefd te hebben, wat ze in 't vormen van zulk een verſtand vermogt. Niets was zoo verborgen, niets zoo verhoolen, dat zyne ſcherpheid ontweek. Niets zoo verlaaten en byna opgegeeven, waar aan hy het leeven en de gezondheid niet wedergaf. Niets zoo konſtiglyk geveinsd, of hy bemerkte ligtelyk het bedrog, en kende het door zyne eigen teekenen. Een doorluchtig bewys van zodanige gelukkige Oordeelkunde gaf hy in Xenophon van Ephesen. Deez' Schryver, in onze dagen eerſt, gebrekkig en ſlordig uitgegeeven in Italien, hadt door zyne natuurlyke ſierlykheid Hemsterhuis uitgelokt, om niet alleen het gebrekkige te verbeteren, maar ook de gapingen van veele woorden door giſſinge te vervullen. Daarna heeft Dorville een zeer verm. Man denzelfden Schryver wederom met het Handſchrift doen vergelyken. Vraagt ge wat? Nooit is 'er waaragtiger waarzegger gevonden dan Hemsterhuis. Want het oude geſchreven Boek gaf de leezingen en

(*.) *Criticus non fit, ſed naſcitur.*

en invullingen, in de meeste plaatsen zodanig op, als hy ze door gissinge hersteld hadt.

Alhoewel 'er nu een zeer groot hulpmiddel voor den Oordeelkundigen is, in de kragt en schranderheid des verstands; zoo moet echter niemand meenen, dat het alles daar in gelegen is. Men moet 'er het andere werktuig, de geleerdheid, byvoegen; welke weinig of niets vermag zonder het verstand, en zonder geleerdheid zal het doordringendste verstand zelfs niets kunnen uitvoeren. Te regt vereischt CRATES MALLOTES, in eenen Oordeelkundigen, de kennis van alle de vrye en edele Wetenschappen, welke de Grieken ἐγκυκλοπαιδεία noemen. Weshalven gy, indien gy naa de Oordeelkunde staat, vooraf de Letterkunde, niet die gemeene, maar de verhevener, moet begrypen, by de Poëten en Redenaars t' huis zyn, het ruime veld der Historie doorwandelen, de gansche Filosofie bevatten, en by deeze allen de Wiskunst voegen, voornaamelyk die deelen, die het verstand opscherpen om de waarheid te onderscheiden. — Om nu te doen zien hoe voortreflyk en ongewoon de geleerdheid van HEMSTERHUIS geweest, en langs welken weg hy tot de kennis van alle die wetenschappen gekomen zy; zullen we met onzen Hoogleeraar een gedeelte van zyn leven, zo aangenaam om te kennen, als nuttig om na te volgen, kortelyk aanroeren.

Nog een kind (*) zynde heeft hy de beginselen der geleerdheid zoo van bekwaame Leermeesters, als van zynen Vader FRANCISCUS HEMSTERHUIS, die

(*) Hy was gebooren te Groningen, 1. Febr. 1685. van 't Jaar 1704. Profess. in de Filosofie en Mathesis te Amsterdam: van 1717. in de Griekſche Taale, daar na ook in de Vaderlandsche Historie Prof. te Franeker: van 1740. Profess. in dezelve Taal en de Historie te Leiden. Overl. 7. April 1766.

die de Geneeskunst oeffende, geleerd. — De kragt des verstands blonk in HEMSTERHUIS zodanig voor de Jaaren uit, dat veelen vreesden, dat hy geen Man zoude worden van Jaaren, of zo vroeg ryp een verstand tot vruchtbaarheid komen. Welke bekommering echter ydel geweest is. Want hy heeft dezelfde kragt des verstands tot den laatsten ouderdom toe, dat is het 82ste Jaar, het laatste zynes levens, volkomen en onverminderd behouden. Alleen feilde het geheugen, hoewel zelde, als hy den eigen naam van een mensch schielyk moest noemen.

In zyn veertiende Jaar, wanneer anderen nog in de laagere Schoolen blyven hangen, verkeerde hy al onder de Academie Burgers te Groningen, en hoorde de voortreffelykste Leermeesters in de goede kunsten. SOCRATES voorspelt, by PLATO, alle voortreffelyke dingen van den Jongeling ISOCRATES; om dat 'er van natuure eene zekere Filosofie in zyn verstand was. Zodanig eenen Isocratischen aart doorzag BERNOULLE, die Prins der Wiskundigen, in den Jongeling HEMSTERHUIS, zoo haast hy hem onder zyne leerlingen hadt aangenomen. Derhalve dacht hem niets beter, dan de zaaden der Filosofie, die in zyn hart verborgen lagen, op te wekken en te bevestigen. Nochte HEMSTERHUIS heeft de voorzegging van BERNOULLE niet valsch gemaakt. Want hy is zoo spoedig tot de verhevene Meetkunde en de binnenste geheimen der Filosofie doorgedrongen, dat zyn Leermeester betuigde, geenen onder zyne Leerlingen te hebben, die by hem te vergelyken ware. En ik weet niet of wy wel zeer zullen dwaalen, als wy die verhevene en heerlyke gevoelens, die zich daar na in alle de woorden en daaden van HEMSTERHUIS vertoonden, voor een groot gedeelte uit de bestieringe van BERNOULLE afleiden. Althans hy zelve was gewoon, met eene

blydschap, die ten ooge en aangezigte uitblonk, te verklaaren; dat BERNOULLE hem door een Godlyk geschenk was te beurte gevallen.

Als hy dus eenige Jaaren op zyne Vaderlyke Academie hadt doorgebragt, kwam hy te Leiden, uitgenodigd voornaamelyk door de vermaardheid van JACOBUS PERIZONIUS. Door zeker toeval waren toen de Handschriften der openbaare Boekery van Leiden overhoop geraakt. De zorg om dezelve weder in order te brengen werdt HEMSTERHUIS aanbevolen. Welk oordeel der Curatoren omtrent zoo klein een Jongeling in 't vervolg zoo een gelukkig voorteeken maakte, dat 'er niemand aan twyfelde, of hy zoude JOCOBUS GRONOVIUS in 't Hoogleeraarämpt der Grieksche Taale opvolgen. Doch by 't openvallen dier plaatse is de zaak anders uitgevallen: ze werdt aan HAVERKAMP gegeeven. — Terwyl hy te Leiden studeerde, werdt hy, nog naauwelyks negentien Jaaren bereikt hebbende, op eene aanzienlyke wyze uitgenodigt om te Amsterdam de studeerende Jeugd in de Wiskunst en Filosofie te onderwyzen.

Wie zoude niet, zulk een ampt verkregen hebbende, zyne gantsche wyze van studeeren veranderd? niet de beschaafde letteren, als kinderspel verworpen hebben? Zodanig eene dwaasheid mogt in anderen, wegens de bekrompenheid hunner geleerdheid, maar ze kon in HEMSTERHUIS niet vallen; die zeer wel wist, hoe naauw deeze wetenschappen aan elkanderen verbonden zyn. En hy vondt 'er te Amsterdam, door welker omgang zyn yver voor de fraaije Letteren sterk aangekweekt werdt. De geestige Dichter en welspreekende Uitlegger der Latynsche Poëten, JANUS BROEKHUIZEN, versierde toen die Stad. Kort daar na waaren aldaar STEPHANUS BERGLERUS en LUDOLPHUS KUSTERUS de eerste was in de Filosofie, de ander in de Oordeelkunde, en beide in de Grieksche

ſche taale, zoo uitmuntend, dat het den nakomelingen twyfelagtig is, wie van beiden den anderen daarin overtrof. Deezer vriendſchap zocht HEMSTERHUIS met groote begeerte, en behieldtze des te langer, hoe zyn verſtand door de geſprekken met zulke Mannen tot allen goeden ſmaak meer opgeſcherpt werdt. Door deeze zoo gelukkige beſmetting ſtortte BROEKHUIZEN hem eene liefde in voor PROPERTIUS, KUSTERUS voor ARISTOPHANES. Maar vooraf was 'er iets tuſſchen beide gekomen, het welk HEMSTERHUIS nader tot de Griekſche Studiën bepaalde. Zeker geleerd Man hadt van de uitgave van JULIUS POLLUX, die te Amſterdam vervaardigd werdt, afgezien. Men zoekt een Man, die 't op zich neme. Men gaat by HEMSTERHUIS. Hy, door 't gezag van GRÆVIUS aangeſpoord, neemt het Werk op zich, en trekt door zyne verklaaring, de oogen en harten der allergeleerdſten tot zich. Kort daar na ontving hy eenen brief van RICHARD BENTLEJUS, dien Engelſchen ARISTARCHUS (*), waar in de arbeid, aan POLLUX beſteed, zeer geroemd werdt. Maar die zelfde Brief van BENTLEJUS behelsde ook verbeteringen over de plaatſen der Toneeldichters, met welke POLLUX aan zyne gezegden geloof en gezag byzet. In dezelfde verzen dier Blyſpeldichters te herſtellen hadt HEMSTERHUIS ook al grooten yver aangewend, zeer wel begrypende, dat de gantſche zaak op die ſpil draaide. Maar, de aanmerkingen van BENTLEJUS geleezen hebbende, ziet hy, dat al zyn arbeid te vergeefs was; dat de andere alles ontwyfelbaar opgeloſt hadt. Hoedanig, meent gy wel, dat HEMSTERHUIZEN toen gemoed was? Hy was zoo verzet, hy mishangde

(*) ARISTARCHUS was een groot Letterkonſtenaar onder de Grieken, op wiens gezag en oordeel alleen een Vers voor goed konde doorgaan.

haagde zich zelven zoo zeer, dat hy besloot de Griekſche Letteren voor altoos te verlaaten. Noch hy durfde in geene maand of twee eenen Griekſchen Schryver aanraaken. Was dit een ander gebeurd, hoe liſtig zou die 't ontveinsd, welke behoedzaamheid zou die gebruikt hebben, op dat het niet mogte bekend worden? Maar hy, o ſchrander Man! plagt het zyne Leerlingen te vertellen, en dikwils in zyne geſprekken te mengen. Wat anderen gevoelen weet ik niet: my is HEMSTERHUIS nooit grooter voorgekomen, dan toen hy dit edelmoedig van zich zelven beleed. —

Daar na echter is HEMSTERHUIS, als hem na die ſmerte de gedachte inviel, hoe onbillyk hy zich zelven, nog een Jongeling zynde, met eenen ouden Oordeelkundigen, en wel den voornaamſten van allen, vergeleken hadt; en met zich zelven en met de Griekſche letteren verzoend. Doch de vermaning van BENTLEJUS hadt deeze uitwerking, dat hy by zich zelven beſloot, zich niet eerder in deeze diepte te begeeven, dan dat hy eenen byna oneindigen overvloed van alle wetenſchappen verkregen hadde, nochte heeft niemand, dan dezen zelven vermaaner zich ter navolginge voorgeſteld. —

Derhalven heeft hy om zyne geleerdheid uit te breiden, de oude Schryvers, van HOMERUS af, beſtendig en met een heerſchende luſt geleezen; ja uitgetrokken, en al wat op de beide Taalen, de Hiſtorie, de gebruiken en zeden der volken betrekking hadt, in zyne Aantekening-boeken overgebragt. Welke gewoonte hy zelve in 't leezen hieldt, dat hy van den oudſten Schryver begon, en overging tot die hem het naaſte volgde; dezelve prees hy anderen aan. Want vooreerſt, om nu andere voordeelen voor by te gaan, (*) be-

(*) *Vide quæ Auctor dixit in Præf. ad Timæi Lex. Plat.*

bepaald men als den tyd met meer zekerheid, op deeze wyze, niet alleen van de woorden, maar ook van de betekenisse aan elk woord en spreekwyze gegeeven; het welk naarstig op te merken in alle Taalen zeer veel nut heeft. Ten anderen blykt het genoeg, dat 'er niets of wel gedacht, of wel gezegd is van die ouden, die door de wet en regelen van wel denken en wel zeggen zyn goedgekeurd, welk de schranderheid der Nazaten niet op verscheidene wyzen heeft nagevolgd. Van welke navolging gy de sierlykheid niet merkt noch verstaat, ten zy ge weet, uit welke bronne zy voortgevloeid zy. THUCYDIDES, b. v. diepzinnige en uitgezochte spreuken waaren HEMSTERHUIS zoo eigen, dat hy het geene POLYBIUS, DIONYSIUS van HALIKARNASSEN, PLUTARCHIUS en anderen, ter navolging uit hem ontleend hadden, aanstonds konde aanwyzen. —

Maar welke zyn eindelyk die Schryvers, welke onze groote Man voor eenen toekoomenden Oordeelkundigen te leezen, en als van buiten te leeren noodzakelyk oordeelde? Hier vindt onze Redenaar zich genoopt, om HEMSTERHUIS's en zyne eigen smerte te ontvouwen, over de schandelyke traagheid, waar door sommige Letterkundigen de Wiskunde en Filosophie, welken de ouden zoo wyslyk met de anderen hadden samengevoegd, uit deze edele kunst uitgemonsterd, en alleen de Dichters, Letterkunstenaars, Redenaars en Historie-Schryvers behouden hebben. Hy voegd 'er eene hartelyke vermaaning by, om naar 't voorbeeld van den grooten HEMSTERHUIS, de Wiskunst en Filosofie met de beschavende Letteroeffeningen te vereenigen. De Meetkunde toch leidt het gemoed tot het geene wy met het verstand beschouwen op, en scherpt het oordeel in 't onderscheiden der Waarheid. — Hoe voordeelig de Meetkunde voor HEMSTERHUIS geweest zy, weeten die geenen,

 die

die zyne schriften of gesprekken gekend hebben.— Niets nam hy ligtvaardig aan, maar ging redenmatig, van 't geen zeker bekend en klaar was, tot het geene noodzaakelyk daar uit volgde.

Maar daar is nog een ander gedeelte der Wiskunde, waar van onknudig te zyn eenen Oordeelkundigen tot schande is. Dit is de Sterrekunde, voornamelyk de oude, zonder welker kennis noch de Grieksche, noch de Latynsche Poëten, die daar uit veele sieraaden voor hunne Versen ontleend hebben, regt en volkoomen verstaan kunnen worden. Op de Filosofiesche studie was hy zoo veel heeter, als hy 'er van natuure meer toe aangedreven werdt. Want hy heeft alle haare deelen zodanig doorwandeld, dat hy nu eens verkeerde in 't Heiligdom van PYTHAGORAS, dan in de Academie van PLATO, dan weder in de Schoole van ARISTOTELES, op eenen anderen tyd in de Gaanderye van ZENO, of ook wel in de Tuinen van EPICURUS; overal met verwondering opmerkende, het geene de ydelheid van onze eeuwe, als nieuw uitgevonden, durft uitventen en daar op roemen. De meeste beoeffenaars der oude Filosofie doorsnuffelen maar een gedeelte, of verkeeren in de vermakelykste plaatzen, voornamelyk in die, waar men over de zeden handelt. Maar HEMSTERHUIS oordeelde het overeenkomstig met zynen grooten Geest, het allermoeijelykste deel, welk de overnatuurkunde behelst, te doorzoeken. Men zal niet ligt iets duisterer vinden dan de Parmenides van PLATO, in welke samenspraak, de leere *der Denkbeelden* verklaard wordt. Van welker leezing de groote Man eens, andermaal, ten derdemaale even wys heenen ging, als hy 'er aan gekoomen was; doch hy ruste niet voor dat hy, by de vierde leezing, den diep verhoolen zin des Filosoofs uitgehaald hadde. Noch het was hem niet genoeg de ouden te kennen; hy voegde 'er

LEIB-

LEIBNITS, LOCKE en anderen der lateren by. — Des de Geſlachten der Filoſofen en hunne Leerſtellingen kennende; beweende hy 't lot der Filoſofiſche Hiſtorie, die tot nog toe niet naar de oordeelkundige ſtrengheid beproefd is. — Alhoewel de Hiſtorie der Volkeren, die zich nog verder uitſtrekt, hem toeſcheen niet beter geſteld te zyn. Maar hoe weinig gebeurd het, dat een Oordeelkundige dit ruime veld doorloopt? Wie gebruikt de Oordeelkunde om de waarheid op te delven? JOSEPH SCHALIGER hadt het vaandel opgeſteeken om deeze zaak by der hand te neemen, in het Werk *van de verbetering der Tyden*, en het ander over EUSEBIUS, beide eeuwige werken, doch meer gepreezen, dan geleezen. Dat 'er zeer weinigen, tot den zelven roem zyn voedſpoor volgende, gevonden zyn; weeten wy. Waarom HEMSTERHUIS des te meer de Hiſtorie, op een Oordeelkundige wyze, en zelve behandelde, en zyne Leerlingen ontſtak om dezelfde wyze te omhelzen; hun ten voorbeelde, om hunne ſtudien naar in te richten voorſtellende, den ſtrengſten beoordeelaar van alle de andere Hiſtorieſchryvers POLYBIUS. De beyvering der geleerde oudheid, dat is der Griekſche en Romeinſche, gebruikt hy niet alleen om de oude Schryvers en Hiſtorie te beter te verſtaan; maar ook, om het verſtand door 't beſchouwen der oude kunſt wonderen op te ſcherpen, en 't fraaje en ſierlyke, dat 'er in zodanige Werken is, gewaar te worden. Hy zag met graagte en verſtand de oude edelgeſteenten, penningen vaten, gedreeven werken, beelden: waar toe het kabinet van zynen Schoonvader JACOB de WILDE hem dagelyks gelegenheid gaf. — Waarom hy ook zyne Leerlingen ried, zich by tyds de Teekenkunſt, waarin de gronden der genoemde kunſten liggen, te begeeven.

Maar genoeg hier van gezegd, alleen is 'er dit nog

nog by te voegen; dat HEMSTERHUIS alle de Geleerden in de Griekſche Taale, die ſedert de herſtelde Letteren, daar in hebben uitgemunt, zelfs CASAUBONUS, verre overtroffen hebbe. Door den draad van regelmatigheid geleid, heeft hy de eenvoudigſte gedaanten der woorden, die uit twee of drie letteren beſtonden, en daar uit ontſtaande beteekeniſſen opgeſpeurd; alle de gedaanten en buigingen tot eene zekere wyze gebragt; uit de eerſte beteekeniſſen de tweede en volgende afgeleid; en derzelver afſtamming niet alleen, maar ook de overgangen aangetoond; de verdichte onregelmatigheden, waar door de Letterkunſtenaars alles verward hadden, verbannen; eindelyk de nevelen door zo veele eeuwen over de Taalen gebragt, zodanig verdreven, dat, ſchoon 'er geen ryker is in woorden en gedaanten dan de Griekſche; 'er thans egter geene Taal gemakkelyker is om te leeren. —

Doch iemand zal zeggen dit zy zoo: maar wat zegt gy van de Latynſche Taal? daar in hebben anderen hem zekerlyk overtroffen. Maar ik durf beweeren (zegt onze Hoogl:,) dat hy de Geleerdſten in 't Latyn niet alleen geëvenaard; maar, om dat hy eenige hulpmiddelen bezat, by anderen niet bekend noch gebruikt, overtroffen hebbe. — Ik zal zeggen gelyk ik gevoel, en zoo ik meen met waarheid; dat geen ſterveling voor HEMSTERHUIS de oorſpronkelykheden der Latynſche Taale regt gekend hebbe. VARRO en andere Romeinen mogen gezien hebben, dat 'er veel uit de Griekſche Taal tot de hunne was overgegaan. SCHALIGER en SALMUSIUS hebben nog meer woorden, welker oorſprong de ouden misleid hadt, uit die Taale gehaald; maar het bleef nog een twyffelagtig licht. Want de regelmatigheid der Griekſche Taale door de ſchranderheid van HEMSTERHUIS gevonden zynde, kwam die der Latynſche tegelyk aan 't licht,

en

en het bleek ten klaarste, het geene weinigen vermoed hadden, dat byna de geheele Latynsche Taal van de Æolische was afgedaald. Daar blyft, ik beken 't, nog een gedeelte over, welk door de vreemde Volkeren schynt ingevoerd te weezen; maar, zoo ik my niet zeer bedriege, zal 'er te eeniger tyd een geleerd en schrander Man opstaan, die door de regelmatigheid van HEMSTERHUIS geholpen, ook dat gedeelte tot den Griekschen oorsprong wederbrenge, en duidelyk aantoone, dat de gantsche Latynsche Taal eene schoone Dogter zy van de schoone Grieksche Moeder.—

Hoe geleerd hy in 't Latyn geweest zy, toont zyne wyze van schryven; ze is zuiver, onbevlekt, vol sieraaden, en wel gebonden, voornamelyk aan te pryzen wegens de eigenaartigheid en uitgezochtheid der woorden. Toen hy eerst de schatten zyner geleerdheid te voorschyn bragt in zyne aanmerkingen over LUCIANUS, vervoerde hy de geleerden in verwondering, en perste hun de bekentenis af, dat geene eeuw iets diergelyks in dat soort gezien hadt: dat 'er wel eene groote menigte in de Schriften van SALMASIUS was; maar dat het daar als uit eenen zak in 't hondert neergesteld, hier alles met eene kiesche keuze, byna op de wyze der Wiskunstenaars, verklaard was.

En op deeze vaste grondslagen, zo van zyn verstand, als van zyne geleerdheid, zoo diep gelegd, heeft HEMSTERHUIS der waare en wettige Oordeelkunde als een gebouw gestigt. Maar hoe hy dezelve geoeffend hebbe zullen we nu nog kortelyk zeggen. De overvloed van merkwaardige zaaken heeft ons ongevoelig reeds zo verre vervoerd, dat wy ons zeer zullen moeten bekorten.

Wanneer hy eenen Griekschen of Latynschen Schryver wilde beoordeelen; maakte hy zich eerst met denzelven gemeen, dat is te zeggen, leerde zo wel de zaaken, als de woorden door eene naar-

ſtige vergelyking van gelykluidende plaatſen, kennen. Dan bragt hy alles tot zekere regelmatigheid van zaaken en woorden; ongemakkelyk, agterdochtig, altoos bevreesd zynde, dat hy door den Drukker, ofte van eenen vervalſcher mogte bedroogen worden. Zoude iemand zulk een vernuft, dat van natuure ſchrander en door veel gebruik van letteren en zaaken deur loos geworden was, kunnen bedriegen? zoude een duiſterling zyn eigen vrugt eenen edelen Schryver hebben kunnen onderſteeken? aanſtonds kende hy het bedrog uit zekere tekens. Zoude een Verſemaker de Verſen van groote Poëten ſteelswyze onder de zynen vermengen? Hy griefde de onechte. Zoude een Drukker de leezing bedorven hebben of een wysneus de bedorvene opgeſmukt? Alle wegen om de waarheid te ontdekken waaren terſtond by der hand.

Maar, al konde hy het grootſte vertrouwen ſtellen op zyn verſtand, nogthans ſteunde hy voornamelyk op 't gezag der Handſchriften, en uit der zelver bekladſte ſchrift bragt hy de ſchoonſte leezingen te voorſchyn. Hy achte het nuttig de wyze, van de woorden onderling te verwiſſelen, in oude Boeken te kennen: maar de al te groote naarſtigheid hier in verachtte hy.

Maar voornaamelyk vermydde hy twee klippen, en vermaande anderen die te vermyden; de ligtvaardigheid en bygelovigheid. Hy achte het dolheid, het geen men niet verſtaat aanſtonds te branden en te hakken; en zinneloosheid, de droomen van een krank hoofdt in den text te voeren, en de leezing der oude boeken uit te ſchrabben. — Weshalven hy oordeelde, dat men in wanhoopige plaatſen, daar geene kans was om de zwaarigheid weg te neemen, hulpmiddel van volkomener boeken moeſt verwagten, en in 't geheel niets in den Text veranderen, dan op gezag van oude Handſchriften; zelfs aan BENTLEJUS de vryheid niet toe-

ſtaande,

ſtaande, die hy zich in Manilius aangematigd heeft. Niet minder verwierp hy de beuzelagtige naauwgezetheid, die zich onder den naam van zedigheid durft aanpryzen; en altyd de gemeene (gelyk men ze noemt) ſchoon beuzelagtige en ongerymde leezing verdedigt. — Anderen zyn wel gemakkelyker in de leezingen, die uit de Handſchriften gehaald worden toe te laaten, maar in het goedkeuren van de verbeteringen der Oordeelkundigen, ongemakkelyk en hard. — Edoch door zulke verdedigingen werdt Hemsterhuis zodanig geërgerd, dat hy de geleerde ſtoudheid van anderen verre boven dezelve ſtelde: Maar verre het beſte achtte hy den middelweg in te ſlaan tuſſchen roekelooze ſtoutheid en bygeloovige naauwgezetheid.

Hoedanig hy Jongelingen tot de Oordeelkunde opleide; anderen goeden raad gaf in 't beſtier hunner Studiën; en op wat wyze hy de duiſtere plaatſen der oude Schryvers ophelderde, is waardig hier geleezen te worden; doch wy zyn verpligt dat voorby te gaan en na het einde te ſpoeden. Dan aangemerkt hebbende, dat zyne verklaaringen over Aristophanes, Lucianus, Xenophon van Ephesen, Hesichius, Thomas, die na de Attiſche wyze ſpreekt, en anderen, de waarachtige wyze van uitlegginge behelzen, waar van geen volmaakter voorbeeld te vinden is; zoo beklaagd onze Hoogl: met recht, dat Lucianus door hem niet voltooit zy, en in 't geheel minder, dan men hadt kunnen verwagten, uit die onuitputbaare bron van geleerdheid ten gemeenen nutte is voortgevloeid. Hier van worden waarſchynelyke redenen opgegeeven, en dan aangemerkt, dat de vrugt van zoo veel waken en braken zoo veele jaaren lang, ſchoon niet in 't licht gekoomen, echter niet gering, nochte verlooren zy. Want dat 'er naauwelyks een Griekſche of Latynſche Schryver is,

is, op wiens rand hy niet zulke verbeteringen, als men van den grootsten Oordeelkundigen kan verwagten, hebbe aangetekend. Om maar weinigen te noemen, ARISTOPHANES, de *Atheensche* Redenaars, THEOCRITUS, APPOLLONIUS, RHODIUS, HARPOCRATION, zyn vol van verbeteringen: Vol zyn ook uit de Latynsche Poëten, PROPERTIUS, MANILIUS, VALERIUS FLACCUS. Hier van daan mogen de beoeffenaars der Oordeelkunde hulpmiddelen en sieraaden voor nieuwe uitgaven, by hun te vervaardigen, ontleenen. Nochte men heeft niet te vreezen, dat deez' Schat in ongeleerde handen vervallen, ofte verstrooid worden zal. Dezelve word nog volkoomen bewaard door FRANCISCUS HEMSTERHUIS, de eenigste van drie Zoonen nog in leeven, een regtaartig beeld van 's Vaders verstand, gemoed en weezen. — Doch dezelve heeft beslooten met eene ongemeene mildheid dien gantschen Schat, na zyn overlyden, aan de Leidsche Boekery te schenken; zyn woord daar van, nu door my (zegt onze Redenaar) zodanig aan allen bevestigende, dat deeze openbaare verklaaring van zynen wil, de kragt van een Testament kan hebben.

Dit zy genoeg van het verstand en de geleerdheid van HEMSTERHUIS. Laat ons nu ook zyn gemoed beschouwen, welk beide die vermogens evenaart of overtreft. — De zeden van HEMSTERHUIS zyn de beste verdediging voor de Oordeelkundigen, die anders zo slegt vermaard zyn. Want wiens goede naam en achting heeft hy ooit in zyne Schriften beledigd? Wiens verschillend gevoelen heeft hy niet ligtelyk verdraagen? Ook zelfs dan niet als de zaak en plaats het eischten, heeft hy de welverdiende verheffing niet aangenoomen. Wat zegge ik? Het was 'er zoo verre van daan, dat hy anderer dwaalingen zoude berispt hebben, dat hy de dwaazen zelfs geduldiger

ger verdroeg, dan nodig ſcheen. Hier van wordt een aanmerkelyk voorbeeld by gebragt, maar wy moeten 't voorbygaan. — En de bekoorlykheid zyner zeden is niet alleen door zyne Schriften verſpreid, maar blonk, in zyne geſprekken, en alle bedryven zynes levens, ook zodanig uit, dat hy ſcheen, niet by zich zelven en de geleerdheid, maar onder de gelukkige en zalige menſchen zyn leven te hebben doorgebragt. Zyne gemeenzaame ſpraak, ſchoon nog zoo naauwkeurig en geleerd, dat ge zoud gezegd hebben dezelve voorbedacht te zyn, hadt nogthans niets van laſtige gemaaktheid in. Ja deeze deftigheid wierdt door eene ongelooflyke beleefdheid en vriendlykheid gematigd. — Weshalven wy naauwelyks iemand uit den rang der geleerden gekend hebben, wiens omgang van de grootſte Mannen meer begeerd werdt. De edelſte, verſtandigſte en geletterdſte des Vaderlands, als de Gebroeders WILHELMUS en KAREL BENTINK, ſchroomden niet te bekennen, dat zy nooit, dan eenigzins beter en geleerder van HEMSTERHUIS kwamen. — Zyn gemoed was zoo als 't wezen moeſt, door zoo veele leeringen der wyzen beveſtigd, een verwonderaar alleen van waare en wezendlyke deugd, een verachter van vergangkelyke en menſchelyke dingen. Ook hier van wordt een aanmerkelyk voorbeeld bygebragt, dat we mede moeten overſlaan. —

Vertooning en ydele pracht haatte hy, zoo in zyn gantſche leven, als in het onderwyzen; zoo dat de buitenlanders, die tot zyne leſſen kwamen, naauwelyks geloofden, dat deez' die HEMSTERHUIZEN was, van wien zy zoo veele en zoo groote dingen gehoord hadden. — Of 'er wel ooit grooter en voortreffelyker voorzigtigheid in eenig geleerd menſch geweeſt zy, twyfel ik zeer. Hy

ge-

geloofde met EPICHARMUS, dat de kragt der voorzigtigheid bestaat in niet ligt te gelooven, en hy verstont, indien iemand, die zeer moeijelyke kunst van te zwygen en te spreeken op zynen tyd. In besluit te neemen, was hy omzigtig, oplettend, en zo gy 't vraagt, langzaam: maar als hy iets beslooten hadt, standvastig en onbeweeglyk. Verre van agterdogt; maar de schuilhoeken van 's menschen harte, kende hy door en door.

Dat hy de voorzigtigheid, die tot het byzondere leven behoort, in den hoogsten graad verstont, zal mogelyk niet wonderlyk voorkomen. Maar uit welke bron, hadt hy, die nooit eenig deel in 't bestier van 't gemeene best gehad hadt, die groote kennis van burgerlyke zaaken geschept? Te weeten, dewyl hy ze niet door ervarenheid heeft kunnen verkrygen, zoo heeft hy de Philosophie en voornaamelyk de Historie der oude en latere tyden te hulpe genomen; waar van de Nederlandsche Hoogeschool veel vrugt genoten heeft. Want dit groot tooneel, waar in de burgerlyke voorzigtigheid kan beschouwd worden, verkregen hebbende, begon hy de geschiedenis der Vereenigde Nederlanden op eene nieuwe en ongewoone wyze te verklaaren. Hy speurde de waare oorzaaken na, waar van de bedrevene zaaken afhingen, de bedekzelen der veinzeryen afligtende; hy verklaarde, waarom de raadslagen der Vorsten wel, of kwaalyk waren uitgevallen; hy toonde wat men begeeren, wat men vermeiden moet; en maakte dus, dat zyne leerwyze ware en gehouden wierde voor de leermeesteres der burgerlyke geleerdheid. Voornaamelyk schilderde hy de zeden en 't verstand der Nederlandsche helden met zoo veel kunst af, dat gy zoud gemeent hebben niet eenen Hoogleeraar der fraaije Letteren, maar POLYBIUS of TACITUS op den spreekstoel te zien.

Van

Van zodanig een verstand, geleerdheid en wysheid was HEMSTERHUIZEN, wiens gelyken Oordeelkundigen wy niet gezien hebben; dat de nakomelingen 'er eenen mogen zien, wenschen wy, om der goede Letteren wille, zeer hartelyk.

LEEVENSBESCHRYVING

VAN DEN WEL-EERWAARDEN EN ZEER GELEERDEN HEER

JOH. LINDEMAN,

In zyn Wel-Eerw. Leeven, Predikant te *Schuttorp*.

Bovengenoemde Wel-Eerw. Heer JOH. LINDEMAN, is alhier te *Schuttorp*, uit JOH. WILH. LINDEMAN, S. S. Min. Cand. en Rector der Latynsche Schoole ter dezer plaatse, en ANNA ELISABETH FRANTZEN, den 30 Juni 1700. gebooren. Van deze zyne Ouderen, tot den H. Dienst, van kinds been af, geschikt zynde, is hy van deszelfs Vader in de Latynsche en Grieksche Taalen zo ver geoeffent, dat hy 1717, wanneer, hy zich naar 't Gymnasium te *Steinfurt* begaf, op de Rectors Schoole wierdt geplaatst, en van daar, op bewezene naarstigheid, tot de openbaare lessen wierdt bevordert. Hy vertrok evenwel niet aanstonds naar een Hoogeschool, maar om zich daartoe hoe langer hoe bekwamer te stellen, besloot hy zich aan de byzondere onderwyzinge van den Wel-Eerw. Heere, en deszelfs Oome FRANTZEN, Predik. te *Obne*, over te geven. Na aldaar eenigen tyd

tyd doorgebragt, en tot de hogere Wetenschappen wel bereid te hebben, ging hy 1720. naar het Koninglyke Gymnasium te *Lingen*, alwaar hy 4 Jaaren van de Lessen der Heeren Professoren, TILBURG, ELSNER, en van LEEUWEN, dus naarstig in de Wysgeerte, Taalen, en Godtgeleerdheid, heeft gebruik gemaakt, dat den 7. Maart 1724. te *Nordhoorn*, van ons Bentheimsche Classis, na voorafgegaan onderzoek, onder 't getal der Candidaten wierdt opgenomen. Reeds in January te vooren echter hadt hy het hem opgedragene Rectoraat, van de Latynsche Schoole alhier, in plaatse van deszelfs Heere Vader, aanvaardt, in welken dienst hy ook tot 1734. onverdroten is bezig geweest. Dan het behaagde den Albestierder denzelven van dien post, in den even gemelden Jaare, tot de Bedieninge des H. Euangeliums, dewelke door den Heere OWENIUS onder ons ledig stond, te bevorderen, dewelke hy ook gewillig op zich genomen hebbende, zo wierdt hy daar in den 18. April bevestigd, en hield 's namiddags zyne Intreê-rede uit Ps. LI: 15. Noch eenige Jaaren daar na verkoos de Overledene de eenzaamheid; maar 1743. den 25. Sept., in het 44ste Jaar zyns ouderdoms, tradt dezelve in den H. Staat des Huwelyks, met de Wel-Ed. Juffrouwe, ANNA CATHARINA HUGENHOLTZ, Dochter van wylen zyn Wel-Eerw. den Heere FREDERIK WILHELM HUGENHOLTZ, uit welk Huwelyk 10 Kinders ontsproten zyn, als 8 Zoons en 2 Dochters, waar van echter 5 Zoons, en de beide Dochters, in haare eerste Jeugd het tydelyke gezegend hebben, en dus maar drie Zoons, JAN WILHELM, FREDERIK ARNOLD, en JOHAN PETER overig zyn, die thans, benevens haare Moeder Weduwe, den dood van hunnen tedergeliefden Vader beweenen. Hy was doch altoos

aan

aan zyn Huisgezin een goedaartig en getrouwe Verzorger: Aan zyne Gemeente een Dienaar, die onvermoeit, tot het uiterste toe, aanhield met het woord tydelyk en ontydelyk te prediken, te wederleggen, te bestraffen, en te vermanen in alle langmoedigheid ende leere. Want niettegenstaande hy reeds, voor eenigen tyd, onder het prediken met eenige toevallen in 't hoofd, als zo veel kwade voortekens, was bezogt, die hem het gezigt merkelyk verzwakt hadden; volhardde hy nochtans in 't waarnemen van zynen Dienst tot den 25. Sept. des voorigen Jaars, (juist den dag, des 25sten Jaars, van zynen Echtenstaat) wanneer een Beroerte, terwyl hy de Vroeg-Predikaatsie hielt over 1 Kor. IV: 20. daar van, tot veel ontroeringe van alle de Toehoorderen, en 's daags daar aan zelfs ook van zyn leeven, tot innige smerte, zo van alle zyne Aanbehorigen, als de Gemeente, een plotselyk einde maakte.

Des Overledenen stoffelyk deel wierdt den 30. daar op ter aarde, onder een talryk gevolg, in de groote Kerke besteedt, by welke gelegenheid de Heer PLEUNES, veel geacht Predikant te *Bentheim*, de Lykrede hielt uit Luk. XII: 36. *Ende zyt gy den menschen gelyk, die op haaren Heere wagten, enz.*

LEEVENSBESCHRYVING

VAN DEN WEL-EERWAARDEN EN ZEER GELEERDEN HEERE

HIERONYMUS VAN BORSSUM,

In zyn Wel-Eerw. Leeven, geacht Leeraar by de Gemeente van CHRISTUS te *Uphuisen.*

De Overleedene is gebooren te *Embden*, uit braave Burgerlyke en Chriſtelyke Ouders Ao. 1694. den 27. April, zyn Eerw. Vader was DIRK LEENDERS van BORSSUM, zyn Moeder ANNA HIERONYMUS van BORSSUM, zyn Eerw. werd al vroeg door de dood van zyn geliefde Vader beroofd, Anno 1701. den 27. May, nalatende beneffens onze Overleedene nog een jonger Broeder, met naame EGBERT, thans nog veel geagt Lid van het Wel-Ed. Collegie der Heeren Veertigen binnen *Embden*, en ook al 72 Jaaren oud; zyn Eerw. Moeder hertrouwde 1703. den 12. April met HENDERIK AYSSE TJABBERING, geagt Borger en expert Chirurgus te *Embden*, uit welk Huwelyk 2 Dogters zyn voortgekomen, nog leevende, deeze Stiefvader zogte zyn liefwaarde Stiefzoon de Chirurgie te leeren, dog zyn Eerw. had meer luſt in het Zeil en Compas maaken, het welke hy ook te *Embden* jaaren met veel zegen gedreeven heeft. Onze Overledene begaf zig Ao. 1723. den 16. July in het Huwelyk met de Eerzaame Juffer TRIENTJE ENGELBARTS, Dogter van ENGELBART TONJES, Rietemaker, dog dewelke Ao. 1740. den 10. Maart aan een Teering-ziekte zagt en zalig overleeden is, nalatende een Zoon en Dogter, ANNA getrouwd aan den Eerw. Heer PETRUS CRAMER,

mer, oudste Predik. te *Nedermoer*, dog die ook al voor ruim 11 Jaaren in den Heere ontslapen is, de Zoon is getrouwd geweest men een Dogter van de Zal. Schultetus, voornaam Koopman en Burger te *Embden*, uit welk Huwelyk een Zoontje is overgebleeven, die de naam des Overl. aan zyn voorhoofd draagt, en tot den H. Dienst toegeweid is, Godt geeve dat hy in naam en daaden Hieronymus mag worden, en zyn Grootvaders loffelyke voetstappen drukken. Ao. 1744. den 20. Novemb. is onze Overleedene in een tweede Huwelyk getreeden met Juffer Wed. van wylen den Heer Hopman van *Lebr*, Zuster van de nog leevende Edele Heer Marcelius, Raadsheer te *Embden*, dog deeze band is ook door de dood verbroken Ao. 1751.

Wat de Zeedelyke staat van onze nu Zal. Leeraar betreft, daar van kunnen wy met vreugde vermelden, dat hy al vroeg van den Heere gezogt, ontdekt, en bekeerd is, gebruikende daar toe ook onder anderen voornamelyk de dienst van den nu Zal. Vader Everhardi, als hy 17 à 18 Jaaren oud was, zyn veranderingsweg was vry klaar, zyn leer en leeven ongemeen aangenaam en stigtelyk, hy hield met verscheide andere nuttige Maandagsche oefeningen, onder opzigt van de Embder Predikanten de Zal. Everhardi en Meiners, zyn toeneemen wierd dagelyksch openbaar, in de Kerk en Burgerstaat heeft hy veele loflyke diensten gedaan, als nog in veeler dankbaare geheugen is, hoewel hy wel eens zeer geslingerd wierd, om dat hy zo geen uiterlyk kruis hadde als wel andere van Godts kinderen, dat egter vroeg genoeg gekomen is, op het einde van zyn leevensdage; dog dat de Heere ook wonderlyk verzagt en allergenadigst opgeligt heeft. Zyn Eerw. wierd na de beroeping van Zal. Winshemius na *Campen*, zeer begeerd

tot Visitator en Avondprediker te *Embden*, en na voorgaande Examen in het Eerw. Cœtus tot Propon. verklaard den 2. July 1736. en des anderen daags van den Eerw. Kerkenraad tot Visitator beroepen, en den 30. ingezegend met de woorden van PAULUS Eph. VI: 23.

Hoe loflyk nu zyn Eerw. hier zyn dienst den tyd van byna 9 jaaren heeft waargenomen, en met wat zegen hy in *Embdens* Moederkerk gewerkt heeft, is nog in veele versche en stigtelyke nagedagtenis.

Wanneer Ao. 1745. deeze Gemeente van *Upbuisen*, door het vertrek van den nu Zal. D. A. L. MEYER, na *Hinta* en *Oosterbuisen* herderloos werd, wierd zyn Eerw. den 17. April 1746. door de Hoog-Agtbaare Magistraat van *Embden* tot Predikant onder ons beroepen, en na alvoorens zyn affcheid als Visitator en Avondprediker van de *Embders* genomen hebbende, met PAULUS Zegenwensch uit Eph. VI: 24. onder ons bevestigd, predikende by die gelegenheid uit 2 Th. III: 1. Hoe gezegend hy hier 22 jaaren en 7 maanden gewerkt heeft, weeten alle die zyn Eerw. van naby gekend hebben; zynde zyn gedagtenis, inzonderheid by de vroome nog in zegen. Deeze na dat hy hier Godts Raad gediend had, en de drie laatste jaaren zynes leevens merkelyk na 't Lichaam verzwakt was, is den 5. Dec. des voorleden Jaars, in goeden ouderdom en welbereid opgenomen in de eeuwige heerlykheid; na dat hy den 27. Nov. zyn affcheid van de Gemeente genomen, en zyn Zwanengezang opgezongen had uit 1 Joh. III: 2. *a*. Zyn Eerw. nagedagtenis in een plegtige Lykrede is gevierd door den Wel-Eerw. en zeer Gel. Heer PETRUS HAMER, veel geliefd Leeraar in *Embdens* Moederkerk den 16. Dec. 1768. uit Ps. XXXI: 20. *O hoe groot is u goed, enz.* wanneer het ontzielde Lyk rouwstatig in het Choor der Kerke bygezet wierde.

SY-

SYNODE
VAN
STAD EN LANDE.

APPINGEDAM. De Hoog-Eerwaarde Christelyke Synode dezer Provintie is van den 24. tot den 28. April dezes Jaars alhier gehouden. D. THEOD. BRUNSVELD de BLAU, Predik. te *Groningen*, deed, als afgaande Præses, deze hooge Kerkvergaderinge eenen aanvang nemen; dankende den Allerhoogsten, die ons lieve Vaderland en zyne diergekogte Kerke in het zelve tot hier aan toe zoo gunstig had bewaard; biddende tevens om de vrugtbaarmakende tegenwoordigheid der Goddelyke genade, en der werkingen van 's Heeren Geest in deze Samenkomste; en leezende voorts de Credentiaalen, waar uit bleek, dat uit de zeven Classen als integreerende Leden dezer Synodus waren afgezonden.

Uit de E. Classis van *Groningen*.

D D. THEODORUS BRUNSVELD de BLAU en JOHANNES MEYER, Predikanten te *Groningen* en *Haren*; benevens den Heer JAN AVERES, Ouderling te *Groningen*.

Uit de E. Classis van *Appingedam*.

D D. NICOLAUS HAVINGA, EDZARDUS SISSING en GEORGIUS PALMER, Predikk. te *Hellum*, *Solwert* en *Opwierda*.

Uit de E. Classis van *Loppersum*.

D D. ARNOLDUS OUDEMAN, JOHANNES CONRADUS HEIDEGERS en ANTONIUS HAVINGHA, Predikk. te *Garsbuisen*, *Garmerwolde* en het *Zandt*.

Uit de E. Classis van *Middelstum.*

D D. PETRUS SOMBERG, APKO LUITO BOUMAN en EVERHARDUS MINDELTS, Predikk. te *Stitswert*, *Middelstum* en *Kantes.*

Uit de E. Classis van de *Marne.*

D D. MEINARDUS VINCKERS, REMBERTUS de COCK en HERMANNUS JOHANNES OFFERHAUS, Predikk. te *Wehe*, *Pietersbuuren* en *Winsum.*

Uit de E. Classis van 't *Westerquartier.*

D D. JOHANNES BRANDS, BERNARDUS BRUINS en MENSO JOHANNES ADRIANI, Predikk. te *Niebert*, *Leegkerk* en *Feerwert.*

Uit de E. Classis van 't *Oldampt* en *Westerwoldingerland.*

D D. PETRUS MEES, PETRUS JOHANNES HUISINGA en EVERARDUS MENNES, Predikk. in de *Oude Pekel-A*, *Nieuwe Schans* en *Vlagtwedde.*

Waar uit tot Moderatoren zyn gesteld

Præses D. ARN. OUDEMAN.

Adsessor D. TH. BRUNSVELD de BLAU.

Scriba D. PETR. SOMBERG.

De Openings-Predikatie geschiedde door den Wel-Eerw. D. MINDELS, over Matth. XVI: 18. *Ende ik zegge u ook*, *enz.*

Vervolgens verscheenen en namen zitting in deze Vergadering; als Commissarii Politici uit het Illustre Collegie van de Ed. Mogende Heeren Gedeputeerden der Staaten dezer Provintie.

Wegens de Stad, de Hoog-Ed. Gestr. Heer Raadsheer JACOB van GESSELER.

Wegens de Ommelanden, de Hoog Welgeboren Heer DERK van ALBERDA.

Uit het Theologisch Viermanschap der Hoogeschoole, de Hooggeleerde Hoog-Eerw. Heer MICHAEL BERTLING, Doctor en Professor der H. Godgeleerdheid.

Uit de Corresponderende Synoden de Hoog-Eerw. Welgeleerde Heeren.

Uit

Uit *Gelderland*.

D. PETRUS van VLIERDEN, Predik. te *Waardenburg* en *Neerynen*.

Uit *Zuidholland*.

D. JACOBUS GERARDUS STARINGH, Predik. te *Gouderak*.

Uit *Noordholland*.

D. ENGELBERTUS MATTHIAS ENGELBERTS, Predik. te *Hoorn*.

Uit *Utrecht*.

D. GERARDUS de HAAS, Predik. te *Amersfoort*.

Uit *Friesland*.

D. JOACHIMUS DIX, Predik. te *Nyebaſſche*.

Uit *Overyſſel*.

D. JAN ARENT PALTHE, Predik. te *Nieuwleuſen*.

Als Deputaten Synodi lieten zich 'er vinden

D. D. TH. BRUNSVELD de BLAU, NIC. HAVINGA, OBBO COPINGA en JOHANNES WERUMEUS, Predikk. te *Groningen*, *Hellum*, de *Leek* en *Winſchoten*.

By het eindigen dezer Kerkvergaderinge zyn de Synodale Commiſſien aldus beſtelt.

Deputaten Synodi

Continueerende D. TH. BRUNSVELD de BLAU, als Prim., D. JOH. HENR. JANSSONIUS, als Sec. Predikk. te *Groningen*. En D. NIC. HAVINGA, als Prim., D. HERM. van der SWAAGH, als Sec. Predikk. te *Hellum* en *Appingedam*.

Nieuws aankomende. D. ARNOLDUS OUDEMAN, als Prim., D. ANT. HAVINGHA, als Sec., Predikk. te *Garsbuiſen* en op 't *Zand*. En D. PETR. MEES, als Prim., D. PETR. JOH. HUISINGA, als Sec., Predikk. in de *Oude Pekel-A* en *Nieuwe Schans*.

Tot Correſpondenten

Naar *Gelderland*.

D. MEINH. VINCKERS, als Prim. en D. REMB.

 de

de COCK, als Sec., Predikk. te *Wehe* en *Pietersbuuren*.

Naar *Zuidholland.*

D. OB. COPINGA, als Prim. en D. JOH. BRANDS, als Sec., Predikk. op de *Leek* en te *Niebert*.

Naar *Noordholland.*

D. PETR. JOH. HUISINGA, als Prim. en D. EVER. MENNES, als Sec., Predikk. in de *Nieuwe Schans* en *Vlagtwedde*.

Naar *Utrecht*.

D. JOH. CONR. HEIDEGERS, als Prim. en D. ANT. HAVINGA, als Sec., Predikk. te *Garmerwolde* en op 't *Zand*.

Naar *Friesland.*

D. JOH. WERUMEUS, als Prim. en D. PETR. MEES, als Sec., Predikk. te *Winschoten* en *Oude Pekel-A*.

Naar *Overyssel.*

D. EVERARDUS MENNES, als Prim. en D. PETR JOH. HUISINGA, als Sec., Predikk. te *Vlagtwedde* en *Nieuwe Schans*.

De Sluit-Predikatie is geschied door den Wel-Eerw. D. OFFERHAUS, over 2 Cor. XIII: 11. *Voorts Broeders, zyt blyde, enz.*

AD-

ADVERTENTIE.

De Heeren Predikanten, welke hebben deel genomen in het onlangs in *'s Hage* opgeregte *Weduwen-Fonds*, onder de Zinspreuk: *Tot steun der Weduwen*, worden verzogt indagtig te zyn, om hunne Fournissementen in de Maand Juny aanstaande te bezorgen aan den Heer J. C. van den Kerkhoff, Notaris in *'s Hage*, als Secretaris van de voornoemde Fonds.

NB. In 't gemelde Fonds kan nog voor eenige Portien worden deel genomen. Het zelve is verdeeld in drie separate, en op zig zelven bestaande Classen; de Jaarlyksche Contributie is in de eerste Classis festig gulden, in de tweede dertig en in de derde vyftien gulden.

De Weduwen der Intekenaaren genieten in de eerste Classis een Pensioen van 400 gulden 's Jaars, in de tweede Classis een Pensioen van 200 gl. 's Jaars, in de derde Cl. een Pensioen van 100 gl. 's Jaars. Men kan deel neemen in de drie resp. Classen te gelyk, of alleen in twee of een derzelver. De Jaarlyksche Contributien, worden zonder de allerminste korting van onkosten, &c. ten vollen belegt in Obligatien op het gemeene Land. In dit Fonds kunnen deel neemen alle getrouwde Mans, mits geen Militaire of ter Zeevarende zyn.

Die genegen is met primo Juny in 't zelve Fonds (waarin veele der eersten, en aanzienlykste Luiden, zoo als ook verscheidene Heeren Predikanten participeeren) deel te neemen, gelieven zig, by Missive franco te addresseeren aan den voorn. Heer J. C. van den Kerkhoff, door wien dit Fonds word geadministreerd, onder directie van de Wel-Ed. Heeren Mrs. J. de Kempenaar, J. G. Zanders en F. J. Gallé, Advocaten, &c. in *'s Hage*, als Directeuren.

LETTER-NIEUWS.

GELDERLAND.

Arnhem by J. **Nyhoff** is gedrukt en alomme verzonden verhandelinge over de ſtraffe van de *Kruywagen*, waar mede de Ruyters, Dragonders, Soldaaten, en alle anderen in dienſt van den Staat der Vereenigde Nederlanden zynde, tot Sergeanten en Wagtmeeſters incluys, die van hunne Compagnien deſerteeren, hedendaags worden geſtraft, opgeſteld en in het licht gebragt door Mr: J. J. van **Hasselt**, Advocaat voor den Hoove Provintiaal van *Gelderland*, en Auditeur Militair te *Arnhem*: in 4. de prys is 11 ſt.

Ook maakt bovengem: **Nyhoff** bekent, dat binnen korten weer by hem te bekoomen zal zyn, den tweeden druk der *Verhandelingen over de Misdaaden en derzelver ſtraffen*, voor een groot gedeelte opgeſteld by wylen Mr: **Johan Moorman**, zeer vermaard Advocaat en Burgemeeſter der Stad *Hulſt*, voorts vervolgt en ten einde gebragt door Mr: J. J. van **Hasselt**, en alles na de Hedendaagſche Crimineele Rechtsgeleerdheid ingeſteld en ten gebruike van Politycquen en Militairen, aan wie de ſtraffen der misdaaden is aanbevoolen, in het licht gegeeven in 4.

J. H. **Möeleman** doet uit het Hoog-in het Nederduitſch vertaalen, om by Intekening uit te geeven het uitmuntende Werk van den alom bekenden, en door zyne uitgegeevene Schriften vermaarden J. J. **Rambach**, tot Tytel hebbende: *Verklaringen over de Zondaagſche Evangelien en Epiſtelen*, in Quarto. Ik heb het niet nodig geoordeelt, iets ter aanpryzinge van hetzelve hier by te voegen, aangezien het bekende ſpreekwoord ons leerd, *dat eene goede zaak geene aanpryzinge nodig heeft*, het welk wy wel, en waarlyk te recht, gelyk als op alle de Werken van dien grooten Godsgeleerden, alzo ook byzonder op dit Werk, van hem kunnen overbrengen.

Ik biede mynen Landgenooten dit Werk thans by Intekening aan, het welk niet alleen waardig is, om in onze Nederlandſche Taal overgebracht, maar ook dubbel waardig en bekwaam, om van een ieder tot zyne ſtichtinge gebruikt te kunnen worden. De duidelyke Waarheeden worden in deeze *Verklaaringen* op eene doordringende, bondige, maar teffens zoetvloeijende en bevallige

vallige wyze voorgedraagen, zo dat een ieder, die dezelve leest, eene hoogachting tegens onzen Eerw: Schryver by zich bespeuren moet, te meer, dewyl alle deeze eigenschappen noch gepaard gaan met een byzondere duidelykheid. En by dit alles zien wy 's Mans yver in het waarneemen van zyn Ampt, en zyne oprechte begeerte, om zielen te winnen, en die den Zaligmaker toe te brengen, op eene uitmuntende wyze doorstraalen. Uit dien hoofde is het zelve ook van Geleerde Mannen wegens deszelfs voortreffelykheid zeer aangepreezen. Het groot debied van dit Werk in Duitschland, leverd ons ook een doorslaand bewys daar van uit, vermits het binnen weinige jaaren negen maal in zyne oorspronklyke Taal van de Pers gekoomen is.

De Conditie van Intekening hier van is alom by de Boekhandelaars in de Steden gratis te bekoomen.

ZUTPHEN. By A. J. van HOORN is op de pers, en staat binnen korten uitgegeeven te worden: ARATORIS *Subdiaconi de Actibus Apostolorum libri duo, & Epistola ad parthenium. Ex Codd. MSS. emendavit, notasque adjecit* HENR. JOAN. ARNTZENIUS, *J. V. D. & Professor.*

HOLLAND.

LEIDEN. By ZEGER van EGMONT is gedrukt *Vriendelyk Onderrigt* aan de *Christelyke Waereld*, in Rym vervat door ANTONIUS van HARDEVELT, by gelegenheid des beruchten BELISARIUS van den Heere MARMONTEL, Romansgewys beschreeven.

ROTTERDAM. JOOST van der LAAN Boekverkooper, geeft heden uit en is alom verzonden *Sancta Agyrtarum Simplicitas*, Betoogt met drie singuliere gevallen door A. ALEXANDRO med: Doct. à 7 st.

Nog word by den zelven uitgegeeven Bericht wegens een *Water-Machiene* welke de *Scheprad-Molens* meer dan het dubbelt overtreft, door JACOB JONGENEEL Coopman te *Rotterdam* met Octroy van haar *Ed: Grootmog:* de Heeren STAATEN van *Holland* en *Westvriesland*, de prys is 3 st.

ALKMAAR. By J. MAAGH, is gedrukt: Het Tweede of laatste Deel van A. KLUITS, verhandeling over de Schatting-Beschryving onder den Stadhouder Cyrenius in Judea, Lucas II. vs. 2, onder den Titel *Vindiciæ Articuli* Ὁ, Ἡ, Τὸ in N. T., Pars II. Tom. II., waar achter gevoegd is eene *Dissertatio, Histor. Chronol. de*

Ge-

Genuino die Natali D. N. Jes. Chr. ex his Vindiciis Di-judicando, dat is, betoog van het juiste jaar van Christus Geboorte, uit deeze Verhandeling opgehelderd, in groot Octavo, à 30 stuiv., dezelve zyn te bekoomen te Dord by *van Braam*; Haarlem *Bosch*; Leiden *Luchtmans*; Amsterdam *Schouten*, *Esveldt* en *Onder de Linden*; 's Hage *Pieter van Thol*; Utrecht *A. van Paddenburg*; Middelburg *Gillissen*; Vlissingen *Payenaar*, en verder in andere Steden en Provincien. NB: Van het Eerste Stuk zyn nog eenige te bekoomen, à 32 stuivers.

Nog is by den zelven onder de Pers, *Getrouwe Zielenraad* aan de *Christelyke Jeugd*, om den morgenstond des levens aan de Godheid toe te weiden tot ouderen hartenvreugd, eigen voordeel en ter voldoeninge van de begeerte des *Heere*; en om in mannelyke jaaren in de loopbaane der Godzaligheid de weegen van voor en tegenspoed, en de paden tot den dood en het graf zo te bewandelen, dat haar de hoope overblyve van eene gewenschte opstanding, en daar na zalige Heerlykheid. Voorgesteld in den weekelykschen dienst voor de bloeijende Gemeente te *Alkmaar*, door MICHAËL VERBOOM Predikant aldaar, en nu te *Dordrecht*, Iste Deel.

AMSTERDAM. By de Weduwe ISAAK TIRION, wordt heeden uitgegeeven. *De Hedendaagsche Historie*, of *Tegenwoordige staat van Amerika*, in gr. 8vo. derde Deel behelzende de Beschryving van de *Westindien* of *Westindische Eilanden*, zo de kleine die men gemeenlyk de *Karibische* noemt, waar onder *Barbados*, *Martenique*, *Guadaloupe*, *St. Eustatius*, en anderen; als de groote, namelyk *Kuba*, *Jamaika*, *Porto Bico* en *Hispanjola* of St. *Domingo*: als ook de Beschryving van NOORD AMERIKA in 't algemeen, en die van *Louisiana* en *Kanada* in 't byzonder, benevens de verandering onlangs daar omtrent gemaakt. Alles volgens de laatste en nauwkeurigste Berigten. Met nieuwe *Landkaarten* en konstige *Afbeeldingen*, versierd. *Dewyl de Beschryving van den Staat aller Volkeren* door dit Deel ten einde is gebragt, uitgenoemen een gedeelte van de *Beschryving der Nederlanden*, bestaande in het vervolg van *Utregt*, *Friesland*, *Overyssel* en *Groningen*; zo word by deeze den Lezeren berigt, dat met het zelve alle spoed zal gemaakt worden, om de bezitters van de *Beschryving der Nederlanden*, in staat te stellen het zelve Compleet te kunnen maaken.

AMSTERDAM. By NICOLAAS BYL is Gedrukt, *Schriftuurlyke Godgeleerde Zeden*, *Oudheid*. *Historie-Oordeel*, en

en *Letterkundige Aanmerkingen*, uit zeer veele en verscheidene zoort van Schryvers, by een verzamelt, by gelegenheid van Nauwkeurig Onderzoek, of niet allerwaarscheinelykst de Naame *Christenen* aan de Kerke Gods is gegeeven, niet van Menschen, Vrienden of Vyanden, maar van God of van Christus zelve? Behelzende eene Verklaaringe niet alleen van Hand. XI: 26, maar ook van meer andere Plaatsen des O. en N. T. Als mede van de XXXII. Vrage en Antw. van den Heidelbergsche Catechismus. Ter ontdekking van de aanbiddelyke goedheid, wysheid, Almagt en trouwe Gods! zo wel in het bewaaren, als in het geeven van deezen Naam; ter aanduidinge van de gepastheid en volzinnige betekenisse deszelfs; en ter vertoog van het uitmuntendste geluk zo wel, als van de grootste voortreffelykheid der geenen, die aan deezen zeer aangenaame en allernadrukkelykste Naame, na haare verpligtinge tragten te beantwoorden: als mede ter afweeringe van allen laster der *Jooden*, *Heyden en Turken*. Ook om alle Vyanden van Waarheid en Godvrugt, alle de dwaalende in Leer of Leeven te beschaamen, en voor al ter aansporinge van alle Godzaligen, om al meer en meer aan de betekenisse van dien Naam te voldoen, ten blyke dat Christus waar na zy Christenen zyn genoemt, tot haar zalige troost in leven en in sterven, is haar hoogste Propheet, haare eenige Hoogenpriester, en haar eeuwigen Koning. door JACOBUS TYKEN, Predikant te *Amsterdam* in 4. de Prys is *f.* 3 - 12

By D. SWART is (voor den Autheur gedrukt) en word uitgegeeven, *Israels Verlossinge en eeuwige Behoudenis*, voorgesteld uit Gods Heilig Woord, gestaaft en bevestigt met den *Talmud* en de Schriften der oudste en vermaardste *Rabbynen*, tot opwekking overtuiging en bekeering van het in d' vierhoeken der Waereld verstrooide *Israel*. Door hunnen Broeder naar den vleesche CHRISTIAAN SALOMON DUITSCH, Eerste Deel, opgedraagen aan het verstrooide *Israel*, en in het bizonder aan de *Geleerde Rabbynen* en de *Heeren Parnassyns der Stad Amsterdam*, met het wellykende *Portrait* van den *Autheur* in het Koper gegraveert door J. HOUBRAKEN, de Prys is 24 st. De vorige Werkjes van denzelven Autheur zyn meede nog te bekoomen.

By G. DE GROOT & ZOON is gedrukt en word uitgegeeven de zwaarste plaatzen der *beide Brieven van Paulus aan die van Corinthen*, opgeheldert door PETRUS CURTENIUS Doctor en Professor in *d' Heilige Godgeleerdheid in het Atheneum Illustre*, en Predikant te *Amsterdam*, in Quarto de Prys is *f.* 4 -

Van

Van de Verklaaring over de zwaare plaatzen uit den *Brief aan de Romeinen*, door den zelven Schryver. Zyn nog eenigen te bekoomen. à *f.* 5 -

By STEVEN van ESVELDT is Gedrukt en zyn alomme te bekoomen, zo als by J. MAAGH A. V, PADDENBURG en CHALMOT. Antwoord van den Vriend in *Gelderland* aan zynen Vriend te *Amsterdam*, over de thans uitkomende Schriften, ter verdedigingе van den *Belisarius van Marmontel*. Benevens eene nadere *Resrriptie* van den Vriend te *Amsterdam*. Waar in eerstelyk voorkomt eene Allegorische Beschryving van deezen Pennen-kryg en naderhand eenige Vredens-Artykelen ontworpen worden, ten einde de strydvoerende Partyen tot bedaaren te brengen; in gr. 8. de Prys 7 st. Van den Brief van den Vriend uit *Amsterdam* zyn 'er noch maar eenige weinige te bekoomen voor 3 st. By de bovengemelde ESVELDT zyn ook noch maar eenige zeer weinige Exemplaren te bekoomen van MARMONTELS uitmuntende Verhaalen, in 3 Deelen met 25 extra fraaje Plaaten, waar onder het Portrait van MARMONTEL voor drie Guldens en 12 st.

Voor rekening van den Autheur JAN TRAAST, is gedrukt, en zyn te bekoomen, te *Amsterdam* by S. van ESVELT, en by de voornaamste Boekverkopers in de andere Steden: Naauwkeurige en volledige Rekeninge van de Planeet *Venus*. Door welke een ieder met weinig moeite en goede zekerheid kan weeten, wanneer dezelve in vorige tyden voor de schyf der Zonne gezien is konnen worden, en in vervolg van tyd wederom zal konnen worden gezien. Vooral hoe dezelve in den Jaare 1639. in Nov. oude Styl, vervolgens in Anno 1731. den 6 Juny nieuwen Styl, voor de Zon gezien is. En in dit jaar 1769. den 3 Juny wederom voor dezelve zal te zien zyn, ten diensten van alle de Liefhebbers van dit zeldzaamste en gewigtigste Luchtverschynzel, in 8. De Prys is 8 st.

GERRIT BOM, Boekverkoper te *Amsterdam*, geeft uit: *Des Menschen stryd op Aarden*, en de *Noodzakelykheid der Lydzaamheid*, by de openinge en sluitinge des Jaars 1760. in twee Leerredenen, voorgesteld en aangepreezen, door Wylen den Wel Eerwaardigen zeer Geleerden en Godzaligen Heere JOHAN TEMMINK, in leeven zeer geliefd en getrouw Leeraar, in de Hervormde Gemeente te *Amsterdam*, en nu na deszelfs dood uitgegeeven door N. N. voorzien, met eene loffelyke Approbatie, van de Hoog Eerw: en Hooggeleerde Heeren Professoren, van de Theologische Faculteit te *Utrecht*. De Prys is 8 st.

Gem-

Gem: Boekverkoper thans alleen Eigenaar geworden zynde van alle Copy, en eenige weinige Exemplaren van het fraaije en nuttige Werk, genaamd *God het hoogste goed*, gezogt en gevonden, door het Geloove in *Jesus Christus*, onder de bewerkinge des *Heiligen Geestes*, door middel van 't *H. Evangelium*, leidende tot eene eeuwige Ziels-troost, beide in leeven en in sterven, tot Lof en Prys der Heerlykheid van Gods Genaade; in 't licht gegeeven door PHOEBUS THEMMEN, in leeven Bedienaar des H. Euangeliums te *Scheemda*, voorzien met eene lofselyke Approbatie en aanpryzing van dit Werk, van de *Hoog Eerw: en Hooggeleerde Heeren Professooren van de Theologische Faculteit te Leiden*. Dit Werk is in 2 Deelen groot 1317 Bladz., behalven de Voorreeden, Register en Bladwyzers, &c. En wordt zo lang de weinige nog overig zynde Exemplaren strekken, gepresenteert voor de geringe Prys van *f.* 1 : 10 - in plaats van *f.* 3 : - zo als de Prys te vooren geweest is.

Nog geeft gem: Boekverkoper uit den 2 den Druk van het 1 en 2 de Vertoog van het benodig Byschrift: Den Vrygeest ontmaskerd, waar in het *Deismus*, *Depotismus Pyrrhonismus*, en 't hedendaags *Joodendom* van naby beschouwd word. NB: Dit Werk word om de 14 dagen by Vertoogen vervolgd.

Nog geeft gem: uit, *Schatkamer der Negotie*, of *Grondig Onderwys in het Italiaansch Boekhouden*, bestaande in de drie gewoone *Hoofdboeken eens Handelaars*, met de wyzen hoe die te behandelen, door vaste gronden, en duidelyke voorbeelden in alle gevallen van *Negotie*, aangetoond en verklaard, en den eerstbeginnende aldus gemakkelyk gemaakt, om zonder behulp van eenig Onderwys, het Boekhouden in de grond te konnen leeren. Door MATT. van OLM, JANSZ. Schryf en Rekenmeester, vermeerdert met een *Verzameling* van verscheidene *Konstgevallen*, in den *Koophandel* voorkomende, ten nutte van alle *Comtoiren* van *Commercie*. In Folio, de Prys is *f.* 1 : 10 -

Bovengem: geeft nog uit, *De Konst* van den *Oorlog*, *Heldendicht*, in zes Zangen, beschreeven door Zyne Majesteit den KONING van PRUISSEN. Naar het Frans gevolgt, en opgedraagen aan Zyne *Doorluchtige Hoogheid* den PRINS ERFSTADHOUDER, door J. van WOENSEL, Luitenant ter Zee, de Prys is 11 st. Een klein getal Exemplaren zyn 'er op mediaan schryf pap. gedrukt, met fraaije Konst-plaaten door J. FOKKE; en voor de eerstkomende Liefhebbers te bekoomen. Nog geeft Gem. uit:

uit: De *Konst* der *Poëzy*, of de *Dichtkunde*, van den Heere NICOLAAS BOILEAU DESPREAUX; in Nederduitsche Vaerzen, overgebragt door A. G.

By den Boekverkoper PETRUS CONRADI word uitgegeeven en heeft alomme verzonden: *Onpartydige Aanmerkingen* over den BELISARIUS van den Heer MARMONTEL: Benevens eene *Verhandeling* over de valsche beschuldigingen en vervolgingen van SOCRATES en andere WYSGEEREN, wel eer opgesteld door den Heer Professor CRISTIAAN WOLF, en nu uit het Hoogduitsch vertaald. In gr. 8. kost 10 st.

D. ONDER DE LINDEN & ZOON, Boekverkoopers te *Amsterdam*, doen uit het Hoogduitsch vertaalen en zullen, zoo ras mogelyk is, uitgeeven: *Anthropo-Theologia*, dat is: Aanwyzing hoe men uit de *Beschouwing des Menschen*, namelyk zynes Lighaams, desselfs Leden en derzelver Verrichtingen, der Ziele en haare Vermogens; vermenigvuldiging en Onderhouding des Menschelyken Geslachts, des Levens, der Geboorte, des Ouderdoms, Levens-Oogmerk, Ziektens, Dood en Opstanding van den Dooden enz. De Almacht, Wysheid, Gerechtigheid, Goedheid en Voorzorge Gods bekennen konne, tot Verheerlyking van den grooten God en stigtinge des Naasten; voorgesteld door JOHANN. HENDRIK SCHUTTE, M. D., Landphysicus van 't Hertogdom Cleve, oudste Medelid van het *Provinciaal Collegium Med.* te Cleve, Uitvinder en Geneesheer der Cleessche Gezondbron.

ZEELAND.

TE GOES. By JACOBUS HUYSMAN is Gedrukt, en alom by de voornaamste Boekverkoopers te bekoomen; *Verhandeling* over den *Oorsprong*, en de *Historie* der *Vaderlandsche Rechten*, van de vroegste bekende tyden af, tot op de XIII. Eeuw, inzonderheid van *Holland* en *Zeeland*; door Mr. LAURENS PIETER van de SPIEGEL. In groot Octavo, de Prys is 15 st. Dit werkje is verdeelt in vier Hoofdstukken, handelende:

I. Van de aloude Bewoonders deezer Landen, voor de Grafelyke Regeeringe.

II. Van den Staat der Rechten in deeze Landen voor, en tot op de Grafelyke Regeeringe.

III. van den staat der Rechten in deeze Landen, sedert den aanvang der Grafelyke Regeeringe, tot op den tyd der eerste Keuren en Handvesten, namelyk de dertiende Eeuw.

IV. In het welke met voorbeelden van lateren tyd beweezen wordt, dat de Costumen en Wetten, in het vorige Hoofdstuk gemeld, onder onze eerste Graven in gebruik geweest zyn.

Gemelde Boekverkooper continueert met succes uit te geeven, de *Stichtelyke Gedichten* der Heeren A. en J. PETRÆUS, 2 Deelen in gr. Octavo, versiert met eene fraaije Tytelplaat en Vignet; de Prys is *f.* 3 : 8 - Ieder Deel apart *f.* 1 : 14 -

Nog zyn by den zelven eenige weinige Exemplaren te bekoomen, van het alom bekende Werkje; *de Boeren- en Overheids-stryd*, door den beruchten Schoorsteenveger BERONICIUS; mede in gr. Octavo, versiert met fraaije Kunstplaatjes van FOKKE, de Prys is *f.* 1 : 10.

UTRECHT.

UTRECHT. By A. van PADDENBURG word uitgegeeven, De *klaare, beknopte en Latynsche Taalkundige Onderwyzer*, bestaande in zes Onderdeelen, welkers 1ste behelst een duidelyke schikorder om Latynsche THEMATA te maaken en Auteuren te expliceeren; het 2de een klare Nederduitsche Uitlegging van alle de Regels van de Latynsche *Syntaxis*; het 3de van de figuurlyke *Syntaxis* geheelyk uitgewerkt; het 4de van de veranderende *Syntaxis*; het 5de van de sierlyke *Syntaxis*, met alle deszelfs algemeene en byzondere Regels zo van de schikking, vermeerdering en vermindering als verdere Regels in den ommegang uitgevonden; en het 6de eindelyk een order van Constructie tot het Uitleggen van zwaare Auteuren, opgesteld door LAMBERTUS JONXIS. J. U. D. in 8vo. eerste Deel.

Als mede de Nuttigheid en Noodzakelykheid van de Christelyke Openbaaring, aangetoond uit den staat van den Godsdienst, in de Oude Heidensche Waereld, door J. LELAND Schryver van de beschouwing van de Schriften der Deisten, uit het Engelsch vertaald door E. NOOTEBOOM, eerste Deel, eerste Stuk in gr. 8vo.

VRIESLAND.

LEEUWAARDEN. By W. WIGERI is in den Jaare 1765 Gedrukt, en nog eenige weinige Exemplaren te bekoomen, van de *Verhandelinge over de Natuurlyke oorzaaken der ziekte onder het Rund-Vee*, en derzelver langere

duuringe als te vooren, waar in zeer waarschynlyke redenen gegeeven worden van vreeze, dat deeze *Ziekte* een *Land-Ziekte* zal blyven, en daarom de *Inenting derzelve* aan Kalvers en jonge Beesten als het beste Middel tot voorkoominge van de kwade Gevolgen deezer *Ziekte*, en te gelyk als zeer nuttig en voordeelig word aangeprezen. Gaande vooraf twee Vertoogen, gezonden aan de *Hollandsche Maatschappy der Wetenschappen*, ter beantwoordinge eener vraag over deeze Stoffe in 1759. voorgesteld, en in 1760. herhaald, door EELKO ALTA, Predikant te *Boosum*.

By P. KOUMANS is voor de tweedemaal Gedrukt en verzonden, de *Zuivere en Heilige Geloofs-Weg*, om getroost te leeven en zalig te sterven; of een korte Verklaringe en toeëigeninge van den *Heidelbergschen Catechismus*, in Vragen en Antwoorden, benevens een kort Ontwerp van dezelve: En nog 4. Oeffeningen over het regte gebruik des *H. Avondmaals*, door HENRICUS SICCAMA, (in leven) Bedienaar des H. Euangeliums te *Leeuwaarden*, met een Voorreeden, door INCO FOLPERDA, Bedienaar des Goddelyken Woords te *Hempers*, in Octavo 2 Deelen à 44 st.

A. FERWERDA heeft gedrukt: AGON, *Sulthan van Bantam Treurspel* in vyf Bedryven. Door Jonkheer ONNO ZWIER van HAREN *Fries Edelman*.

Si quis Sinus abditus ultra,
Si qua foret tellus, quæ fulvum mitteret aurum,
Hostis erat. Fatisque in tristia bella paratis
Quærebantur opes.

By ABR. FERWERDA en G. TRESLING is Gedrukt en by de meeste Boekverkopers te bekoomen: *Schuite Praatje* tusschen een *Burger* en een *Boer*, wegens de Verhandeling over de Tolerantie of Verdraagzaamheid in het Stuk van den Godsdienst. Onlangs uitgekoomen, in gr. 8vo. kost 8 st.

Nog is by Gem. Gedrukt en alomme te bekoomen, *Kort Vertoog over de beloften van het Genadeverbond*, geopenbaart in het Euangelium, en verzegelt door de Sacramenten, dienende tot een regt begrip van des Heeren H. Avondmaal, en de thans zweevende geschillen daar omtrent, als mede een Brief aan den Wel Eerw: Heer WILHELMUS PEIFFERS, Predikant te *Amsterdam*, behelzende eenige Aanmerkingen nopens deszelfs Brief aan den Wel Eerw: Heer HILLEBRANDUS JANSSONIUS Predikant te *Veendam*. in 8vo. kost 9 st.

By G. TRESLING is Gedrukt, en heeft alomme verzonden,

zonden: *Antwoord* tot wederlegginge aan en tegens den Liefhebber der waare Regtzinnigheid, wegens zyne Verhandeling over de *Tolerantie* of *Verdraagzaamheid* in het Stuk van den Godsdienst; onlangs uitgekoomen. In 2 Stukjes. Het eerste inhoudende een Brief aangaande de schadelykheid van zyn uitgegeeven Werk, en ten tweeden een t' Zamenspraak over het zelve, tusschen TOLERANTIUS en PHILALETHES. Door PHILALETHES. In gr. 8vo. kost 10 st.

HARLINGEN. Ter Drukkerye van VOLKERT van der PLAATS Junior is van de Pers gekoomen: *Geographische Natuurkundige en Historische Berichten* over ASIA, AFRICA en AMERICA. Getrokken uit de stigtelyke Brieven en Reisbeschryvingen der Jesuiten, ter voortplantinge van den Christelyken Godsdienst, naar die Gewesten gezonden. Uit het Fransch vertaald, eerste Deel, in gr. 8vo. de Prys 30 st. ingenaaid. Is by de Boekverkoopers alom te bekoomen. Dit eerste Deel bevat *het half Eiland bewesten den Ganges*; het Koningryk ende de Eilanden van *Lieou-Kieou*, *Thibet* en de nabuurige Koningryken, de straat van *Malakka*, de Eilanden van *Nicobar*, *Polaurus*, *Sumatra*, het Eiland *Java* enz. En handelt dus over gantsch andere Kusten, dan die, welke in de *Reizen van den Hr.* JOHN. BELL vervat zyn. —— De twee overige Deelen van dit Werk zullen ook nog dit Jaar worden uitgegeeven. Men vind in dit Stuk onder anderen, eene Geographische Verdeeling van *Indie*, *Indoustan* of het *Mogolsche Ryk*. Beschryving der voornaamste Steden en Rivieren, die aldaar gevonden worden. —— Waar onder, beschryving van *Suratta* en het zonderling Hospitaal aldaar. —— Verders, de optelling der Natuurlyke Voortbrengzels van ieder der bovengenoemde Landstreeken. —— Waarby iets aanmerkenswaardig omtrent de Ezels, en de eerbewyzingen, welke men die Dieren toebrengt. Beschryving van de Visschers Kust, en Paarelvangst, manier van de Paarlen te scheiden. Hier op geeft men eene Afbeelding van de Burgerlyke en Godsdienstige gewoonten en zeden der Volkeren; vervattende onder anderen, Redenen van de afkeerigheid der *Indiaanen* voor de *Europeaanen*. Manier van de *Indiaanen* om het Katoen te kaarden. Om het Katoen te bereiden tot Neteldoek. Om de Lynwaaten te verwen en de kleuren te bereiden. Waarneemingen van den Heer POIRRE over de wyze van het Katoen te schilderen, en de vruchten waar uit de kleuren toegesteld worden. Manier om de Lynwaten rood te verwen, op drieërlei wyze.

Handwerken, Vrye Konsten, Sterrekunde en Wetenschappen der *Indiaanen*. Derzelver Godsdienst, Goden welke zy aanbidden; en hunne Godgeleerdheid in 't algemeen. Plegtigheeden by de Offerhanden. Uittrekzel uit de heilige Boeken der Bramins. Overeenkomst van derzelver Leere met die der oude Hebreeuwen. Historie van den Zondvloed; van NOACH, ABRAHAM, MOSES, in de Historie van twee *Indiaanen*. Beroemde Offerhande, welke overeenkomst heeft met die van het Paaschlam. De Wetboeken der Benjanins zyn eene navolging van de vyf Boeken van Moses. De Historie van Job, door de *Indiaanen* vervalscht. Die van Samson, onder den naam van Ramen. De *Indiaanen* hebben een verward denkbeeld van de Drieëenheid. Korte Schets wegens het gevoelen der Zielverhuizinge. De *Indiaanen* hebben daar omtrent veel trekken ontleend uit de Historie van *Pytagoras*. Deeze, en meer andere byzonderheeden, zyn in dit Stuk vervat: alle onderwerpen, die ten hoogsten van aanbelang zyn. Voor tegenwoordig kunnen wy 'er niet by stilstaan, maar zullen by de eerste gelegenheid onzen geëerden Boekzaal-Leezer dit Werk en deszelfs nuttigheid beter van naby doen kennen.

FRANEKER. D. ROMAR is thans in koop magtig geworden, de overige Exemplaaren van LAMPE, *Dissertationes Theologicæ Philologicæ cum Præfatione* D. GERDES 2 vol. in 4to. Die dezelve nu aanbied voor de geringe Prys van 2 gul.

STAD EN LANDE.

GRONINGEN. By de Wed. J. SPANDOUW is Gedrukt, en te bekoomen; en verder in de voornaamste Plaatsen in Nederlandt, met een Opdragt aan de *Sinode van Stad en Land*; het Werk genaamt: *De Hervormde Leer van den Geestelyken staat der Menschen, van 't werk des Geests, van 't Gelove, het Genadeverbond, de Kerke, de Sacramenten, den Kinderdoop*, en andere gewigtige Waarheeden; verklaart beweezen en verdedigt, tegen gevaarlyke misvattingen en hooggaande Beschuldigingen. Behelzende mede een nader betoog van den Brief aan N. N. zynde het laatste dat de Opsteller, over dit geschil zal schryven. Door JOHANNES CONRADUS APPELIUS, Dienaar des Woords te Zuidbroek en Muntendam.

By L. HUISINGH is gedrukt en word uitgegeeven, *Debora*, in vier Zangen, Opgedraagen aan *Haare Koninglyke*

lyke hoogheid, *Mevrouwe de Princesse van Orange en Nassauw*, waar agter een Beredeneering, of het geoorloofd en noodzakelyk is dat de Vrouwen studeeren; door ANNA van der HORST nu ROELFZEMA, groot 96 bladzyden in 4to. à 12. st.

Als mede het tweede PLAN van een *Gefortificeerde regte Linie*, aan de Ingenieurs medegedeeld, door A. LIEFTINCK Ingenieur te *Groningen*, in gr. 8vo. met Fig à 12. st. welke twee Werkjes mede te bekoomen zyn, by de voornaamste Boekverkoopers in *Zuid* en *Noord-Holland*, *Vriesland*, *Gelderland* en *Overyssel* &c.

BEKENDMAKING

Wegens de Weduwen Beurs van Rectoren en Præceptoren.

Ter vergadering der Heeren Gecommitteerden tot de opneeming der Rekening dezer Beurse, gehouden te Rotterdam den 16. May dezes Jaars, ten Huize van den Heere Rector J. H. DREUX, zyn de Boeken van Ontfangst en Uitgave door den Heere Notaris CORN. JACOBI, Boekhouder der Beurse opengelegt, en door bovengemelde Heeren nagezien en goedgekeurt, betuigende hunne Ed. over de goede en edelmoedige bestiering van dien Heer volkomen voldaan te zyn, met verzoek zynen pryswaardigen arbeid in dezen te willen continuceren; doch zyn Ed. verzoekende van dezen last ontslagen te mogen worden, als hebbende dezelve sedert negen Jaaren waargenomen, gelyk deszelfs Heer Vader, wylen de Conrector JACOBI, eenige Jaaren lang mede gedaan hadde, heeft de Vergadering dit billyk verzoek niet kunnen weigeren, en zyn Ed. voor de genome moeitens, altyd gratis ten nutte van de Beurs gedaan, uit

name van het geheele genoodſchap hertgrondig bedankt. Voorts zal de nieuwe gedeſigneerde Boekhouder ter behoorlyker tyd in de Boekzaal bekend gemaakt worden.

BERICHT.

Dient tot narigt van de buiten Leeden, welke deel hebben in de Weduwen Fonds der E. Claſsis van Gouda en Schoonhoven, dat tot Quæſtor dier Fonds is aangeſteld, de Wel-Eerw. Heer J. SCHMIDMAN, Predik. te *Nieupoort*, en dat die Heer in die qualiteit fungeeren zal in de Jaaren 1769, 1770 en 1771.

ACA,

ACADEMIE-
EN
SCHOOL-NIEUWS.

UTRECHT.

Hier is in de Rechten gepromoveert:

Den 17. deezer D. MARTINUS ALEWYN, Amstelædamo-Batavus, na gegeeven Specimen Academicum Inaugurale *Exhibens Controversias nonnullas Juridicas varii Argumenti.*

Den 9. deezer is door den Heer JOANNES KNEPPELHOUT, Rotterd. Bat. als Auctor, onder voorzitting van den Hooggeleerden Heere MEINARD TYDEMAN, J. U. D. Jur. Nat. Gent. & Pub. Rom. Prof. in 't openbaar verdedigd eene Dissertatio Juridico Moralis *De Violenta Defensione Alterius,*

Den 10. dito, en dus den volgenden dag, heeft dezelve Heer JOANNES KNEPPELHOUT, als Auctor, onder voorzitting van den Hooggel. Heer SEBALD RAVIUS, S. S. Th. Doct. Ling. O. O. & Ant. Sacr. Prof. Ord. h. t. Rect. Magn. in 't openbaar verdedigt eene Dissertatio Philologica Altera Exhibens Observationes *De Re Cibaria Vet. Hebræorum Speciatim de Animalibus apud Hebræos esu lictis eorumque in Cibum Præparatione nec non de Cibis Lacteis.*

FRANEKER.

Den 9. dezer wierd alhier in de Rechten gepromoveerd JANUS a BATTUM ROTTERDAM, Zuleno-Ultrajectinus, naar gehoudene Dissertatio Historico-Juridica Inauguralis, *de Advocatis Ecclesiæ.*

GRONINGEN.

Den 3. dezer heeft de Heer HENRICUS LUDOLPHUS WICHERS, J. U. Stud. Groninganus, als Auctor, onder voorzitting van den Hooggeleerden Heer DIONYSIUS van de WYNPERSSE, A. L. M. S. S. Theol. & Phil. Doct. hujusque Prof. Ord. in het openbaar verdedigt eene *Dissertatio Philosophica moralis de Jurejurando.*

Den 6. dito heeft de Heer ADRIANUS BERTLING, Groninganus, J. U. Stud. als Auctor, onder denzelven Præses in het openbaar gedefendeert eene *Dissertatio ad Historiam Philosophicam Metaphysico-Moralis de Stoicorum sententia circa affectus.* De Hooggel. Heer Præses voornemens zynde, na weinige dagen van hier na *Leiden* te vertrekken, gebruikte deze gelegenheid, om, na het eindigen van dezen Actus, door een sierlyke en welgepaste aanspraak van de Toehoorderen afscheid te nemen.

Den 13. May is de Heer ARENT ANTHONY ROUKENS, *Noviomago-Gelrus*, verdedigt hebbende een *Dissertatio Politica inauguralis de optima Reipublicae forma*, tot Meester der beide Regten gepromoveerd.

's HERTOGENBOSCH.

Den 27. April aanvaardde de Hoog-gel. Heer CHRISTIANUS de BOOY, *Humaniorum*, *Eloquentiæ et Linguæ Græcæ Professor & Rector*, in de gehoorzaal van het Illustre Gymnasium alhier, in tegenwoordigheid, en met algemeene toejuiching van een zeer aanzienlyk getal Toehoorders van allerlei rang en staat, de onlangs hem toegevoegde waardigheden van Hoogleeraar der beschaafde Weetenschappen, Welsprekenheid en Grieksche Taal, met een redenvoering, zeer sierlyk opgestelt en welsprekende uitgevoert, georeert hebbende *de Arctissimo, quod inter humaniores atque Eloquentiam cum Græcis Litteris est, Connubio.*

LIN-

L I N G E N.

Den 17. deezer heeft de zeer bekwaame en veel belovende Jongeling, de Heer HERMANNUS TEERINGH, uit *Ridderkerk* by *Rotterdam*, *S. S. Theol. Studiosus*, na dat hy Zyne Studien op deeze Koninglyke School aangevangen, ſchielyk en zeer gelukkiglyk had voortgezet, en in het vorige jaar op eene roemenswaardige manier, en met eene in de Boekzaal van Auguſt. 1768. gemelde, Redenvoering, tot de Academiſche Leſſen gepromoveert was geworden, tot een zeker bewys zyner voorbeeldige naarſtigheid, eene, van hem zelve vervaardigde, Redenvoering, in de openbaare Hoorplaats, 's morgens om 10. uur, onder voorzitting van den Hoog Eerw. en Hooggel. Heer Proffeſſor. *Antiquitat. & Philol. Sacr.* en Rector van het Gymnaſ, FR. TH. WITHOFF, gehouden. Na dat, namelyk de Heer Profeſſor, des daags te vooren, door een gedrukt Programma alle Koninglyke Collegia en Vrienden der Muſen had uitgenodigd: zo opende hy deezen Actum met een Kort, dog tevens fraay en geleerd Vertoog: *de noſtris temporibus, ob creſcentem indies Religionis contemtum, neceſſario euangelicæ Veritatis Scrutinio.* Hier op liet zich onze jonge Redenaar hooren, die in eene, zoo wel wegens den inhoud, als ook reinen en verheevenen ſtyl ſchoone Oratie: *de magnifica Spiritus Sancti ſuper primos euangelii præcones Effuſione* handelde, en daar door de byzondere opmerkzaamheid der veele toehoorderen, even zoo zeer onderhield, als hy zig by het beſluit eene algemeene Toejuiching en Roem verwierf. Voor het overige wierd deeze Plegtigheid met een zeer fraay Concert aangevangen en geëindigd.

A R N H E M.

In plaats van den Wel Ed. Welgeleerden Heer

CANNEGIETER, onlangs Emeritus verklaart, is hier tot Rector der Latynsche Schoolen beroepen, de Welgeleerde Heer DANIEL ARNOLDUS JACOBI, tot nog toe Rector te *Gorinchem*, dewelke voorneemens is, zich toe te leggen om Scholieren in de heele en halve kost aan te neemen.

WOERDEN.

Alhier is tot Rector der Latynsche Schoolen beroepen de Heer Js: BOEKELMAN, Conrector te *Wageningen*, welke eerstdaags hier verwagt word en toeleggen zal om Kostdiscipelen te houden.

DEVENTER.

Den 13. deezer is door de Heeren Curatores Scholarum alhier de volgende Nominatie gemaakt, tot vervullinge van de vacante Conrectors plaats der Latynsche Schoolen.

H. C. BENING. J. U. D. te *Nymegen.*
ROOSEN. J. U. D. te *Arnhem.*
P. O. van HEMESSEN. J. U. D. te *Arnhem.*
HEUNDER. Rector te *Deuticbem.*
AD. COOLHAAS. 3de Præceptor alhier.
PH. LINDENHOF, 3de Præceptor te *Zutphen.*
TENKING, te *Franeker.*
E. BOOY, 2de Præceptor te *Leiden.*
P. van DORP, 2de Præceptor te *Dortrecht.*
REITZ, 2de Præceptor te *Campen.*
J. BOSCH, Præceptor te *Arnhem.*
van CROON, te *Diepenheim.*
RUARDI, J. U. St. te *Franeker.*
van der BORST te *Leiden.*

Waar uit den 16. daar aan volgende door de Heeren van de Magistraat tot Corector beroepen is JOHANNES RUARDI.

OLDEN-

O L D E N Z A A L.

Vermits de Heeren van de Ridderschap der Provintie van *Overyssel*, en Burgermeesteren van *Oldenzaal*, als Collatoren der Latynsche Schoolen aldaar ter Stede hebben goedgevonden, om den Conrector van *Wulften*, wegens zyne hooge jaaren, en langduurige getrouwe Schooldienst, Emeritus te verklaaren, en dus het Conrectoraat der Scholen daar door is koomen te vaceeren; zoo hebben voormelte Heeren *Collatoren* geresolveert, om een nieuwen Conrector op de volle Tractamenten, en Emolumenten weder te eligeeren, ende aan te stellen, weshalven de geene, die de vereischte Talenten en bekwaamheden daar toe bezitten, verzogt worden, om Hunne Testimonia voor den 1. July deezes Jaars te willen inzenden aan den Griffier P. PUTMAN, woonende te *Deventer*, en den Secretaris BEKKER, woonende te *Oldenzaal*, ten einde dien na over voornoemde Vacatuure kan worden gedisponeert, zoo als ten meesten nutte en dienste der Schoolen zal bevonden worden te behooren.

KERK.

KERK-NIEUWS.

GELDERLAND.

NYMEGEN.

HEMMEN. Op vertoonde Collatie van den Hoog Wel Geb. Heere FRANS GODART Baron van Lynden, Vry Heer van *Hemmen* en *Blitterswyk*, Burggraaf, Rigter en Dykgraaf des Ryks van *Nymegen*, enz.. enz. enz. is alhier in de classicaale Vergadering gehouden binnen *Nymegen*, op den 3de van Grasmaand tot gewoon Herder en Leeraar beroepen, de Wel Eerw. zeer Geleerde Heer GERHARDUS de BRUYN Pet: F Predikant te *Benningbroek* en *Nibbinkswoud* onder de W. E. Classis van Hoorn: Die deeze Beroeping in des Heeren vreeze aangenoomen hebbende D. V. op den 11. van Wiedemaand, door den Wel-Eerw. en zeer Geleerden Heere N. S. WERDENIER, Predikant te *Arnhem*, in zynen Dienst staat bevestigt te worden.

NIFTRIK BALGOOY en KEENTH. Op den 4. van Bloeimaand heeft onze zeer geliefde Herder en Leeraar, de W. E. zeer Geleerde Heer PHIL. VIËTOR, beroepen te *Heesch Neerbosch* en *Weurt* (zie Octob. 1768.) van ons een plechtig affcheid genoomen, predikende by die gelegenheid over Ps. XC: 16, 17. *Laat uw werk aan uwe Knegten gezien worden, enz.* Zynde zyn Eerw. daar op te

HEESCH en NEERBOSCH. Op den 7. van Bloeimaand, door den Wel Eerw. zeer Geleerden Heere HENR. PEIROLET, Predikant te *Nymegen* ingezegend, predikende zyn Wel-Eerw. by die gelegentheid over Jes. XLV: 8. *Druppet gy Hemelen van boven af, enz.* De

De Bevestigde deet op dien zelven dag zyne Intrede met Paulus betuiging, Hand. XXIV: 16. *En hier in oeffen ik my zelven, enz.*

WEURT. Zie Octob. 1768.

DRUTEN en AFFERDEN. Onze geliefde Predikant de Wel E. zeer Geleerde Heer JOH. NIC. SCHADDEN, op zyn Wel E. verzoek, wegens klimmende jaaren en dagelyks afneemende kragten, door de Wel E. Classis van *Nymegen*, den 3. van Bloeimaand, een Adjunct toegestaan zynde, is, met voorkennis van den Hoog Welgeb. Heere Amptman des Ampts van tusschen *Maas* en *Waal*, door de stem hebbende Leden dezer Gemeentens, ten overstaan van de afgeveerdigden der *Nymeegsche* Classis tot Adjunct van den Heer SCHADDE, verkooren zyn Wel E. ZOON, de Eerw. en zeer Geleerde Heer ALB. JOH. GOBEL. SCHADDEN, Prop. onder de W. E. Classis van *Nymegen*, zullende die verkiezing in de Classis ante synodaal, daar toe gevolmagtigd, ter Beroeping ingeleverd worden.

OOY en PERSINGEN. *Vacant* door het overlyden van den Wel Eerw. zeer Geleerden Heere CHRISTOF. JOACH. PELS, op den 30. van Grasmaand des avonds ten 11. uuren: In de volgende Boekzaal van 's Mans leven mogelyk iets naders.

THIEL.

THIEL. De beroeping van D. MATTHIAS JORISSE, tot Predik. in de *Avezaathen*, op den 22. Maart de goedkeuring van de Eerw. Clasfis bekomen hebbende; is zyn E. vervolgens op den 10. dezer, ten overstaan van D D. JAC. van GEELKERCKEN en JOHANNES WESSELING, respective Predikk. te *Kesteren* en op 't Fort *St. Andries*, als Gedeputeerden van de Christelyke Synodus, peremptoir geëxamineerd door D. Jo. STAPELMOER, Predik. te *Eck* en *Wiel*. In welk Examen

men zo over de Taalen (waar toe Pf. III. en Matth. III. waaren opgegeven) als over de H. Godgeleerdheid, de geëxammeerde, die alvoorens over den Proeftext, welke genomen was uit Hebr. XII: 1. tot genoegen der E. Vergadering gepredikt had, zulke doorslaande bewyzen gaf van deszelfs vaerdigheid en bekwaamheid, dat de Wel-Eerw. Vergadering dezen beroepen' Leeraar eenstemmig en met blydschap aan de Gemeentens der beide *Avezaathen*, onder hartelyke zegenwensch heeft toegewezen. De Bevestiging zal (*D. V.*) geschieden op den 4. of 11. Juny, door D. ADR. RUD. de ROY, geacht Predik. te *Aalthen*, in plaats van den Hr. Examinator, die ten verzoeke van D. JORISSE, daar van afstand gedaan heeft.

ZALT-BOMMEL.

AALST Vakant. Zie onze vorige.

ZUTPHEN.

REKKEN. Den 2. April is alhier des voordemiddags in den H. Dienst onder ons bevestigt D. DIDERICUS TJEENK, door D. F. W. LAMBERG, Predik. te *Borkelo*. De Bevestiger predikte over Jac. II: 12. *a. Spreekt alzoo en doet alzoo.* En de Bevestigde begon daar op aanstonds zyn Dienst met een Leerreede over Gen. XVII: 1. *b. Ik ben God de Almagtige, enz.* De oplegging der handen geschiedde, behalven door den Heer Bevestiger mede door D D. B. WENTHOLT en B. SMITS, resp. Predikk. te *Grol* en *Eybergen*.

VARSSEVELD. D. de ROLLER voor de aan zyn Eerw. opgedragene Beroeping aan deze plaatse bedankt hebbende, is den 15. April uit dezelve Nominatie, te vooren vermeld, beroepen D. JELLES BEUMER. Predik. te *Lathum*, die deze Beroeping, na eenige dagen beraad, in de vreeze des Heeren heeft aangenomen.

OVER-

OVER-VELUWE.

TERWOLDE Vakant. Zie Febr. 1769.

LUNTEREN Vakant. Zie Febr. 1768.

NEDER-VELUWE.

ELBURG Vakant. Zie April 1769.

PEEL- EN KEMPELAND.

BERG-EIK, RIETHOVEN EN WESTERHOVEN. Zie April 1769.

MAASTRICHT.

MARGRATEN. Onze geliefde Leeraar D. van FLODORP, beroepen, na *Meerssen* en *Schimmert*, heeft alhier den 2. April, in de Combinatie Kerke, in zyne ordinaire beurt, zyn afscheid gepredikt, met PAULUS Zegenwensch Phil. IV: 23. *De genade onzes Heeren Jesu Christi, enz.*

GULPEN. Ook hier, in de Hoofd-kerke, heeft voornoemde D. van FLODORP, den 16. dito, zyn afscheid van deze Gemeente genomen, onder veel aandoening van spreeker en hoorders, met de woorden van PAULUS Phil. I: 27.

MEERSSEN. Onzen beroepen Predikant D. van FLODORP, te vooren Predikant te *Gulpen* en *Margraten*, is alhier, den 23. April, in zynen H. Dienst ingezegent, door den Wel-Eerw. zeer Geleerden Heer N. GUICHART, Predik. te *Valkenburg*, en thans Cl. Visitator, predikende de Bevestiger by die gelegentheid uit Luc. IX: 62. *Niemand die zyne hand aan de ploeg slaat, enz.* En doende teffens de Bevestigde des namiddags zyne Intreede met de woorden Hebr. XIII: 17. *Zyt uwen voorgangeren gehoorzaam, enz.*

SCHIMMERT. Vervolgens heeft onze Predikant D. van FLODORP, alhier den 30. April, in de Combinatie Kerke, ook zyn Intreede gedaan, uit 1 Pet. V: 14. *Vreede zy uw allen, enz.*

BLEIGNY, Walsche Kerk. Zie Febr. 1769.

ZUID-

ZUIDHOLLAND.

LEIDEN EN NEDER-RHYNLAND.

LEIDEN. Den 1. dezer zyn door D. THEODORUS SPAAN, Predik. te *Hoogmade* alhier præparatoir geëxamineert D D. JAN SPAAN, Theod. Frat. *Leidensis*, en JOHANNES SCHAGEN van CAMPEN, Gerh. Joh. Fil. *Beekberga-Gelrus*.

En den 2. dezer door denzelfden Heer Examinator D D. JAN PIETER WOLTERS en JOHANNES SCHOUTEN, *Leidenses*, dewelke daar op door de E. Clasfis van *Leiden* en *Neder-Rhynland* tot Proponenten zyn aangenomen, en toegelaten tot den openbaren Predikdienst.

LEIDEN. Den 1. dezer is door de E. Classis alhier goedgekeurd de beroeping van D. WILHELMUS van WAENEN, Predik. te *Kudelsteert*, beroepen te

KATWYK AAN ZEE. Zie Febr. 1769.

GOUDA EN SCHOONHOVEN.

GOUDA. Op den 9. dezer is alhier, ten overstaan van de Hoog Eerw. Heeren *Depp. synodi Zuidhollandiæ* D. D. S. van den BRINK & B. van HELDEN Predikanten te *Goudriaan & Slewyk*, door Ds. PETRUS KAAS Pred. te *Lekkerkerk*, peremptoir geëxamineerd Ds. PETRUS de WILDE beroepen Predikant te *Polsbroek*, de Proeftext was 1.Cor. I: 21. waar op de Beroepene in 't Hebreeuwsch onderzogt is over Ps. II. in 't Griex over 't Text-Capittel, en voorts over de wezentlykste Stukken der H. Godgeleerdheid, met dien gewensten uitslag, dat D. D. DEPP. en alle de Leden der E. Vergadering, zoo van den Heer Examinator wegens deszelfs nauwkeurigheid in het doen der ondervragingen, als van den examineerder, wegens deszelfs vaardige en juiste beantwoordingen, betuigden op 't hoogst vol-

daan

daan te zyn, en is de Beroepene met zegenwenſch en volle ruimte de hem roepende Gemeente toegeweezen, zynde voorts den H. examinator door Ds. PRÆSES in aller naam wel hertelyk bedankt.

POLSBROEK. Onze beroepen Leeraar bereids met lof geëxamineeet zynde den 2. deezer, zal (Deo volente den 11. Juny) op deszelfs verzoek door den Hoog Eerw. H. Proffeſſor HOLLEBEEK of anderſins door Ds. WYLAND, Predikant te *Streefkerk*, in zynen Dienſt beveſtigt worden, aan welke Heeren door den Hr. Beveſtiger dit werk te verrigten, vriendelyk met bewilliging der E. Claſſis is afgeſtaan.

S C H I E L A N D.

SCHIEDAM. Den 1. dezer heeft onze oudſte Predikant WILH. SCHOUTEN, als gevolmagtigde van den Eerw. Kerkenraad van *Groningen*, onze aldaar beroepene Leeraar J. HENR. van HILTROP, van den Kerkenraad alhier, en den volgenden dag van de Wel-Eerw. Claſſis van *Schieland* buitengewoon in deze Stad daar toe belegt zynde, losgemaakt, en zal zyn Eerw. (hoewel wy ons gaarne langer in zyn Euangelie-dienſt hadden willen verheugen) onder hartelyke heilwenſchingen, die Gemeente toegewezen.

Den 21. dezer predikte ter voorbereidinge van de afſcheid van D. HENR. van HILTROP, in de Gaſthuis Kerke, in de Vroegpredikatie, D. GUARN. SOETENS, uit Pſ. XXXVII: 5. *Wentelt uwen weg, enz.* en in de groote Kerke, des voormiddags, D. WILH. SCHOUTEN, uit Hand. XV: 32—35. *Judas nu en Silas, die ook zelve, enz.* Waar op D. HENR. van HILTROP, des nademiddags, in laatſtgemelde Kerke, onder veel aandoeninge des harte, zo van den Spreker als van de Toehoorderen, zyn afſcheid van deeze Leeraars-lievende Gemeente genomen heeft uit

Ps. CXV: 12—16. *De Heere is onzer gedachtig geweest, enz.* Zo dat SCHIEDAM Vakant is.

GORINCHEM.

HEUSDEN Vakant. Uit de Nominatie van zes in de voorige Boekzaal gemeld, is op den bepaalden 11. May, door den breeden Kerkenraad van *Heusden*, gemaakt de Nominatie van drie, waar op gebracht zyn:

D D. 1 JOH. de JONG, 2 WILLEM van NOOTHOVEN, en 3 JOH. ROSIER, resp. Predikanten te 1 *Burgharen* en *Hernen*, 2 *Vianen*, en 3 *Lopiker-Kapel*.

Doch, alzoo D. WILLEM NOOTHOVEN, in een vriendelyken Brief van den 16. dezer, voor de eere dezer Nominatie bedankende, verzocht heeft, in geene verdere aanmerking tot de beroeping te mogen genomen worden, zoo is den 18. dito in deszelfs plaatse door voornoemden Kerkenraad gesteld D. ADR. MANDT, Predik. te *Oostvoorne*; welke Nominatie van drie by de eerste Vergadering der Ed. Agtb. Magistraat weer ter gunstige Approbatie zal aangeboden worden.

LEERBROEK. Tot onze algemeene droefheid is de Wel-Eerw. en zeer Geleerde Heer STEPHANUS HENRICUS ODÉ, onze veel geliefde Leeraar alhier des nachts tusschen den 7. en 8. dezer, in den ouderdom van 51 jaaren en 7 maanden, na eenigen tyd aan eene benaauwde Borstziekte gelaboreerd te hebben, door den dood ons ontrukt; na dat zyn Wel-Eerw. reeds ruim 23 jaaren deeze Gemeente trouwelyk bediend had. Dit droevig verlies word vooral betreurd van deszelfs nagelatene Weduwe, die als eene bedroefde van geeste, met vier kinderen overblyft, voor welke de Predikanten van den Ring van *Arkel*, den Predikdienst, geduurende het *annus gratiæ*, naar gewoonte zullen waarnemen.

De

De Leezer verwachte niet verders van 's Mans leeven.

EETHEN EN DRONGELEN. Den 7. deezer is onze beroepen Leeraar D. JAN DUYMAAR van TWIST, in den H. Dienst bevestigt door deszelfs Oom den Wel-Eerw. Hr. HENDRIK van den BERG, Predik. te *Herpt* en *Hedikbuizen*, met eene treffelyke Leerreede over 2 Tim. IV: 2. *Predikt het woord, enz.* Vangende de Bevestigde zyn H. Dienstwerk aan met een uitmuntend voorstel over 2 Sam. XII: 23–25. *Wat ook my aangaat, enz.* zynde deeze plegtigheid verrigt in tegenwoordigheid van een ongemeenen toevloed van Toehoorderen, en verscheide Predikanten, als D D. NOOT, HELLIGERS, ARRENBERG, BUYS, HEYMANS, CASTELEIN, van WEZEL, SANDVOORT, de VULDER, KEUCHENIUS Pater, KEUCHENIUS Fil. van HARDEVELD, PRÖBSTING, HOEVENAAR, en van ROYEN, waardige Euangelie-Dienaars te *Baardwyk*, *Doveren* en *Genderen*, *Giesen*, *Vlymen*, *Capelle*, *Bezoyen*, *Waalwyk*, *Drunen*, *Steenbergen*, *Hilvarenbeek*, *Alem* en *Mare*, *Wyk*, *Heusden*, *Dussen*, en *Loon op Zand*. Waar van de 11 eerste, benevens den Bevestiger de handen hebben opgelegt.

GORINCHEM Vakant. Zie Febr. 1769.

VOORNE EN PUTTEN.

RAKAGNE. Alhier is op den 15. dezer (zynde de tweede Pinxterdag) in den H. Dienst bevestigt onze zeer gewenschte Leeraar D. MARTINUS VERHOEVEN, door den Wel-Eerw. en zeer Gel. Heere W. HUIGENS, geagt en gelieft Leeraar te *Helvoetsluis*, met de woorden van PAULUS Phil. IV: 19. *Dog myn God zal naar zynen rykdom, enz.* Doende des nademiddags de Bevestigde zyne Intrede met Eph. VI: 19, 20. *b. En voor my, enz.* En zynde de opleggige der handen geschied, behalven door den Wel-Eerw. Heer Bevestiger,

door de Wel-Eerw. D D. G. C. van Overvelt, C. Cleyn, H. Emmen, E. V. D. van Lamsweerde, resp. Predikk. te *Swartewaal*, *Brielle*, *Nieuwenhoorn* en *Nieuw Hellevoet*.

NIEUWE TONGE ſtaat vakant te worden, wyl onze zeer geliefde Herder en Leeraar, de Wel-Eerw. zeer Gel. Heer Herbertus de Haas, door denHoog Welgeb. Geſtr. Heer Baron van Alderwerelt, Vryheer der Stede, en hooge Heerlykheid van *Heenvliet*, &c. met de Collatie van die plaatſe begunſtigt zynde, die Collatie op den 1. Juny (*Deo volente*) in eene Kerkelyke beroepinge zal verandert worden, om in de Claſſis ord. Anteſynodaal ter goedkeuringe te kunnen ingelevert worden.

WOERDEN en OVER-RHYNLAND.

OUDE WETERINGE. Na dat in de voorlede Maand April de Wel-Eerw. en zeer Gel. Heer Jacobus le Maire, onze veel geliefde Herder en Leeraar zyn afſcheid van deeze Gemeente, met veel aandoening van Spreker en Hoorders, en onder het ſtorten van veele liefde-traanen genomen had met de woorden uit Openb. III: 3. *Gedenkt dan, hoe gy het ontfangen en gehoort hebt, enz.* Zoo is onze zeer geliefde beroepe en terſtond geapprobeerde Herder en Leeraar D. Joh. Wilh. Bouvink, den 25. April te *Outshoorn*, ten overſtaan der Hoog-Eerw. Heeren Deputati Synodi Zuid-Hollandiæ peremptoir geëxamineert door den Wel-Eerw. zeer Gel. Heer J. Goldbach, waardig Predik. te *Zwammerdam*. De Proeftext was Pſ. LXIII: 4. door een oordeelkundig Vertoog in den tyd van tien minuten voorgeſteld. In het Hebreeuwſch het Text-Capittel, in het Griekſch Hand. IV. hebbende zyn Wel-Eerw. zoo veele doorſlaande blyken van bekwaamheid en vaardigheid betoont, in het beäntwoorden der menigvuldige vragen en tegenwerpingen, over de

de stellige en wederleggende Godgeleerdheid, dat de gantsche Vergadering zyn Wel-Eerw. met de volste ruimte, eenparige blydschap, betuiging van ongemeene aandoeninge, en loffelykste goedkeuringe aan de bloeijende Gemeente van de *Oude Weteringe* tot Herder en Leeraar heeft toegeweezen.

De bevestiging is geschied den 21. dezer door den Wel-Eerw. zeer Gel. Heer CHR. van STEENEVELD, zeer waardig Predik. te *Scheveninge*, aan wien zulks op vriendelyk verzoek door den Wel-Eerw. Heer J. le MAIRE, gulhartig was afgestaan. De Bevestiger predikte uit 1 Pet. V: 2, 3 en 4. *Weidet de kudde Gods, enz.* geleerd, nadruklyk en getrouw. De Bevestigde deed zyn Intreede met veel inneemenheid uit 1 Cor. IV: 1 en 2. *Alzoo houde ons een ieder mensche, enz.* De oplegging der handen is geschied, behalven door de Wel-Eerw. Heeren Bevestiger C. van STEENEVELD, en Emer. Predik. D. JAC. le MAIRE, ook door D D. CAREL JAN du PUY, ARN. van der HEYDEN, NICOLAUS JOH. UYTTENBOGAERT, GERARD ZEYLMANS van ZELM, HEMMO HEINS, A. de BIE, HENR. KUYLENBURG, A. L. M. Ph. Doct., PETRUS NIEUWLAND, JOH. KOEK, WILH. van WAANEN, en JOH. van SPAAN, resp. Predikk. te *Leimuiden*, *Langeraar*, *Rhynzaterwoude*, *Nieuwveen*, *Zevenhoven*, *Kalslagen*, *Alphen*, *'s Hage*, *Kaag*, *Kudelstaart*, beroepen te *Katwyk aan Zee*, en *Hoogmade*.

B U U R E N.

BEUSICHEM Vakant. Zie Maart 1769. en dient nog gemeld, dat, daags na het overlyden van onzen veel geliefden Leeraar, den Wel-Eerw. Heer JOH. RUTGER. IMMINK, zynde 19. Maart, in eene nadruklyke Voorafspraak, gebouwd op Predik. XII: 5. aan deze smertelyke gebeur-

tenis gedacht zy door den jongsten der Ringbroederen, den Wel-Eerw. Heer ELIAS PETRUS BOUNOUVRIE, waardig Euangelie-dienaar te *Asch*; terwyl de plegtige Kykreden eerst op den volgenden 27. Maart, zynde Paaschmaandag, ten aanhooren van eene talryk saamgevloeide menigte, is uitgesproken door den Wel-Eerw. Heer IZAAK van NUYSSENBURG, Predik. te *Buuren*, welke by deze gelegenheid ons de vertroostende vetwachting eener zalige verryzenisse voorstelde, zoo als dezelve ter bemoediging van ware Godzaligen, afgeleid wordt uit de weder opwekking des gestorven Heilands, en onwederspreekbaar bevestigd door de inwooninge van den Geest des Vaders en des Zoons in hunne harten, naar de taal van den Apostel PAULUS Rom. VIII: 11. *Ende indien de Geest, enz.* De Voorafspraak was ontleend uit Psalm XXXIX: 5 en 6. Vooraf werd gezongen Ps. XXXVII: 19, 20. en de geheele plegtigheid besloten met Ps. XCVII: 6.

De Overledene, in zyn leeven, altoos een vyand van ydele loftuitingen geweest zynde, heeft niet begeerd, dat van hem iets meer in de Boekzaal gemeld zou worden.

CUILENBURG. D. van BOSCHEIDEN, Predikant alhier, heeft, wegens zyne Lighaams indispositie, byzonderlyk van zwakte in de borst, op zyn verzoek, zyn ontslag van deezen zyn dienst, *salve honore* bekoomen, door zyne D. Hoogheid, Prince van Orange en Nassauw &c. &c. &c. als Graave van *Cuilenburg*; terwyl Hoogst dezelve zyne D. H. &c. &c. &c de Collatie der Predikants plaats van deeze Stad, heeft geoffereert. aan den Wel-Eerw. Heer C. A. van BUUREN, veel geagt Predikant te *Scharwoude.*

BUURMALSEM. Met de Collatie van deeze plaatse, is door zyne D. H. Prince van Orange

ge en Nassau &c. &c. &c. als Graave van Buuren, begunstigt de Heer P. J. MONHEMIUS, JOH. ADOLPH. FIL. Propon. onder deeze Classis.

BREDA.

BREDA, Walsche Kerk. In de Classis op den 26. January deezes Jaars gehouden te *Middelburg* zyn ingelevert, niet alleen het Beroep van den Wel-Eerw. Heer JEAN DAVID D'ESTANDEAU Predikant te *Schiedam* tot Predikant te *Middelburg*, maar ook de Stukken, behoorende tot de Beroepinge van den Propenent JEAN JAQUES PFALTZ, tot adjunct Predicant alhier, in plaats van den van hier na *Dordrecht* beroepen, en reeds, aldaar bevestigden Wel-Eerw. Heer SAMUEL ESCHAUZIER, welke Stukken, nagezien en goedgekeurd zynde, zoo is daar op de voorn: D. PFALTZ, na dat zyn Eerw. over den opgegeeven Text 1 Joh. V: 3. *b.* gepredikt hadde, tot het peremtoir Examen toegelaaten, en heeft dezelve niet alleen over de Talen, maar over de Philosophie, Kerkelyke Historie, en Theologie ondervraagt zynde, op alles, tot zoo veel genoegen en voldoening geantwoord, dat zyn Eerw. met zegenwensch, aan de *Walsche* Gemeente alhier is toegeweezen, en op den 9. April dezes Jaars, reeds Bevestigt door deszelfs Amptgenoot, den Wel-Eerw. en zeer Geleerden Heer PIERRE le SUEUR LOUIS CHARL. FIL. met de woorden uit Matth. XIII: 52. *Ende hy zeide tot haar, daarom een iegelyk Schriftgeleerde enz.* De Bevestigde heeft, op dien zelven dag 's midd., zyne Intrede gedaan met een doorwrogte Leerreeden, over 2 Corinth. IV: 5. *Want wy prediken niet ons zelven, maar enz.* De oplegging der handen is geschied door den Heer Bevestiger, en den 92. jaarigen rustenden Leeraar deezer Gemeente, den Wel-Eerw. Heer DANIEL CLARION.

NOORD-HOLLAND.

ALKMAAR.

ALKMAAR. Uit het Zestal in de Boekzaal van April, is met algmeene stemmen beroepen, de Wel-Eerw. en zeer Gel. Heer BERNARDUS WILHELMUS HULLESHEIM. Geliefd Euangelie-Dienaar te *Kampen*, welke Beroeping reets Politiecq en Classicaal geaprobeert is.

SCHERMEER. Den 15. deezer is alhier in den Dienst ingezegent de Eerw: Heer JAN HUBERT, door zynen Vader, den Wel-Eerw. Heer SAMUEL HUBERT, geliefc Predik. te *Hoorn*, met de woorden uit 1 Chron. XXVIII: 9 *a*. en 10, 11. *Ende Gy myn Zoone, Salomo kent den God uwes Vaders, ende dient hem met een volkoomen herte ende met eene willige ziele: Siet nu toe, want de Heere heeft u verkooren, dat gy een huis ten heiligdom bouwet, weest sterk, ende doet het. Ende David gaf zynen zoone Salomo een voorbeeld des voorhuises, met zyne behuisingen, en zyne schatkameren, ende zyne opperzaalen, ende zyne binnenkameren, ende van 't huis des verzoendekzels.* Doende de Bevestigde des namiddags zyn Intrede, met de woorden van Paulus 1 Cor. I: 23, 24. *Doch wy Prediken Christum den Gekruycigden, den Joden wel een ergernisse, ende den Grieken eene dwaasheid: Maar haar die geroepen zyn, beide Joden ende Grieken, [prediken wy] Christum de kragt Godts, ende de wysheid Godts.* De oplegging der handen is geschiet door den Wel-Eerw. Heer Bevestiger, en een groot aantal van nabuurige Predikanten.

HEILOO Vakant. Zie April 1769.

HARINGHUISEN Vakant. Zie April 1769.

HAARLEM.

ASSENDELFT. Op den 3. dezer ontving men hier de tyding van *Leiden*, dat aldaar op den 30. der vorige Maand April, 's avonds omtrent elf uuren, na eene zukkelinge, gevolgd van een toeval en korte slaapziekte, overleden was de Wel-

Wel-Eerw. en zeer geleerde Heer D. JOHANNES SCHULL, Emeritus Predik. van deeze Gemeente, in den Ouderdom van 66 Jaaren, 6 maanden en 10 dagen; hebbende zyn Wel-Eerw. den tyd van omtrent 34 Jaaren met veel yver en getrouwheid het Euangelium des Koningryks in twee Gemeenten verkondigd, eerst in die van *Hekelingen*, onder de E. Clasfis van *Voornè* en *Putten*, en vervolgens in deeze Gemeente, daar zyn Wel-Eerw. geduurende 27 Jaren en omtrent 5 maanden met leer en wandel heeft gesticht, tot dat zyn Wel-Eerw. wegens lighaams zwakheid, buiten staat tot het verder waarnemen van het werk der bedieninge, van hun Ed. Gr. Mog. gunstig Emeritus verklaard zynde, met behoudinge van eer en gewoone tractement, afscheid van ons genomen heeft den 18. Maart 1764. met de woorden van PAULUS aan de Ephesische Ouderlingen, Hand. XX: 32. *Ende nu Broeders*, *enz.*

D. ADRIANUS van ASSENDELFT, in plaats van zyn Wel-Eerw. hier bevestigd op den 8. April 1764. heeft den 4. dezer, zynde Hemelvaartsdag, in eene opzettelyke en breedvoerige Voorafspraak, de Gemeente van dit Sterfgeval verwittigd, en de gedagtenis van den overleden Leeraar aangepreezen, leggende tot een grondslag Hebr. XIII: 14. *Wy hebben hier geen blyvende Stad, enz.* De geheugenis van deezen Voorganger, die geen breedvoerige melding in de Boekzaal begeerd heeft, zal by ons, en by allen, die zyn Wel-Eerw. van naby gekend hebben, in zegeninge zyn; de hoedanigheden trouwens van een vriendelyken Medeburger, stichtelyken Geloofsgenoot en ieverigen Euangeliedienaar, welke wy in zyn Wel-Eerw. bespeurd hebben, doen een goeden reuk van zyn Wel-Eerw. opgaan, en hem spreken, na dat hy gestorven is.

Het ontzielde Lyk is te *Leiden*, daar zyn Wel-Eerw. de woninge zyner ruste verkooren

 hadt,

hadt, en nu van zyne nagelatene Weduwe wordt betreurd, in de Pieters Kerk op den 6. deezer ter Aarde besteld; verwagtende de opstanding der Rechtvaardigen in zyn lot.

HAARLEM, Walsche Kerk. Zie Maart 1769.

A M S T E L D A M.

DIEMEN Vakant. Zie April 1769.

OUDERKERK AAN DEN AMSTEL. De E. Kerkenraad alhier, heeft, na verzogte en verkregen handopeninge van den Wel-Ed. Groot Achtb. Heer JAN CLIFFORT, Burgermeester en Raad der Stad *Amsterdam*, als representeerende Ambagtsheer van deze plaatse, ter spoedige vervulling van deeze Vacatuure, op den 9. dezer, in tegenwoordigheid van hunnen verzogten Consulent, den Wel-Eerw. Heer WILHELMUS van der SOUW, V. D. M. te *Amstelveen*, deeze Nominatie van Twaalve uitgebragt, en daar op gestelt

DD. 1 ADRIAAN MANT, 2 CAROLUS TIELEMAN, 3 ANDRIES KOK, 4 BERNARDUS LUYMES, Adj. 5 DANIEL van DIEPEN, 6 J. W. CRAALS, 7 ABSALOM VERBURG, 8 THEOD. van OUTEREN, 10 ANTH. KUYPER, 11 JOH. de MOL, 12 JAC. van NUYS KLINKENBERG, en 13 VISSER, Predikk. en Propon. te 1 *Oostvoorn*, 2 *Petten*, 3 *Bergen*, 4 *Akersloot*, 5 *Uitgeest*, 6 *Waverveen* 7 *Winkel*, 8 *Ursem*, 9 *Buiksloot*, 10 *Oude Loosdregt*, 12 *Eemnes Buitendyk*, en 13 *Amsterdam*. Hebbende daar uit aanstonts, een Zestal geformeert, en daar op gebragt de zes eerste van 't Twaalftal, uit welk Zestal op de Nominatie van Drie gebragt zyn de drie eersten:

DD. A. MANT, te *Oostvoorn*, A. KOK, te *Bergen*, C. TIELLEMAN, te *Petten*. Na dat de Nominatie van driën aan den gemelden Ambagts Heer gepresenteert, en van denzelven met eenige bepaling geseponeerd was.

Heeft de E. Kerkenraad op den 12 dezer, om de breuke Zions te genezen, weder ten overstaan van den gemelt. Consulent, dit 14 Tal uitgebragt,

bragt, laatende de 12 genomineerden in order ſtaan, dog daar by gevoegt D D. VERHAAGEN, te *Heykoop*, en HOGEWALT, Propon. te *Leiden*, daar uit dit 8 Tal, laatende de zes in order ſtaan, dog daar by gevoegt de 2 laatſtgenoemde uit welk 8 Tal dit drietal is geformeert D D. A. MANT, te *Ooſtvoorn*, B. LUYMES, Adjunct te *Akerſloot*, A. KUYPER, te *Buikſloot*, en na dat deze Nominatie van 3 en door bovengemelden Ambagts Heer was geapprobeert, heeft de Kerkenraad zoo regeerende als oude, die ooit in dienſt alhier geweeſt zyn, en onder deze Gemeente woonen, op den 17. dezer, ten overſtaan van hunnen Conſulent, met eenparigheid van ſtemmen verkooren tot hunnen Herder en Leeraar D. ADR. MANT, te *Ooſtvoorn*; welke beroepinge aan den Wel-Ed. Groot Achtb. Ambagtsheer ter approbatie is gepreſenteert en gunſtiglyk is geapprobeert, gelyk dezelve ook van den Beroepene in de vreeze des Heeren is aangenomen.

H O O R N.

EERSWOUT Vakant. Zie April 1769.

BENNINGBROEK EN NIBBIXWOUD Vakant. Zie April 1769.

SPANBROEK EN OPMEER Vakant, door de beroepinge van den Wel-Eerw. Heer HENRICUS CRANENDONCQ, tot Predik. te *Ootmarſum*.

De E. E. Kerkenraaden dezer Plaatſen handopeninge van beide den Wel-Ed. Geſtr. Heeren dezer beider Heerlykheden verzogt en gunſtig verkregen hebbende; verzoeken de Heeren Proponenten ſpoedig hunne gaven te laten hooren, wyl de gemelde Kerkenraaden voorneemens zyn tegens den laatſten Zondag in de Maant July eene Nominatie te maken.

E N K H U I Z E N.

MIDSLAND EN HOORN OP TER SCHELLING Vakant. De Wel-Eerw. zeer geleerde Heer HEN-

HENRICUS DOMNA, Tjall. Fil. Henr. Nep. agt-en-dertig Jaaren met veel getrouwigheid den Predikdienst aan deze plaatse hebbende waargenomen, overleed alhier naar eene langdurige zwakheid den 11. April 1769. nalatende eene bedroefde Weduwe en twee Kinderen, voor de welken tot November aanstaande zal moeten gepredikt worden, door deszelfs Amptgenoten op *Westerschelling*, *Oostvlieland* en *Urk*, by de welken de Heeren Proponenten, begeerende hunne gaven alhier te laten hooren, de beurten zouden kunnen verzoeken, en reizen over *Amsterdam*, daar aan de Ybrug de beurtscheepen leggen, of over *Harlingen*, van waar 's Woensdags nademiddag of Donderdags morgens, de meeste tyd een Schip op *Ter Schelling* vaart, en dewyl de E. Kerkenraad voornemens is, om tegen het laast van July of in het begin van Augustus een Beroep te doen, zoo worden gemelde Heeren verzogt spoedig daar toe over te komen.

Zondags na des Overledenen afsterven is zyner gedagt in eene Voorafspraak uit Hebr. IX: 27. en Zondags na zyne Begraaffenis heeft deszelfs Amptgenoot, de Wel-Eerw. Heer HENRICUS van MARLÉ, eene plegtige Lykrede gedaan uit Pred. VII: 2. *'t Is beter te gaan in 't Klaaghuis, enz.* Verwagt verder niets naders.

E D A M.

MONNIKENDAM. Zie Maart en April 1769.

Z E E L A N D.

W A L C H E R E N.

MIDDELBURG. Den 14. deezer 1769. is D. HERMANUS JOHANNES HEIMAN, alhier in de Bedieninge bevestigd, door deszelfs Amptgenoot D. GER. JOH. NAHUYS, met Marc. XVI: 15. *Ende hy zeide tot hen: Gaat heenen enz.* Zynde de hand van Broederschap toegereikt, door D. ADR. 's GRAVEZANDE. Waar op de bevestigde 's namiddags zyn dienstwerk begon,

met

met 1 Cor. I: 23, 24. *Dog wy prediken Christus den gekruicigden enz.*

CLEVERSKERKE. Den 26. Maart heeft Dom. HENRIKUS van NIJMWEGEN affcheid van ons genoomen, met 1 Theff. IV: 2. *Want gy weet wat beveelen wy u gegeeven hebben, enz.*

VROUWENPOLDER. Den 2. April is alhier in zynen Dienft Ingezegent, D. HENRICUS van NIMWEEGEN, door D. JOSUA van IPEREN, A. L. M. & PHIL. Doct. en Predik. te *Vere*, predikende den Heer Beveftiger des morgens uit 1 Timoth. VI: 20. *O Timotheus! bewaart het pand u toebetrouwd, enz.* Waar op de Beveftigde des nademiddags zyne Intreede deed met de woorden van Paulus uit 1 Theff. III: 11, 12. *Dog onze God en Vader zelve, enz.*

VERE. Den 9. April heeft dezelve D. van IPEREN, alhier beveftigd, zynen Amptgenoot D. PIETER HAAK FORSBORGH, met Paulus woorden 1 Cor. XII: 29—31. *Zynze alle Apoftelen? Zynze alle Propheeten? enz.* En wierd de hand van broederfchap met eene naar tyds omftandigheid gerichte aanfpraak gegeeven, door zynen oudften Amptgenoot D. JACOBUS de SCHOESETTER, waar op D. HAAK FORSBORGH zyne Intrede deed uit Rom. I: 16. *Want ik fchaame my het Euangelium van* CHRISTUS *niet, enz.*

ZUIDZANDE. Ter vervullinge van de vaceerende Adjunct-Predikants-Plaatfe deezer Gemeinte is alhier dit volgende drietal gemaakt:

D. LAMBERTUS BOSBOOM, Pred. te *Zuilichem & Nieuwaal.*

D. CHRISTIAAN de GROOT STIFFRY, (Proponn. te
D. NICOLAAS SCHINSEL, (*Utrecht.*

en daar uit ten zelven dage in het Wel-Edl. Coll. qualificatum met eenparigheid van ftemmen, tot Adjuncte Predikant beroepen, de Wel-Eerw. Heer LAMBERTUS BOSBOOM Predik. te *Zuilichem & Nieuwaal.*

OOSTZOUBURG. Zie Decemb. 1768.

BIER-

BIERVLIET Vakant. Zie Decemb. 1768.
GAPINGE. Zie Novemb. 1768.

SCHOUWE EN DUIVELAND.

ELKERZEE Vakant. Zie April 1769.

ZUID-BEVELAND.

HULST. Den 26. der voorige Maand April, is D. JACOBUS GYSBERTUS WICHMANS, Predik. alhier, overleeden; dus is.
HULST Vakant.
DRIEWEGEN en OVERZANDE Vakant.
OUDELANDE. Zie Maart 1769.

U T R E C H T.

MEEREN. Den 27. April is alhier, ten overstaan van de Wel-Eerw. Heeren TH. SCHORRENBURG en Js. ter BRUGGEN, Philos. Dr. Predikanten te *Kamerik* en *Hermelen*, dit viertal uitgebrag: D. D. 1. A. van DYK. 2. H. G. KEER. 3. N. SCHINSEL. en 4. N. HOGEWAL, met het lot tegen P. HAAK: Proponenten, 1. In de *Diemermeer*. 2. *Utrecht*. 3. *Utrecht*. en 4. *Leiden*; uit welk viertal, met eenparigheid van stemmen, gedespicieerd is, D. A. van DYK, welke despectie daags daar aan, den 28. April door Haar Ed. Mog., *de Heeren Gedeputeerde Staaten dezer Provintie*, gunstig is geapprobeerd, vervolgens is deeze despectie, op den 1. deezer, in een formeel Beroep veranderd, dat mede, door *Haar Ed. Mog.* is goedgekeurd.
MYDRECHT Vakant. Zie April 1769.
UITHOORN en CUDELSTAERT. Alzoo de Wel-Eerw. Heer WILH. van WAENEN, van hier naar *Catwyk* aan Zee beroepen, zyn Afscheids-Reeden zonder verhindering den 11. Juny, en zyne Intrede aldaar den 25. dito doen zal, word den Heeren Proponenten, die geneegen zyn, hunne gaven voor deeze Gemeente te laaten hoo-

hooren, bericht, dat de E. Kerkenraad, na verkreegene handopening, spoedig tot eene Beroeping treeden zal.

RHEENEN EN WYK.

RHENEN Vakant. Dewyl het den vrymagtigen God behaagt geeft, den Wel-Eerw. zeer Gel. Heer JOHANNES MENSO, in leven Bedienaar des Goddelyken woords alhier, na een langduurig verval van kragten, en eene bedlegering van ontrent vyf weeken, in den ouderdom van byna 60 Jaaren, op den 30. April laatstleden, onder een gelovig uitzien, en vertrouwen op de Heilverdiensten van den Heiland JESUS, door eenen zagten en zaligen doodt van zyne post af te roepen, en tot zig op te neemen, nalaatende een bedroefde Weduwe en drie Kinderen.

Des Overledenens Zwager en Amptgenoot, de Wel-Eerw. zeer Gel. Heer J. R. METZ heeft aan dit smertelyk Sterfgeval in eene Voorafspraak uit Jes. LVII: 1. gedacht.

Op uitdrukkelyke begeerte van den Overledenen, zal 'er niets meerder gemeld worden.

OVERLANGBROEK. Zie Maart. 1769.

AMERONGEN Vakant.

FRIESLAND.

LEEUWAARDEN.

WEIDUM. Hier is zeer spoedig in plaats van den Emeritus, verklaarden D. D. A. WINCLER door Wel-Ed. en eigenerfde Ingezetene beroepen tot Herder en Leeraar deezer Gemeente, de Wel-Eerw. en zeer Gel. Heer ANE DRYFHOUT, A, L. M. Philosophiæ en Theologiæ Doctor, en S. S. Ministerii Candidatus. Welke beroepinge op de Classis Ante Synodaal, gehouden den 9. deezer, ter Aprobatie is gepræsenteerd, en eene gunstige goedkeuringe heeft wegge-

gedraagen: en zyn tot Bevestigers van zyn Wel-Eerw. aangesteld, de Wel-Eerw. en zeer Gel. Heeren M. LAURMAN, en EPPO DORENBOSCH, een behuwdbroeder van den beroepene; die waarscheinlyk dit werk verrigten zullen D. V. op den 2. der aanstaande Maand July dezes Jaars.

WARGA, WARSTIENS EN WARTENA, Vakant.

RYPERKERK EN HARDEGARYP, Vakant.

D O K K U M.

HANTUM. De Wel-Eerw. Gel. D. W. VENEMA zyn Intree Predikatie nu reeds den 4. Dec. (en niet den 22. Nov. als abusive in de Boekzaal van Jan. gemeld was,) voorleeden Jaar gedaan hebbende, nam nu in de Classikaale Vergadering, die agt dagen beloken Paasschen gehouden is, sessie in de Classis van *Dokkum*, onder welk *Hantum* resorteert; zyn E. verzoekende, als Membrum aangenoomen te worden, zoo als met veel toegenegenheid, van de Eerw. Verg. wierd geaccordeert, vertoonde 't Testemonium van de Classis van *Bolsward* aan hem verleent, en ook een Testemonium Ecclesiasticum van de Gemeente van *Molkwerum*, van dewelke zyn Eerw. na *Hantum* en *Hantum Huisen* is geroepen.

S N E E K.

T' OPPENHUIZEN EN TWELLINGERGA Vakant. Zie Octob. 1768.

BOLSWARD EN WORKUM.

WORKUM. De Heer SIGEFRIDUS GARDINGIUS, op de E. Classis Antesynodaal den 16. deezer alhier gehouden, gereed staande, omme den Predikstoel op te gaan, en van den zelven eene proef van zyn E. bekwaamheid te geven, wierd oogenblikkelyk vergezeld van den Wel Eerw. ALBERTUS EGGEN, *Harderovico-Gelrus*, Propon. te *Amsterdam*, dewelke zig sisteerde voor de Classi-

Classicale Vergadering, en verzogt *eo momento* meede *plenarie* te worden geëxamineerd, het welk (naar zyn Wel-Eerw. testimania, zoo *Ecclesiasticum*, als *admissionis* te hebben gezien en gelezen,) van stonden aan wierde ingewilligd, waar op beide vernoemde Heeren, voor eene groote en talryke schaare van Toehoorders, van den Predikstoel, en verder in de Vergadering van de E. Classis, doorslaande blyken van hunne groote bekwaamheeden gaven, doende hunne Voorstellen, de eerstgenoemde Heer over 2 Petr. III: 18. *a.* de laatstgemelde over 2 Cor. VIII: 9. daar op door de Wel-Eerw. Heeren Examinatooren C. LIMBERGEN, en P. H. NOORDBEEK, *in Linguis originalibus*, over Ps. III: en IV. en 1 Cor. I. en in de stellige en wederleggende Godgeleerdheid onderzogt, en met hunne vaardige beantwoordingen, op de voorgestelde vraagen en tegenwerpingen, het uiterste genoegen aan alle de Leden der E. Classis gegeeven hebbende, wierden beide die Heeren, *summo cum adplausu* van dezelve, tot het werk der H. Bedieninge en alle deszelfs Deelen te verrigten, met volle ruimte geadmiteerd, en (na gedaane onderteekening der formulieren) *in albo Candidatorum* aangeschreeven.

WONS EN ENGWIER Vakant. Zie April 1769.

S N E E K.

T' OPPENHUIZEN en TWELLINGERGA, Vakant. Zie Octob. 1768.

Z E V E N W O U D E N.

OOSTERWOLDE Vakant. Zie xber 1768.

WYNJETERP. Zie April 1769.

URETERP enz. Vakant. Zie April 1768.

O V E R Y S S E L.

D E V E N T E R.

DEVENTER. De Wel-Eerw. Heer MARTINUS

OOSTVRIESLAND.

EMBDEN.

UPHUIZEN. Zie April 1769.
NEDERMOER. Zie April 1769.
MANSLAGT. Zie Decemb. 1768,
CANHUIZEN. Zie Decemb. 1768.
OLDENDORP. Zie Novemb. 1768.
OPHUIZEN Vakant. Zie Novemb. 1768.

BENTHEIM.

SCHUTTORP, Onze nieuw beroepene Leeraar P. Wichers, is alhier den 23. der voorige Maand April, tot het Ampt der H. Bedieninge onder ons, plechtig ingezegend en bevestigd. Na dat daartoe de Wel-Eerw. Heer Visch, waardig Leeraar te *Olbne*, op byzonder verzoek van den Kerkenraad, een gepaste Predikaatsie uit Hand. XX: 28. *Zo hebt dan acht op u zelven, ende op de geheele kudde, enz.* hadt gehouden; wierdt die plechtigheid door den Hoog-Eerw. Heere van Niel, als des Hoogloff. Overkerkenraads Medelid, benevens den Heere Katerberg, des Bevestigden Amptgenoot, en voorgenoemden Heere Visch; door den Gebeden, en 't geven der hand van Broederschap verricht: waar by de Welgeb. Heer Regeerings Raad Buch, als Commissarius Politicq, en de Hoog-Edelgeb. Heer Richter Branus, als twede Lid van den Overkerkenraad tegenwoordig stonden. 's Namiddags daar op hielt de Bevestigde zyne Intreé-rede uit 1 Cor. IX: 16, 17. *Want indien ik het Evangelium verkondige, enz.*

HERTOGDOM CLEVE.

CLEVE.

CLEVE Vakant. Zie April 1769.

WE-

WEZEL.

XANTEN Vakant.
WEZEL. Zie Febr. 1769.
BISLYK. Zie April 1768.
SONSBEEK. Zie April 1769.

BREMEN.

BREMEN, ANSGARI-KERK. Den 4. dezer is uit de Nominatie van zes Predikanten:
D D. 1 ALBERTUS SCHUMACHER, 2 CONR. HENRICUS RUNGIUS, Th. Doct., 3 JOH. HENR. TIELING, 4 DAVID BAKE, 5 DETH. IKEN, en 6 JOH. METHURST, Th. Doct., resp. Predikanten te 1 *Gehmen*, 2 *Zelle*, 3 *Overniewland*, 4 *Munden*, 5 *Nieuwe Kerk*, en 6 *Bremen Remberti-Kerk*. beroepen D. DAVID BAKE, Predik. te *Munden*.

RINGSTEDE. Alhier is reeds eene Nominatie van drie Proponenten gemaakt, verwagt in de aanstaande Boekzaal nader berigt.

DRUK-FEIL.

In de Boekz. April, pag. 470. reg. 11. van onder staat *is*, lees *was*. Pag. 471. reg. 6. staat *gemeen*, lees *algemeen*.

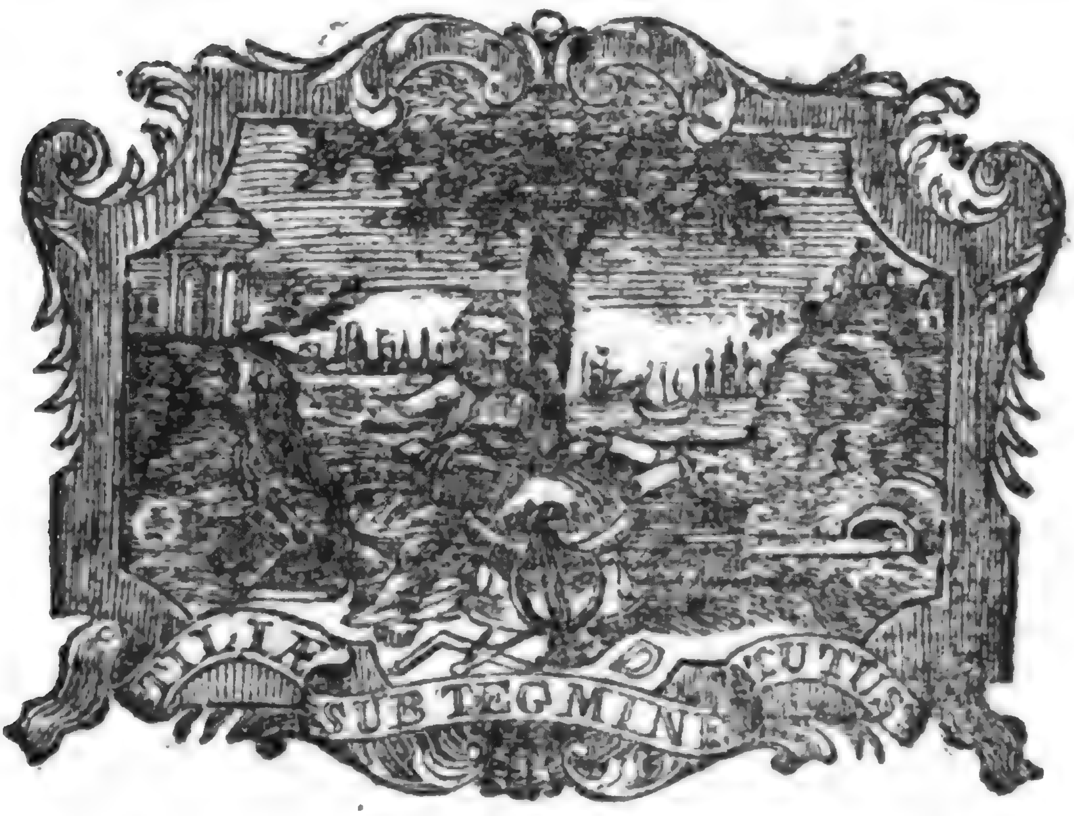
BLAD-WYZER

Van het verhandelde in de Boekzaal van de Maand May 1769.

MAANDELYKE UITTREKSELS OF BOEKZAAL DER GELEERDE WAERELD

JUNY. 1769.

HONDERD EN NEGENDE DEEL.



TE AMSTERDAM,
By DIRK ONDER DE LINDEN EN ZOON,
Bybel- en Boekverkopers, in de Kalverstraat,
over de Nieuwe-zyds Kapel, 1769.
Met Privilegie van Hunne Ed. Groot Mog. de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland.

MAANDELYKE UITTREKSELS OF BOEKZAAL DER GELEERDE WAERELD.

I. HOOFDSTUK.

HEILIGE LEERREDENEN over gewigtige waarheden aangaande de Leere van JESUS CHRISTUS, *door* JOHAN LAURENS MOSHEIM, *Doctor en Professor in de Heilige Godgeleerdheid op de hooge School van Helmstad, Abt van Mariënthal en Michaëlstein en Cancelier over de Hooge School van Gottingen, door* GEÖRGE MICHAËL NEBE, *Tweede Deel,* te Amsterdam by Pieter Spriet en Zoon. *De prys is f.* 1:8

Zie hier Lezer! Zie hier liefhebber van een klaare en nogtans verhevene Prediktrant, aan uw begeerte voldaan, een *tweede* uit-

trekzel uit de alom beroemde Predicatien, ofte Heilige Leerredenen van den onvergelykelyken MOSHEIM, welk behelst de *Overwinning der Gelovigen over deeze Waereld*, aangetoond in het voorbeeld van de Wyzen uit het Oosten, over Matth. II: 1—12. Zoo vernuftig de Titel is, zo verheven is de uitvoering deezer Leerredenen.

Ons gantsche leven, dus begint de Inleiding, is niet anders dan een geduurige stryd. De gelovige stryd zoo wel, als de ongelovige. De begeertens en driften dér Zondaaren vinden even zoo wel hunnen tegenstand, als de heilige bewegingen der Regtvaerdigen. Het is dwaasheid, wanneer de Zondaar zig verbeeld, dat het leven van GODS Kinderen moeijelyker is, dan het leven van de Kinderen van deeze Waereld. GODS Kinderen hebben veel meer voordeel. Zy stryden, maar zy overwinnen ook. De Kinderen deezer Waereld overwinnen ook wel, maar ontfangen verdriet, onrust en inwendige kwaalen ter belooninge, terwyl de wedergeboorne, de *vrugt* eener volmaakte *vrede* GODS ondervinden, *die alle verstand te boven gaat. Phil.* IV: 1.

Het geene dat ons leven uitmaakt, stryd menigmaal op het hevigste tegens ons geestelyk leven; omstandigheden, levenswyze, gewoonte, inbeeldingen, vrindschap en veele andere dingen meer, die tot het leven behooren, zyn de vyanden van het goede en werken te saamen, om aan de natuurlyke verdorvendheid de half verlorene kragten weder te geeven. Het uitwendige verhindert het inwendige. De Waereldsche verbeeldingen tragten de voorstellingen des Hemels uit te bluschen. Zalig is hy die zig wapent tegen deeze aanvallen, en de Waereld overwint. De Apostel JOHANNES heeft alles, wat tot deezen pligt behoort, in weinig woorden vervat: *Ons Geloove*

zegt

' zegt hy, *is de overwinninge der Waereld.* 1 *Joh.* v: 4.

En deeze is de overwinninge der Waereld, die de Heer MOSHEIM, niet slegts sierlyk en harttreffend voordraagt; maar ook in het doen van *de Wyze* van het *Oosten* beredeneerd, en wel zoo, dat Hy *hunne overwinning over de Waereld voor de aanvaarding hunner reize*, eerst voorsteld, tot een Leerbeeld van dat geenen, dat by ons voorafgaat eer wy ons bekeeren; en daar na *hunne overwinning over de Waereld, na de afgelegde reize*, tot een schets wat wy ondervinden, wanneer wy ons van het verderf hebben losgemaakt, en door wedergeboorte in de wegen des Heils zyn getreeden.

Niet lange na des Heilands geboorte bevond zig een ongenoemd getal van vreemde Geleerden in het Joodsche Land, om den zelven, als den Heiland te aanbidden en te vereeren. Zy ontdekken hun voorneemen, met de woorden: *Wy zyn gekoomen om Hem te aanbidden.* Men moet geloven, dat deeze woorden van een Goddelyke aanbiddinge zyn te verstaan, indien men geen ongereimde gedagten voor waarheden wil aanzien. — De Euangelist beschryft ons deeze menschen met weinig omstandigheden. Hy zegt; dat het *Wyzen uit het Oosten* zyn geweest. Het woord dat Hy van hen gebruikt, is een naam, die men in de Oosterschen Landen aan zulken gaf, die zig op de wetenschap der Starren en meer andere Kunsten toeleiden. En de wyze waar door zy de geboorte van den MESSIAS waaren kundig geworden, is een duidelyk bewys dat zy den loop der Starren gadegeslagen, en de gemeene van buitengemeene tekenen des Hemels hebben weeten te onderscheiden. — De geschenken die zy den Heiland bragten, leeren twee zaaken. Zy moeten gewoond hebben in een gezegend Land, dat goud, Wierook en Mirrhe voortbragt. Het was de gewoonte in de Oosterschen Landen, om die mannen, welke men wilde eere aandoen, de vrugt des Lands waar in men woonde, te brengen. — Zy waaren

ren

ren ryk: Goud, Wierook, Mirrhe zyn geen geschenken van nooddruftige menschen. Aan de Geleerden onder de Oosterlingen ontbrak niets. De onwetentheid der meeste menschen, droeg het klein getal der Geleerden, zoo groote hoogachting toe, dat zy geen armoede behoefden te vreezen.

Naar hun Geslacht en geboorte behoorden zy tot die Volkeren, die, naar de meening der Jooden, geen deel hadden, aan de belostenissen van God. Zy onderscheiden zig van de Jooden in hun navraagen: *Waar is de nieuw gebooren Koning der Jooden?* Zouden zy niet anders gevraagd hebben, indien zy uit de Kinderen der Besnydenisse waaren? Zouden zy by hun Geloofs-Broederen de vraage niet alzoo hebben uitgedrukt: *Waar is onze nieuw geboorne Koning? Waar is de Messias, op welken de twaalf Geslachten hoopen? Waar is de troost van Israël, die onze Vaderen verwagt hebben?* Onbekent was hen de plaatze, waar deeze Koning zoude gebooren worden. Alle Geleerden binnen *Jerusalem* antwoordden den Koning eenpaarig, dat *Bethlehem* het Vaderland zoude weezen van den Koning der Jooden. Het waaren dan Heidenen volgens hun Geslacht: maar niet geheel en al naar hun Geloof en Godsdienst. De omgang met de Jooden, die in het geheele Oosten verstrooit leefden, had hen zonder twyffel zuiverer gedagten van Gods weezen en zyn wil ingeprent. —— Laaten wy de beweegingen hunner zielen beschouwen, met welke zy voor den aanvang hunner reize gestreeden hebben.

Zy zien een Star, die zy te vooren aan den Hemel niet hadden waargenoomen, uit derzelver verschynsel besluiten zy, dat de Messias is gebooren, op wien zy tot dus ver hadden gewagt. Dit is hun eige bekentenis. *Wy hebben zyne Star in het Oosten gezien. Deeze Star heeft ons bewogen*

om

om deeze reize aan te vangen. Wy zyn gekoomen om hem te aanbidden. Uit deeze woorden blykt duidelyk, dat zy van de geboorte van den MESSIAS en van den tyd wanneer, zyn bewust geweest.

Daar waaren Jooden genoeg in hunne gewesten, van wien zy dit konden leeren. Maar het is moeijelyk, om te begrypen, hoe zy uit de verschyninge van een Star konden opmaaken, dat de MESSIAS gebooren was. Zoo veel narigt hebben wy, dat een gedeelte der Oosterfche Volkeren geloofden, dat de verscheining van eene nieuwe Star de geboorte van eenen goooten Held betekende. Dog deeze meening is dwaas, men ziet wel dat zy alleen op eene vergelyking gegrond is, welke de redenaars of vlyërs tusschen de Starren des Hemels en de aanzienelyke menschen deezer Waerel doorgaans maakten. Maar misschien gebruikte Gods liefde de verdigte meening tot een middel ter onderwyzinge voor deeze niet kwalyk gezinde menschen. Daar was een beginzel des geloofs in hen, en dat verdiend gesterkt en bekragtigt te worden. Het was deeze menschen bekend, dat die tyd omtrent voor handen waare, die GOD tot de geboorte van den MESSIAS had bestemd. Ondertusschen voeden zy zig met die gewoone zwakheid hunner Voorvaderen, die uit den opgang eener nieuwe Star, de geboorte van buitengemeene Helden plagten op te maken. Zy besluiten derhalve, dat de aankomst des Allerhoogsten Konings, ten minsten met geen geringer teken konde aangeweezen worden. Is het dan wonder dat de liefde des Allerhoogsten, zig van deeze zwakheid ten hunnen beste bediend hebbe? Hy toond hun een Star, die zy te vooren niet bemerkt hebben; waar uit zy oordeelen, dat hunne hoop was vervuld geworden. Wat grooter bewys, dus reedenkavelen zy, begeeren wy derhalven? De rekening der Jooden, stemd met de ver-

fchyning deezer Star over een. Derhalven is de MESSIAS gebooren. Ons Geloove is regt. Onze hoope is vervuld. Wy kunnen ons reisvaardig maaken, om Hem aan te bidden.

Deeze overdenking is naar allen fchyn ligt en van veele zwarigheeden bevryd. Maar alleen voor ons; die dezelve van verre befchouwen, en den toeftand deezer wyzen door giffingen afmeeten. Wy verbinden deeze dingen ligt aan malkanderen, maar zy hebben misfchien met folteringen geftreeden, die wy zoo ligt niet merken, om dat wy hunne omftandigheeden maar ter loop befchouwen. En, zegt de vermaarde MOSHEIM, na dit ftuk een weinig omftandiger betoogd te hebben, laaten wy de hinderpaalen eens van naby befchouwen, die zig, by hun voorneemen moeten openbaaren.

De *Eerfte ftryd* is: Wy fteeken ons door deeze reize, in ongemeene bezwaarniffen. De weg is ver. *Jerufalem* is ver afgeleegen: HERODES vorfcht den tyd na, wanneer die Star verfcheenen was. Het narigt dat Hy van hun ontvangen had maakt hy daar na tot een regel voor zyne gruwelykheid over de kinderen te *Bethlehem*. Hy laat de kinderen, die twee jaaren en daar onder waaren, dooden. De vergelyking van het een en het ander geeft ons regt, om te befluiten dat die Star, toenmaals voor twee Jaaren, in hun Land vernoomen was. Buiten dien is het waarfcheinlyk, dat zy zig niet lange na het verfchynen deezer Star op reis zullen hebben begeeven. Dus hadden zy dan, toen zy te *Jerufalem* aankwaamen, eenen weg afgelegt, die byna twee Jaaren vereifchte. ô! Hoe bezwaarlyk komt men tot een befluit, om zulk een verre reis te onderneemen, om een ftuk van Godsdienftigheid te verrigten?

De *Tweede Stryd* is: Hoe veel gevaar is op deezen

zen langen weg te vreezen? De Oosterſche Landen zyn door de woeſte geſteldheid, roovers, wilde dieren en andere gevaarlykheeden, veel meer van elkanderen geſcheiden dan de onzen. De Krygszugt der Romeinen, te dier tyden, maakte de wegen nog onzekerder. De Romeinen zelve moeſten dikwils met die roovers oorlogen, om die Landen te beſchermen, over welken zy heerſchten. De hoope van een aardſch gewin, ziet zomtyds diergelyke dingen niet aan. Men waagt dikwils zyn leven, om des levens onderhoud te verkrygen. Maar zeldzaam is het, dat de begeerte om God te behaagen, zoo veel op de ontaartheid der menſchen vermag.

De *Derde Stryd* is: wy onttrekken ons voor eenen langen tyd, aan onze tegenwoordige vermogens. Wy verlaaten huizen, goederen, nabeſtaanden, akkers en vrienden. Wy ſcheiden, zonder te weeten, of men ons ooit wederom zal verwelkomen.

De *Vierde Stryd* is: Hoe zullen wy in ons Vaderland, hoe zullen de onzen in onze afwezigheid worden aangezien? Wy gaan heen om eenen nieuwen Koning te eeren. Ons voorneemen zal niet verzweegen worden. Misſchien zal men ons als verraders van den Staat aanzien. Mogelyk zal de ſtraffe, die op de hoofden der rebellen geſteld is, de belooninge onzer moeite zyn.

De *Vyfde Stryd* is: Wy worden onder de onzen als bezitters des vernufts en der wysheid aangezien: Zal het ons diensvolgens niet ſchaaden, wanneer wy heenen gaan, om den Koning van een veragt en verdrukt Volk op te zoeken?

De *Zesde Stryd* is: Hoe maaken wy het omtrent den Godsdienſt, wanneer wy alle deeze hinderpaalen te boven zyn? Zal men ons zoo laaten heenen gaan, om eenen nieuwen Godsdienſt aan te neemen en in het Land te brengen? Zullen wy

niet den haat der afgodische Priesters op ons laaden, en wanneer deeze op ons verbitterd zyn, hoe zullen wy de woede van het Volk ontgaan.

De *Zevende Stryd* is: En eindelyk wanneer wy alles overweegen, waar toe is het toch nodig, dat wy zelf den MESSIAS zien? Is dan de Schepper niet over al? Ziet de Heere de bewegingen des Geestes niet? Zoude het hem onbekent zyn, dat wy hem in stilte vereeren en aanbidden? Wat is Hy daar mede gediend, dat wy leeven en geluk daar by inschieten? En wat baat het hem dat eenige uitheemsche voor hem de kniën buigen? Kan niet een bode van ons Hem van onze gehoorzaamheid verzekeren, of zal hy daarom onze geschenken veragten?

Een van alle deeze stukken is kragtig genoeg om het sterkste voorneemen te doen wankelen; maar zie het geloove der wyzen overwint de Waereld, en derzelver voorstellingen. —- Maar vervolgt de Heer MOSHEIM, laaten wy den toestand deezer menschen, tot een voorbeeld dier dingen aanneemen, die in ons zelven omgaan, wanneer de Heer ons wenkt om hem na te volgen. De Geest Gods *staat voor onze deur en klopt aan. Openb.* III: 20. Wy hooren zyne stemme. Zyn Woord dringt door en maakt ons inwendig gaande. Wy neemen een besluit om den Heere te dienen. Wy staan gereed om uit *Babel* uit te gaan Wy neemen ons voor om voortaan in CHRISTUS te zyn *en nieuwe Schepselen te worden.* 2 *Cor.* V: 17. Nauwelyks zyn wy gereed, of de Waereld verwekt den bezwaarlykften stryd tegen ons. Hoe veel vraagen werpt ons, onze verdorvenheid voor, wanneer wy de oogen van den Hemel op aarde wenden en het zigtbaare betragten?

Schilderagtig en in haar eigen aart, zoo als deeze dingen in 't gemoed des menschen worstelingen verwekken, steld hy dezelven. Wy kunnen,

al-

alzoo ons beſtek geen meer ruimte geeft, 'er de Hoofdzaaken ſlechts van noemen.

Ik wil anders worden, zegt men, dog wat zal de Waereld van my oordeelen: wanneer ik dit voorneemen volvoere? Zal men van my niet zeggen, dat ik een Huigelaar, een Pharizeeuw, een Schynheilige ben? — Zal men niet miſſchien gelooven, dat ik geneesmiddelen nodig hebbe, om de dampen te verdryven, die het hoofd bezwaaren? Zal men van my niet zeggen, dat de verbeeldings kragt het verſtand overwint?

Welk een Stryd *Geliefde Vrienden*! wiens grootte niemand regt kan beſchryven, dan die deszelfs hevigheid zelfs wedervaart! De beſte gemoederen konnen dikwils het minſten de verdrietelyke oordeelen van anderen verdraagen. En die enkele gedagten: wat zal de Waereld van my zeggen? Verſtikt dikwils de alleredelſte aandoeningen. Wat bewoog PETRUS zig den Heidenen te onttrekken? Wat bragt hem tot die Huichelary, die veele anderen vervoerde, en de beſtraffinge van PAULUS verdiende? *Gal.* II: 12, 13. Niets dan deeze Gedagten.

Ik wil myn leven veranderen: Ik wil de Gezelſchappen vlieden, waar in ik tot dus ver zoo veel gelegenheid tot zondigen heb aangetroffen: Ik wil de ontaardheid afleggen van met de gebreken van anderen te ſpotten: Ik wil de onmatigheid vaar wel zeggen en op myn hoede zyn; maar dus redeneert men, hoe ben ik tot hier toe niet in aanzien geweeſt, wyl ik my in alles heb weeten te ſchikken! Hoe geerne heeft men my aangehoord, wanneer ik eens anderen fouten met ſcherpe woorden wiſt te beſchryven! Zal zig de Waereld niet omtrent my veranderen, wanneer ik my verandere? Zal ik de verkeering met aanzienlyke menſchen niet verliezen? Ach! dat 'er dog geen zoo ſterke band waare tuſſchen deeze

twee

twee ſtukken: *De Waereld is my gekruiſt, en ik ben de Waereld gekruiſt!* *Gal.* VI: 14. Dog het een volgt het ander Ik kruicige de Waereld, Ik agtze niet: De Waereld kruicigt my wederom en ſpot met my. Ik wil omkeeren en den ouden weg verlaaten: Maar was dan deeze niet de weg myner Voorvaderen? Zal ik gelooven dat deeze niet regt hebben gewandelt, die in vreede ruſten? Hoe wandelen zy nog, die my de naaſte zyn? Hoe wandelen de meeſten, die nevens my leven? waarom wil ik my van het gemeene pad afſcheiden en een nieuwen weg zoeken?

Het geloove alleen overwind deeze onſtuimige vraagen der natuur, wanneer wy deszelfs kragt maar ruimte geeven. Gelyk één woord van JESUS de ſchaare der Romeinen ter aarde werpt, zoo werpt de kragt des Geloofs alle deeze voorwendzelen ter neder.

Myne Vrinden! zegt de Heer MOSHEIM, na deeze ſtukken, breder ontvoud te hebben, tragt dog daar na, dat gy uwe Leeraaren deeze klagten dog eens moogt beneemen; hoe lang zullen we ons in het afbreeken uwer gebreeken nog bezig houden? Hoe lang zullen de afweegen uwer natuur, hoe lang zullen de kromme ſtraaten uws verderfs ons peinzen afmatten? Geef uwen Schepper de eer en verſcheurt de ſtrikken, die u aan de waereld binden. Gunt ons dat vergenoegen, dat wy niet meer in de Geſchiedeniſſen der wyzen de regelen uwer pligten, en de beſtraffinge uwer fouten behoeven te zoeken. Maakt dat wy in U hun geloof, en in uw leven den ſleutel ter oploſſinge hunner Geſchiedeniſſen mogen vinden.

Deeze geloovige Menſchen laaten zig van hunne voorgenoomen reize niet te rug houden. Zy overwinnen alle vooruitgeziene bezwaarniſſen door lydzaamheid en vertrouwen. Intuſſchen laat zig de Star niet meer zien, die hun hart eerſt had opge

opgewekt. Dog daarom verdwynt hun vertrouwen niet, en hun harte had lichts genoeg dat hen onder het gevaar der rovers, en in de dorre woeſtyne beſtraalde. Zy koomen eindelyk te *Jeruſalem* aan. Maar hun ſtryd is daar niet mede ten einde: Hunne Geſchiedenis geeft ons aanleiding genoeg, om in dezelve een *ſchets te beſchouwen van den ſtryd der Gelovigen, na dat zy bekeerd worden.*

De eerſte vraage, die zy in de Hoofdſtad des Joodſchen Lands doen, is deeze: *Waar is de nieuwgeboorne Koning der Jooden?* Hoe zeldzaam moet dog deeze vraag niet klinken in de ooren der geenen, die de waereld kennen, terwyl zy ter plaatze geſchied, daar de Koning der Jooden zyn hof houd! Zy geſchied zoo vrymoedig, dat de thans heerſchende Koning daar van terſtond narigt krygt. De eenvoudigheid des geloofs overwint alle tegenwerpingen der aardſche wysheid. In het aangezigt des regeerenden Konings naar eenen nieuwen Koning te vraagen; de Regenten des Lands voorby te gaan, en als 't waare de eerbieding niet waardig te agten; zyn hart, zyne eerbetuigingen, zyne geſchenken eenen anderen Koning opentlyk aan te bieden, die eerſt nieuw gebooren was; zyn misſlaagen die niemand met de gewoone weegen der omzigtigheid over één kan brengen. Wat zouden wy doen, wanneer het de Voorzienigheid behaagde, ons op den weg deezer wyzen te laaten leiden? hoe voorzigtig zouden wy ons onderzoek beginnen? Hoe naauwkeurig zouden wy naar de geſteldheid van Land en Hof vraagen? Hoe voorzigtig zouden wy des Konings oogen ontvlieden! Hoe geheim zouden wy de gedagten van ons harte houden! Hoe lange zouden wy met die vraage agter blyven! Deeze Vreemden, die niemand kennen, nog beſcherminge, nog hulpe hadden, vraagen opentlyk in de Hoofdſtad des

Lands

Lands en in de tegenwoordigheid des ouden Konings naar eenen nieuwen Regent, welken zy vereeren wilden. De weegen des Geloofs zyn geheel andere weegen dan de wegen des vernufts. De eerste maaken onbeschroomden, daar anderen verzaagd zyn. De eersten *gaan niet te raade met vleesch en bloed*, maar vaaren voort, gelyk PAULUS zegt *Gal.* 1: 6. De wyzen denken niet wat op hunne voorstelling zoude volgen. Hun vertrouwen ondersteunt hen, en de hoope dat GOD zyn werk zoude uitvoeren, maakt hunne harten moedig.

Nog een staal geëerde Boekzaallezer! alvorens wy de pen nederleggen. De Geleerden, van wien wy spreeken, reizen waar heen zy zyn geweezen. De Star, die hen des Konings geboorte had verkondigt, is de wegwyzer na zyne wooning. Zy treffen den Koning dien zy met zo veel moeite hadden gezogt. Maar hoe dan? zo dat 'er eene nieuwe overwinninge des geloofs nodig is, om waereldsche meeningen te overwinnen. Die groote Koning, wiens geboorte door een buitengewoone Star was geopenbaard, die het heil der volkeren moest zyn, dien zy door zulk een bezwaarlyke reize hadden gezogt, ligt in een stal, in een kribbe, in slegte doeken gewonden. Zo gemeen de plaats van zyn verblyf, zo gering is ook de bediening: zo nedrig de Ouderen zyn, zo armoedig zyn ook de overige omstandigheden. Groote God! Hoe streedt dit aanschouwen met de blydschap en de gedagten, die de naam van een' Koning der Jooden, van een Messias, van een Heer der Waereld noodwendig in hun gemoed moet verwekken! Zy vongen hun reize aan met de allergrootste verwagting: En zy eindigen ze in de nederigste herberge. Zy zoeken den Heere des aardbodems en vinden Hem in een veragt vlek. Zy vragen naar een groot Koning en zy ontdekken

ken Hem in de verblyfplaats van het Vee. Zy bereiden de edelste geschenken om hunnen eerbied te betuigen: en zy bevinden, dat zy meer voor de armoede des Konings, dan voor het bewyzen van hunne ootmoedigheid hadden gezorgd. Niemand is bekwaam om die aandoeningen des harten af te beelden, die zig van natuure in dusdanige menschen moeten ontdekken, die geen gelykheid tusschen die dingen vinden, die zy zig in gedagten met zulk een verlangen hebben voorgesteld, en die zy na eene groote moeite aantreffen. Ons eigen hart, onze eigen ondervindingen, kunnen ons hier van de beste beschryving geven. — Het Geloove overwind alle deeze hartstogten by de Oostersche Wyzen. Zo groot het onderscheid tusschen hunne verbeelding en de zaak zelve is, zo weinig kan het de zekerheid omverwerpen, welke Gods getuigenis en het aanschouwen der Star in hen had verwekt. Stal, kribben, windzelen, veragting, nedrigheid, ja niets houd hen te rug; zy vallen terstond neder, om den gewenschten Koning aan te bidden. — Maar, zie daar! Het Geloove moest nu nog eens het waerelds verlokzel overwinnen.

Herodes had bevolen dat zy wederom na Jerusalem zouden komen. Zy zagen de listigheid van deezen Vorst niet in: zy geloofden dat zyn hart opregt was, en zyn inzigt om den nieuwen Koning zo gelyk zy te vereeren. Hoe veel sterke gronden sprooten hier uit, om hen tot gehoorzaamheid aan den Koning te beweegen! Wy zyn schuldig eenen Heer te gehoorzamen, die ons gulhartig heeft ontfangen. Onze gehoorzaamheid zal ons de genaade van deezen Monarch verwerven, die wy by onze gevaarlyke reize wel zullen nodig hebben. Konnen wy wel iets beters doen, dan dien Koning, die wy aanbidden onder de grooten deezer Waereld bekend te maaken? Zullen we daar

daar door niet de eer van den MESSIAS bevorderen. Zullen wy niet voor zyne armoede zorgen, wanneer wy, de plaatze, daar Hy zig onthoud, aantoonen? Maar één werk van GOD vernietigt alles, wat in deeze gedagten groot en gewigtig ſcheen. De Heere waarſchuwt hun door eenen anderen weg in hun Land te keeren, Ylings overwint het geloof. De genaade des Konings, de hoope om den menſchen te behaagen, verdwynt uit hune oogen. Zy verneemen geene oorzaaken waarom deeze verandering in de reize nodig is; zy begeerenze ook niet te weeten. *Zy geboorzaamen God meer als de menſchen. Hand.* V: 29. Zy keeren langs eenen anderen weg na hun Vaderland. Zy twiſten met den Schepper niet, zy neemen geen uitſtel, zy oordeelen over de geſteldheid van den nieuwen weg niet. Hun Geloof is gehoorzaam, zoo dra het bevel verneemt.

Ons Leven, dus beſluit de Heer MOSHEIM, moet niet anders geſteld zyn, zal het onzen GOD welbehaaglyk zyn. —— De verzoekingen houden daarom niet op, na dat wy CHRISTUS Juk op ons genoomen hebben. —— wy zyn aarde, ofſchoon wy reeds geheiligt zyn, en een gedoelte van onze verdorvenheid verzeld ons, tot dat wy wederom tot aarde worden. —— Niemand is vry van verzoekingen. Geen ſtaat in de waereld, of hy heeft zynen byzonderen ſtryd. Ieder levenswyze heeft haare byzondere beletzelen. PETRUS had zyn netten in zyn ſchip die hem te rug hielden. PAULUS had zyn aanzien onder de hooge Prieſters, dat hem ketende. MATHEUS had zyn tol, die hem in den weg ſtond Laat ons, myne Broederen, laaten wy in GODS verordineerde wegen treden, en hoe hoog of laag wy ook zyn mogen, ons heil in onze verlochening te vredenheid zoeken, in de verlochening dier dingen, die ons traag maaken in den loop der Godzaligheid!

De

De zaak is zwaar, de waereld is magtig, ons vermogen gering, maar GODS barmhertigheid is groot. De ſtemme des Geloofs ruimt alle deeze tegenwerpingen uit den weg. -- Op deezen ſtryd zal dog een groote overwinninge volgen. --- 't Is waar, de Hemel is ons hier-beneden niet volkomen bekend. Hoe kan een ſterflyk oog indringen, in het onſterflyk licht, waar mede de getuigen van JESUS hier boven omgeven zyn. Hoe kan een Geeſt, die in een veragtelyke hutte woond, dat gebouw regt begrypen, dat *niet met banden gemaakt is, maar van God gebouwd in de Hemelen.* 2 *Cor.* V: I. --- Wy zien de vreugde niet van de volmaakte zielen, die boven in den Hemel woonen: maar nogtans kennen wy die Gelovigen, die hier beneden van GODS Geeſt worden geregeerd. Deezen zyn Tempelen van GOD. Deezen zyn wooningen des Heiligen Geeſtes, die in hen woond, werkt en wandelt. Deeze bezitten het Ryk GODS, *het welk is geregtigheid, vrede en blydſchap door den Heiligen Geeſt. Rom.* XIV: 17. Hoe groot moet dat vergenoegen zyn, waar na die geenen verlangen, die door GODS Geeſt worden gedreven, die met GOD vereenigt zyn, die GODS Kinderen genoemd worden! Wy hooren hier beneden de ſtemme der Uitverkoornen niet, die GOD en het LAM lofzingen! Maar wy hooren evenwel die ſtem van GOD in onze herten: *Zalig zyn ze, die Gods gebooden doen, op dat hunne magt zy aan den Boom des Levens. en zy door de Poorten ingaan in de Stad! Openb.* XXII: 14.

II. HOOFDSTUK.

De VADERLANDSCHE HISTORIE, enz. Derde Deel.

Hertog ALBRECHT, na zyns Broeders dood, door de Edelen en Steden in Ao. 1388. [1389.] tot Grave gehuldigt zynde, hieldt zich meest in *'s Hage* op, daar hy, in Ao. 1386. zyne Gemalinne MARGARETA overleden zynde, zich in eene gemeenzaame verkeering inliet met ALEIDE van POELGEEST; welke jong en bevallig zynde, den Hertog zoo wist te believen, dat zy in korten tyd, byna alles ten Hove naar haaren zin beschikte. Bykans alle gunsten werden haast door haare bemiddeling van den Hertog verkregen; en door haar toedoen geraakten de *Kabeljauwschen* meer en meer in het bewind. Dit stak den *Hoekschen*, te vooren by den Hertoge in gunst, zeer in den krop. WILLEM, 's Hertogen Zoon en Graaf van *Ostervant*, zelfs gaarne in de Regeering willende deelen, misgunde aan ALEID haar gezag, en beschouwde met leedweezen, dat zyn Geslacht door haar onteerd werd. Hy wist dan ook de zaak zoo te beleggen, dat deeze Jonkvrouw in den nacht, tusschen den 21 en 22. Sept. Ao. 1390 door eenige gewapenden met verscheiden wonden, nevens 's Graaven Hofmeester vermoordt werd. --- Dit was de reden dat de Graaf van *Ostervant*, zoo zeer niet meer als voorheen by zynen Vader gezien werd, en het ongenoegen hier uit ontstaan, hem deed besluiten, om zich ter zyner veiligheid te begeeven naar het slot te *Altena*, welk zyn Vader hem had opgedraagen; dit deed

deed hy ook in Ao. 1393. maar week; na dat het gemelde Slot door zynen Vader bemagtigt was, ten Lande uit naar *Frankryk*, alwaar WILLEM EGGERT, een ryk Amsterdamsch Koopman hem van penningen verzorgde, 't geen de Graaf naderhand erkende, door hem tot zyn *Thesaurier* aan te stellen, en hem verlof te geeven, om in zyne heerlykheid van *Purmerende* een Slot te stichten, welk de opkomst aan *Purmerende* heeft gegeeven.

Hertog ALBRECHT midlerwyl, den twist tusschen de *Schieringers* en *Vetkoopers* willende te bate nemen, om de *Friezen* aan zich te onderwerpen, en 't verlooren bewind aldaar te herkrygen, vondt geraaden, het beleid van dien togt aan zynen dapperen Zoon, den gemelden Graave van *Ostervant* toe te vertrouwen, en zich daarom alvoorens met denzelven te bevredigen, gelyk geschiedde; waar na ook de *Hoeksche* Edelen weder in de gunst van den Hertog hersteld werden.

In Ao. 1396. in Oogstmaand, werd de togt naar *Friesland*, tot welken men zich ook van *Engelsche*, *Fransche* en *Duitsche* hulpe voorzien hadt, ondernoomen; en de landing geschiedde ook gelukkig in de *Kuinder*, waar na 'er op den 25 Augustus een felle slag voorviel, ten nadeele van de *Friezen*, van welken zeer veele gedood werden; waar na men de meeste Steden en Sterkten bemagtigde, en veele Dorpen in brand stak. Tegen den Winter keerde het Leger naar *Enkhuizen* te schepe wederom, alwaar de hulplieden na 't ontvangen der Soldy, ook te huiswaart keerden.

Men hadt te *Staveren* en elders wel bezetting gelaaten; doch deeze was daar en op meer andere plaatzen, in 't volgende Jaar weder uitgedreven, door de wederspannige *Friezen*, dies de Graaf van *Ostervant* in Ao. 1398. *Staveren* belegerde, in-

nam, en de hulde ontving der Inwooneren; die nu Jaarlyks een schatting van 6 stuivers van ieder huis betaalen moesten. Maar wel haast werd 'er een tweede opstand onder de *Friezen* ontdekt, dies *Ostervant* in 't volgende Jaar hen andermaal tot reden bragt, en toen ook de hulde van *Groningen* ontving. Een derde oproer onder dit wrevelige volk werd, door het maaken van een bestand, geëindigt in Ao. 1400. en *Staveren* was toen de eenige plaats, die nog *Hollandsche* bezetting inhieldt.

De Hertog was tot dit bestand gedrongen, deels door de soberheid zyner finantien, deels om dat hy zich door den Heere van ARKEL, die als Rentmeester der Graaflyke Domeinen, hem rekening geweigerd, en hem en zynen Zoon vervolgens den Oorlog aangezegd hadt, te leur gesteld zag. In Ao. 1402. viel ARKEL, na dat hy OUDEWATER te vooren te vergeefsch hadt gezogt te verrassen, in den *Krimpenerwaard*, van waar hy met grooten buit te rug keerde; terwyl de *Rotterdammers* en anderen zyn eigen Land daar na mede plat liepen, en alom nu beroofden.

In Ao. 1403. sloeg *Ostervant*, na een voordeelig verdrag met *Utrecht* geslooten te hebben, het beleg voor *Gorinchem*, welk hy met groot geweld aantastte, doch 't geene hem in wederstand niet schuldig bleef; zoo dat na een beleg van 12, of volgens anderen van 22 weken, een vrede verdrag geslooten werd, waar by ARKEL beloofde op zyne knyën vergiffenis van den hertoge en Graave te zullen verzoeken, en dulden dat men een gantschen dag het Hertoglyk Vaandel op het Slot te *Arkel* plaatzen zoude.

In Ao. 1404, den 12. xber, overleed Hertog ALBRECHT, dien men by sommigen, als godvrugtig, bescheiden en rechtvaardig geprezen, vindt; doch die weinige andere kloekmoedigheid schynt

gehad

gehad te hebben, dan om verscheidene bastaarden te maaken, welk eer lafheid en verwyfdheid heeten mag. Zyn Zoon was de Generaal tegen de *Friezen*, en OTTO van ARKEL durfde hem vergiffenis wegens eenen Manslag afdwingen; en werdt nog beleefdelyk bejegend; en deszelfs Zoon JAN wist zich wel om het doen van rekening aan zynen Heer te onthouden, en deed hem zelfs den Oorlog aan. --- Hy liet ook zoo zwaare schulden na, dat zyne Moeder Vrouw MARGARETE van KLEVE, opentlyk den nagelaten boedel met den voet stiet, waar toe zy, in geleenden gewaade, onder het wegwerpen van eenen halm voor de baare vooruit ging. In 't zelfde Jaar geschiedde zulk verstooten van haar Mans boedel ook, door de Hertogin Weduwe van FILIPS van BOURGONDIE, die haaren gordel afdeedt, en den zelven, nevens haare beurs en sleutels op zyne Doodkist leide.

WILLEM, de Graaf van *Ostervant*, sedert eenige jaaren reeds vermaarder, en meer bemind dan zyn overleden Vader, werdt nu in den aanvang van Ao. 1405. in de Hollandsche en Westvriessche Steden, als Graaf gehuldigd. --- Straks daar na wisten de *Hoekschen* zich in verscheide Steden met geweld ter regeering in te dringen. Doch te gelyk was Hertog WILLEM van 't begin zyner Regeering in nieuwe onlusten, met het huis van *Arkel* ingewikkeld, welk den vrede schendende, zich, in de Lente des Jaars 1405. van *Woudrichem* hadt meester gemaakt, doch toen de Hertog de drie Sloten *Gasperni*, *Everstein* en *Hagestein*, noch voor den winter van dat Jaar bemagtigd, en de bezettingen tot Krygsgevangenen gemaakt hadt, werdt 'er een bestand met den Jonkheer van *Arkel* gesslooten, welk echter kwalyk gehouden werdt, en kort daar na stak REINOUT, Hertog van *Gelder*, wien de heerlykheid van *Arkel*

kel in Ao. 1407. werdt opgedraagen, zich in deezen twist, die niet vòor Ao. 1412. met een verdrag eindigde, waar by *Gorinchem* en 't Land van *Arkel* aan Hertog WILLEM werdt afgestaan, die zich van Heer JAN van ARKEL wist te verzekeren, dewyl hy nevens EGMOND, YSSELSTEIN en anderen eenen toeleg tegen den Hertog gesmeedt hadt.

In 't zelfde Jaar stilde de Hertog de opschudding te *Utrecht* tusschen de *Ligtenbergers* en *Lokhorsten*, waar van de eersten weder op het kussen kwaamen, en de anderen gebannen werden. Maar *Staveren* werd ook in Ao. 1414. door de *Friezen*, die de slappe wachters ligtelyk overrompelden, op den 12. January bemagtigd, welke agteloosheid den Graave zeer smertte, om dat hy door den staat zyner zaken genoodzaakt was, van den Oorlog af te zien, en met hun een bestand te sluiten.

In Ao. 1415. huwde Hertog WILLEM zyne Dogter JACOBA uit, aan JAN, Hertog van *Tourraine*, Dausyn van *Frankryk*; doch deeze werd op den 4. van Grasmaand des Jaars 1417. waarschynlyk door vergift, te *Compeigne* in *Frankryk* uit het leven gerukt, zonder by zyne Gemalinne Kinderen verwekt te hebben. Sedert dit onverwagte sterfval be-yverde Graaf WILLEM VI. zich, om de opvolging van zyne Dogter na hem, in de Regeering op eene buitengewoone staats-vergadering, vast te stellen, gelyk hy de beloften daar toe van verre de meeste Edelen en steden verkreeg. --- Midlerwyl sukkelde deeze Graaf met een groot en pynelyk gezwel aan de dye, welk hy liet doorvlymen, 't geene hem zoo zwak maakte, dat hy op den laatsten May 1417. te *Bouchain* overleedt Zyne dapperheid wordt met recht geroemd, en is ook in den *Arkelschen* en *Luikschen* Oorlog genoeg gebleeken: maar hy mogt zich wel wat minder met de *Fransche* en *Bourgondische* zaaken bemoeid

moeid hebben. Behalven de Gravinne JACOBA heeft hy vier natuurlyke Kinderen, 3 Zoonen en eene Dogter nagelaaten.

Vrouw JACOBA werd terstond in *Henegouwen*, na haar's Vaders dood, en wel door toedoen van den Hertog van *Bourgondie*, als Gravinne gehuldigd; de *Hoekschen* zogten haar ook zoo dra zy in *Holland* gekoomen was, in 't bewind te doen stellen, gelyk zy ook in alle Steden, uitgezondert te *Dordrecht*, erkend, en elks voorrecht en handvest door haar bevestigt werdt. Maar haar Vaderlyke Oom JAN de ELECT, of de verkooren Bisschop van *Luik*, met de *Kabeljauwschen* samenspannende, en den Geestelyken staat nu verlaten hebbende, zocht zig in de Regeering, of als Graaf; of ten minsten als Ruwaard en Voogd in te dringen. De Steden *Dordrecht* en *Breille* erkenden hem voor *Ruwaard*; doch het mislukte hem, om *Gorinchem* met geweld te verzekeren.

In de Lente des Jaars 1418. werd Vrouw JACOBA, onder verlof van Paus MARTYN V. aan haaren vollen Neef JAN, Hertog van *Braband* uitgehuwlykt; en deeze Hertog sedert ook, in de Steden en ten platten Lande, als Graave van *Holland* en *Zeeland* ingehuldigd. In 't zelfde Jaar sloeg deeze nieuwe Graaf het beleg voor *Dordrecht*, welk door Hertog JAN van BEYEREN met groote voorrechten was begunstigd; doch na zes weeken belegerens, werdt het beleg weder opgebrooken; waar na JAN van BEYEREN, op den 10. van wynmaand, *Rotterdam* by verrassing innam; en door een verdrag in het volgende Jaar met zyne nichte geslooten, werdt hem het bewind over een gedeelte van *Zuidholland* afgestaan. Maar niet te vreden met dat gezag, nam hy zyn slag waar, terwyl de Hertog JAN, en zyne Vrouw JACOBA na *Braband* vertrokken waaren, om een gevaarlyke tweedragt aldaar te stillen; die hy al-

daar zelve ook hadt weeten aan te stooken., want hy verstoutte zich wel haast om zyne Vrienden hier en daar op eigen gezag, met ampten te voorzien, de Regeering in sommige Steden, onder anderen te *Amsterdam*, buitens tyds geheel en al te veranderen; zoo dat *Utrecht Amersfoort* en *Leiden* mede op JAN van BEYEREN, met reden zeer gestoord, en voor diergelyken indrang vrezende, met elkander een verbond van onderlinge bescherming slooten.

De beide eerste gemelde Steden, verklaarden hem zelfs op den 28. April 1420. den Oorlog, en begonden de vyandelykheden door het neemen en vernielen van verscheide sloten der *Kabeljauwschen*, waar na zy eene bezetting in *Leiden* wierpen, welk eerlang een beleg van negen weken tegen den Hertog uithieldt, doch zich toen by verdrag overgaf, en hem, als *Ruwaard* hulde deedt, en 't Burggraafschap der Stad aan hem afstond, sedert welken tyd het zelve, met het Graafschap van *Holland* vereenigd gebleeven is. —— Na deezen voorspoed, sloeg JAN van BEYEREN het oog op *Braband*, welk hy na 't bemagtigen van *Geertruidenberg*, introk, doch 'er niet veel anders uitvoerde dan *Lillo* en *Zandvliet* te plunderen, waar na hy een bestand sloot, en weder aftrok.

Onderwyl hadt het slappe bestier van den Hertog van *Braband*, zyne lichaams zwakheid, en zyne onwettige verkeering met de Dogter van een *Brabantsch* Edelman, zulk een afkeer tegen hem, in zyne schoone, kloekmoedige en verstandige Gemalinne JACOBA verwekt, dat zy, die hem met tegenzin, op den aandrang haarer Moeder en Vrienden, genomen hadt, nu haare gedachten liet gaan over eene scheiding van hem, en over een ander huwelyk, welk zy vervolgens ook aanging, na de Pauselyke dispensatie ontvangen te hebben,

met

met HUMPHRAY, Hertog van *Glocbester*, Broeder van Koning HENRIK V. van *Engeland*.

JAN van BEYEREN hadt ondertusschen het bewind over *Holland* en *Zeeland*, voor zich zo wel verzekerd, dat hy zelve zich met vrucht van de onlusten in *Friesland* bediende, om door middel der *Schieringers*, welken aanhang hy styfde, mede aldaar zyn gezag meer en meer uit te breiden. Hy beteugelde hunne Zeeschuimereien door een verdrag; kreeg van hun een geschenk van 50 vette Ossen, en te gelyk eene verklaaring, dat zy hem, dien ze te vooren reeds gehuldigd hadden, voor Heer wilden blyven erkennen.

Dit geschiedde in, of omtrent den Jaare 1421.; en op den 23. April van dat zelfde Jaar leed *Amsterdam*, nu reeds door den Koophandel sterk aan 't bloeijen, zeer veel door een zwaaren brand, die wel een derde deel der huizen, benevens het Raadhuis, de nieuwe Kerk, de heilige Steede, het Gasthuis, en het Begynhof verteerde. Doch veel smertelyker ramp trof *Holland en Zeeland* op St. ELISABETHS nacht, zynde den 18. van Slachtmaand in dit zelfde Jaar. Een sterke storm uit het Noordwesten, joeg het water tegen de dyken met zulk een geweld, dat de gantsche Zuidhollandsche waard onderliep, en wel 72 Dorpen verdronken, van welken meer dan 20 onder den vloed begraven bleven. Een groot getal Menschen verlooren 'er het leeven by, en de schade was zoo groot, dat veele voornaame, en zelfs adelyke Luiden, tot de uiterste armoede gebragt, hun brood of buiten 's Lands zoeken, of hier bedelen moesten. Men zegt dat *Dordrecht* met het stuk Lands, waar op het stond, als toen van het vaste land van *Zuidholland* afgerukt geworden is.

In Ao. 1423. kwam Vrouw JACOBA met haaren *Engelschen* Gemaal in *Henegouwen*, daar zy zich van alle de Steden met geweld verzekerden, uit-

gezonderd *Halle*, en 'er de hulde ontvingen, waar na een bestand met de *Brabanders* gemaakt werd; 't geene aan den Hertog van *Glocbester* gelegenheid gaf, om een keer naar *Frankryk* te doen. Hy liet zyne Gemalin te *Bergen*, doch nauwelyks was hy vertrokken, of de *Brabanders* schonden het verdrag, en ligtten Vrouw JACOBA, op den 13. Juny 1424. van daar, stellende haar den Hertog FILIPS van BOURGONDIE haaren Oom in handen, die haar naar *Gent* voerde, daar zy omtrent drie maanden bewaard werd, doch toen haare wachters verschalkte, en in Manskleederen te paarde, naar *Antwerpen*, en van daar naar *Woudrichem* vlugtte, daar zy door JAN van VIANE ontvangen, naar *Oudewater*, *Schoonhoven en Gouda* gevoerd, en aldaar voor Gravinne erkend werd. Het Slot te *Schoonhoven* ging eenigen tyd daar na by verdrag over, tot haare party; na dat de Burgtzaten lyf en goed bedongen hadden, uitgenoomen ALBRECHT of ARNOLD BEILING, die veroordeelt werd, om levende in de aarde gedolven te worden. Voor af kreeg hy, op zyn woord van eere, eene maand verlof, tot het beschikken zyner zaaken, en keerde toen als een andere *Regulus*, ten bestemden tyde weder, wanneer het vonnis op een Molenwerf, even buiten de Stad aan hem uitgevoerd werdt.

Op den 6. January 1425. overleed Hertog JAN van BEYEREN, aan vergift, door Hr. JAN van VLIET een zyner gemeenzaame vrienden, hem ingegeeven, zoo men wil; terwyl andere melden, dat MARGAREET van BOURGONDIE, Gravinne Weduwe van *Holland*, verdacht gehouden werdt, van deel aan 's Hertogen dood gehad te hebben. Dit sterfgeval veroorzaakte, dat de Hertog JAN van BRABAND, (in plaatze van JACOBA, van wiens recht hier toe niets gewaagt word) door de Edelen en Steden alomme als Graaf gehuldigd; en

FI-

FILIPS van BOURGONDIE als *Ruwaard* en *Oir* aangenoomen en erkend werd. — JACOB van GAASBEEK voorts tot Stedehouder aangesteld zynde, sloeg het beleg voor *Schoonboven*, welk zes Maanden duurde, en toen na 't sluiten van een bestand voor zes weeken, opgebrooken werdt. JACOBA had ondertusschen den *IJsseldyk* doen doorsteeken; en daar door *Schieland* onder water gezet, en *Gouda* van den eenen kant gedekt. Van de andere zyde dreigden de *Kabeljauwschen* de Stad te zullen aanvallen, doch zy tastte dezelven by *Alfen*, op den 21. October zoo gelukkig aan, dat zy 'er de overwinning op behaalde; en met veele gevangenen, en de banieren der Steden *Leiden*, *Haarlem*, *Amsterdam*, en anderen naar *Gouda* te rug keerde.

In den volgenden Jaare 1426. leedt haare party in een gevecht by *Brouwershaven* op den 13. January een zwaare nederlaag; en zy belegerde *Haarlem* ook tot tweemaal toe te vergeefs, hoewel zy, in een gevecht by *Alfen*, de *Kabeljauwschen* onder JAN van UITKERKE, vervolgens derwyze sloeg, dat 'er wel vyf honderd van bleeven. Ook liepen de Kennemers, die het met haar hielden, gantsch *Schieland*, *Waterland* en *Westfriesland* af, doch voor *Hoorn* werden zy gestuit, verslaagen en op de vlugt gejaagd. FILIPS van BOURGONDIE strafte hen ook over deezen opstand, met eene altoosduurende belasting, en leidde uitheemsche bezetting in de Steden, die hem getrouw gebleeven waaren; welk genoeg toonde hoe willekeurig hy haar regeeren zoude, zoo dra hy volstrekt meester van het Land geworden was.

Vrouw JACOBA zag nu haare zaaken zoo verre verloopen, vooral in den volgenden Jaare 1427. na dat haare party in een Zeeslag by *Wieringen* zeer groot verlies geleeden hadt, en zy zich van haaren Man in *Engeland*, die nu een ander getrouwd

rouwd hadt, verlaaten bevond; en van haaren Oom met een beleg binnen *Gouda* gedreigd werd, dat zy raadzaam oordeelde, een verdrag met den zelven aan te gaan, waar by zy de regeering van *Holland* aan hem overlaaten, en belooven moest van zich niet, zonder zyne toestemming, in den echt te zullen begeeven. Dit verdrag, waar by zy FILIPS voor *Ruwaard* erkende, en zich met den blooten naam van Gravinne vergenoegde, was den 3. July 1428. te *Delft* getekend.

Terstond na het treffen van deezen zoen begon men zich hier te Lande, met allen ernst op het voortzetten des handels, de zenuw van den Staat, toe te leggen. De *Noord Hollanders* in 't byzonder te *Hoorn* en *Enkbuizen* zetteden de Haringvisschery zeer sterk voort; na dat het kaken en zouten van den haring, al voor 't einde van de voorgaande Eeuw, door WILLEM BEUKELSZOON van BIERVLIET in *Vlaanderen* was uitgevonden; waar na in Ao. 1416. het eerste groote Haringnet te *Hoorn* gebreid was. Van toen af begon men, daar en te *Enkbuizen* met grooter Scheepen, buizen genoemd, ten haring te vaaren, en deeze Vaart is, sedert, zoo sterk toegenoomen, dat zy hier te Lande, den naam van de *groote Visschery* gekreegen heeft. — De Vaart naar 't Noorden en de Oostzee bloeide thans ook sterk in *Holland* en *Zeeland*, en verscheide Nederlandsche Steden hielden met elkander nu en dan algemeene Byeenkomsten, tot nut van den algemeenen Koophandel. Ook werden veelen derzelven begreepen in het verbond, bekend by den naam van *Hanze-verbond*, te *Lubek* in den Jaare 1418. geslooten, tot voortzetting en verzekering des handels in de verbonden Steden, en tot bewaaringe van dienste in dezelve.

Ook werd in of omtrent den Jaare 1428. hier te Lande, de loffelyke Drukkonst door LAURENS JANSZ

JANSZ KOSTER, te *Haarlem* alwaar hy in Ao. 1431. schepen was, uitgevonden; want dees begon eerst de boeken of schriften tot Letters te snyden, en zoo regels wyze op pagier te drukken, tot nut van zyn Dogters Kinderen, welker Man THOMAS PIETERSZOON hem een dikker en taaijer Inkt hielp uitvinden. Ook werden de houte Letters in looden en tinnen veranderd. Men ondernam geheele Boeken te drukken; onder welken de Spraakkunst van DONATUS, en de *Spiegel onzer behoudenisse* te tellen zyn; gelyk uit de nieuwheid der Kunst, met een opslag van 't oog te bespeuren is. Deeze Kunst bragt haaren Vinder groote winsten aan, die wel haast meer Werkvolk moest in dienst neemen, onder welken eenen zekeren JAN wiens toenaam niet te melden is, die op eenen Kersnagt, de Letters en ander Drukgereedschap heimelyk by een gepakt heeft, en met het zelve over *Amsterdam* naar *Duitschland* gevlugt is. Men heeft naderhand gemeend dat dees JAN FUST, of FAUST, of GUTTENBERGER geweest is, die te *Mentz* niet lange hier na, de Drukkunst heeft geoeffend. JUNIUS verhaalt, deeze Letterdievery uit den mond van twee geloofwaardigen verstaan te hebben, die dezelve verstaan hadden, uit den mond van CORNELIS de BOEKBINDER, die verscheide maanden by den Letterdief geslaapen hadt; en die in Ao. 1485. nog in de kruisstraat te *Haarlem* woonde. Sederd werd deeze Kunst nog te *Haarlem* geoeffend; en na dien tyd is de Kunst over gantsch *Europa* verspreid, en in en buiten de *Nederlanden* tot volkomenheid gebragt, dewyl men in *Duitschland* al vroeg op het verbeteren deezer nutte uitvinding heeft toegelegd.

VROUW JACOBA, (om weder tot haar te rug te keeren) hadt zich nu gemeenlyk, na datze buiten 't bewind gesteld was, te *Goes* in *Zuidbeveland*, en somtyds ook in den *Hage* in *Holland* opge-

gehouden. Men vind dat zy op de eerstgemelde plaatze de Papegaai met den kruisboog afgeschoten hebbende, tot Koninginne der bende verklaard, en met geschenken door de Landluiden vereerd werdt, waar mede zy zeer vermaakt was. Doch haare inkomsten reikten nauwlyks toe tot haar onderhoud, en dikwils werd zy door haare *Hoekſche* Vrienden met geld ondersteund. En toen deeze hunne handen slooten, bood FRANK van BORSELEN Stadhouder van *Holland* en *Zeeland*, haar op zulk eene heusche en verpligtende wyze, dat 'er haar hart door getroffen werdt; waar op wel haast een heimelyk huwelyk volgde, welk dra ontdekt, en toen door PHILIPS de gelegenheid waar genoomen werdt, om JACOBA, over het schenden haarer belofte, met geweld aan te tasten, en van den naam van Gravinne het eenige teken van aanzien, welk haar nog overschoot, te berooven. Terstond gaf hy bevel, om FRANK van BORSELEN in stilte uit den *Hage* te ligten, en naar het slot *Rupelmonde* in *Vlaanderen* te brengen, welk JACOBA te laate te weeten kreeg, om het te kunnen beletten.

Terstond liet PHILIPS het gerucht loopen, als of FRANK den dood tot straffe van zyn misdryf te wagten hadt; dies JACOBA geen tyd verzuimde, om onder middeling van FREDRIK, Graave van *Meurs*, met PHILIPS in onderhandeling te treden. Dees konde echter voor haar niet anders bedingen, dan dat haar voor 't afstaan van *Henegouwen Holland*, *Zeeland* en *Westfriesland*, en van den naam van Gravinne, alleenlyk de heerlykheden van *Voorne*, *Zuidbeveland* en *Tholen*, nevens de Tollen van *Holland* en *Zeeland*, geduurende haar leven, werden toegelegd. Doch indien PHILIPS voor haar stierf, zoude zy weder in 't bezit haarer Graafschappen treeden. --- BORSELEN daar na geslaakt zynde, werd met het Graafschap van

Observant geduurende zyn leven, en naderhand ook met de Vliesorde beschonken, doch zyn Stadhouderschap hem ontnoomen. Ook verkreeg hy het houtvesterschap over den Haarlemmerhout en de Wildernissen in *Holland*, op eene wedde slegts van 70 Nobelen in 't Jaar, waar uit hy nog de bedienden der Wildernissen betaalen moest.

Na 't opentlyk voltrekken van haar huwelyk met Frank van Borselen, vindt men weinig meer van haar aangetekend. Zy leefde ook niet lange daar na; en bragt haare rampspoedige dagen, meest op het slot *Teylingen* in *Rhynland* by *Sassenheim*, door, alwaar zy als houtvesterin vry woonen mogt. Hier sleet zy den tyd, met het maaken van aarde Kannetjes, by de liefhebbers met den naam van Vrouw Jacoba's kruikjes bekend, en van welken 'er nog eenigen, veele Jaaren naderhand, in de Vyvers van het slot zyn gevonden. Met zulk en diergelyk werk bezig zynde, overleedt zy aan de Teering, op den 8. Octob. 1436. in 't 36. Jaar haares ouderdoms; zonder by haaren vierden Man, zoo min als by de drie voorigen eenig kind geteeld te hebben. Met haaren dood vervielen de heerlykheeden van *Tholen* en *Zuidbeveland* weder aan de Graaflykheid.

Zoo ooit iemand, was het in der daad, Jacoba, die alle ongeluk in 't huwelyk bezuurde, tweemaal den zin haarer Vrienden hebbende moeten opvolgen, werdt zy door beide die huwelyken zeer in haare goederen benadeeld; en tweemaal naar eigen goeddunken gehuwd zynde, was zy niet min ongelukkig; want de Hertog van *Glocbester* konde haar belang niet bevorderen, om dat het *Engelsche* hem zulks niet toeliet; en om dat hy eene Ligtekooi koos boven zyne aanzienlyke en schoone Vrouwe. Dus werdt deeze Gravinne geheel afhankelyk van Hertog Philips, die, na haar laatste huwelyk, zich ook van alle haare Graafschap-

schappen meester maakte, en den Landzaat wel haast deed ondervinden wat het in hadt, door eenen magtigen Graave geregeerd te worden; als die eerlange genoodzaakt werden in uitheemsche Oorlogen deel te neemen, die hen in zwaare schulden deeden vervallen. In Ao. 1436. wikkelde hy hen in een Oorlog met *Engeland*; doch het wederzydsch belang van den Koophandel drong onzen en den *Engelschen* Landaart om over een bestand te handelen, welk alleen de Kooplieden betreffen zoude; doch deeze onderhandeling werdt slepende gehouden tot in Ao. 1443. en de kryg duurde nog, toen men de onzen in een Oorlog zag geraaken, met de *Oostersche* Steden, uit hoofde van schade, door de onzen aan die van *Lubek* toegebragt, waarom deeze eensslags in Ao. 1437. alle de *Hollandsche* en *Zeeuwsche* Schepen, die in de *Oostersche* haavenen liepen, besloegen, en alles wegnamen wat zy van ons op Zee aantroffen; wordende de Scheepen in den grond geboord; de goederen prys verklaart, en het bootsvolk gevangen gezet. Een verlies welk de Landzaten in 't gemeen, zoo wel als de Kooplieden in 't byzonder, zeer drukte. Want daar was hier, na een zwaare overstrooming der *Betuwe* en van het Sticht, in Ao. 1436. eene groote duurte gevolgt, die in Ao. 1437. zoo toenam, dat men voor een Roggenbrood van vyf ponden, vier en een halve groot, en voor een schepel Rogge een gouden Ryder betaalen moest. De ramp nu aan de *Oostersche* Vloot toegebragt, vergrootte de duurte, en gaf hier en daar aanleiding tot opschuddingen, want toen rees het Roggenbrood tot een halve gulden. Na een wederzydschen mischvalligen Oorlog, meest in Zekaperyen gevoerd te hebben, trof men den 23. Aug. 1441. een tienjaarig bestand met de *Handze* Steden, waar door de vaart op de *Oostzee* hersteld, en de aanvoering van Graanen op den

ou-

ouden voet herbragt werd. — In 't volgende jaar zag Hertog FILIPS na den dood van Vrouwe MARGARETE van BOURGONDIEN zyne Zuster, zyne heerlykheden nog meer vergrooten; en wy zullen hem, in 't overige zyner Bedryven vervolgens nog nader bezien, en leeren kunnen, in ons naast volgend Uittrekzel.

III. HOOFDSTUK.

HEDENDAAGSCHE HISTORIE, of het vervolg van de ALGEMEENE HISTORIE, beschreeven door een Gezelschap van Geleerde Mannen in Engeland, *uit het Engelsch vertaald, met Kaarten en Plaaten, zestien stukken in Quarto, te* Leiden *by* P. van der EYK, *en te* Amsterdam *by* G. de GROOT *en* P. SCHOUTEN, 1760--1768. *De Prys is f* 42:0:0.

DE ALGEMEENE HISTORIE is een Werk zoo wel bekend, en zoo gunstig in ons Vaderland ontvangen, dat wy 'er niets van behoeven te zeggen. Zy wierd in *Engeland* door een Gezelschap van Geleerde Mannen opgesteld en voltooid, om ons de gebeurtenissen en lotgevallen der oude Volkeren te leeren; en niets ontbrak 'er aan dan een vervolg der Hedendaagsche. Dit Werk is ook daar na ondernoomen, en wordt nog voortgezet. Dan naardien men de oude ALGEMEENE HISTORIE in onze Taal hadt overgebragt, was het niet min nodig ons ook eene Vertaaling van de HEDENDAAGSCHE te bezorgen. De Hr. H.

BESSELING, in leeven Boekhandelaar te *Utrecht*, ondernam deezen gewigtigen arbeid; doch hy heeft niet meer dan *vier* ſtukken in 't licht mogen brengen. Van te groot belang was het Werk om het te laaten ſteeken: gelukkig viel het in de handen van de bovengemelde Boekhandelaaren te *Leiden* en *Amſterdam*, die aan de Geleerde Waereld een byzonderen dienſt willende doen, zich te zamen vereenigden om het begonnen werk te vervolgen, en jaarlyks ten minſten drie ſtukken uit te geeven. Aan hun is men dan verſchuldigd, dat de uitgaave zoo ſpoedig thans voortgezet wordt, 't welk, gelyk wy hun in 't openbaar verzekeren, aan alle de Leezers van het zelve ten hoogſten gevalt. De Hr. BESSELING hadt begonnen met de Hiſtorie der *Ooſterſche* Volken, en wel byzonder met die der *Arabieren*, welke laatſte de tegenwoordige uitgeevers ook vervolgd hebben; doch bemerkende, dat ſommigen zoo hoogen prys niet ſtelden, in de lotgevallen der *Ooſterſche* zaaken, hoewel anderen die zoo hoog als die der *Europiſche* Volken ſchatten, zoo hebben zy verſtandig beſlooten om voortaan beurtelings, nu een Deel van de *Europiſche*, en dan van de *Aziatiſche* en *Africaanſche* Hiſtorie uit te geeven, waar in zy hun woord houden.

Wy hebben dus van de *Ooſterſche* Hiſtorie V. Deelen in X, en van de *Europiſche* III Deelen in VI ſtukken ontvangen, en begeert de Lezer te weeten op welk eene wyze dit geheele Werk zal afloopen, hy kan de algemeene Schets nazien, die voor het I. Deel der *Ooſterſche* Hiſtorie geplaatſt is; te weeten, men begint met de *Arabieren*, en dus wordt het leeven van MOHAMMED en zyne opvolgers eerſt beſchreeven; en dan volgen de Algemeene Hiſtorien van de *Turken*, van de *Seljuks* in *Perſien*, van de *Moguls*, van *Tamerlan* en deszelfs opvolgers, van de *Schachs* in *Perſie*, van de *Ara-*

Arabische Koningen in *Ormuz*, van de *Turkomannen* en *Usbeks*, van den grooten *Mogul*, van de verdere Landen in *Indiën*, die van *Oost Tartarye*, die van *China* en *Japan*; de Berigten van de *Europische* Maatschappyen in *Oostindiën*; de Historie van het *Othmansche* Ryk, het vervolg van de Historie der *Jooden*, de Historie van *Africa*, *Egypte*, *Ethiopie*, en van de andere Landen en Kusten van *Africa*.

Dan zal hier op de *Europische* Historie beginnen met de staaten van het Zuider gedeelte; en dus eerstelyk de Historie van *Spanje*, daar na die van *Portugal*, *Frankryk*, van *Faramond* af tot nu toe; van de Koningen van *Italie*, der *Pausen*, der *Republiken Venetie*, *Genua*, enz. der Koningryken *Napels*, *Sicilien*, *Sardinien* en *Korsica*; der Hertogdommen *Milaan*, *Florence*, *Modene*, *Mantua*, *Parma*, *Savooye* en de *Zwitsersche Kantons*.

De Noordergedeelten van *Europa* zullen dan volgen, als het Westersche Keizerryk, de verscheiden kreitsen van het Duitsche Ryk, *Bohemen*, *Hongaryen*, *Engeland* en *Walles*, *Schotland* en *Ierland*, *Holland* en hun Stadhouders, *Bourgonje*, *Lotthaaringen*, *Denemarken*, *Noorwegen*, *Zweeden*, *Pruisschen*, *Poolen*, *Rusland*, enz. alles tot deezen tyd.

Hier na zal men een overstap doen, tot de ontdekking van *America*, met de Historien van *Mexico Peru*, en de bezittingen der *Europeëren* in dat Waerelddeel.

Ten laatsten zal hier by koomen een *Supplement* of vervullend Deel, behelzende de Historie van zeer veele byzondere Volken, Ryken en Staaten, die men in de voorige deelen niet voegzaam heeft kunnen plaatzen, als die der *Aglabieten*, *Emirs*, *Moorsche Koningen* in *Spanjen*, *Mamluks*, *Circassiers*, enz. Ook zullen alle de veranderingen, verbeteringen en byvoegingen, zoo ten opzigt

der *Aloude* als *Hedendaagsche Historie* in dit Deel geplaatst worden.

Uit deeze verkorte Schets blykt dan den Leezer genoegzaam, dat men een Werk begonnen heeft en voltooijen wil, wiens weergaê tot nog toe in de Waereld niet is; namelyk eene *Algemeene Geschiedenis* van alle Volken des geheelen Aardbodems, geene uitgezonderd, van het begin der Waereld tot nu toe, getrokken uit ontelbaare Boeken van allerhande Volken Tyden en Taalen; verzameld met oordeel, opgesteld met order, beschreeven met een goeden styl, en vertaald in zuiver Nederduitsch: en alles naar waarheid, zoo veel het Menschelyk vermogen toelaat. Een Werk welk ongetwyffeld, nooit weer op nieuw herhaald zal worden, eendeels om dat het geen arbeid is van een enkel mensch; maar van een gantsch genoodschap van veele Mannen, uitmuntende in kennisse van allerleye Taalen, in geleerdheid en andere bekwaamheden, die daar toe ontelbaare zeldzaame en kostelyke Boeken en handschriften hebben: anderdeels om dat, welke byvoegingen of verbeteringen men daar omtrent ooit zou willen maaken, dit Werk steeds als een grond en voorbeeld zal moeten gesteld worden en blyven, en dus altyd stand houden.

Verlangt onze Leezer te weeten, welke van de bovengenoemde Historien in onze Taal thans uitgegeeven zyn, wy zyn vaardig hem dit volgende berigt 'er van te geeven.

In het eerste stuk der *Oostersche* Historie vindt men het leeven van *Mohammed*; in het 2. de Historie der *Arabieren* onder de drie eerste *Khalifs*, de onmidlyke opvolgers van *Mohammed*; in 't 3. dezelfde Historie onder 40; in 't 4. onder 20; in het 5. onder 14; en in het 6. stuk onder de zes laatste *Khalifs*. Hier op begint in het 7. 8. 9. en 10. stuk de algemeene Historie der *Turken*, *Seljukken*

jukken, *Moguls en Tartaaren*, onder de Regeering van *Tamerlan*, en die der *Schachs* in *Persie*, en der *Turkomannen*, *Usbeks*, enz.

De *Europische Historie* vervat in 't eerste stuk de Historie der *Visigotthen* in *Spanje*, in 't 2. die van *Leon* en *Kastilie*, in 't 3. en 4. die van *Arragon*, en *Spanje* van 1453. tot op deezen tegenwoordigen tyd, en in het 5. en 6. stuk die van *Portugal* en *Navarre*.

Eer de Leezer overgaat tot de Historie der *Arabieren*, en wel byzonder tot de Levensbeschryving van *Mohammed*, heeft men niet alleen nodig geagt de redenen op te geeven, waarom men dezelve vooraan geplaatst en zoo breedvoerig uitgewerkt, maar ook uit welke bronnen men geschept heeft; en men ziet uit die berigten, dat men niets gespaard heeft, om van *Mohammeds* leeven het volkomenste en volledigste stuk te geeven, als 'er nog ooit in eenige *Europische* Taale in 't licht verscheenen is, waarom wy daar van eene korte Schets den Leezer zullen aanbieden.

Volgens de *Oostersche* Schryvers is *Mohammed* afgestamd van *Ismaël*: hoe zyne Geslachtrekening moet opgemaakt worden, is eene zaak die hier zeer breedvoerig onderzogt word. Veele wonderwerken met naame hier genoemd, vielen, zeggen ze, by zyne geboorte voor, in 't Jaar 578. en de Musulmannen stellen dezelve voor, als zweemende naar die van onzen Heiland Jesus. Vroeg verloor hy zyn Vader, en in zyn zesde jaar zyn Moeder. Grooter geworden, deedt hy een reis naar *Syrie*, waar hy een Klooster bezoekende, een Nestoriaanschen Monnik vondt, die hem zyne toekomende grootheid voorspelde. Volgens de Christelyke Schryvers hadt hy een slegt karacter, hoewel Mr. Sale hem verdedigt heeft. In zyn 14. Jaar deedt hy zyn eersten Veldtogt, en toonde reeds groote schranderheid te bezitten.

In zyn 25. Jaar trouwde hy KHADIJAK, een ryke en edele Weduwe, leefde daar door 15 Jaaren op zyn gemak, en dreef waarſchynlyk Koophandel; doch verloor intuſſchen nooit uit het oog zyn groot ontwerp, om een niewen Godsdienſt onder de *Arabiers* in te voeren. Door den Koophandel kreeg hy kennis van de Leerſtukken der Jooden, en de verſcheide Gezinten der Chriſtenen, die toen jammerlyk verdeeld waaren, en alzoo hy den geweldigen haat tuſſchen de eerſte en laatſte bemerkte, dagt hy het kragtigſte middel om zich groot te maaken, te zyn, een nieuwen Godsdienſt in te voeren, die de ondeugenſte Jooden Chriſtenen en Heidenen bekooren kon: dus werdt zyn aanſlag met liſt beleid; doch hy gaf meeſt agt om zyne leerſtukken in te rigten, naar den bedorven ſmaak der *Arabieren*, waar door dan het *Mohammedaansdom*, nog geholpen door eenige andere oorzaaken, van de Schryvers hier vermeld, zoo ſnellen voortgang gemaakt heeft. Ten dien einde begon hy, 40 Jaaren oud zynde, eerſt voor te wenden zyne Godlyke zending, deelde dit nieuws aanſtonds aan zyne huisvrouw, en deeze aan haaren Neef mede, die een Christen zynde, en in 't O. Teſtament tamelyk ervaaren, haar betuigde dat MOSES van hem geprofeteerd hadt. Hy kreeg daar op eenigen aanhang, en maakte toen geen langer geheim van zyne zendinge. De *Arabiſche* ſtamme *Koreiſch* kantten zich in den beginne daar tegen aan, en ſchoon *Hamza* en *Omar*, *Mohammeds* party koozen en bekend werden, werden egter zyne navolgers zoo vervolgt, dat ze naar *Ethiopie* moeſten vlugten. Hier na verloor *Mohammed* zynen Oom en zyne Huisvrouw, en op het einde van het 10. Jaar zyner zendinge, deedt hy, zegt men, een Wonderwerk, 't welk veelen bekeerde: niet te min, de *Koreiſch* vielen hem laſtiger dan voorheen, 't geen hem nood-

noodzaakte *Medina* te verlaaten, en naar *Mekka* te vertrekken, waar hy vrymoedig tegen de Afgodery predikte, 't welk de *Ansars* won. Ten deezen tyde viel *Mohammeds* beroemde nachtreize naar den Hemel voor, welke hier uit oorspronkelyke stukken breedvoerig wordt verhaald; welke reize de Musulmans gelooven lighaamelyk door hem volbragt te zyn. In den beginne kwam ze veelen ongerymd voor, doch *Abu Beker* stond voor de waarheid in, en deedt hem daar door een grooten dienst; doch de Musulmans koomen zonderling niet over een omtrent de wyze, hoe *Mohammed*, met den Engel Gabriël, door zeven Hemelen doorgegaan zynde, God gezien hebbe. Hier na zwoeren verscheide Inwooners van *Mekka* getrouwheid aan den gewaanden Profeet, 't geen hem bewoog, zyn aanhang zoo versterkt ziende, het masker af te ligten, en zyne waare gevoelens, ten opzigt van de middelen der hervorminge te ontdekken. Tot nu toe hadt hy zyne Leer alleen door overtuiging voortgeplant, dit wilde hy nu door dwang doen: ten dien einde gaf hy voor, verlof te hebben om zich te verdedigen; maar de *Koreisch* bevindende, hoe verre hy zynen invloed, in weerwil van hun tegenstand, hadt uitgebreid, spanden te zamen om hem te dooden. *Mohammed* week eerst in een hol van den berg *Thur*, voorgeevende geen Goddelyk verlof te hebben om *Mekka* te verlaaten, maakte daar na te *Koba*, werwaards hy trok, verscheide aankomelingen en trok naar *Medina*, waar hy door alle gevaaren heen behouden aankwam, en daar een Moskeé bouwde. Hy 't Volk hem genegen vindende, arbeidde hier aan 't voltooijen van zyn nieuwen Godsdienst, trouwde met *Agescha*, vereenigde de *Mohajerin* en *Ansars*, veranderde de *Kebla*, en bestemde de maand *Ramandan* tot een vasten. Doch niets lei meer den grondslag to

zyne grootheid, dan het winnen van een Veldslag van *Bedr*, op eene Karavane van de *Koreisch*, en het verstrooijen van *Banu Solaim*, enz. kort na zyne vestiging te *Medina* hadt hy den Jooden veele voorregten en vrye Godsdienstoeffening vergund; doch in een opstand door hen verwekt, hen overwonnen hebbende, zondt hy ze allen in ballingschap naar *Syrie*, en verrykte zich met hunne goederen: daar na trouwde hy *Haffa*, en maakte zich vervolgens meester van eene Karavaane der *Koreisch*, welke in het volgende jaar hun verlies willende wreeken, met een Leger tegen hem te Velde kwamen, en hem ook versloegen, 't welk wel gevolgd wierd door eene Wapenschorsing, maar onder zyne navolgers zoo veel morren verwekte, dat hy om dit te stillen verklaaren moest, dat de zonden der zynen, oorzaak waaren van het verliezen des Veldslags; en voorts stelde hy, ten opzigt der geenen, die gesneuveld waaren: dat de tyd des doods van God bepaald was, en zy, al waaren ze thuis gebleeven, hun noodlot niet hadden kunnen vermyden, doch nu het voorregt hadden van te sterven als Martelaars voor het geloof, en daarom ook in den Hemel overgevoerd waaren.

Hier na plonderde hy de *Asadieten*, deedt een zyner vyanden vermoorden, zondt zendelingen naar eenige Steden, om haar in zynen nieuwen Godsdienst te onderwyzen, en ondernam een krygstogt tegen de Joodsche stamme van *Al Nadir*. Ten deezen tyde verbood hy zyne navolgers het gebruik van wyn, om alle krakeelen en verzuim van Godsdienst voor te koomen. Hier na trouwde hy nog twee Vrouwen; deedt verscheide krygstogten, doch raakte in groote verlegenheid, wyl de *Koreisch* en de *Jooden* hem met een beleg van *Medina* dreigden, en ook uitvoerden, maar hy redde zich uit het gevaar met de hoofden des vy-

vyandelyken Legers om te koopen of te verleiden: hier na gaf hy voor, last te hebben van den Engel GABRIËL, de *Koreischieten* uit te roeijen, 't welk hy daar op met groote barbaarsheid en godloosheid uitvoerde, behoudende uit de gevangene eene schoone jonge Juffer voor zich zelven, en trouwde nog daar na de huisvrouw van een vrygemaakten slaaf, welk huwelyk hy met groote plegtigheid vierde, doch zommigen der zynen veel aanstoot gaf; maar om alle kwaade indrukfels te stuiten, wendde hy voor, dat GOD zyn bedryf had goedgekeurd.

In het volgende Jaar versloeg hy eene bende *Arabieren*, ondernam vervolgens verscheiden krygstogten, vermeesterde eene ryke Karavaane, en zondt een *Agent* naar *Konstantinopoole* aan Keizer *Heraklius*, om verlof te verkrygen, van met zyne onderdaanen Koophandel te dryven, 't welk hem aanstonds vergund werdt. Hier na trouwde hy wederom eene nieuwe Vrouw, en eene zyner voorige van overspel betigt zynde, baarde hem dat niet weinig moeite, doch hy gaf voor, eene openbaaring uit den Hemel gekreegen te hebben, dat ze onschuldig was, en maakte daar door haare beschuldigers zelve eerloos. Na verscheide nieuwe gelukkige krygstogten, nodigde hy de nabuurige Vorsten, om zyne Leer te omhelzen in brieven, verzegeld met een zilver zegel, waar op in drie regelen gegraveerd waaren de volgende woorden: *Mohammed, de Apostel van* GOD. Ingevolge van die werd de Koning van *Persie*, de Keizer HERAKLIUS, de Landvoogd van *Egypte*, de Koningen van *Etbiopie*, *Ghassan*, *Jamama* en *Bahrein* daar toe aangezogd, waar toe ook sommigen van hun overgingen. Hier na deedt hy verscheide Veldtogten, trouwde wederom twee andere Vrouwen, en maakte zich daar en boven nog schuldig aan hoerery, met eene Koptische slavinne. Thans stelde hy ook de beroemde Bede-

vaart naar *Mekka* in, waar hy plegtige offerhande deedt, en met genoegen zag, drie der aanzienlykste onder de *Koreisch* zyne Leer omhelzen. Vervolgens worden zyne menigvuldige Oorlogsbedryven hier naauwkeurig geboekt, en van zyne Bedevaart der vaar welzegginge na *Mekka*, in Gezelschap van 90000, of gelyk andere zeggen van 114000 menschen, welke plaats by deeze gelegenheid breedvoerig wordt beschreeven, verslag gedaan, gelyk ook van den Arabischen Almanak, dien hy veranderde, en meer andere bedryven: eindelyk word deeze rol des bedriegers geëindigd, want ten laatsten werdt hy ziek door een hevige pyn in het hoofd, verzeld van koorts, welke kwaal verergerde, door den opstand van twee bedriegers, die ook begonnen hadden voor Propheeten te speelen. De kwaal zelve hadt hy gekregen door een vergift, te *Khaibar* hem ingegeeven, en schoon hy somtyds in zwaare pynen eenige verligting gevoelde, zelfs zoo, dat hy in de Moskeé tot op drie daagen voor zyn dood den dienst nog verrigtte, stierf hy na veele doods benauwdheden den 17. Juny des Jaars 632.

De Schryvers van dit Werk geeven ons in het slot van dit Deel, een berigt van 't geen 'er onder 't Volk na zynen dood gebeurde, van zyn ouderdom, begraving en grafstede, met eene beschryving van zyn Persoon, aart en hoedanigheden, nevens een berigt van zyne 12 Vrouwen, 5 byzitten, Kinderen, Secretarissen, Medegezellen, Wapenen, Voorregten, die hy boven alle Musulmannen van God, gezegd word, genooten te hebben, waar van we hier eene groote lyst vinden, doch welke stukken niet geschetst kunnen worden.

Dus meenen we genoeg gezegd te hebben om dit Werk kenbaar te maaken. De Leezer vergenoege zich ditmaal met dit stuk uit de *Asiatische* Historie, wy zullen hem daar na een uit de *Europische* aanbieden, op dat het Werk van die geleerdheid ten algemeenen nutte diene.

IV. HOOFD-

IV. HOOFDSTUK.

UITGEZOGTE VERHANDELINGEN uit de nieuwste Werken van de Societeiten der Weetenschappen in Europa, en van andere geleerde Mannen, met Plaaten. Te Amsterdam, *by* F. Houttuyn, 1757—1765. *Ingr. Octavo, tien Deelen. De Prys is f* 36 : — : —.

De verbazende vorderingen, die men sedert omtrent anderhalve Eeuw in de Natuurlyke Wysbegeerte heeft gemaakt, vergeleken met den geringen en somtyds beuzelagtigen arbeid der ouden, moet elk een verwonderd doen staan, dat deeze Weetenschap zo zeer veranderd, verbeterd en gevorderd is, dat men in de laatste honderd jaaren meer gedaan heeft dan in de voorgaande zestig Eeuwen der Waereld, waar toe niet weinig geholpen hebben de geleerde Genootschappen, die in Europa zyn opgerigt; by voorbeeld de Florentynsche Academie, de Keizerlyke Academie der Natuur-onderzoekeren, de Koninglyke Sociteit van Londen, de Koninglyke Academie der Weetenschappen van Parys, Berlyn, Petersburg en Gottingen, de instelling van Bologne, enz. die een oneindig aantal van de schoonste ontdekkingen aan de Waereld medegedeeld hebben; doch alleen in haare eige Taale, en in Werken zo kostbaar, dat men een grooten schat besteeden moet om maar eenigen magtig te worden.

Om

Om egter de laatſte, nieuwſte en beſte ontdekkingen onzen Landgenooten niet te onthouden, heeft een bekwaam, oordeelkundig en ervaaren Man, die zyn naam verzwygt, ondernomen dezelve uit de gemelde Werken uit te kippen en te vertaalen, byzonder die hy dagt, voor onze Vaderlanderen de gewigtigſte en aangenaamſte te zyn.

Men vindt dan hier, in tien dikke Deelen, een zeer groot getal der wonderbaarlyſte en heerlykſte Beſchouwingen van Dieren, Planten, Aard- en Zeegewaſſen, Mynſtoffen, Verſchynzelen in de Natuur, Sterrekundige Waarneemingen, Voorſtellingen uit de Wiskunde, en Werktuigkundige Uitvindingen, Schei- Ontleed- Genees- en Heelkundige Ontdekkingen, door de grootſte en ſchranderſte Mannen van Europa voortgebragt, met oordeel uitgekoozen en kortlyk by een gebragt, zo dat men in een deel dikwils meer dan 50 Verhandelingen vindt, tuſſchen welke men ook ſommige nieuwe ſtukken, geſchreeven door de beſte Wysgeeren en Geleerden van ons Vaderland, heeft ingelaſcht, ten blyke dat het ons ook niet ontbreekt aan kundige Mannen.

Daar nu onlangs, behalven de loflyke *Hollandſche Maatſchappy van Haarlem*, een *Vliſſingſch Genootſchap ter bevordering van Kunſten en Weetenſchappen* is opgerecht, is het onzes oordeels tyd geworden verſlag te doen van het bovengemelde Werk, in zyne waarde niet genoeg algemeen bekend. Ook drong ons hier te meer toe de laatſte uitgeſchreeve Vraag der Holl. Maatſchappy, waar van de beäntwoording door de Heeren NOZEMAN, en MARTINET, die de Medaillen behaald hebben, in deeze Maand bekend is gemaakt; en dagten we daar en boven, het zal thans beſt voegen, om dat men nu aan een Vervolg op dit Werk de hand geſlagen

ſlagen heeft, waar van wy een nader berigt zullen geeven.

Onmooglyk valt het ons den Leezer ſchetzen te geeven van eenige honderde Verhandelingen, die in het bovengemelde Werk voorkomen, of zelfs alleen de opſchriften en titels te noemen. Wy kunnen dit van het eerſte Deel wel doen, doch behouden aan ons de vryheid om in 't vervolg een ander Uittrekzel te geeven uit een Deel, dat ons dan in handen zal vallen, en waar uit men over de uitvoeringe nader zal kunnen oordeelen, zonder nu van alle andere ſtukken te reppen.

Daar de geheele Waereld de verdienſten van den Hr. HANS SLOANE erkent, zo heeft men aan het hoofd van het I. Deel geplaatſt de Leevensbeſchryving van dien Natuurkundigen, door den beroemden MICHAELIS, in de Vergadering der Koningl. Societeit der Weetenſchappen te Gottingen voorgeleezen den 23. April 1754. Daar op volgt een Brief van ELLIS over het Koraalgewas; een Hiſtorie en oordeel van HOLLMAN over de Aantrekking; de begraaving van de Mol door GLEDITSCH; CARLO CRUSIO over eene ongewoone ziekte der Huid; ELLIS over de Tros-polypus der Zee op de Kuſt van Groenland; MAZEAS over de koleuren, door wryving van platte en doorſchynende oppervlakten tegen elkander voortgebragt; SMEATON over een werktuig om den voortgang van een Schip op Zee te meeten; J. F. GRONOVIUS Lyſt der Viſſchen van Nederland; SCHARP, WARNER en WATSON proeven over 't gebruik van Eiken-zwam in het ſtempen van bloedſtortingen; MICHAELIS en HAMBERGER de hiſtorie van het Glas, uit de oudheid opgemaakt; BAKER berigt van eenige ongewoone uit de aarde opgegraave lighaamen; APPLEBY's uitvinding om Zeewater zoet te maaken; POTT over het zuure zout van den Barnſteen; BOZIN waarom een beeſt van natuur kan zwemmen, en

en de mensch zulks als eene konst moet leeren SCREIBERUS ontleed- en geneeskundige Waarneemingen; SCHARP over de nieuwe manier om 't Hoornvlies te openen, en 't krystallyne vogt uit 't oog te haalen; vervolg van HOLLMAN over de Aantrekking; WHYTT over de verschillendheid der Ademhaaling en beweeging van het Hart in slaapende en waakende menschen; L. T. GRONOVIUS Lyst van eenige Visschen van Nederland, in de *Acta Upsal.* niet aangetekend; Berigt van eene reize naar de Kaap de Goede Hoop door de la CAILLE; BOND over de Rood-koper Bronnen van Ierland; Waarneemingen aangaande de Zeekat; S. TULL over het labben der Visschen; vervolg van de Historie over de aantrekkinge door HOLLMAN, met de Aanmerkingen des Vertaalers over dit stuk; PARSONS bedenkingen over het gevoelen van KIRCHERUS, wegens het verbranden van de vloot van MARCELLUS door ARCHIMEDES; MONTAINE en DODSON over de miswyzingen van het Compas; KLEIN, Tafel der viervoetige Dieren; Beschryving van het Eiernest der Zeeslek *Walk* geheten; LINING, WINKLER en HART over de Electrisiteit; FOURNIER over de schemerblindheid; WATSON, over de Plant, van welke men het Zwam tot bloedstempen bereidt; Verhandeling over het beveiligen en verbeteren van de Rivieren van *Neêrland*; HALLER, over de gevoeligheid der Lighaams deelen en de bewegingen der herssenen; DARLUE, over de toevallen, door de beet eener dolle Wolfin veroorzaakt; NUGENT, over de geneezing der watervrees in eene Vrouw; Beschryving van den Visch, RIVIERHARDER en KRINGBUIK; MOEHRINGIUS, zamenstel der Vogelkunde; FRANKLIN over de Electrisiteit in *Penselvanien*, en NOLLET over de nieuwste ontdekkingen van dit verschynzel; LINNÆUS, Beschryving van den Horsel der Dieren, enz.

Dit-

Ditmaal hebben wy ons bepaald, om uit zoo veele verhandelingen die van den Hr. GLEDITSCH over *de begraaving van de Mol* te verkiezen, en derzelver korten inhoud den Leezer mede te deelen.

Aan het hoofd van zyne verhandeling eene gepaste Voorreeden geplaatst, en eenige algemeene Aanmerkingen over het begraaven der Dieren gemaakt hebbende, gaat hy over tot die van de Mol. Men moet, zegt hy, zich niet verwonderen, dat men zoo weinige of geen doode Mollen op den grond vind, wyl het grootste gedeelte alle Jaaren onder de aarde sterft en verrot. Andere raaken door vyanden, ons nog meest onbekend, om hals: een klein getal wordt door de schranderheid der menschen gevangen, of door honden en katten gedoodt, die ze op den grond laaten liggen, waar men ze nauwlyks ziet, of ze schynen te verdwynen, en daar omtrent vraagt men dan: *Wat is dat geen, 't welk haar wegvoert?* Zulk een slag van zaaken schynen wel doorgaans beuzelagtigen te zyn; doch de Liefhebbers der Natuurlyke Historie verlustigen zich egter altoos in soortgelyke onderzoekingen. Men heeft dan waargenoomen, dat de eene rasser de andere trager onzigtbaar wordt, 't geen van de gelegenheid der plaats, van Jaargetyden en de gesteltenisse der lucht afhangt, zonder nogtans te weeten waarom, wanneer, en op welke wyze deeze Mollen weggenoomen werden. Het eerste heb ik maar driemaal door Egels zien geschieden; 't laatste heeft plaats na dat men in een saisoen een vogtige koude heeft, of dat de gewoone Doodgravers van de Mol nog niet zyn aangekoomen, of reeds vertrokken zyn, of dat eindelyk het een of ander beletzel hen verhindert aan het werk te gaan. Een Mol op eene plaats die een weinigje vogtig is, boven eene middelmatig fyne aarde

ge-

gelegd, verdwynt binnen drie dagen, of zoo het warm weder is, binnen 12 of 16 uuren: doch op een steenagtigen of harden, of met mos begroeiden grond liggende, gaat de Begraafenis zeer traaglyk voort, en gebeurt dikwils in het geheel niet.

Op den 22. May 1750. bragt ik een Mol in een tuin op zagte, vogtige en zwarte aarde, en den 24. bevond ik dezelve reeds ter diepte van een handbreed in de aarde getrokken te zyn, liggende nog in het zelfde postuur, en de grafstee strookte net met de lengte en breedte van haar lighaam.

Op den 25. was deeze grafstee nog de helft dieper gezakt, en de aarde voorzigtig weggenoomen, vond ik de Mol geweldig te stinken; zynde niets beschadigd, dog haar buik was plat en ingevallen. Onder het lyk vernam ik vier Torren (*scarabæos morticinii*) van alle kanten met luizen bezet. Ik dekte hier op het lyk met aarde toe, en wagtte tot den 2. Juny, toen ik het zelve weder opnam, zynde nu in den hoogsten trap aan het rotten, het haair was reeds verlooren, de buik van ingewanden geledigd, en 60 of 70 kleine witte wormpjes bedekten het lyk. Deeze maaden waren het huisgezin der bovengemelde Torren, die ik 'er ook by vond, doch 't was my niet gemaklyk te raden, hoe zy gebooren, of zoo schielyk toegenomen waren.

Na eenige gissingen, dat deze groote Torren de Mol begraven hadden, droeg ik dezelven met 20 van haare jonge wormpjes weg in een doos, met aarde gevuld, en lei de Mol weder in het graf. De Torren met de Maaden deed ik daar na in een glaaze fles, met vette, vogtige en rulle aarde gevuld, waar zy aanstonts inkroopen, en kwamen in geen dag meer te voorschyn: de wormpjes begroeven zich mede in den tyd van één minuut, enz. Op den 13. Juny lei ik boven op de aarde

aarde twee doode Kikvorſchen; waar op na verloop van drie uuren de Torren voor den dag kwaamen; doch de aarde, wegens de warmte, te veel uitgedroogd zynde, konden zy niets beginnen. Ik maakte dan dezelve vogtig, en vond den 14. Juny ſmorgens de eene Kikvorſch die op haar rug lag, van het midden der fles naar den kant geſleept, en al begraaven, welk werk my ſcheen (om redenen hier door den Schryver opgegeeven) door twee Torren verrigt te zyn. Den 15. Juny vond ik de tweede Kikvorſch op dezelfde wyze als de eerſte begraaven, en dit ſpoorde my aan om een geſtorven Diſtelvink in de fles te leggen, waar op twee Torren voor den dag kwaamen, die haar werk begonnen, met de aarde van onder den Vink weg te vroeten, maakende eene holte ter groote van den Vogel, rondom zyn lyf de aarde wegdoende, en omgraavende. Ten dien einde werkten zy met de koppen ſtyf tegen de borſt gebogen, en wierpen in korten ſtond rondom den Vink eene kroon op van aarde, als een kleine ſchans; dewelke, toen het werk gedaan, en het Vogeltje in het graf gevallen was, over het zelve heen ſtortte, en het bedekte. Twee volſlaage uuren hadden deeze twee Torren aan dit werk gearbeid, toen het Mannetje het Wyfje uit het graf dreef, en al bytende van den Vogel afjoeg, waar na deeze Tor eenige uuren alleen den arbeid vervolgde, zoo dat dit werk in 't geheel vyf uuren duurde. Hoe zeer ik hier over verbaaſt was, myne verwondering nam merklyk toe, wanneer ik de Tor zyn hals zag uitſteeken, en zich uit al zyne magt pal zetten, deezen Vogel opligten hem eene andere plaats geeven, hem omkeeren, en eenigermaate in het toebereide graf ſchikken. Na verloop van eenigen tyd klom de Tor, uit haar hol komende, eenige maalen op den Vogel, en trapte hem als onder haare voeten, en trok daar na dit lyk al verder in

 het

het graf. Eindelyk scheen zy vermoeid, bleef een uur rusten, en kroop daar na geheel en al in de aarde.

Op den 16. Juny was de Vogel twee vingeren breed diep onder den grond gehaald: het graf bleef deezen gantschen dag open: het Lyk scheen in een doodkist met een rand, welke nog niet was ingestort om het te overdekken, te liggen, en op den 18 Juny was het werk voltooid, en de Vink begraaven.

Vervolgens heb ik nog andere proeven genoomen, en by de uitkomst geleerd, dat vier Torren in den tyd van 50 dagen twaalf Lyken ter aarde bestelden, namelyk één Mol, vier Kikvorschen, drie Vogeltjes, twee Sprinkhaanen, de ingewanden van een Visch, en twee stukken van een Ossen-lever.

(NB. Alle deeze proeven worden in deeze Verhandeling naauwkeurig opgegeeven.)

Dus genoeg verzekerd zynde, dat Torren doode Mollen en andere kleine beesten begraaven, bleef my nog te onderzoeken, hoe veele Torren tot het begraaven van een Mol vereischt werden. Ik doodde in de maand April van het volgende Jaar een Mol, levendig gevangen, en lei haar in den tuin op een bed, dat onlangs bemest en gespit was. Het weder was zeer warm. In 22 uuren vond ik de Mol half begraaven. Voorzigtig nam ik de aarde weg, en vond haar fris en ongeschonden, doch niet meer dan eene enkele Tor, die nog niet lang die gedaante scheen gehad te hebben, kon ik vinden, vreezende de tweede door 't graaven verbryzeld of doorsneeden te hebben, wyl ik altyd zoo geen twee paaren, ten minsten één paar heb gevonden.

Ik nam deeze Tor met de Mol na huis, en zette die in eene fles vol aarde, overdekkende derzelver mond met een zeer fynen doek. Den

vol-

volgenden morgen ten 7 uuren had de Tor reeds het hoofd van de Mol in de aarde gewerkt, en rondom haar lighaam een ſchans van aarde opgeworpen. Zy ging met haar werk voort, dat ten 4 uuren na den middag zyn volle beſlag kreeg,

Wyl my eens de Egels by nagt drie Mollen ter begraaving geſchikt, ontſtoolen hadden, nam ik den 30. May 1751. twee Lyken van Mollen, en lei ze op den middag in de brandende zon, op dorre en uitgedroogde aarde. Ik bond de regter agterpoot van beide wel te deeg met bindgaaren vaſt, aan kleine kromme ſtokjes, ſchuins in de aarde geſtooken, zoo dat ze met de kruin eventjes over de aarde ſtaken. Des anderen daags waaren de twee koppen verwerkt in twee gaten, die een ſpan van malkanderen af waaren, ſtokende zoo diep in dezelven, als het gaaren had konnen medegeeven. De ſtokjes ſchuiner gezet, en de draaden een paar vinger breet laager gehangen hebbende, vond ik ze op den 1. Juny begraaven tot op die diepte. dat niet wel de helft van haare lighaamen buiten bleef, zynde beide omringd met een zeer hoogen kring van verſch omgegraavene aarde. Den 2. Juny liet ik de draaden nog wat zakken, en den 3. waaren de Mollen, tot op de agterſte pooten na, onder den grond. Eindelyk het bindgaaren geheel losgemaakt hebbende, zoo waaren ze den 5. van die maand volmaaktelyk begraaven.

Een myner Vrienden, aan wien ik verhaald had wat ik deed, had een Padde in den tuin gebragt, en aan een ſtokje gehangen om te droogen: doch zoo dra zy begon te rotten, kwaamen de Torren op de lugt af, en gingen onder het ſtokje aan het werk: en haar op deeze wyze hebbende om vergehaald, begroeven zy op de gewoone wyze de Padde en het ſtokje.

De Torren beginnen de begraaving van de Ly-

ken der Mollen en andere Dieren, als het weder mooi en helder, en de warmte der lugt gestadig is geworden, dat is, van omtrent het midden van April tot het einde van October. Deeze begraaving geschiet niet om zich en haare wormpjes te voeden, of haare Eieren 'er in te leggen ter uitbroedinge: dit toch kon wel boven den grond geschieden en zy deezen arbeid spaaren; dan dit geheele werk der begraavinge is noodzakelyk, om dat anders de Vossen, Ravens en andere Roofdieren, de Lyken boven den grond verslindende, ter zelfder tyd de Torren opslokken, de voortteeling afbreuk doen, en met 'er tyd het geheele soort deezer Diertjes vernielen zouden.

Na dat de Hr. Gleditsch vervolgens deeze Torren, hier mede in plaat verbeeld, beschreeven heeft, eindigt hy met deeze aanmerkingen, hoe verbaazend is de huishouding der natuur? van welke uitgestrektheid moet ze wel zyn? en met hoe groote wysheid geregeld, daar alle soorten van levendige schepzelen geene uitgezondert, ten bepaalden stonde ophouden te leeven, wanneer hun leeven nergens toe meer nut kan zyn? ik zal meer zeggen. Deeze zelfde schepselen na verlooren te hebben de bekwaamheid tot die eindens, waar toe zy leefden, strekken terstond na hun dood tot een ander nut. Van dat zy beginnen te rotten, of zelfs van 't ogenblik af dat zy rotten, ja reeds een weinig vroeger, brengen zy het hunne toe, tot het algemeen oogmerk, 't welk de Opperheer zich voorgesteld heeft, om de voortteling, onderhouding en ondergang van alle levendige wezens te bevorderen. Hier is nog voorregt nog uitzondering. Al wat leeft, is aan eene zelfde eeuwige en onveranderlyke wet onderworpen, naar dewelke zy op dezelfde wyze tot bestaan koomen, en insgelyks in het vervolg sterven, om tot nuttigheid te strekken van schepzelen, die hen opvolgen.

V. HOOFD-

V. HOOFDSTUK.

Het nieuw hervormde EXAMEN van Land- en ZEE CHIRURGIE, behelzende al 't geen een Chirurgyn kennen en behandelen moet te Land en ter Zee, in Veldlegers en Zeeslagen, als ook op alle vreemde Kusten, in Oost- *en* West-Indiën, Guinéé, Groenland, *enz. met de lysten en kragten der* Medicamenten. *Eertyds opgesteld door* JOHANNES VERBRUGGE, *en nu de* Tiende *Druk voor de vierdemaal van veele fouten gezuiverd, en met Aanteekeningen, aangaande de* Anatomie, Chirurgie *en* Practyk *der Medicyne, enz. na opregt onderzoek, 't welk op reden en ondervinding steund, verklaard en vermeerderd, en met een Voorreden verrykt tot eene ligte onderwyzinge der Leerlingen, door* JOH. DANIEL SLICHTING, *Med. Doct. &c. Te* Amsterd. *by* Abraham Graal, 1768. *In Octavo. Groot, behalven het Voorwerk* 664 *Bladzyden. De Prys is f* 1:16.

Indien men het waare Wezen der Heelkunde aandagtig geliefd na te gaan, zal men bevinden, hoe ten hoogsten nodig zy, dat deze Konst door geleerde Mannen hoe langer hoe meer beschaafd en eenvoudig voorgedragen werde, op

 dat

dat Leerlingen van dezelve daar door in staat mogen raken te konnen leeren, hoe de Gebreeken op de eenvoudigste, zekerste en voordeeligste wyze gekendt en behandelt worden. Om nu tot de Wetenschap der Heelkunde te geraken zyn slegts twee wegen open, te weeten, het onderwys der Meesters, waar by een Leerling zig eenige jaren ophoud, en de eige yver in het doorlezen van goede Boeken; nopens het eerste is bekendt, dat er maar eenige weinige gevonden worden, die zig hebben willen verleedigen de Jeugd te onderrigten in die Wetenschap; ja, als men het getal van deze eens vergelykt met alle, die deze Konst uit hoofde van kostwinning tegenwoordig oeffenen, zo zal het getal der onderwyzende zo klein zyn, dat het naauwlyks in aanmerking kan komen, en wat het onderrigt der Heelmeesteren in 't gemeen omtrent hunne Leerlingen aangaat, daar mede is het doorgaans slegter, als men wel zou durven denken, zo dat alleen schynt over te blyven de Leeringe, welke men uit de zuivere en eenvoudige beschryving dezer Wetenschap kan bekomen. En hier toe nu kan dit Werk, dat na de *tiende* Druk voor de vierdemaal van veele fouten gezuiverd is, en thans weder op nieuws aangeboden wordt, mede van grooten dienst zyn, als wordende daar in door Vragen en Antwoorden beknopt geleerd en aangetoond, gelyk de *Titel* opgeeft, al 't geen een Chirurgyn kennen en behandelen moet, zo te Land als ter Zee, enz. zynde het zelve daar en boven met veelvuldige Aantekeningen, aangaande de *Anatomie*, *Chirurgie* en *Practyk* der Medicyne, enz. verrykt door Doct. SCHLICHTING, gelyk in deszelfs Voorrede breeder kan nagezien worden.

Het Werk zelve inziende, bevinden wy verdeelt te zyn in *vyf* deelen, waar van het *eerste* handelt van de *Chirurgie*, deszelfs *subject* en stoffe. Het

twee-

tweede handelt van de *Theorie.* Het *derde*, van de *Praktyk*, en vooreerst van de *vyf* algemeene Chirurgicale uitwendige Gebreeken. Het *vierde*, van de inwendige Gebreeken, die veel te Scheep, te Velde, en in andere vreemde Landen voorvallen, en eindelyk wordt in het *vyfde* Deel gehandelt van de oude Lyste der Land- en Scheeps-Medikamenten, die, in de Vergadering van Seventienen, de generaale Nederlandsche Geoctroyeerde Oostindische Compagnie representeerende, gearresteert is; de Scheepen van hier naar Oostindien vaarende, mede gegeven worden, en dat voor een Schip van honderd Mannen.

Voor tegenwoordig zullen wy ons slegts tot het eerste Deel bepaalen, en by vervolg ook van de andere spreeken; het zelve bevat *zestien* Hoofddeelen, wordende in het *eerste* gehandelt van het konst-woord *Chirurgia*, en deszelfs bepalinge. Het *tweede* spreekt van de *Chirurgicale Operatien.* Het *derde*, van het subject der *Chirurgie.* Het *vierde*, van de verdeelinge der Deelen, wordende dus in het *vyfde* gehandelt van de Opperhuid en Huid; in het *zesde* van de deelen des Onderbuiks. Voorts handelt het *zevende* Hoofddeel van en over de Mannelyke en Vrouwelyke Teel-leden. Het *agtste* van de deelen in de Borst gelegen, en waar by tevens gesproken wordt van 't getal, maakzel, gedaante, loop, benamingen en werkingen aller Bloedvaten, ze zyn Bloed- of Slag-aderen, als mede ontmoet men 'er te gelyk eene *Observatie* van de plaatzen der voornaamste Bloedvaten.

Verder wordt in het *negende* Hoofddeel gehandelt van de deelen des Hoofds, en waar by men tevens beschreeven vindt de Zenuwen, haar maakzel, gedaante, loop, getal, takken, nut en werking. Het volgende *tiende* spreekt van de Spieren des gantschen Lichaams, en wel vooreerst van het Hoofd. Het *elfde* van de Spieren der Borst en des

des Buiks. Het *twaalfde* van die der Schouderen en der Handen. Het *dertiende* van de Spieren, die de Heupen en Voeten beweegen.

Hier op wordt in het *veertiende* Hoofddeel gehandelt van de Beenderen des geheelen Lichaams, en wel eerst van het Hoofd en die der Tonge; dan vervolgens in het *vyftiende* van die der Armen en Beenen, en eindelyk in het *zestiende* Hoofddeel wordt ten laatsten ook gehandelt van de Gewrichten en zamenvoeginge der Beenderen. —

Dit den korten inhoud van het *eerste* Deel zynde, zullen wy onzen Boekzaal-Leezer nu ook, om hem zo veel te beter te doen zien, hoe de zaaken 'er in behandelt worden, tot een proeve nog het volgende 'er uit mededeelen. In het eerste Hoofddeel gevraagt wordende, wat betekend het konst-woord *Chirurgia?* Zo is het antwoord: *Chirurgia* wordt gecomponeerd uit twee te zamen gevoegde Grieksche woorden, *Cheir* en *Ergon*, dat is in 't duitsch te zeggen *Hand* en *Werk*, zo dat dit woord een Handwerk betekend. Maar, wordt 'er verder gevraagt, dewyl 'er veele Handwerken zyn, tot wat Handwerk, en tot wie werdt dit eigentlyk gebruikt? En het antwoord is: Dit woord behoord tot een gedeelte van de Geneeskonst, dat is, tot dat gedeelte, 't welk men by uitneemenheid *Chirurgie* of *Heelkonst* noemt, en daarom zyn het *Chirurgyns* genoemt, die door eene behendige Konst en Wetenschap, en met een goede *Methode* en Reden, alle uitwendige Gebreken onzes Lichaams behandelen. En in een *Aantekening* hier op, vindt men het volgende: De *Chirurgie* is wezentlyk een gedeelte der Geneeskunde, en met deze zo naauw verknogt, dat ze daar van niet afgezonderd zyn kan nog mag, want, daar zyn ontelbare Ziektens, die de Medicamenten niet geneezen, dog die het Mes geneest, en die het Mes niet geneest, die geneest het Vuur,

ge-

gelyk de oude wyze HIPPOCRATES zegt, en andere *Operatien* meer, als drukken, binden, enz. Want verſcheide groote Wonden en ſterke Bloedingen, Fractuuren, Ontleedingen der beenen; zommige Exulceratien en Kneuzingen mogen niet door Medicynen, maar door der Doctooren en Heelmeeſters goede behandelinge geholpen worden; gevolgelyk mag geen Geneesheer of *Doctor* der Medicynen een waar en bekwaam Geneesmeeſter worden genaamd, indien hy geen grondige en ſuffiſante kenniſſe der *Cirurgie* of Heelkonſt heeft. Dit bewyſt HIPPOCRATES wydloopig *Lib: de Medico*, en ook *Celſus*. En wel duidelyk is daar te zien, dat de Geneesheer de *Cirurgie* moet konnen oeffenen. —

Verder word 'er gevraagd, hoe bepaald gy het woord *Chirurgia*? En het antwoord is: GALENUS bepaald het zelve aldus: Dat ze namelyk is een deel van de *Therapeutica*, of de geheele Geneeskunde, het welk des menſchen Gebreeken geneeſt door ſnyden, branden en leezetten. En alhoewel deeze bepaaling niet vreemd is, zou ik ze nogtans aldus *definieeren*; dat ze is een konſt, om allerlye uiterlyke Gebreken en ſchaden onzes Lichaams, door *topica* en *manuale Operatien* te herſtellen, en daarom by ons Heelkonſt geheeten. Ook zou men die dus konnen beſchryven, dat ze is een Konſt en Wetenſchap, om allerlye uiterlyke en ook zommige innerlyke Ziektens en Gebreekens, door een goed gebruik van uitwendige *Medicamenten*, Diéét en *Inſtrumenten*, voor te koomen, te geneezen, of te verminderen en te verzagten.

Eene Aanteekening hier op behelſt het volgende: Alhoewel het waar is, dat een Cirurgyn door zyn Handwerk behandelt allerlye *Accidenten*, die van buiten aan 't lichaam voorkoomen, zoo is het ook zeker, dat 'er verſcheide Ongemakken van binnen

in 't Lichaam zyn, die alleen des Heelmeesters hand vereischen, als wanneer bloed, materie of water in de holtens van het Hoofd, Borst en Buik zig onthouden, word dit niet door het *trepaneeren* en *parakentbesis* daar uit gehaald? De *Cataracta* inwendig in het oog zynde, word die niet door subtiele konst van een naalde nedergedrukt of op een andere wyze uitgehaald? De steen word uit de Blaas gesneeden; verscheide vreemde zaken uit de Lyfmoeder der Vrouwen gehaald; Wonden en Verzweeringen, die in de holtens tot in de Ingewanden dringen, worden geneezen door Konst, Wetenschap en behandeling der Heelmeesters, en veele andere Ongemakken meer; gevolgelyk handelt de *Chirurgie* zo wel van zommige inwendige als uitwendige Ziektens. Maar niemand denke ondertusschen, als of het recht de *Chirurgie* te oeffenen alleen den *Chirurgyn* toebehoord, en den *Doctor* dit verbooden zy; dat zoude een groote dwaasheid zyn in 't denken. —

Voorts word in het derde Hoofddeel gevraagt, wat word 'er al tot een goed Chirurgyn vereischt? En het antwoord is: Eene geduurige oeffeninge van zyn Verstand, en met eenen in zyn Konst, want de Reden moet op de Ervaaringe gegrond zyn, zal men voor Verstandig konnen gaan. Waar in bestaat deeze geduurige bezigheid? In een grondige kenisse van de Gezondheid des Menschelyken Lichaams, en wanneer het zelve tot Ziektens vervallen is, dat weder te herstellen. Welk dus een *subject* is, daar hy zig geduurig in moet bezig houden. En hier toe behooren ook *Medicamenten* en *Instrumenten*, met welke hy de vervalle Gezondheid moet herstellen.

Maar, vraagt men verder, behoefd men wel eene grondige kennis van het Menschen Lichaam te hebben? En het antwoord is: wel voorzeker, en dan is hy grondig en vast in zyn schoenen, anders

ders is het leuterend en jongens werk, gelyk 'er dus veele Meesters alomme gevonden worden, die zekerlyk maar jongens in de konst zyn; trouwens het verligt de Geneezing zeer, wanneer men alles door 't oog van het verstand klaar ziet en bevat; ook is men niet schroomagtig, dat men zyn werk zal verkeerd doen, en van een ander het werk zal uit de handen laaten neemen. In eene Aantekening hier op, ontmoet men het volgende niet ongepast: Jongens in de Konst zyn alle *Doctooren*, *Chirurgyns*, *Apoteekers*, Kwakzalvers, Tandtrekkers, gemeene Breuk- en Steensnyders, Piskykers, enz. dewelke geen kennis hebben, nog van de deelen des menschelyken Lichaams, nog van alle de Ziektens na hunne natuur, tekenen en vernuftige geneezing, nog van de *manuaale Operatien*, hoedanig die te verrigten zyn; want zonder kennis hier van te hebben, kan men niet als verderf aan den Leider toebrengen. Valt het wel uit, dan is het aan 't Geluk en niet aan hunne Konst toe te schryven. Inzonderheid is eene grondige kennis van de *anatomie* het grootste *fundament*, waar op de geheele *Chirurgie* steund. Ik voeg hier by, dat zonder kennisse der deelen des Lichaams niemand, hy zy *Docter* of Heelmeester, de uiterlyke Gebreeken regt kan kennen of geneezen.

Vervolgens word nog gevraagt, hoe zoudt gy dan het *subject*, dat gy het Menschen Lichaam noemt, konnen bepaalen? En het antwoord is, dat het is een konstig en wonderlyk gewrogte *Machine*, bestaande uit een groot getal pypen en buizen, die elk byna met zyne byzondere zappen vervuld zyn; derhalven bestaat ons Lichaam uit pypen, die alle als een Water-*Horologie* door haare Vogten bewoogen worden, en zoo lang die zappen dat *Horologie* behoorlyk beweegen, zyn wy gezond, maar zoo ze te dik zyn, word het onordentelyk bewoogen, en dan zyn wy ziek,

en

en zoo ze door een groote ſtremming en verdiktheid niet meer konnen omgaan, zyn wy dood.

Eene aanteekening heldert dit verder dus op: alle deelen des menſchelyken lichaams, het zy Beenderen, Kraak-beenderen, Spieren, Banden, Vliezen, Bloedvaten, Ingewanden of Klieren, zyn zaâmgevoegd van Vaten, groote en kleine, zodanig, dat grootere Vaten zyn *gecomponeerd* van Vliezen, en deeze weder van kleine Vaten, en die weder van Vliesjes, en deeze weder van Vaatjes, enz. ja de allerkleinſte Vaatjes eindelyk van zeer tedere draadjes; gevolgelyk is het geheele Lichaam gemaakt van draaden en vaten, maar 't geen wy voor draaden in 't gemeen aanzien, zyn Vaten gelyk de draaden der Spieren, Peezen, Zenuwen; enz. Dit hebben RUYSCH en LEEUWENHOEK klaarblykelyk getoond.

Ten tweeden, alle buigzaame Vaten, als Bloedvaten, enz. hebben een aangeboore te zamentrekkende kragt en beweeging, ende zig te zamen trekkende, persſen zy de vogten voorwaards uit het eene vat in het ander. Dat zodanig de vogten van de vaten bewoogen worden, is waar; maar dat de Vaten van de Vogten, gelyk een Water-*Machine* van het water, alleen zouden werden bewoogen, is zo gewis niet, als hier de Autheur onderſteld, maar onwaar.

Ten derden, zoo lang de pypen zig behoorlyk zamen trekken, en de Vogten door dezelve wel *circuleeren*, en de menſch alle zyne werkingen (*actiones*) behoorlyk doet, is hy gezond.

Ten vierden, maar by aldien de Vaten zig te veel of te min zamen trekken, de zappen te veel of te min werden bewoogen, of eenig deel in zyn werking belet, is de Menſch ziek, dog, van de dikke zappen alle de Ziektens te willen afleiden, is onwaar.

Ten vyfden en ten laatſten, wanneer alle de Va-

Vaten, inzonderheid het Hart met de Slag-aderen hunne kragt en beweeging hebben verlooren, en de zappen alle in het geheele Lichaam ſtilſtaan, zyn wy dood, en alsdan begint het Bloed te *coaguleeren*; dierhalven ontſtaat de dood niet van eene groote verdiktheid en ſtremminge der zappen, die niet meer omgaan, maar op de dood volgt de ſtremming, want voor de dood is nooit het Bloed geſtremd, dewyl het zig nog geduurig beweegd, hoewel veele onkundigen hier wat tegen ſpreeken. Dierhalven volgt, dat het leven is die ſtand van den Menſch, waar in het Hart, Slag- en Bloedaderen het Bloed door het Lichaam beweegen, want zoo lang dit geſchied, is de Menſch nog in 't leven. —

Hoe komt men nu tot deeze kenniſſe, word 'er verder gevraagd? En het antwoord is, door de *anatomie.* Wat is die? Het is een konſtige en nette handgreep, leerende alle deelen des Lichaams ontleeden, om die ieder te konnen vertoonen. Maar, word hier op gevraagd, behoefd een Chirugyn die wel zoo net te weeten, nademaal hy ſlegts omtrent de uiterlyke deelen beezig is? En het antwoord is: Zal een Chirurgyn grondige kenniſſe van alles hebben, zoo behoord hy ook alles van naby te weeten. In eene Aantekening hier op ontmoet men nog het volgende: Dewyl een Heelmeeſter op alle plaatzen van het Lichaam, zoo wel van binnen als van buiten, door ſnyden, branden, booren, zagen, drukken, inſpuiten, enz. verſcheide Ongemakken te geneezen voorkoomen, en hier toe eene groote voorzigtigheid en grondige kenniſſe der deelen vereiſcht werdt; indien hy gebrooke en ontleede Beenderen moet herſtellen, Wonden, *Ulceratien*, Gezwellen, die in de inwendige tot het leven nodige deelen *penetreeren*, moet geneezen, en inzonderheid van doodelyke Wonden zyn oordeel geeven, zoo is het nood-

noodzaakelyk, dat een Heelmeester van alle in- en uitterlyke voornaamste deelen des Menschen, eene naaukeurige en grondige kennis hebben moet. ——

Nu zullen wy uit het vierde Hoofddeel, van de verdeeling der deelen des Menschelyken Lichaams handelende, ten besluite ook nog het volgende opgeeven. In de eerste plaats word 'er gevraagd: In hoe veele deelen word het Lichaam gedeeld? En daar op geantwoord, in drie, als daar is de *Caviteit* des Onderbuiks, aan welke men om alle stank en rotting te myden, eerst snyd. In deeze holte legd de Maag, Darmen, Blaas, Lever, Milt, Nieren, enz. In de tweede holligheid, de Borst genaamt, legt de Long met het Hert, en is door het Middelrif van den Onderbuik afgescheiden. De derde holligheid is de opperste, welke men het Hoofd noemd, in welker ruimte de hersenen geleegen zyn.

Dit wordt nu verder in eene Aantekening dus opgehelderd: In de eerste plaats kan men het Lichaam gevoegelyk verdeelen 1. In den *Truncus* of Stam, dat is Hoofd, Hals, Borst en Buik. 2. In *Extremiteiten*, dat zyn armen en beenen, want die het zelve verdeelen in drie *Caviteiten*, als Hoofd, Borst en Buik, die vergeeten den hals, armen en beenen; ook is te weeten, dat de Borst door het *Mediastinum* in twee holtens, de regter en linker, en de buik en *pelvis* door een byzonder vlies des penszaks verdeelt zyn.

In het Hoofd zyn geplaatst drie Vliezen, de zo genaamde *dura mater*, *tunica arachnoidéa* en *pia mater*, als bekleedzelen der Herssenen; het *cerebrum*, *cerebellum*, *medulla oblongata*, negen paar Zenuwen, en verscheide bloedvaten en klieren.

In den Hals zyn de voornaamste deelen te bemerken, de tong, *uvula*, *velum palatinum*, *tonsillæ*, *glaudulæ parotides*, &c. *larynx*, *pharynx*,

lucht-

luchtpyp, flokdarm; in de Wervelbeenderen de *medulla ſpinalis*; verder *arteriæ carotides*, *venæ jugulares*, &c.

In de Borſt ontmoet men de *pleura*, *mediaſtinum*, de Long met de Lucht-pyp en derzelver takken of *bronchia*; het Hert met twee ooren en vier groote bloedvaten, het *pericardium*, de *oeſophagus*, *ductus thoracicus*, *glandula thymus* en veel Vet.

In de Buik en *pelvis* zyn de Lever met de Galblaas, Milt, Maag met de Darmen, de *pancreas* het *meſenterium* met de Melk-vaten, Klieren en Chyl-bak, het *Omentum*, de Nieren met de Nierdoosjes, Waterlyders, de blaas en *urethra*; by de Vrouwen de *uterus* met derzelver toebehooren, veel Vet, de nederdaalende ſtam der *Vena cava*, *arteria aorta*, de *Vena portarum* met haare takken, en verſcheide Zenuwen en Klieren; Voorts zyn in het *pelvis* inzonderheid mede beſlooten het *inteſtinum rectum* en de Waterblaas, tuſſchen welke, by de Vrouwen de *Uterus* in het midden geplaatſt is.

Verder word de Borſt door tuſſchenkomſte der *Diaphragma* van de buik afgeſcheiden, en in den Hals, Borſt, Buik en *Extremiteiten* vind men veel Vet, maar niets binnen in het Hoofd, dewyl de herſenen daar door zouden konnen gedrukt worden. Eindelyk heeft men in de *Extremiteiten* Beenderen met het merg, bloedvaten, ſpieren, peezen, vliezen, watervaten, klieren, alle met Vet en huidt bedekt.

In de tweede plaats verdeelt men het Lichaam ook in vaſte en vloeibaare deelen, de vaſte deelen weder 1. In harde, als Beenderen en Kraakbeenderen. 2. In zagte of weeke, als ſpieren, bloedvaten, buizen, vliezen, zenuwen ingewanden, dewelke niet zoo hard zyn als de Beenderen. De vloeibaare deelen zyn alle zappen en vog-

vogten, die door het Lichaam in haare Vaten beweeglyk zyn en vloeijen, als bloed *buy*, *lympha*, zenuw-zap, vet, merg, ſpeekzel, maag-zap, *pancreas*-zap, enz. gal, zweet, pis, *feces*, enz. —
Vervolgens gevraagd wordende, wat zyn daar al voor deelen in de *anatomie* te beſchouwen? Zo is het antwoord, enkele en *gecomponeerde* of zamengeſtelde. Wat zyn enkele deelen? Enkele, anders *ſimilaire* deelen genoemt, zyn, welke uit geen andere beſtaan, als uit haar eigen zelfs; gelyk als daar zyn vleeſch, been, krakebeen, zenuw, vlies pees, enz. En hoewel dit ten uiterlyken aanzien enkele of *ſimilaire* deelen ſchynen, zoo zyn egter daar de grootſte Ontleeders met alle regt tegen, want geen vleeſch, pees, vlies, enz. zoo enkel is, of het beſtaat al weder uit andere deelen, want het eene deel kan het andere niet miſſen. Enkele deelen (*partes ſimilares*) word 'er hier in eene Aantekening weder gezegd, zyn eigentlyk de allerkleinſte draaden onzes Lichaams, van dewelke de kleine Vaatjes gemaakt en geweeft zyn, en zodanig zyn de kleinſte Vaatjes ook *gecomponeerde* deelen, of *partes diſſimilares*, en nog veel meer de Beenderen, Kraakbeenderen, Vliezen, Zenuwen enz.

Voorts als 'er verder gevraagd word, kan men deeze enkele of *ſimilaire* deelen niet *inorganike* deelen noemen? Zo is het antwoord, ja, want ten uiterlyken aanzien, ſchynen zy maar enkele *inorganike* deelen te zyn. De Aantekening hier op zegt: Alle vaſte deelen, ook de allerfeinſte draadjes, zyn *organike* deelen, want wat zyn die deelen anders als Werktuigen, door welke een beweging geſchiet? En zyn dit niet alle vaſte deelen, beenderen, ſpieren, vliezen, zenuwen en bloedvaten? Ook is 'er geen een vaſt deel of draadje in ons Lichaam of het is een Werktuig ter beweeging dienſtig, by gevolg een *Organiſch*

deel

deel. Dierhalven volgt, dat 'er geen *inorganiſche* deelen onder de vaſte deelen te vinden zyn, en de Ouden hier in zeer gemiſt hebben.

Wanneer nu verder gevraagd word, wat zyn *gecomponeerde* of zaämengeſtelde deelen? Is het antwoord, die uit meer dan eenderley zoort van deelen ſchynen te ſamen gevoegd te wezen, als daar is een muskel ofte ſpier, welke uit vleeſch, ader ſlagader, zenuw, water-vaten, vliezen, enz. beſtaat, en dit kan men weder een *organiſch* deel noemen.

Van de Opperhuid en Huid vervolgens handelende, word 'er gevraagd, wat is de Opperhuid? En 'er op geantwoord, een uiterlyk dekzel des huids, waar door wederhouden werd, dat de Vogten, die door de Huid heen en weder loopen, niet beleedigd werden. Heeft het geen meer gebruik? Ja het Gevoel werd daar ook door gematigd. Daar en boven is dit vlies vol gaatjes, waar door wy uitwaaſemen en zweeten. Eene Aantekening hier over, helderd dit dus op: De gemeene bekleedzels des menſchelyken Lichaams zyn Huid, Vet en Spieren, dewyl deeze rondom het geheele Lichaam gaan. De Huid beſtaat uit drie deelen, als Opperhuid (*Epidermis*) net wyze Lichaam (*Corpus reticulare Malpighii*) en de Onderhuid (*Cutis*.)

De *Epidermis* is het buitenſte vlies des huids, zeer dun, niet gevoelig, zonder bloed-vaten of andere vaten, zonder beweeging, vaſt aan de huit door teere zweet-vaatjes en draadjes; het ſchynt door 't vergroot-glas van *Leeuwenhoek* geformeert van ſchubbetjes, die de viſch-ſchubben gelyk zyn, digt op elkander leggende, en zodanig een vlies formeerende, afkomſtig van eenige Vaatjes des Huids, die eindelyk verdroogen, in draadjes veranderen, en het Gevoel verliezen. Op dezelve wyze zyn de nagelen *gegenereert*, hoewel dikker als de *Epidermis*. De *Callus* of Eelt in handen en voeten is niets als een veel verdubbelde *Epidermis*. De hairen zyn van diergelyken maakzel,

ontſtaande van eenige zenuw- of *arterieuſe* vaatjes des huids; niet van het vet vlies, in het begin met een bolletje of holte in de huid geplant, en verder zonder of met een nauwe holligheid; ondertusſchen is het zoo gewis en zeker niet dat de hairen van de zenuwen en uit het vet-vlies ontſtaan, als HEISTER onderſteld. *Leeuwenhoek* en *Rhedi* hebben de gedaante der hairen op 't beſte vertoond door het vergroot-glas en ook afgebeeld.

Onder de *Epidermis* legt het net wyze Lichaam (*Corpus reticulare Malpighii*) een zeer teer dun vlies vol gaatjes, door welke de zenuw-teepeltjes voorkoomen, en ſchynt afkomſtig te zyn van de vliezen der zenuwen, die de vliezen afleggen en in zenuw-tepeltjes veranderen. De Autheur meld van dit vlies niets, hoewel het zeer bekend is. —

Verder gevraagd wordende, wat is dan de Huid? Zo is het antwoord: De Huid is een weefzel van verſcheide Vaten, Klieren, Zweet-pypen, enz. In eene Aantekening hier op, vind men het volgende: Het is waar, dat de Onderhuid (*Cutis*) van Zenuwen, Bloedvaten, enz. *gecomponeerd* is, maar niet van Klieren; de zenuwen, die in de Huid in groote menigte met verſcheide kleine bloedvaatjes en andere vaatjes verſpreid zyn, *formeeren* ontelbaare kleine vliesjes alle aan elkanderen vaſt zynde, en deeze de Huid; dierhalven beſtaat de Onderhuid uit veele kleine Vliesjes, het welk de *Anatomie* leerd, en deeze vliesjes of blaadjes kan men wel tot tien of twaalf toe *ſepareeren*.

Als 'er nu vervolgens gevraagd word, wat voor Vaten heeft de Huid? Is het antwoord: Zy beſtaat uit aderen en ſlagaderen, zenuwen, watervaten, enz. want wanneer de *Arterien* in de huid gaan, veranderen zy eindelyk in verſcheide zoort van Kliertjes, door welk het dunſte Vogt paſſeert, het andere groove gaat door de aderen weder te rug. De Aantekening hier op meld het volgende:

de: De *Arterien* in de huid verspreid geeven na buiten zeer kleine takjes, die zoo naauw zyn, dat ze geen bloed meer, maar dun water voeren; deeze takjes eindigen in de *Epidermis*, en maaken daar kleine *pori* of zweetgaatjes in groote menigte, door welke de uitwaasseming en het zweeten geschied; maar dat de *Arterien* zweet klieren maaken, kan niet worden beweezen. De aderen eindigen ook met zulke kleine takjes buiten in de huid, maken *pori*, door welke van buiten na binnen verscheide Vogten konnen *passeeren*. De uitwaasseming geschied, wanneer de *Arterien* het bloed na de huid perssen, en van het Bloed een wateragtige stoffe door de klieren, takjes en zweetgaatjes afscheiden, en de *Veeren* met de *Arterjen* vereenigd, het Bloed van de afscheiding overblyvende, ondertusschen weder geduurig te rugge neemen. —

Op deeze wyze nu voortgaande, word alles naauwkeurig beschreeven, dog ons kort bestek niet toelaatende verder daar in te treeden, zullen wy dit Uittrekzel hier eindigen, en by vervolg ook de andere gedeeltens van dit Werk mede inzien, en een kort Berigt 'er van geeven. —

LEEVENSBESCHRYVING

VAN DEN WEL-EERWAARDEN EN ZEER GELEERDEN HEERE

PETRUS DE JAGER,

In zyn Wel-Eerw. Leeven, Rustend Predik. van *Westerwytwert* en *Menkeweer*.

Zyn Wel-Eerw. was gesproten ook uit een Priesterlyk, ofte Predikants-geslagte, zynde deszelfs Vader geweest de Wel-Eerw. Heer Georgius de Jager, zeer geagt Leeraar en Opziender in de Gemeente J. Christi tot *Bellingeweer* en *Ranum*, en zyn Moeder de Juffrouw Geertruda Dalhof, uit welk Huwelyk vier Kinderen verwekt zyn, twee Zoons en twee Dogters, waar van de twee Dogters, en de jongste Zoon vroegtydig den weg van alle vleesch zyn gegaan, terwyl onze nu overledene Petrus de Jager zynen Ouderen tot een troost overbleef, dog heeft zyn Wel-Eerw. deeze zyne dierbare Ouders, immers zynen Vader al vroeg door den dood verlooren: En is, de thans Overledene, ter Waereld gebooren, den 12. Aug. 1691.

Zyn Wel-Eerw. een's Herders of Leeraars Zoon zynde, wierd mede reeds in zyn jongheid van zyn Ouders tot het Herders en Leeraar-ampt geschikt en overgegeeven.

Dies dan daar toe de voorbereidzelen, als van verre gemaakt hebbende in het leeren van de Latynsche Taal op de lagere Schoolen, wierd dezelve bevordert tot de Hoogeschool, wel eerst eenigen tyd te *Groningen*, dog vervolgens op *Frieslands* Academie te *Franeker*, alwaar zyn

We-

Wel-Eerw. byzonderlyk in de H. Godgeleerdheid, het onderwys heeft genoten van den wydberoemden Heer Professor Ruardus Andala, en van den zeer voortreffelyken Heer Campegius Vitringa, de Vader, die een byzonder licht van zynen tyd is geweest; hebbende dus onze Overledene mogen zitten aan de voeten van zulke Gamaliëls, en 'er zyn eige nut en vorderinge van trekken.

Zyn Wel-Eerw. dan aldus opgelegd en toegerust zynde, byzonder in de Theologische Studiën, en begeerig om tot het openbare H. Dienstwerk toegelaten te worden, gaf zig aan by de Wel-Eerw. Classis van *Middelstum*, alwaar dezelve in de Godgeleerdheidt, en in de oorspronglyke Taalen, onderzogt en beproeft zynde gevonden, op den 15. April 1715. met eenparige stemmen tot S. S. Min. Cand. is aangenomen geworden, en tot den openbaren Predikdienst toegelaten.

Na dat nu zyn Wel-Eerw. eenigen tydt Proponent was geweest, behaagde het den Heere des Oogsts hem in 't Jaar 1721. in zynen Oogst uit te stooten, in de Gemeente van J. Christus tot *Sauwert*. onder de E. Classis van de *Marne*, alwaar hy het werk der H. Bedieninge, den tydt van zeventien jaaren, min een maand, naarstiglyk heeft waargenomen, niet zonder merkelyke bezwaringe, wegens het weinig inkomen van die Pastorie te dier tydt, als naauwlyks toereikende, om 'er met zyn Huisgezin van te konnen bestaan, hoewel na 't vertrek van onzen Overledenen daar in is voorzien geworden, mits *Sauwert* met *Wetsinge* gecombineert wierd.

Edog, het beliefde Hem, die de tyden verordineert, en de bepalingen van des menschen wooninge bescheiden en gemaakt heeft, aan zyn Wel-Eerw. een andere en merkelyk voordeeliger standplaats te beschikken, mits het herte van

 den

den Hoog Ed. Wel-geb. Heer REYNT JOAN LEWE, Heer van *Middelstum, enz.* als Unicus Collator van *Westerwytwert* en *Menkeweer*, onder de E. Classis van *Middelstum* te neigen, om zyn Wel-Eerw. aldaar te beroepen, zynde die gecombineerde Gemeentens toen onlangs Vakant geworden, overmits derzelver Leeraar, wylen den Wel-Eerw. en zeer geleerde Heer DANIEL EDZARDS, naar de Gemeente van *Stitswert* beroepen en vertrokken was, wordende onze Overledene tot de genoemde zyne tweede standplaats beroepen in 't Jaar 1738. en bevestigt op den 15. Juny deszelven Jaars, doende alhier zyn Intree-rede uit Deut. XXXIII: 8. *a. Uwe Urim ende uwe Thummim. enz.* en de daar aan volgende Dag des Heeren tot *Menkeweer*, met het vervolg van het 9. en 10. vers uit Deut. XXXIII. *Die tot zynen Vader en tot zyne Moeder zeide, enz.* Tot *Sauwert* Predikant zynde, heeft zyn Wel-Eerw. aldaar in den Jaare 1728. zig in den Egtenstaat begeven met de eerzaame STYNTJE CORNELIS, uit eerlyke Ouders, van de Huismans-standt gesproten, uit welk Huwelyk twee Dogters verwekt zyn, welker Oudste reeds Anno 1747. overleden is, en welker jongste, die gehuwt is aan de E. HERM. WESTERHOF, Organist en Schoolmeester tot *Middelstum*, beneffens haare Moeder, het overlyden van dezen haaren ouden Eerw Man, en geliefden Vader betreuren.

Zyn Wel-Eerw. toen hy in zyn fleur was, en immers ook nog in hogere jaaren, gezont zynde, had van Godt den milden Geever alles goedts, goede natuurlyke vermogens en bekwaamheden van verstand en oordeel ontfangen, en inzonderheid een levendig en sterk geheugen, zoo dat hy niet ligtelyk doorvloeide. Daar en boven heeft zyn Wel-Eerw. die groote gave Godts, en dat dierbaar voorregt mogen genieten; dat hy zig door-

doorgaans zeer gezond en welvarende naar den ligchaame mogt bevinden, zoo dat onze thans Overleedene, door ziekten of ongemakken, zeer zelden in zyn Predikdienst is verhinderd geweest, ofte daar in gemanqueert heeft: Tot dat zyn Wel-Eerw. in 't Jaar 1764. een schielyk toeval op zyn oogen, en een zwaare belemmering aan zyn gezigt gekreegen hebbende, genootzaakt wierd zynen dienst te staken; waar op zyn Wel-Eerw. in 't Jaar 1765. te rade wierd, het Emeritusschap te verzoeken by de Ed. Mog. H. Heeren Gedeput. Staaten deezer Provintie, 't welk hem op het einde deszelfden Jaars gunstiglyk wierd toegestaan. En 't sedert heeft deez nu overleeden Leeraar van zyn gewigtig Dienstwerk gerust, na dat het Herders-ampt tot *Westerwytwert* en *Menkeweer*, omtrent zeven-en-twintig jaaren had waargenomen. En hier te *Westerwytwert* staande, heeft zyn Wel-Eerw. wegens de Christelyke Synodus van *Stad* en *Lande*, de loffelyke Correspondentie met de Christelyke Synodus van *Friesland*, in 't Jaar 1762. gehouden te *Bolsward*, getrouwelyk geëxerceert.

Nopens het Dienstwerk van deeze onze Overleedene, konnen wy getuigen, dat zyn Wel-Eerw. tot in zyn hooge ouderdom zeer naarstig en yverig is geweest, in 't vervullen van zyn openbare Predikdienst, ontziende geen ruuw, nog byna onreisbaar saisoen van het weder, om tog immers op de gewoone tourbeurten zyn gecombineerde Gemeente van *Menkeweer* te stigten, alwaar ook die oude Vader zyn laatste Predikatie gedaan heeft. Zyn prediken was ernstig, doorgaans sterk aandringende op het gemoed der onbekeerde, tragtende hen door den grooten schrik des Heeren te beweegen tot het geloove; hoewel ook, den regtvaardigen, den kinderen

 Godts,

Godts, toeroepende, dat het hen zal wel gaan. In zyn verkeeringe was zyn Wel-Eerw. gantsch vriendelyk, zagtmoedig en bescheiden.

Na dat dan zyn Wel-Eerw. een reeks van jaaren het H. H. Predik-ampt bediend had, en door het bovengenoemde droevig toeval op zyn gezigt, omtrent vyf en een half Jaar voor zyn overlyden, genoodzaakt was geworden om het Emeritusschap te verzoeken, 't welk hem *salvo honore et stipendio Emeriti* is geconcedeert, heeft zyn Wel-Eerw. allengskens, en inzonderheid in het laatste Jaar van zyn leeven, zeer beginnen af te neemen, en te verzwakken in ligchaams-kragten, en ziel-vermogens door verdwyning van leevens-geesten; en 't heeft Godt, de Heer van leeven en dood, behaagt, om langs die weg, den ouden Vader het tydelyke met het eeuwige te doen verwisselen, op den 16. April 1769. des avonds omtrent negen uuren, in den ouderdom van 77 Jaaren, en ruim een half.

Het Lyk van onze Overleedene is in de Kerk tot *Middelstum*, laatst de plaats van zyn wooning, met eere ten grave bestelt, op den 24. April 1769.

En heeft deszelfs Successeur, de Wel-Eerw. D. G. B. ANTONIDES, op den 30. April, des Overleedenen nagedagtenisse gehouden, met een Lykrede uit den LXXXIXste Psalm vs. 49. *Wat man leeft 'er die den doodt niet zien zal, die zyn ziele zal bevryden van het geweld des grafs.*

BEKENDMAKING

Wegens de Hollandſche Maatſchappye der Weetenſchappen te Haarlem.

De Vergadering van de Hollandſche Maatſchappye der Weetenſchappen, gehouden te *Haarlem*, den 22. May 1769, heeft geoordeeld, dat de Vraag: *Wat is 'er tot nu toe over de Natuurlyke Hiſtorie van ons Vaderland geſchreeven? wat ontbreekt 'er nog aan? en welke is de beſte wyze, waarop de gemelde Geſchiedenis zoude dienen geſchreeven te worden?* door haar in het Jaar 1767. opgegeeven, om ze voor den 1. January 1769. te beäntwoorden, beſt beäntwoord is door den Schryver, die tot Zinſpreuk heeft gebruikt: *Nihil eſt quod homini non ſit indagabile, ſi quæritandi non recuſetur labos:*

Dewelke, gelyk by het openen van zyn Billet bleek, is CORNELIUS NOZEMAN, Leeraar der Remonſtranten te *Rotterdam.*

Waarom ook denzelven de Prys van eene Goude Medaille is toegeweezen.

Voorts heeft zy beſlooten eene Zilvere Medaille te geeven aan den Schryver van het Antwoord, onder de Zinſpreuke: *Nil ſcribitur totum. — Quis hoc mare effundet? — Multum valent reciſa parva de magnis — momenta rerum & quæ argumenta ſunt ſumma — ſuffecerit tractaſſe. Nullus abſolvet;* indien deszelven Schryver goed vind zynen naam aan de Maatſchappye te melden.

Zy heeft beſlooten aan het algemeen hier van kennis te geeven, en te gelyk te melden, dat zy tot een Vraag om ze te beäntwoorden voor het begin van het Jaar 1771. voorſtelt: *Welken zyn de beſte Middelen om Vaarwaters te verdiepen, het zy de ondiepten gekomen zyn door Verzandingen, Kleijen, Slikken, ofte anderzins?*

In

In het voorgaande Jaar is tot eene Vraag, om ze te beäntwoorden voor het begin van het Jaar 1770, opgegeeven: *Wat word 'er vereischt tot de konst van Waarneemen, en hoe veel kan dezelve toebrengen tot volmaakinge van het Verstand?*

De Prys, gesteld op ieder van de twee bovengenoemde Vraagen voor den geenen, die haars oordeels dezelve best beäntwoord heeft, is eene Goude Medaille, op den gewoonen Stempel der Maatschappye geslagen, met den naam van den Schryver, en het Jaartal op den rand.

De Antwoorden op de Vraagen moeten niet met den eigenen naam der Schryveren, maar met eene Zinspreuke, getekend, en met een verzegeld Billet, het welke dezelfde Zinspreuk tot opschrift heeft, waarin des Schryvers naam en adres gemeld zyn, aan C. C. H. van der Aa, Secretaris deezer Maatschappye, zeer leesbaar geschreeven, in het *Nederduitsch*, *Fransch* ofte *Latyn*. Franco gezonden worden.

Ieder eenen, wie hy ook weezen mag, staat vry, om na den Prys te dingen, uitgezonderd hen, die in eenig opzicht Leden van deeze Maatschappye zyn. Ook zal het den geenen, dewelke den Prys behaalen zal, niet vry staan zyne Verhandeling, waarop hem de Prys is toegeweezen, het zy in het geheel ofte ten deele; het zy apart ofte by eenig ander Werk, te doen drukken, zonder de uitdrukkelyke toestemming van deeze Maatschappye daar toe verkreegen te hebben.

LET-

LETTER-NIEUWS.

HOLLAND.

DORDRECHT. AB BLUSSE en ZOON leveren thans aan de Heeren Inschryvers af, het tweede Deel *M. . Z. van het algemeen beredeneerend Woordenboek der Natuurlyke Historie*; behelzende de Historien der Dieren, Planten en Mineraalen, die der Hemelsche lighaamen der verhevelingen, en aadere verschynselen der Natuur, benevens de beschryving der enkele Drogeryen die de drie Ryken opleveren, hun gebruik in de Geneeskunst, het gemeene Leven, den Land-bouw, de Kunsten en Handwerken, uit het Fransch van den Heere VALMONT de BOMARE, door CHARLES PAPILON, in gr. 4to. van dit Werk zyn nog eenige compleete Exempl. te bekoomen.

GOUDA. By GYSBERT de VRY en ZOON, is gedrukt en word op heden uitgegeeven: *De Vaderlyke ontferminge onzes* GODS, *over Zyne Kinderen en Gunstgenooten*, zoo in leven als in sterven, benessens der Menschen brosheid, nietigheid en ligtvergankelykheid. Vertoont in eene gepaste Lykreeden door JOHANNES POELSTRA Predikant in *Oudega*, ter gelegentheid van het overlyden zyns eenigen geliefden Zoons JAN POELSTRA, in den bloei zyner jeugd, Godzalig in den Heere ontslaapen na dat hy den ouderdom van 22 Jaaren en 6 dagen bereikt hadde, over de woorden uit Psalm 103 vers 13-16.

'S HAGEN. By JOH. THIERRY is gedrukt Bericht wegens de gesteltenisse der Hooge Vergaderingen en Collegien in *'s Gravenhage*; met de benamingen der Leden daar in sessie hebbende; derzelver Ministers, Beampten en Suppoosten; mitsgaders aanweizing hunner Woonplaatsen. Dienstig voor alle Persoonen, die in den *Hage* by dezelve Vergaderingen en Collegien, iets te verrichten of te solliciteeren hebben. Verandert en verbetert voor het jaar 1769. de prys is 14 st. En zyn mede by de voornaamste Boekverkoopers in de Steden alomme te bekoomen.

AMSTERDAM. H. VIEROOT geeft thans uit: *De Planting van* JESUS *Kerke*, door dienst der Apostelen,

zeer

zeer levendig afgebeeld, onder de vier Doorluchtigste Wonderwerken van den Heere Christus beschreeven, *Matth.* VIII: 2--16. in helder dagligt gesteld, en op zyn rechte onderwerp toegepast; door DIDERICUS HEINEKEN, A. L. M. *Philos. Doct.* en Predikant te *Doornspyk.* In gr. 8vo. à *f.* 1: -

Dezelve heeft uit *Duitschland* bekoomen: G. OELRICH, *Collectio Opusculorum Historico-Philologico-Theologicorum.* Tom. II. pars I. 4to. dit Deel vervat in zich:

I. C. H. ZEIBICHII, *Diatriba de Codium V. T. Orientalium atque Occidentalium Dissensionibus.*

II. D. S. WOLFRADT, *Dissertatio Critica de origine atque indole τυ κερι & cetibh, Præs.* P. C. KAEMPFER *M. & Philos. Prof.*

III. F. T. SEPREGI, *Dissertatio Philol. Theol. de Authenthia selectiorum Cethibim, pars prior, in qua nonnulla Cetibhim secundum idiotismos Arabum explicantur, Præsid.* A. SCHULTENS *S. S. Th. D. L. L. Or. & Philol. S. Proff.*

IV. ——— —— *Idem pars posterior, in qua nonnulla cet bibim ex Lingua Arabum explicantur.*

Nog *Ejusdem Collectoris Thesauri Dissertationum juridicarum selectissimarum in Academiis Belgicis habitarum* Vol. I. Tom. III. in Quarto, waar mede Vol. I. compleet is.

Als ook *Apologie de la nouvelle Methode d'inoculer, par* Mr. HEWIT Chirurgein, *Gendre de l'inventeur*, 8vo.

Dezelve heeft werkelyk op de Pers, en is reeds verre gevordert, met het alom bekende Werk van F. A. LAMPE, *over het Genadeverbond*, in Quarto drie Deelen, waar van de afgedrukte bladen by hem te zien zyn.

By H. VIEROOT. En te *Leiden* by J. la MAIR, is thans uitgekoomen, *Bibliotheca Hagana Historico-Philologico-Theologica, ad continuationem Bibliothecæ Bremensis Novæ constructa; Classis secunda Fasciculus primus, continens:*

I. J. W. PARIS, *Dissertatio altera ad Verba* Exod. XX: 5, 6. *Visitans Iniquitatem patrum in filios &c.*

II. B. V. D. SCHULZE, *Conjectura Critica ad Illustrationem* Psalmi XXII: 13.

III. J. V. IPEREN, *Disquisitio Critica, de Filiis Korachi, Psalmorum quorundam Auctoribus.*

IV. J. C. HARENBERGII, *Epistola ad Virum m. Reverendum Immanuelem Justum ab Essen, Protecclesiasten in Livonia urbe Riga, de Libris duobus famosis,*

uno

uno de tribus Impostoribus, altero de Historia Severambum.

V. LITTERARIA, *Fere omnium Locorum A-F. eorum continuationem dabunt sequentes fascicu li.*

Van de eerste Classis, zyn nog eenige compleete classes en aparte fasciculi te bekoomen, als mede van de *Bibliotheca Bremensis Nova.*

I. LOVERING geeft uit, en is by de meeste Boekverkoopers in de Nederlandsche Steden te bekomen: *Afweeringe der Beschuldigingen*, waar mede de Wel-Eerw. Heer H. JANSSONIUS Predik. te *Veendam*, de Leer, en Eer der Leeraars in Neêrlands Hervormde Kerk bezwaart heeft, in het Geschil over den waaren aart van de *H. Sacramenten*, en wie dezelve moeten, mogen, en recht tot zegen konnen bebruiken; met wederlegging van het geene zyn Wel-Eerw. voor zyn gevoelen over deeze stukken bygebragt heeft: door J. J. KESSLER, Doct. in de H. Godgeleerdheid, en Predikant te *Amsterdam*, in gr. 8vo. à 16 st.

By denzelven zyn nog weinige Exemplaren te bekoomen, van de *Historische en Natuurkundige Lente-Reis, door Zuid- en Noord-Holland, en een gedeelte van 't Sticht van Utrecht*; gedaan door een viertal Vrienden, en nu by wyze van Brieven medegedeeld. Opgeheldert met Oudheidkundige Aantekeningen, voorzien met veele Wetenswaardige zaaken: Verdeelt in 2 Deelen, gr. 8vo. à *f.* 2 : 4 - ziet van dit uitmuntend Werk, dat nooit voorheen gedrukt is, de Boekzaal van de voorledene maand May.

By J. MORTERRE is gedrukt en word uitgegeeven, *Physiologia*, of Natuurkundige ontleding van het *Menschelyk Licbaam*, waar in deszelfs maakzel, werking enz. verklaart word, zynde getrokken uit de Schriften van veele geleerde Mannen, als BOERHAAVE, MALPIGHIUS, RUYSCH, MORGAGNE, HALLER; doch inzonderheid uit de Werken en jaarlyksche Lessen van den Hooggeleerden Heere B. S. ALBINUS, in gr. 8vo. Zynde deezen druk van veele vorige ingeslopen drukfouten gezuiverd, de prys is *f.* 3 : 4 - Het gem. Werk word niet in commissie gezonden, om reden dat van het zelve maar een klyn getal Exempl. gedrukt zyn.

GERRIT BOM heeft gedrukt, *Kortbondige Overweeging* van het werk genaamd *De Belisarius*, van den Heer MARMONTEL beoordeeld, enz. door P. HOFSTEDE, Predikant te *Rotterdam*. In welke overweeging voornamelyk het berucht Geschil wegens de stelling van

BE-

BELISARIUS, omtrent de *zaligheid der Heidenen*, in een ander oogpunct geplaatst en beschouwd word dan tot nog toe in eenige der Twistschriften deswegen geschied is. *Door een Vyand van Twisten.* In gr. 8vo. de prys is 10 stuyvers.

By A. D. SELSCHAP, is voor rekening van den Autheur gedrukt. *Betoog van het Aanwezen Gods, en deszelfs Eigenschappen à priori*, waar in alles van de eerste gronden af aan, in een Natuurlyken 't samenhang met malkander afgeleid, en op een Matematische leertrant voorgedraagen word; in het Hoogduitsch opgesteld, door Hartog ULMAN, Leeraar der *Mathesis*, en *Wysbegeerte*, binnen *Amsterdam*, uit het Hoogduitsch vertaald door ADOLPH FREDRIK MARCI, in 4to.

Nog: *Apologia* of verdediging der Wysbegeerte, in welke de leere en eere van Hartog ULMAN tegen de vyanden der Waarheid verdedigt, en de kragteloosheid der godlooze laster- en beschuldigingen door zyne vervolgers uitgestrooit, op goede gronden aangetoond word. Overgegeeven ter toetze aan alle verstandigen en waarheidlievende Leezers. In 't Hoogduitsch geschreeven door Hartog ULMAN, en in 't Nederduitsch vertaald door S. in 4to.

H. de WIT, levert op heden aan de Heeren Intekenaaren van de VII. *Plaaten van de Lykstatie van Paus Clements de* XIII. &c. af, voor 8 en een halve st. De Beschryving derzelver Plaaten, benevens een fraaije Tytelplaat, à 4 stuivers, dus te zamen 9 en een halve st.

By gem. H. de WIT is gedrukt en word heden uitgegeeven: *Korte Beschryving* van het voorgevallene te *Rome*, voor, by, en na het afsterven van zyne *Heiligheid Paus Clements de* XIII. en eenige byzonderheden, geduurende de Vergadering in het KONKLAVE, ter verkiezing van eenen *Nieuwen Paus*, verciert met VII fraaije *Konstplaaten* en een *Tytelplaat*, in fol. à 3 gul.

Gem. H. de WIT. En C. H. BOHN te *Haarlem*, leveren thans met *Privilegie* voor *f.* 4 gul. af, een superbe *Tytelplaat*, *Tytels*, *Voorredens* en *Alphabet-Lyst* der Intekenaaren. Waar mede het eerste Deel van 't beroemd *Rosels Insecten Werk* compleet is. Bestaande dit Deel in agt- en seventig fraai naar het leven gecouleurde *Plaaten*. Waar op 121 onderscheiden soorten van *Dag* en *Nagtvlinders* afgebeeld worden, benevens eene naauwkeurige Beschryving derzelve, op best gr. Med. schryfpap. Gem. Boekverkoopers hebben reeds uitgegeeven, XIII dito *Plaaten* van het tweede Deel, vervattende

eene

eene naauwkeurige Afbeelding en Beschryving der Vreemde en Inlandsche *Kevers*, *Torren*, *Water Insecken*, *Sprinkhaanen*, *Hommelen*, *Wespen*, *Muggen*, *Vloojen en Vliegen*, &c. verdeelt in VIII. Classen, mede op gr. med. schryfpap. à 14 st. de Plaat, waar van nog maar weinige te bekoomen zyn.

Terwyl H. de WIT nu reeds een goed aantal van *Intekenaaren* heeft ontfangen, op het van ouds beroemd Werk van SCHYNVOETS *Lusthofs Cieraaden*, zynde fraaije Afbeeldingen van *Vaaten*, *Pedestallen*, *Orangerie-Bakken*, *Bloembakken*, *Pieramiden*, *Eerzuilen*, en andere Bywerken, 2 Deelen, bestaande in 54 Folio *Konstplaaten*; zoo adverteerd Gem. H. de WIT, dat de Heeren Intekenaars (volgens 't Bericht, dat by de meeste Boekveerkopers in alle Steden gratis te bekoomen is,) voor of uiterlyk op gestelde tyd, zeer goede Drukken zullen ter hand gesteld worden; de Intekening geschied voor de Liefhebbers die buiten de Stad woonen, tot den 8 July 1769. voor 4 gul. beide de Deelen, in plaats van *f* 13 : 10. *'s Hage* by de van Tholls, Bakhuyzen, de Haan, du Meé en Stantman; *Delft* by E. v. d. Smout; *Maassluis* N. van der Burg; *Schiedam* L. Schmidt en A. Bakker; *Rotterdam*, *Dord*, *Leiden*, *Haarlem*, *Middelburg*, *Utrecht*, *'s Bosch*, *Hoorn*, *Groningen*, en *Deventer* by verscheide Boekhandelaaren.

By PIETER HUART is gedrukt en alom verzonden: *Dialogues Familieres pour l'usage de ceux qui veulent s'exerçer dans la langue Françoise.* Of gemeenzame Samenspraaken, ten dienste van allen die zich toeleggen om de Fransche Taal te leeren. Door CHARLES CAZELLES, Fransch Schoolmeester te *Amsterdam*: Deeze Zamenspraaken, die een getal van 60 uitmaaken, zyn van den volgenden inhoud: Over het koopen, het geld, de schoonheid, kennis, 't gebieden, 't gezelschap het dansen, verzoeken, Vertrekken, de taalen, het opstaan, de steden en plaatzen, het veragten, de armoede, de dood, nieuwstydingen, de post, het bedanken, de gezondheid, de tyd, het bezoeken, verreizen, de boeken, de wisselbrieven en de beurs, met een paruikemaker, winkelknegt, kleermaker, chirurgyn, dogter en moeder, de gemengde omgang, de wetenschappen, schepping, hoofdstoffen, dwaalstarren, wolken, boomen en planten, visschen, vogelen, viervoetige en wilde dieren, het menschelyk lichaam, de zinnen, rede, wille, handwerken, landman, herder stalknegt, het

scheeps-

ſcheepsbeſtier, de ambagten, ſchoolen, verdeeling van de aarde en 't water, &c. In 8vo., de prys is 6 ſt.

Nog zyn by dezelve eenige weinige Exemplaaren te bekoomen, van de liefhebbery der Rekenkonſt, behelzende eene verzameling van uitgewerkte Examenſtukken, op verſcheide vacante Schoolmeeſters plaatzen, de Sollititanten voorgeſteld. waar in veele fraaije Kunſtquæſtien gevonden worden, uitgewerkt door G. van STYN, Stads Schryf- en Rekenmeeſter te *Zwolle*, 2 Deelen in 4to de prys is *f.* 2-10- Van dit Werk zyn ook nog eenige weinige tweede Deelen apart te bekoomen à 20 ſt.

HOORN. By T. TJALLINGIUS is gedrukt, *Het Onbepaalde van Gods Zaligende Menſchlievendheid, en 's Heilands algemeene genoegdoening*, openhertig beleden door Dr: CORNELIUS PEREBOOM, by gelegenheid van deszelfs çenſure, welke deswegens zich van het Litmaatſchap heeft ontſlagen.

Alhoewel men in den eerſten opſlag uit den Tytel denken zoude, dit Werkje een Twiſtſchrift te zyn, blykt het egter by nader inzien tot dit zoort niet te behooren, vermids de Schryver daar in eenvoudig en Hiſtoriſch gewyze alleen verhaald, wat hem is overgekoomen, zonder eenig beſliſſchend oordeel daar by te voegen. Men zal het dan ook ons niet ten kwaden duiden, met een woord ſlechts, deszelfs inhoud onze Boekzaal Leezers mede te deelen, zonder iemand te pryzen of te laken.

Het Ontwerp word in drieën verdeeld: Eerſt verhaalt de Schryver de omſtandigheden waar in hy gebragt wiert, by gelegendheid van over den Kinderdoop met zynen jonggebooren Zoon te moeten ſtaan, of anderzins zyn gevoelen in het ſtuk van Godsdienſt te verklaaren. Dit laatſte heeft de Schryver gekoozen, en wegens het uitſtel van den doop voor de E. Kerkenraad geroepen zynde, opentlyk bekend, geen ruimte des gemoeds te vinden, om te antwoorden op de vraagen van het Formulier, wegens zyne bedenkelykheden aangaande de Prædeſtinatie.

Vervolgens gaat de Schryver over om te melden, hoe hy op deeze gedachten gekoomen is, waar in zyn geestelyke Levensloop, onzes erachtens niet t' eenemaal onſtigtelyk voorkomt: en eindelyk voert hy de ſtukken zelfs aan, welke by de E. Kerkenraad zyn ingeleverd.

ZEE-

ZEELAND.

MIDDELBURG. By PIETER GILLISSEN, en de Wed: M. H. CALLENFELS is gedrukt: *Tweehondert-Jaarige Gedachtenis van het eerste Synode der Nederlandsche Kerken onder het Kruis;* en zoo in, als buiten Nederland allesins verstrooid; gehouden te *Wezel* den 3. Novemb. 1568.

Gevierd in eene Kerkreeden over 1 *Cor.* XIV: 40. den 20. Novemb. 1768. door ADRIANUS 's GRAVEZANDE; Bedienaar des Goddelyken Woords te *Middelburg*.

Met eenige Aantekeningen en Bylaagen, betreffende Persoonen en Zaaken, welke dienen konnen ter opheldering van verscheide byzonderheden, behoorende tot de Kerkgeschiedenis van *Nederland*, dog inzonderheid van *Zeeland* en *Middelburg*, ten tyde der Nederlandsche beroerten, en invoeringe van de Kerkhervorminge in de XVI. Eeuwe.

STAD EN LANDE.

GRONINGEN. J. BOLT adverteerd, dat hy door eene kundige hand, doet vertaalen, en zoo haastig als mogelyk is zal doen drukken: *Geschied en Aardrykskundige Beschryving van het Eiland Corsica, met veel gewigtige Narigten en Byzonderheden van den Generaal* P. PAOLI, en een Dag-Register eener Reize naar het zelve Eiland; alles in het licht gebragt door den Heer JACOB BOSWEL *Ridder*. In gr. 8vo. Verciert met een nieuwe en nauwkeurige Kaart van *Corsica*

Dezelve J. BOLT, zal binnen korten tyd afgedrukt hebben: *De Konst van altoos blyde te zyn, of eene duidelyke Schriftmatige aanweizing, hoe door aandagtige overweegingen, van Gods wys bestier omtrent ons waereldgestel, de waare rust der ziele te verkrygen zy;* uit het Geschrift, *Ars semper gaudende* verzamelt, en van het eenzydige gezuiverd, ten einde alle Christenen, van wat Gezindheid ook, tot stichting te kunnen verstrekken: door C. E. van WINDHEIM, Hoogleeraar in de Natuurkunde &c. te erlangen, nu om deszelfs fraaiheid in het Nederlands vertaald, in gr. 8vo.

Nog heeft voorgen: J. BOLT verzonden: H. GOODRIKE, *Het bedrog, gepleegd in het zogenaamd Autentiq Uittrekzel uit de Akademische Lessen van* Dr. PH. DOD-

DRIDGE, en deszelfs ongenoegzaamheid, om te kunnen strekken tot een getuigenis van zyne Leer en Stellingen, aangetoond; benevens een voorafgaanden Brief aan den Wel-Eerw. Heer W. PEIFFERS, Predikant te *Amsterdam*, in gr. 8vo.

Alzoo NICOLAAS VEENKAMP en ABRAHAM GROENEWOLT Eigenaars geworden zyn van de twee volgende uitmuntende Werken, van den Wel-Eerw. en zeer Geleerden Heer H. MEYER, in leven, laatst Pred. te *Kessel*, zynde het

I. Eene korte Inleiding der *Kerkelyke Geschiedenissen*, van de eerste tot aan de agtiende eeuwe, tot dienst der eerstbeginnende Oeffenaars, in deeze Gebeurtenissen, beslaande 800 bladz. in gr. 8vo. voor de tweede keer gedrukt en uitgegeeven; met een Voorberigt van den Wel-Eerw. en zeer Gel. Heere WILHELMUS THEMMEN, in leven, laatst Pred. te *Arnhem*. Een werk, (dus schryft die Eerw. Heer in zyn Voorberigt) van 't welk men, met grond van reeden zeggen mag: dat deeze Inleiding tot de Kerkelyke Geschiedenissen, zeer gevoeglyk strekken kan, ter bevorderinge van de eerst beginnende Oeffenaars, alzoo dezelve, niet alleen in zoo eene vatbaare en welgeschikte orde; maar ook zoo zaaklyk, zoo beknopt, zoo klaar, en met zoo een fierlyken en zoetvloeijenden styl geschreeven is, als my tot nog toe een kort zamenstel van diergelyke zaaken, in de Nederduitsche Taal is voorgekoomen: Zoo dat dit werk niet slechts de aandagt zeer, maar ook de goedkeuring van de Leezers zal verdienen, gelyk by nader onderzoek, uit den inhoud zelven blyken zal. Wy voegen 'er niet meer by, maar wyzen de Beminnaars der Kerkelyke Geschiedenissen, tot het werk zelve. Het

II. Is een kort verhaal der *Nederlandsche Geschiedenissen*, in 't byzonder van de zeven Vereenigde Landschappen, zedert d'eerste bevolking deezer Landen, tot aan 't Jaar 1749. drie Deelen in gr. 8vo. beslaande 1855 bladzyden, zynde het laatste Deel voorzien, met eene Voorreeden, van den Wel-Eerw. en zeer Geleerden Hr. WILHELMUS THEMMEN, in leven, laatst Pred. te *Arnhem*, waar in zyn Eerw. onder anderen zegt: Ik twyfsele niet, of dit Deel en gantsche Werk zal, wegens zynen zakelyken inhoud, vloeibaaren styl, net geschikte orde, en beknopt verhaal der aanmerkelykste voorvallen, by onze Geschicht-lievende Nederlanders, eenen goeden ingang vinden. Hier in is zyn Eerw. en wy, met Hem, niet te leur gesteld: want, deez tweede

druk

druk wierde zoo gretig getrokken dat het werk ras was uitverkogt, waarom 'er een derde druk van vervaardigt is, die den Beminnaaren der Nederlandsche Geschiedenissen, by Inschryving wierde aangeboden, die ook zulk eenen sterken aftrek gehad heeft, dat wy 'er maar 150 exemplaaren meer van bezitten.

Zoo zyn wy van voorneemen, om deeze beide geagte werken, geduurende dit jaar, voor den geringen prys van 8 gl. 2 st., aan den Liefhebberen van de Kerkelyke en Nederlandsche Geschiedenissen af te leveren, indien de Exemplaaren zoo lange toereiken. De *Kerkelyke Geschiedenissen* alleen zullen wy, voor den zeer geringen prys van 1 gl. 12 st. geeven, zynde dus 14 st. minder, dan ze voorheen gekost hebben, en ook naderhand, zoo 'er exemplaaren van overblyven, kosten zullen. De Nederlandsche Geschiedenissen zullen wy afleveren, voor 6 gl. 10 st., dog na den verstreeken tyd, zullen die ook, zoo 'er Exemplaaren overschieten, boven den prys van 6 gl. 10 st. verhoogt worden; om dat wy niet voorneemens zyn, de gemelde werken te herdrukken, wy twyffelen 'er ook niet aan, of veelen, welke deeze altyd zoo sterk begeerde Werken nog niet bezitten, zullen gaande gemaakt worden om dezelve magtig te worden; nademaal de prys zoo gering, en het getal der Exemplaaren zoo klein is.

Zynde deeze Werken alomme te bekoomen, by de Boekverkoopers in de voornaamste Steden van Nederland, inzonderheid by die, by welke deeze Berigten gratis te bekoomen zyn.

Nog zyn by voorn. N. VEENKAMP en A. GROENEWOLT, en by de Boekverkoopers, alwaar deeze Berigten mede worden uitgegeeven, te bekoomen voor zeer laage pryzen:

De Rykdom der Genaade, uitgebreid in het opdraagen en gunstig aanbieden van Zaligheid aan de arme Zondaaren, uit *Openb.* III: 20. Waar in voorgesteld word, I. *De betooning der genaade Christi, staande voor de deure ende kloppende om ingelaaten te worden.* II. *De schuldige Pligt der Zondaaren hoorende de stemme Christi, en Hem opendoende.* III. *De troostelyke Uitkomst van beiden.* In 't Engels beschreeven door OBADIAS SEDGWECH in leven Doctor in de Godgeleerdheid, en bedienaar des H. Euangeliums in *Covent Gaarden* tot *Londen*. Uit het Engelsch vertaald door ARNOLT JODOC WASSENBERCH, bedienaar des H. Euangeliums tot *Velthuizen*, in het

Graafschap *Benthem*, in 8vo. voor den geringen prys van 8 stuivers.

Groningens rust gebooren uit onrust. Zynde een Verhaal van het gepasseerde in die Proventie, 't sedert de Verheffing van zyn Hoogheid, W. C. H. FRISO, *Prins van Orange en Nassauw*, tot Stadhouder van *Holland, Zeeland*, enz. beginnende met de allereerste beweginge onder de Borgeren en Landlieden; verder hoe alles in vollen Vlam is uitgeborsten, tot op dien tyd dat alle de Pagten door geheel Nederland wierden afgeschaft. Met alle Requesten, Artikulen en verzoeken, zoo door de geheele Gemeente zyn ingelevert aan *Borgemeesteren* ende *Raad*, de Heeren van de *Ommelanden*, en aan de *Staaten* van *Stad* en *Lande*, met de daar op gevolgde *Apostillen.* Doormengt met alle nodige Placaaten, Sententien en Vryspraaken, zoo als tot een complecte Historie behooren in gr. 8vo. voor den zeer geringen prys van 6 stuiv.

Bondeltje van Bibelstof in een drietal van Leerredenen over Spreuk. VIII: 17. *Spreuk.* IX: 1. en *Matth.* V: 3. Ten gemeenen nutte uitgegeeven door JOH. LUD. GOCHENIUS, Predikant te *Delfzyl*, in 8vo. voor een verminderde prys van 4 st.

By T. SPOORMAKER en A. GROENEWOLT is gedrukt, *Korte en Nodige Waarschouwing, tegens het bezien van Schouwspeelen*, by manier van Samenspraak, door GULJELMUS SALDENUS, in leven Pred. in *'s Gravenhage*, by weege van Voorreden. Vermeerdert met een Uittrekzel uit een Brief, van den zeer beroemden JACOBUS HERVEY, waar in hy zyn gevoelen over het Toneel-Spel duidelyk verklaart. à 6 stuiver.

ADVERTENTIE.

ROTTERDAM. By ABRAHAM BOTHALL word uitgegeeven, *Geneeskundig Tydschrift*, behelzende Ontleed- Heel- Artzeny en Natuurkundige Ontdekkingen en Waarneemingen; ontleend uit de beste nieuwe uitgekoomene Geschriften der In- en Uitlandsche Geleerden, en met Aanmerkingen verrykt. Tweede Deel, groot 416 bladz. in gr. 8vo. à *f.* 3 : 18 -

BE-

BEKENDMAKING.

Vermits het overlyden van den Eerw. Heer GERARDUS SCHIERHOUT, zo worden verzogt die geene, die genegentheid hebben den Predikdienst waar te neemen, voor den oudsten Leeraar der Amsterdamsche Hervomde Gemeente, den Eerw. Heer JOHANNES PLANTINUS, zig by zyn Eerw. aan te melden.

ACADEMIE- EN SCHOOL-NIEUWS.

LEIDEN.

Den 26. der voorleede Maand is hier de Heer MAURITIUS H. C. HERMINGHUYZEN, *Marcanus*, na eene *Dissertatio Physiologico-Medica* DE LACRYMIS, in het openbaar verdeedigd te hebben, tot Doctor in de Geneeskunde bevorderd.

Voorts heeft op den 29. der voorleede Maand de Hooggeleerde Heer DIONYSIUS van de WYNPERSSE, A. L. M. laatstelyk van *Groningen* alhier beroepen Professor in de *Philosophie*, *Astronomie* en *Mathesis*, dit zyn Professoraat met eene plegtige Oratie aanvaard, waar in dezelve de voornaamste kenmerken en sieraaden van des Menschen Natuur (*præcipua Naturæ Humanæ insignia et decora*) heeft voor oogen gesteld.

Den 2: dezer Maand is de Heer JOHANNES MATTHIAS COSTENBADER, *Tubinga-Wurtembergiacus*, na eene *Dissertatio Medico-Practica* DE ABUSU VESICATORIORUM IN FEBRIBUS MALIGNIS in het open-

baar verdeedigd te hebben, tot Doctor in de Geneeskunde bevorderd; gelyk mede

Op den 9. dezer Maand de Heer HENRICUS BORNHOLT, *Altona Holsatus*, na een *Specimen Medicum* DE FEBRE TAM NATURALI QUAM ARTIFICIALI in 't openbaar verdeedigd te hebben, ook tot Geneesheer is verklaard.

HARDERWYK.

De Edele Mogende Heeren Curatoren van de Provinciale Gelderſche Academie alhier, op den 14. dezer ordinair vergaderd zynde, hebben in plaats van den afgaanden Rector Magnificus, den Heer EVERHARDUS SCHEIDIUS, *Theol. Doct. & Linguarum Orientalium Professor*, tot Rector Magnificus aangeſteld den Heer HERMANUS POLLIUS, J. U. D. & *Professor Linguæ Græcæ*, *Historiarum & Eloquentiæ*, en in plaats van den afgaanden Secretaris den Heer HENDRIK VAN HAASTENBURGH, *Phil. Doct. & Medicinæ Professor*, tot Secretaris van den Academiſchen Senaat verkooren den Heer JOHANNES THEODORUS ROSSYN, A. L. M. *Phil. Doct. & Professor*, beide voor een Jaar; 't welk aan den Academiſchen Raad op 't Choor van de groote Kerk vergaderd zynde, op de gewoone plegtige wyze is bekend gemaakt, waar na gemelde afgaande Rector Magnificus in naame van haar Edele Mogende, *habita publica Oratione: De eo quod jucundum est liberali Codicis Hebræi cultori in studio dialectorum*, den voornoemden Heer Professor POLLIUS tot Rector Magnificus heeft geproclameert, welke plegtigheid met een fraai en wel geëxecuteert Muſiek *ex theatro Musico* gemaakt, begonnen en beſlooten is.

En hebben Haar Ed. Mog. ten zelven dage den voorn. Profeſſor EVERHARDUS SCHEIDIUS (met voorkenniſſe en goedvinden van zyne Doorl. Hoogheid den

den Heere Prinſe Erfſtadhouder, als Curator Magnificentiſſimus dezer Academie) aangeſteld tot Prof. *Theologiæ Philologico Exegeticæ veteris Teſtamenti*, met *augmentatie* van deszelfs tractement.

F R A N E K E R.

Den 1. dezer heeft de Hooggeleerde Heer Johannes Schrader, Hoogleeraar der Welſprekenheid, Geſchiedeniſſen, Digtkunde en Vaderlandſche Geſchiedenis, de Regeering van deze beroemde Hoogeſchool neergelegd, en met de gewoone plegtigheden overgedragen op den Hooggel. Heere Nicolaus Ypey, Hoogleeraar der Wis- en Veſtingbouwkunde. Ter dier gelegenheid deed de afgaande Heer Rector Magnificus eene zeer fraaye en wel doorwrogte Redenvoering in een' gebonden ſtyl, welke behelsde eene Lofrede op zyn F. D. Frederik Hendrik, Prins van *Oranje* en *Naſſau*, Kapitein Admiraal-Generaal en Stadhouder van *Gelderland*, *Holland*, *Zeeland*, *Utrecht* en *Overyſſel*, &c. &c. &c. terwyl eene groote ſchaare van menſchen van allen rang dezelve met ongemeen genoegen aanhoorden. Voor, tuſſchen beide, en na, was 'er volgens gewoonte een heerlyk Muſiek.

Den 7. dito heeft E. M. Tenckinck, *Warga-Friſius*, onder Voorzitting van den Hoog-Eerw. Heere Sam. Henr. Manger, *S. S. Theol. D. ejusdemque Facult. Prof. Ord., nec non Concionator Academicus*, in 't openbaar met veel lof verdedigd des Heeren Præſes Diſſertatio *Theologica, exhibens Commentarii in Hoſeam partem primam.*

Den 16. is in de Rechten gepromoveerd Henricus Johannes Verschuir, *Drentbinus*, naar gehoudene Diſſertatio Juridica Inauguralis *De His, qui veniam ætatis impetraverunt.*

Den 21. Sjoerd Rypperda, *Doccumo Friſius*, naar uitgegevene Diſſertatio Juridica Inauguralis *De Portione Legitima.*

Ten zelfden dage RINSE RYPPERDA, *Doccumo Frisius*, naar gehoudene Dissertatio Juridica Inauguralis *De Sponsalibus*.

Z U T P H E N.

Hunne Ed. Mog. de Heeren Staaten deezes Quartiers, hebben den Wel-Ed. Hoog-gel. Heer HENR. JOAN. ARNTZENIUS, J, U D. *Juris Civilis Professor*, teffens aangesteld tot *Professor Antiquitatum et Poëseos* op het Gymnasium alhier,

W A G E N I N G E N.

Doordien de Conrector der Latynsche Schoolen, de Heer Is. BOEKELMAN, als Rector naar *Woerden* beroepen is, is in deszelfs plaats als Conrector aangesteld de Heer JOH. van LAAR, woonende en studeerende te *Utrecht*, welke na het einde der Vacantie verwagt word.

Den 13. Juny is alhier, naar gewoonte, de Promotie in de Latynsche Schoolen geschied. Drie wakkere Jongelingen hebben Oratien gedaan, als: J. P. van de VELDE, *de vera Religione et Libertate, patriae divinis beneficiis*; J. ANEMAAT, *de ratione exculta, Jurisprudentiae principio*; W. de GOEYE, *de præjudicata opinione Auctoritatis*; en deeze zyn tot de Academische Studien bevorderd. Hier op hebben de Scholieren der lagere Schoole een zaamenspraak gehouden, *de animi ingrati vitio*. Eindelyk hebben de geene, welke Prysen ontvangen hebben, hunne dankbaarheid in Versen verklaard, als: M. JACOBI, G. van der GOOT, H. ECKELLINGEN, H. J. van WYCK, J. A. HACKENBERG, G. J. H. BOURICIUS, J. D. AUGIER en D. AUGIER, P. SPECHT en M. BEVERLY. Deeze allen hebben de goedkeuring van een meenigte van aanzienlyke Toehoorders weggedragen.

GO-

GORINCHEM.

Het Rectoraat der Latynsche Schoolen binnen deze Stad, staat Vakant te worden; wyl de Heer Rector D. A. JACOBI, naar *Arnhem* beroepen is, en die beroepinge heeft aangenomen.

LINGEN.

Den 30. Sept. 1768. heeft de Wel-Ed. Hoog-geleerde Heer JOHANNES BERNHARDUS HULLESHEIM, Medicinæ Doctor en Prof. Ord., als afgaande Rector Magnificus, deeze waardigheid met eene zeer gepaste en sierlyke Redenvoering, *de Sanitatis tuendæ ac conservandæ Regulis*, aan den Wel-Ed. Hoog-gel. Heere PHILIPPUS WASMUTH, J. U. D. en Prof. Ord. overgedragen; 't geen van hier te melden vergeten was.

Den 30. van de vorige maant May zag men hier een Programma Academicum van onzen nieuwen Rector Magnificus, waar door zyn Wel-Ed. en Hoog-geleerde aan 't gemeen te weten deed; dat de Heer HERMANNUS HESSLINGH, J. U. Studios. alhier, een Jongman van de grootste hope, en een wakkere Zoon van den Wel-Ed. Gestr. Heer JOHANNES TIELEMAN HESSLINGH, in zyn Wel-Ed. Gestr. leven Burgermeester der Stad *Embden*, gevoelig door den schielyken dood van onzen dierbaaren Conrector B. R. ten NOEVER, en getroffen door 't verlies van de gulle vriendschap met hem gehouden, voornemens was, om 's mans nagedagtenisse plegtiglyk door eene Lyk-rede te vieren, en deswegen wel hartelyk verzocht, dat een ieder lit, van de Geleerde Waereld alhier min of meer aanzienlyk, den jongen Redenaar met zyne tegenwoordigheid vereeren wilde. Op den 2de van deze Maand omtrent 10 uuren 's morgens, den bestemden dag en tyd, wanneer 't Auditorium van 't Illustre Gymnasium alhier met een talryke vergadering, was aangevult, hielt de gemelde

Heer zyne wel doorwrochte Latynsche Lyk-rede met eene zedige vrymoedigheid, en eene welsprekentheid, die de algemeene goedkeuring der toehoorderen wegdroeg. Hy doorliep kort; dog bondig 's Mans geboorte, leven, en groote verdiensten aan onze Scholen; en zeer bewogen, trad hy ten einde met den zoo smertelyken, dog Godvrugtigen Dood van zynen Vriend.

Den 6. van de voorige Maant *May* 's morgens te zes uuren, overleed alhier de Wel-Ed. Heer BERNHARDUS RUTGERUS TEN NOEVER, Conrector van onze bloeijende Latynsche Scholen. Zyn Wel-Ed. wierd al vroeg, door zyne Ouders op de Latynsche Scholen alhier beschikt, om beide in de Latynsche en Griecksche Talen onderwezen te worden; waar in hy om zyne leergierigheid, die met eene zonderlinge schranderheid des geestes gepaart was, zo wel slaagde, dat hy binnen verloop van weinig Jaren, met den grootsten lof onze vier Classen doorging, en telkens met de hoogste prysen van eere beschonken, tot de Academische lessen wierd toegelaten. Zo bevordert tot hogere Wetenschappen, maakte hy zyn meeste werk van de rechten, en dat onder voorlichtinge van den Hoog-geleerden Heere PHILIPPUS WASMUTH, J. U. D. en Professor alhier. In 't midden van zyne Academische Studien, wierd hem op een zeer gunstige wyze 't Præceptoraat binnen *Campen* aangeboden, dat hy aannam, en met de uiterste naarstigheid bediende. Dog, daar hy eenen byzonderen trek in zich gevoelde om zyne Vaderlandsche Scholen dienst te doen; verzocht hy al vroeg, te *Campen*, zyn ontslag, en ging tot ons over, eerst ten dienste van onze eerste, en kort daar na van onze twede Classe. Hier kweet hy zich met die naarstigheid, dat men niet schroomde 't opengevallen Conrectoraat hem op te dragen; waar in hy, tot

het

het uiterste van zyn leven, die zorge en arbeid heeft aangewend, dat hy, om zyne groote Talenten in 't onderwyzen van de jeugd, en andere goede hoedanigheden, waar onder, zyne oprechte verkeering met zyne Vrienden, geenzins de minste was, by ieder een wierd groot geacht. De eerste morgen van de laatste Bloeimaand viel voor hem, die anders gezond en frisch van kragten was, zeer smertelyk; ja, gelyk de uitkomste helaas! geleert heeft, hy wierd hem doodelyk: 's nagts te vooren had hy den hoogbejaarden, en toen zieken Professor PHILIPPUS WASMUTH, zynen boezemvriend, vriendelyk bygestaan, en ondersteunt; maar naauwlyks kwam hy te huis by de zynen, of hy wierd op 't hevigste door eene Waterstoppinge aangegrepen, die, onaangezien alle middelen, dermaten toenam, dat hy 's avonds al van zyne Vrouwe, Kinderen, Vrienden en Bekenden het droevig afscheid nam, en zich op eene voorbeeldige wyze tot de ontzaglyke Eeuwigheid vaardig maakte. Hier in onvermoeit voortgaande; terwyl hy de volgende dagen onder de allerzwaarste smerten nog zukkelen moeste, wiert hy op Zaturdag den zesden May, gelyk we gemeld hdbben, van zynen post opgeeischt in het 26ste Jaar van zyn Dienstwerk, in het 29ste van zyne Huwelyks-vereeniginge, en in 't 52ste van zynen ouderdom, tot grievende droefheid zyner Weduwe, en vyf Kinderen, ja! van allen, die hem gekent hebben.

KERK-

KERK-NIEUWS.

GELDERLAND.

NYMEGEN.

HEMMEN. Onze gewenſchte Leeraar, de Wel-Eerw. zeer Gel. Hr. GERH. DE BRUYN, Petr. Fil. is alhier op den 4. van Wiedemaand in den H. Dienſt bevestigt, door den Wel Eerw. en zeer Gel. Heer N. S. WERDENIER, Predik. te *Arnhem*, met de woorden uit Exod. XXVIII: 31—35. *Gy zult ook den Mantel des Ephods geheel van Hemelsblaauw maken*, *enz.* De Beveſtigde deed na den middag zyne Intrede met de verklaring van Exod. XXXIII: 14—16. *Hy dan zeide zoude myn aangezigt moeten medegaan om u geruſt te ſtellen*, *enz.*

NISTRIK BALGOOY EN KEENTH Vakant. Zie May 1769. Zie verder het Nabericht.

WEURT. Op den 11. van Wiedemaand heeft onze zeer geliefde Leeraar, de Wel-Eerw. zeer geleerde PHIL. VIËTOR, des nadenmiddags alhier zynen Dienſt aanvaard met eene Leerrede over Luc. XII: 41—43. *Ende Peetrus zeide tot hem*, *Heere*, *enz.* Zynde des morgens in deze Gemeente beveſtigd door zynen Wel Eerws. Schoonbroeder, den Wel-Eerw. zeer Geleerden Heere D. G. W. FINMAN, Predik. te *Dieden*, uit 1 Cor. I: 23, 24. *Dog wy prediken Chriſtus den gekruiſten*, *enz.*

OOY EN PERSINGEN Vakant. De Wel-Eerw. zeer Gel. Heer JOACH. CHRISTOF. PELS, na eene zeer langduurige en uitterende ziekte, in welke zyn Wel-Eerw. uitnemende blyken van een taai ge-

geduld gestadig heeft doen doorstralen, op den 30. van Grasmaand, alhier in den ouderdom van 53 jaaren en 7 maanden overleden zynde, word volgens de begeerte van zyn Wel-Eerw. niets anders gemeld, dan dat zyn Wel-Eerw. betuigt heeft te sterven in het geloof dier waarheden, welke hy anderen als den eenigen weg ter zaligheid verkondigt hadde. 's Mans gedagtenis is gevierd op den 21. van Bloeimaand, door den Wel-Eerw. zeer Gel. Heere PHIL. VIËTOR, Predik. te *Neerbosch*, *Heesch* en *Weurt*, Visitator van dien Ring, in eene Voorafspraak genomen uit Hebr. XIII: 7. *Gedenkt uwer Voorgangeren*, *enz.*

Zyn Wel-Eerw. is nooit gehuwd geweest, maar heeft twee Broeders en vyf Zusters nagelaten, die nevens de Gemeente zynen dood bitter betreuren.

DIEDEN. Op den 12. van Bloeimaand is alhier, na eene korte bedlegering, aan eene uitterende ziekte en verval van kragten, in den ouderdom van 80 jaaren en byna 3 maanden overleden D. HERMANNUS FINMAN, in leeven rustend Leeraar in de Gemeentens van *Dieden* en *Appeltern*. De Wel-Eerw. en zeer Gel. Heer J. BUSCHMAN, Predik. te *Ravestein*, heeft dit Sterfval te *Appeltern* gedagt, op den tweeden Zondag na 's Mans overlyden, met eene daar toe wel ingerigte Leerrede uit 2 Cor. V: 8, 9. *Maar wy hebben goeden moed*, *enz.* Voorders zal van zyn Wel-Eerw. leeven, volgens zyne begeerte, niets gemeld worden.

THIEL.

AVEZAATHEN. Zie May 1769.

ZALT-BOMMEL.

AALST. In plaats van den Eerw. Heere C. WYNMALEN, van hier naar *Zaamslag* vertrokken, is tot Herder en Leeraar dezer Gemeente be-

beroepen, de E. Heer LIEFRINCH, S. S. Min. Cand. onder *Groningen* — zullende (D. V.) op den 19. July eerstkomende, ten dien einde peremptoir geëxamineert worden. En alzo de Heer LEONARDUS VREEDE LEOOU, S. S. Th. Stud. te *Groningen*, van de E. Classis verzogt heeft ter zelfder tyd het præparatoir examen mede te mogen ondergaan, is zyn E. zulks ingewilligt.

ZUILICHEM EN NIEUWAAL Vakant, alzo de E. Heer L. BOSBOOM door het Wel-Ed. en Eerw. Coll. Qual. tot Adj. Predikant te *Zuidzande* beroepen zynde, dat beroep aangenomen heeft. Zynde zyn Eerw. op den 2. dezer, door D. VERBEET, Pred. te *Herwynen*, als Gevolmagtigden losgemaakt, en aan voornoemde Gemeente toegewezen, en daar op den 18. dezer het afscheid door D. BOSBOOM geschied, met de woorden van Paulus Hand. XX: 32. *En nu, broeders, ik bevecle u Gode, en den woorde zyner genade, enz.*

ZUTPHEN.

BREDEVOORD- Onze geliefde Predikant D. H. J. DE ROLLER, voor de beroeping van *Varsseveld* bedankt hebbende, heeft zich op nieuw aan zyne Gemeente verbonden met een Leerrede over Jes. XXX: 20. *b.* 21. *Maar uwe Leeraars zullen niet meer als met vleugelen wegvliegen, enz.*

GENDERINGEN Vakant, alzoo D. J. G. FISCHER, wegens lichaams zwakheid, van de E. Classis Emeritus verklaart, en zulks van de Ed. Mog. H. H. *Staten* van de Graafschap *Zutphen* (*salvis Emolumentis*) met toelegging van een ordinair Tractement voor een te beroepenen Predikant, gunstiglyk geapprobeert is.

VARSSEVELD. Zie May 1769. en hier boven onder *Zutphen.*

OVER-

OVER-VELUWE.

TERWOLDE Vakant. Zie Febr. 1769.

LUNTEREN Vakant. Zie Febr. 1768.

NEDER-VELUWE.

ELBURG Vakant. Zie April 1769.

MAASTRICHT.

GULPEN. &c. Den 8. deezer, is door de Leeden des Kerkenraads, en de Visitatores Classis; na verkreegen hand-opening van Haar Edel Mog: de Heeren Raaden van Staate, ter vervulling van de Vacature deezer Plaatsen, uit een grootere Nominatie, dit volgende viertal gemaakt.

D D. 1. J. G. Fellinger, 2. J. W. van Slype, 3. N. Vonk, 4. B. Huygens, Predik. en Propen. te 1 *Eysden*, 2. te *Nieuwland*, 3. te *Ryswyk &c.* 4. onder deeze *Classis*.

Waar uit op 't tweetal gebragt zynde. D D. van Slype, en Fellinger.

Zoo is daar uit aanstonds met meerderheid van stemmen beroepen, D. van Slype.

Welk Beroep aan hun Edel Mog: ter verkryging van Aprobatie reeds toegezonden zynde, na dat het vervolgens ook door de Classis, zoo nodig zal geapprobeert zyn, aan zyn Eerw: staat opgedraagen te worden.

By deeze gelegentheid vinden de Visitatores Classis zich verplicht te berichten: Dat zy gezien, en geleezen hebbende, de Bekentmaaking van voorgem: D. van Slype, in de Boekzaal van April deezes Jaars, 't noodeloos achten, daar over veel Aanmerking te maaken; vertrouwende; dat elk onzydig Leezer, ligt zal hebben kunnen begrypen, de redenen, die Hen genoodzaakt hebben, derzelver Advertentie in de Boekzaal van de maand Maart te doen plaatzen; als mede, dat daar door zyn Eerw: in 't allerminste niet beledigt is, nog aan zyn E. iets

iets verweeten word: En hoewel nu D. van SLYPE, ingevolge het voorgemelde, met meerderheid van stemmen daadelyk beroepen is, zo vermeenen Visitatores dit geensins weg te neemen; dat de *aanbieding* van het Beroep, door de vier Kerkeraads Leden, op den 12. Febr. toen de plaats nog niet vakant was, en met uitsluiting der Visitatooren, die het zelve Recht tot de te doene Beroeping hadden, en daarom behoorden gekent te zyn geweest, geavanceert, (waar uit de Advertentie in de Boekzaal dier Maand, welke zyn Eerw: by de laatste bekentmaaking, voor de zyne erkent, gesprooten is) niet anders, dan al te voorbarig geschied; mag, en moet worden aangemerkt.

MARGATEN Vakant. Zie May 1769.

BLEIGNY Walsche Kerk. Zie Febr. 1769.

NAMEN, Walschekerk. Den 4. Juny 1769. heeft onze zeer geliefde Predikant Ds. PH. ALEX: de la ROCHETTE, van hier naar *Haarlem* beroepen zynde, een allertederst afscheid van deeze Gemeente genoomen, met een uitmuntende Redenvoering, over de zedert de tyden der Apostelen reeds begonnene, doch in onze Eeuw voor al voortvaarende veragting van den Evangelie-Dienst, en de redenen van dien, welke Redenvoering ten zonderlinge genoegen eener talryke en aanzienlyke vergadering uitgesprooken is.

ZUIDHOLLAND.

DORDRECHT.

STREEFKERK. Den 21. May heeft D. WEYLAND, Predik. te dezer plaatse, het afsterven van onzen Wel-Ed. Gestr. Ambagts Heere, den Heere en Mr. J. J. de MEY, Raad en Præsident Scheepen der Stad *Leiden*, *&c. &c.* die den 7. dezer te *Leiden* overleed, voor de Gemeente gedagt

in

in een plegtige Lykreede over Pred. IX: 11. *a.* en 12. *a. Ik keerde my, en zag onder de Zonne, enz.*

OTTOLAND EN NEDER-BLOKLAND. Ter gelegendheid van het ons smertend overlyden van de Hoog-Welgeb. Vrouwe, Mevrouwe ANNA WILHELMINA BRANDWYK van BLOKLAND, Vry-vrouwe van *Neder-Blokland*, heeft de Wel-Eerw. Heer ABERSON, Predik. alhier, op den 4. dezer derzelver gezegende nagedagtenis gehouden met Ps. CIII: 15—17. *De dagen des menschen zyn als het gras, enz*

DELFT en DELFLAND.

MAASLAND. Alhier is op den 26. May des morgens ten half zes, in den ouderdom van zes- en vyftig Jaaren en zes maanden, na een ziekte van 12 dagen, overleeden; de Eerw. Heer ISBRANDUS van COUVENHOVEN, Predik. te dezer plaatse, van welk Sterfgeval de Eerw. Heeren MEINARDUS RUYSCH, Predik. op het *Woud*, en ANTHONIUS van DUUREN, Predik. in de *Ketel*, ieder op haar tourbeurt, den eersten over Job XIX: 24—27. *Dat ze met een yzere griffie, enz.* en den laatsten over *Ps.* CIII: 15, 16. *De dagen des menschen, enz.* de Gemeente kennis gegeven hebben.

LEIDEN en NEDERRHYNLAND.

KATWYK aan ZEE. Zie Febr. 1769.

GOUDA EN SCHOONHOVEN.

POLSBROEK. Op Zondag den 11. dezer, is alhier in den H. Dienst bevestigd D. P. de WILDE, door den Hoog-Eerw. Hoog-gel. Heer EWALDUS HOLLEBEEK, S. S. Theol. Doct. en Professor te *Leiden* met Joh. VII: 18. *Die van hem zelven spreekt, zoekt zyn eigen eere, enz.* Zynde de oplegginge der handen geschied, benevens den Hoog-Eerw. Heer Bevestiger, ook door de present zynde Heeren Predikanten D D. J. DU SART, P. BLAUW, P. A. MALECOTIUS, A. LEDEBOER, P. T.

COUPERUS, C. LEMANS, A. KIST, G. J. van CAMPEN, C. de KRUYFF, H. WEYLAND en T. SPAAN, resp. Predikk. te *Schoonhoven*, *Gouda*, *Stolwyk*, *Haastregt*, *Gouda*, *Jaarsveld*, *Woerden*, *Beekbergen* van zyn dienst afgestaan, *Lopik*, *Streefkerk* en *Hoogmade*.

Des nademiddags deed de Bevestigde zyne Intreerede met 1 Cor. II: 2. *Want ik en hebbe niet voorgenomen, enz.* Zynde zyn Wel-Eerw. op deszelfs verzoek voorts sessie vergund in de E. Classis by 't houden van de Classis Antesynodaal gehouden te *Schoonhoven* den 13. dezer.

S C H I E L A N D.

SCHIEDAM Vakant. Zie May 1769.

G O R I N C H E M.

HEUSDEN Vakant. Nademaal D. ADRIANUS MANDT, Predik. te *Oost Voorne*, onlangs, gelyk in de vorige Boekzaale bericht is, op onze tweede Nominatie van drie, in plaatse van D. WILLEM NOOTHOVEN, Predik. te *Vianen*, ingevuld was, maar te *Ouderkerk aan den Amstel* beroepen, dezelve beroeping in de Vreze des Heeren aangenomen heeft, dus by ons niet beroepelyk gebleven zynde; zoo is den 15. dezer in deszelfs plaatze wederom door den breeden Kerkenraad D. JOHAN CAREL PALLIER, Predik. te *Wel en Amerzode* ingevuld, doch welke den 16. dezer ook beleefdelyk voor de eere dier Nominatie van drie bedankt heeft met verzoek, om voor dit maal buiten aanmerking in de beroeping te blyven. Weshalven de breede Kerkenraad nog maal den 23. dezer, de tweede Nominatie van drie zal invullen, met een Wel-Eerw. Predikant, nevens de twee daar op gebleveue; hopende dezelve Nominatie te zullen konnen aan de E. A. Magistraat aanbieden, en daar op eene gunstige Approbatie erlangen, om tot eene beroeping te konnen voortgaan.

GORINCHEM. Na verzogte en verkrege handopening, heeft de breede Kerkenraad dezer Stad in de plaats van D. LEONARD van WOLDE, den 16. dezer, dit twaalftal uitgebragt:

D D. 1 PETRUS AMESHOFF, 2 LEONARD van MEERTEN, 3 GOSUINUS 'T HOOFT, 4 THOMAS APPELS, 5 JAN JOUBART DE L'ORME, 6 ADRIANUS van ASSENDELFT, 7 CORNELIUS SLOTEMAKER, 8 JOHANNES BONDT, 9 BARTHOLDUS van der FEEN, 10 NICOLAAS GUYKING, 11 JOAN HUGO van der GROE, en 12 THEODORUS ADRIANUS CLARISSE, respective Predikanten, te 1 *Purmerend*, 2 *Arkel*, 3 *Zegveld*, 4 *Bodegrave*, 5 *Heusden*, 6 *Assendelft*, 7. *Giessennieuwkerk*, 8 *Wilsveen*, 9 *Heerenveen*, 10. *Amesfoort*. 11 *Hien en Doodewaard*, en 12 *Wageningen*.

En daar uit den 20. dit zestal:

D D. 'T HOOFT, AMESHOFF, APPELS, CLARISSE, ASSENDELFT, en de L'ORME.

En den 23. dit drietal:

D D. AMESHOFF, de L'ORME, en ASSENDELFT. Het welk aan Heeren Drossaard en Burgermeesteren ter goedkeuring is aangeboden.

WERKENDAM en de WERKEN. Onze waardige en tedergeliefde D. JOHAN JACOB LE SAGE TEN BROEK, A. L. M. Phil. Doct. beroepen zynde tot Hoogleeraar in de Wysbegeerte op de Hoge School van *Stad en Lande*, heeft als Lid van de Classis van *Gorinchem* een liefderyk affcheid genomen, en deze heeft zyn Wel-Eerw. Hooggel. ook in vrede en liefde met hartelyke wensch tot bevordering van de ware wysheid, laten gaan. Zullende binnen een week drie of vier ook zyne Gemeente vaar wel zeggen.

LEERBROEK Vakant. Zie May 1769.

VOORNE EN PUTTEN.

HEENVLIET. De beroeping van den Wel-Eerw. Heer HERBERTUS DE HAAS, tot onzen gewoonen

nen Herder en Leeraar, is den 20. dezer in de ordinaire Classicale Vergaderinge gehouden in den *Brielle* goedgekeurt, en zal de dag der bevestiging nader bekent gemaakt worden.

OOSTVOORENE. Onze veel geliefde Herder en Leeraar de Wel-Eerw. Heer ADRIANUS MAND, beroepen te *Ouderkerk aan den Amstel*, op het verzoek van den Wel-Eerw. Heer van der Souw, veel geagt Pred. te *Amstelveen* gecommitteert van den E. Kerkenraad van *Ouderkerk*, met twee Broederen Diakenen van die plaatse, den 19de van zynen E. Kerkenraad, en den 20. van de Wel-Eerw. Classis van *Voorne en Putten* losgemaakt zynde, zal (*Deo Volente*) den 16. July hier zyn Eerw. affscheid prediken. Weshalven de Heeren Proponenten verzogt worden ten spoedigsten na dien tyd hun gaven te laten hooren, en zig te vervoegen om eene Predikbeurt te verkrygen, by eenen der Heeren Gedeput. van den Ring van *Voorne*, de Wel Eerw. Heeren WIGBOLD MUILMAN, en WILLEM HUYGENS, respect. Predikanten in den *Brielle* en *Hellevoetsluis*; wyl de Kerkenraad om gewigtige redenen van zins is, zo ras mogelyk, tot eene beroepinge over te gaan.

OUDE TONGE. De Wel-Eerw. Heer JACOBUS CHEVALIER, zeer bemind Leeraar ter dezer plaatze, heeft op Zondag den 28. May laatstleden, des avonds in een buitengewoone Predikbeurt, ter verheerlykinge Gods, en tot opwekking van een grote 't zaamgevloeide schare, plegtig gedachtenisse geviert van de Christelyke Nationale Synodus van *Dordrecht* over anderhalve eeuw, ter handhaving en bewaring der zuivere Genade-leer aldaar gehouden: zynde deze zo zeer voortreflyke Synodus Godvrugtig begonnen den 13. November 1618. en glorieus geëindigt op den 29. May 1619. De Stoffe,

by

by deze plegtige gelegenheid, door zyn Wel-Eerw. verhandelt, was genomen uit Ps. LX. aan 't 6. en 7. Vers. [*Maar nu*] *hebt gy den genen, die u vrezen, enz.*

NIEUWE TONGE. Zie May 1769.

B U U R E N.

YSSELSTEIN. Alhier is, den 20. dezer, de Classis Antesynodaal, gehouden: in die vergaderinge, is, door den Wel-Eerw. Heer E. P. Bonouvrie, Predikant te *Asch*, præparatoir geëxamineerd, D. H. D. G. Imminck, Joh. Rutg. Fil. deszelfs Proeftext is geweest, Hand. XVI: 31. het onderzoek, in het Hebr. over Ps. CXXI. in 't Grieksch over het Text Capittel. De verdere ondervraginge over de voornaame stukken der Godgeleerdheid, als beantwoordinge van de veele tegenwerpingen, heeft dit gewenscht gevolg gekregen, dat alle de E. Leeden der vergaderinge, eenparig, hunne volkomenste genoegen betuigt hebben, over dit Examen; waarom zy den Wel-Eerw. Heer Examinator voor zyne naauwkeurige ondervraginge bedankt hebben, en den Heer H. D. G. Imminck, met veel ruimte, tot den openbaren Predikdienst, hebben toegelaten, gelyk ook aan den Heer Scriba belast is, een allerloflykst getuigschrift, den geëxamineerden, te geven.

CUILENBURG. De Kerkelyke beroepinge van den Wel-Eerw. Heer C. A. van Buuren, thans Predikant te *Scharwoude*, tot Predikant van deze Stad, is meede, in voorengemelde Classis, geapprobeert: Weshalven zyn Wel-Eerw. eerlang van zyne Gemeente en Classis, staat los gemaakt te worden, en tot zynen Euangeliedienst onder ons te komen.

BURENMALSEM. Meede is de Kerkelyke beroepinge van den Heer P. J. Monhemius, Joh. Adolph. Fil. Prop. onder deze Classis, tot Pre-

Predikant van deeze plaats, goedgekeurt; 't peremptoir Examen, is vastgestelt, te doen, in een buitengewoone vergaderinge te houden, te *Buuren*, den 1. Augustus, aanstaande.

BEUSICHEM Vakant. Zie Maart 1769.

NOORD-HOLLAND.

ALKMAAR.

ALKMAAR. Zie May 1769.

SCHERMEER. De Bevestiging-text van D. JAN HUBERT. in onze voorige abusief zynde, is geweest 1 Chron. XXVIII: 9, 10, 11. a. *Ende gy myn Zoone Salomo, kent den God uwes Vaders, ende dient hem met een volkome herte, en met een willige ziele: want de Heere doorzoekt alle herten, ende hy verstaat al het gedichtsel der gedachten: indien gy hem zoekt, hy zal van u gevonden worden: maar indien gy hem verlaat, hy zal u tot in eeuwigheid verstooten Ziet nu toe, want de Heere heeft u verkooren, dat gy een huis ten Heiligdom bouwet, weest sterk, ende doet het. Ende David gaf zynen Zoone Salomo een voorbeeld.*

HEILOO Vakant. De Heeren Proponenten worden verzogt, hunne gaven op het spoedigste te laaten hooren, alzoo men voor het einde van de Maand July met de beroeping zal voortgaan.

HARINGHUISEN Vakant. Op den 5. dezer is ten overstaan van de Wel-Eerw. Heeren Consulenten A. KONING en J. M. POSTHUMUS, Predikk. te *Schage* en *Barsingerhorn*, dit volgende zestal van Proponenten gemaakt.

D D. 1 HENRICUS WYNANDUS BENIER, 2 JOANNES van DIEPEN, 3 PETRUS BOMMEL, 4 JAN van THIEL, 5 LEENDERD KALF, en 6 SEBASTIANUS RIENEWERF, Proponn. te 1 *Opperdoes*, 2 *Amsterdam*, 3 *Valkoog*, 4 *Leiden*, 5 *Amsterdam*, en 6 *Haarlem*.

Waar

Waar uit ten zelven dage dit drietal is geformeerd:

D D. JOANNES van DIEPEN, HENRICUS WYNANDUS BENIER en PETRUS BOMMEL.

Welke Heeren verzogt zyn om op den 25. dezer op de beroepinge te komen prediken.

H A A R L E M.

HAARLEM, Walsche Kerk. Zie Maart 1769.

A M S T E L D A M.

AMSTELDAM. Op den 5. dezer zyn in onze gewoone Vergadering, door D. JOHANNES WILHELMUS van YSSUM, Predik. te *Hilversum*, præparatorie geëxamineert de Studenten HENDRIK van ECKDOM en JOHANNES LIVINGSTON; en die zyn beiden, met goed genoegen der Classis, onder het getal der Proponenten aangenomen.

DIEMEN Vakant. Dewyl de E. Kerkenraad, van den Wel-Edelen Groot Achtbaren Heer Mr. GUALTERUS PETRUS BOUDAAN, Burgermeester der Stad *Amsterdam*, als Ambachts-Heer van *Diemen*, handopening verzocht en gunstig verkregen hebben, is gemelde Kerkenraad voornemens, indien mogelyk is, een beroeping in de Classis van Sept. in te leveren; derhalve worden de Heeren Proponenten verzocht, die genegenheid hebben, ten spoedigste hunne gaven aldaar te laten hooren. Kunnende hunne E. zich ten dien einde addresseeren aan den E. Kerkenraad aldaar.

OUDERKERK AAN DEN AMSTEL. De beroeping van D. ADRIANUS MANDT, waar van te zien is in de voorige Boekzaal, is, ten gemelden dage, in de Classis ook ingeleverd, en heeft haare Kerkelyke goedkeuring mede ontvangen.

OUDERKERK. Onze beroepene Predikant D. MANDT, zal (*Deo volente*) den 30. July alhier bevestigt worden door D. JOH. TRELLONT, Predik. te *Haarlem*, hebbende D. de WAAL, ten vriendelykste verzoeke van D. MANDT, daar van afgestaan.

H O O R N.

EERSWOUD. Den 9. dezer, na verzogte en verkregen handopening van de Hoog Edele Hoog-Wel-geb. Vrouwe A. A. BOETSELAAR, Douariere WASSENAAR, Vrouwe van *Hoog-* en *Eerswoude*, *enz. enz.* heeft de E. Kerkenraad alhier het volgende viertal van Proponenten geformeert, namelyk:

D. W. EYGEMAN, Propon. te *Leiden*.
D. H. W. BENIER, Propon. te *Opperdoes*.
D. J. HOOGWAL, Propon. te *Leiden*.
D. J. de BAKKER, Propon., den Predikdienst waarneemende te *Breukelen*.

Welke vier Heeren Proponenten den 23. Juny op het beroep gepredikt hebbende, zo is daar uit met meerderheid der stem hebbende Ledematen, ten overstaan van D. CORN. van de VELDE, Joh. Frat. Predik. tot *Hoogwoud*, als Consulent, beroepen HENRICUS WYNANDUS BENIER, Arnold. Fil. Henr. Nep. Welk beroep ten eersten ter Approbatie staat ingeleverd te worden.

BENNINGBROEK EN NIBBIXWOUD. Na dat onze waardige en geliefde Leeraar D. GERARDUS de BRUIN, op verzoek van D. J. MULLER, Predik. te *Abbekerk* en *Lambertschagen* (als gevolmagtigde van den Hoog-Welgeb. Heer Baron van *Lynden*, Vryheer van *Hemmen* en *Blikkerswyk*, &c. &c. &c. als Collator van *Hemmen*) op den 22. May door onzen Kerkenraad, en op den 24. door de Wel-Eerw. Classis van *Hoorn*, van zynen dienst in deze Gemeente ontslagen, en aan de Kerk van *Hemmen* toegewezen was:

zoo

zoo heeft zyn Wel-Eerw. den 28. daar aan volgende zyn openbaar affcheid van ons genomen, met eene doorwrogte, zaakryke, en gemoedelyke Leerrede over 2 Chron. XXX: 18. *b. Dog Jehiskia badt voor hen*, *enz.*

SPANBROEK EN OPMEER is Vakant, alzo de Wel-Eerw. Heer HENRICUS CRANENDONCQ aldaar, en den 24. May van de E. Classis te *Hoorn*, is losgemaakt, door den Wel-Eerw. Hr. CORNELIS ARNOLDUS van BUUREN, daar toe gevolmagtigd wegens *Ootmarsum*

SPANBROEK EN OPMEER. Op den 28. May, heeft de Wel-Eerw. Heer HENRICUS CRANENDONCQ, alhier zyne Affcheids-rede gedaan, uit Deut. XXXII: 45, 46. *Als nu Mofes voleindt hadde alle deze woorden tot gantsch Israël te spreken*, *enz.* Dus is deze Plaats Vakant.

SCHARWOUDE. De Collatie der Stad *Cuilenborg*, door zyne Doorl. Hoogheid, den Heere Prinse van *Orange* en *Nassau*, als Souverain dier Stad en Graaffchappe, opgedragen zynde aan onzen zeer geliefden Leeraar D. CORNELIS ARNOLDUS van BUUREN, zo is zyn Wel-Eerw. uit kragt derzelver Collatie reeds Kerkelyk aldaar tot Predikant beroepen, en heeft deze beroepinge in des Heeren vreeze aangenomen. Zyn Wel-Eerw. is voorneemens, wanneer naar Kerken-order van deeze zyne Gemeente losgemaakt zal zyn, ons op den 23. July Vaarwel te zeggen. Dus ftaat deeze plaats Vakant te worden. Dienende tot narigt der Heeren Proponenten, die hunne gaaven hier wilden laaten hooren, dit ten fpoedigfte te doen, wyl de Kerkenraad heeft vaftgefteld, niet langer dan tot den 13. Augufl. op de Vakatuure te laaten prediken, en na dien tyd aanftonds tot het maaken eener Nominatie over te gaan, waar toe dezelve reeds handopening heeft verzogt aan, en

ook gunstig verkreegen van Hun Ed. Mog. de Heeren Gecommitteerde Raden in *Westfriesland* en den *Noorder-Quartiere.*

E N K H U I Z E N.

MIDSLAND EN HOORN OP TER SCHELLING Vakant. Zie May 1769.

E D A M.

MONNIKENDAM. Den 30. April is alhier in den H. Dienst bevestigt de Wel-Eerw. Heer H. J. COERMAN, door deszelfs Amptgenoot F. PEREBOOM, met de woorden uit Ps. VIII: 3. *Uit den mond der kinderen, enz* Hebbende de Bevestigde gepredikt uit Ps. CXXXIII. geheel. *Een Lied Hamaloth, enz.*

Z E E L A N D.

W A L C H E R E N.

CLEVERSKERKE Vakant. Zie May 1769.

ZUIDZANDE. Zie May 1769.

BIERVLIET Vakant. Zie Decemb. 1768.

GAPINGE. Zie Novemb. 1768.

OOSTZOUBURG. Zie Decemb. 1768. en hier agter het Naberichť.

SCHOUWEN en DUIVELAND.

ELKERZEE. Den 12. deezer, na dat onze zeer Geliefde Leeraar D. JACOBUS de RYK op den 30. May laatst leden, by de Wel-Eerw. Class. en daar na op den 6. deezer, in het Wel-Edel. en Wel-Eerw. Colleg. Qualific. deezer Gemeinte op verzoek van D. JOHAN BRANDS pred. te *Kerkwerve*, als daar toe gequalificeert door het Wel-Edel. en Wel-Eerw. Colleg. Qualific. van *Oudelande*, van zynen Dienst aan deeze Plaatze, was ontslaagen. Heeft dan ook op den 11. deezer, wanneer een groote menigte Toehoorderen van alle kanten toegevloeit was, onder veel gemoeds aandoeninge van spreeker en hoorderen, zyn afscheids Reede gedaan met

die

die woorden uit Luc. XII: 35, 36. *Laat uwe Lendenen omgord zyn, enz.* Wy dan nu Harderloos zynde, worden de Heeren Proponenten, aldewelke lust mogten hebben haare Gaaven alhier te laaten hooren, verzogt, om ten spoedigsten over te koomen, alzoo men voorneemens is, zoo haast mogelyk tot een nieuwe Beroepinge te treeden, zynde ten dien einde reets tot Director verkooren D. JOH. BRANDS, Pred. te *Kerkwerve.*

NOORDGOUWE. Alhier heeft men de onaangenaame tyding ontvangen, dat de Wel-Eerw. en Geleerde Heer MARINUS van OMMERS, Rustend Euangelie-Dienaar van deeze Gemeente, naar een korte onpasselykheid, op den 27. April het tydelyke met het Eeuwige verwisselt heeft.

ZUID-BEVELAND.

BORSSELE. Ter gelegenheid van zynen vyfen twintig Jaarigen Euangelie-Dienst, in deeze Gemeinte, heeft onze geliefde Leeraar D. H. M. BURGER, den 4. deezer en vervolgens, de gepaste heilbeede van PAULUS, voor de Gemeinte van Ephezen verhandelt: Cap. III: 14—21. *Om deeze oorzaake, buige ik enz.* De voorzang was Ps. CXIX: 23. en de nazang Ps. CXXII: 3.

OUDELANDE. Zie Maart 1769.

DRIEWEEGEN en OVEZANDE Vakant.

HULST Vakant. Zie May 1769.

U T R E C H T.

UTRECHT. Op onze gewone Classikaale vergadering, den 6. deezer is het Beroep aan de *Meeren* op den Prop., den Heere ARNOLDUS van DYK uitgebragt, Classikaal geapprobeert, en van zyn Eerw. aangenoomen: die den 8. Augusti., door den Wel-Eerw: Heer C. P. PRONKERT, Pred. te *Montfoort*, zal geëxamineerd worden.

Ten

Ten zelven dage zyn vier braave Jongelingen geëxamineerd, en onder het getal der Proponenten aangenoomen: 's morgens de beide Heeren JACOBUS 't HOOFD, en JOHANNES JACOBUS BERNHARDUS CORREL, door den Wel-Eerw. Heer de KRUIF, Predik. te *Lopik*; predikende de eerste uit Hoogl. V: 16. *b.* en de tweede uit Pf. XXXIV: 10. en ontvouwende in Hebr., beide, Pf. I. in 't Grieks, de eerste Hand. I. en de tweede Hand. II. 's Namiddags de twee andere Heeren CORNELIS JAN van ZEIST, en DANIEL ALBERT REGULETH, door den Wel-Eerw. Heer SANDMAN, Predik. te *Tienhoven*, de eerste deed een kort voorstel, over Coll. III: 2. en de tweede over Hand. XVII: 16. beide behandelden, in Hebr. Pf. VI. en in 't Grieks, de eerste Coll. III. en de tweede Hand. XVII: Waar op zy alle, de twee eerste voor, en de twee laatste nademiddag, zoo veel Proeven van hunne bekwaamheid in de Leere der waarheid, zoo de stellinge als wederleggende, gegeeven hebben, dat zy, met volle ruimte van de gantsche Vergadering zyn toegelaaten: die ook alle de Formulieren van eenigheid ondertekend hebben.

Den 7. deezer, is de Wel-Eerw. Heer WILHELM van WAENEN, beroepen te *Katwyk aan Zee*, tot hier toe waardig Pred. aan den *Uithoorn* en *Cudelsteert*, na dat daags te vooren, door den Wel-Eerw. Heer HUB: van MONSJOU, Predik. te *Thamen aan den Uithoorn*, van zynen Dienst in zyne Gemeente was ontslaagen, door den Hoog Eerw. Heer FRANC. BURMANNUS, *Theol. Doct.* en *Profess.*, en Pred. te *Utrecht*, van de Eerw. Classis losgemaakt, die ook van deeze Vergadering een teder afscheid genoomen heeft.

MYDRECHT Vakant. Zie April 1769.

UIT-

UITHOORN en KUDELSTEERT. De Wel-Eerw. Heer WILH. van WAENEN, heeft den 11. deezer van deeze zyne geliefde Gemeente onder veel aandoening, afscheid genoomen, met de woorden van PAULUS Eph. VI: 23. *Vreede zy den Broederen, enz.* Zoo dat deeze Plaats Vakant is.

RHEENEN EN WYK.

RHENEN. Den 20. deezer is alhier peremtoir geëxamineert, D. ABRAHAM JACOB VATEBENDER, beroepen Predikant te *Overlangbroek*, door den Wel-Eerw. Heer G. J. van HASSELT, Pred. te *Leersum*, en heeft zoo in de Taalen, als in 't beantwoorden der waarheden, en 't wederleggen der tegenwerpingen, zulke doorslaande bewyzen van zyne Talenten gegeeven, dat de gantsche Vergadering zyn Wel-Eerw. met het uiterste genoegen, en toewenschingen van GODS dierbaarste Zegeningen, de Gemeente van *Overlangbroek* heeft toegeweezen, zullende aldaar (D. V.) den 16. July bevestigt worden, door den Wel-Eerw. Heer Examinator.

RHEENEN Vakant. Zie May 1769.

AMERONGEN Vakant.

FRIESLAND.

LEEUWAARDEN.

WEIDUM. Zie May 1769.

WARGA, WARSTIENS EN WARTENA, Vakant.

RYPERKERK EN HARDEGARYP, Vakant.

DOKKUM.

DOCKUM. Word Vakant, overmits de Wel-Eerw. zeer Geleerden D D. C. SMIT Beroepen is, in de Gemeente van *Winschooten*, en die Beroeping heeft aangenoomen.

BUYTEN POST en LUTKE POST. Onze veel ge-

geliefde Leeraar, de Wel-Eerw. en zeer Geleerde Heer D. T. RONDAAN, heeft onder een groote toevloed van Menschen, op den 28. May voor de eerste maal, op de nieuw gemaakte Predikstoel, verricht het werk van een Euangelist. Zyn Wel-Eerw. verhandelde ter gelegenheid de Plaats der H. S. Jes. XL: 9. *O Sion gy verkondigster*, enz. Z. E. voor Afspraak was genoomen uit Neh. VIII: 1-5. De Inleiding van zyne Leerreeden was, Exod. XVII: 15. Voor wierd gezongen, Ps. CXXII: 1, 2. en na de eindiging van deeze Inwyding van nieuwe Predikstoel, Doophek enz. wierd opgezongen, Ps. LXXXVII: 4, 5. en voorts zegen en heil aan Hooge en Laage van de aänwezende toegewenscht.

S N E E K.

T'OPPENHUIZEN EN TWELLINGERGA Vakant. Zie Octob. 1768.

BOLSWARD EN WORKUM.

WONS en ENGWIER. Alhier staat eerstdaags eene Beroepinge te worden uitgebragt, die den 3. July by de E. Classis (te houden te *Bolsward*) staat ter approbatie te worden ingeleverd.

NB: Verwagt in de volgende Maand het Synodaalnieuws van *Friesland*.

ZEVENWOUDEN.

OOSTERWOLDE Vakant.

URETERP. De Wel-Eerw. D. M. van der TUYK heeft op den 7. May van deeze hem lievende, en van zyn E. geliefde Gemeente een teeder afscheid genoomen, met het verheffen van het geluk der regt geäarte Hoorderen, uit Luc. XI: 28. *Maar hy zeide jaa, Zalig zyn de geene, die het Woord Gods hooren*, enz. Hebbende zyn Eerw. het eerste gedeelte van dit Vs. op de voorgaande Donderdag, zynde *Hemelvaartsdag*, in zyn laatste Predikbeurt te *Zigerswolde* verhandelt. Dus dan

URETERP Vakant.

WYN-

WYNJETERP. Alhier is op den 15. May, inden H. Dienst Ingezegend D. J. C. APPELIUS, door D D. P. BRUINING, en J. MENSINGA, geagte Dienaaren, op de *Gordyk* en *Oldeschoot*. Laatstgemelde moedigde den Nieuwberoepenen Leeraar aan, tot een getrouwe uitvoering van zyn Dienstwerk, uit Luc. XII: 43. *Zalig is de Dienstknegt, welken zyn Heer als by koomt zal vinden, alzoo doende.* Waar na de oplegging der handen door D. P. BRUINING verrigt zynde, wekte dees E. de Gemeente tot regt hooren op, met de heilzame vermaaning, uit Luc. VIII: 18. *Ziet dan hoe gy hoort.*

Waar op de Bevestigde den 21. deezer maand zyn Dienst aanvaardde, met de nedrige dog kloekmoedige Betuiginge. *Ik zal heenen gaan, enz.* uit Ps. LXXI: 16

De Eerwaardige Vader D. J. C. APPELIUS, zeer geacht Dienaar te *Zuidbroek*, uitte mede by deeze gelegenheid 's namiddags zyn herten wensch, met de Beede uit Ps. CXXXII: 8, 9. *Staa op Heer, tot Uwe rust, enz.*

OVERYSSEL.

DEVENTER.

DEVENTER. Alhier is den 12. dezer, uit de grote Nominatie, dit twaalftal van Predikanten gemaakt:

D D. 1 A. VERBURG, 2. J. CUPERUS, 3 C. van BOSVELT, 4 S. van der KEESSEL, 5. A. KUIPER, 6 YSB. van HAMELSVELD, 7 MIC. BUIS, 8 H. van der Bank, 9 P. I. de FREMERY, 10 van der GRYP, 11 J. H. van DIEST, en 12 B. J. FABRITIUS, Predikk. te 1 *Winkel*, 2 *Vollenhove*, 3 *Jutphaas*, 4 *Vollenhove*, 5 *Buiksloot*, 6 *Durkerdam*, 7 *de Helder*, 8 *Delfshaven*, 9 *Overschie*, 10 *Heukelom*, 11 *Vorgten*, en 12 *Westmaas*.

Hier

Hier uit zal den 26. dezer een vyftal gemaakt worden.

OOTMARSSUM. Zie Decemb. 1768.

C A M P E N.

CAMPEN. Zie May 1769.

WILSEM Vakant. Zie May 1769.

Z W O L L E.

OMMEN Adjunct-plaats Vakant. Zie April 1768.

S T A D en L A N D E.

G R O N I N G E N.

NOORDLAREN. Onze van hier naar *Onstwedda* geroepene Leeraar, D. HERM. BEEKHUIS, heeft den 28. der voorige Maand, met veele tederheid en ernst van ons een aandoenlyk afscheid genomen, predikende by die gelegenheid over Hand. XXI. 14. *Ende als hy zich niet liet afraden*, enz

GRONINGEN. By de Visitatie Clasfis, den 13. dezer alhier gehouden, zyn door D D. THEOD. LUBBERS en GER. OOMKENS, Predikk. te *Groningen* en *Engelbert*, præparatoir geëxamineert de wakkere Jongelingen UBBO EMMIUS van BERCHUIS en HENR. HIERONIMUS ten OEVER, welke na een bevallig voorstel over Ps. I: 6. en Coll. I: 13. By het onderzoek, zoo in de Oorspronkelyke Taalen, als in de grondwaarheden der Hervormde Kerke, derwyze zyn beproeft bevonden, dat ze met veel genoegen onder het getal der Proponenten wierden aangenoomen.

GRONINGEN. Den 18. dezer is onze van *Schiedam* herwaarts geroepene Leeraar, de Wel-Eerw. D. HENR. van HILTROP, in het werk der H. Bedieninge, by deze Gemeente plegtig, en tot algemeene blydschap ingezegent door zyne Amptgenooten DD. THEOD. LUBBERS en THEOD. BRONS-

BRUNSVELD de BLAU, waar van de eerſte de Beveſtigings Leerrede deed over 2 Cor. IV: 5. *Want wy prediken niet ons zelven, enz* De laaſtgemelde, die ter voorbereidinge tot deeze pleg- tigheid Pſ, CXXXII: 9. in de Vroegpreek hadt verhandelt, gaf daar op aan den tweeden Leeraar de hand van Broederſchap met vriendelyke welkomſt groet en hartelyken zegenwenſch, waar van de grondſlag was, Pſ. CXV: 12. Vervolgens hield de Beveſtigde 's namiddags zyne Intrerede over Rom. I: 15, 16. *Alzoo het geene in my is, is volvaerdig, enz.*

APPINGEDAM.

JUKWERT Vakant. Zie Jan. 1769.

SIDDEBUREN enz. Vakant. Zie Octob. en Dec. 1768.

FARMZUM Vakant. Zie Jan. 1769.

LOPPERZUM.

STEDUM Vakant geworden door D. POPKO van BOLHUIS, heeft de Hoog-Welgeb. Heer G. GERLACIUS, Heer op *Nitterſum*, te *Stedum* ende onderhoorige Dorpen, &c. &c. &c. uit eene voorige Nominatie van twaalf Predikanten, tot Leeraar dezer Gemeente beroepen de Wel-Eerw. Heer ARNOLDUS OUDEMAN, Predik. te *Garſthuiſen*, welke deze beroepinge in de vreeze des Heeren heeft aangenomen.

GARSTHUISEN ſtaat Vakant te worden, alzoo onze geliefde, ende veel geagte Leeraar D. ARN. OUDEMAN, beroepen is naar *Stedum*, ende die beroepinge aangenomen hebbende, heeft den 4. dezer, voor een groote ſchaare van rondom toegevloeit, niet zonder aandoeninge van ſpreker en toehoorderen, onze Gemeente het laatſte Vaarwel gezegt, met de Zegenwenſch van Paulus uit 2 Cor. XIII: 13. *De genade onzes Heeren Jeſus Chriſtus, enz*

DE MARNE.

EENRUM Vakant. Zie Febr. 1769.

BAFLO Vakant. Zie July en Aug. 1768.

OLDAMPT EN WESTERWOLDINGERLANDT.

WINSCHOOT. Den 19. der gepasseerde Maand, is uit de voorheen gemelde Nominatie, door de Heeren Collatoren en stemgeregtigden tot onzen jongsten wettigen Leeraar met meerderheid van stemmen verkoren D. SMIT, tegenwoordig Predik. te *Dokkum*.

ONSTWEDDA. Den 12. deezer is onze geliefde Leeraar, D. BEEKHUIS, bevestigd in deze Gemeente, doende by die gelegenheid, D. STUIVINGA, Predik. te *Bellingwolde* ter inzegeninge een gepaste Leerrede uit Jes. XXX: 20, 21. *De Heere zal u lieden wel brood der benaauwdheid geeven*, *enz*. De hand van Broederschap, met uitgeboezemde zegenwensch, is gegeven door D. TAMMEN, Predik. te *Vriescheloo*, wanneer onze Leeraar zyn Dienstwerk onder ons heeft begonnen met de bede van Paulus uit Eph. VI: 19. *En voor my, dat my het woord gegeven worde. enz.*

NIEUW SCHEEMDA. Zie Febr. 1769.

DRENTHE.

MEPPEL.

DIEVEREN. Eindelyk zag deeze Gemeente haar verlangen vervult, wanneer haar beroepen Leeraar MARCUS van der TUIK, op den 21. May, in tegenwoordigheid van de Wel-Eerw. Heeren Dep. Classis, H. DEKKER, A. STAVERMAN en J. HESHUSIUS, resp. Predikk. te *Havelte*, *Wapsterveen* en *Nieuveen*, in den H. Dienst bevestigt wierd; doende de eerstgemelde H. DEKKER een weldoorwrogte en sierlyke Inzegenings-rede over

de

de wonder gepaste woorden van PAULUS, 2 Tim. IV: 11. b. *Neemt* MARCUM *mede, ende brengt hem met u, enz.* Wordende deeze plegtigheid verrigt ook in het byzyn van de Wel-Eerw. Heeren M. van der TUIK, N. van der TUIK en P. van der TUIK, waardige Euangelie-dienaars te *Zandeweer*, *Usquert* en *Blokzyl*, Vader en Broeders van den bevestigt wordende.

Op Zondag daar op volgende, den 28. May, deed de Bevestigde zyn Intree-rede met de aanmerkelyke betuiging van Paulus, Rom. I: 15 en 16. a. *Alzo het geen in my is, enz.*

WEST-INDIEN.

St. CROIX IN AMERIKA Vakant. Zie Aug. 1768.
PARAMARIBO Vakant. Zie July 1764.
CURACAO Vakant. Zie May 1768.
CURACAO nog Vakant. Zie Juny 1768.

NOORDAMERIKA.

Den 2. April 1769 is in de Gemeintens van de Vlakte en de roode Hoek onder de Classis van *Nieuwjork* in *Noordamerika*, tot Predikant Bevestigt, D. WARMOLDUS KUYPERS, geweeze Predik. te *Curacao*, door D. RYSDYK, Predik. op de *Viskil* en *Pekeepsil*, dewelke by die gelegentheid des voormiddags Predikte uit 1 Thess. V: 12, 13. *Ende wy bidden u Broedert, erkent de geene die onder u arbyden, enz.* Doende de Bevestigde des nademiddags zyn Intre-Predikatie uit Zeph. III: 9. *Gewisselyk dan zal ik tot de Volken een reyne spraake wenden: enz.*

OOSTVRIESLAND.

EMBDEN.

EMBDEN. Den 4. April heeft zich by het hoog Eerw. Coetus aangegeeven, de Studiosus Theol. H. V. SENDEN Emda Chaucus, met Kerkelyke en Academische Getuigenissen van LINGEN voorzien, begeerende na Pinxteren D. V. tot het Examen Plenarium toegelaaten te worden. Welk verzoek de Hoog Eerw. Vergadering ingewilligd heeft. Zullende zyn E. als dan door den Hoog Eerw. Heer Præses T. H. ARDELS worden geëxamineerd.

UPHUISEN. Den 2. April, is onze nieuw beroepen Leeraar, de Wel-Eerw. en zeer Geleerde Heer G. C. BRUMMER, onder ons in den Euangeliedienst bevestigt, door deszelfs nabuurige Ringbroeder, de Wel-Eerw. Heer J. HESLINGH Predik. te *Jarsum*, met de vermaaning van PETRUS, 1 Pet. 5: 2, 3. *Weidet*, *enz.* Maakende onze nieuw beroepen Leeraar een begin van zyn Dienst onder ons, met de woorden van PAULUS, Rom. I: 15, 16.

NEDERMOER. Den 9. April heeft onze jongste Herder en Leeraar, de Wel-Eerw: en zeer Geleerde Heer G. C. BRUMMER, onder ons een einde gemaakt van zyn Dienst, en het Euangelie met de betuiging van PAULUS Hand. XX, 26, 27. zynde onze nieuwe Leeraar de Wel-Eerw. en zeer Geleerde Heer J. FEHR kort daar na wederom onder ons in den Dienst van het Euangelium bevestigd. Zoo dat deeze plaats spoedig met een nieuwe Leeraar voorzien is.

GROTE GAST. Na dat onze veel geliefde Herder en Leeraar, de Wel-Eerw: Heer J. FEHR, die by na 20 Jaaren deeze Kudde geweid heeft, met zyn Herderstaf; den 30. April dezelve onder

der ons neergelegt hebbende, met de betuiging van zyn groote Zender, uit Luc. IV: 42. *b.* en 43, 44. Is hier tot vervulling van zyn plaats, aanstonds zonder voorgaande Nominatie, door stemgeregtigde, eenpaarig tot Leeraar beroepen, de Wel-Eerw. Heer J. NICOLAJ NIC. FR. Predik. te *Westerhuizen*, welke na eenigen tyd beraad, voor dit Beroep beleefdelyk bedankt hebbende, is hier een Nominatie geformeert van 8 Predikanten, namelyk D D. J. FEHR, N. P. VIETOR, G. A. MEYER, E. U. THODEN, V. VELZEN, L. RAVENSTEIN, N. P. ROS, HERM. KLUGKIST, HENR. FR. J. PENON, PET. FIL. Respectieve Pred. te *Nedermoer*, *Dryver*, *Larrelt*, *Ryzum*, *Weltzeten*, *Trbove*, *Oldendorp*, *en Grootborsum*, uit welke na dat hunne Eerw. voor deeze Gemeente op de Nominatie gepreedikt hebben, te zyner tyd D. V. een beroeping zal geschieden.

CANHUIZEN. Den 5. Maart is onze nieuw beroepen Leeraar, de Wel-Eerw. Heer H. CRAMER, S. Minist, Cand. Bentheimensis onder ons in de Bediening plegtig ingezegend, door den Wel-Eerw. Heer F. VISSCHERUS, Predik. te *Hinta*, met de woorden uit Deut. XXXIII: 11.

EMBDEN. Den 30. May is hier in den hoogen ouderdom van 73 Jaaren, na eene uitteerende ziekte overleden, de Wel-Eerw. en zeer Gel. Heer J. H. LOTH Emeritus, Predik. van *Larrelt*, waar van veel ligt in 't vervolg iets nader.

HERTOGDOM CLEVE.

C L E V E.

CLEVE Vakant. Zie April 1769.

W E Z E L.

XANTEN Vakant.

WEZEL. Zie Febr. 1769.

BISLYK. Onze Beroepene en in April 1768. reeds

reeds geëxamineerde Leeraar D. ARN. WILH. MERCKINS, den vereischten ouderdom bereikt hebbende, is op den 21. May in zynen Dienst bevestigt door D. Præses Classis Vis: GEORG BENSEN, Predik. te *Hamminklen*, met Joh. XXI: 15—17. *Doe hy dan het middagmaal gehouden hadde*, *enz.* En hield zyn Intree-Predikate over den opgegeevenen Text, 1 Cor. III: 11. *Want niemand kan een ander Fondament leggen*, *enz.* De oplegging der handen geschiedde door den Heer Bevestiger, en D D. J. P. MANGER, Schriba Classis, en TH. BERNH. ROSS, Predikk. te *Ringenberg* en *Wallach*.

SONSBEEK. D. GEORG BENSEN, Predik. te *Hamminklen*, hier beroepen zynde, heeft dit Beroep na eenige dagen beraad, aangenoomen; en word eerlang verwagt.

REES. Onze geliefde Leeraar D. HENR. ESCH, zich overreedet gevonden hebbende, voort 't Beroep na *Sonsbeek* te bedanken, heeft op den 23. April, zig op nieuw aan deeze Gemeente verbonden, met eene Leerede over 1 Thesf. V: 12, 13. *Ende wy bidden u Broeders*, *enz.*

ASPEL en HALDEREN. Ter vervulling deezer Vacatuure, door 't vertrek van D. J. PHIL. MANGER na *Ringenberg*, is door den Hoog Wel-Geb. Heer van WITTENHORST en SONSVELT, met de collatie deezer plaatze begiftigt, D. JOH. JAC. MANGER, JOH. CHRIST. FIL., geweezen Adjunct., Predik. te *Heiger* in *Nassau Dillenburg*, dewelke den 4. May door D. HENR. ESCH Predik. te *Rees* bevestigt is, met Joh. XXI: 15—17. *Doe zy nu het middagmaal*, *enz.* En zynen Dienst heeft aanvaard, predikende over 1 Tim. IV: 16. *Hebt acht op u zelven*, *enz.*

B R E M E N.

BREMEN. Ansgari Kerk. Zie May 1769.

N A-

NABERIGT.

ACADEMIE-NIEUWS.

UTRECHT.

Hier is in de Rechten gepromoveert:

Den 21. deezer D. JOACHIM ASSUERUS SCHORER, *Mediobургo-Zelandus*, na gegeeven Specimen Juridicum *De Interdictis*.

In de Geneeskunde:

Den 9. deezer D. ADRIANUS van den HAM, *Vlaardinga-Batavus*, gegeeven hebbende eene Dissertatio Physiologico Medica *De Nutritione*.

Den 17. dito D. JACOBUS KAAS, *Rotter. Batavus*, Dissertatio Chemico-Medica, *Sistens Observationes quasdam de* BORACE *inprimis de* SALE NARCOTICO.

KERK-NIEUWS.

GELDERLAND.

NYMEGEN.

NISTRIK, BALGOOY EN KEENTH Vakant. Zie May 1769. Dewyl in het Eerste Stukje der *Kerkelyke Geographie*, door den W. E. en H. G. Heer W. A. BACHIENE, Prof. en Predik. te *Maastricht*, onlangs voor 't licht gebragt *Bladz.* 17. by ongeluk en buiten schuld van den voornoemden Schryver eene kleine misstelling is ingeslopen, omtrent de wyze der Beroeping op deze Gecombineerde Plaatsen, zoo heeft men met goedvinden van zyn W. E. en H. G. nodig gekeurd, by deze gelegentheid, het Gemeen te verwittigen „ dat de Classis van *Nymegen* de vrye Heerlykheden BALGOOY en „ KEENTH nooit voor eene Collatie, maar altyd, zoo wel als de Hoofdplaats NISTRIK „ voor eene vrye Beroeping gehouden heeft:"

Z E E L A N D.

WALCHEREN.

OOSTZOUBURG. Den 28. May is onze beroepene Leeraar D. R. ENGELBERTS, alhier plegtig in den H. Dienſt beveſtigt door zyn Broeder, de Wel-Eerw. Heer E. M. ENGELBERTS, waardig Predik. te *Hoorn*, met eene welgepaſte Leerrede uit Spreuk. III: 3—6. *Dat de goedertierenheid, en trouwe u niet verlaten, enz.*

De opleggingе der handen geſchiedde en door den Beveſtiger en door D. JOHANNES TEELINCK le GRAND, Predik. te *Weſtzouburg*. Doende de Beveſtigde des namiddags zyn Intree-rede uit Pſ. XLIII: 3. *Zendt u Licht, ende uwe Waarheid, enz.*

BLAD-WYZER

Van het verhandelde in de Boekzaal van de Maand Juny 1769.

REGISTER

DER VOORNAAMSTE

ZAAKEN

In de Boekzaalen der zes eerste Maanden van 't Jaar 1769. voorkomende.

A.

 met

Be-

C.

REGISTER.

DIRK

E.

FLO-

F.

Ge

H.

wordt

Len.

M.

Oor-

S.

T. Tou-

T.

U.

V.

W.

Z.

REGISTER

VAN HET

ACADEMIE-, SCHOOL- EN KERK-NIEUWS

Der Boekzaalen van de zes eerste Maanden des Jaars 1769.

A.

B.

te

C.

COR-

Em-

Goe-

LEEUW

M.

PELS

S.

T. TIM-

Neger